

895.913

ศ843/6

ว. 3

โลกทัศน์ของเทียนวรรณ

27 เม.ย. 2548

บทคัดย่อ

ของ

สุมาลี แก่นการ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
มีนาคม 2548

1 265964

สุมาลี แก่นการ. (2548). *โลกทัศน์ของเทียนวรรณ*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย).
กรุงเทพฯ. : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการ
ควบคุม : รองศาสตราจารย์ สุภา ปานเจริญ, อาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์.

ปริญญาโทเรื่อง. *โลกทัศน์ของเทียนวรรณ* มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโลกทัศน์และ
กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์จากวรรณกรรมของเทียนวรรณที่ปรากฏในหนังสือตุลวิภาคพจนกิจ
ศิริพจนภาค และ หนังสือบำรุงนารี โดยนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาปรากฏโลกทัศน์ 13 ด้าน คือ โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น สถานภาพทาง
เพศ ระบบครอบครัวและเครือญาติ เชื้อชาติ การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมืองการ
ปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ โลกและจักรวาล และโลกทัศน์
เกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์ จากโลกทัศน์ทั้ง 13 ด้าน โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น ปรากฏโลกทัศน์
4 ชนชั้น คือโลกทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์กล่าวถึงคุณสมบัติที่สำคัญของพระมหากษัตริย์
คือ ทศพิธราชธรรมและพระปรีชาสามารถ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชกรณียกิจที่
สำคัญคือดูแลและคุ้มครองประชาชน ชุมนางมีคุณสมบัติที่สำคัญคือความมีคุณธรรมและความรู้
ความสามารถ ประชาชนเทียนวรรณเห็นว่าเป็นส่วนที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ทาสเทียน
วรรณเสนอทัศนะให้มีการยกเลิกระบบทาส โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศเทียนวรรณ
ให้ความสำคัญกับเพศหญิงเนื่องจากมีบทบาทและหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรให้ดีหรือชั่วได้
โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบครอบครัวและเครือญาติ เทียนวรรณเห็นว่าควรเป็นระบบผัวเดียวเมีย
เดียว โลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติเทียนวรรณเสนอว่ากลุ่มประเทศตะวันตกมีความเจริญมากกว่า
กลุ่มประเทศเอเชีย โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา เทียนวรรณเห็นว่าการศึกษเป็นสิ่งสำคัญ
และจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา เทียนวรรณเชื่อว่าพุทธศาสนาเป็น
ศาสนาที่มีความเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าศาสนาอื่น โลกทัศน์เกี่ยวกับเศรษฐกิจ เทียนวรรณ
เสนอทัศนะว่า รัฐควรเร่งส่งเสริมการผลิตให้แก่ประชาชนเพราะประเทศมีทรัพยากรธรรมชาติ
จำนวนมาก โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เทียนวรรณเห็นว่าควรปกครองด้วย
ระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและควรปรับปรุงกฎหมายและระบบศาล
ยุติธรรม โลกทัศน์เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม เทียนวรรณเห็นว่าควรยกเลิกการเล่นการพนัน
และค่านิยมในการมีภรรยาหลายคน โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติ เทียนวรรณเสนอทัศนะว่า
ธรรมชาติมีประโยชน์ต่อการดำรงชีพและเศรษฐกิจของประเทศ โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือ
ธรรมชาติ เทียนวรรณยังคงเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และเทวดา โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและ
จักรวาล เทียนวรรณปฏิเสธเรื่องเทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลก และโลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์
เทียนวรรณเชื่อมั่นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐมีสติปัญญา สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้

กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ปรากฏกลวิธีการนำเสนอทั้งหมด 8 กลวิธี คือ การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา การใช้วิธีอุปมาอุปไมย การยกตัวอย่างประกอบ กลวิธีการเปรียบเทียบ กลวิธีการใช้สำนวนภาษาติด กลวิธีการใช้นิทาน การนิยาม และกลวิธีการใช้จดหมาย กลวิธีต่างๆ ปรากฏในวรรณกรรมทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง เทียนวรรณใช้กลวิธีการเล่าเรื่องตรงไปตรงมาในการนำเสนอโลกทัศน์มากที่สุดเนื่อง จากวรรณกรรมของเทียนวรรณเป็นวรรณกรรมที่มุ่งเสนอแนวคิดมากกว่าความบันเทิง

THIANWAN' S WORLD VIEWS

AN ABSTRACT
BY
SUMALEE KAENKARN

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the master of art degree in Thai
at Srinakharinwirot University
March 2005

Sumalee Kaenkarn. (2548). *Thianwan' s World Views* . Master thesis M.A (Thai).

Bangkok. : graduate school, Srinakharinwirot University. Advisor committee :

Assoc .Prof. Supha Pancaroen, Mr. Phanuphong Udomsilp.

This thesis concerns the Thianwan' s world views. The objective is to study his world view and the literary devices used to present the world view in Thianwan's literary works which are found in the books: Tulavipakpojjanakit Siripojjanapak and Bumrungraree. The results of the descriptive analysis study are herein presented.

The result of the study found 13 aspects of his world view : world view dealing with hierarchy; with gender; with family and lineage system; with race; with education; with religion; with economics; with politics and administration; with society and culture; with nature; with the supernatural; with the world and universe; and the world view concerning the origin of mankind. From these thirteen aspects of his world view, his world view concerning hierarchy may be divided into four classes. His world view concerning the monarchy refers to the important qualifications of the monarchy which are the ten kingly virtues and wisdom since the monarchy has important royal duties such as to look after and watch over the citizenry. The nobility has important qualifications such as possessing virtue, knowledge and capability. The people in Thianwan's view play an important part in the development of the country. As for slaves, Thianwan suggested the abolition of slavery. As to his world view concerning the condition of the sexes, Thianwan gave importance to the female gender since women have a role and duty in training and bringing up children to be good or bad. As

for his world view concerning family and lineage system, Thianwan was of the view that the system of one husband and one wife was the best. As to his world view concerning race, Thianwan was of the opinion that western countries were more modern and advanced than Asian countries. As for his world view of education, Thianwan thought that education was very important for the development of the country. As for his world view of religion, Thianwan believed that Buddhism was a more rational religion than others. As for his world view of economics, Thianwan was of the view that the state should increase production for the benefit of the public because the country had an abundance of natural resources. As for his world view of politics and administration, Thianwan thought that the country could be best administered through the system of democracy under a constitutional monarchy. At the same time, the law and the court system should be improved. As for his world view of society and culture, Thianwan believed that gambling should be abolished as well as the value of having more than one wife. As for his world view of nature, Thianwan suggested that nature was of great use in both one's quality of life and in the county's economy. As for his world view of the supernatural, Thianwan still held the belief in magic and angels. As for his world view of the world and the universe, Thianwan denied that God or gods created the world. As for his world view of the creation of mankind, Thianwan firmly believed that man was an exceptional animal with intelligence and the ability to learn.

Devices used to present the world view appear in eight forms: presenting a view directly; question and answer format; to raise an illustrative example; to use a

comparison; to use proverbs; to use fables; to use definition; and letters. These devices are found in literary works in both prose and verse. Thianwan uses the device of making his point directly more than others in presenting his world view since the literary works of Thianwan are more works of ideas than entertainment.

โลกทัศน์ของเทียนวรรณ

ปริญญาพนธ์

ของ

สุมาลี แก่นการ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

มีนาคม ๒๕๔๘

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

โลกทัศน์ของเทียนวรรณ

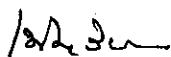
ของ

สุมาลี แก่นการ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

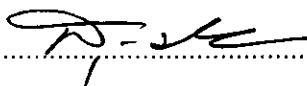

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)

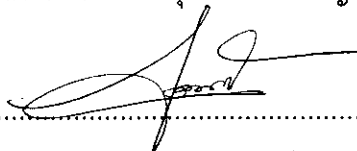
วันที่ 11 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2548

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

.....กรรมการ

(อาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่ม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่ม

(อาจารย์พิมพ์ภาภรณ์ บุญประเสริฐ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดีเนื่องด้วยผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ สุภา ปานเจริญ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ และอาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ซึ่งท่านได้เสียสละเวลาอันมีค่าในการให้คำปรึกษา คำแนะนำ ตลอดจนการตรวจแก้ไขจนปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณา

กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์ และอาจารย์พิมพ์ภาภรณ์ บุญประเสริฐ ที่กรุณารับเป็นคณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ กราบขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาภาษาไทยทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำที่มีคุณค่าต่องานวิจัยและผู้วิจัยมา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณอาจารย์ William J Klausner ที่ให้ความอนุเคราะห์เขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษแก่ผู้วิจัย

ขอขอบใจในกำลังใจและความหวังดีของเพื่อนทุกคนที่มีมิตรไมตรี แสดงความห่วงใย ตลอดจนความรู้สึกดี ๆ ที่ให้แกกัน และขอบใจในความช่วยเหลือผู้วิจัยในด้านต่าง ๆ

คุณค่าของปริญญานิพนธ์ผู้วิจัยขอทดแทนคุณหลวงลุง คุณพ่อ คุณแม่ของผู้วิจัยที่ท่านเป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับผู้วิจัยเสมอ คอยให้กำลังใจ ความห่วงใย คำแนะนำที่มีคุณค่าในการครองตนและอุปการะเลี้ยงดูผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ขอบใจน้อง ๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยตลอดเวลา

สมาลี แก่นการ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า.....	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	3
2 ประวัติ ผลงานของเทียนวรรณและสภาพสังคม.....	10
ประวัติเทียนวรรณ.....	10
เทียนวรรณในฐานะพุทธศาสนิกชน.....	14
เทียนวรรณในฐานะนักเดินทาง.....	16
เทียนวรรณในฐานะนักศึกษา.....	17
เทียนวรรณในฐานะนักวิจารณ์.....	18
เทียนวรรณในฐานะแพทย์และเภสัชกร.....	20
เทียนวรรณในฐานะนักกฎหมายและทนายความ.....	23
เทียนวรรณในฐานะนักหนังสือพิมพ์.....	24
ผลงานของเทียนวรรณ.....	25
สภาพสังคม.....	31
การศึกษา.....	33
ศาสนา.....	37
เศรษฐกิจ.....	40
การเมืองการปกครอง.....	44
ประเพณีวัฒนธรรม.....	48
การคมนาคมและระบบสาธารณูปโภค.....	49
3 วิเคราะห์โลกทัศน์ของเทียนวรรณ.....	53
โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น.....	56
โลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์.....	58
โลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนาง.....	69
โลกทัศน์เกี่ยวกับประชาชน.....	83

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
โลกทัศน์เกี่ยวกับทาส.....	91
โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศ.....	96
โลกทัศน์เกี่ยวกับเพศหญิง.....	97
โลกทัศน์เกี่ยวกับเพศชาย.....	112
โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบครอบครัวและเครือญาติ.....	119
โลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติ.....	123
โลกทัศน์ที่มีต่อชาติตะวันตก.....	124
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติอังกฤษ.....	128
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติฝรั่งเศส.....	130
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติอเมริกา.....	134
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติเอเชีย.....	136
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติจีน.....	137
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติญี่ปุ่น.....	138
โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติไทย.....	141
โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา.....	146
โลกทัศน์ที่มีต่อการจัดการศึกษา.....	147
โลกทัศน์ที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษา.....	149
โลกทัศน์ที่มีต่อหลักการและรูปแบบการจัดการศึกษา.....	151
โลกทัศน์ที่มีต่อสาขาวิชาที่สอน.....	156
โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา.....	159
โลกทัศน์ที่มีต่อคริสต์ศาสนา.....	160
โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาอิสลาม.....	164
โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพราหมณ์.....	167
โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพหุ.....	168
โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพุทธ.....	169
โลกทัศน์เกี่ยวกับเศรษฐกิจ.....	185
โลกทัศน์ที่มีต่อการจัดเก็บภาษีอากร.....	185
โลกทัศน์ที่มีต่อการจัดตั้งบริษัท.....	187
โลกทัศน์ที่มีต่อการส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก.....	188

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง.....	191
โลกทัศน์ที่มีต่อการระบอบการปกครอง.....	192
โลกทัศน์ที่มีต่อศาลยุติธรรมและกฎหมาย.....	194
โลกทัศน์ที่มีต่อนโยบายต่างประเทศ.....	199
โลกทัศน์เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม.....	201
โลกทัศน์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม.....	202
โลกทัศน์ที่มีต่อการผสมผสานประเพณีวัฒนธรรมไทย.....	208
โลกทัศน์ที่มีต่อค่านิยมในการใช้ของต่างประเทศ.....	209
โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติ.....	211
โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ.....	212
โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านอาหารเพื่อการยังชีพ.....	214
โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านยารักษาโรค.....	215
โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่มีผลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์.....	217
โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ.....	218
โลกทัศน์ที่มีต่อไสยศาสตร์.....	218
โลกทัศน์ที่มีต่อเทวดา.....	220
โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาล.....	222
โลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์.....	226
 4 วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณ.....	 228
การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา.....	229
การใช้วิธีอุปมาอุปไมย.....	239
การยกตัวอย่างประกอบ.....	244
การยกตัวอย่างบุคคล.....	245
การยกตัวอย่างเหตุการณ์.....	248
การยกตัวอย่างวรรณคดี.....	252
การยกตัวอย่างพฤติกรรมของสัตว์.....	255
การใช้การเปรียบเทียบ.....	256
ธรรมชาติ.....	256
สิ่งก่อสร้าง.....	258

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ร่างกาย.....	260
สิ่งที่ปฏิบัติในวิถีชีวิต.....	262
เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน.....	263
การใช้สำนวนภาษิต.....	265
การใช้สำนวนภาษิตทั่วไป.....	265
การใช้สำนวนภาษิตจากวรรณคดี.....	269
การใช้นิทาน.....	271
การใช้การนิยาม.....	276
การใช้จดหมาย.....	279
 5 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	 281
 บรรณานุกรม.....	 288
 ประวัติย่อผู้วิจัย.....	 294

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

เทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส. วัฒนาโก เป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีผลงานสร้างสรรค์ทั้งที่เป็นบทความวิจารณ์และบทร้อยกรองต่าง ๆ ซึ่งผลงานส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาและประเพณีวัฒนธรรม ท่ามกลางสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เนื่องจากเป็นช่วงที่ประเทศชาติมีการพัฒนา ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีความเป็นอารยประเทศ เช่น การเปลี่ยนแปลงประเพณีบางอย่าง และการปฏิรูปการศึกษา

ความน่าสนใจของเทียนวรรณจะเห็นได้จากการนำเสนอวรรณกรรมรูปแบบใหม่ในหนังสือพิมพ์ที่มีเนื้อหาสาระมุ่งเน้นให้เกิดความคิด ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจึงถือว่าเป็นวรรณกรรมเพื่อความคิดมากกว่าวรรณกรรมเพื่อความบันเทิง เทียนวรรณได้รับการยกย่องจากนักวิชาการหลายท่านในเรื่องของการนำเสนอความคิด และ โลกทัศน์ที่ก้าวหน้ามากในยุคสมัยนั้น เช่น ส. ธรรมยศ ได้กล่าวถึงเทียนวรรณว่า “ในฐานะที่เทียนวรรณบำเพ็ญตนเป็นนักคิดในวัยชราได้พยายามค้นหาความคิดเห็นของเทียนวรรณโดยเฉพาะค้นไม่พบแต่การเขียนอันเพียบไปด้วยคำวิจารณ์อันคมกล้า ไพเราะ ริเริ่ม ทำให้เกียรติคุณของเทียนวรรณเด่นมาก เห็นได้ชัดว่าไม่ใช่เป็นเพชรเทียม (Intellectual snop) หรือเงาของความฉลาดหากเป็นเพชรแท้ เป็นคนที่เกิดมาเพื่อเป็นศรีเป็นศักดิ์แห่งยุค เป็น Nonsystematic Philosopher หรือปรัชญาเมธีผู้ไร้ลัทธิ พุดให้ชัดเทียนวรรณเป็นดุนักจริยเมธีบาร์ด สปีโนซา” (อสิธรา. งานและชีวิต ส. ธรรมยศ. 2531 : 123) และนอกจากนี้ เปลื้อง ณ นคร ยังได้กล่าวถึงผลงานของเทียนวรรณว่า “บทความของเทียนวรรณนับว่าก้าวหน้าและมีลักษณะพิเศษกว่าวรรณกรรมใด ๆ ที่เขียนกันในสมัยนั้น ข้าพเจ้ายอมรับว่าเมื่อได้อ่านหนังสือทั้งสองชุดนั้นก็รู้สึกมีความคิดดีขึ้น มีดวงตาดวงใจที่จะวินิจฉัยวิจารณ์สิ่งต่าง ๆ แจ่มใสขึ้น จะพูดว่าเทียนวรรณเป็นนักปัญญานิยม (Intellectualist) คนแรกของไทยก็ได้” (เปลื้อง ณ นคร. 2541 : 457)

ผลงานของเทียนวรรณได้เสนอโลกทัศน์ที่น่าสนใจ เช่น โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศ ที่เทียนวรรณให้ความสำคัญแก่ผู้หญิง โดยพยายามเรียกร้องให้มีการพัฒนาคุณภาพของผู้หญิง และยกระดับผู้หญิงให้มีความเสมอภาคกับผู้ชาย ดังที่เทียนวรรณเขียนบทความเรื่อง “ว่าด้วยผู้หญิงทำงานเท่าแก่ผู้ชาย” ลงในหนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 5 และเล่มที่ 6 ซึ่งเป็นบทความที่เทียนวรรณพยายามจะชี้ให้คนในสังคมเห็น

ความสำคัญในการยกระดับคุณภาพผู้หญิง และนอกจากบทความเรื่องดังกล่าวแล้วเทียนวรรณยังได้จัดทำหนังสือที่อาจเรียกได้ว่าเป็นคู่มือสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะคือ หนังสือบำรุงนารี ซึ่งเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเตรียมตัวก่อนการแต่งงาน หรือ การเตรียมตัวขณะตั้งครรภ์ และนอกจากนี้เทียนวรรณยังได้พยายามเรียกร้องให้ผู้ชายในยุคสมัยนั้นมีภรรยาคนเดียว ซึ่งจากข้อเรียกร้องดังกล่าวนับว่าเป็นการทวนกระแสสังคมเนื่องจากสังคมในสมัยก่อนผู้ชายนิยมที่จะมีภรรยาหลายคนโดยเฉพาะขุนนางและ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

นอกจากการเป็นนักวิจารณ์สังคมแล้วเทียนวรรณยังได้ทำหน้าที่เป็นนักวิจารณ์วรรณคดี อีกคนหนึ่งในยุคสมัยนั้น โดยเทียนวรรณได้วิจารณ์วรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณีของ สุนทรภู่ ว่าเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าสำหรับผู้ที่อ่านด้วยความมีวิจารณญาณและเป็นที่เรื่องที่มีความสมจริง ดังที่เทียนวรรณได้วิจารณ์ไว้ว่า

“แต่ท่านสุนทรภู่ชาวเมืองแก่งบ้านเนินกร่ำ แต่งหนังสือเรื่องพระอะไภยมณีนี้ นับว่าเป็นเรื่องอ่านเล่นก็จริง ใคร ๆ ก็เข้าใจด้วยกันอย่างนั้นโดยมาก แต่เราผู้ได้โดยดูละเอียดในสมองของเราว่า ท่านภู่สุนทรภู่ตั้งใจจะกล่าวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีแก้วตา เพราะมีช่องควรจะกล่าวสุภาษิตตรงใดท่านก็กล่าวในที่นั้น ไม่มีว่างเว้นเลย และท่านตั้งใจไว้ชื่อเสียงความคิดของท่านให้ปรากฏอยู่ชั่วฟ้าแลดินตั้งเรา (ตูลวิภาคพจนกิจ) จะชี้ให้ท่านผู้มีสติปัญญาเห็นว่าแปลกหรือผิดแก่ผู้อื่น คือ (๑) ไม่มีเหาะ (๒) ไม่มีเนกมิต (๓) ไม่มีเพลงสรเปนไฟแลศรไม่กลับเข้าแหล่ง (๔) ผู้หญิงสาวผู้ชายหนุ่มถึงตัวกันแล้วในที่ลับยังไม่สำเร็จความประสงค์ได้ (๕) ผู้หญิงเข้าที่อับจนตกอยู่ในเมืองโจรแก้ตัวไม่เสียตัวแก่โจรโดยอุบายไม่ร้อนเหมือนทศกรฐ์กับศรีดาแลประเวณีไม่หายเหมือนนางสุวรรณอำภากับวิรุณมาศ (๖) กิริยาของคนใดก็คงอยู่ตามกิริยาของคนนั้น (๗) ขึ้นต้นความไว้อย่างไรก็ไม่ทอดทิ้งให้สูญหาย คงย้อนยกความข้อนั้นอีกในที่สุด (๘) ตั้งนามบุคคลย่อมตรงกับเหตุการณ์ที่เปน ดูพระอะไภยก็ใจดีไม่ผูกเวรแก่ผู้ใด สิ้นสมุทกัโดยแม่เปนเทือกน้ำ สุดสาครก็เพราะแม่พาพ่อหนียักษ์มาในทะเล อุตเรนทร์ก็โดยเป็นคนใจกล้าใจสูงนามย่อมตรงกับกิริยาอัทยาไสยตั้งอธิบายมานี้เป็นต้น”

(เทียนวรรณ. ตูลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 2 : 491-492)

การอ่านวรรณกรรมของเทียนวรรณทำให้เห็นว่าเทียนวรรณเป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ที่มีโลกทัศน์กว้างไกลอีกคนหนึ่งในยุคสมัยนั้น จึงน่าจะศึกษาโลกทัศน์ว่าเทียนวรรณมองสังคมในสมัยนั้นอย่างไร และผลที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาครั้งนี้ นอกจากการที่

จะทำให้เราทราบโลกทัศน์ของเทียนวรรณแล้วยังทำให้เข้าใจถึงสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงโดยรับเอาวัฒนธรรมของตะวันตกบางอย่างมาปรับใช้ หรือผลการปฏิรูปการศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณ
2. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณ

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณตลอดจนกลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกและการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทำให้คนในสังคมมีความตื่นตัวต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาผลงานของเทียนวรรณทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ดังต่อไปนี้คือ

1. หนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 1-6
2. หนังสือพิมพ์ศิริพจนภาค เล่มที่ 1-2
3. หนังสือบำรุงนารี เล่มที่ 1-4
4. หนังสือสุภาสิตเทียนวรรณ ของสำนักพิมพ์ดวงแก้ว ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่พิมพ์
5. หนังสือรวมงานเขียนของเทียนวรรณ ของสำนักพิมพ์ต้นฉบับ ปี พ.ศ 2544
ดังต่อไปนี้
 - 5.1. จดหมายเหตุคำกลอนในระหว่างรัชกาลที่ 5 รวม 83 ประการ
 - 5.2. กามบริหาร
 - 5.3. เรื่องถามตอบด้วยคนดี
 - 5.4. วินิจฉัยกะเถา
 - 5.5. อรรถปัญหา
 - 5.6. อรรถรสสาระ

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทียนวรรณ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

2. ศึกษาวิธีการวิเคราะห์โลกทัศน์
3. วิเคราะห์โลกทัศน์ของเทียนวรรณในด้านต่าง ๆ เช่น โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ และโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ
4. วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณโดยศึกษาจากตัววรรณกรรมว่าเทียนวรรณใช้กลวิธีนำเสนอโลกทัศน์อย่างไร เช่น การเล่านิทานประกอบ การใช้วิธีปุจฉาวิสัชนา (ถาม-ตอบ) หรือการยกตัวอย่างพฤติกรรมตัวละครจากวรรณคดี
5. เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทียนวรรณ
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทียนวรรณ

1.1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเทียนวรรณ

ปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่านที่ให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมของเทียนวรรณซึ่งมีเอกสารที่เขียนได้อย่างน่าสนใจเช่น ผลงานของ สงบ สุริยินทร์ (2510) ในหนังสือ “เทียนวรรณ” และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2517) เขียนในหนังสือ “วรรณพิณของเทียนวรรณ” และ ปี 2522 เขียนเรื่อง “เทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ” โดยศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของเทียนวรรณ พร้อมกับวิเคราะห์ผลงานเพียงบางส่วน โดยกล่าวถึงเทียนวรรณในฐานะนักต่อสู้เพื่อชนชั้นสามัญชน นักคิด นักปฏิรูปการเมืองคนสำคัญ และนักหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้ยังมีบทความที่น่าสนใจเช่น บทความของ Walter F. Vella (2520) ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ประจำมหาวิทยาลัยฮาวาย ได้เขียนบทความเรื่อง “Thianwan of Siam : A man who Fought Giant” ซึ่ง แดมสุข นุ่มนนท์ ได้เรียบเรียงจากเอกสารการประชุมสมาคมนักประวัติศาสตร์เอเชีย (I.A.H.A.) ครั้งที่ 6 ณ กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย วันที่ 26-30 สิงหาคม พ.ศ. 2517 เห็นว่าเทียนวรรณเป็นนักคิด นักเขียนคนสำคัญและเป็นผู้รอบรู้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง กฎหมาย วรรณคดี สังคมและการแพทย์ ในสมัยที่ไทยยังคงปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

สุกัญญา ตีรวนิช (2520) เขียนบทความเรื่อง “เทียนวรรณ : นักหนังสือพิมพ์ชาวไทยท่านแรกที่ต้องสู้เพื่อเสรีภาพ” กล่าวถึงเทียนวรรณในฐานะนักหนังสือพิมพ์ที่ยิ่งใหญ่อีกคนหนึ่งที่ได้พยายามต่อสู้เพื่อยกระดับสังคมไทย

ส. ทรงศักดิ์ศรี (2521) เขียนบทความเรื่อง “เทียนวรรณปูชนียบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ นักหนังสือพิมพ์คนแรกที่ติดคุกทางการเมือง” กล่าวว่า “เทียนวรรณเป็นปูชนียบุคคลที่ยิ่งยงแห่งวงการหนังสือพิมพ์ยุคแรกเป็นผู้มีความคิดก้าวหน้าที่สุด และได้ลุกขึ้นวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช”

ทีปกร (2531) กล่าวถึงเทียนวรรณในฐานะนักคิดนักเขียนชนชั้นกลางที่ใช้ศิลปะวรรณคดีเป็นอาวุธต่อสู้เพื่อชนชั้นสามัญชน

สิวะ นาฏราช (2532) เขียนบทความเรื่อง “1 กรกฎาคม กำเนิดเทียนวรรณนักเรียกร้องเพื่อสังคมคนแรกของสยาม” กล่าวว่า “เทียนวรรณ คือ ทนายความ พ่อค้า นักเขียนที่เขียนเองพิมพ์เองและขายเอง นักหนังสือพิมพ์ นักปฏิรูปสังคม นักปรัชญาการเมืองและนักอะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง เขาทำการต่อสู้ทางการเมืองตามวิถีทางของนักปรัชญา โดยยึดทฤษฎีที่เขาเห็นว่าดีและถูกต้องเป็นบรรทัดฐานในการต่อสู้ เขาเป็นสามัญชนคนแรกที่ได้ทำการต่อสู้เพื่อสิทธิและเสรีภาพของคนส่วนใหญ่ในสังคม”

เอนก นาวิกมูล (2540) เขียนบทความเรื่อง “เทียนวรรณ ปัญญาชนชาวสยาม” เป็นบทความสั้น ๆ ในคอลัมน์ “ภาพเก่าเล่าตำนาน” กล่าวถึงเทียนวรรณในฐานะนักคิดนักเขียนที่มีความห่วงใยประเทศชาติ และเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทั้งทางด้านศาสนา ภาษาต่างประเทศ และ กฎหมาย ขณะเดียวกันในปี 2541 เอนก นาวิกมูล เขียนบทความเรื่อง “นายวรรณ บำรุงนารี” โดยชี้ให้เห็นถึงแนวคิดของเทียนวรรณที่ได้จัดทำหนังสือ “บำรุงนารี” ขึ้นมาเพื่อต้องการยกระดับความเป็นอยู่ของผู้หญิงให้ดีขึ้นและเป็นคู่มือสำหรับการดูแลสุขภาพร่างกายผู้หญิงในขณะตั้งครรภ์พร้อมกับการอบรมสั่งสอนบุตร

อาจิณ จันทรัมพร (2543) เขียนบทความเรื่อง “เทียนวรรณ นักหนังสือพิมพ์และนักคิดผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุค” โดยกล่าวว่า “เทียนวรรณ เป็นนักหนังสือพิมพ์และนักคิดผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุคคนหนึ่งอย่างแท้จริง เพราะเขาได้เคยเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์เรียกร้องให้เลิกระบบทาส เลิกเล่นการพนันและเลิกการมีภริยาเป็นสิบ ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เจ้านายและบรรดาขุนนางสมัยนั้นนิยมกัน แต่เทียนวรรณก็ไม่หวาดหวั่นและกลัวเกรงในราชภัยต่าง ๆ เขายังคงยืนหยัดพูดจริงทำจริงไม่เปลี่ยนแปลงต่ออุดมคติและศรัทธาเดิมแม้แต่น้อย”

จากบทความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้รับยกย่องเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักคิด และนักเขียน ที่มีความห่วงใยและได้ต่อสู้เพื่อชนชั้นสามัญชนคนสำคัญแห่งยุคอีกคนหนึ่ง

1.2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทียนวรรณ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเทียนวรรณมีนักวิชาการให้ความสนใจศึกษาทั้งทางด้านชีวประวัติและวรรณกรรม ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวเป็นผลงานการวิจัยจากสาขาวิชาวรรณคดีและสาขาวิชาปรัชญา คือ

พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2521) ศึกษาเรื่อง วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติ และแนวคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ ผลจากการศึกษาพบว่า เทียนวรรณได้เสนอให้รัฐบาลเห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการเมืองการปกครอง และการปรับเปลี่ยนประเพณีบางอย่างให้มีความทัดเทียมกับอารยประเทศ และการที่เทียนวรรณได้เสนอแนวคิดลักษณะดังกล่าวนี้เกิดจากจิตสำนึกภายในของตนเองและได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศเนื่องจากเทียนวรรณมีโอกาสเดินทางไปค้าขายต่างประเทศ

โอม มาฟู (2534) ศึกษาเรื่อง ปรัชญาการเมืองของเทียนวรรณ เป็นผลงานการวิจัยในสาขาวิชาปรัชญา ได้ศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาทางการเมืองของเทียนวรรณ ผลจากการศึกษาพบว่าเทียนวรรณเป็นนักปรัชญาการเมืองที่มีแนวคิดแบบผสมผสานระหว่างแนวความคิดของพุทธศาสนา พราหมณ์ และแนวคิดของตะวันตก ซึ่งแนวคิดปรัชญาทางการเมืองดังกล่าวเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ โดยเทียนวรรณยังเชื่อมั่นว่าอำนาจในการปกครองสูงสุดยังอยู่ที่พระมหากษัตริย์ แต่พระมหากษัตริย์ต้องเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในทศพิธราชธรรม และให้อิสระ สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอีกด้วย

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์

2.1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์

โลกทัศน์ ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “World Views” หรือในภาษาเยอรมันใช้คำว่า “Weltanschauung” ซึ่งในปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่านให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าและได้ให้ความหมายและคำจำกัดความแตกต่างกันออกไปเช่น

โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) ซึ่งถือว่าเป็นนักมานุษยวิทยาคนแรก ๆ ที่ใช้คำว่า โลกทัศน์ (World Views) โดยเขาให้คำอธิบายว่า โลกทัศน์ คือ ภาพที่บุคคลในสังคมมองเห็นตัวเขา และความสัมพันธ์ของตัวเขา กับสภาพรอบตัว การศึกษาโลกทัศน์คือการพยายามทำความเข้าใจว่า กลุ่มคนที่นักวิชาการกำลังศึกษาอยู่นั้นมองสังคมและโลกรอบ ๆ ตัวอย่างไร โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (อมรา พงศาพิชญ์. 2541: 81-82 อ้างอิงจาก Robert Redfield.

The Primitive World and Its Transformations.) และนอกจากนี้ยังมีนักวิชาการไทยอีกหลายท่านที่ได้ให้คำจำกัดความและความหมายของ โลกทัศน์ เช่น

วรรณ วิบูลสวัสดิ์ (2524 : 48) กล่าวว่า โลกทรรศน์นั้นประกอบขึ้นด้วยความคิดและค่านิยมอันเป็นรากฐานของระบบสังคม โดยที่มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์มนุษย์จะวิเคราะห์สิ่งที่ตนได้พบได้เห็น จากการหาเหตุผลวิเคราะห์นี้เองมนุษย์จะสร้างโลกทรรศน์โดยสมมติฐานที่ได้จากความคิดเกี่ยวกับมนุษย์และโลกที่ตนอาศัยอยู่ในขณะนั้น โลกทรรศน์ไม่ว่าจะเป็นโลกทรรศน์ที่มาจากวัฒนธรรมใดก็จะกลายเป็นอุดมการณ์และค่านิยมซึ่งเป็นเครื่องกำหนดลักษณะพฤติกรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ

สมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 1) กล่าวว่า โลกทัศน์ คือ ระบบรวมทั้งหมดของความคิด ความอ่าน ความเชื่อ ทศนคติที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่ง ๆ มีร่วมกันอันเกี่ยวข้องกับปัญหาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในภาษา นิยายปรัมปรา ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา ศิลปะในรูปต่าง ๆ ตลอดจนวรรณกรรมของสังคมนั้น ๆ

ตรีศิลป์ บุญขจร (2542 : 7-8) กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดเห็นของนักเขียนในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตนกับโลก โลกทัศน์จึงคลุมความกว้างขวาง เป็นความคิดซับซ้อนผสมผสานของประสบการณ์และอารมณ์ ทั้งที่ยังเป็นที่มาของแรงบันดาลใจของนักเขียน อันอาจกล่าวได้ว่าโลกทัศน์เป็นตัวกำหนดโครงสร้างภายในของวรรณกรรมทำให้นักเขียนเลือกเขียนเรื่องแต่ละประเภทตลอดจนเลือกสร้างตัวละครและองค์ประกอบอื่น ๆ

จากความหมายและคำจำกัดความที่นักวิชาการหลายท่านให้ไว้จะเห็นได้ว่า โลกทัศน์หมายถึง ความคิด ความเชื่อ การมองโลกหรือทัศนะที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอาจมีผลมาจากสังคม การสั่งสมประสบการณ์หรือการศึกษา และสำหรับการแบ่งประเภทของโลกทัศน์นั้น ตรีศิลป์ บุญขจร (2542 : 8) ได้แบ่งประเภทของโลกทัศน์ออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ

1. โลกทัศน์เผชิญ หมายถึง การมองโลกตามสภาพที่เป็นจริงด้วยพลังศรัทธา แม้ความเป็นจริงเป็นภาวะที่ไม่พึงปรารถนา แต่ก็มีความหวังว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า
2. โลกทัศน์หลีกเลี่ยง หมายถึง การมองโลกอย่างหมดหวังในการเปลี่ยนแปลง อาจเป็นเพราะสภาพรอบตัวเป็นสภาพที่ไม่พึงปรารถนาหรือมีแรงกดดันเนื่องจากถูกบีบคั้นทำให้ท้อแท้สิ้นหวังจึงหลีกเลี่ยงจากความเป็นจริงไปสู่ความเพ้อฝันหรือสะท้อนภาวะหมดอาลัยตายอยาก

วิธีการศึกษาโลกทัศน์จากวรรณกรรมนั้นสามารถศึกษาได้จากตัววรรณกรรม (Text) ด้วยความละเอียดรอบคอบพร้อมทั้งอาศัยเอกสารหรือหลักฐานจากบริบท (Context) ต่าง ๆ

เพื่อจะได้เข้าใจโลกทัศน์มากยิ่งขึ้น ดังที่ ตรีศิลป์ บุญขจร (2542 : 9) ได้อธิบายเกี่ยวกับวิธีการศึกษาโลกทัศน์จากวรรณกรรมซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ

1. ศึกษาจากตัววรรณกรรม
2. พิจารณาองค์ประกอบของวรรณกรรมนั้นๆ
3. พิจารณาความเกี่ยวข้องของวรรณกรรมกับสังคม
4. ถิ่นกรองหรือวิเคราะห์โลกทัศน์ของนักเขียน
5. นำโลกทัศน์ของนักเขียนกลับมาอธิบายเนื้อหาของวรรณกรรมอีกครั้ง

2.2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์

เพ็ญศิริ สอนสารี (2539) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน ซึ่งเป็นการศึกษาโลกทัศน์ในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อสังคม การศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนา ธรรมชาติ และศิลปะ ผลการศึกษาพบว่า

1. โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม พระองค์ทรงเห็นว่าคนในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามพระองค์ยังทรงยึดติดกับค่านิยมของไทยที่ว่าผู้หญิงต้องเป็นผู้ที่มีกิริยาเรียบร้อยและผู้ชายต้องเป็นผู้นำครอบครัว
2. โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา พบว่าพระองค์ทรงเชื่อมั่นในการศึกษาว่าเป็นหนทางที่นำไปสู่ความเจริญและประชาชนควรได้รับการศึกษากันอย่างทั่วถึง
3. โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจพระองค์ทรงเห็นว่าประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติมักจะเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจดี
4. โลกทัศน์ที่มีต่อการเมืองการปกครอง พระองค์ทรงเห็นว่าพระมหากษัตริย์ในประเทศยุโรปนั้นไม่มีบทบาทในการปกครอง ฐานะและความมั่นคงของกษัตริย์ขึ้นอยู่กับประชาชนว่ามีความพอใจมากน้อยเพียงใด และพระองค์ทรงตั้งปณิธานที่จะปกครองประชาชนให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข
5. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนา พบว่าพระองค์ทรงเลื่อมใสและศรัทธาในพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนความถูกต้องและมีเหตุผลไม่ใช่ว่าความเชื่อที่มโนมาย
6. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ พระองค์ทรงเห็นว่าธรรมชาติให้ทั้งคุณและโทษ ถ้าหากมนุษย์รู้จักนำเอาธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์
7. โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะ พระองค์ทรงเห็นว่าศิลปะทั้งแขนงจิตรกรรม ประติมากรรม ภูมิมากรรม สถาปัตยกรรม และแขนงดนตรีจะต้องถ่ายทอดความเป็นจริงและความสวยงามให้ได้มากที่สุด

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทียนวรรณ และเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ ดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้วิจัยได้นำมาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง “โลกทัศน์ของเทียนวรรณ ”

บทที่ 2

ประวัติ ผลงานของเทียนวรรณและสภาพสังคม

1. ประวัติของเทียนวรรณ

เทียนวรรณ หรือ ด.ว.ส. วัฒนาโก เป็นนักคิด นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) และสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ที่มีผลงานสร้างสรรค์ทั้งที่เป็นบทความวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาและประเพณีวัฒนธรรม ท่ามกลางสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามประเทศตะวันตกและการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เทียนวรรณ เกิดเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2385 ตรงกับวันแรม 7 ค่ำ เดือน 8 ปีชาลจุลศักราช 1204 (ร.ศ. 60) ในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่บ้านสวนหลวง บางขุนเทียน เขตธนบุรี กรุงเทพฯ เดิมเทียนวรรณชื่อว่า “เทียน” เนื่องจากเทียนวรรณมีลักษณะคล้ายทวดคือ “ขุนเทียนวิเชียรหงษ์” ส่วนคำว่า “วรรณ” เป็นชื่อพระราชทานเมื่อครั้งที่เทียนวรรณบวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร

บิดาของเทียนวรรณชื่อ “เรือง” แต่คนส่วนใหญ่จะเรียก “เรืองสิงห์” เนื่องจากบิดาของเทียนวรรณเป็นคนดู มารดาชื่อ “โอลิต” บิดาของเทียนวรรณเสียชีวิตเมื่อเทียนวรรณอายุได้ 13 ขวบ มารดาจึงแต่งงานใหม่บิดาเลี้ยงของเทียนวรรณชื่อ “เผือก” (ดุริยภาคพจนกิจเล่ม 3 : 790) ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อเทียนวรรณอีกคนหนึ่ง เนื่องจากเป็นคนที่เคยดูแลและเลี้ยงดูให้แนวคิด ต่าง ๆ ในช่วงชีวิตวัยรุ่นของเทียนวรรณมาโดยตลอด

เดิมทีตระกูลของเทียนวรรณมาจากตระกูลขุนนางเก่าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือคุณทวดผู้ชายของเทียนวรรณชื่อ “ขุนเทียนวิเชียรหงษ์” เป็นขุนนางเก่ามีหน้าที่มารักษาสวนมังคุดบริเวณฝั่งใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยาและได้มีการขุดคลองและสร้างวัดขึ้น ภายหลังชาวบ้านในบริเวณนั้นจึงเรียกว่า “บางขุนเทียน” ส่วนคุณทวดผู้หญิง (เมียขุนเทียนวิเชียรหงษ์) เป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ซึ่งเป็นสมุหกลาโหมครั้งกรุงศรีอยุธยาและเมื่อกรุงแตกจึงได้อพยพโยกย้ายมาอยู่บางไผ่ แขวงเมืองนนท์ คุณปู่ของเทียนวรรณชื่อ “มี” เป็นชาวตะนาวศรี คุณย่าชื่อ “รอด” เป็นชาวมอญ คุณตาชื่อ “ศุข” มีเชื้อสายจีน คุณยายชื่อ “แจ่ม” จากประวัติของเทียนวรรณที่ได้มีการบันทึกเอาไว้เป็นหลักฐานและจากงานต่าง ๆ ที่ปรากฏจะเห็นได้ว่าตระกูลของเทียนวรรณเป็นตระกูลของขุนนางเก่า และบิดาของเทียนวรรณเองก็รับราชการเป็นทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและเสียชีวิตเมื่อครั้งไปรบที่เชียงตุง

เทียนวรรณมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันทั้งหมด 9 คน เทียนวรรณเป็นบุตรคนที่ 7 ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. นายรุ่ง
2. นางคำ
3. นางบาง
4. นายแดง
5. นายหยก
6. นายหรั่ง
7. นายเทียน
8. นางศिला (วิมลจิต)
9. นางทิพย์

นอกจากนี้เทียนวรรณยังมีญาติคนสำคัญอีกคนหนึ่ง คือ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงเทียนวรรณ และยังเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของเทียนวรรณอีกท่านหนึ่งโดยเฉพาะช่วงที่เทียนวรรณบวช

จากการศึกษางานของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้บันทึกประวัติเอาไว้มากพอสมควรทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองแทรกตามงานต่าง ๆ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าเทียนวรรณเป็นผู้ที่ได้ให้ความสำคัญของวงศ์ตระกูลว่ามีกำเนิดมาจากใครและนามสกุลอะไรซึ่งเทียนวรรณได้เปรียบเทียบกับคนจีนที่มีแซ่หรือนามสกุล ดังข้อเสนอที่ว่า “ที่หนึ่งฐานบัญญัติให้มีแซ่ กำเนิดสกุลนายเพื่อสายสาว” ซึ่งเป็นข้อเสนอ 1 ใน 8 ข้อจากเรื่องโลกาภูมิคำกลอน และนอกจากนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าการที่เทียนวรรณบันทึกประวัติเอาไว้นั้นเทียนวรรณอาจต้องการที่จะให้คนรุ่นหลังได้รู้จักตัวตนของเทียนวรรณเมื่อได้ศึกษางานหรือวรรณกรรมที่ได้มีการรวบรวมไว้ และเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ เปลื้อง ณ นคร (2541 : 455) กล่าวว่า “ต.ว.ส. วัฒนาโก เขียนประวัติของตนเองเป็นร้อยแก้วก็มี กาพย์กลอนก็มีเราจะพบหลายแห่งในหนังสือตุลวิภาคพจนกิจ ศิริพจนภาค บางแห่งก็ซ้ำกัน คล้ายกับว่าผู้เขียนปรารถนาให้เรื่องราวของตัวยังยืนถึงคนชั้นหลัง ถ้าเรื่องนี้หายเรื่องนั้นยังอยู่” ซึ่งจากข้อความดังกล่าวนี้หากพิจารณาจากตัวอย่างก็จะเห็นได้ว่ามีความใกล้เคียงกับข้อสังเกต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ด้วยหนังสือ (ศิริพจนภาค) นี้ เปนที่รวบรวมความคิดแลความเห็นแลสติปัญญาอักษรไทยของข้าพเจ้าลงไว้เปนพยานเพื่อให้นักปราชญ์ท่านวินิจฉัยต่อไปในเวลาที่ข้าพเจ้าไปสู่ประโลกลแล้วว่านายวรรณชาวสยามเป็นอย่างไร เพราะประเพณีแลธรรมเนียมของมนุษย์ที่ดี, เขาย่อมแสวงหาเรื่องของผู้กล่าวผู้กระทำการแปลกปลาดไว้ดำริห์ตรึงตรองตรวจสอบความประพฤติแลความคิดความเห็น

ความรู้และความเพียรทั้งสติปัญญาความสามารถของคนฉลาด, การที่นักปราชญ์เขาได้ทำมาแล้วนั้น, คือผู้เจ้าของเรื่องได้ล่องลับไปแล้วทั้งนั้น, คนภายหลังจึงได้สืบเสาะแสวงหาถ้อยคำของคนนั้นมารวบรวมลงไว้เป็นเรื่อง ก็มีใครจะได้ถึถ้วนัก, เหมือนเช่นเรื่องของ (เซกซเปีย) เป็นต้นยอมหายสูญเสียมาก,

(ศิริพจนภาคเล่ม 1 : 5)

ด้านชีวิตสมรสของเทียนวรรณนั้นเทียนวรรณมีภรรยาคนแรกเมื่อไหร่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนแต่เทียนวรรณได้บันทึกเอาไว้ว่าเมื่ออายุได้ 29 ปี เทียนวรรณได้ภรรยาอีกคนหนึ่งซึ่งเมืองตราดซึ่งภรรยาคนนี้เป็นนางเปี้ยกเป็นภรรยาคนที่ 3 ของเทียนวรรณเพราะก่อนหน้านี้เทียนวรรณเคยมีภรรยาแล้วสองคน แต่ก็ได้เลิกกับภรรยาคนก่อนแล้วจึงสมรสใหม่เนื่องจากเทียนวรรณเห็นว่าชีวิตสมรสควรเป็นเรื่องของผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) ส่วนภรรยาสองคนแรกนั้นเทียนวรรณไม่ได้กล่าวไว้ละเอียดมากนักเพียงแต่กล่าวว่า ภรรยาคนแรกเป็นญาติอยู่ด้วยกันไม่นานก็เลิก มีลูกด้วยกัน 1 คน ส่วนภรรยาคนที่สองเทียนวรรณก็ไม่ได้กล่าวเอาไว้มากเช่นเดียวกันเพียงแต่บันทึกเอาไว้ว่ามีลูกด้วยกัน 4 คน ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าภรรยาสองคนของเทียนวรรณนั้นอาจเกิดจากการคลุมถุงชนก็ได้และคงจะแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยตามประเพณีของไทยในสมัยก่อน ส่วนภรรยาคนที่สามของเทียนวรรณนั้นเชื่อว่าเป็นภรรยาที่เทียนวรรณเลือกเองเนื่องจากได้เดินทางไปค้าขายที่เมืองตราดและได้อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาตลอด เทียนวรรณมีลูกกับภรรยาคนที่สามทั้งหมด 11 คน ดังนั้นจากประวัติของเทียนวรรณทำให้ทราบว่าเทียนวรรณมีลูกทั้งหมด 16 คนแต่ได้เสียชีวิตไปยังคงเหลือ 7 คน ซึ่งบรรดาลูกของเทียนวรรณนั้นเทียนวรรณเองได้ก็ได้อบรมรับว่าลูกบางคนนั้นไม่ได้ดีดังที่เทียนวรรณต้องการเนื่องจากช่วงที่ลูกของเทียนวรรณเป็นวัยรุ่นเทียนวรรณเองไม่ได้มีโอกาสนำการอบรมสั่งสอนลูกเพราะถูกจับจำคุกและภรรยาของเทียนวรรณเองก็ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนลูก ๆ เพราะต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงลูกแทนตน

เทียนวรรณถูกจับจำคุกเมื่ออายุได้ 40 ปี เพราะมีความผิดฐานหมิ่นประมาทตราพระราชสีห์และหมิ่นประมาทบุคคล สงบ สุริยินทร์ (2543 : 76-80) เชื่อว่าเทียนวรรณถูกกลั่นแกล้งจากขุนนางบางคนที่ไม่พอใจเทียนวรรณ ที่เทียนวรรณเริ่มจะหลุดจากรุ่นแรงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมและทำตัวเป็นผู้ที่นิยมตะวันตกโดยการแต่งตัวตามแบบฝรั่งเริ่มไว้หนวดไว้เคราและตัดผมแบบฝรั่ง ดังนั้นนายช่างที่เป็นคนให้เทียนวรรณเขียนฎีกาให้ขึ้นจึงเป็นเครื่องมือของขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคน และในการพิจารณาคดีของเทียนวรรณนั้นก็ทำไปด้วยความรวดเร็วและไม่ได้เอาผิดกับนายช่างเลย และเทียนวรรณเองก็ไม่ได้มีโอกาสนำคดีต่อสู้อย่างดี เทียนวรรณถูกจับจำคุกนานเป็นเวลา 16 ปี 7 เดือน ได้รับการปลดปล่อยเมื่อวันที่ 23

พฤษภาคม พ.ศ. 2441 (ร.ศ.126) และมีอายุครบ 57 ปี หลังจากที่เทียนวรรณได้รับอิสรภาพ เทียนวรรณจึงได้ค้าขายและตั้งสำนักทนายความขึ้น

นอกจากการเป็นพ่อค้าและทนายความแล้วเทียนวรรณยังผันตัวเองมาเป็นนักหนังสือพิมพ์โดยเริ่มทำหนังสือพิมพ์ฉบับแรกคือ “ตุลวิภาคพจนกิจ” เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2443 (ร.ศ.119) ออกมาได้ 6 ปี ก็หยุดเพราะขาดทุน และหลังจากนั้นเทียนวรรณก็ได้ออกหนังสืออีก 2 ฉบับ คือ “หนังสือศิริพจนภาค” เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 126) เป็นเวลา 1 ปี จึงเลิกพิมพ์ และต่อมาได้พิมพ์หนังสือ “บำรุงนารี” ออกจำหน่ายเล่มแรกเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 125) โดยออกมาทั้งหมด 4 เล่ม ด้วยกันคือ บำรุงนารี เล่ม 1,2,3,4 โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิงโดยตรงและอาจกล่าวได้ว่าเป็นคู่มือเล่มสำคัญของผู้หญิงในสมัยนั้นอีกเล่มหนึ่งโดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการบำรุงผู้หญิง การวางตัว กิริยามารยาท การดูแลรักษาครรภ์ และการ อบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นต้น

ในบั้นปลายชีวิตของเทียนวรรณนั้นเทียนวรรณได้ทุ่มเทให้กับงานทำหนังสือพิมพ์เป็นอย่างมากถึงแม้ว่ากิจการหนังสือพิมพ์ที่เทียนวรรณได้พิมพ์เองขายเองนั้นต้องล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอดเทียนวรรณก็ยังออกหนังสือพิมพ์ได้ครบตามที่เขาต้องการคือเทียนวรรณได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้ว่าเขาจะทำหนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจครบ 100 หมวด และหลังจากที่เทียนวรรณได้ทำหนังสือครบ 100 หมวดแล้ว เทียนวรรณยังคงพิมพ์หนังสือที่เป็นแผ่นปลิวขึ้นมาโดยใช้ชื่อว่า “แมกกาซีน” และหลังจากนั้นเทียนวรรณจึงได้รวบรวมและจัดพิมพ์หนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจเป็นเล่มใหญ่ปกแข็งออกขายโดยรวมเป็น ตุลวิภาคพจนกิจเล่ม 1,2,3,4,5,6 และ ศิริพจนภาคที่ออกเป็นรายเดือนรวมเป็นเล่มใหญ่ปกแข็งเช่นเดียวกันเป็น ศิริพจนภาคเล่ม 1,2

เทียนวรรณถึงแก่กรรมเมื่อ ปี พ.ศ. 2457 (ร.ศ. 133) ต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมอายุได้ 73 ปี เทียนวรรณถึงแก่กรรมด้วยโรคเบาหวานและต่อกระจากที่บ้านเวียงนครเกษม และฌาปนกิจที่วัดชัยชนะสงคราม (วัดตึก)

เทียนวรรณเป็นต้นตระกูล “โปรเตียร์น” ซึ่งเกี่ยวกับนามสกุลนั้น สงบ สุริยินทร์ (2543 : 37-38) ได้ให้ความเห็นว่าเป็นนามสกุลที่กรมพระสวัสดียุ เจ้านายที่โปรดปรานเทียนวรรณเป็นอย่างมากได้ประทานนามสกุล “โปรเตียร์น” ให้ลูกหลานของเทียนวรรณใช้จนสืบมาถึงปัจจุบัน ซึ่ง สงบ สุริยินทร์ ได้วิเคราะห์คำศัพท์ “โปรเตียร์น” แปลว่า ท่านเทียนวรรณผู้เป็นปราชญ์ “โปร” มาจากคำว่า โปรเฟสเซอร์ (Professor) ส่วนคำว่า “เตียร์น” กรมพระสวัสดียุ ทรงแผลงอย่างอัครรรยมาจกคำ ธีระ คือ นักปราชญ์ แผลง ธีระเป็น เขียร แผลง เขียรเป็น เตียร์ คือ เอา ฐ. เป็น ท. ส่วน ณ. นั้นมาจากวรรณโก หรือ นายวรรณ คือ 2 คำนี้มี ณ. จึงเอามาต่อท้ายแล้วใส่การ์นต์ ดังนั้นปัจจุบันลูกหลานของเทียนวรรณจึงใช้นามสกุล “โปรเตียร์น”

1.1 เทียนวรรณในฐานะพุทธศาสนิกชน

ชีวิตของเทียนวรรณส่วนใหญ่มีความผูกพันใกล้ชิดกับพุทธศาสนามาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้พยายามถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาลงในหนังสือพิมพ์ทั้งสามและจากเนื้อหาสาระที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า เทียนวรรณเป็นพุทธศาสนิกชนที่ไม่ได้เชื่อหรือศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างมั่งคั่งเหมือนชาวบ้านทั่วๆ ไป แต่เทียนวรรณได้พิจารณาพิเคราะห์ โดยเชื่ออย่างมีวิจารณ์ญาณและมีความเข้าใจในหลักพระธรรมคำสั่งสอนอย่างถ่องแท้

เทียนวรรณบวชเป็นสามเณรครั้งแรกเมื่ออายุได้ 17 ปี อยู่กับพระสังฆราช (สา) เป็นระยะเวลา 13 เดือน แล้วจึงสึกออกมาค้าขายช่วยมารดา และเมื่ออายุครบ 20 ปี เทียนวรรณจึงได้เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์อีกครั้งหนึ่ง และการบวชครั้งนี้เทียนวรรณมีความตั้งใจจริงโดยจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้มอบทรัพย์สินต่าง ๆ ที่หาได้ให้กับน้องสาวและมารดาหมด โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็น พระอุปัชฌาย์ พระสังฆราช (สา) เมื่อครั้งเป็นพระศาสนโสภณ และพระจันทโรจรัญเป็นพระกรรมวาจารย์ โดยเทียนวรรณมีฉายาว่า “วณฺณาโก” และจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร

การใช้ชีวิตในสมณเพศของเทียนวรรณครั้งนี้ เทียนวรรณสนใจศึกษาหาความรู้ทั้งทางพุทธศาสนา และภาษาอังกฤษอย่างจริงจังตลอดระยะเวลา 5 ปี นอกจากนี้เทียนวรรณยังได้เอาใจใส่ในการปฏิบัติธรรม ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัย หลักคำสอนต่าง ๆ จนแตกฉานและเข้าใจอย่างถ่องแท้ นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้มีโอกาสใกล้ชิดกับนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ไม่ว่าจะเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เทียนวรรณชื่นชมในพระอัจฉริยภาพของพระองค์เป็นอย่างมาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ และสมเด็จพระสังฆราช (สา) ซึ่งนับว่าเป็นปราชญ์ที่สำคัญในสมัยนั้น เทียนวรรณใช้ชีวิตในสมณเพศเป็นเวลา 5 ปี จึงได้สึกออกมาใช้ชีวิตฆราวาสดังเช่นเดิม

สาเหตุที่เทียนวรรณสึกออกมาใช้ชีวิตเป็นฆราวาสอีกครั้งหนึ่งทั้ง ๆ ที่ก่อนเทียนวรรณจะบวชเป็นพระภิกษุนั้นเทียนวรรณได้ตั้งใจที่จะใช้ชีวิตในสมณเพศอย่างจริงจัง โดยสังเกตได้จากการที่เทียนวรรณได้สละทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ที่หามาได้ให้กับน้องสาวหมดแต่เทียนวรรณบวชได้เพียงแค่ 5 พรรษา เทียนวรรณจึงได้สึกออกมาใช้ชีวิตเป็นฆราวาสอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเมื่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างวัดราชประดิษฐ์เพื่อเป็นวัดของธรรมยุติกนิกายแล้วโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช (สา) มาเป็นเจ้าอาวาสครองวัดและให้พระเทียนมาจำพรรษาอยู่ด้วยนั้น แต่เนื่องจากวัดนี้ตั้งอยู่ใกล้กับวังจึงทำให้เทียนวรรณไม่อยากจะจำพรรษาที่วัดจึงแกล้งทำเป็นเสียดิพระองค์จึงทรงให้เปลี่ยนชื่อเทียนวรรณจากที่เคยเรียกว่า “เทียน” เป็น “วรรณ” ตามความเชื่อของคนในสมัยก่อน

สำหรับสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เทียนวรรณต้องกลายเป็นเสียดินนั้นไม่ชัดเจนนัก เพียงแต่ได้บันทึกเอาไว้ว่ามีความลำบากใจในการที่จะย้ายไปอยู่วัดราชประดิษฐ์เท่านั้น ดังตัวอย่าง

ต้องไปอยู่วัดราชประดิษฐ์ระอุิดแท้, คิดอยู่แต่จะกลับหลังหว่านนี้ไสย, ครั้นสมหวังดังจิตร์ที่คิดไว้, กลับคืนไปปะวะเวรณตามเขตร์เดิม,

(ศิริพจนภาคเล่ม 1 : 11-12)

จากบทกลอนที่เทียนวรรณเขียนบันทึกไว้สามารถสันนิษฐานได้ว่า สาเหตุที่เทียนวรรณไม่อยากจะไปจำพรรษาที่วัดราชประดิษฐ์คงเนื่องมาจากวัดอยู่ใกล้กับวังและหญิงสาวชาววังเพราะเวลาที่พระเทียมนเข้าไปเทศน์ในวัง พวกหญิงสาวชาววังมักจะพากันมาจับจองที่นั่งใกล้ ๆ เพื่อจะมาดูและฟังพระเทียนเทศน์จนกระทั่งมีเสียงซุบซิบนินทาว่าพระเทียนมีใจสมัครรักใคร่กับหญิงสาววัง ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้คุณดาร์ห์ โปรเทียร์น เป็นหลานของเทียนวรรณได้เขียนบันทึกเรื่องเล่าจากคุณย่า เปียก โปรเทียร์น ภรรยาของเทียนวรรณเอาไว้ว่า

จากเขาเล่าให้ฟังเรื่องวังใน
เรื่องมีว่าทุกครั้งทีพระสังฆราช
จึงพระเทียนต้องเพียรตามนิมนต์
แต่พอก้าวสืบท้าเข้าไปถึง
ต่างวังวุ่นเบียดแข่งแย่งที่ฟัง
คุณปู่สักเป็นเรื่องลึกลับซ่อนข้างยู่
หญิงกับพระมานะคือนักเลง
จากวัดราชประดิษฐ์จิตวิตก
ตำรวจวังคงประดังไปนั่งจอง

ที่ทำให้พระเทียนเจียนเสียคน
ท่านไม่อาจไปเทศน์บางเหตุผล
มันเหลือทนในหมู่สาวพวกชาววัง
ในวังซึ่งล้วนนิยมก็สมหวัง
ยิ่งกว่าสมเด็จพระเจ้าเข้าเฝ้าเอง
สมเด็จพระลุนคาคหน้าว่าตรงเฝง
พระยิ่งเกรงก็เหมือนว่าทำให้ล่อง
ถ้าหากวกไปบ้านจะพานหมอง
อาจถูกคล้องบ่วงบาศาตเสรี

(สงบ สุริยรินทร์. 2543 : 29)

จากหลักฐานอ้างอิงที่ยกมาประกอบข้างต้นเชื่อว่าสาเหตุที่เทียนวรรณไม่อยากจะจำพรรษาที่วัดราชประดิษฐ์ คงเป็นเรื่องของหญิงสาววัง เนื่องจากพิจารณาภาพถ่ายของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเป็นคนที่รูปร่างหน้าตาดีพอสมควร จึงอาจทำให้เทียนวรรณเป็นที่หมายปองของหญิงสาววังก็ได้

ความเข้าใจในหลักพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ของเทียนวรรณนั้นจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้พยายามที่จะถ่ายทอดและนำเสนอผ่านวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็นบทความในหนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ และบทร้อยกรองในหนังสือศิริพจนภาค เช่น เรื่อง ว่าด้วยสาคูต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน โยนิโสมานะสิการะ ว่าด้วยคุณพระพุทเจ้า วิปัสณาภาวะคำ

กลอน คำถามคำตอบด้วยสาสนาพุทธ ฯลฯ และนอกจากการที่เทียนวรรณได้นำเสนอผ่านหนังสือพิมพ์แล้วเทียนวรรณยังได้นำเอาหลักพุทธศาสนามาปฏิบัติในชีวิต ดังเราจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้บันทึกไว้ว่าเมื่อครั้งที่เทียนวรรณถูกจับจำคุกเทียนวรรณได้นำเอาหลักการทำสมาธิมาใช้ ดังตัวอย่าง

รัตนร้อยหนึ่งถึงกรรมสร้าง, พอมิทางความคิดนิมิตฝัน, ตัวต้องรับพระอาชญาเวลานั้น, อย่างสำคัญ
ไม่ควรกล่าวให้ยาวความ, ท่านจำครบห้าประการประจานขัง, เมื่อกำลังเฝ้าพองหนองออกหลาม, ถึง
สองปีสิบสี่วันไม่ครั้นคร้าม, พยายามกรรมฐานญาณปัญญา,

(ศิริพจนภาคเล่ม 1 : 13-14)

จากตัวอย่างวรรณกรรมของเทียนวรรณข้างต้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีมีได้เชื่อหรือศรัทธาอย่างงมงาย และเทียนวรรณได้เข้าสู่สมณเพศในธรรมยุติกนิกาย ซึ่งเป็นสงฆ์นิกายใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก่อตั้งโดยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งผนวช ดังนั้นการที่เทียนวรรณได้มีโอกาสรับรู้หลักธรรมคำสั่งสอนและหลักปฏิบัติของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายคือธรรมยุติกนิกายและมหานิกายนั้น ทำให้เทียนวรรณได้เห็นถึงข้อแตกต่างของคณะสงฆ์ดังกล่าว และได้้นำเอาหลักการที่แตกต่างกันมาพิจารณาและปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม

1.2 เทียนวรรณในฐานะนักเดินทาง

การที่เทียนวรรณได้มีโอกาสเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ นับว่าเป็นการเพิ่มประสบการณ์ในชีวิตของเทียนวรรณอีกอย่างหนึ่งและเป็นการเปิดโลกทัศน์ที่กว้างไกลอีกด้วย เนื่องจากเทียนวรรณได้เดินทางไปทั้งในและนอกประเทศ โดยเทียนวรรณได้เดินทางไปค้าขายตามเมืองหรือประเทศที่มีความเจริญและประเทศที่ด้อยพัฒนาจากบันทึกของเทียนวรรณที่ได้บันทึกเอาไว้ว่าเขาได้มีโอกาสเดินทางไปค้าขายกับเรือฝรั่งซึ่งในสมัยนั้นเป็นยุคสมัยที่ชาวต่างชาติได้เข้ามาทำการค้ากับไทยมาก ดังนั้นโอกาสที่เทียนวรรณจะได้เดินทางไปยังที่ต่าง ๆ กับเรือที่เข้ามาค้าขายนั้นนับว่าเป็นการเปิดโลกทัศน์ของเทียนวรรณเอง และนอกจากนั้นยังเป็นการสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่แตกต่างจากคนไทยทั่วไปเนื่องจากคนในสมัยนั้นที่ไม่กล้าที่จะเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ และมีน้อยคนที่จะกล้าและมีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศ

เทียนวรรณได้บันทึกเอาไว้ว่าเขาได้มีโอกาสไปถึงประเทศจีน ฮ่อกง เอหมิง เลียงโผ เชียงไฮ้ และบริเวณแหลมมาลายู ซึ่งประเทศที่เทียนวรรณได้เดินทางไปพบเห็นนั้นเป็นประเทศที่เป็นเมืองท่าค้าขายของชาวตะวันตกและได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญกว่าประเทศ

ในแถบภูมิภาคเดียวกัน และนอกจากนั้นเทียนวรรณเองยังได้มีโอกาสเดินทางไปค้าขายยังหัวเมืองต่าง ๆ ที่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ จึงทำให้เทียนวรรณได้เห็นถึงความแตกต่างของคนที่อยู่ในกรุงเทพฯ กับคนที่อยู่หัวเมืองที่ห่างไกลความเจริญ ซึ่งจากลักษณะของเทียนวรรณที่เป็นคนช่างสังเกตและสนใจในสิ่งแปลกใหม่ ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมหลายเรื่องจึงทำให้เห็นว่าประสบการณ์จากการเป็นนักเดินทางเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เทียนวรรณได้สร้างวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์สังคม ดังที่เทียนวรรณบันทึกเอาไว้เกี่ยวกับการเดินทางของเทียนวรรณที่กล่าวถึงว่าการเดินทางในแต่ละครั้งไม่ใช่แค่เพียงเดินทางไปค้าขายเท่านั้น แต่ยังคงได้ประสบการณ์และความรู้ต่าง ๆ ด้วย ดังตัวอย่าง

ได้ทั้งเงินแลทางกว้างความรู้, แล้วกลับสู่มารดาไซ้มาเปล่า, ปลุกเคหาฝาคั่วล่อมรั้วเล่า,
ปลุกยั้งเข้าซื้อเรือใหม่ให้มารดา, แล้วปลุกโรงชุดอยู่ที่อยู่เรือ, ไม่ขอเบื่อกิจการงานอาษา,
(ตีรพจนภาคเล่ม 1 : 11)

จากสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้เทียนวรรณนำเอาสภาพบ้านเมืองที่มีโอกาสพบเห็นมาเปรียบเทียบกับสภาพเมืองไทย โดยเทียนวรรณมองว่าไทยยังขาดการพัฒนาให้มีความทันสมัยเหมือนกับบ้านเมืองอื่น จากประสบการณ์ของเทียนวรรณที่ได้จากการเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ นั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญในการถ่ายทอดเรื่องราวในวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี

1.3 เทียนวรรณในฐานะนักศึกษา

การศึกษาหาความรู้ของเทียนวรรณนั้นมิได้เป็นการศึกษามาจากสำนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงของประเทศแต่ประการใด เทียนวรรณได้ศึกษาด้วยตนเองและมีโอกาสใกล้ชิดกับนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงของไทยหลายท่านเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงผนวชและจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ และสมเด็จพระสังฆราช (สา) ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของเทียนวรรณ การศึกษาของเทียนวรรณเมื่อครั้งที่ยังเป็นเด็กนั้นเทียนวรรณได้เรียนการเขียน การอ่านภาษาไทยกับพระมหาพุ่ม เมื่อครั้งที่พระมหาพุ่มจำพรรษาที่วัดพระเชตุพน และเมื่อพระมหาพุ่มสึกเทียนวรรณจึงไม่ได้เรียนต่อ แต่เทียนวรรณก็สามารถที่จะอ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดี

เทียนวรรณเป็นนักศึกษาที่ให้ความสำคัญในการอ่านมาก ดังจะเห็นได้จากการที่ได้พยายามอ่านหนังสือทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ภูมิศาสตร์ วรรณคดี พงศาวดารต่าง ๆ และจากการอ่านนี้เองที่เทียนวรรณได้นำมาเป็นข้อมูลในการเสนอผลงานใน

หนังสือพิมพ์อีกส่วนหนึ่งนอกเหนือจากประสบการณ์จริงที่เทียนวรรณได้รับเมื่อครั้งที่เดินทางไปค้าขายยังที่ต่าง ๆ

ความเป็นนักอ่านของเทียนวรรณนั้นคือการอ่านด้วยความมีวิจารณญาณอ่านด้วยความพิจารณารอบครอบว่าเรื่องที่อ่านนั้นเป็นเรื่องจริงควรที่จะเชื่อถือได้หรือไม่ นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้จดบันทึกเอาไว้และนำมาใช้ในงานเขียน แม้ว่าเทียนวรรณจะถูกจับจำคุกแต่เทียนวรรณก็ไม่ได้ละทิ้งการอ่านหนังสือ โดยเทียนวรรณได้ใช้เวลาที่อยู่ในคุกนั้นศึกษาหาความรู้และ จดบันทึกเรื่องราวที่อ่านโดยมิได้ทิ้งเวลาให้สูญเปล่า

นอกจากการที่เทียนวรรณได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา กฎหมาย หรือวรรณคดีต่าง ๆ แล้วเทียนวรรณยังใช้เวลาส่วนหนึ่งในการศึกษาภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาที่เทียนวรรณให้ความสำคัญอีกภาษาหนึ่งนอกเหนือจากภาษาไทย และบาลีสันสกฤต สังเกตได้จากการที่เทียนวรรณได้ใช้ภาษาอังกฤษทับศัพท์เป็นจำนวนมากในวรรณกรรมต่าง ๆ ถึงแม้ว่าศัพท์ภาษาอังกฤษบางคำของเทียนวรรณจะออกเสียงเป็นสำเนียงไทย เช่น คำว่า โมติบเปาเวอร์ แมกคาซิน เอติเตอร์ เป็นต้นก็ตามที่แต่ก็เป็นการใช้ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้ที่สนใจในการศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาการของตะวันตก

จากการที่เทียนวรรณเป็นนักศึกษาที่ได้ศึกษาด้วยตนเอง และการใช้ชีวิตเป็นนักการศึกษาตลอดชีวิตของเทียนวรรณนั้นน่าจะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่ การเห็นความสำคัญของการศึกษาของเทียนวรรณได้อย่างชัดเจน และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจใฝ่หาความรู้ของเทียนวรรณผู้ซึ่งเป็นเพียงสามัญชนและไม่ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนจากโรงเรียนหรือสำนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงแต่อย่างใด เทียนวรรณก็ยังคงปฏิบัติตนเป็นนักศึกษาที่แท้จริงและได้นำเอาผลการศึกษาออกมาเผยแพร่ ด้วยความเป็นห่วงเป็นใยประชาชนที่ขาดโอกาสทางการศึกษาโดยการจัดทำหนังสือพิมพ์เผยแพร่ความรู้ ความคิดเกี่ยวกับบ้านเมืองดังที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ทั้งสามของเทียนวรรณ

1.4 เทียนวรรณในฐานะนักวิจารณ์

นอกจากเทียนวรรณจะเป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือและสังเกตเหตุการณ์รอบตัวแล้ว เทียนวรรณยังสามารถที่จะวิเคราะห์วิจารณ์สิ่งที่พบเห็นเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี เทียนวรรณได้วิจารณ์สภาพสังคมไทยในสมัยนั้นเอาไว้ที่น่าสนใจและเป็นการแสดงให้เห็นถึงทัศนคติในสมัยก่อนมีสภาพเป็นอย่างไรในอีกแง่มุมหนึ่งนอกเหนือจากการอ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารทั่วไป

สภาพสังคมที่เทียนวรรณได้วิจารณ์เอาไว้หน้านั้นนับว่าเป็นอีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นภาพสะท้อนจากประชาชนที่อยู่ภายใต้สภาพสังคมเหล่านั้น เพราะส่วนใหญ่คนรุ่นหลังจะรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในสมัยก่อนนั้นจากพงศาวดารที่เป็นมุมมองของ

ชนชั้นสูงหรือชนชั้นเจ้านายที่ได้มีการบันทึกเอาไว้ แต่งานวิจารณ์สังคมของเทียนวรรณนั้น เป็นมุมมองของประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นเจ้านายเหล่านั้น เพราะฉะนั้น มุมมองที่ปรากฏจึงมีความแปลกแตกต่างกันในบางประเด็นที่คนสองชนชั้นมองเห็นและเชื่อใน สิ่งนั้น ๆ ดังตัวอย่าง การวิพากษ์วิจารณ์สังคมของเทียนวรรณดังนี้

เราเห็นว่า, ประเทศสยามของเราไม่มีคนกล้าแสดงออกถึงความที่ตนเห็นว่าถูกชอบแลดีที่ตน เห็นเอง, มีแต่คนกลัวไม่กลัวผิดไม่กลัวอาย, มากกว่าคนอย่างอื่น ๆ ทั้งเราได้เห็นได้รู้มามากแล้วว่า, ไทยเราจะคิดทำอะไรขึ้น, แม้ว่าเป็นความจริงแล้วแต่ก็ไม่ใคร่จะยืดยาว, ฉูเดียวก็จืดหาย เจียบไป, ดูเหมือนฝนตกไล่ช้าง, เช่นห้ามไม่ให้เด็กเล่นอะไรก็ดขวางทางถนน, หรือห้ามไม่ให้ผู้หญิง เปลือยกายไม่ห่มผ้า หรือเด็ก ๆ ก็มีให้เปลือยกาย, ในชั้นแรกอะอะขึ้นดูแข็งแรงไป ๆ ก็หายเจียบ ไปไม่มีใครว่าใคร, กว่าจะไปเกิดอะไรขึ้นถูกกริ้วกราดเข้าก็ตึงตังไปอีกพักหนึ่ง,

แล้วเราได้พิจารณาหัดดู, ถ้าการเปื้อน ๆ เช่นนั่งรถโดยสารและรถดึกกัดหรือรถยาง ๔ พ้อ เทียมม้าคู่ม้าเทศที่ยาวกลางคืนกินอาหารโฮเต้นหรือตุลครไทยยี่เกแลละครฝรั่ง, ก็มีคนกล้าเสียเงิน ได้มาก ๆ ไม่มีความเสียดาเงินแลเสียดาเวลา, ถ้าจะชักชวนให้ออกทรัพย์บำรุงกันให้เจริญ หรือ เห็นว่ามีคุณแก่แผ่นดินต่าง ๆ ในเบื้องหน้า, ดูเหมือนมีความเสียดาทรัพย์ไม่ใคร่จะมีใครกล้าสะ ออกมาเลยเสียไม่ได้ก็ทำบ้างเล็กน้อย

(ตุลวิภาคพนจกจเล่ม 5 : 1511-1512)

จากตัวอย่างการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณ ไม่ได้เพียงแค่วิจารณ์สภาพสังคมเพียงอย่างเดียวแต่เทียนวรรณเองยังได้พยายามสะท้อนให้เห็นความคิดความรู้สึกที่มีต่อสังคมขณะนั้น ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านงานของเทียนวรรณได้เห็น สภาพสังคมที่ปรากฏในสมัยก่อนอีกแง่มุมหนึ่ง เช่น เทียนวรรณได้สะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัย ของคนไทยบางกลุ่มที่นิยมความหรูหราแบบตะวันตก หรือแม้แต่การใช้รถยนต์ซึ่งในช่วงสมัย รัชกาลที่ 5 นั้นได้มีการสั่งนำเข้ารถยนต์ของคนชนชั้นสูงและชนชั้นเจ้านายเป็นต้น

นอกจากการเป็นนักวิจารณ์สังคมแล้วเทียนวรรณยังได้วิจารณ์วรรณคดีเอาไว้ อย่าง น่าสนใจ โดยเฉพาะการวิจารณ์วรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี เทียนวรรณได้วิจารณ์เอาไว้ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งสังคมในสมัยนั้นการวิจารณ์วรรณคดีหรือวรรณกรรมยังไม่นิยม วิจารณ์กันมากนัก แต่เทียนวรรณก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของการวิจารณ์วรรณคดีอีกคน หนึ่งในยุคสมัยดังกล่าว ซึ่งการวิจารณ์วรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี ของสุนทรภู่ที่เทียน วรรณได้มองเห็นคุณค่าของวรรณคดีว่าเป็นเรื่องที่ดีทั้งในส่วนของเนื้อหาสาระ เนื้อเรื่องมี ความสมจริง และเป็นวรรณคดีที่ใช้ภาษาได้ไพเราะสละสลวย

เมื่อพิจารณางานของเทียนวรรณที่ได้วิจารณ์วรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี นั้นสามารถ แบ่งการวิจารณ์ออกเป็น การวิจารณ์ภาษา เนื้อหา และตัวละคร ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจะ

เห็นได้ว่าเทียนวรรณได้พยายามทำความเข้าใจในเนื้อหา ภาษา และมองไปในแง่ของความสมจริงมากกว่าความไพเราะของภาษาเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าเทียนวรรณน่าจะเป็นนักวิจารณ์วรรณคดีสามัญชนคนแรกที่ได้เข้าถึงวรรณคดีได้อย่างแท้จริง และได้มีการวิจารณ์เป็นลายลักษณ์อักษรออกเผยแพร่สู่สายตาผู้อ่านในสมัยก่อน ดังตัวอย่าง

เรื่องพระอะไภยมะณีไม่มีเหาะแปลงขรไปแล้วลูกขรไม่กลับเข้าแหล่ง, ใช้ความคิดแลกลอุบายเหมือนพงศาวดาร ผู้มีสติปัญญาคิดเทียบใช้ได้ทั่วไป, มีพร้อมทั้งการโลภย์แลทางธรรม, ทั้งขนบธรรมเนียมแลการโต้ตอบสื่อสารที่จะหาส่วนใครเปรียบได้มันยากอยู่, ใช้คำสามัญตันๆ แต่ความกินกว้างลึกแลจริงตรงแต่แบบแผนมาก,

(ตุลวิภาคพจนกิจเล่ม 6 : 1902)

จากการที่เทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความสามารถในการวิจารณ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคม หรือการวิจารณ์วรรณคดีนั้นเทียนวรรณได้พิจารณาพิจารณาเรื่องราวที่วิจารณ์ก่อนการนำเสนอทวิวิจารณ์เสมอ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถของเทียนวรรณในฐานะนักวิจารณ์ได้เป็นอย่างดี

1.5 เทียนวรรณในฐานะแพทย์และเภสัชกร

จากการศึกษาประวัติเทียนวรรณทำให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของเทียนวรรณในอีกด้านหนึ่งคือ การที่เทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความรู้ทางการแพทย์แผนใหม่ และการเป็นผู้ประยุตสมุนไพร ดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้เขียนแนะนำหญิงมีครรภ์ดูแลสุขภาพและการปฏิบัติตัวในขณะที่ตั้งครรภ์ และการที่เทียนวรรณได้ประยุตสมุนไพรออกจำหน่ายให้กับประชาชนทั่วไปนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแพทย์สมัยได้อีกคนหนึ่ง ซึ่งในสมัยก่อนการแพทย์ของไทยยังคงเป็นการแพทย์แผนโบราณการรักษาพยาบาลทั่วไปยังคงยึดถือธรรมเนียมการปฏิบัติตามความเชื่อต่าง ๆ ประกอบการรักษา เช่น เรื่องเวทมนตร์ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้คนป่วยมีความเสี่ยงมากกว่าในสมัยปัจจุบัน แต่จากการศึกษาประวัติเทียนวรรณในวรรณกรรมต่าง ๆ มีข้อความที่แสดงให้เห็นถึงความรู้ด้านการแพทย์แผนใหม่ของเทียนวรรณอีกด้านหนึ่งดังจะเห็นได้จากคำแนะนำหญิงมีครรภ์ของเทียนวรรณซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคำแนะนำของแพทย์ในสมัยปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่ามีความใกล้เคียงกันมาก

คำแนะนำการบำรุงและดูแลหญิงมีครรภ์นั้นเทียนวรรณได้อธิบายถึงวิธีการดูแลและวิถีปฏิบัติตนของหญิงมีครรภ์ว่าควรออกกำลังกายให้พอเหมาะ กินอาหารที่เป็นประโยชน์ ทำจิตใจให้สงบโดยการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เทียนวรรณได้กล่าวถึงหญิงมีครรภ์ว่าควรรักษาศีลไม่

ว่าจะเป็นศีล 5 ศีล 8 เพราะบางครั้งสภาพจิตใจของหญิงมีครรภ์ไม่ค่อยจะปกตินักเช่น อาจคิดวิตกกังวลในเรื่องต่าง ๆ หรือนอกจากนั้นอาจจะเกิดอารมณ์แปรปรวนเนื่องจากความผิดปกติของฮอร์โมนในร่างกาย ซึ่งสภาพฮอร์โมนในร่างกายหญิงมีครรภ์นั้นจะมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการที่เทียบวรรณแนะนำหญิงมีครรภ์ว่าควรจะทำศีล รักษาศีล ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาหรือความรู้ทางด้านการแพทย์อีกอย่างหนึ่งของเทียบวรรณที่ให้ความสำคัญต่อสภาพจิตใจซึ่งจะส่งผลให้เด็กในครรภ์มีพัฒนาการทางสมองและอารมณ์ดีขึ้น

นอกจากนี้คำแนะนำเกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์ขณะตั้งครรภ์นั้น เทียบวรรณได้แนะนำและกล่าวให้เป็นความรู้สำหรับการปฏิบัติขณะตั้งครรภ์ว่าเป็นเรื่องที่จะต้องรู้ โดยกล่าวว่าคำแนะนำที่เทียบวรรณบอกไว้นั้นจะส่งผลให้หญิงมีครรภ์คลอดง่ายกว่าหญิงมีครรภ์ที่ไม่เชื่อในเรื่องดังกล่าว ซึ่งก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เทียบวรรณได้ถ่ายทอดคำแนะนำดังกล่าวไว้ในหนังสือ บำรุงนารี ดังตัวอย่าง

ยังมีความสำคัญอยู่อีกข้อหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าพูดให้ชัดเจนไม่ได้ หรือไม่ควรพูดความข้อนั้นในหนังสือ (บำรุงนารี) นี้ แต่เป็นข้อที่สำคัญที่สุด ถ้ารู้สึกแล้วก็เป็นคุณมากแก่ผู้รู้สึกหรือแต่แม่หญิงบางคนที่มีคู่ครองและจำจะต้องมีครรภ์ จำเป็นจะต้องกล่าวเลียบชายไปให้พอเข้าใจกันได้ว่า แม่หญิงคนใดตั้งครรภ์แล้วแต่ ๕ เดือนขึ้นไปถ้าสามีถึงแก่กรรมเสีย หรือไปราชการทางไกลเสีย หรือไปค้าขายทางไกลเสีย หรือแม่หญิงคนนั้นถือกาลยุดิพรหมจรรย์เสีย หรือลัทธิอะไรที่ไม่ร่วมหลับนอนกับสามี จนถึงเวลาคลอดบุตร หมอเยเห็นเคยรู้แล้วว่ามิได้เสียโดยมากใน ๑๐ ส่วนแทบจะเสีย ๕ ส่วนก็ว่าได้ โดยเหตุว่ามนุษย์กับเดรณานบางอย่างคือ ไก่ มีปรกติธรรมชาติเหมือนกันจนเกิดมีนิทานเรื่องไก่อกับมนุษย์ แต่ไม่ควรจะนำมากล่าวในหนังสือนี้ เมื่อใครอยากฟังจะเล่าให้ฟังแต่เฉพาะผู้อยากฟังสองต่อสอง คือ ไก่ ต่อเมื่อถ่ายฟองหมดแล้วจะฟักเลย ไก่ตัวเมียจึงมิได้เกี่ยวข้องกับไก่ตัวผู้ต่อไป กว่าลูกจะไม่ต้องกก คือลูกอย่าแม่แล้ว แม่จึงจะเกี่ยวข้องกับตัวผู้ต่อไปอีก ขอให้สังเกตดูเกิดก็จะทราบได้เหมือนกัน ถ้าแม่หญิงคนใดตั้งครรภ์แล้ว เว้นว่างห่างเหินแก่สามีตนจน ๖ เดือน เมื่อถึงเวลาคลอดบุตรมักโลหิตร้ายจะนำ แลคลอดบุตรยากแทบทุกคน กว่าคลอดได้ก็แสนลำบากตามที่หมอได้ตรวจสอบเอาความจริงได้แล้ว โดยเหตุที่จะหาความจริงของโลก เพื่อประโยชน์จะวางตำราให้เป็นคุณแก่เพื่อนมนุษย์ผู้มีความจำเอน

(บำรุงนารี เล่ม 1 : 20-23)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทียบวรรณเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งสำหรับหญิงมีครรภ์ที่คนในสมัยก่อนไม่ค่อยจะนำเรื่องนี้มาเล่าอย่างเปิดเผยนัก ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับหลักปฏิบัติในปัจจุบันก็จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกันเป็นอย่างดี ดังที่ไพรินทร์ (2528 : 41) กล่าวไว้ในหนังสือ “การรักษาสุขภาพและการเตรียมตัวคลอด” ว่า “การตั้งครรภ์ไม่จำเป็นต้องงดเว้นการอยู่ร่วมกับสามี ควรหลีกเลี่ยงการร่วมเพศในเดือนสุดท้ายก่อนคลอด เพราะอาจเป็นสาเหตุทำให้ทารกคลอดก่อนกำหนด ส่วนผู้ที่เคยแท้งต้องงด

ใน 3 เดือนแรกของการตั้งครรภ์ด้วย" จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าข้อเสนอแนะที่เทียนวรรณถ่ายทอดออกมาในวรรณกรรมนั้นแสดงให้เห็นถึงความรู้หรือภูมิปัญญาทางการแพทย์ของเทียนวรรณได้อีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้เทียนวรรณยังได้แนะนำวิธีการคลอดว่าควรจะใช้วิธีการนอนหงายชันเข้า ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ต้องอาศัยอุปกรณ์ใด ๆ ในการทำคลอดซึ่งเทียนวรรณแนะนำว่าเป็นวิธีการคลอดอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้การคลอดง่ายขึ้นเช่นเดียวกับการใช้เชือก และในขณะที่ทำคลอดนั้นเทียนวรรณยังได้อธิบายถึงข้อห้ามอีกอย่างหนึ่งคือ การไม่ให้ใช้ผ้าหรือเบาะมารองศีรษะเด็กขณะที่ทำคลอด เนื่องจากจะทำให้ศีรษะเด็กติดขัดไม่สามารถเคลื่อนออกมาได้อย่างสะดวก แต่จะใช้กระดานที่เป็นพื้นเกลี้ยง ๆ หรืออาจจะใช้เสื่อเตย หรือเสื่อกกก็ได้ ดังตัวอย่าง

แต่ข้อห้ามที่เขาถือกันมิให้มีเครื่องลาดปูนั้น หมอได้พิเคราะห์เห็นตลอดแล้ว คือถ้าเอาผ้าหรือแพรทำเบาะรองไว้ครั้นเมื่อสื้สะเด็กลอดซื่อออกพ้นทวารตกถึงพื้นแล้วสื้สะเด็กก็จะติดแต่เบาะหรือผ้าที่รองไว้ จะไม่ไถลเลื่อนไปเองอย่างสะดวก เพราะสื้สะเด็กแลตัวเมื่อแรกออกมามีความเปียกด้วยน้ำครั้นถูกผ้าหรือแพรเข้าก็กระซิบตุ้มีอาการติดขัดขึ้นในตัวเอง ถ้าที่รองเป็นกระดานเกลี้ยง ๆ หรือเป็นเสื่ออ่อนแลเสื่อเตยเสื่อกกแล้ว ก็ย่อมมีความเลื่อนกระทำให้ตัวเด็กไถลเลื่อนไปเองไม่ขัดข้อง

(บำรุงนารีเล่ม 1 : 25)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการที่เทียนวรรณได้แนะนำวิธีดูแลสุขภาพร่างกายข้อปฏิบัติต่าง ๆ ขณะตั้งครรภ์นั้นแสดงให้เห็นถึงความรู้ของเทียนวรรณเกี่ยวกับการแพทย์สมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากคนในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะยังไม่เข้าใจในวิธีการดูแลสุขภาพร่างกายหรือข้อปฏิบัติตนบางอย่างขณะตั้งครรภ์ แต่เทียนวรรณได้อาศัยประสบการณ์จริงที่ได้เคยพบเห็นและเคยได้ยินได้ฟังนำมาถ่ายทอดลงในวรรณกรรมเพื่อเป็นการแนะนำผู้หญิงให้มีความรู้ความเข้าใจให้มากยิ่งขึ้น

นอกจากความรู้ในเรื่องของการแพทย์แล้วเทียนวรรณยังมีความรู้ความสามารถในด้านยาสมุนไพร เนื่องจากเทียนวรรณมีโอกาสดำรงยาสมุนไพรออกจำหน่ายให้กับผู้คนในสมัยก่อนซึ่งถือว่าเป็นรายได้อีกอย่างหนึ่งของเทียนวรรณ โดยนำเอาสมุนไพรมาปรุงเป็นยาแผนโบราณและเทียนวรรณเองยังได้บอกสูตรยา วิธีปรุงยาสมุนไพรสำหรับหญิงมีครรภ์ เพื่อที่จะให้หญิงมีครรภ์มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเป็นแม่ดังปรากฏสูตรยาในหนังสือบำรุงนารีเล่ม 1 คือยาธาตุดำรง ซึ่งเทียนวรรณบอกเอาไว้ว่าได้ทำขายมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว

จากความรู้ความสามารถของเทียนวรรณเกี่ยวกับการนำเอาสมุนไพรมาใช้ในการปรุงยาสำหรับดูแลสุขภาพร่างกายและการแนะนำข้อปฏิบัติต่าง ๆ สำหรับหญิงมีครรภ์ที่ปรากฏใน

วรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นแสดงให้เห็นถึงความรู้ทางการแพทย์แผนใหม่และการเป็นเภสัชกรได้เป็นอย่างดี

1.6 เทียนวรรณในฐานะนักกฎหมายและทนายความ

เทียนวรรณสนใจเรื่องกฎหมายและได้พยายามศึกษาหาความรู้ทั้งจากผู้รู้ทางกฎหมายและจากการศึกษาหาความรู้จากหนังสือด้วยตัวเอง เทียนวรรณพยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับกฎหมายมาโดยตลอด จนทำให้เทียนวรรณได้ก่อตั้งสำนักงานทนายความคือ “ออฟฟิศอรรถนุกุล” ที่ถนนตระนาว โดยเทียนวรรณเปิดบริการให้คำแนะนำและเขียนคำร้องต่าง ๆ สำหรับประชาชนทั่วไป

การที่เทียนวรรณสามารถให้คำแนะนำและเขียนคำร้องต่าง ๆ ได้นั้นเนื่องจากเทียนวรรณเคยเห็นวิธีการตัดสินคดีความในศาลมาก่อนและเทียนวรรณเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับตัวบทกฎหมายพร้อมกันนั้นเทียนวรรณยังสนใจใฝ่รู้ศึกษาจากผู้รู้ในเรื่องกฎหมาย วิถีพิจารณาคดีความต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระองค์เจ้าเจ็กนพวงศ์ หลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) และอีกหลาย ๆ ท่านที่ได้ให้คำแนะนำ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้เทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านกฎหมายอีกคนหนึ่งในยุคสมัยนั้นถึงแม้ว่าเทียนวรรณจะไม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายโดยตรง แต่จากการที่เทียนวรรณได้เขียนบทวิจารณ์เกี่ยวกับการตัดสินคดีความในศาล และระบบยุติธรรมของไทยในสมัยนั้นทำให้เห็นว่าเทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านการศาลและกฎหมายพอสมควร

ผลจากการที่เทียนวรรณได้ดำรงตนเป็นนักกฎหมายและทนายความนั้นทำให้เทียนวรรณถูกจับจำคุกเป็นระยะเวลา 16 ปี 7 เดือน ซึ่งสาเหตุของการถูกจับจำคุกนั้นเกิดจากการกลั่นแกล้งของขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคนที่ไม่พอใจเทียนวรรณ เพราะว่าเทียนวรรณได้ทำตัวเป็นผู้นิยมตะวันตกโดยการแต่งตัวตามแบบฝรั่ง เริ่มไว้หนวดไว้เคราและตัดผมแบบฝรั่ง เริ่มพูดจารุนแรง เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย เพราะเทียนวรรณมีโอกาสดูพบเห็นบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมืองของไทยเราเอง และบ้านเมืองต่างชาติเมื่อครั้งที่เทียนวรรณได้เดินทางไปค้าขายโดยเรือ เทียนวรรณจึงนำประสบการณ์ด้านต่าง ๆ มาวิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยในขณะนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของประเทศบางอย่าง หรือแม้แต่ตัวบทกฎหมายดังที่เทียนวรรณกล่าวไว้ว่า

เราได้รับรู้ทุกข์ร้อนของราษฎรตดยมากนับด้วยร้อยแลพันเรื่องตั้งแต่ริอ่านเป็นหมอความมา จึงได้ซึมทราบทั่วถึงว่าศาลทำประการใดลูกความทำอย่างไร หมอความและหมอกฎหมายทำอย่างไร อาจทราบได้ตามความคิดของบุคคล

เราได้ตรวจสอบตามพระราชกำหนดกฎหมาย เห็นว่ากฎหมายก็ยังไม่พอแก่เหตุการณ์ แลทุกขุระ ความวิวาทเกี่ยวข้องกับพลเมืองในสมัยนี้ แม้ว่าคุณพิพากษาศาลการจะมีความรู้พิเศษสูงเพียงใด คือ (๑) ตั้งอยู่ในความสุจริตยุติธรรมแท้ (๒) มีสติปัญญาความรู้ความสามารถพอเพียง (๓) ทำตาม พระราชกำหนดกฎหมายจริง ๆ มิได้ทำโดยสะเพร่าหรือพอได้บุญชื่อว่าชำระแล้วได้มาก แม้ว่า ประกอบด้วยคุณ ๓ ประการ

(ตุลวิภาคพจนกิจเล่ม 3 : 619)

จากการที่เทียนวรรณได้ทำหน้าที่เป็นนักกฎหมายและทนายความนี้เองจึงทำให้เทียนวรรณต้องถูกจำกัดเสรีภาพและเป็นช่วงเวลาที่ได้รับความทรมานมาก ระหว่างจำคุกเทียนวรรณได้ป่วยหนักเมื่อปี พ.ศ. 2439(ร.ศ.115)จนถึงขั้นไปนอนรักษาพยาบาลและในขณะที่เทียนวรรณถูกจับจำคุกนั้นก็ยังมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคนที่ไม่พอใจรักใคร่เทียนวรรณคอยให้ความช่วยเหลือเช่น ขุนหลวงพระยาไกรศรี (เปล่ง) และคุณหญิงทองคำ ไกรศรี จนกระทั่งเทียนวรรณได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสรภาพเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2442 (ร.ศ.117) หลังจากถูกจองจำมาเป็นระยะเวลา 16 ปี 7 เดือน

1.7 เทียนวรรณในฐานะนักหนังสือพิมพ์

บทบาทของเทียนวรรณที่คนทั่วไปรู้จักกันดีคือการเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีลักษณะเด่น และแตกต่างไปจากหนังสือในสมัยนั้น ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นยุคสมัยที่มีการตื่นตัวในเรื่องของการทำหนังสือพิมพ์หลังจากที่หมอบรัดเลย์ ได้ออกหนังสือพิมพ์เป็นฉบับแรก แต่อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์ของไทยในยุคแรกนั้นจะเป็นลักษณะของข่าวประกาศของทางราชการ ข่าวต่างประเทศ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และโฆษณา ส่วนหนังสือพิมพ์ที่เป็นลักษณะการแสดงความคิดเห็นหรือลักษณะการวิเคราะห์วิจารณ์ทั่วไปนั้นยังไม่ปรากฏแพร่หลายมากนัก

หนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณโดยเฉพาะ หนังสือตูลวิภาคพจนกิจ เป็นหนังสือพิมพ์เริ่มแรกออกเป็นรายปักษ์ แต่หลังจากนั้นมาไม่นานจึงเปลี่ยนมาเป็นรายสัปดาห์เป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้แสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์เป็นส่วนใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันน่าจะจัดกลุ่มเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ที่มีลักษณะของการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หรือการวิเคราะห์ข่าว เช่น หนังสือพิมพ์เดอะเนชั่นสุดสัปดาห์หรือมติชนสุดสัปดาห์ โดยเนื้อหาสาระที่ปรากฏนั้นจะเป็นเรื่องราวของการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมในยุคสมัยนั้นไม่ว่าจะเป็น เรื่องการเมือง การปกครอง ศาสนา และประเพณีวัฒนธรรมของไทย

เทียนวรรณเริ่มทำหนังสือพิมพ์หลังจากได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ 3 ปี โดยมีขุนนางชั้นนางชั้นผู้ใหญ่บางคนที่ไม่ให้ความช่วยเหลือทางการเงินอาทิ หลวงพระยาไกรศรี

(เปล่ง) โดยเริ่มแรกเทียนวรรณได้ออกหนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ ต่อมาจึงออกหนังสือพิมพ์ศิริพจนภาค และหนังสือบำรุงนารีตามลำดับ

บทบาทการเป็นนักหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณนั้นปัจจุบันได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวชื่นชม และเห็นว่าหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีความแปลกแตกต่างจากหนังสือที่ถือกำเนิดในยุคสมัยเดียวกัน อาทิ สงบ สุริยินทร์ ชัยอนันต์ สมุทวณิช เปลื้อง ณ นคร หรือ สุกัญญา ตีรวนิช ซึ่งต่างก็กล่าวถึงเทียนวรรณในฐานะที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่งในยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ผลงานของเทียนวรรณ

ปัจจุบันผลงานของเทียนวรรณนับว่าเป็นวรรณกรรมที่หาอ่านได้ยากมากเนื่องจากยังไม่ได้มีการพิมพ์เผยแพร่กันมากนัก จะมีก็เพียงผลงานบางส่วนเท่านั้น ผลงานส่วนใหญ่ยังอยู่ในไมโครฟิล์ม ซึ่งสามารถค้นคว้าได้ที่หอสมุดแห่งชาติห้องไมโครฟิล์ม หรือ ฉบับถ่ายเอกสารจากไมโครฟิล์มที่ห้องวารสารเฉพาะ หนังสือตุลวิภาคพจนกิจและศิริพจนภาค ส่วนหนังสือบำรุงนารียังคงอยู่ในไมโครฟิล์ม สำหรับหัวข้อผลงานของเทียนวรรณนั้นผู้ศึกษาได้รวบรวมรายชื่อบทความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณเพื่อให้เห็นลักษณะการตั้งชื่อบทความและลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏ ดังต่อไปนี้

1. หนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 1

1. ว่าด้วยทรัพย์แลบ่อทรัพย์
2. ว่าด้วยที่พึงในสองโลกย์
3. ว่าด้วยข้าศึก
4. ว่าด้วยประโยชน์
5. ว่าด้วยยิ่งแลหย่อน
6. ว่าด้วยเวลาสามส่วน
7. ว่าด้วยประเทศเขตร์แดน
8. ว่าด้วยผลดีผลชั่วเร็วช้า
9. ว่าด้วยคติสี่ลัปในโรงศาล
10. ว่าด้วยประพฤติตนถูกผิด
11. ว่าด้วยเสพย์อาหาร
12. ว่าด้วยคบคนไม่เลือกหน้า
13. ว่าด้วยความจำเอน
14. ว่าด้วยการทดลองสอบสวน
15. ว่าด้วยความสาธกเทียบชี้

16. ว่าด้วยแบบตัวอย่างมนุษย์และเตรณานทำได้

2. หนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 2

1. ว่าด้วยคติลึกลับในโรงศาล
2. ว่าด้วยนิทานอันเป็นสาระควรฟัง
3. ว่าด้วยผลของความคิดทั้ง 5 ประการ
4. ว่าด้วยการศึกษาละเอียดยิ่งไม่ละเอียดย
5. ว่าด้วยความไม่ดีหรือของไม่ดีให้เป็นดี
6. ว่าด้วยวิชากินและวิชานอน
7. ว่าด้วยวิชาเล่นแต่กล่าวให้เจือประโยชน์
8. ว่าด้วยวิชาพูด
9. ว่าด้วยวิชาคิด
10. ว่าด้วยวิชาแต่งกลอน โคลง ฉันท์
11. ว่าด้วยโทษที่ทำให้จับแคบ
12. ว่าด้วยคุณของความโอบอ้อมอารี
13. ว่าด้วยคนโง่ไม่รู้จักความจริงที่เป็นจริง
14. ว่าด้วยคนฉลาดรู้ความจริงตามเป็นจริง

3. หนังสือตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 3

1. ว่าด้วยทางแต่มีใช้ถนนหรือน้ำลำคลอง
2. ว่าด้วยกฎหมายเก่าใหม่และใช้พลาง
3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน
4. ว่าด้วยธรรมดาโลกย์แลธรรม
5. ว่าด้วยความเปนอิสระภาพไม่เท่ากัน
6. ว่าด้วยคนโง่ทำการคงไม่ดีได้
7. ว่าด้วยคนฉลาดทำการสิ่งใดก็จะดีกว่าคนโง่ทำ
8. ว่าด้วยคนไม่ประมาทมีสติ
9. ว่าด้วยคนหลงประมาทปราศจากสติ
10. ว่าด้วยความมักง่ายฝ่ายหลังร้องว่าโง่
11. ว่าด้วยคนที่เป็นโจรแต่ยังมีความดี
12. ว่าด้วยคนกล้าเหลือเกินจนไม่รู้จักกลัว
13. ว่าด้วยคนฉลาดเหลือเกิน
14. ว่าด้วยผู้ไม่รู้จักอาย

15. ว่าด้วยคนที่ไม่เชื่อใคร
 16. ว่าด้วยคนไม่รู้เข็ดรู้กลัว
 17. ว่าด้วยความแหลมแลแข็งแรงแห่งทะเลตลอดไปแต่ไม่ใช่เครื่องเจาะไขดังสะหว่าน
 18. ว่าด้วยคนมีความเพียรแต่ไม่มีวิชาแลปัญญาอย่างใด
 19. ว่าด้วยการหาทรัพย์อยู่กับที่มีได้ไปข้างไหนเลย
 20. ว่าด้วยอำนาจแต่มีใช้ฤทธิ์หรือแรงกาย
4. หนังสือตลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 4
1. ว่าด้วยอำนาจแต่มีใช้ฤทธิ์หรือแรงกาย
 2. ว่าด้วยกำลังใหญ่ 3 ประการของบ้านเมือง
 3. ว่าด้วยความพร้อมเพรียงในโลกย์แลธรรม
 4. ว่าด้วยอุบายเล่ห์กลต่าง ๆ แต่มีใช้การเล่นกล
 5. ว่าด้วยเป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น
 6. ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครยกได้ แต่มีใช้เหล็กแลศิลา
 7. ว่าด้วยความอ่อนแต่ไม่ใช่ของนิ่มเหลวเช่นน้ำ
 8. ว่าด้วยความสุขแต่มีใช้สิ่งที่พอใจสัตว์ทั่วกัน
 9. ว่าด้วยความเป็นใหญ่ปฏิเสธไม่ได้
 10. ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เบนน้หรือเบนนาค
 11. ว่าด้วยผู้ถือคำที่พ่อแม่สั่งสอน
 12. ว่าด้วยโรคแต่มีใช้ไข้เจ็บแลพยาธิต่าง ๆ
 13. ว่าด้วยความหอมแต่มีใช้ดอกไม้แลแป้งหอมเครื่องรำน้าอบ
 14. ว่าด้วยคนผู้เดียวแต่รักษาชีวิตผู้อื่นไว้ตั้งหมื่น
 15. ว่าด้วยลมร้ายพัดบ้านเมืองแลชีวิตร์นิบหายพินาศแต่มีใช้ลมเพ็ชหึ่ง
 16. ว่าด้วยแปรธาตุแต่มีใช้ชัตยา
 17. ว่าด้วยคนที่มีแต่ความกตัญญูก็อาจเจริญได้
 18. ว่าด้วยของแข็งแต่มีใช้เหล็กเพชรหรือศิลา
 19. ว่าด้วยของเก่าดีกว่าของใหม่
 20. ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า
 21. ว่าด้วยคนแก่ดีกว่าคนหนุ่ม
 22. ว่าด้วยคนหนุ่มดีกว่าคนแก่
 23. ว่าด้วยคนโง่ดีกว่าคนฉลาด

5. หนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 5

1. ว่าด้วยคนยังมีชีวิตอยู่เหมือนตายแล้ว
2. ว่าด้วยคนตายแล้วแต่เหมือนยังเป็น
3. ว่าด้วยคนดีเห็นถูกเห็นชอบพูดไม่ออก
4. ว่าด้วยความดีความจริงแท้แต่ไม่ควรนำเอาไปพูดในบางที่
5. ว่าด้วยความอึดแต่ไม่รู้ว่ายึด
6. ว่าด้วยความผืนละเมอแต่มีใช้นอนหลับ
7. ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย
8. ว่าด้วยความอยากดีแต่ไปทำความชั่วใส่ตัว
9. ว่าด้วยความอยากได้ความสุขแต่ไปทำความทุกข์
10. ว่าด้วยไม่อยากตายแต่อยากเกิด
11. ว่าด้วยผู้หญิงทำการงานเท่าแก่ผู้ชาย
12. ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก
13. ว่าด้วยญาติแต่มีใช้วงษาฝ่ายบิดามารดา
14. ว่าด้วยของลับแต่ตั้งอยู่ที่แจ้ง
15. ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ
16. ว่าด้วยสรรพวิทยายังไม่เป็นที่สุด
17. ว่าด้วยชื่อมนุษย์ใครตั้งให้
18. ว่าด้วยไสมยหรือเวลา
19. ว่าด้วยคนจนดีกว่าคนมี
20. ว่าด้วยความระวัง
21. ว่าด้วยไม่ไวใจแก่สรรพสิ่งใด ๆ
22. ว่าด้วยความที่เรียกว่าคนเหตุใดจึงเรียกว่าคน

6. หนังสือพิมพ์ตุลวิภาคพจนกิจ เล่มที่ 6

1. ว่าด้วยผู้หญิงทำการงานเท่าแก่ผู้ชาย
2. ว่าด้วยธาตุเครื่องคุมแต่มีใช้ดินน้ำลมไฟ
3. ว่าด้วยความงามแต่มีใช้รูปโฉมเครื่องแต่ง
4. ว่าด้วยความเห็นแต่มีใช้ตาแล
5. ว่าด้วยความไฟแต่มีใช้แสงแลดวงหรือความร้อน
6. ว่าด้วยความเสมอปรกติมีผลเป็น
7. ว่าด้วยตุลวิภาคพจนกิจคำกลอน
8. ว่าด้วยตุลวิภาคพจนกิจครบ 100 หมวด

9. แมกคาซีนที่ 1-11
10. นีราศตุลละวิภาคพจนกิจ
7. หนังสือพิมพ์ศิริพจนภาค เล่มที่ 1
 1. ประวัติคำกลอน
 2. สรรพสาระของโลภย์
 3. โยนิโสมานะสิกการะ
 4. ว่าด้วยคุณพระพุทเจ้า
 5. นักโทษแหกคุกใหม่คำกลอน
 6. เรื่องความเห็น
 7. ความดำริห์รำพึง
 8. ว่าด้วยความรักตัว
 9. แกัศัพทว่า พระ
 10. หนังสือสาสนะปฏิบัติ
 11. เฉลิมพระเกียรติยศคำกลอน
 12. ว่าด้วยความพิจารณา
 13. แกัศัพทนิพาน
 14. ว่าด้วยความดีเหมือนนรคเณม
 15. ว่าด้วยกิริยาผู้มีปัญญา
 16. ไปรเวศแนะนำ
 17. เหตุ 8 ประการทำให้ใจกระต้าง
 18. หนังสือวิไชยานุวัตร
 19. สาระสาตร์สุนทรคำกลอน
 20. อะนุสรสาธณ์คำกลอน
 21. วิถยานุติธรรมคำกลอน
 22. วิทยาภรณ์คำกลอน
 23. คำเตือนเด็ก
 24. โมติบเปาเวอร์คำกลอน
 25. นิเทศสาธกคำกลอน
 26. เกาะไต้่น้ำคำกลอน
 27. ตูละวิภาคสรรพศาสตร์
 28. ทานศีลภาวะนาคำกลอน
 29. ธรรมาธิบายคำกลอน

30. นิทานพระเจ้าที่มีดีคำกลอน
31. เนติปัญหาคำกลอน
32. วิจารณ์โฆวาทคำกลอน
33. วิปัสณาภาวณะคำกลอน
34. กรรมัสสะคะตญาณคำกลอน
35. ปัญหาวิณัจฉัยคำกลอนที่ 2

8. หนังสือพิมพ์ศิริพจนภาค เล่มที่ 2

1. คำถามคำตอบศาสนาพุทธ
2. สังยุตตะคำกลอน
3. แนะนำทักท้วง
4. กามาทีวะนะกะธาคำกลอน
5. โปแกรมคำกลอน
6. โลกานุมัติคำกลอน
7. สามรรคีคำกลอน
8. คำพิพากษาด้วยหมี่ใหญ่
9. เพ็ชร์บริหาร
10. กลอนธรรม
11. สังเขปคำกลอน
12. ประวิภาศคลังเพื่อ
13. ร่างต้นจดหมายถามเรื่องคนดี
14. ว่าด้วยคนดีในโลกนี้
15. ว่าด้วยคนดีประกอบประพฤติกุศลของบุตร ภรรยาของตน
16. ว่าด้วยคนดีประกอบประพฤติกุศลเพื่อเพื่อแผ้วเผยในญาติมิตรของตน
17. ปุจฉาวิสัชนา
18. ปะกิริณะคำกลอน
19. เอนิเม้นคำกลอน
20. ครุณัมมิเตอร์
21. ความเห็นแลความเชื่อ
22. อุทธาหรณ์คำกลอน
23. ปัญหาต่าง ๆ
24. ปัญหาธรรมโลกย์
25. สุนทรพจน์คำกลอน

26. วิจารณ์ญาณคำกลอน

27. คำถามคำตอบ

28. อารัมภะกะถา

8. หนังสือบำรุงนารี เล่มที่ 1

9. หนังสือบำรุงนารี เล่มที่ 2

10. หนังสือบำรุงนารี เล่มที่ 3

11. หนังสือบำรุงนารี เล่มที่ 4

12. สุภาษิตเทียบวรรณ (รวบรวมโดยสำนักพิมพ์ดอกแก้ว ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

13. หนังสือรวมงานเขียนของเทียบวรรณ (รวบรวมโดยสำนักพิมพ์ต้นฉบับ ปี พ.ศ. 2544 ดังต่อไปนี้

1. จดหมายเหตุคำกลอนในระหว่างรัชกาลที่ 5 รวม 83 ประการ
2. การบริการ
3. เรื่องถามตอบด้วยคนดี
4. วินิจฉัยกะถา
5. อรรถปัญหา
6. อรรถรสสาระ

3. สภาพสังคม

การศึกษาสภาพสังคมในยุคสมัยร่วมกันกับนักเขียนเพื่อที่จะศึกษาเรื่องโลกทัศน์นั้น นับว่ามีความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้เข้าใจโลกทัศน์ของนักเขียนได้มากยิ่งขึ้นและทำให้เห็นถึงอิทธิพลที่มีต่อโลกทัศน์ของนักเขียนดังที่ตรีศิลป์ บุญขจร (2544 : 8) กล่าวไว้ว่า “โลกทัศน์ของนักเขียนแต่ละคนจะเป็นไปในรูปใดขึ้นกับเงื่อนไขของยุคสมัยภาวะแวดล้อมทางสังคมของนักเขียนจะกำหนดให้เขามองโลกไปในลักษณะต่าง ๆ กัน เหตุการณ์ร่วมสมัยมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดให้เขามีโลกทัศน์ไปในทางศรัทธาหรือสิ้นหวัง” ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นยุคสมัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างวรรณกรรมของเทียบวรรณ

สภาพสังคมของไทยในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร. 4) ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร. 5) เป็นยุคสมัยที่สังคมไทยเริ่มที่จะพัฒนาประเทศตามแบบของประเทศตะวันตก เช่นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการแต่งกาย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้ขุนนางสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ดังตัวอย่าง

เวลาหนึ่ง ข้าราชการเฝ้าที่พลับพลาโรงแสงพร้อมกัน ครั้นนั้นยังไม่มีธรรมเนียมที่จะสวมเสื้อเข้าเฝ้า จึงดำรัสว่าดูคนที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเปลือยกาย ร่ายกายจะเป็นเกลื่อนกลาดก็ดี หรือเหี่ยวออกมาก็ดี ไส้โครกนั้ก ประเทศอื่น ๆ เป็นประเทศใหญ่เขาก็สวมเสื้อหมดทุกภาษา เว้นเสียแต่จะว่าลาวชาวป่าที่ไม่ได้บริโภคผ้าผืน เป็นมนุษย์อย่างต่ำ ก็ประเทศสยามนี้ก็เป็นประเทศใหญ่ รู้ขนบธรรมเนียมมากอยู่แล้ว ไม่ควรจะทำอย่างโบราณที่เป็นชาวป่ามาแต่ก่อน ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อเข้ามาในที่เฝ้าจงทุกคน ครั้นนานมาเห็นว่าเสื้ออย่างน้อยจะคาดผ้ากราบก็มีได้ จึงยกย้ายทำเป็นเสื้อกระบอกเหมือนเสื้อบ้านบุตรจีนที่เมืองปัตเตีย ก็เป็นธรรมเนียมติดมาจนทุกวันนี้...

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2504 : 6)

จากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการสวมเสื้อขณะที่เข้าเฝ้านั้นนับว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่ปรากฏในสังคมขณะนั้น เนื่องจากยุคสมัยก่อนข้าราชการที่เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้รับอนุญาตให้สวมเสื้อเข้าเฝ้า การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ข้าราชการสวมเสื้อขณะเข้าเฝ้าจึงเป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เนื่องจากช่วงยุคเวลาดังกล่าวไทยได้ติดต่อกับชาวยุโรปและตะวันตกมากขึ้น และชาวตะวันตกเองก็ตำหนิวัฒนธรรมการแต่งกายของไทยที่ไม่นิยมสวมเสื้อว่าเป็นคนไร้อารยธรรม ดังนั้นจึงถือได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ซึ่งพระองค์ทรงเปิดรับเอาแนวความคิดจากประเทศตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในการปรับปรุงประเทศ และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดรัชกาล

นอกเหนือจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมบางอย่างแล้วช่วงยุคสมัยนี้ยังได้มีการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ควบคู่กันไปไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาสภาพการคมนาคม ตลอดจนระบบสาธารณสุขไปโรคต่าง ๆ

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะทำให้เราเห็นว่าสภาพสังคมของไทยในยุคสมัยดังกล่าวนี้เริ่มมีการปรับตัวเพื่อที่จะเผชิญหน้ากับยุคการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ไทยจึงจำเป็นต้องพัฒนาประเทศให้มีความเป็นอารยประเทศอย่างรวดเร็วเพื่อที่จะแสดงให้ชาติตะวันตกเห็นถึง ศักยภาพของไทยว่าไทยก็เป็นประเทศที่มีความเป็นอารยประเทศเช่นเดียวกัน

ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 จึงเป็นยุคสมัยที่ไทยได้ปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาสภาพสังคมจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกับสภาพสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมของเทียนวรรณโดยแบ่งการศึกษาดังนี้

1. การศึกษา
2. ศาสนา

3. เศรษฐกิจ
4. การเมืองการปกครอง
5. ประเพณีวัฒนธรรม
6. การคมนาคมและสาธารณูปโภค

3.1 การศึกษา

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ไทยเริ่มต้นพัฒนาระบบวิธีการศึกษาตามแบบวิทยาการตะวันตกเมื่อมีการติดต่อกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ไทยเร่งพัฒนาการศึกษาตามแบบวิทยาการของตะวันตกมากยิ่งขึ้น เนื่องจากไทยมีความจำเป็นที่จะพัฒนาประเทศให้มีความเป็นอารยประเทศเท่าเทียมกับชาติตะวันตก เพื่อให้รอดพ้นจากภัยคุกคามในยุคของการล่าอาณานิคม

การศึกษาของไทยสมัยก่อนจะเป็นการศึกษาตามระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่มีวัดเป็นสถานศึกษาที่สำคัญ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอน ผู้ที่จะเข้าไปศึกษาได้ต้องเป็นเด็กผู้ชายเท่านั้น วิชาที่เล่าเรียนก็จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิชาการอ่าน การเขียน ที่มุ่งหวังแค่เพียงให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้เท่านั้น นอกจากนั้นก็ยังเรียนเกี่ยวกับวิชาเวทมนตร์คาถา โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ตามความนิยมของคนสมัยนั้นที่ยกย่องคน “มีวิชา” ซึ่งคนที่มีวิชาในสมัยนั้นไม่ใช้วิชาการศึกษาหรือความรู้ในเรื่องวิชาการต่าง ๆ แต่เป็นเรื่องของเวทมนตร์คาถา ไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นค่านิยมของคนในสมัยก่อนและยกย่องคนมีวิชาเหล่านั้นมากกว่ายกย่องคนที่รู้หนังสือ (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2519 : 202) สำหรับเด็กผู้หญิงนั้นส่วนใหญ่จะศึกษาวิชาการบ้านการเรือนตามแบบกุลสตรีตามความนิยมในสมัยก่อน โดยจัดการศึกษาขึ้นตามบ้านหรือตามวังเจ้านายผู้หญิงที่มีชื่อเสียงทางด้านงานฝีมือต่าง ๆ เท่านั้น

ดังนั้นเราจึงเห็นได้ว่าแหล่งศึกษาหาความรู้ของคนสมัยดังกล่าวคือ บ้าน วัง และวัดเท่านั้นแต่อย่างไรก็ตามแหล่งการศึกษาสมัยก่อนก็ได้เป็นแหล่งการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เท่าที่ควร แต่เมื่อไทยได้เข้าสู่ยุคของการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกซึ่งส่งผลกระทบต่อไทยโดยมากเนื่องจากประเทศเพื่อนบ้านของไทยหลายประเทศได้ตกเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้อาณานิคมของประเทศตะวันตกเช่น จีน พม่า เวียดนาม ดังนั้นไทยจึงได้เร่งพัฒนาและปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญและเตรียมความพร้อมในการที่จะเผชิญหน้ากับชาติตะวันตกในสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นยุคสมัยเริ่มต้นที่ไทยได้ปรับปรุงประเทศให้มีความเป็นอารยประเทศและเพื่อแสดงให้ประเทศตะวันตกเห็นว่าไทยก็เป็นประเทศที่มีอารยธรรมเช่นเดียวกันมิใช่เป็นประเทศป่าเถื่อนที่ชาวตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการล่าอาณานิคม

การจัดการศึกษาของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นเพียงการเริ่มต้นที่จะปรับปรุงการศึกษาจากธรรมเนียมเก่าของไทยมาเป็นการศึกษาตามรูปแบบของตะวันตกโดยพระองค์ทรงสนับสนุนให้บรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นสูงหันมาให้ความสำคัญต่อการศึกษาวิชาความรู้ตามแบบตะวันตกไม่ว่าจะเป็นการศึกษาวิชาภาษาอังกฤษซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็นวิชาที่เป็นประโยชน์และเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการที่จะศึกษาวิชาต่าง ๆ ของตะวันตกได้อีกซึ่งพระองค์เองก็ได้ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษกับพวกมิชชันนารีใน ขณะที่พระองค์ทรงผนวชเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์พระองค์จึงส่งเสริมให้มีการศึกษาวิชาภาษาอังกฤษและวิทยาศาสตร์ตามแบบของประเทศตะวันตก

กล่าวคือการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นการจัดการศึกษาตามแบบตะวันตกยุคเริ่มต้น ดังนั้นพระองค์จึงทรงจัดการศึกษาให้กับพระราชโอรส พระราชธิดา และชนชั้นเจ้านาย จึงยังไม่ได้กระจายรูปแบบการศึกษาแบบตะวันตกไปยังประชาชนทั่วไปเนื่องจากยังคงมีหลายปัจจัยที่พระองค์จะทรงต้องแก้ไขและนำประเทศไทยก้าวให้พ้นวิกฤตที่ไทยกำลังเผชิญหน้ามากมาย วิชาการศึกษาที่พระองค์ทรงเร่งให้มีการปรับปรุงในการเรียนการสอนนั้นพระองค์จะทรงให้ศึกษาเกี่ยวกับภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฯลฯ โดยเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษนั้นพระองค์ทรงเน้นเป็นพิเศษเนื่องจากถือว่าเป็นวิชาที่มีความสำคัญในการติดต่อสื่อสารกับชาติตะวันตกและเป็นคุณต่อการพัฒนาประเทศในยุคเริ่มต้นเผชิญหน้ากับประเทศตะวันตก พระองค์ทรงจ้างครูจากประเทศตะวันตกเข้ามาทำการสอนให้กับเจ้านายภายในพระบรมมหาราชวัง อาทิ หม่อมแอนนา เลียวโนเวล มิสซิส ดี บี บรัดเลย์ มิสซิสสตีเฟน มัตตูน และมิสซิส เจ ซี โจน เป็นต้น จากการที่รัชกาลที่ 4 ได้ทรงว่าจ้างชาวต่างประเทศมาถวายการสอนพระราชโอรส พระราชธิดาในพระบรมมหาราชวังนั้น ก็เป็นการปูพื้นฐานในสมัยต่อมาคือสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและต่อมาจึงได้มีการว่าจ้างชาวต่างประเทศมาจัดการศึกษาและตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศในไทยมากขึ้น (พิไลวรรณ แสงขำ. 2523 : 2-20)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเจ้านายชั้นสูงและขุนนางผู้ใหญ่บางท่านในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทั้งทางด้านภาษาอังกฤษ หรือวิชาวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) สมเด็จพระปิ่นเกล้า หรือขุนนางตระกูลขุนนาค เช่น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่าง ขุนนาค)

จากพื้นฐานทางการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับเมื่อครั้งทรงพระเยาว์นั้นพระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาตามแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ดังนั้นเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์พระองค์จึงทรงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาให้กับเจ้านายชั้นสูงและพระราชโอรส ซึ่งเกี่ยวกับปัจจัยที่สำคัญสำหรับปฏิรูปการศึกษามีมูลเหตุที่สำคัญคือเกิดจากแรงผลักดันภายนอกประเทศคือภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก และ

แรงผลักดันที่เกิดขึ้นภายในประเทศคือ เป็นการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของพระองค์เอง ซึ่งพระองค์ทรงส่งเสริมการศึกษาให้แก่เจ้านายชั้นสูงศึกษาเกี่ยวกับวิทยาการของตะวันตก เพื่อมารับหน้าที่ทางราชการและเป็นฐานอำนาจให้กับพระองค์เอง และความต้องการข้าราชการ เข้าทำงานในตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศ (พิไลวรรณ แสงขำ. 2523 : 21-25)

แนวทางในการจัดการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นจะเห็นว่าพระองค์ทรงพัฒนาการศึกษาตามแนวทางหลัก 3 ประการด้วยกันคือ ประการที่ 1 ส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศเพื่อเอาความรู้มาใช้ประโยชน์ ประการที่ 2 การจัดการศึกษาในโรงเรียน และประการที่ 3 สร้างคนให้เป็นพลเมืองดีของชาติ โดยนักเรียนรุ่นแรกจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. 2414 พระองค์โปรดฯ ให้เลือกหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์ประมาณ 20 คน เพื่อส่งไปเรียนที่สิงคโปร์บางองค์ในจำนวนนี้ได้เป็นนักเรียนหลวงรุ่นแรกๆ ที่ไปศึกษาต่อที่ยุโรป อาทิ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเจ้าเจ๊กนพวงศ์ และหม่อมราชวงศ์เทวะหนึ่งสิริวงศ์ (ธิดา สาระยา. 2540(ก) : 94-95)

การส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศนั้นนับว่าเป็นการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาตามแบบตะวันตกในยุคเริ่มแรกเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามการส่งนักเรียนไปเรียนในประเทศตะวันตกนั้นยังมิได้ทำให้ไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศด้านการศึกษาเท่าที่ควร เพราะการส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศนั้นเป็นแค่เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น เนื่องจากช่วงสมัยดังกล่าวคนที่จะเข้ามาทำงานในหน่วยงานราชการยังมีไม่เพียงพอ ดังนั้นการให้การศึกษาแก่นักเรียนรุ่นดังกล่าวจึงเป็นเพียงเพื่อผลิตบุคลากรเข้าทำงานในหน่วยงานราชการเท่านั้นมิใช่การใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาคนที่แท้จริง ดังนั้นผลที่ได้จากการจัดการศึกษาดังกล่าวจึงยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ต่อมาจึงได้จัดการศึกษาให้เป็นระบบและขยายการศึกษาให้กับประชาชนมากยิ่งขึ้น ดังข้อสรุปเกี่ยวกับการจัดการศึกษาดังนี้

พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่เพื่อสอนบุตรขุนนางข้าราชการโดยสอนวิชาภาษาไทย ต่อมาพระองค์โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสอนภาษาอังกฤษโดยให้นายฟรานซิส ยอช แปเตอร์สัน เป็นอาจารย์ใหญ่เป็นเวลา 5 ปี เมื่อ พ.ศ. 2419 หมดสัญญาจ้างโรงเรียนจึงหยุดสอนชั่วคราว และในปี พ.ศ. 2422 โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษที่พระราชวังนันทอุทยาน โดย ดร. แมกฟาร์แลนด์ (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2519 : 364-367)

พ.ศ. 2424 โปรดให้ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กสำหรับฝึกผู้ที่พอจะออกมารับราชการเป็นนายร้อยนายสิบอยู่ในกรมมหาดเล็กและต่อมาโปรดให้ย้ายไปตั้งที่พระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อ พ.ศ. 2425 เรียกว่าโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โดยใช้แบบเรียนที่พระยาศรีสุนทร

โวหารแต่งขึ้น 6 เล่ม คือ มุลบทบรรพกิจ วาหนิติกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์ พิจารณ์และพิศาลการันต์ และใน ปี พ.ศ. 2425 โปรดให้ตั้งโรงเรียนท่าแพนที่ ในกรมมหาดเล็ก มีนายแมคคาร์ธี เป็นครูสอน (ดวงเดือน พิศาลบุตร. 2520 : 12-13)

พ.ศ. 2427 การศึกษาเริ่มขยายออกไปสู่ประชาชนโดยโปรดให้ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรกคือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม และในปีต่อมาจึงโปรดให้ตั้งโรงเรียนขึ้นตามมณฑลต่าง ๆ เพื่อให้การศึกษาแก่ราษฎรตามหัวเมือง (ภารดี มหาขันธ์. 2524 : 160)

พ.ศ. 2530 โปรดให้ตั้งกรมศึกษาธิการ โดยมีกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นอธิบดี ทำหน้าที่ควบคุมดูแลเกี่ยวกับการศึกษา และในปี พ.ศ. 2435 ยกฐานะกรมศึกษาธิการเป็นกระทรวงธรรมการ มีการจัดประเภทของโรงเรียนออกเป็น โรงเรียนมูลศึกษา โดยจัดในวัดทั่วไปทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ซึ่งมีวัตถุประสงค์จะขยายการศึกษาให้แพร่หลายมากขึ้น โรงเรียนมูลศึกษามี 2 แบบ คือ โรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นสูง เป็นโรงเรียนหลวง อีกประเภทหนึ่งคือโรงเรียนเชลยศักดิ์ เป็นโรงเรียนที่บุคคลจัดตั้งขึ้นโดยอนุมัติจากกระทรวงธรรมการเช่น โรงเรียนของมิชชันนารี (ภารดี มหาขันธ์. 2524 : 160-161)

สำหรับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิงนั้นเริ่มก่อตั้งครั้งแรกเป็นโรงเรียนราษฎรคือ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2417 ต่อมา เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โดยคณะมิชชันนารีอเมริกัน และในปี พ.ศ. 2423 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กผู้หญิงขึ้นเป็นแห่งแรกของรัฐคือ โรงเรียนสุนันทาลัย เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระนางเจ้ากุมาารีรัตน์ มีลักษณะเป็นโรงเรียนประจำ (ดวงเดือน พิศาลบุตร. 2520 : 18) ต่อมาในปี พ.ศ. 2446 จึงโปรดให้ตั้ง โรงเรียนราชินี เป็นโรงเรียนสอนวิชาการช่างสตรีที่มีความทันสมัย และสอนวิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (ดวงเดือน พิศาลบุตร. 2520 : 46)

หลังจากนั้นรัฐพยายามที่จะปรับปรุงรูปแบบการศึกษาให้เป็นระบบและมีแบบแผนมากยิ่งขึ้นตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการศึกษาของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นประสบปัญหาที่สำคัญคือ การขาดแคลนตำราวิชาการสำหรับการเรียนการสอน และการขาดแคลนครูผู้สอน ซึ่งเป็นปัญหาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามแก้ไขมาโดยตลอด จนเริ่มตั้งกระทรวงธรรมการปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาจึงเริ่มลดลงเนื่องจากการจัดทำตำราวิชาการสำหรับการเรียนการสอนและตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้สอนขึ้น เช่น ปี พ.ศ. 2535 ตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนเด็กสะพานดำ (ต่อมาเป็นโรงเรียนเบญจมราชูทิศ) พ.ศ. 2445 ตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์วัดเทพศิรินทร์ เป็นต้น (ดวงเดือน พิศาลบุตร. 2520 : 41-42)

3.2 ศาสนา

สังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะต้องมีการปรับปรุง และเรื่องศาสนาก็เป็นเรื่องหนึ่งที่พระองค์ทรงจะต้องปรับปรุงเนื่องจากในสมัยนั้นมีชนชั้นวีรได้เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาและมีการอธิบายหลักปรัชญาของศาสนาในลักษณะที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นศาสนาพุทธจึงถูกนำมาอธิบายใหม่ว่ามีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์โดยรัชกาลที่ 4 ได้ใช้กฎของฟิสิกส์มาอธิบายเรื่องกฎแห่งกรรม โดยทรงอธิบายว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงผลของมันได้ พระองค์ทรงตั้งคำถามว่าหากกฎแห่งฟิสิกส์นั้นควบคุมความเป็นไปต่าง ๆ ในจักรวาล เหตุใดจึงไม่สามารถควบคุมโลกของศีลธรรม พระองค์ทรงอธิบายว่ากฎของศีลธรรมมีกรรมเป็นตัวควบคุม (Lae Dilokvidhyarat. อ้างอิงจาก พรณี บัวเล็ก. 2541 : 45) การสร้างนิกายใหม่และการอธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนาโดยนำเอาวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยอธิบายก็เพื่อให้สถาบันพุทธศาสนายูรอดได้ (พรณี บัวเล็ก. 2541 : 47)

การส่งเสริมและทำนุบำรุงพุทธศาสนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทั้งสองพระองค์ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนามากมายซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป สำหรับในการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาในช่วง 2 รัชกาลนั้นเนื่องจากเป็นยุคสมัยร่วมกันกับเทียนวรรณ และขณะเดียวกันช่วงสมัยดังกล่าวมีการปรับปรุงพุทธศาสนาอย่างเห็นได้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งพระราชภารกิจทั้ง 2 ประการนั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาในสมัยนี้ได้รับการส่งเสริมและทำนุบำรุงจากพระมหากษัตริย์เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น

การนับถือพุทธศาสนาของไทยในสมัยก่อนรัชกาลที่ 4 นั้นเป็นการนับถือพุทธศาสนาสงฆ์มหานิกายที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 ทรงได้รับพระนามฉายาว่า “วชิรญาณ” โดยพระองค์ทรงครองสมณเพศตลอดรัชกาลที่ 3 เป็นระยะเวลาถึง 27 พรรษา ระหว่างทรงผนวชในพรรษาแรกพระองค์ประทับที่วัดมหาธาตุและวัดสมอราย ทรงศึกษาทางวิปัสณาธุระและคันถธุระ ต่อมาพระองค์จึงทรงหันมาศึกษาพระปริยัติจนแตกฉาน ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงปริวิตกว่าพุทธศาสนาอาจจะสูญหายไปเพราะวัตรปฏิบัติของสงฆ์บางกลุ่มในสมัยนี้มิได้ประพฤติตามหลักพระธรรมวินัย และเมื่อพระองค์มีโอกาสมพบกับพระเถระรามัญเชื้อชราย นามฉายาว่าพุทธวังโส เป็นพระราชาคณะ พระสุเมธมุนี วัดบวรเมศพล (วัดลิงขบ) พระองค์ทรงเกิดความเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติและความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัยคำสั่งสอน

พระองค์จึงทรงก่อตั้ง “ธรรมยุติกนิกาย” เป็นสงฆ์นิกายใหม่เกิดขึ้นและได้กำหนดให้มีวัตรปฏิบัติแตกต่างไปจากสงฆ์มหานิกาย (ศุภวัฒน์ เกษมศรี. 2525 : 491-492)

การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นหากมองในแนวทางที่นอกเหนือการเมืองแล้วจะเห็นว่าธรรมยุติกนิกายเป็นเครื่องมือวัดคุณภาพของคณะสงฆ์ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี กล่าวคือก่อนที่จะถือกำเนิดธรรมยุติกนิกายนั้นมีเพียงสงฆ์มหานิกายที่มีแบบอย่างหลักปฏิบัติสืบทอดมาจากสมัยโบราณและขณะเดียวกันก็มีสงฆ์บางกลุ่มที่ประพาศิद्धิพระธรรมวินัยไม่เป็นที่เลื่อมใสของคนทั่วไป การตั้งธรรมยุติกนิกายจึงทำให้เกิดข้อเปรียบเทียบระหว่างสงฆ์มหานิกายและสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ดังนั้นสงฆ์ทั้งสองนิกายจึงมีความจำเป็นที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเพื่อมิให้ประชาชนลดความเลื่อมใส

สำหรับสาเหตุที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเอาแนวปฏิบัติจากนิกายรามัญ (พระมอญ) น่าจะมีเหตุปัจจัย คือ (นฤมล ชีววัฒน์. 2525 : 87-89)

1. ความรู้สึกผูกพันที่พระองค์ทรงมีต่อบรรพบุรุษเชื้อสายมอญ ซึ่งเป็นความรู้สึกผูกพันส่วนพระองค์
2. ความเชื่อในเรื่องของพระมอญว่าพระมอญเคร่งวินัยตามเชื่อที่แพร่หลายในสังคมขณะนั้นจากตำนาน 2 เรื่อง คือ เมื่อครั้งที่พระสงฆ์ลังกาวงศ์ได้เชิญพระไตรปิฎกมาเกิดถูกพายุพัดเรือทำให้เรือพลัดกัน เรือที่ทรงพระวินัยปิฎกไปขึ้นฝั่งเมืองมอญ เรือพระสุตตันตปิฎกขึ้นฝั่งไทย ส่วนเรือพระอภิธรรมขึ้นฝั่งพม่า และเรื่องที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอธิบายถึงมูลเหตุที่ให้พระมอญสวดพระปริตร คือ ในสมัยพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาพระองค์หนึ่งถูกปีศาจคะนองเป็นสายรุ้งในพระบรมมหาราชวัง พระสงฆ์ไทยสวดมนต์และปราบปีศาจไม่สำเร็จ จนกระทั่งพระเถระมอญรูปหนึ่งเข้ามาสวดพระปริตรสายรุ้งจึงหายไป จากนั้นจึงเป็นประเพณีให้พระมอญสวดพระปริตร

3. พิจารณาในแง่ของการเมือง คือการตั้งนิกายใหม่โดยรับเอาแบบแผนจากรามัญเป็นการดึงเอากลุ่มชาวมอญในประเทศมาต่อรองอำนาจรัฐ

วัตรปฏิบัติของธรรมยุติกนิกายที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานเอาไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติให้เห็นว่าแตกต่างจากมหานิกาย คือ (สันติ บัณฑิตพรหมชาติ. 2528 : 102-105)

1. การครองผ้าจีวรพระสงฆ์และสามเณรจะครองผ้าตามแบบพระมอญที่เรียกว่าการห่มแหวก
2. การครองบาตร พระธรรมยุติกจะใช้บาตรตามขนาดที่กำหนดและจะอุ้มบาตรเวลาบิณฑบาต
3. กำหนดให้มีการทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น

4. กำหนดให้ทุกวันพระในวันเข้าพรรษาให้มีการเทศน์ทั้งตอนเช้าและตอนบ่าย ด้วยวิธีการเทศน์ที่มีได้ดูหนังสือเทศน์ และไม่นิยมให้เขียนหนังสือเทศน์
5. กำหนดให้ทำพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนา คือ วันมาฆบูชา และวันวิสาขบูชา ให้มีการเวียนเทียนและการเทศนาเรื่องของวันสำคัญนั้น ๆ
6. การรับผ้ากฐินโดยให้รับผ้าที่ ชัก กะ ตัด เย็บ ย้อม ให้เสร็จภายในวันเดียวแทนการรับผ้าที่ตัดเย็บสำเร็จ
7. การอุปสมบทให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการต่าง ๆ เช่น คำขอบรรพชา ฯลฯ
8. การอ่านอักษรภาษาบาลีให้ถูกต้องตามหลักสากลนิยมและสอดคล้องกับภาษาโรมันสิงหล โดยถือว่าการออกเสียงให้ถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญ
9. ปฏิบัติวัตรตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด และทำด้วยความมีวิจารณญาณ
10. จัดการบริหารและดำเนินการกิจการของวัดให้เป็นระเบียบ

จากหลักปฏิบัติของสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนั้นจะเป็นได้ว่าพระองค์พยายามที่จะสร้างความแตกต่างระหว่างสงฆ์ทั้งสองนิกายโดยพระองค์ทรงมุ่งเน้นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และความเชื่อหรือทฤษฎีที่ว่าให้รู้จักแยกแยะระหว่างความเชื่อที่มีเหตุผลและความเชื่อในสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง ของขวัญ และถือนิทานชาดกและปาฏิหาริย์ในพุทธประวัติเป็นเสมือนนิยายธรรมดาเท่านั้น (นฤมล ชีรวัดน์. 2525 : 117-118) ดังนั้นจึงทำให้มีผู้เลื่อมใสในธรรมยุติกนิกายมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการสร้างความมั่นคงให้กับพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 นั้น พระสงฆ์ในพุทธศาสนาของไทยปรากฏเป็นสองนิกายใหญ่ๆ คือ สงฆ์มหานิกาย และสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าพุทธศาสนาได้รับความสนใจจากชนชั้นปกครองเป็นอย่างดีจึงส่งผลทำให้พุทธศาสนามีความรุ่งเรือง

การเปลี่ยนแปลงพุทธศาสนาครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพระองค์ทรงออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2445 และประกาศใช้เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 ซึ่งนับว่าเป็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ฉบับแรกของประเทศไทย (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 470) โดยเนื้อหาของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการปกครองคณะสงฆ์เพื่อเป็นการควบคุมและดูแลพระสงฆ์ให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น และนอกจากนั้นในพระราชบัญญัติได้กำหนดให้มี “มหาเถรสมาคม” ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการปรึกษา วางกฎ ระเบียบ และประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับการปกครองการศาสนา ตลอดจนคดีความต่าง ๆ ฯลฯ อย่างรัดกุมและใกล้ชิด ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานอำนาจการ

บริหารคณะสงฆ์ แก่คณะสงฆ์ได้ปกครองแยกเป็นอิสระเป็นพุทธจักรต่างหาก (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 472)

ขณะเดียวกันพระองค์ทรงส่งเสริมการศึกษาให้กับพระสงฆ์ของทั้งสองนิกายเป็นอย่างดี ซึ่งเกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์นั้นเป็นการจัดการศึกษาระดับสูงให้เกิดขึ้นคือ พระองค์ทรงโปรดให้ตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถานศึกษาของสงฆ์มหานิกาย ใน พ.ศ. 2432 ขึ้นที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และทรงโปรดให้ตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2436 ที่วัดบวรนิเวศวิหารเพื่อเป็นสถานศึกษาของสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 481)

พระราชภารกิจที่สำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ พระองค์ทรงโปรดให้มีการชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรไทยและเป็นครั้งแรกที่ได้มีการตีพิมพ์ด้วยวิธีการสมัยใหม่และเป็นการพิมพ์ครั้งแรกของพระพุทธรศาสนาฝ่ายหินยาน พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2431 และพิมพ์เสร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. 2436 เป็นหนังสือ 1,000 จบ จบละ 39 เล่ม รวมเป็นจำนวนหนังสือทั้งสิ้น 39,000 เล่ม และโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฉลองขึ้นพร้อมกับงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เนื่องในโอกาสครองราชย์ครบ 25 ปี แล้วพระองค์ทรงพระราชทานไปตามวัดหลวง หอสมุด วิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 457-459)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทั้งสองพระองค์ทรงทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธรศาสนาได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในอีกระดับหนึ่งหลังจากที่เคยมีปัญหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประเพณีผิดวินัยของพระสงฆ์ในสมัยดังกล่าว การส่งเสริมและทำนุบำรุงพุทธศาสนาของทั้งสองพระองค์นั้นจึงนับว่าเป็นพระราชภารกิจที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมและสืบทอดพุทธศาสนาให้คงอยู่สังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

3.3 เศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้เปิดการค้าเสรีกับประเทศตะวันตกมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากเดิมไทยจะทำการค้ากับจีนเป็นส่วนใหญ่ แต่ในยุคการค้าอาณานิคมทำให้ไทยต้องติดต่อดำขายกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะการที่ไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อ พ.ศ. 2398 นักประวัติศาสตร์หลายท่านเห็นว่าเป็นสนธิสัญญาที่สำคัญที่ทำให้ไทยมีการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ถึงแม้ว่าไทยจะเสียเปรียบทางการค้าทำให้ไม่สามารถที่จะจัดเก็บภาษีได้อย่างเต็มที่แต่จากสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้ไทยมีการผลิตเพื่อการส่งออกมากขึ้น

นอกเหนือจากของป่าซึ่งเป็นสินค้าส่งออกในสมัยนั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงสินค้าการเกษตรที่ไม่ได้มีการแปรรูปหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสินค้าปฐมภูมิหรือสินค้าวัตถุดิบซึ่งสินค้าที่ไทยเร่งผลิตเพื่อการส่งออกมากที่สุดคือ ข้าว และผลจากการที่เร่งผลิตข้าวเป็นสินค้าส่งออกส่งผลทำให้ที่ดินมีราคาหรือมีความสำคัญมากกว่าสมัยก่อน และทำให้เกิดการจ้างแรงงานมากยิ่งขึ้น โดยประกาศยกเลิกระบบไพร่และทาส ซึ่งผลดังกล่าวทำให้ระบบเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยดีขึ้น

ข้อกำหนดในสนธิสัญญาเบาริง ส่งผลกระทบต่อการเงินการคลังของรัฐเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐเสียสิทธิในการผูกขาดทางการค้า รัฐจึงต้องจัดระบบภาษีอากรเสียใหม่เพื่อให้เป็นประโยชน์มากที่สุด นอกจากการเก็บภาษีทางตรงแล้วรัฐยังเก็บภาษีทางอ้อมจากประชาชนด้วย ได้แก่ ภาษีฝิ่น สุรา การพนัน และหวย ซึ่งนับเป็นจำนวนครั้งหนึ่งของภาษีทั้งหมดที่รัฐจัดเก็บได้ (ธิธา สารยา(ก). 2540 : 19) หากมองผลโดยส่วนรวมแล้ว สนธิสัญญาเบาริงก็ได้ก่อให้เกิดผลดีต่อการผลิตและการค้าของไทย หลังปี พ.ศ. 2398 ประเทศไทยมีรายได้จากการส่งออกข้าวเป็นจำนวนมาก พลเมืองมีรายได้ดีจากการค้าข้าว (อัจฉรา กุมพพิสมัย. 2540 : 374) นอกจากนั้นยังส่งผลให้มีการนำเอาเทคโนโลยีในการผลิตข้าวเข้ามาใช้เพื่อการผลิตให้เร็วยิ่งขึ้นโดยมีการนำเอาโรงสีมาใช้ในการผลิตข้าว นอกจากผลิตเพื่อการส่งออกแล้วไทยยังได้ส่งสินค้าจากประเทศตะวันตกเข้ามาจำหน่ายภายในประเทศมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเครื่องใช้ เครื่องประดับและผ้า จากลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนมีโอกาสเลือกใช้สินค้านำเข้ามากขึ้น

ปัญหาที่ตามมาหลังจากความเจริญทางด้านการค้าในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ ปัญหาการทำเงินพดด้วงปลอม และมีเงินเหรียญใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้าไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ดังนั้นพระองค์จึงทรงโปรดให้พระยามนตรีสุริยวงศ์และเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี ที่ไปเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตที่ประเทศอังกฤษให้จัดซื้อเครื่องผลิตเหรียญกระษาปณ์มาใช้แทนการผลิตด้วยคนเพื่อแก้ปัญหาการทำเงินปลอมและมีเงินเหรียญไม่เพียงพอ ซึ่งคณะทูตของไทยก็ได้จัดซื้อเครื่องผลิตเหรียญกระษาปณ์กับบริษัทเทเลอร์ ของนายโยเซฟ เทเลอร์ (Joseph Talors) ที่เมืองเบอร์มิงแฮม และติดตั้งแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2403 และทรงพระราชทานนามว่า “โรงกระษาปณ์สิทธิการ” (ส. พลายน้อย. 2544 : 208-212)

สำหรับการจัดเก็บภาษีอากรในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นจะจัดเก็บโดยเจ้าภาษีหรือนายอากร ซึ่งกระทำในรูปแบบการประมูลการจัดเก็บภาษีกับรัฐแล้วเจ้าภาษีจึงไปจัดเก็บภาษีกับประชาชนตามประเภทภาษีที่ประมูลได้ แล้วส่งเงินภาษีให้กับรัฐตามเงื่อนไขที่ได้ประมูลเอาไว้ ซึ่งจากลักษณะการเก็บภาษีดังกล่าวนี้ทำให้เกิดการจัดเก็บภาษีซ้ำซ้อนประชาชนส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน และรัฐบาลเองก็ได้รับผลกระทบจากการที่เจ้าภาษีส่งเงินภาษีไม่ครบตามกำหนดทำให้รัฐต้องขาดรายได้เป็นอย่างมาก

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงปรับปรุงรูปแบบการจัดเก็บภาษีแบบใหม่จึงทำให้เจ้าภาษีนายอากรได้หมดอำนาจไป ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นจะเห็นได้ว่าเจ้าภาษีส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและเป็นผู้มีอิทธิพลทางการเงินเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงปรับปรุงรูปแบบการจัดเก็บภาษีแบบใหม่จึงทำให้เจ้าภาษีส่วนใหญ่หมดอำนาจไป และผลของการจัดเก็บภาษีรูปแบบใหม่นี้เองที่ส่งผลให้ประเทศมีรายได้เพิ่มขึ้น

นอกจากการที่รัชกาลที่ 5 ทรงปรับปรุงการจัดเก็บภาษีแบบใหม่เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับประเทศแล้วพระองค์ยังทรงปฏิรูปการคลัง ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่พระองค์ทรงริเริ่มในช่วงปี พ.ศ. 2416-2435 โดยโปรดให้ตั้ง หอรัษฎากรพิพัฒน์ ขึ้นในปี พ.ศ. 2416 เพื่อให้เป็นสำนักงานกลางในการรวบรวมภาษีอากร และในปี พ.ศ. 2433 ทรงยกฐานะกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งพระองค์ทรงประสบความสำเร็จในการจัดระเบียบรวบรวมรายได้แผ่นดิน แต่ยังไม่สามารถวางแผนทางงบประมาณแผ่นดินได้จนถึงปี พ.ศ. 2444 จึงสามารถจัดพิมพ์งบประมาณรายรับรายจ่ายแผ่นดินได้เป็นครั้งแรก (ธิธา สาระยา. 2540(ข) : 80- 81) โดยพระองค์แบ่งหน่วยงานที่ขึ้นในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติออกเป็นกรมต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในการจัดเก็บภาษีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้ (ตราฐ สุวรรณานนท์. 2524 : 110-111)

กรมพระคลังกลาง	สำหรับประมาณการรับจ่ายเงินหลวงแผ่นดิน
กรมสารบัญชี	สำหรับจ่ายเงินแผ่นดินและทำบัญชี รักษาบัญชีพระราชทรัพย์และสรรพบัญชีหนี้หลวง ใบเบิกทั้งสิ้น
กรมตรวจ	สำหรับตรวจบัญชี ตรวจราคา ตรวจรายงาน การรับเงิน
กรมเก็บ	สำหรับเก็บรักษาพระราชทรัพย์ทั้งสิ้น
กรมพระคลังข้างที่	สำหรับจัดการเงินในองค์พระเจ้าอยู่หัว
กรมกระสาปสิทธิการ	มีหน้าที่ทำเงินตราแผ่นดิน
กรมพิมพ์บัตร	มีหน้าที่ทำเงินกระดาษและตัวตราแผ่นดิน
กรมราชพัสดุ	รักษาสมบัติพัสดุ และซื้อจ่ายของหลวง รับจ่ายส่วยจัดการห้างหลวงทั้งสิ้น
กรมส่วย	มีหน้าที่เร่งค่าธรรมเนียม เร่งเงินค่าราชการ เลก และผูกปี้เงินเก็บเงินส่งพระคลังมหาสมบัติ
กรมสรรพการ	มีหน้าที่เก็บเงินอากร จากการที่ทางการให้ใบอนุญาตค้าขายสุรา ฝิ่น บ่อนเบี้ย เป็นต้น
กรมสรรพบัญชี	มีหน้าที่เก็บเงินภาษีภายใน เช่น ภาษีน้ำตาล ภาษีเกลือ เป็นต้น

กรมที่ดิน	มีหน้าที่เก็บเงินภาษีอากรค่าที่ เช่น อากรสมพัตร อากร ค่าน้ำ
กรมศุลกากร	มีหน้าที่เก็บเงินภาษีขาเข้าขาออกซึ่งเก็บจากการบรรทุก สินค้าไปค้าขายต่างประเทศ และขาเข้ามาค้าขายในประเทศ

ในปี พ.ศ. 2441 ได้มีพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติทองคำกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา เพื่อการแลกเปลี่ยนเงินในอัตราที่แน่นอน เป็น 13 บาท ต่อ 1 ปอนด์ จึงทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของไทยในสายตาของโลกดีขึ้นและมีความมั่นใจที่จะมาลงทุนในไทยมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการที่ไทยนำ “ค่าของเงินตรา” ไปเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกจึงส่งผลทำให้เสถียรภาพและฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น และเป็นการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนภายในประเทศมากขึ้น (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2525 : 282)

นอกจากนี้ผลจากการที่พระองค์ทรงประกาศเลิกทาสและยกเลิกระบบไพร่ได้ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจเนื่องจากทาสและไพร่มีโอกาสในการประกอบอาชีพมากขึ้นและเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจเช่นการรับจ้างเป็นกรรมกร หรือการประกอบอาชีพเป็นชาวนา เนื่องจากในช่วงดังกล่าวไทยมีการส่งเสริมให้มีการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกมากขึ้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจของไทยในช่วงดังกล่าวนี้มีความเจริญก้าวหน้าพอสมควร เกิดกิจการต่าง ๆ มากมายไม่ว่าจะเป็นด้านพาณิชยกรรมการค้าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามแหล่งชุมชนที่สำคัญ เช่น ตลาดปากคลองตลาด ตลาดท่าเตียน ตลาดบางรัก พาหุรัด สำเพ็ง บางลำพู เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติเข้ามาทำกิจการห้างร้านต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น ห้าง เอ แวดแมน ถนนบำรุงเมืองเชิงสะพานโรงสี ห้าง ย.ร. อันเดอร์เยอรมัน และห้าง แอล ยี ริกกันดี ที่สี่กั๊กพระยาศรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย การทำเหมืองแร่ เป็นต้น และเมื่อระบบเศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นจึงมีการตั้งธนาคารเพื่ออำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเงินตราและการจัดหาเงินทุน ในปี พ.ศ. 2447 ในขั้นแรกตั้งเป็น บัคคลับ (Book Club) และเปลี่ยนเป็นบริษัทสยามกัมมาจลทุนจำกัดเมื่อปี พ.ศ. 2449 และเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารไทยพาณิชย์ เมื่อปี พ.ศ. 2482 ซึ่งดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 43)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า จึงส่งผลทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นสภาพความเป็นอยู่หรือค่านิยมต่าง ๆ

3.4 การเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของไทยในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องฐานอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้รับการสนับสนุนจากขุนนางชั้นผู้ใหญ่โดยเฉพาะขุนนางตระกูลขุนนาคร ซึ่งนับว่าเป็นตระกูลที่มีอำนาจมากสืบเนื่องมาจากสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระองค์ก็ได้รับการสนับสนุนให้ครองราชย์เช่นเดียวกัน และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นตระกูลขุนนาครก็ยังคงมีอำนาจอีกเช่นเคย โดยคนของตระกูลขุนนาครได้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เนื่องจากการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 5 นั้นพระองค์ทรงครองราชย์ในขณะที่มีพระชันษาเพียง 15 พรรษา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) โดยทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นระยะเวลา 5 ปี ซึ่งจากสภาพการณ์ใน 2 รัชกาลดังกล่าวนี้ พรหมณี บัวเล็ก (2541 : 41) กล่าวว่า “ในปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่ชนชั้นศักดินาและระบบศักดินากำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ จะเห็นได้ว่าภายในราชสำนักมีความขัดแย้งกันสูง ทั้งกรณีวังหน้ากับวังหลวง และภายในวังหลวงด้วยกันเองชนชั้นสูงและขุนนางขัดแย้งกับกษัตริย์ ขุนนางต่างแข่งขันแย่งชิงอำนาจชิงดีชิงเด่นกัน” ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าสภาพเหตุการณ์ทางการเมืองภายในราชสำนักยังคงมีความไม่เรียบร้อยแต่ก็ไม่ถึงกับเกิดเหตุการณ์ที่รุนแรงจนทำให้ประเทศตะวันตกเข้าแทรกแซงได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2394 และโปรดให้สถาปนาพระอนุชาคือ กรมขุนอิสเรศรังสรรค์ขึ้นเป็นสมเด็จพระปิ่นเกล้า เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2394 ให้มีพระอิสริยยศเท่าเทียมกับพระองค์ (บัณฑิต อินทรชัยศรี. 2521 : 32-33) สำหรับเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่งตั้งสมเด็จพระปิ่นเกล้าให้อยู่ในฐานะกษัตริย์องค์ที่ 2 นั้น พระองค์ทรงให้เหตุผลว่าพระอนุชาทรงพระชะตาแรงตามหลักโหราศาสตร์ แต่อาจกล่าวได้ว่าเหตุผลที่แท้จริงนั้นก็คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิสเรศรังสรรค์นั้นทรงมีพระปรีชาสามารถมากทั้งทางด้านภาษา การทหาร และเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวตะวันตกและชาวไทยและทรงมีกำลังทหารไพร่พลอยู่ในบังคับจำนวนมากและยังได้รับการฝึกฝนตามแบบตะวันตกอีกด้วย (วิลาสวงค์ พงศะบุตร. 2525 : 25-26) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงป้องกันปัญหาการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองการปกครองในสมัยของพระองค์ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้

สำหรับนโยบายทางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงยอมให้ขุนนางเข้ามามีบทบาทร่วมในการบริหารอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น (บัณฑิต อินทรชัยศรี. 2521 : 36) แต่พระองค์ยังคงรูปแบบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ซึ่งใช้กันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาไม่เปลี่ยนแปลงเพราะขณะนั้นประเทศไทยยังไม่พร้อมที่เปลี่ยนแปลง แต่พระองค์ทรงแก้ไขให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนและมีเสรีภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นการปูพื้นฐานความเป็นประชาธิปไตยขั้นแรกให้กับประชาชน (จำเริญ เลหะกุล. 2525 : 176)

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำเนินนโยบายทางการปกครองที่ส่งผลดีต่อการป้องกันและสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ คือ (บัณฑิต อินทรชัยศรี. 2521 : 205-206)

1. การตั้งอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมขุนนางให้ปฏิบัติหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อประชาชน โดยพระองค์ทรงเปิดโอกาสให้ประชาชนถวายฎีกาได้โดยตรง ซึ่งทำให้ขุนนางต้องระมัดระวังในการใช้อำนาจมากยิ่งขึ้น

2. เพิ่มความชัดเจนในแนวทางปฏิบัติงานด้วยการออกกฎหมายหรือพระราชกำหนดขึ้นมาใหม่เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้น

3. ทรงให้ขุนนางผู้ใหญ่มีส่วนร่วมในการบริหารประเทศมากขึ้น

4. ทรงใช้นโยบายป้องกันปัญหาแทนการแก้ปัญหา เช่น นโยบายการควบคุมชาวจีนและคนในบังคับต่างประเทศ

5. ทรงใช้วิธีการทูตแก้ปัญหาทางการปกครอง

จากนโยบายต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงใช้ในการบริหารประเทศนั้นส่งผลทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ในขณะที่ยี่สิบบ้านบางประเทศไม่สามารถที่จะรอดพ้นการตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตกได้อาทิ พม่า เวียดนาม เป็นต้น

สภาพการเมืองการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ก็ทรงประสบปัญหาเช่นเดียวกันเนื่องจากพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อมีพระชันษาเพียง 15 พรรษาเท่านั้น ดังนั้นจึงมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่าง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการเป็นเวลา 5 ปี จึงทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิดและทำให้เกิดกลุ่มทางการเมืองต่าง ๆ ขึ้น

โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกิดกลุ่มทางการเมือง 3 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) กลุ่มสยามเก่า (Old Siam) และกลุ่มสยามอนุรักษ์ (Conservative Siam) ซึ่งความต้องการของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน สรุปได้ดังนี้คือ (จำเริญ เลหะกุล. 2525 : 180-181)

กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำ และเป็นกลุ่มที่ต้องการให้มีการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ซึ่งประกอบไปด้วยเจ้านายเช่น เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ หรือขุนนางเช่น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่

ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ และได้รวมกลุ่มกันจัดทำหนังสือพิมพ์ไตรุโณวาทเพื่อเป็นสื่อในการเผยแพร่แนวความคิดที่ต้องการปรับตัวตามแบบตะวันตกเป็นระยะเวลา 1 ปี

กลุ่มสยามเก่า (Old Siam) กรมหมื่นบวรวิไชยาญ (วังหน้า) ทรงเป็นผู้นำกลุ่มและขุนนางระดับระดับต่าง ๆ ร่วมด้วย เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงเพราะเกรงจะกระทบกระเทือนฐานะและตำแหน่งของตนเอง และเป็นกลุ่มที่ต่อต้านอารยธรรมตะวันตกมากที่สุด

กลุ่มสยามอนุรักษ์ (Conservative Siam) สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำกลุ่ม และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ให้การสนับสนุน เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วแต่จะพยายามรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ให้นานที่สุด

จากการที่เกิดกลุ่มการเมือง 3 กลุ่มดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งกันในเรื่องการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกพอสมควรและความขัดแย้งดังกล่าวได้หมดไปเมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยเมื่อ ปี พ.ศ. 2425 และวังหน้าที่วังคตเมื่อปี พ.ศ. 2428

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายการทางการเมืองต่อไปโดยพระองค์ทรงตั้งสภา 2 สภา เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์มิได้ทรงใช้อำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว และอาจเป็นเครื่องป้องกันมิให้พระองค์ทรงถูกกล่าวหาจากภายในและภายนอกประเทศว่าวิธีการปกครองของพระองค์เป็นแบบเผด็จการ (ดำเนิร เลขะกุล. 2525 : 186) ซึ่งเกี่ยวกับสภาที่พระองค์ทรงให้จัดตั้งขึ้นคือ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of state) ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 (ธิดา สาระยา. 2540(ข) : 75-77) โดยทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ ถวายคำปรึกษาและความเห็นต่าง ๆ ซึ่งมีสมาชิกรวมทั้งหมด 12 คน และมีบรรดาศักดิ์สูงเพียง “พระยา” เท่านั้น พระองค์ทรงโปรดให้สมาชิกถือน้ำพิพัฒน์สังจายก่อนและให้ถือคติ 8 ประการ ในการวางตน คือ

1. จะกราบทูลปรึกษาข้อราชการโดยเต็มสติปัญญาและความสามารถ
2. จะไม่ขาดประชุมโดยไม่จำเป็น
3. จะคิดการให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินเพื่อความสุขของราษฎร
4. จะไม่ลำเอียงเห็นแก่ญาติพี่น้อง บุตร ภรรยาหรือเกรงกลัวอำนาจวาสนาของผู้ใด
5. จะรักษาความลับในราชการ และต้องปกปิดในสิ่งที่ไม่ควรเปิดเผย
6. จะไม่กลับเท็จให้เป็นจริงเพื่อเห็นแก่อำิสสินจ้าง
7. สิ่งใดที่ลงมติตกลงแล้วจะช่วยกันปฏิบัติให้เป็นไปตามนั้นถ้ามีใครขัดขวางจะโต้แย้งและต่อสู้จนสุดกำลัง
8. จะประพฤติตัวให้สมควรเป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปและจะเป็นคนดีมีความซื่อสัตย์กตัญญู

และทรงโปรดตั้ง สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2417 โดยทำหน้าที่คล้ายองคมนตรีในปัจจุบันมีหน้าที่ถวายคำแนะนำแก่พระองค์โดยตรง แต่การทำหน้าที่ของ 2 สภาอาจจะเกิดความบกพร่องเนื่องจากขาดคนที่มีคุณภาพ พระองค์จึงทรงประกาศยกเลิก สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of state) ในปี พ.ศ. 2437

สำหรับการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการปกครองประเทศนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารประเทศได้มากยิ่งขึ้น โดยพระองค์ทรงแบ่งส่วนการบริหารการปกครองออกเป็น ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น

การบริหารราชการส่วนกลาง (ธิติ สารยา. 2540(ข) : 91) แบ่งเป็น 12 กระทรวงมีเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชา ทรงปฏิรูปเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบจตุสดมภ์ เวียง วัง คลัง นา 4 ตำแหน่งและอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง ให้เสนาบดีรับผิดชอบแต่ละกระทรวงรวมเป็นองค์กรประชุมที่เรียกว่า เสนาบดีสภา พระมหากษัตริย์ทรงใช้สิทธิแต่งตั้งคณะเสนาบดีเอง 9 ใน 12 ของจำนวนเสนาบดีทั้งหมดเป็นพระอนุชาในพระองค์ท่าน และมีขุนนางชั้นเจ้าพระยาและพระยา 3 คน ดังมีรายชื่อตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 9 พ.ศ. 2435 (ร.ศ. 111) (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 12-13)

1. กระทรวงมหาดไทย	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
2. กระทรวงกลาโหม	เจ้าพระยาพลเทพ (พุ่ม ศรีไชยยันต์)
3. กระทรวงวัง	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
4. กระทรวงนครบาล	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
5. กระทรวงเกษตราธิการ	พลโท พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจริญ แสงชูโต)
6. กระทรวงต่างประเทศ	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงษ์วิไล
7. กระทรวงพระคลัง	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย
	กรมพระจักรพรรดิพงษ์
8. กระทรวงยุติธรรม	พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
9. กระทรวงยุทธานุการ	พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
	กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช
10. กระทรวงธรรมการ	พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)
11. กระทรวงโยธาธิการ	พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
12. กระทรวงมรุชาธิการ	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิธาดา

ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนโยกย้ายปรับปรุงบุคคลในหน่วยงานต่าง ๆ เหลือเพียง 10 กระทรวง ในปี พ.ศ. 2453 ดังนี้ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงนครบาล

กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงวัง กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงธรรมการ (ธิตา สารยะ. 2540(ข) : 93)

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค นั้นโปรดให้จัดรวมหัวเมืองเป็นมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้สำเร็จราชการมณฑล มีผู้ว่าราชการเมืองบริหารเมือง แบ่งเป็น อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน และอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของเสนาบดีมหาดไทย ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) และข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) โดยมีมณฑลเทศาภิบาลทั้งหมด 19 มณฑล ขึ้นอยู่กับมหาดไทย 18 มณฑลและขึ้นกับนครบาล 1 มณฑล คือ มณฑลกรุงเทพฯ และจัดการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นโดยทรงทดลองให้ประชาชนมีโอกาสเลือกผู้ใหญ่บ้านและกำนันที่บ้านเกาะ ตำบลบางปะอิน เมื่อ ปี พ.ศ. 2435 และนอกจากนี้พระองค์ทรงริเริ่มการจัดบำรุงท้องถิ่นแบบ สุขาภิบาล ใช้ในกรุงเทพฯ และต่อมาจึงสนับสนุนให้เกิด การสุขาภิบาลตำบลท่าจีน (ท่าฉลอม) และเริ่มในหัวเมืองต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2450 พระองค์ประกาศใช้ พระราชบัญญัติการสุขาภิบาล ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) โดยแบ่งเป็น ระดับสุขาภิบาลเมือง และสุขาภิบาลตำบล (ธิตา สารยะ. 2540(ข) : 93-95)

3.5 ประเพณีวัฒนธรรม

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเห็นได้ชัดเจนว่าเกิดจากการได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของชาติตะวันตกในยุคของการล่าอาณานิคมโดยตรงเนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องเร่งปรับปรุงหรือพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชาวตะวันตกยอมรับในความเป็นประเทศที่มีอารยธรรม ประเพณีวัฒนธรรมของไทยบางอย่างที่ชาวตะวันตกมองว่าเป็นสิ่งที่ไร้อารยธรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ การที่คนไทยไม่นิยมสวมเสื้อเนื่องจากไทยเป็นประเทศเขตร้อนซึ่งความแตกต่างจากชาวตะวันตกที่เป็นประเทศในเขตหนาว ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ไทยถูกโจมตีเรื่องของประเพณีวัฒนธรรม การปรับปรุงเป็นสิ่งแรกที่ไทยได้รับผลกระทบจากประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ พระองค์ยกเลิกประเพณีที่ห้ามมิให้ขุนนางข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ มาเป็นให้สวมเสื้อเข้าเฝ้า (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2519 : 260)

พระองค์โปรดอนุญาตให้ประชาชนแสดงความจงรักภักดีได้อย่างใกล้ชิดเมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนิน ที่จากอดีตจะไม่อนุญาตให้ประชาชนมองหน้าหรือเข้าเฝ้าได้อย่างใกล้ชิด โดยมีการยิงกระสุนใส่คนที่เฝ้าดูขบวนเสด็จ ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่โดยอนุญาตให้ประชาชนเฝ้าคอยรับเสด็จได้โดยออกประกาศว่า “ตั้งแต่นี้สืบไปเมื่อนำ ถ้าเสด็จพระราชดำเนินไปทางสถลมารค ทางชลมารค ก็อย่าให้กรมเมือง นายอำเภอ แล

กรมไพร่หลวง ที่ไปนั่งกองจุกช่องล้อมวง ไล่ราษฎรชาวบ้านไปไกลเลย แลอย่าให้ปิดประตู บ้านแลประตูโรง ประตูร้าน ประตูเรือน ประตูแพ ประตูน้ำถึง เสียตั้งแต่ก่อน ให้ราษฎร เจ้าของบ้านเป็นผู้ใหญ่ในบ้านในเรือนออกมาคอยเฝ้ารับเสด็จถวายบังคมให้ทอดพระเนตรเห็น ถ้าทรงรู้จักจะได้ทรงทักทายปราศรัยบ้างตามสมควรให้ได้ความยินดี" (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2519 : 263)

ต่อมามีการเปลี่ยนทรงผมในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้หญิงเริ่มนิยมไว้ผมยาวประป่าโดยเริ่มจากหญิงสาววัง และมีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายโดยเฉพาะขุนนางข้าราชการที่จะต้องแต่งกายให้เรียบร้อยมีทั้งเสื้อชั้นใน ชั้นนอกแบบฝรั่ง ผูกเนคไท นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมถุงเท้า รองเท้ามาทำงาน และในปี พ.ศ. 2441 รัฐบาลออกกฎหมายเกี่ยวกับการแต่งกาย คือ ประกาศห้ามการแต่งกายไม่สมควรและประกาศห้ามคนแต่งตัวไม่สมควรมิให้เข้าไปมาในพระราชฐานที่เสด็จออก โดยแบ่งกายแต่งกายที่ถือว่าไม่เรียบร้อยออกเป็น 4 อย่าง คือ การนุ่งโสร่ง การนุ่งกางเกงขาสั้นเหนือเข่า ไม่สวมเสื้อชั้นนอก และสวมรองเท้าแต่ไม่สวมถุงเท้า จากประกาศดังกล่าวจึงทำให้เกิดธุรกิจเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นร้านตัดเสื้อของคนจีนหรือของชาวตะวันตกโดยเฉพาะร้านของชาวตะวันตกนั้นได้รับความนิยมจากขุนนางเจ้านาย เป็นอย่างมาก (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2519 : 326-329) และต่อมาพระองค์โปรดให้แต่งกายแบบราชการ (Raj Pattern) แทน คือ การสวมหมวก เสื้อนอก กระดุม 5 เม็ด สวมถุงเท้า รองเท้า สำหรับขุนนางข้าราชการ ส่วนผู้หญิงก็จะนิยมแต่งผมและสวมเสื้อแบบตะวันตก โดยเฉพาะเจ้านายสตรีชั้นสูงจะนิยมสวมถุงเท้ารองเท้าและเสื้อที่ตัดมาจากผ้าลูกไม้เป็นส่วนใหญ่ สำหรับประชาชนทั่วไปก็จะเป็นการสวมเสื้อแขนกระบอกแบบเรียบ ๆ และนุ่งผ้าพื้น (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2540 : 193)

ปี พ.ศ. 2416 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า โดยเปลี่ยนมาให้ใช้การเดินและนั่งเก้าอี้เข้าเฝ้าแทน (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 84)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง สมัยรัชกาลที่ 5 ไทยมีการเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการเริ่มจากขุนนาง ข้าราชการและเจ้านาย เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระดับสูงลงมาสู่ระดับล่าง อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนับว่าเป็นการปูพื้นฐานให้กับประชาชนภายในประเทศปรับตัวให้เข้ากับอารยธรรมแบบใหม่ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอารยประเทศของไทยในสมัยดังกล่าว

3.6 การคมนาคมและระบบสาธารณูปโภค

ประเทศไทยติดต่อกับชายกับประเทศตะวันตกมากขึ้นความเจริญด้านการคมนาคมและระบบสาธารณูปโภคแบบตะวันตกจึงเข้ามามีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศของ

ไทยมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการสร้างถนนแบบตะวันตก ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งใหม่ของไทย เนื่องจากสมัยก่อนเส้นทางการคมนาคมของไทยจะอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ถนนก็เป็นเพียงถนนที่เดินเท้าเท่านั้น แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการสร้างถนนแบบตะวันตกเพื่อเป็นการขยายเส้นทางการคมนาคมและเป็นการขยายแหล่งการค้าพระองค์จึงทรงโปรดให้สร้างถนนเจริญกรุงขึ้นเป็นถนนสายแรกที่สร้างตามแบบตะวันตกที่ชาวตะวันตกรู้จักกันดีในชื่อของ New Road เมื่อ ปี พ.ศ. 2405 และปีเดียวกันก็โปรดให้สร้างถนนบำรุงเมือง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นถนนกัลยาณไมตรี) ต่อมาในปี พ.ศ. 2406 สร้างถนนเฟื่องนคร (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 67) แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นส่วนใหญ่จะเป็นการปรับปรุงเส้นทางการคมนาคมทางน้ำมากกว่าเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังคงอาศัยคลองเป็นเส้นทางสำหรับการเดินทางไปมาหาสู่กัน

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงเส้นทางการคมนาคมภายในเขตกรุงเทพฯ ต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงโปรดให้มีการสร้างถนนขึ้นใหม่และปรับปรุงถนนเก่าให้มีสภาพดีและขยายถนนให้กว้างขึ้น ลักษณะการสร้างถนนในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นหลังจากที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรก พระองค์ทรงประทับใจถนนหลายสาย โดยเฉพาะ อเวนิวบลูเออร์วาด ในปารีส (ธิดา สาระยา. 2540(ข) : 107) ถนนสายที่โปรดให้สร้างเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มความเป็นศรีสง่าให้กับกรุงเทพฯ โดยพระองค์ทรงเลียนแบบถนนที่สร้างตามแบบประเทศตะวันตก คือ ถนนราชดำเนิน โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2442 (ถนนราชดำเนินนอก) ต่อมาโปรดให้สร้างถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินใน ในปี พ.ศ. 2447 โดยมีสะพานเชื่อม 3 สะพาน คือ สะพานผ่านภพลีลา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ และสะพานมัชฌิมาวันรังสรรค์ (ธิดา สาระยา. 2540(ข) : 114)

การสร้างถนนแต่ละสายนั้นรัฐต้องใช้เงินงบประมาณแผ่นดินเป็นจำนวนมาก รัชกาลที่ 5 จึงทรงมีพระบรมราโชบายให้เจ้านายและเอกชนร่วมบริจาคเงินในการสร้างถนนตัวอย่างเช่น เมื่อ ปี พ.ศ. 2436 เจ้าจอมมารดาเปี่ยม ในรัชกาลที่ 4 บริจาคเงิน 8,000 บาท เพื่อร่วมสร้างถนนอนุสาวรีย์ร่วมกับเงินงบประมาณแผ่นดิน ส่วนพระองค์นั้นทรงร่วมบริจาคเงินในการสร้างสะพานในวันเฉลิมพระชนพรรษาเพื่อเป็นพระราชกุศลทั้งหมด 17 แห่งด้วยกัน ในช่วงปี พ.ศ. 2434-2453 โดยสะพานนั้นจะมีชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “เฉลิม” และลงท้ายด้วยตัวเลขตามปีพระชนมพรรษา เช่น สะพานเฉลิมศรี พ.ศ. 2438 สะพานเฉลิมพันธ์ พ.ศ. 2449 สะพานเฉลิมโลก พ.ศ. 2451 สะพานเฉลิมหล้า พ.ศ. 2452 (ธิดา สาระยา. 2540 : 116-117) นอกจากนั้นขุนนางก็ได้ร่วมสร้างถนนด้วยเช่น พระยาสิทธิราชเดโชไชย (ภายหลังเป็นเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ โต บุณนาค) สร้างถนนจากแยกถนนเจริญกรุงไปถึงถนนสระปทุมและอีกสายแยกจากถนนสระปทุมไปถนนสีลม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

พระราชทานนามว่า ถนนสุวงศ์และถนนเดโช หรือหลวงสาธตราชายุกติ (เจ้าสุวม) สร้างถนนสาทรเหนือและถนนสาทรใต้ในปี พ.ศ. 2438 เป็นต้น (ธิดา สาระยา. 2540(ข) : 118)

ดังนั้นภายในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5 ถนนได้เกิดขึ้นมากมายเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกสำหรับการเดินทางของประชาชนภายในกรุงเทพฯ และนอกจากนั้นยังเป็นการสร้างภูมิทัศน์ให้กรุงเทพฯ มีความสวยงามเป็นประเทศที่มีความเจริญเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก และนอกจากการสร้างถนนภายในกรุงเทพฯ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ขยายเส้นทางคมนาคมไปยังหัวเมือง โดยเมื่อ ปี พ.ศ. 2430 โปรดให้มีการสำรวจพื้นที่สำหรับการสร้างทางรถไฟ โดยออก “ประกาศเซอร์เวทางรถไฟ” ต่อมาอีก 3 ปี หลังจากการสำรวจเส้นทางพระองค์มีพระบรมราชโองการ “ประกาศสร้างทางรถไฟสยามแต่กรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา” เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2433 สร้างแล้วเสร็จและเปิดให้บริการเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2443 โดยมีระยะทางทั้งสิ้น 265 กิโลเมตร ใช้งบประมาณก่อสร้างทั้งสิ้น 17,585,000 บาท (เทพชู ทับทอง. 2525 : 167-176)

มีการใช้รถรางโดยใช้ม้าลากเมื่อ ปี พ.ศ. 2430 และในปี พ.ศ. 2437 เปลี่ยนเป็นรถรางไฟฟ้า โดยบริษัทอิเล็กทริซิตี คอมพานี จำกัด (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 69) ต่อมาใช้รถลากหรือเรียกกันว่า รถเจ๊ก ที่นำเข้ามาจากประเทศจีนโดยพระยาโชฎีกะราชเศรษฐี (พุก) เมื่อประชาชนนิยมใช้บริการรถลากมากขึ้นและเกิดอุบัติเหตุบ่อย พระองค์จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติ รถลากขึ้นในปี พ.ศ. 2444 กำหนดให้มีการจดทะเบียนรถลาก กำหนดอัตราค่าโดยสาร (รอง ศยามานนท์. 2525 : 323)

สำหรับระบบสาธารณูปโภคในช่วงสมัยดังกล่าวนี้มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคเพื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาชนภายในกรุงเทพฯ ขึ้นมาไม่ว่าจะเป็น ไฟฟ้า ประปา และไปรษณีย์โทรเลข

ไฟฟ้า เริ่มทดลองใช้โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจริญ แสนชูโต) ในกรมทหารหน้าในปี พ.ศ. 2433 และต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีการขยายการใช้ไฟฟ้าไปสู่ประชาชน โดยในปี พ.ศ. 2440 บริษัทของชาวอเมริกัน ชื่อ Bangkok Electricity Syndicate ได้รับสัมปทานดำเนินการ (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 69)

การประปา รัชกาลที่ 5 ทรงริเริ่มโครงการ โดยโปรดให้ทำที่เก็บกักน้ำที่เชียงราก จังหวัดปทุมธานี และขุดคลองส่งน้ำจากเชียงรากมาสามเสน โดยพระองค์ประสงค์จะให้ประชาชนมีน้ำสะอาดใช้ โดยดำเนินการในปี พ.ศ. 2452 ยังไม่แล้วเสร็จพระองค์เสด็จสวรรคตและได้รับการสานต่อโครงการจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) เปิดให้บริการในปี พ.ศ. 2457 (บัญชา แก้วเกตุทอง. 2522 : 70)

การไปรษณีย์โทรเลข โดยโปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทรงร่างแบบแผนการไปรษณีย์ และโปรดให้ตั้งกรมไปรษณีย์เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2426

แล้วจึงให้ขยายกิจการไปยังหัวเมือง ต่อมา พ.ศ. กรมกลาโหมดำเนินการเป็นเจ้าหน้าที่ในการ
วางสารโทรเลขสำหรับราชการเพื่อทำหน้าที่แจ้งข่าวการเข้าออกของเรือ และในปี พ.ศ. 2426
โปรดให้ตั้งกรมโทรเลขขึ้นและเปิดบริการให้ประชาชนในปี พ.ศ. 2426 ต่อมาโปรดให้ยุบกรม
ไปรษณีย์และกรมโทรเลขเข้าด้วยกันเป็น กรมไปรษณีย์โทรเลข ในปี พ.ศ. 2441 (รอง ศยา
มานนท์. 2525 : 335-341) .

บทที่ 3

วิเคราะห์โลกทัศน์ของเทียนวรรณ

การศึกษาโลกทัศน์จากวรรณกรรมเป็นการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นแนวความคิดหรือทัศนะของนักเขียนที่มีต่อโลกและสังคม เนื่องจากนักเขียนมีความสัมพันธ์กับสังคมและสังคมก็มีส่วนหล่อหลอมให้นักเขียนเกิดความคิดและทัศนะต่าง ๆ เกี่ยวกับโลก สังคมและมนุษย์ ดังที่วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2514 : 185) ได้กล่าวไว้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ทั้งนี้เพราะนักเขียนคนเดียวเปรียบเหมือนคนสามคน คือ เป็นนักประพันธ์ เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมและเป็นพลเมือง”

จากการที่วรรณกรรมและนักเขียนมีความสัมพันธ์กับสังคมวรรณกรรมจึงมีความสำคัญในฐานะที่ทำหน้าที่บันทึกความคิดของคน หรือสังคมที่มักจะปรากฏในการสร้างสรรค์วรรณกรรมของนักเขียนอยู่เสมอ ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรม จึงทำให้เข้าใจโลกทัศน์ของนักเขียนแต่ละคนได้มากยิ่งขึ้น

โลกทัศน์ (World View) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าและเสนอผลงานทางวิชาการเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาโลกทัศน์จากวรรณกรรมหรือวรรณคดี การศึกษาโลกทัศน์จากการละเล่นบางอย่างหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการเหล่านี้ต่างก็ได้ให้ความหมายของคำว่า “โลกทัศน์” เอาไว้แตกต่างกันออกไป

สมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 1) กล่าวว่า โลกทัศน์ คือระบบรวมทั้งหมดของความคิด ความอ่าน ความเชื่อ ทัศนคติที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่ง ๆ มีร่วมกันอันเกี่ยวข้องกับปัญหาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในภาษา นิยายปรัมปรา ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ศิลปะในรูปต่าง ๆ ตลอดจนวรรณกรรมของสังคมนั้น ๆ

โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) ซึ่งถือว่าเป็นนักมานุษยวิทยาคนแรก ๆ ที่ใช้คำว่า โลกทัศน์ (World View) โดยเขาให้คำอธิบายว่า โลกทัศน์ คือ ภาพที่บุคคลในสังคมมองเห็นตัวเขา และความสัมพันธ์ของตัวเขากับสภาพรอบตัว การศึกษาโลกทัศน์คือการพยายามทำความเข้าใจว่ากลุ่มคนที่นักวิชาการกำลังศึกษาอยู่นั้นมองสังคมและโลกรอบ ๆ ตัวอย่างไร (อมรา พงศาพิชญ์. 2541 : 81-82)

ตรีศิลป์ บุญขจร (2542 : 7-8) กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดเห็นของนักเขียนในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตนกับโลก โลกทัศน์จึงคลุมความกว้างขวาง เป็นความคิดซับซ้อนผสมผสานของประสบการณ์และอารมณ์ ทั้งยังเป็นที่มาของแรงบันดาลใจของนักเขียน อันอาจกล่าวได้ว่าโลกทัศน์เป็นตัวกำหนดโครงสร้างภายในของวรรณกรรมทำให้นักเขียนเลือกเขียนเรื่องแต่ละประเภทตลอดจนเลือกสร้างตัวละครและองค์ประกอบอื่น ๆ

จากความหมายและคำจำกัดความของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวไว้จะเห็นได้ว่า โลกทัศน์ หมายถึง ความคิด ความเชื่อ การมองโลกของนักเขียนที่อาจเกิดจากประสบการณ์ของชีวิต การเรียนรู้ หรือหลักปรัชญาต่าง ๆ ที่นักเขียนคิดและเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งรอบข้างต่าง ๆ ที่นักเขียนเข้าใจและเชื่อในสิ่งนั้น

การศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษา โลกทัศน์ของเทียนวรรณ ว่าเทียนวรรณมีโลกทัศน์ต่อสังคมในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เนื่องจากยุคสมัยดังกล่าวนี้เป็นช่วงที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลและเปิดรับเอาแนวความคิดจากตะวันตกเข้ามาปรับใช้ภายในประเทศมากขึ้นเพื่อที่จะพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมอารยประเทศและเพื่อให้รอดพ้นจากภัยคุกคามจากประเทศตะวันตก โดยแบ่งการศึกษาโลกทัศน์ออกเป็น

1. โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น
2. โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศ
3. โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบครอบครัวและเครือญาติ
4. โลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติ
5. โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา
6. โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา
7. โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ
8. โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง
9. โลกทัศน์เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม
10. โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติ
11. โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
12. โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาล
13. โลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์

1. โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น

โครงสร้างสังคมไทยเกี่ยวกับชนชั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงมีระบบชนชั้นศักดินาตามรูปแบบของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยแบ่งออกเป็น 4 ชนชั้นด้วยกันคือ กษัตริย์ (เจ้า) ขุนนาง (มุขนาย,ข้าราชการ) ไพร่ (ประชาชน,ราษฎร) และทาส ดังนั้นในการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้นของเทียนวรรณครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ประเด็น หลัก ๆ ดังนี้

- 1.1. โลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์ (เจ้า)
- 1.2. โลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนาง (มุขนาย,ข้าราชการ)
- 1.3. โลกทัศน์เกี่ยวกับไพร่ (ประชาชน,ราษฎร)
- 1.4. โลกทัศน์เกี่ยวกับทาส

1.1 โลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์ (เจ้า)

แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างพระราชอำนาจของกษัตริย์ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์นั้นได้รับอิทธิพลเรื่องความเชื่อว่กษัตริย์เป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาลจากแหล่งอารยธรรมใหญ่ 2 แหล่งด้วยกันคือ อินเดียและจีน โดยมีการกำหนดโครงสร้างทางอำนาจของกษัตริย์ในกรอบความคิดของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ โดยแบ่งรูปแบบของกษัตริย์ออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกันคือ (ธิดา สารเยา(ค). 2540 : 15-23)

1. พระมหากษัตริย์ที่เป็นพระโพธิสัตว์
2. พระธรรมราชา ผู้ถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม
3. พระจักรพรรดิราช ที่ทรงบริบูรณ์ด้วยรัตนะ 7 ประการ

กษัตริย์กับการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นับว่าเป็นหัวใจของการปกครองไทยรับเอารูปแบบการปกครองดังกล่าวเข้ามาใช้เริ่มจากสมัยสุโขทัย โดยเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูกและต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงคติการปกครองแบบพ่อปกครองลูกเข้าสู่รูปแบบของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง โดยมีคติที่ว่ากษัตริย์เป็นเทวราชาหรือเป็นสมมุติเทพซึ่งคติความเชื่อดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากอินเดีย

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเห็นความสำคัญของกษัตริย์ที่มีต่อการปกครองในฐานะที่กษัตริย์เป็นผู้นำหรือผู้บริหารประเทศให้คงมีความเป็นเอกราช โดยเทียนวรรณได้กล่าวถึงเรื่องคุณสมบัติและบทบาทหน้าที่ ของกษัตริย์ที่พึงมีในการปกครองประเทศ จากรูปแบบของพระมหากษัตริย์ 2 ลักษณะ คือ พระธรรมราชา และพระจักรพรรดิราช ซึ่งผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็นหลักดังรายละเอียดดังนี้

1.1.1 คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ในทัศนะของเทียนวรรณคือ ทศพิธราชธรรม และพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1.1 พระมหากษัตริย์จะต้องมีทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม หรือ ธรรม 10 ประการของนักปกครองเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับการใช้อำนาจทางการปกครองที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของธรรม ตามหลักของพุทธศาสนา โดยจะกล่าวถึงกษัตริย์ที่มีทศพิธราชธรรมว่า ธรรมราชา หรือ ธรรมิกราชา มีความหมายอย่างเดียวกันคือ พระราชาผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ (ทรงวิทย์ แก้วศรี. 2538 : 5) แนวความคิดเรื่องธรรมราชา และทศพิธราชธรรมนี้เกิดขึ้นภายหลังพุทธศาสนาได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมินี้ ความคิดทางพุทธศาสนาได้รับการนำมาใช้เป็นแนวความคิดทางการเมืองนับตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ยุคสุโขทัยตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วงและหลักศิลาจารึกต่าง ๆ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2519 : 131)

หลักทศพิธราชธรรมนี้ปรากฏอยู่ในมหาหังสชาดก คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดกภาค 2 ซึ่งเป็นเรื่องราวของพญาหงส์ธรรมฐ (จันทรินทร์ โพธิ์ศิริ. 2542 : 17) ทศพิธราชธรรม เป็นคำโคลงที่บันทึกขึ้นกล่าวถวายเป็นโอวาทานุศาสน์แด่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าดังนี้ (สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ พระสังฆราช. 2530 : 3)

ทาน สีสั่ง ปริจจาค์	อาชชว มทฺทว คป
อุกโกธ อวิหิงสจ	ขนฺติญจ อวโรธน
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม	ฐิตะ ปสฺสาหิ อุตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปิตี	โสम्मสฺสญจนปฺปก

ทศพิธราชธรรมประกอบด้วยธรรม 10 ประการ ซึ่งพระราชวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้ให้คำอธิบายในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม” ดังนี้ (พระราชวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต) 2528 : 285-287)

1. ทาน การให้ คือ สละทรัพย์สินของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
2. ศีล ความประพฤติดีงาม คือ สรรวมกายและวจีหาวรร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดี คุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

3. ปรีชาคะ การปรีชา คือ เสี่ยงสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
4. อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงไม่หลอกลวงประชาชน
5. มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีทักท้วงสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ให้ความจงรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง
6. ตปะ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้าครอบงำย่ำยีจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญมุ่นมันแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจให้บริบูรณ์
7. อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง
8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง
9. ชันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกข่มขู่ด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกรณีกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม
10. อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา คือ วางองค์เป็นหลักแน่นในธรรมคงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลามสักการะหรืออิฏฐารมณ์ใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กิติ นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กิติ ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

เทียนวรรณเสนอทัศนะว่าคุณสมบัติของกษัตริย์ที่ดีหรือ กษัตริย์ในอุดมคตินั้นจะต้องเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม โดยเทียนวรรณกล่าวถึงอำนาจของกษัตริย์ว่ากษัตริย์เป็นผู้ที่มีอำนาจในการปกครอง หรืออำนาจในการบริหารสูงสุดและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการสั่งการใด ๆ ตามรูปแบบการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนั้นเทียนวรรณจึงให้ความสำคัญเรื่องของทศพิธราชธรรมว่าเป็นธรรมที่กษัตริย์จะใช้อำนาจด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม มิได้ใช้อำนาจในการเบียดเบียนราษฎรภายในประเทศ ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองหรือผู้ที่อยู่ภายในพระราชอำนาจให้ได้รับความเดือดร้อน และนอกจากการมีทศพิธราชธรรมแล้วเทียนวรรณยังกล่าวถึงความมีเมตตากรุณาต่อประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งความเมตตาดังกล่าวนี้นเทียนวรรณเสนอไว้ว่าให้มีเหมือนกับที่กษัตริย์มีต่อพระราชโอรส หากพิจารณาข้อเปรียบเทียบดังกล่าวก็จะเห็นได้ว่าความหวังของเทียนวรรณเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนพลเมืองกับกษัตริย์ผู้ปกครองประเทศนั้นจะต้องมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

จึงอาจกล่าวอ้างได้ว่าลักษณะแนวคิดดังกล่าวนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองในสมัยสุโขทัยที่ปกครองแบบพ่อปกครองลูก

จากการศึกษาจะเห็นว่าเทียนวรรณเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับทศพิธราชธรรมในภาพรวมโดยมิได้เจาะจงหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง ดังที่เทียนวรรณได้สะท้อนลักษณะของกษัตริย์ที่ทรงมีทศพิธราชธรรมว่าเมื่อใดที่ประชาชนในประเทศได้รับความเดือดร้อนกษัตริย์ก็ต้องทุกข์ร้อนไปด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องพยายามที่จะหาทางแก้ไขหรือหาทางบรรเทาทุกข์ให้กับราษฎรได้รับความเดือดร้อนลดน้อยลงดังที่ เทียนวรรณ กล่าวไว้ว่า

นาย(ค) กราบทูลว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นบรมกษัตริย์อันประเสริฐทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมประกอบไปด้วยพระมหากรุณาสมาโยค ทรงพระอุสาหะรักษาพระองค์ดำรงพระราชฤทัยให้สถิตย์ถาวรอยู่ในราชธรรมประกอบด้วยพระมหากรุณา ดุจดวงมหาสมุทรอันลึกแลกว้างเหลือคณณา ทรงพระเมตตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ เปรียบประดุจว่าพระราชโอรสอันบังเกิดด้วยสายพระโลหิต ตั้งพระทัยหวังจะทะนุบำรุงอาณาประชาราษฎร สมณะชีพราหมณ์ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ให้อยู่เย็นเป็นสุขสมบูรณ์

เห็นฝนแล้งทรงพระวิตกเกรงว่าข้าปละอาหารจะแพงหรือเห็นน้ำมากทรงพระวิตกว่าจะท่วมไร่นาเรือกสวน จะเสียผลประโยชน์ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เห็นอากาศร้อนวิปริตทรงพระวิตกเกรงว่าจะเกิดกาฬโรคอันแรงร้ายราษฎรจะไข้เจ็บจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพิธีสวดพระพุทธมนต์ แลโปรดเกล้าฯ ให้แจกยารักษาโรคและตั้งโรงพยาบาล แลทรงประกอบพระราชกิจเป็นกังวลตั้งพระราชพิธีขอฝนแลสวดพระปริตเพื่อจะให้เหตุร้ายหายสูญ พระราชทานพระราชทรัพย์สร้างโรงเรียน แลจ้างครูสอนอักษรไสมยแก่บุตรคนตะนะกุมาร กุมาริ เพื่อให้มีวิชาความรู้ไปแต่เยาว์และจัดหาจ้างพลเมืองเป็นพลกระเวนคะราภิบาล รักษาชีวิตแลร่างกายทรัพย์สมบัติของอาณาประชาราษฎร์ ทั้งนี้ ก็เห็นได้ชื่อว่าได้เป็นไปโดยกำลังพระมหากรุณาธิคุณ ที่มีอยู่ในใต้ฝ่าธุลีของพระบาท จะให้เป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎร์ทั่วกันเท่านั้น

(ตุลฯ 2. ว่าด้วยวิชาพูด : 404)

เมื่อกษัตริย์มีทศพิธราชธรรมแล้วกษัตริย์พระองค์นั้นอาจเป็นพระจักรพรรดิที่ถึงพร้อมด้วยแก้ว 7 ประการ ซึ่งเทียนวรรณเสนอทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อตามคติที่ว่ากษัตริย์ที่เป็นพระบรมจักรพรรดิราช จะต้องเป็นผู้ที่ทรงคุณธรรมทั้งทศพิธราชธรรมทรงเป็นผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อกษัตริย์ประกอบด้วยราชธรรมดังกล่าวแล้วกษัตริย์พระองค์นั้นก็บังเกิดแก้ว 7 ประการ ซึ่งตามคติความเชื่อเกี่ยวกับแก้ว 7 ประการหรือรัตน 7 ประการสำหรับกษัตริย์ที่ทรงเป็นจักรพรรดิราชแล้วนั้นจะประกอบไปด้วย จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณีโชติ นางแก้ว ขุนพลแก้วและขุนคลังแก้ว ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ดังที่เทียนวรรณได้กล่าวไว้ในวรรณกรรมดังนี้

รวม ๗ อย่างนี้เรียกว่ารัตนะ, เกิดสำหรับบุญบารมีของบรมพระษัตริย์ ๆ พระองค์ใดมีแก้ว ๗ ประการนี้ พระษัตริย์พระองค์นั้นถึงความนิยมสมมุติเรียกว่าบรมจักร์เหตุด้วยมีสมบัติ ๗ ประการ เป็นแก้วนี้

แต่เป็นการยากอยู่ที่จะได้เกิดได้มีขึ้น ในครั้งในคราวใดได้, เพราะเหตุที่โลกย์ว่างเปล่าจากบรม รัตนะทั้ง ๓ ที่กล่าวแล้ว, คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ดังนั้น, ก็ย่อมมีแต่อันธพาลมืดโหมะอะ กุศลเต็มไปด้วยชาติมิจฉาหิฐิ ถืออำนาจราชฤทธิคิดแย่งชิงทรัพย์สมบัติแลยศศักดิ์ แผลอำนาจ เบียดเบียนซึ่งกันและกันโดยอะธรรม์ทุจริตผิดจากทศพิธราชธรรมที่ชอบ, เพราะฉะนั้นเมื่อมีท่านที่ มีอะภินิหารบุญบารมีแก่กล้า, มีแก้ว ๗ ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นขึ้นในสมัยนั้น, ก็ได้ เทียวปราบปรามหมู่สัตว์บาปหยาบช้าเหล้าร้าย, ให้พ่ายแพ้บรมเดชาานุภาพแล้ว, ก็ทรงสั่งสอน พระษัตริราชทุกประเทศให้ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม รักษาราชอาณาจักรแลอาณาประชาราษฎร แลให้รักษาเบญจจะเวระวิริตคือ ศีล ๕ แลอุโบสถศีลจึงเป็นโอกาสอันดีคราวหนึ่งในสมัย นั้น, ที่มนุษย์จะได้ขบบำเพญบุญกุศลทางสุคะสำหรับตน, แลป้องกันมิให้อันธพาลกดขี่ข่มเหงกัน แลกันได้, เหตุบรมจักร์มีแก้ว ๗ ประการเป็นกำลังใหญ่เกิดอำนาจ, ทั้งส่วนพระองค์ก็ทรงตั้งอยู่ใน ทศพิธราชธรรมเป็นปกติ เพราะฉะนั้นรัตน ๗ อย่างนี้จึงเป็นรัตนอันประเสริฐ, ยังความยินดีของโลกย์ให้บังเกิดแลทำความประสงค์ให้สำเร็จ, แลทั้งเป็นเหตุให้สัตว์โลกย์ได้บำเพญบุญกุศลทาง สุคติ เป็นนิสสัยปัจจัยครั้ง ๑ คราว ๑ เราจึงจัดรัตน ๗ อย่างนี้ไว้ใน ที่ ๒ ของพุทธรัตนะธรรมรัตน ธรรมสงฆรัตน,

(ตูลฯ 1. ว่าด้วยรัตน : 10-11)

เทียบวรรณเห็นว่านอกจากพระมหากษัตริย์ไม่มีทศพิธราชธรรมแล้วยังได้กล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์ของกษัตริย์ที่มีความใกล้ชิดกับกษัตริย์เป็นอย่างดี โดยเทียบวรรณมองว่า ถึงแม้กษัตริย์มีทศพิธราชธรรมแล้วหากพระบรมวงศานุวงศ์ขาดทศพิธราชธรรมความเดือดร้อนต่าง ๆ ก็จะต้องบังเกิดกับราษฎรที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองได้เช่นเดียวกัน ซึ่งเทียบวรรณเห็นว่าเป็นข้าศึกภายในที่ส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและเป็นข้าศึกที่กษัตริย์แก้ไขได้ยากมาก ดังนั้นเทียบวรรณจึงเสนอว่าทั้งกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ก็จะต้องมีทศพิธราชธรรมเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

(๓) พระญาติพระวงศ์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ใดไม่ตั้งอยู่ในความสุจริตประพฤติดังผิดจาก ราชประเพณี, ทำให้เป็นที่เสื่อมเสียอำนาจเกียรติยศแผ่นดิน แลเดือดร้อนแก่ข้าราชการราษฎรแล เสียผลพระราชทรัพย์หลวง, (๔) พระราชโอรสหรือพระมะเหสีแลพระสนมนารีที่มีได้ตั้งอยู่ในความ สัตย์สุจริต, อะกะตัญญูไม่รู้คุณของพระมหากษัตริย์ไม่ทนต่อความอยากความปรารถนาอันแรง ร้ายลู่อ่านจก่อะกะตมิได้ตั้งอยู่ในยุติธรรม (๕) ไม่ว่าพระไทยของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด, ซึ่ง มิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทรงคิดผิดเห็นผิดไปจากความคิดความเจริญ, อันนั้นจัดเป็นข้าศึก ภายในพระไทยของพระมหากษัตริย์, ยากที่จะแก้ไขได้สำคัญนักยิ่งกว่าข้าศึกอย่างอื่น ๆ

(ตูลฯ 1. ว่าด้วยข้าศึก : 53)

การที่เทียนวรรณได้กล่าวถึงเรื่องทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์ว่าสามารถส่งผลกระทบกับประชาชนภายในประเทศได้นั้น เนื่องจากเทียนวรรณมองความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนว่าต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยพระมหากษัตริย์ทำหน้าที่ในการปกครองหรือการบริหารประเทศและมีอำนาจในการปกครองสูงสุด ส่วนประชาชนนั้นเทียนวรรณเห็นว่าเป็นรากฐานอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งเทียนวรรณกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าเปรียบเสมือนยอดของปราสาทและประชาชนเป็นฐานของปราสาท หากฐานของปราสาทไม่มีไม่แข็งแรงปราสาทก็จะเป็นความมั่นคงแข็งแรง ขณะเดียวกันยอดของปราสาทหรือปราสาทส่วนบนก็เป็นส่วนที่สำคัญโดยทำหน้าที่ยึดทุกส่วนของปราสาทให้มีความมั่นคงแข็งแรงเช่นเดียวกัน ดังนั้นความสำคัญของพระมหากษัตริย์และประชาชนจึงไม่สามารถที่จะให้อำนาจกับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้อย่างเด็ดขาดหากแต่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่เทียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า

ถ้าจะกล่าวอีกในยหนึ่งในคน ๆ เดียว, อย่างเอกอย่างสูงสุดก็คือพระมหากษัตริราชเจ้า, อย่างกลางก็คือแม่ทัพจอมพลอย่างต่ำก็คือกับตันที่เป็นผู้บัญชาการในการเดินทะเล,

ราษฎรจะอยู่เย็นเป็นสุขก็เพราะพระมหากษัตริย์, ด้วยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินยอมทรงอำนาจที่สูงที่สุดในพระราชอาณาเขตร์ของพระองค์ แลพระองค์ทรงมีพระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาลปกกันเกษประชากรทั่วไปในประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรไมตรีของพระองค์ด้วยในทางทศพิธราชธรรม แลทางสัญญาพระราชไมตรีแก่นานาประเทศ, เปรียบประดุจว่ายอดแห่งปราสาทย่อมยึดไว้คุ้มไว้แห่งสรรพสภาระแห่งเรือนปราสาทให้ทรงอยู่ได้ตามปกติ,

ถ้าแผ่นดินจะปราศจากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสัก ๓ วันหรือ ๗ วัน ก็ยังไม่ทราบได้ว่าบ้านเมืองจะเป็นประการใด, จึงแลเห็นได้ถนัดว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว, คุ้มไว้หรือยึดไว้ซึ่งน้ำใจมนุษย์ในประเทศทั้งหลาย, ให้เป็นที่หวังที่มุ่งด้วยความปรกติดอยู่.....

อาไศรยเหตุนี้เราจึงเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นยอดหรือเป็นจอมของปราสาทที่ยึดไว้ซึ่งเรือนปราสาททั้งปวงให้ตั้งอยู่หรือคุ้มกันอยู่เป็นปกติได้, ไม่ต่างอะไรแก่ราษฎรนิยมยินดียอมอยู่ใต้เบื้องบงกษมาศ, มอบกายถวายชีวิตร์สิทธิ์ขาด, พระองค์ให้ตายก็ต้องตายตามพระบรมราชโองการ, จึงเห็นได้แน่ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวรักษาความเรียบร้อยไว้ให้มนุษย์อาไศรย,

(ดุสข 4. ว่าด้วยคน ๆ เดียวรักษาชีวิตร์คนอื่นได้ตั้งหมื่น : 1157-1159)

การที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจในการปกครองเด็ดขาดสามารถขึ้นชั้ตายได้นั้นพระมหากษัตริย์จึงต้องเป็นผู้ที่มีทศพิธราชธรรม เนื่องจากเป็นหลักการปกครองที่ทำให้พระมหากษัตริย์ใช้อำนาจได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม ดังนั้นเทียนวรรณจึงเห็นว่ากษัตริย์จำเป็นจะต้องมีทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นหลักการปกครองที่ยึดถือตามคติของพุทธศาสนา เมื่อกษัตริย์ปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมก็จะส่งผลให้ประเทศบ้านเมืองมีความสงบสุขประชาชนก็ไม่ได้

รับความเดือดร้อนจากอำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ และผลที่ได้จากการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีทศพิธราชธรรมนั้นเทียบวรรณมองว่า นอกเหนือจากความสุขของบ้านเมืองแล้วยังส่งผลทำให้ได้เงินภาษีเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศมากยิ่งขึ้นเพราะเมื่อประชาชนมีความสุขบ้านเมืองมีความสงบประชาชนก็สามารถประกอบอาชีพได้ตามที่ตนเองมีความรู้ความสามารถและไม่ได้รับการกดขี่ข่มเหงจากราชอำนาจของกษัตริย์หรือชนชั้นปกครองก็จะทำให้เกิดรายได้ และทำให้รัฐสามารถจัดเก็บภาษีจากราษฎรโดยมิได้เป็นการขูดรีดแต่ประการใด ดังที่เทียบวรรณเสนอไว้ว่า

แต่ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมแลทรงปรีชาสามารถรอบคอบทั่วถึงทรงสอดส่องในราชกิจน้อยใหญ่ตลอดทั่ว ยกเอาทุกข์ระของราษฎรขึ้นเป็นใหญ่ โดย พระองค์เห็นว่า ถ้าราษฎรมีความผาสุกสุขสบายอยู่แล้วเงินส่วยสัดพัฒนาการค่าน้ำเชิงเรือนทั้งปวง ก็ย่อมประมูลคุณทวีมากขึ้น พอแก่การที่จะจ่ายใช้ในราชการทั้งปวง จึงมิได้ทรงทอดธุระทุกข์ร้อนของราษฎร เปนพระราชธุระกังวล เปรียบประดุจพระราชโอรสและพระราชธิดาแห่งพระองค์

ถ้าพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใด มีพระกมลราชอัทยาไสยกลบไปด้วยอาการดังกล่าวมานี้แล้ว เหตุนี้หาญาฝนสรรพผลพิชพรรณธัญญาหารแลฝูงราษฎรสมณะชีพรามณ์ก็พันเอนเรียบร้อยบริบูรณ์เป็นปกติ มิได้วิกลวิการวิปริตจุลาจล ถึงโดยที่สุตปะริณายกแลเสนาบดีผู้ว่าราชการผู้รั้งกรมการนายบ้านนายอำเภอจะมีได้ตั้งอยู่ในยุติธรรมความสุขแลความเจริญแห่งบ้านเมือง ก็ยังสามารถจะมีจะเป้นเจริญขึ้นได้

(ศิริฯ 1.วิไชยานุวัตร : 202-203)

การที่เทียบวรรณยังคงให้ความสำคัญต่อพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีทศพิธราชธรรมนั้นเนื่องจากในยุคสมัยดังกล่าวการปกครองของไทยยังคงปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และขณะเดียวกันกษัตริย์ที่ครองราชย์ในยุคสมัยนั้นทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่เป็นคุณต่อการพัฒนาประเทศ และแนวความคิดของเทียบวรรณเองก็มีความสอดคล้องและมีทิศทางในการพัฒนาประเทศทิศทางเดียวกัน คือมุ่งพัฒนาประเทศให้มีความเป็นศิวิไลซ์

ความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ที่จะต้องมีทศพิธราชธรรมนั้นหากพิจารณาจากวรรณกรรมที่ปรากฏจะเห็นได้ว่าเทียบวรรณเสนอทัศนะว่าการมีทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์นั้นจะส่งผลโดยตรงกับประชาชนมากกว่าเพื่อการสืบสันตติวงศ์ของกษัตริย์เองเพราะเมื่อพิจารณาจากหลักทศพิธราชธรรมนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มุ่งสั่งสอนให้คนในสังคมระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครองให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

1.1.1.2 พระมหากษัตริย์ทรงมีพระปรีชาสามารถทั้งทางด้านการปกครอง และศิลปศาสตร์อื่นๆ

สำนวน งามสุข กล่าวถึงความรู้ความสามารถของกษัตริย์ที่ทรงยึดถือกันมาตลอดนั้นจะเห็นได้ว่ากษัตริย์ทุกพระองค์จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการปกครองและทรงศึกษาศิลปศาสตร์สำหรับกษัตริย์ ซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด 18 ข้อดังนี้ (อ้างอิงจาก เสาวภา ไพทยวัฒน์. 2525 : 19)

1. สุตติ หมายถึงความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในด้านการปกครองบ้านเมือง
2. สัมมติ หมายถึงความรู้ในกฎและธรรมเนียมต่าง ๆ ของการเป็นกษัตริย์
3. สังขยา หมายถึง ความรู้ทางคิดคำนวณหรือวิชาคณิตศาสตร์
4. โยคะ หมายถึงความรู้เรื่องการใช้เครื่องยนต์กลไกสมัยโบราณและอาวุธ
5. นิติ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและขนบธรรมเนียม
6. เวเสสกา หมายถึง ความรู้ทางโหราศาสตร์ การพยากรณ์ ฤกษ์ยามเพื่อประกอบพิธีการ
7. คันทัพพา หมายถึง ความรู้ในทางการดนตรี การฟ้อนรำ
8. ธนัพพะธา หมายถึง ความรู้ในเรื่องการใช้อาวุธ เช่น การยิงปืน ยิงธนู
9. มายา หมายถึง ความรู้ในเรื่องเล่ห์กลหรือพิชัยสงคราม
10. ปุราณะ หมายถึง ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับประเทศชาติในสมัยก่อน ๆ เพื่อการปกครองบ้านเมือง
11. คัณนิกา หมายถึง ความรู้ทางพลศึกษา การบริหารร่างกายเพื่อให้อายุยืนยาว
12. อิติहासा หมายถึง ความรู้เรื่องวีรกรรมของวีรบุรุษเพื่อจะได้กระทำตาม
13. ติกิจจา หมายถึงความรู้ในเรื่องการรักษาพยาบาลและการแพทย์
14. โชติ หมายถึง ความรู้ในวิชาดูดาว
15. สัททา หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับอักษรศาสตร์เพื่อการดำรงภาษาของชาติ
16. ฉันทติ หมายถึง ความรู้ในการประพันธ์ เช่น บทโคลง ร่าย ฉันท์ โคลงต่าง ๆ
17. เกตุ หมายถึง วิชาการพูดเพื่อรักษาชาติ
18. มันทา หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับคาถาอาคมต่าง ๆ เพื่อป้องกันข้าศึก

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์จะต้องทรงศึกษาวิชาดังกล่าวเพื่อที่จะนำมาใช้ในการปกครองประเทศที่สืบทอดกันมาตามคติความเชื่อดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามสภาพสังคมในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นั้นความรู้ตามศิลปศาสตร์สำหรับกษัตริย์ยังคงไม่เพียงพอกับการที่ประเทศต้องเผชิญหน้ากับชาติตะวันตกที่มีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ เมื่อศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเพียรศึกษาวิชาการที่เป็นวิทยาศาสตร์

ตามชาติตะวันตกและนอกจากนั้นภาษาอังกฤษก็เป็นวิชาที่มีความสำคัญสำหรับประเทศชาติในสมัยดังกล่าว พระองค์จึงทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับชาวตะวันตก และยังทรงวางรากฐานให้กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยพระองค์ทรงจ้างชาวตะวันตกเข้ามาถวายการสอนให้กับพระราชโอรสและพระราชธิดาภายในพระบรมราชวังเพื่อเตรียมความพร้อมในการเผชิญหน้ากับภัยการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก

จากการศึกษาวรรณกรรมเทียบวรรณเห็นว่าการที่กษัตริย์ทรงมีความรู้ความสามารถนั้นมีความจำเป็นสำหรับการเป็นพระมหากษัตริย์ เนื่องจากพระมหากษัตริย์จะต้องนำเอาความรู้ความสามารถหรือพระปรีชาต่าง ๆ ไปใช้ในการพัฒนาและปกครองประเทศ ดังที่เทียบวรรณกล่าวว่า

พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นประเทศนั้น ประกอบประพฤติความดีอย่างนั้น, มีน้ำใจแลอภัยไสย สันดานซื่อตรงสุภาพเรียบร้อยโอบอ้อมอารี มีปรีชาญาณเฉียบแหลมละเอียดสุขุมลึกซึ้งรอบครอบรอบรู้ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ

(ศิริข 1. ความดีเหมือนนรคเต็ม : 118)

โดยเหตุว่า, ถึงมีพระมหากษัตริย์ปกครองอยู่เหนือเราแล้วก็ดี, ถ้าพระองค์ไม่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม, เราก็คงจะต้องได้รับความเดือดร้อน, หรือพระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมแล้ว, แต่ถ้าไม่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในสรรพกิจการที่จะปกครอง, ก็คงจะเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่อาณาประชาราษฎรสมณะชีพราหมณ์ได้อยุ้นั้นแหละ, หรือทรงพระปรีชาสามารถรอบคอบทั่วถึงแล้วก็ดี, แต่เสนาบดีหรือข้าราชการผู้กระทำหน้าที่แทนรัฐบาล, มิได้ตั้งอยู่ในความสุจริตธรรมแล่งเวลา, พวกเราทั้งหลายก็จะตั้งอยู่ในความทุกข์ไม่ได้นานเท่าใด,

(ดุลย 4. ว่าด้วยผู้เป็นประธานตั้งรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น : 1053)

พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์นั้นจะเป็นความสามารถในด้านการบริหารหรือการปกครองประเทศ เนื่องจากการที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครองประเทศแล้ว พระองค์ยังมีขุนนางข้าราชการที่ทำหน้าที่แทนพระองค์ ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงจำเป็นต้องดูแลและควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของเหล่าขุนนางข้าราชการต่าง ๆ เพื่อไม่ให้พวกเขาเหล่านั้นเอารัดเอาเปรียบหรือกดขี่ข่มเหงประชาชน ดังนั้นพระองค์จึงต้องทรงมีความรอบรู้วิชาทั้งทางโลกและทางธรรม ดังตัวอย่าง

นาย(ค) กราบทูลโดยใจความว่า ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระชนมายุ ตั้งอยู่ในประณมไวยได้ทรงศึกษาในอักษรโสมยแลสรรพศาสตร์วิชาความรู้ต่าง ๆ ทั้งการโลกย์แลการธรรม ทรงชำนาญชำนาญในพระราชจริยานุวัติตามราชประเพณี แลคัมภีร์ไสยศาสตร์ราชศาสตร์ทุกสิ่งทุกประการครั้นพระองค์ทรงพระเจริญก็ได้รับราชการแผ่นดิน โดยตำแหน่งหน้าที่เสนาบดีแล

อธิปไตยในกระทรวงแลกรมต่าง ๆ ประกอบด้วยพระราชอัธยาไสยสุภาพ แลโอบอ้อมอารีแก่พระบรมวงษานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อย สมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร แลทรงเคารพต่อพระบรมวงษผู้ใหญ่ แลผู้สูงอายุนิ่งด้วยคุณทรงคุณ หมั่นเอาพระไทยใส่ในสรรพสิ่งที่ควรรู้ควรศึกษาในวิทยาการช่างแลกิจการต่าง ๆ ตามมีโอกาสเสมอมาครั้นพระองค์ได้เสวยมโหฬารสุริยสมบัติ เถลิงถวัลย์ราชบรมราชาภิเศกเป็นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ทรงตั้งอยู่ในทศพิศราชธรรมทรงทนบำรุงพระบวรพุทธศาสนาแลสมณะชีพราหมณ์ทรงชุบเลี้ยงข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน ตามคุณวุฒิถาบันารูปแลชาติตระกูล โดยกำลังพระมหากรุณา แลทรงสอดส่องในสรรพกิจการด้วยพระปรีชาญาณ ทรงเห็นทรงทราบว่ากิจการอย่างใดทำประการใดที่จะเจริญแก่บ้านเมือง สมณะชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร ก็ได้ทรงพระราชดำริห์กิจการนั้น ๆ ให้เจริญเดินสะดวกปราศจากสิ่งแลการที่จะติดขัด อันตรายแก่ความเจริญของประเทศชาติศาสนา พระองค์ก็ทรงพระราชดำริห์หาอุบายที่จะตัดรอนถอนเล็ก แลทรงปฤกษาพร้อมด้วยความเห็นของพระบรมวงษานุวงศ์ แลท่านเสนาบดีรัฐมนตรีองค์มนตรีตั้งเป็นพระราชบัญญัติแลเลิกถอนกฎหมายเก่าใหม่แลธรรมเนียมที่ไม่ดีนั้นเสีย ทรงผูกพันสรรพมิตรไมตรีแก่ ณา ๆ ประเทศเพื่อเหตุลูกค้ำพานิชจะได้ไปมาค้าขายโดยสะดวก แลป้องกันเสียซึ่งความอะริวิวาทบาดหมาง

(ตูลฯ 2. ว่าด้วยวิชาพูด : 389-390)

เทียบวรรณชื่นชมในพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่เต็มไปด้วยพระปรีชาสามารถทรงรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ดังตัวอย่าง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้แม้ไม่เหาะเหินเดินอากาศได้ก็จริงอยู่แต่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้วิทยาแลภาษาต่าง ๆ ลีกละเอียดสุขุมคำภีระภาพยิ่งนัก แม้ว่าความจริงแลความดีที่พระองค์ทรงทราบแล้ว ก็ยังทรงเลือกตรัสแก่บุคคลที่ควรตรัส แม้จะทรงตรัสก็ตรัสแต่ในหมู่พวกในหมู่ศิษย์สาวกของพระองค์ ที่พระองค์ทรงเชื่อว่าเขาจะเชื่อพระองค์มิได้ทรงขึ้นความเห็นแลหักล้างทำลายความสมาทานของคนที่ไม่เชื่อพระองค์เลย

(ตูลฯ 5. ว่าด้วยความดีความจริงแท้ : 1331)

ครั้นมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ก็ยังทรงพระปรีชาสามารถ แลโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อแผ่แก่นานาประเทศ แสดงให้เห็นในการปฏิสังขรณ์ต้อนรับแลรักษาทรงพระราชไมตรี ตามหนังสือสัญญาเก่าใหม่ต่อ ๆ มาทรงผ่อนผันโดยอะปะจายะธรรม แลบำรุงรักษาพระราชอาณาเขตฯ ตามบรรดิดยราชประเพณีทางทศพิศราชธรรมให้ฝูงราษฎรพลเมืองเจริญยิ่งขึ้นด้วยวิทยาความรู้แลทรัพย์สินสมบัติความสุขกว่าแต่ก่อนได้ร้อยเท่าพันทวี ตัวข้าพเจ้าก็ได้ทราบสิ้นทุกประการในปัจจุบันนี้

(ศิริฯ 2. เพ็ชรบริหาร : 789)

พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ที่เกี่ยวเนื่องเห็นว่ามีความรู้ความสามารถนั้นจะมีความแตกต่างจากความรู้ในสมัยอดีตเนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นั้น ความรู้ความสามารถทางด้านวิชาการแบบเดิมหรือศิลปศาสตร์สำหรับกษัตริย์นั้นไม่เพียงพอต่อการที่จะนำประเทศให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของชาติตะวันตกได้ ดังนั้นหากพิจารณาจากการที่เกี่ยวเนื่องชื่นชมพระปรีชาสามารถพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์ทรงมีความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนทรงมีความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษ ซึ่งความรู้ความสามารถเกี่ยวกับภาษาดังกล่าวนี้องค์ที่มีความสำคัญสำหรับสยามประเทศในขณะนั้นสำหรับการเจรจาข้อตกลงต่าง ๆ ระหว่างสยามกับชาติตะวันตกซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งภาษาและวัฒนธรรม

การชื่นชมในพระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นั้นจึงเป็นการสะท้อนโลกทัศน์ของเกี่ยวเนื่องเกี่ยวกับพระปรีชาสามารถของกษัตริย์มากยิ่งขึ้นว่าการที่กษัตริย์ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยนับว่าเป็นพระปรีชาสามารถที่ทรงคุณอย่างยิ่งต่อการรักษาประเทศให้รอดพ้นจากอำนาจอิทธิพลของชาวตะวันตกได้ส่วนหนึ่ง

1.1.2 บทบาทและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์

1.1.2.1 พระราชกรณียกิจในการป้องกันและคุ้มครองประเทศ

หน้าที่ หรือพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์นั้นเกี่ยวเนื่องเห็นว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเนื่อง จากพระมหากษัตริย์เป็นจอมประเทศเป็นผู้ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองเกี่ยวเนื่องแสดงทัศนะว่ากษัตริย์มีหน้าที่ในการปกป้องประเทศชาติให้รอดพ้นจากภัยต่าง ๆ ซึ่งในสมัยนั้นภัยที่สำคัญที่ประเทศเผชิญอยู่คือ ภัยของการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก เกี่ยวเนื่องอธิบายว่าพระมหากษัตริย์เป็นบุคคลที่มีหน้าที่หรือพระราชภารกิจที่หนักต้องทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งเกี่ยวเนื่องเห็นว่าพระปรีชาสามารถที่สำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเกี่ยวเนื่องได้อธิบายความหมายของคำว่า “พระบรมราชสมภาร” ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกแทนพระนามของพระมหากษัตริย์ว่า “พระผู้ประเสริฐที่ประกอบไปด้วยกิจการกังวลน้อยใหญ่” ขณะเดียวกันความปรีวิตกกของกษัตริย์เมื่อได้รับรู้ว่าประชาชนประสบกับภัยต่าง ๆ ก็ทำให้พระองค์ไม่สามารถที่จะเสวยและบรรทมได้อย่างเป็นปกติสุขเนื่องจากพระองค์ทรงกังวลและร้อนพระทัยเป็นอย่างยิ่งแลพระองค์ก็จะต้องทรงเร่งหาทางบำบัดทุกข์เหล่านั้นได้กับประชาชน ดังตัวอย่าง

อันความปรีวิตกกของพระมหากษัตริย์ ที่พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมนั้นย่อมทั่วไปแก่อาณาประชาราษฎรสมณะชีพราหมณ์ ท้าวราชอาณาจักรอาณาเขตรของพระองค์ ๆ ไม่มีความว่างเว้นวิตกวิจารณ์ถึงราษฎรเลย

ถ้าพระองค์ได้ยินข่าวสารการบอกเล่าว่า เข้าน้ำผักปลาอาหารบริบูรณ์ ราษฎร สมณะชีพรามณ์ ปราศจากโรคอาพาธ พยาธิกันดาน แลปราศจากโจรผู้ร้ายแล้วพระองค์ก็มีเบิกบานสำราญราชฤทัย

ถ้าพระองค์ได้ทรงทราบว่า เข้ายากหมากแพงฝนแล้งน้ำท่วมเกิดทุกข์ภัยไทยไข้เจ็บ แลมีโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์บ้านเรือนราษฎร หรือมีฆ่าศึกศัตรูต่างแดนมาย่ำยีข่มขี่ราษฎรในพระราชอาณาเขตร์ ประเทศราชของพระองค์ ๆ ก็ย่อมทรงพระปริวิตกทุกข์ร้อนรำพึง ทรงพระราชดำริหาทางที่จะระงับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นให้ระงับสงบไป พระองค์มิได้เป็นอันที่จะสงและทรงเสวย ทรงรำพึงถึงแต่ราชการที่จะปกครองราษฎร สมณะชีพรามณ์ให้อยู่เย็นเป็นสุขสนุกสบายทั่วหน้ากันตามสมควรที่จะเป็นไปได้

หากกิจการนั้น ๆ ไม่ระงับเหือดหายไปได้ ตั้งพระราชประสงค์แลกระแสนพระราชดำริห์ กลับกำเร็บแรงร้ายขึ้น พระองค์ก็ย่อมปราศจากความสุขสำราญ มีแต่ความรำคาญอาดูกลเดือดร้อนในพระราชฤทัย โดยเหตุที่พระองค์เป็นหัวหน้าแห่งราษฎร แลเป็นประธานของราชาธิปไตย ทั้งพระองค์ทรงสถิตย์อยู่ในอำนาจอันสูงสุด กว่ามหาชนในพระราชอาณาเขตร์อาณาจักรอันนั้น

อาไศรยเหตุนี้เอง โลกย์เขาจึงนิยมกล่าวอ้างออกพระนามว่า "พระบรมราชสมภาร" แปลว่า พระผู้ประเสริฐยิ่งกอบไปด้วยกิจการกังวลน้อยใหญ่จนปฏิเสหไม่ได้ว่าไม่ใช่ธุระของพระองค์ ๆ ย่อมมีพระราชธุระพร้อม จะเลือกจะงดเว้นเสียไม่ได้เลย

(ดุลย 4. ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น : 1047-1048)

ความตั้งพระทัยของกษัตริย์ที่จะทำให้ประชาชนภายในประเทศมีความสุขทั่วทุกคนนั้น นับว่าเป็นพระราชภารกิจอันยิ่งใหญ่และพระองค์ก็ต้องคอยระมัดระวังพระทัยของพระองค์เองให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมและคอยระวังดูแลควบคุมการทำงานของขุนนางข้าราชการที่ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ไม่ให้เอารวัดไม่เอาเปรียบหรือทำให้ประชาชนของพระองค์ได้รับความเดือดร้อน ซึ่งเทียบวรรณได้พยายามสะท้อนให้เห็นความคิดดังกล่าวในวรรณกรรมของตนเองเสมอ ดังตัวอย่าง

ถามว่า ประเพณีของมนุษย์ทั่วโลกนั้นอย่างไร เหมือนกันนั้นหรือผิดกันอย่างไรบ้าง

ตอบว่า เหมือนกันก็มีผิดกันก็มี แล้วแต่ประเทศชาติศาสนาของเขา จะกล่าวในข้อที่ไม่เหมือนกัน ในมนุษย์ชั้นสูงคือกษัตริย์ ย่อมตั้งพระทัยจะบำรุงราษฎรอาณาประชาศิสมณะพราหมณ์ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตร์ของพระองค์ ให้อยู่เย็นเป็นสุขเสมอตลอดทั่วหน้ากันทุกคน แลตั้งประไทย

จะบำรุงรักษาพระบรมวงษานุวงศ์ให้ดำรงสถิตย์อยู่แลสืบเนื่องสันตติวงศ์ในราชการตระกูลของพระองค์ต่อ ๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด

(ดุลย 5. ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลกย์ : 1425)

ถามว่า ความระวังของพระราชอย่างไร

ตอบว่า ความระวังของพระราชผู้เป็นใหญ่จอมประเทศนั้นมีความพิศดารมากนัก แต่เราจะกล่าวย่อ ๆ สังเขปเล็กน้อยพอให้เข้าใจกันได้ คือ พระราชาต้องระวังรักษาพระองค์ พระไทยมีดำเนินผิดจากราชธรรม ๑๐ ประการได้ แลต้องระวังพระบรมวงษานุวงศ์แลเสนาบดีข้าราชการอย่างให้เป็นกระบวนแลคดโกงข่มเหงอาณาประชาราษฎร์ได้ แลต้องทรงระวังราษฎรในพระราชอาณาเขตรักษาจักร์ของพระองค์ว่าจะได้ความเดือดร้อนหรือสุขสำราญอยู่เพื่อทรงทราบ ตามที่เรากล่าวมาโดยย่อนี้ พระราชาผู้เป็นใหญ่จอมประเทศ ต้องทรงระวังอยู่เสมอจะพลั้งเผลอมิได้

(ตุลฯ 5.ว่าด้วยความระวัง : 1571)

จากการศึกษาวรรณกรรมเทียบวรรณนั้นจะเห็นว่าเทียบวรรณได้เสนอทัศนะว่า พระมหากษัตริย์ที่ทรงคุณธรรมอยู่ในทศพิธราชธรรมนั้น พระองค์ทรงมีพระราชภารกิจที่สำคัญ คือการดูแลทุกข์สุขของประชาชนภายในประเทศให้มีความอยู่ดีกินดี ต้องบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนภายในประเทศ และคอยควบคุมดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของขุนนางข้าราชการไม่ให้ไปกดขี่ข่มเหงให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน

1.1.3 การครองราชย์ของกษัตริย์

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมเทียบวรรณเห็นว่าการครองราชย์ของกษัตริย์นั้นไม่จำเป็นจะต้องสืบสันตติวงศ์เสมอไปอาจเกิดจากการยอมรับของชนหมู่มาก โดยพิจารณาคุณสมบัติตามความเหมาะสม ดังนั้นทัศนะเกี่ยวกับการครองราชย์กษัตริย์นั้นเทียบวรรณมิได้ให้ความสำคัญกับวิธีการครองราชย์ตามสันตติวงศ์เพียงอย่างเดียวแต่ต้องพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ มากมายโดยเฉพาะพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ ด้วย ดังที่เทียบวรรณกล่าวเอาไว้ว่า

แม้พระมหากษัตริย์พระองค์ใดในประเทศใด, ถ้าไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมตามขัตติยราชประเพณีตามสมมุติของโลกย์นิยมแล้ว, กษัตริย์หรือประธานาธิบดีพระองค์นั้นท่านนั้นในประเทศนั้น ก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ในศิริราชสมบัติได้ตามกาลแลบุคคลในสมัยนี้,

แม้ว่าเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้า, อันจะได้สืบสันตติวงศ์ดำรงราชอาณาจักรสนองพระองค์ของสมเด็จพระราชบิดาต่อไป อันพร้อมแล้วด้วยความสมมุติคือพร้อมใจกันยกขึ้นตั้งไว้, ถ้าทรงประกอบประพฤติดิจจากยุติธรรม กอบไปด้วยทุจริตอันลามกไม่มีดี, กระทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศของสมเด็จพระราชบิดา แลเดือดร้อนแห่งเสวกาข้าบาทราษฎรอยู่แล้วแม้ถึงสมเด็จพระบรมชนกนาถของพระองค์เองก็จะเป็นที่ภอพระไทยในพระราชโอรส ที่จะให้ดำรงอยู่ในราชอิศริยยศเช่นนั้น

(ตุลฯ 1.ว่าด้วยที่พึง : 50)

คือท่านบางพระองค์ที่เขาพร้อมกันยกขึ้นเป็นพระษัตริย์ แต่พระองค์มิได้ทรงคุณความรู้ความดีอันใดเลย มีแต่ความชั่วแต่พระองค์ได้เป็นพระษัตริย์ มีพระบรมเดชานุภาพอยู่เหนือราษฎรในประเทศ นั้น ๆ ทั้งมีเวลาอยู่ในราชสมบัตินาน ๆ ด้วยพระองค์ได้กระทำให้อำนาจเมืองยับเยินปั่นป่วนไปด้วย ข้าได้ล้างผลาญวงศ์ตระกูล แลเสนาบดีแลกระทำให้ราษฎรผันแปรไปทั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ด้วย พระษัตริย์อย่างที่เรากล่าวมานี้ มีทั่วไปในประเทศจนแลประเทศยุโรป เช่นพระเจ้ายอน ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าวิลเลียมรูดในประเศอังกฤษได้รับความเดือดร้อนถึงสาหัส ก็ยังเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ได้นาน ๆ

(ตลข 5 ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ : 1496)

นอกจากการที่พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ที่มีทศพิธราชธรรมและมีพระปรีชาสามารถหรือคุณสมบัตินั้นแล้ว การที่พระองค์จะครองราชย์ได้โดยชอบธรรมนั้นเทียนวรรณยังคงเชื่อในเรื่องของบุญบารมีที่กษัตริย์พึงมี เพราะถ้าหากพระมหากษัตริย์มีทศพิธราชธรรมแล้ว มีพระปรีชาสามารถแล้วแต่ขาดบุญบารมีและวาสนาคงจะเป็นกษัตริย์ครองราชย์ไม่ได้ ซึ่งทัศนะความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบุญบารมีนี้เกิดจากความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าบุคคลที่จะเป็นกษัตริย์ได้นั้นเกิดจากการสั่งสมบุญบารมีในอดีตชาติ ผลบุญบารมีดังกล่าวจึงส่งผลให้เป็นกษัตริย์ในชาติภพต่อไป ดังตัวอย่าง

ไม่ต่างอะไรแก่บุคคลที่จะได้เป็นพระษัตริย์ ใครจะจัดรอนชดชวาทอย่างไร แม้ข้าศึกศัตรูจะมีมากน้อยเท่าใด ก็คงจะมีช่องมาให้ได้ราชสมบัติเป็นพระษัตริย์จอมประเทศให้จงได้ แต่ไซ้จะเป็นเองย่อมเป็นได้ด้วยความนิยม แห่งผลวิบากของกรรมที่ได้กระทำไว้ในประจุบันแลปางก่อนเรา (ตลวิภาค พจนกิจ) เชื่อว่า พระษัตริย์ทุกพระองค์ คงได้ถวายทักษิณาทานไหว้พระอะระหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพระพุทธเจ้า หรือพระอะระหันตสาวกมิดนั้นก็คงได้ถวายในท่าน ๔ หมู่ ๘ คู่ ผลอันนั้นจึงนิยมให้ได้เป็นพระษัตริย์ อย่างสูงอย่างกลางอย่างต่ำ มีพระบรมเดชานุภาพมากแลน้อยตามผลวิบาก ดังเราจะชี้ให้ท่านเห็นความนิยม

(ตลข 5. ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ : 1495)

เทียนวรรณกล่าวว่าถึงแม้กษัตริย์พระองค์นั้นจะถูกขัดขวางไม่ให้ขึ้นครองราชย์ แต่ผลบุญบารมีที่เคยสั่งสมมาก็ทำให้พระองค์สามารถครองราชย์ได้ ดังตัวอย่าง

เราเห็นว่า ท่านผู้ที่จะได้เป็นพระษัตริย์นั้น แม้ว่าจะมีผู้ศุภยาเกียจกันหวงหึง จะมีให้ท่านได้ราชสมบัติ, โดยจะกลั่นแกล้งแข่งชกหรือกระทำแก่ท่านด้วยประการใด ๆ ท่านก็จะได้เป็นพระษัตริย์ให้จงได้, ถ้าผู้ที่วาสนาไม่ควรจะได้เสวยจัดแม้จะพยายามหรือกระทำการใด ๆ ก็จะไม่ได้อันเป็น พระษัตริย์ เป็นแน่แท้

(ตลข6. แมกคาชินที่3 : 1742)

เทียนวรรณเชื่อว่าผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมีที่เคยทำเอาไว้ในชาติก่อนเนื่องจากความเชื่อเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับความเชื่อของคนในสมัยก่อนที่ยังคงความเชื่อในเรื่องของบุญกรรมตามหลักของพุทธศาสนา โดยอำนาจดังกล่าวสามารถดลบันดาลให้เกิดผลทั้งในชาตินี้หรือชาติหน้าได้

จากการศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อกษัตริย์นั้นจะเห็นได้ว่า เทียนวรรณให้ความสำคัญต่อคุณสมบัติที่กษัตริย์พึงมีคือ ทศพิธราชธรรมและพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ที่จะทรงครองราชย์ได้โดยสมบูรณ์ ประกอบกับความมีบุญบารมีของกษัตริย์เองเพราะถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะทำให้ไม่สามารถครองราชย์หรือปกครองประเทศได้อย่างราบรื่น และนอกจากคุณสมบัติที่กษัตริย์พึงมีแล้วเทียนวรรณยังเห็นว่าพระราชภารกิจที่ยิ่งใหญ่ที่กษัตริย์พึงกระทำนั้นก็คือการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับอาณาประชาราษฎร์ เพราะอำนาจการปกครองต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียวโดยมีเหล่าขุนนางข้าราชการทำหน้าที่สนองพระบรมราชโองการเท่านั้น

ดังนั้นเทียนวรรณจึงเห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงมีคุณค่าต่อประเทศชาติ มีคุณค่าต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระองค์ ดังที่เทียนวรรณเขียนโคลงเอาไว้ดังนี้

๐ ขาดกระษัตริย์ขาดศุขทั้ง	สากนธ์
มีแต่ทุกข์เหลือทน	คำเช่า
เกิดทุกข์ยุคยล	ยากยิ่ง แลนอ
มีกระษัตริย์ปกเกล้าฯ	เกลื่อนล้าंगไทยสลาย
	(ศิริฯ 1. เรื่องความเห็น:289)

1.2 โลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนาง (มุลนาย, ข้าราชการ)

ขุนนางหรือข้าราชการ เป็นกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจทางการเมือง มีส่วนร่วมช่วยเหลือพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ในการบริหารประเทศจึงเป็นผู้มีอำนาจทางสังคมสูงได้รับการยกย่องและมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ซึ่งได้จากผลประโยชน์ของการควบคุมไพร่หลวงหรือไพร่สม ที่ได้รับพระราชทานตามศักดินา ยศ ราชทินนาม และตำแหน่ง เป็นเครื่องบอกอำนาจและเกียรติคุณของขุนนาง (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช. 2537 : 132)

ศักดินาของมุลนายหรือขุนนางข้าราชการนั้นเริ่มจากศักดินา 400 ไร่ เป็นต้นไป แต่การที่บุคคลใดจะได้รับคัดเลือกเข้าเป็นขุนนางหรือข้าราชการนั้นได้มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการถวายตัวเป็นขุนนางไว้ ซึ่งเป็นการจำกัดให้ผู้ที่เข้าเป็นขุนนางหรือเข้าสู่

ระบบราชการได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงบุตรหลานขุนนางเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้น ลักษณะของระบบราชการแบบจารีตก่อนมีการจัดระบบราชการแบบใหม่ใน พ.ศ. 2435 ทำให้ การสืบทอดตำแหน่งทางราชการจำกัดอยู่ภายในกลุ่มตระกูลขุนนาง ซึ่งหลักการพิจารณาผู้ที่จะ เข้ารับราชการหรือเป็นขุนนางนั้นจะต้องประกอบด้วย วุฒิ 4 ประการ อริยดี 4 ประการและ คุณารูป ดังนี้ (ชลินทร์ โอชา. 2529 : 13-14)

วุฒิ 4 ประการประกอบด้วย

1. ชาตวุฒิ หมายถึงการถวายตัวได้จะต้องสืบเชื้อสายจากตระกูลอัศวินหา เสนาบดีหรือเสนาบดีต่อๆ กันมา
2. วัยวุฒิ จะต้องมียายุเหมาะสมแก่การรับราชการพอสมควร คือมีอายุ ตั้งแต่ 31 ปีขึ้นไป
3. คุณวุฒิ มีความรู้ในฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนอย่างชำนาญ
4. ปัญญาวุฒิ มีปฏิกิริยาไหวพริบในการตอบโต้และแก้ไขปัญหามาตร ราชการอย่างเฉลียวฉลาด ทั้งเรื่องราวในกรุงและกรุงอื่น ตลอดจนต้อง เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี

อริยดี 4 ประการ ประกอบด้วย

1. ฉันทาธิปไตย ไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะมีพระราชประสงค์สิ่งใดจะต้องนำสิ่ง เหล่านั้นมาทูลเกล้าฯ ถวายให้ได้
2. วิริยาธิปไตย ต้องประกอบด้วยความพากเพียรในกิจการงานราชการมิได้ ขาด
3. จิตตาธิปไตย ต้องมีจิตใจกล้าหาญในการรณรงค์สงคราม
4. วิมังสาธิปไตย ต้องมีความฉลาดในการวินิจฉัยคดีความ และกิจการต่าง ๆ

จากหลักการพิจารณาคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการหรือเป็นขุนนางดังกล่าวจะเห็นได้ ว่าเป็นการให้ความสำคัญเรื่องของชาติตระกูลเป็นสำคัญ คือตระกูลขุนนางเท่านั้นและ นอกจากนี้การสืบทอดตำแหน่งทางราชการสามารถสืบทอดได้ตามสายเลือด จึงทำให้เกิด ระบบอุปถัมภ์ในวงการราชการและเป็นช่องทางที่ทำให้เกิดการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง วิธีการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการของไทยที่ยึดถือเรื่อง “สายเลือด” เป็นสำคัญนั้นแตกต่าง จากจีน เนื่องจากจีนให้ความสำคัญกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถและสติปัญญาเข้ารับราชการ โดยใช้วิธีการสอบคัดเลือกที่เรียกว่า “สอบจอหงวน” (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2540 : 14)

จากการใช้ระบบการคัดเลือกดังกล่าวจึงทำให้ขุนนางมีอิทธิพลมากดังเช่น อิทธิพลและ อำนาจของขุนนางในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่าขุนนางมีอำนาจและบทบาทในการบริหารประเทศมากดังจะเห็น ได้จากการเฝ้าของขุนนางตระกูล “บุนนาค” ที่มีส่วนร่วมในการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาในสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนนางตระกูลขุนนามีอำนาจสูงสุดในการบริหารประเทศโดยสมเด็จพระยาบรมมหาราชวังศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้รับตำแหน่งสูงสุดคือการเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์เมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์โดยปราศจากผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คือหลังจากพระราชพิธีราชาภิเษกครั้งที่ 2 พระองค์ทรงเริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบและระบบของขุนนางข้าราชการใหม่โดยเปิดกว้างให้สามัญชนผู้ที่มีความรู้ความสามารถมีโอกาสเข้ารับราชการได้เช่นเดียวกันกับขุนนางหรือเจ้านาย ซึ่งนับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้มีการเลื่อนชั้นทางสังคมของสามัญชนมากยิ่งขึ้น

เทียนวรรณในฐานะที่เป็นนักคิดนักเขียนในสมัยเดียวกันนี้และมีความใกล้ชิดกับขุนนางข้าราชการ ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับขุนนางหรือข้าราชการเอาไว้ในวรรณกรรม โดยแสดงถึงเรื่องของคุณสมบัติและบทบาทของขุนนาง และนอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้คาดหวังเกี่ยวกับขุนนางตามอุดมคติของตนเองไว้ในวรรณกรรม ซึ่งผู้วิจัยแบ่งการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 คุณสมบัติของขุนนาง

เทียนวรรณเห็นว่าคุณสมบัติของขุนนางที่พึงมีประกอบไปด้วย ความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ความจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริต มีความกล้าหาญ มีความเมตตากรุณา และความยุติธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1.1 ขุนนางต้องมีความรู้ความสามารถและสติปัญญา

ความรู้ความสามารถของขุนนาง เทียนวรรณได้ให้ความสำคัญมากกว่าเรื่องของชาติตระกูล โดยเทียนวรรณเสนอว่าขุนนางนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ซึ่งสมัยนั้นรัฐมีความจำเป็นที่จะต้องเร่งผลิตบุคคลเข้ารับราชการเพื่อเข้ามาทำงานตามกระทรวงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ดังนั้นเทียนวรรณจึงมองว่าความรู้ความสามารถและสติปัญญาของขุนนางนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงขุนคลังแก้วและขุนพลแก้วตามไตรภูมิพระร่วงโดยกล่าวว่าขุนคลังแก้วใช้ความรู้ความสามารถในการเสาะแสวงหาทรัพยากรต่าง ๆ เข้ามาพัฒนาประเทศหรือความรู้ความสามารถของขุนพลแก้วที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับการทหารเพื่อที่จะทำหน้าที่ในการป้องกันประเทศจากการคุกคามดังที่เทียนวรรณเสนอไว้ในบทความเรื่อง “ว่าด้วยรัตน” ดังตัวอย่าง

ขุนคลังแก้วทรงคุณพิเศษมีจักขุเสมอทิพ, เห็นชุมทรัพย์ในบริเวรรอบที่ยืนทิศละโยชน์หรือในยหนึ่งแลเห็นประเทศหรือสิ่งที่เปนพระราชทรัพย์ได้ ๑

ขุนพลแก้วมีฤทธิ์เดชานุภาพแลมีปัญญาพิไชยสงครามอาจนำพลไปปราบปัจจามิตะรินราชโกปยรี ๔ ทวีป หรือ ๔ ทิศให้อยู่ในอำนาจแห่งบรมจักระภัตราธิราชได้ ๑ สามอย่างนี้เป็นมนุษย์ รัตนะ เปน สตรีย์ ๑ บุรุษย์ ๑

(ตลข 1.ว่าด้วยรัตน : 10)

ความรู้ความสามารถของขุนนางที่มีนั้นเทียบวรรณเห็นว่ามีประโยชน์ต่อการถวายคำแนะนำให้กับพระมหากษัตริย์ในเรื่องของการบริหารประเทศชาติได้ แต่อย่างไรก็ตามการที่ขุนนางจะใช้ความรู้ความสามารถถวายคำแนะนำแต่พระมหากษัตริย์นั้นเทียบวรรณเสนอว่าควรที่จะยึดมั่นในส่วนของหลักการปกครองที่ประกอบไปด้วยความเมตตากรุณาต่อประชาชนมิได้ถวายคำแนะนำตามอคติของตนเองหรือเพื่อหวังผลสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเพื่อพวกพ้องของตนเอง ดังตัวอย่าง

ฉันใดผู้เป็นเสวกามาตย์ราชบริพาร แห่งสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า จะปฤชากิจราชการใดอย่าได้ละพระราชสาตร์แห่งพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงพระบรมราชโองการไว้จนทุกมุมจงทุกประการ

(ศิริข 1.สรรพสาระของโลกย์ : 46)

อนึ่งผู้ซึ่งเป็นข้าบาทมุลิกาการ แห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นให้รอบรู้ในราชสวัสดิ์ ๑๐ ประการ แลให้ผ่อนผันประพฤติกายวาจาใจ ให้ต้องตามราชสวัสดิ์ ๑๐ ประการนั้นจงอย่าให้เคลื่อนคลาศทุกประการ ราชสวัสดิ์ ๑๐ ประการ

(ศิริข 1.สรรพสาระของโลกย์ : 51)

ดังนั้นความรู้ความสามารถของขุนนางข้าราชการจึงมีความสำคัญต่อประเทศชาติอย่างยิ่งเพราะขุนนางมีหน้าที่ในการป้องกันและคุ้มครองประเทศและประชาชน

ผู้จะเป็นเสวกามาตย์ราชบริพารนั้น ก็พึงให้เรียนรู้ในอุบายกลมายาต่าง ๆ เอาไชยชนะแก่ศัตรูถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งตน ที่ทรงพระมหากษัตริย์บเลียงให้ตนมียศถาบันดาศักดิ์ จัดเป็นวุฒิประการหนึ่ง

(ศิริข 1.วิไชยานวัตร : 176)

ป, ถามว่า คนอย่างนั้นไม่เป็นที่ปรารถนาของเจ้านายเสนาบดีแลผู้ราชบุตรดอกหรือ
ว, ตอบว่า ย่อมเป็นที่ปรารถนาทั่วกันไม่เลือกเว้นว่าประเทศใดตำบลใด แต่ต้องเอาไครเหตุหลายประการนัก

ป, ถามว่า เหตุอย่างไบบ้างโปรดชี้แจงให้กว้างขวางชัดเจนสักหน่อย

ว, ตอบว่า เหตุที่แลไม่เห็นด้วยตาไม่มีพยานจะอ้างได้นั้นคืออาศัยบุญญาภิสังขารของผู้นั้น แลของราษฎรสมะชีพรหมณ์ แลข้าราชการเจ้านายเสนาบดีในประเทศนั้น เหตุที่สองผู้นั้นมีสติ ปัญญาวิทยาความรู้ในสรรพวิทยาศาสตร์ซึ่งแลมีความเพียรรองค้อจากกล้าหาญในกิจการน้อยใหญ่เกิดในตระกูลเสนาบดี แม้เกิดในตระกูลไพร่ก็ให้พันเอินมีโอกาสดำเนินเข้ารับราชการแผ่นดิน จนชื่อเสียงปรากฏในคุณวุฒิความดีแก่พระมหากษัตริย์เจ้าเสนาบดีแลราษฎรทั่วไป เหตุที่สาม ฉเพาะถูกราวถูกไสมยที่ยากคับแค้นด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง หรือชอบช้องมีโอกาของบุคคล ปราศจากอันตราย ไม่มีสิ่งร้ายกีดกันกำบังตตรอยได้ด้วยอาศัยเหตุ ๓ อย่างดั่งเรากล่าวมานี้ จึงได้เป็นคนทั่วไปทั้งประเทศนั้น

(ศิริย 2.ปจณาวิสัชนา : 888-889)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าเทียนวรรณไม่ได้ให้ความสำคัญกับชาติตระกูล แต่ให้ความสำคัญกับความรู้ความสามารถ ถึงจะเกิดอยู่ในฐานะไพร่หากมีความรู้ความสามารถและโอกาสก็จะทำให้มีโอกาสเป็นขุนนางหรือข้าราชการได้เช่นเดียวกัน

ความรู้ความสามารถของขุนนางนั้นเทียนวรรณเห็นว่าควรประกอบด้วยความรู้ทางด้านพุทธศาสตร์และความรู้ทางด้านไสยศาสตร์ ความรู้ในเรื่องราชานวัตร เสนานวัตร ดังตัวอย่าง

ซึ่งผู้จะเป็นเสวกามาตย์ราชปะรินยกันนั้นพึงให้ศึกษารอบรู้ทั้งพุทธศาสตร์แลไสยศาสตร์, แต่ในเรื่องนี้จะว่าด้วยราชานวัตรกับกะหะปติวัตรไว้ก่อน, ต่อเมื่อท่านใดอยากจะทราบในพุทธศาสตร์จึงจะแสดงไว้ในเรื่องอื่น,

ราชานวัตรมีอยู่ ๒๓ ประการ โดยย่อ, เสนานวัตรมีอยู่ ๓๙ โดยย่อ ราชานวัตร ๒๓ ประการนั้น คืออุบาล ๔ ประการ, วิชา ๕ ประการ, คุณ ๗ ประการ, วุฒิ ๗ ประการ ส่วนราชานวัตร

เสนานวัตร ๓๙ ประการนั้น, คือ ฐิโทษ ๘ ประการ, คุณ ๗ ประการ, วุฒิ ๖ ประการ, คต ๓ ประการ, ชื่อ ๖ ประการ, มุข ๔ ประการ, รวามเสนานวัตร ๓๙ ประการ

ต่อไปนี้จะขออธิบายในราชานวัตรนั้นให้กว้างขวางออกไปสักหน่อย, เพื่อให้ผู้ยังไม่รู้จะได้รู้ความ, อุบาย ๔ นั้น คือ สมัญญะอุบาย ๑ นิกกะอุบาย ๑ เลหะอุบาย ๑

นิกกะอุบายนั้น คือ รู้ประกอบฤกษ์พนาทที่ที่จะได้แลเสียแพ้แลชนะ รู้ทั้งราชวัตรตามคัมภีร์ราชสาสตร แลทั้งกะหะปติวัตรตามสิงดาโลวาท ๑

สามัญญะอุบายนั้น คือ รู้ทั่วไปในกิจการสงคาม ๑

เลหะอุบายนั้น รู้ในเล่ห์กลต่าง ๆ เขาคดก็คดตามเขาซื่อก็ซื่อตามฉลาดตามโง่ต่าง ๆ ๑

ธนะอุบายนั้น คือ รู้อุบายถ่ายเทในที่ที่จะแสวงหาทรัพย์ รวม ๔ ประการนี้เรียกว่าอุบาย

วิชา ๕ ประการนั้น คือ โยคะเสฐา ๑ วินิจฉัยเสฐา ๑ เหตุเสฐา ๑ ไปราณะเสฐา ๑ หัตถิอัสสะเสฐา ๑ รวมเป็น ๕ ประการ,

โยคะเสฐานั้น คือ รู้นิมิตเหตุกลางต่าง ๆ ซึ่งจะมีแก่บ้านเมืองแลพระราชซึ่งจะร้ายแลดี ๑

ไปราณะเสฐา คือ รู้ภูมิประเทศตามไปราณนิยมนว่า ที่นี้จะเปนมงคลแลหามงคลมิได้ ๑

หัตถิเสฐานั้น คือ วัตรปัสสาวะล้างมาทั้งปวง ๑ รวมแปดวิชา ๕ ประการ
คุณ ๗ ประการนั้น (๑)คือสัจจัง (๒)อวิโรธะนัง (๓)สินะหะทักขัง (๔)สุระยุทัง (๕)ศีลวา (๖)อโร
เคยยา (๗)จาโคปะนะ (๘)นิสสามะการี, รวม ๘ ประการ,

(ศิริข 1.สรรพสาระของโลกย์ : 42)

ความรู้ความสามารถต่าง ๆ ข้างต้นที่เทียบวรรณได้เสนอไว้ในวรรณกรรมนั้นจะเห็นได้
ว่าเป็นหลักวิชาการที่ขุนนางในยุคสมัยก่อนจำเป็นต้องศึกษาหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นหลัก
วิชาสำหรับเหล่าขุนนาง หากพิจารณาวิชาการดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นหลักการบริหาร
บ้านเมืองโดยยึดหลักวิชาที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักของพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

1.2.1.2 ขุนนางจะต้องมีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ สุจริต

คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของขุนนางหรือข้าราชการ
นอกเหนือจากการมีความรู้ความสามารถและสติปัญญา คือ ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์
สุจริต ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เทียบวรรณให้ความสำคัญมากกว่าการมีความรู้ความสามารถ
หรือสติปัญญาโดย เทียบวรรณเห็นว่าขุนนางถึงแม้มีความรู้ความสามารถมีสติปัญญาต่าง ๆ
นานาแต่ขาดความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ สุจริต เทียบวรรณก็มีได้แสดงความชื่นชม
เนื่องจากเทียบวรรณเห็นว่าความรู้ความสามารถที่มีในแต่ละบุคคลนั้นมีได้ก่อให้เกิดเขาเหล่านั้น
มีความดี หรือความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ สุจริตต่อหน้าที่และพระมหากษัตริย์

เทียบวรรณเชื่อว่าขุนนางจะต้องเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ สุจริตต่อกษัตริย์
โดยการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อตรงอันจะส่งผลให้ประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองมีความ
สงบสุข ดังตัวอย่าง

ข้อ ๑ ผู้เป็นเสวกามาตย์ราชปะริณายกแห่งพระมหากษัตริราชเจ้าซึ่งทรงพระมหากรุณาชุบ
เลี้ยงพระราชทานยศนาถาศักดิ์, เปนแม่ทัพ จอมพล, ชีวติร์คนนับด้วยหมื่นแสนอยู่ในคนแต่ผู้
เดียว, ต้องมีใจอดกลั้นกล้าหาญหมั่นเพียรระดัณู ซื่อสัตย์ แก่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแลโอบอ้อม
อารีแก่เพื่อนข้าราชการพลทหารนายทัพนายกองให้พ้นอะคะติ ๔ คือ ฉันทา ภยา โมหา โทสา,
อย่าให้เจือปนระคนอยู่ในจิตรสันดานได้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง,

(ศิริข 1.วิไชยานุวัตร : 180)

ถ้าท่านเป็นข้าราชการฝ่ายทหารหรือพลเรือนแล้ว, จะทำราชการในหน้าที่โดยความซื่อสัตย์
กะตัญญูต่อแผ่นดินให้ปรากฏชื่อเสียงไว้ในโลกย์, จงดูเยี่ยงอย่างท่านที่มีในโบราณแลในปดจุบันนี้
เถิด, ความเจริญก็จะมีแก่ท่านที่ตั้งอยู่ในความชอบ ชื่อเสียงก็จะปรากฏในแผ่นดินเป็นเกียรติยศ
แก่บุตรแลธิดาต่อ ๆ ไปสืบกาลนาน

(ศิริข 1.ความดำริห์รำพึง : 333)

ดังนั้นเทียนวรรณจึงได้กล่าวย่ำว่าขุนนางที่มีความกตัญญูและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และประชาชนนั้นเป็นขุนนางที่มีเกียรติและสมควรที่จะได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ซึ่งเทียนวรรณก็ได้ยกเรื่องราวของขุนนางที่มีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความโอบอ้อมอารีต่อประชาชนเสมอ เช่น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

แต่อย่างไรก็ตามยังคงมีขุนนางบางกลุ่มที่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการขาดความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์สุจริต ต่อกษัตริย์และประเทศชาติ ซึ่งเกี่ยวกับการฉ้อราษฎร์ของขุนนางข้าราชการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากงานวิจัย ของ กาญจณี สมเกียรติกุล ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “การฉ้อราษฎร์บังหลวง : วิเคราะห์จากการพัฒนาประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453” พบว่าในช่วงรัชสมัยดังกล่าวมีกลุ่มขุนนางได้ฉ้อราษฎร์โดยเฉพาะการจัดเก็บภาษีอากร ที่เป็นส่วนสำคัญทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงการจัดเก็บภาษีโดยตั้งเป็นสำนักงาน และปรับเปลี่ยนกระทรวงต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อที่จะตัดทอนอำนาจของขุนนางบางกลุ่มโดยเฉพาะขุนนางตระกูลขุนนางที่มีอำนาจมากในสมัยนั้นดังจะเห็นได้จากการที่ลูกหลานตระกูลขุนนางเข้ารับราชการตามกระทรวงที่สำคัญต่าง ๆ มากมาย

เทียนวรรณเห็นว่าการฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงข้าศึกภายในประเทศ คือขุนนางข้าราชการฉ้อราษฎร์เป็นข้าศึกที่สำคัญในสมัยนั้นที่รัฐหรือพระมหากษัตริย์จะต้องเร่งแก้ไข ดังตัวอย่าง

๒ ส่วนโรคของราชการที่บังเกิดขึ้นใหม่ ๆ หรือที่มีอยู่ประจำมาช้านานแล้วได้กระทำ ให้เสื่อมเสียอำนาจบ้านเมืองแลผลประโยชน์ของแผ่นดินแลเป็นที่เดือดร้อนแก่สมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วพระราชอาณาเขตรของแผ่นดิน ที่ได้เกิดขึ้นแลมีมาแต่เดิมแล้วนั้น ซึ่งมีได้เว้นว่าประเทศใด

ถามว่า อะไรเป็นตัวโรคของประเทศแลราชการบ้านเมือง

ตอบว่า เจ้านายเสนาบดี แลอธิบดี หรือราชปลัดทูลฉลองหรือตุลาการ เจ้าพนักงานในหน้าที่แลตำแหน่งที่สุดตลอดมาจนกรมการอำเภอแลกำนันผู้ใหญ่บ้านได้กระทำให้ราชการผันแปรไปต่าง ๆ แลให้ฝูงชนในประเทศนั้น ๆ ได้ความเดือดร้อนนอกจากกฎหมายแลธรรมเนียมเพราะอะคติแห่งตน ๆ ดังจะอธิบายว่า

คือประพฤติผิดจากพระราชกำหนดกฎหมาย ใช้อำนาจไม่ชอบธรรมทุจริตซึ่งร้ายในโน้น มิได้มีความเมตตาจิตร์แก่ผู้น้อยแลเพื่อนมนุษย์ แลมิได้คิดถึงน้ำพระพิพัฒน์สัตวา หากทางหลีกเลี่ยงละเมิดเข้าแก่โทษแลจำเลย มิได้มีหิริโอตัมปะธรรมเกรงบาปหรือกลัวกรรม มุ่งแต่จะหาลาภยศในทางทุจริตกลับความจริงให้เป็นเท็จ กลับความเท็จให้เป็นจริง ถ้าเป็นฝ่ายธุระการก็กดขี่ข่มเหงแลเบียดเบียนพ้อโกง แลบังคับให้ผิดทางราชการโดยอำนาจความชั่วร้ายอะคติแห่งตน ๆ แลให้ฝูงชน

ในประเทศ นั้น ๆ ถ้าเป็นสุภาตุลาการฝ่ายโรงศาลกระทรวงความ ก็คิดอ่านใช้อุบายตั้งพิธีกระทำ ความผันแปรไป โดยกลอุบายความทุจริตแห่งตน ๆ โดยอาศัยเหตุที่ตนลุ่มอำนาจจะคะติเพราะ เป็นพวกพ้องหรือได้รับอำิสสินจ้างสินบลฝ่ายหนึ่งหรือทั้ง ๒ ฝ่ายดี ๆ

ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน ฝ่ายตุลาการหรือฝ่ายธุรการที่ได้กล่าวมานี้ ซึ่งได้มีใจอันชั่วร้าย แลประกอบการละเมิดพระราชกำหนดกฎหมายของพระผู้เป็นเจ้าของตน ๆ กระทำให้ราชการผัน แปรไปจนเป็นที่เสื่อมเสียอำนาจผลประโยชน์แห่งแผ่นดินแลเดือดร้อนแก่สมณชีพราหมณ์แล ราษฎร ก็ได้ชื่อว่าพวกคนพาลเช่นที่กล่าวมานี้ เป็นโรคของประเทศแลราชการบ้านเมืองกระทำให้อาณาประชานได้รับความเดือดร้อนรำคาญทั่วไปในพระราชอาณาเขตรนั้น ๆ บางอย่างก็ได้กระทำให้ เป็นที่หวาดหวั่นของรัฐบาล เพราะราษฎรจนระส่ำระสายแตกร้างจากความสามัคคี

(ตลข 4.ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ : 1118-1120)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าเกียนวรรณพยายามเสนอให้เห็นถึงผลจากการฉ้อราษฎร์บัง หลวงว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและส่งผลให้การพัฒนาประเทศ ล้าช้าหรือไม่ได้ผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย

เกียนวรรณเห็นว่าขุนนางควรจะมี ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์สุจริต ต่อ พระมหากษัตริย์และประเทศชาติ ด้วยการไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงเนื่องจากการกระทำของขุน นางดังกล่าวจะก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนาประเทศและทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน

1.2.1.3 ขุนนางต้องมีความกล้าหาญ

ลักษณะของขุนนางหรือข้าราชการในทัศนะของเกียนวรรณ นั้นจะเห็นได้ว่าจะต้องมีความกล้าหาญ ซึ่งความกล้าหาญในทัศนะของเกียนวรรณนั้น ครอบคลุมไปถึงความกล้าหาญในการที่จะขัดรับสั่งพระบรมราชโองการของกษัตริย์เมื่อกษัตริย์ พระองค์นั้นไม่ทรงมีทศพิธราชธรรมและมีพระบรมราชโองการไปในทางที่ผิดทำนองคลอง ธรรม ดังจะเห็นได้จากการที่เกียนวรรณได้หยิบยกนิทานเรื่องพระยาช้าง นำเสนอในข้อที่ว่า พระยาช้างกล้าขัดพระบรมราชโองการของกษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ทรงตั้งสุรามาแล้วมีรับสั่งให้ พระยาช้างใช้พลกำลังในการทำลายป้อมปราการตามพระทัยของพระองค์ เมื่อพระยาช้าง พิจารณาแล้วเห็นว่ามิได้เกิดประโยชน์อันใดแก่ราชการบ้านเมืองเลย พระยาช้างจึงทูลทัดทาน การกระทำดังกล่าว จึงทำให้กษัตริย์ไม่พอพระทัย พระองค์จึงมีพระบรมราชโองการให้ ประหารพระยาช้าง พระยาช้างก็ยอมแต่โดยดี ซึ่งจากการกระทำของพระยาช้างจะเห็นได้ว่า มีความกล้าหาญที่จะขัดรับสั่งนั้น ดังตัวอย่าง

ฝ่ายเจ้าพระยาจักร์รัตนหัตถ์ มีกระมลสันดานอันซื่อตรงทรงคุณมีความคิด เมื่อได้ฟังบรม กษัตริย์ตรัสใช้เช่นนั้น ให้อดอันตนใจไม่รู้ว่าจะทำตามรับสั่งได้ จึงกราบทูลบรมกษัตริย์โดยวิสัย สันดานตนว่า ซึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯจะให้พังทะลายป้อมปราการตามเชิงเทินนั้นโดย ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำตามรับสั่งแล้วก็มีให้เห็นเป็นประโยชน์คุณประการใดเลย เห็นแต่จะต้อง

เปลื้องพระราชทรัพย์ แล้วยการพลโยธาต้องก่อสร้างปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เท่านั้น ประโยชน์คุณสิ่งใดก็ไม่เห็นมี เพราะฉะนั้นขอพระองค์อย่าได้ทรงการเช่นนี้ต่อไปเลย แม้มากว่ามีอะรินราชไทยริมาเต็มทั้ง ๘ ทิศ ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาสนองพระเดชพระคุณปราบปรามประบักษปัจจามิตให้พ่ายแพ้พินาศไปในพริบตา มิให้เป็นที่ยืนเคืองรำคาญพระราชฤทัยได้

เมื่อบรมกระษัตริย์พระองค์ได้ทรงฟังพระยาช้างทูลทัดทานดังนั้นโดยกำลังฤทธิ์สุรบาโลบรมพระราชไทย ก็ทรงพระพิโรธพระยาช้าง จึงมีพระสุรสีหะนาจดรัสตามขุนหลวงพระไกรสีผู้ถือบทพระอัยการว่า เราเป็นกระษัตริย์อันประเสริฐสูงสุดมีพระราชโองการมิกกระทำตามโทษของผู้ขัดรับสั่งของบรมกระษัตริย์จะมีแก่ผู้นั้นประการใด

จึงขุนหลวงพระไกรสีกราบทูลพระกรุณาว่า ในพระราชกำหนดบทพระอัยการมีว่า ผู้ใดขัดขึ้นพระบรมราชโองการ โทษผู้นั้นก็ถึงประหารชีวิตบริวารราชทรัพย์เป็นอย่างอุกฤษโทษ

จึงพระเจ้าช้างเผือกตรัสว่า ถ้างั้นพระยาช้างตัวนี้ขัดคำสั่งเราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินให้กระทรวงพระนครบาลนำช้างตัวนี้ไปผู้ตรวจตามรับสั่ง ตั้งใจจะตายเสียให้พ้นทุกข์มิได้คิดที่จะสู้หรือหลบหนีหนีรัน

(ตลข 2.ว่าด้วยนิทานอันเป็นสาระควรฟัง : 239-241)

อีกในยหนึ่ง เปรียบเทียบว่าผู้จะเป็นข้าเจ้าเบ่านายข้าราชการให้เอาอย่างพระยาเสวกชรัตน์ในข้อที่กล้าขัดรับสั่งเมื่อเจ้าทางผิดทางทศพิธราชธรรม ครั้นเจ้าให้ลงโทษก็ยอมรับอาญาไม่ขัดขึ้นควรเป็น แบบอย่างทางราชการ มิได้โกรธตอบพระเจ้าอยู่หัวแห่งตน

(ตลข 2.ว่าด้วยนิทานอันเป็นสาระควรฟัง : 246)

เทียบวรรณได้แสดงให้เห็นทัศนะของเขาจากตัวอย่างว่าถ้าจะเป็นขุนนางให้เอาอย่างพระยาเสวกชรัตน์ที่มีความกล้าหาญ กล้าขัดรับสั่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดแก่ส่วนรวม ทั้งที่ตนเองมีความสามารถที่จะหลบหนีได้แต่เพราะความกล้าหาญและมีความรับผิดชอบจึงจำต้องก้มหน้ารับโทษ ดังนั้นเทียบวรรณจึงพยายามเสนอให้เห็นถึงความกล้าหาญของขุนนางในอุดมคติ

1.2.1.4 ขุนนางต้องมีความเมตตากรุณา

ความเมตตากรุณา เป็นคุณสมบัติของขุนนางข้าราชการอีกอย่างหนึ่งที่เทียบวรรณเห็นว่าควรจะมี ทั้งมีความเมตตาต่อขุนนางชั้นผู้น้อยที่อยู่ภายใต้การปกครอง และที่สำคัญนั้นเทียบวรรณเห็นว่าขุนนางควรให้ความเมตตากรุณาต่อราษฎรเป็นที่ตั้งเนื่องจากราษฎรเหล่านั้นมิได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องตัวบทกฎหมายหรือพิธีการต่าง ๆ ในราชการ จึงอาจทำผิดด้วยความไม่ได้ตั้งใจ เหล่าขุนนางข้าราชการก็ควรที่จะให้ความเมตตากรุณาและให้ความช่วยเหลือประชาชนตามความรู้ความสามารถของตนเอง ซึ่งเทียบวรรณได้ยกตัวอย่างกรณีของขุนนางจีนที่ไปปกครองประเทศญวนขณะนั้นว่าเป็นขุนนางที่คอยให้ความช่วยเหลือประชาชน และผลจากการกระทำดังกล่าวก็ทำให้ประเทศนั้นมีแต่

ความสงบสุขจากที่เคยมีโจรผู้ร้ายก็หมดไปเพราะความมีเมตตากรุณาต่อประชาชน ดังตัวอย่าง

สมัยหนึ่งมีขุนนางเป็นฝ่ายพลเรือน ที่จีนว่าฝ่ายขุนนางผู้นี้มีสติปัญญารู้นั่งสวดซึ่งแลมีสันดานกอบไปด้วยความกรุณาปราณีแก่เพื่อนมนุษย์ ได้ถูกเลือกมาเป็นผู้สำเร็จราชการในประเทศญวน แลท่านได้ตั้งโรงพยาบาลคนไข้เจ็บ แลได้ตั้งโรงเรียนเด็กอันกำพร้ามารดาแต่บ่อย ๆ แลท่านได้จัดการเบ้าสาวให้มีธรรมเนียมอาวาทะมงคลอยู่กับผิวเมียกัน แลท่านคอยตรวจตราดูราษฎรว่าจะทำผลประโยชน์ได้อย่างไร

ถ้าเห็นว่าฝนแล้งหรือฝนตกชุกมากเกินไปจนน้ำท่วมเกินกว่าความต้องการราษฎรทำนาแลหาผลมิได้เป็นต้นว่าเข้าแพงท่านก็มีบอกอนุญาตเอาเข้าในยุ้งฉางหลวงออกจำหน่ายให้ปันแก่ราษฎรเพื่อจะได้ทำเข้าปลูกเพาะพืชต่อไป ถ้าเห็นราษฎรทำนาหาผลได้ ก็เก็บทางเข้าค่านาสำหรับขึ้นยุ้งฉางสำรองไว้ใช้ในราชการเป็นกำลังแผ่นดิน ผ่อนผันให้ราษฎรมีความสุขตามสมควรไม่กดขี่แลเอาใจใส่เที่ยวสั่งสอนราษฎรให้ประพฤติความดีและความชั่ว แลเที่ยวเยี่ยมเยียนคนไข้เจ็บ แม้ผู้ใดกระทำผิดด้วยบทกฎหมายของบ้านเมืองควรลงโทษสถานใด ก็ยังลดหย่อนผ่อนผันให้หนักเป็นเบา มิได้เอาเต็มตามกฎหมาย

อาไครยเหตุที่ท่านผู้นี้ ประกอบการถูกชอบแลมีนาในโอบอ้อมอารีมีเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันเช่นนั้น ราษฎรก็พากันยินดีแลนับถือ จนที่สุดกองทหารที่กวจันตั้งรักษาก็ตกหย่อนผ่อนลงแต่บ่อย โจรผู้ร้ายก็เบาบางไม่กำเริบเหมือนแต่ก่อน ๆ

(ตลข 2. ว่าด้วยโทษที่ทำให้คับแคบ : 497-498)

เราได้ถอยหลังระลึกตรวจไปดู ถึงตุลาการครั้งโบราณแก่ครั้งบ้านเมืองยังเป็นป่าอยู่ก็ไม่เห็นมีขนบธรรมเนียมโรงศาลที่จะดีเท่าในทุกวันนี้ ให้จนเราหรือหรือใครชมว่าดี แต่ในสมัยใดคราวใดมีคนซื่อตรงใจ โอบอ้อมอารีเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ ได้เป็นขุนนางผู้ใหญ่สำเร็จเด็ดขาดในราชการบ้านเมือง แม้แต่คนเดียวในสมัยนั้น ถ้อยความหนามเสี้ยนก็ได้เป็นไปตามกฎหมายสุจริตของท่านผู้นั้น จึงเห็นได้ว่าเป็นเพราะบุคคลแท้

(ตลข 3. ว่าด้วยกฎหมายเก่าใหม่แลใช้พลาง : 626)

ความมีเมตตากรุณาเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับขุนนางที่เทียนวรรณได้พยายามเสนอทัศนะดังกล่าวนี้ในวรรณกรรมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ที่เทียนวรรณมองขุนนางในสมัยนั้นว่าการเป็นขุนนางที่ดีจะต้องมีความเมตตากรุณาต่อผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาและราษฎรทั่วไป

1.2.1.5 ขุนนางต้องมีความยุติธรรม

ความยุติธรรมเป็นคุณสมบัติที่เทียนวรรณกล่าวย้าเสมอว่าขุนนางหรือข้าราชการที่ดีนั้นจะต้องกระทำหน้าที่ด้วยความยุติธรรม โดยเฉพาะกับประชาชน หากพิจารณาจากวรรณกรรมที่เทียนวรรณได้นำเสนอจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้เสนอภาพของ

ขุนนางโดยเฉพาะขุนนางที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาตีความในศาล ที่พิจารณาตีความโดยขาดความยุติธรรม ส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน

เทียนวรรณเห็นว่าเมื่อขุนนางได้เข้ามาทำหน้าที่ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนโดยทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณของกษัตริย์ ขุนนางก็จำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม และเมื่อขุนนางกระทำความผิดแล้วเทียนวรรณเห็นว่านั้นควรที่จะได้รับโทษมากกว่าราษฎรที่ทำความผิด เนื่องจากไม่มีความรู้เทียบเท่ากับขุนนาง และขุนนางเองก็เป็นผู้ที่รู้กฎหมายเป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อขุนนางกระทำความผิดจึงควรได้รับโทษหนักกว่าประชาชน ดังตัวอย่าง

อีกประการหนึ่งท่านทั้งหลายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรงชุบเลี้ยง ไว้วางพระราชฤทัยในกระทรวงความได้รับพระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์มีเงินเดือนเบี้ยเลี้ยง แลตราความชอบมอบอำนาจชี้ขาดในกระทรวงความ ถ้าผู้ใดมิได้ตั้งอยู่ในยุติธรรมโดยตั้งพระราชประสงค์ที่ทรงชุบเลี้ยงตั้งแต่ง รับสินบลเข้าด้วยผู้ผิดคิดมิชอบลอบประพดือะธรรมทุจริต เข้าด้วยฝ่ายโจทย์ฝ่ายจำเลยถ้าจะซึ่งนำหนักในโทษของผู้ตั้งอยู่ในตำแหน่งมากกว่าโจรผู้ร้าย เหตุว่าโจรผู้ร้ายนั้นยังมีความสมควรอยู่บ้างคือ (๑) มันเป็นคนอะนาถายากจน ขัดสน (๒) มันก็โง่เขลาไม่มีสติปัญญาวิชาความรู้อันใด (๓) มันไม่เป็นที่นับถือไว้วางใจของผู้ใด คราวแล้วที่มันจะต้องจำเป็นคนชั่วคนพาล เพราะมีแต่เหตุแห่งความชั่วตั้งอยู่ใกล้ชิดมัน ชักดูดให้มันเป็นคนชั่วร้ายอยู่เสมอ ไม่มีสิ่งศิริมงคลแก่มันเลย

ฝ่ายตัวท่าน (๑) ตั้งอยู่ในยศบรรดาศักดิ์สมบุรณ์ (๒) ได้รับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงเงินเดือนเบี้ยวรรณเป็นเครื่องเลี้ยงชีพอยู่แล้ว (๓) ตนก็มีสติปัญญาความรู้วิชาต่าง ๆ แลรู้สึกความดีความชั่วอยู่แล้ว จนนับว่าเป็นเนติบัณฑิตย์ ได้สอบไล่ในราชสาส์นแลธรรมสาส์นทุกสิ่งทุกประการ ๔ แลทั้งทรงพระบรมราโชวาทพระราชทานอำนาจเกียรติยศ นั่งอยู่เหนือราษฎรผู้มีกะตัญญูรู้พระคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงจนแลปราศจากสุจริต แลมิได้ความอะริวาศนะขันตอดกลั่น รักษาความสัตยาธิฐานที่จนได้ปฏิญาณไว้ต่อหน้าพระรัตนไตร เมื่อดื่มน้ำพระพิพัฒน์สาบาลตัวต่อหน้าพระที่นั่ง ล่วงละเมิดกระทำการชั่ว จึงควรพิพากษาโทษว่าผู้มียศในตำแหน่งมีความผิดน้ำหนักมากกว่าโจรผู้ร้ายเหตุที่โจรผู้ร้ายมันปล้นสดมภ์เป็นการลี้ลอบอยู่ แต่ตัวท่านกล้าหาญกระทำ การในสภาที่แจ้ง คือนั่งปล้นชีวิตทรัพย์สินสมบัติของผู้ต้องกะตัญญูทำกลางประชุมชนในที่ลับแลเวลากลางคืน

(ดุลย 2. ว่าด้วยวิชาคิด : 443-444)

จากตัวอย่างข้างต้นเทียนวรรณเสนอทัศนะว่าการที่ขุนนางกระทำความผิดต่อราษฎรแล้วยังเป็นการกระทำความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ไม่มีความกตัญญูอีกด้วย ดังนั้นขุนนางจึงควรรับโทษมากกว่าราษฎรที่กระทำความผิด

กล่าวโดยสรุปการเสนอทัศนะว่าขุนนางต้องมีความยุติธรรมในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นส่วนหนึ่งอาจได้รับแรงบันดาลใจจากการพบเห็นสภาพของการพิจารณาคดีความในศาลสมัยนั้นว่ามีขุนนางบางคนที่ฉ้อราษฎร์บังหลวงเอารัดเอาเปรียบประชาชนและใช้อำนาจในทางที่ผิดทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนดังนั้นเทียนวรรณจึงได้พยายามนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนางออกเผยแพร่ในหนังสือตูลวิภาคพจนกิจ และ ศิริพจนภาค

1.2.2 บทบาทและหน้าที่

1.2.2.1 ขุนนางมีหน้าที่ดูแลคุ้มครองประชาชน

เทียนวรรณได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของขุนนางข้าราชการว่า การเป็นขุนนางหรือข้าราชการที่ดีนั้นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดคือการทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรต่างพระเนตรพระกรรณของกษัตริย์และมีความใกล้ชิดราษฎรมากกว่าพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่าง

ถ้าเป็นเสนาบดี หรือมุขมนตรีแลเสวกามาตย์ราชปรีชา, ข้าบาทมุสิกการแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ย่อมสัตย์ซื่อต่อแผ่นดิน แลเมตตาแก่อาณาประชาราษฎร, ตั้งอยู่ในความเปนนุติ ธรรม, ภักดีต่อได้รู้สืลองพระบาท รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามพระบรมราโชวาทแลพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ที่ยังใช้อยู่

(ตลข 4. ว่าด้วยความเป็นใหญ่ปฏิเสหไม่ได้ : 1078)

ถามว่า มูลเดิมคือเจตนาเดิม ที่ควรอยากได้แลไม่ควรอยากได้นั้น มีประเภทอย่างไร ขอทราบบ้างโดยละเอียด

ตอบว่า เจตนาเดิมมุ่งหวังว่า ถ้าตนได้เป็นข้าราชการแล้ว จะได้ช่วยราชกิจแห่งพระผู้เป็นเจ้า ในราชการตามตำแหน่งหน้าที่แห่งตน ๆ โดยความสัตย์สุจริตซื่อตรงต่างพระเนตรพระกรรณเพื่อรับทุกข์ระของอาณาประชาราษฎรเพื่อมนุษย์โดยยุติธรรม ตามพระราชกำหนดกฎหมายในทางราชการมิได้มุ่งหวังจะเอาไสรยอำนาจราชการหากินหรือหวังแต่จะได้ลาภยศส่วนเดียวเจตนาเช่นที่กล่าวมานี้เป็นเจตนาชอบของโลกย์แปลว่ามูลดีไม่เสีย เพราะมิได้มุ่งหวังในทางผิดทางชั่วทุจริต

เจตนาที่หวังจะได้ยศ เพราะมิได้มุ่งหวังในทางผิดทางชั่วทุจริตทางแอบอ้างอำนาจราชการหากินลับ ๆ ด้วยเล่ห์อุบายเลววิธีต่าง ๆ โดยตนเป็นผู้ได้ว่าแลจัดการผลประโยชน์จะได้จ้องบังพระราชมุขย์หลวง แลทรัพย์สินสมบัติของราษฎร โดยที่ตนมีอำนาจเป็นผู้ได้ว่าแลเจ้าหน้าที่ มีโอกาสกว้างทั้งได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดแลเงินเดือน แลยังเบี่ยงบ่ายหาอุบายเล่ห์กลกินสินบลเข้าแก่ผู้ผิดช่วยแนะนำแก้ไขไปต่าง ๆ ตามอะคะติแห่งตนเจ้านายเสนาบดีแลผู้ได้ว่าในกรมแลกระทรวงนั้น ๆ ไม่รู้เท่ารู้ทันโดยการไถลหูไถลตาแลการจำเอนที่จำจะต้องไวใจบ้าง

(ตลข4. ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ : 1120-1121)

จากตัวอย่างข้างต้นเทียบวรรณเห็นว่าหน้าที่ที่สำคัญของขุนนางข้าราชการนั้น คือ การคุ้มครองประชาชนให้มีความสุข เนื่องจากขุนนางต้องทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณของกษัตริย์

1.2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อการปรับปรุงการบริหารงานของขุนนางข้าราชการ

นอกเหนือจากการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับคุณสมบัติ บทบาทและหน้าที่ของขุนนางแล้ว เทียบวรรณยังได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการปรับปรุงการบริหารงานของราชการ เนื่องจากมีการสร้างอิทธิพลของขุนนางบางกลุ่มบางคนเมื่อไปประจำตำแหน่งหน้าที่ราชการตามกระทรวงต่าง ๆ เมื่อไปประจำตำแหน่งนานเข้าก็สร้างอิทธิพล ทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งการจ้อราษฎรได้ ดังนั้นเทียบวรรณจึงได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารงานด้านบุคลากร โดยเทียบวรรณเสนอให้มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนตำแหน่งงาน

เทียบวรรณได้เปรียบเทียบการทำงานของข้าราชการกับเครื่องจักรว่าหากไม่มีการเอาเครื่องจักรมาเช็ดหรือขัดถูเป็นประจำก็จะทำให้สนิมกัดกินเครื่องจักรเหล่านั้น ข้าราชการในกระทรวงก็เช่นเดียวกันหากไม่มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนก็จะทำให้ระบบของกระทรวงเหล่านั้นเน่าเหม็นคือทำให้เกิดการใช้อำนาจในทางที่ไม่ชอบได้ ดังตัวอย่าง

เพราะเชื่อว่าต่อไปเบื้องหน้า บ้านเมืองจะไม่เป็นอย่างนี้ได้อีก จำเป็นจะต้องเลื่อนไปตามประเทศที่เขาประพตติจริง ๆ จึงจะรักษาตัวตลอดไปได้, ซึ่งจะเหลวไหลอยู่อย่างที่เป็นมานั้นคงไม่ได้อยู่เอง, ด้วยมนุษย์เป็นสัตว์ใจสูง คงจะสูงขึ้นไปตามใจทุกประการ, โดยเหตุที่มีตัวพยานเกิดขึ้นแล้ว, จะไม่รีบถืบทอนขึ้นไปตามเขานั้นจะได้หรือ,

เราตั้งใจไว้ว่า จะขอเข้าที่ประชุมกับด้วยท่านผู้สมองใสสว่าง ในสมัยเมื่อบ้านเมืองเป็นฟรีคิวิไลแล้ว,

ถามว่า เมื่อไรบ้านเมืองจะเป็นฟรีคิวิไลท่านรู้กำหนดหรือ,

ตอบว่า เมื่อไรมีคนสมองใสสว่างแล้วเห็นเหตุการณ์ตลอดเกิดขึ้น, เมื่อนั้นและจะเป็นฟรีคิวิไลแน่แท้,

ถามว่า อายุท่านเป็นนี้ได้ ๖๕ ปี แล้ว, จะอยู่ไปจนได้เข้าที่ประชุมด้วยผู้สมองใสสว่างใสมายหน้า,

เราเชื่อแน่ว่า, ต้องยกตัวขึ้นสู่ญาณแล่นไปในความสว่างเพื่อให้ทันเวลาของโลก, ถ้าทำเฉย ๆ อยู่ในความตัน ๆ แล้ว เห็นว่าจะไม่เป็นการ,

เปรียบเหมือนจะปล่อยให้มีปีศาจหลอกลวงได้อยู่แล้ว, ในหน้าที่แห่งราชการก็จะหมก ๆ จม ๆ เน่าเหม็นเป็นเชื้อของโรคอยู่, ที่ไหนจะดำเนินไปสู่ความสิริวิไลได้,

เปรียบตั้งมูลดินกองสูง ๘ วา กว้าง ๑๐ เส้น สี่เหลี่ยมใช้คนเกี่ยวจรว้านสันดานโกงบิดพลั่วไปขนอยู่ ๓ คนเท่านั้น, ลักก็ปีกองดินคงจะราบถึงพื้นดินเดิมได้ฉนั้น,

เราเห็นเป็นการสำคัญที่สุด อยู่เพียงคนสุจริตซื่อตรงกล้าหาญหมั่นเพียรจริง ๆ ถ้ามีการใช้ในราชการอันสำคัญแล้ว, อาจภาให้คนอื่นพลอยเป็นปกติไปด้วยได้,

ที่จะทิ้งให้จอมเปราะแข้งบองอยู่จนสนิทกันนั้น, ที่ไหนเครื่องจักรของรัฐบาลจะเดินสะดวกได้,

เราเชื่อมั่นว่าไม่ว่ากระทรวงใด ถ้าแช่อยู่นานนักแล้ว, กระทรวงนั้นคงเกิดโสโครกมั่งง่ายขึ้นได้แทบทั้งนั้น, ถ้าหมั่นถอดออกชำระขัดสีอยู่เสมอ ๆ แล้ว, เครื่องจักรของราชการในกระทรวงก็ย่อมจะเดินสะดวก,

เราได้เคยเห็นเรือเมลลำหนึ่ง เป็นเรือเหล็กกลไฟ ยาว ๔๕ วา คาดฟ้าสามชั้น เดินระหว่างคลองกับสิงคโปร์ เวลาเช้าสองโมงเรือมาถึงพวกอินเฮอร์เนียก็ถอดเครื่องจักรที่หมุนที่เดินได้ออกขัดสีเช็ดล้าง, เวลาบ่าย ๑ โมงกลับเอาคมเข้าที่ บ่าย ๓ โมงออกเรือในวันนั้น, เราได้เห็นเมื่ออายุเราได้ ๒๖ ปีแล้ว, เรายังคิดถึงอยู่เสมอจนทุกวันนี้, เอามาเทียบกับเครื่องจักรของราชการ,

เราได้สังเกตดูกระทรวงต่าง ๆ ถ้าต้องอยู่นานนักแล้ว, คงมีเหตุมันง่ายเกิดขึ้นสำคัญ ๆ ทุกครั้งดูเป็นธรรมดาเหมือนเครื่องจักรกลแลจักรแห่งราชการ,

ถ้าเสนาบดีกระทรวงใด ว่าการอยู่นานนักในกระทรวงนั้นหลายปี, ข้าราชการในกระทรวงนั้นก็ย่อมคุ้นรู้ทั่วยาสัย, ความเกรงกลัวก็มีน้ำหนักเบาไปมากทั้งรู้สึกในสมองด้วย, สามารถจะกระทำให้ถูกพระไทยถูกใจเสนาบดีได้, ด้วยกลมายาของเขาคนชั่ว,

วิสัยคนชั่ว ย่อมคอยฆ่าเลื่องดูมุลนายว่าจะรู้เท่าการงานแลความคิดของเขาหรือไม่, ถ้าเห็นว่ารูเท่าก็เปลี่ยนแปลงท่าทางยกย้ายแปลกต่อไปอีก, การชั่วแลคนชั่วจึงได้เกิดขึ้น, เพราะเหตุที่เสนาบดีต้องอยู่ในกระทรวงนั้นนานนัก,

แต่ที่ท่านักรู้เท่าการแลบุคคลคอยระวังอยู่ ความชั่วแลคนชั่วก็ไม่เกิดไม่มีขึ้นได้,

ถ้ากระทบกระเทือนเข้าเล็กน้อยก็เปลี่ยนผลัดไปง่าย ๆ ความระวังของบุคคลก็มากเข้า, ความประมาทก็น้อยไป คนเล็ก ๆ ในกระทรวงในกรมก็ต้องระมัดระวังท่านผู้มาใหม่, โดยเหตุตนยังมิได้ทราบอภัยสยและคุณวุฒิในท่าน, จึงกระทำแลภาให้การเรียบร้อยเป็นปกติอยู่ได้,

(ตลข6. ปันหาวินิจฉัย : 1932-1935)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นในวิธีการปรับเปลี่ยนการบริหารงานของขุนนางข้าราชการในการปฏิบัติหน้าที่ในกระทรวงต่าง ๆ ว่าควรมีการปรับเปลี่ยนโยกย้ายเนื่องจากจะไม่เป็นการสร้างอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์

กล่าวโดยสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับขุนนางนั้นเทียนวรรณเห็นว่าคุณสมบัติที่สำคัญของขุนนางคือจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และความกล้าหาญ เนื่องจากขุนนางมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญคือการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับราษฎรเพราะขุนนางจะต้องทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณของพระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหการฉ้อราษฎร์บังหลวงและการสร้างอิทธิพลในหน่วยงานของขุนนางด้วยการโยกย้ายหรือสับเปลี่ยนตำแหน่ง

1.3 โลกทัศน์เกี่ยวกับประชาชน(ไพร่)

ไพร่เป็นชนชั้นศักดินาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศและถือว่าเป็นรากฐานของบ้านเมือง บทบาทหน้าที่ของไพร่ที่มีต่อประเทศคือในยามที่ประเทศสงบจากศึกสงครามไพร่เป็นพลเมืองที่มีความสำคัญในการผลิตและในยามศึกสงครามไพร่ทำหน้าที่ในการป้องกันประเทศ ไพร่มีศักดินาเริ่มจาก 10 ไร่ คือไพร่เลว ไปจนถึงไพร่หัวงานมีศักดินา 25 ไร่ ซึ่งลักษณะการปกครองไพร่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นจำแนกประเภทของไพร่ออกเป็น ไพร่หลวง และ ไพร่สม ไพร่หลวงขึ้นตรงต่อหลวงหรือรัฐ ส่วนไพร่สมนั้นเป็นไพร่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของมูลนายหรือขุนนางที่ได้รับพระราชทานไพร่จากกษัตริย์ตามศักดินาหรือยศฐาบรรดาศักดิ์

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงปลดปล่อยไพร่เข้าสู่การเป็นสามัญชนเป็นพลเมืองของประเทศที่ไม่ต้องขึ้นตรงกับหลวงหรือขุนนาง โดยการออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทร์ศก 124 โดยให้ชายฉกรรจ์อายุ 18 ปี รับราชการในกองประจำการกำหนด 2 ปี ซึ่งเป็นการปลดปล่อยชนชั้นไพร่ให้มีสถานะเป็นพลเมืองของประเทศ (ขจร สุขพานิชย์. 2510 : 30-37)

การเปลี่ยนแปลงระบบไพร่เข้าสู่การเป็นสามัญชนพลเมืองในฐานะราษฎรของประเทศเป็นสาเหตุให้สภาพความเป็นอยู่ของราษฎรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น และมีโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคม โดยเปิดโอกาสให้ไพร่ได้รับการพัฒนามากขึ้นส่งผลให้สามัญชนหรือไพร่มีโอกาสนในการเลือกประกอบอาชีพและเข้าสู่ระบบราชการมากขึ้น

เมื่อการปรับปรุงประเทศเข้าสู่สังคมใหม่ที่มีความเจริญตามทัศนะของชาติตะวันตก ไพร่ได้รับการปลดปล่อยให้มีฐานะเป็นประชาชนพลเมืองของประเทศ ทัศนคติใหม่จึงเกิดขึ้นในสังคมขณะนั้น คือ การเรียกร้องให้ประชาชนปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศ ดังปรากฏในพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงประกาศถึงการทำหน้าที่ของประชาชนในฐานะพลเมืองที่ดีของประเทศตามบทบาทของตน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง ดังพระราชดำรัส

“เราทั้งหลายเฉพาะได้เกิดมาในประเทศนี้ร่วมกันแล้ว บางคนก็ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันใหญ่บางคนก็ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันน้อย แต่แม้ว่าจะมียศตำแหน่งแปลกกันในระหว่างพวกเราฉันใดก็ดี ก็ยังมีหน้าที่อันหนึ่งซึ่งเราทั้งหลาย ย่อมมีอยู่เหมือนกันหมด คือว่ามีหน้าที่ซึ่งจะต้องมีความรักซึ่งกันและกัน และที่จะต้องกระทำตามกำลังของตนที่จะกระทำได้ เพื่อให้บ้านเมืองของเรามีความเจริญสุขรุ่งเรืองขึ้น”

(พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. อ้างอิงจาก ธิดา สารยา(ก). 2540 : 25-26)

การวิเคราะห์โลกทัศน์เกี่ยวกับประชาชน (ไพร) ในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้น ผู้วิจัยใช้คำว่า “ประชาชน” เนื่องจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าได้มีการยกเลิกระบบไพร่ และขณะเดียวกันหากพิจารณาวรรณกรรมของเทียนวรรณ มีการใช้คำที่มีความหมายของคำว่า “ไพร่” นั้นเทียนวรรณใช้คำแตกต่างกันออกไป เช่น ราษฎร อาณาประชาราษฎร์ ไพรฟ้าข้าแผ่นดิน เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาความหมายจากคำดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าความหมายของ ไพร ในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นน่าจะหมายถึงประชาชน หรือสามัญชนที่เป็นพลเมืองของประเทศมากกว่าการเป็นไพร่ในระบบศักดินา(ไพรหลวง, ไพรสม)

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นอย่างมาก โดยเทียนวรรณได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของประชาชนที่พึงมีต่อประเทศชาติเอาไว้ที่น่าสนใจ และเมื่อพิจารณาสภาพสังคมในสมัยดังกล่าวนี้ก็จะเห็นได้ว่าการที่ไทยได้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญตามแบบตะวันตกนั้นเป็นเพียงการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงจากคนชั้นสูงสู่ชนชั้นสามัญชน ซึ่งขณะนั้นสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนพลเมืองยังมิได้มีการเปลี่ยนแปลง ความเป็นอยู่ของพลเมืองยังคงมีสภาพความเป็นอยู่ที่เหมือนเดิม ทั้งความเชื่อ และพฤติกรรมการครองชีพ แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังคงคาดหวังที่จะให้รัฐเห็นความสำคัญที่จะต้องพัฒนาพลเมืองดังกล่าวนี้ไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะยกระดับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1. ประชาชนเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ

ความสำคัญของประชาชนพลเมืองโดยเฉพาะที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศนั้นเทียนวรรณมองว่าประชาชนเป็นกำลังการผลิตที่สำคัญ เนื่องจากในสมัยก่อน การผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกยังต้องอาศัยแรงงานคนแทนเครื่องจักรกลโดยเฉพาะ หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศตะวันตกซึ่งส่งผลให้ไทยต้องเร่งการผลิตเพื่อการส่งออกมากยิ่งขึ้น เทียนวรรณมองว่าเมื่อมีการพัฒนาประชาชนให้เป็นผู้ที่มีความรู้สามารถประกอบอาชีพได้ตามความถนัดของตนเองหรือแม้แต่ประชาชนที่ไม่มีความรู้แต่เขายังคงมีกำลังแรงงานที่จะนำไปสู่การประกอบอาชีพตามที่ถนัดได้ และผลจากการที่ประชาชนประกอบอาชีพมีรายได้เพิ่มขึ้นจึงนับว่าเป็นบ่อเกิดของทรัพย์สินที่รัฐจะได้นำมาเพื่อพัฒนาประเทศโดยได้จากการเก็บภาษีอากรจากประชาชนเหล่านั้น ดังตัวอย่าง

๑๓ ถามว่าแก้วที่ ๑๓ นั้นมีความพิศดารโดยประเภทประการใด,

ตอบว่าแก้วที่ ๑๓ นั้นคือประเทศใดมีไพร่พลเมืองเอนกนับไม่ถ้วน, ความมากของมหาชนไพร่พลในประเทศนั้น, ก็นับว่าเปนแก้วของรัฐบาลหรือพระมหากษัตริย์ในประเทศนั้น,

อธิบายว่าถ้าพลเมืองร่วงโรยแล้วประเทศบ้านเมืองนั้น ๆ ก็ย่อมอ่อนกำลังทั้งทรัพย์แลพลทหารธรรมดาบ้านเมืองที่มีไพร่พลมากแล้วก็ย่อมเป็นที่เกิดกำลังทรัพย์ คือ ภาษีอากรค่าที่แลส่วนสมภักษรค่าน้ำเชิงเรือน, แม้ว่าที่สดชนชาวประเทศนั้นจะโง่เขลาไม่รู้วิชา ไม่สามารถที่จะทำสิ่งที่แล้วแลความคิดขายได้, ก็ สะกิดหินศิลาชุดแร่ถลุงเหล็กแลตัดต้นไม้ที่มีแก่นหรือไม่มีแก่นขาย, หรือจับปลาในอ่าวน้ำเค็มหรือในลำแม่น้ำจืดหรือปลุกเพาะหว่านพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ขายให้แก่กัน ๆ ประเทศก็ย่อมเป็นเหตุเป็นที่ตั้ง แลเป็นที่เกิดแห่งพระราชทรัพย์สำหรับที่จะได้จ่ายใช้ในราชการแผ่นดิน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า, ประเทศมีพลเมืองมาก, ความมากของพลเมืองเป็นแก้วของรัฐบาลหรือของพระมหากษัตริย์ในประเทศนั้น แต่เรามีได้กล่าวว่าตัวคนเป็นแก้ว, เรากล่าวว่าความที่มีพลเมืองมากเป็นแก้วของรัฐบาลหรือของพระมหากษัตริย์แต่มีไขแก้วหินแลแก้วหุง

(ตุลย 1. ว่าด้วยรัตน : 20-21)

เทียบวรรณเห็นว่าหากรัฐหรือชนชั้นปกครองได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาประชาชนในด้านวิชาความรู้หรือการศึกษาโดยทั่วถึงแล้วเมื่อประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็จะส่งผลให้ประเทศมีการพัฒนามากยิ่งขึ้น โดยเทียบวรรณกล่าวถึงประชาชนว่าเปรียบเสมือนสายโลหิตของแผ่นดิน ซึ่งจากความเปรียบดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นทัศนะของเทียบวรรณที่ให้ความสำคัญกับประชาชนพลเมืองของประเทศว่าเป็นส่วนสำคัญของประเทศที่รัฐควรที่จะเร่งพัฒนาและส่งเสริมในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดังตัวอย่าง

คือท่านที่มีแก้วตาปัญญาจักได้เห็นวราชฎเป็นทรัพย์สมบัติของประเทศชาติศาสนาแลพระมหากษัตริย์เจ้านายเมื่อบำรุงให้ราชฎอยู่เย็นเป็นสุขจนบริบูรณ์ด้วยสติปัญญาวิชาความรู้ทรัพย์สมบัติแล้ว ผลของแผ่นดินก็ย่อมมีความเจริญเพิ่มพูลไพศาลอยู่เอง

ถ้าราชฎร้อนรนดิศดารการทุกข์โหม้นั้นเราร้อนปราศจากโอกาสอันดี ไม่มีช่องที่จะได้เล่าเรียนศึกษาแสวงหาทรัพย์สมบัติความสุข ไม่มีสติปัญญาแลวิชาความรู้ไม่มีทรัพย์แลเวลาว่างเหล่านิดขัดไม่มีโอกาสสะดวกในการศึกษาเล่าเรียนแลการแสวงหาทรัพย์สมบัติความสุข รับแต่ความยากติดขัดไม่มีโอกาสสะดวกในการศึกษาเล่าเรียนแลการแสวงหาทรัพย์สมบัติความสุขรับแต่ความยากติดขัดคัดรอนเดือดร้อนอยู่เสมอ ๆ ไปในอันไซ้ที่ เพราะความบำรุงรักษาปกครองของรัฐบาลไม่เพียงพอทั่วถึง ราชฎพลเมืองได้รับแต่ความน้อยหน้าต่ำด่าแค้นนานาประเทศแลเพื่อนมนุษย์ในชาติเดียวกันเสมอ ๆ เช่นนั้นแปลว่าเดือดร้อนขุ่นมัว

เมื่อราชฎพลเมืองทั้งหลายอันเปรียบด้วยสายโลหิตของแผ่นดินมีแต่ความเล้าหมองขุ่นมัวอยู่อย่างนั้นแล้วเจ้านายเสนาบดีแลพระมหากษัตริย์ผู้ดำรงรักษาราชการอาณาจักรปกครองบ้านเมืองจะมีกำลังแลอำนาจเดชานุภาพไพโรบลย์ ด้วยศิริสวัสดิ์พิพัฒน์ภคอุยสุรย์สักเพียงไรเล่า

เพราะฉะนั้นนักปราชญ์ทั้งหลายฝ่ายข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือแก่ประเทศเรา จึงได้เอาใจใส่จัดการปกครองรักษาชาติราชฎพลเมืองของเขาให้มีโอกาสอันดี แต่ความสามารถของชาวยุโรปก็ต่างกัน แม้ที่เป็นบริบถด้วยกันแล้วก็ยังมีความต่างกันอยู่มาก ดูดังฝรั่งเศสแลประเทศอเมริกา นั้น

ถ้าเจ้านายเสนาบดีข้าราชการบำรุงรักษาราชการบ้านเมืองแลประเทศชาติศาสนาของตนให้เจริญแลเรียบร้อยมั่นคงแข็งแรงพร้อมเพรียงดำรงการถึงประเทศศาสนาของตนพร้อม ๆ เหมือน ๆ กันอยู่แล้ว ผลของความสามารถก็จะเปลือยออกปรากฏแก่จักขุโลกย์ กระทำให้ประเทศนั้นชาตินั้นศาสนานั้นหมู่บ้านนั้นเรือนนั้นรุ่งเรืองสำราญ ตามกำลังของประเทศชาติศาสนานั้นอย่างนี้แล เรียกว่าสามัคคีโลกย์

(ตลข4.ว่าด้วยความพร้อมเพรียงโลกย์แลธรรม : 956-958)

จากข้อความข้างต้นนั้นสามารถสรุปโลกทัศน์เกี่ยวกับประชาชนที่ได้ว่าประชาชนเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของประเทศหากรัฐพัฒนาประชาชนให้มีความอยู่ดีกินดีมีความรู้ความสามารถตามศักยภาพของบุคคล ก็จะทำให้พวกเขาเหล่านั้นสามารถประกอบอาชีพตามที่ตนเองมีความสามารถ และผลจากการที่ประชาชนมีอาชีพแล้วนั้นก็ส่งผลให้รัฐมีรายได้จากภาษีอากร ดังนั้นจึงสอดคล้องกับคำกล่าวของเทียนวรรณที่ว่า “ราษฎรเป็นทรัพย์สมบัติของประเทศชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์”

1.3.1.2 ประชาชนต้องมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศ

เทียนวรรณเห็นว่าประชาชนเป็นกำลังสำคัญเมื่อประเทศชาติเกิดศึกสงคราม เมื่อยามศึกประชาชนก็จะเป็นทหารมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศ หรือประชาชนอาจจะสนับสนุนทางการเงินในการจัดซื้ออาวุธสำหรับกองทัพเพื่อใช้ในการป้องกันประเทศเช่นเดียวกัน

เมื่อกำลังประชาชนพลเมืองภายในประเทศเพิ่มจำนวนมากขึ้นก็หมายความว่ากำลังทหารของประเทศเมื่อเกิดศึกสงครามมากขึ้นเช่นเดียวกัน และขณะเดียวกันกำลังเงินหรือทุนที่จะนำไปใช้ในการจัดหาอาวุธก็มีมากเช่นเดียวกันด้วย ดังตัวอย่าง

พระมหากษัตริราชเจ้า แลท่านเสนาบดีก็ต้องจำเอนอาไศรยาณาประชาราษฎร์ด้วยทรัพย์แลกำลังกาย คือจำเอนต้องใช้ราษฎรเป็นพนักงานนาที่ในราชการของทหารแลพลเรือนอย่างหนึ่ง ต้องจำเอนเฉลี่ยเงินเป็นอากรแลภาษีวิเสศต่าง ๆ ในกำไรของราษฎรเป็นอากรแห่งพระราชทรัพย์รวบรวมไว้สำหรับจ่ายใช้ในราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง ไว้สำหรับแจกจ่ายเฉลี่ยเป็นบำเหน็จรางวัล แต่พระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนตามถานานุศักดิ์แลคุณวุฒิ และสำหรับที่จะก่อป้อมต่อเรือรบแลจัดซื้อสรรพาวุธ...

(ศิริข1.คำเตือนเด็กเด็ก : 350)

ถ้ากำลังแผ่นดินคนมีมาก ราษฎรมีโอกาสที่จะเล่าเรียนศึกษาแสวงหาทรัพย์สมบัติความสุขแลวิชาความรู้อยู่แล้ว แม้ที่สุดรัฐบาลจะขัดสนด้วยเงินใช้ในราชการจะไม่พอเพียง แต่ถ้าราษฎรมีกำลังสมบูรณ์แลรักประเทศชาติศาสนาของตนอยู่แล้วก็ต้องมีกะตัญญูพระคุณของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพระเดชพระคุณทรงทะนุบำรุงป้องกันรักษาตนให้ตั้งอยู่ในความสุขความเจริญได้

เมื่อมีเหตุเกิดศึกสงครามขึ้น ก็ย่อมเต็มใจที่จะต่อสู้แก่ข้าศึกศัตรูจนสุดกำลังกายและชีวิตทรัพย์สินสมบัติ โดยเหตุรักชาติและรักประเทศเกิดแห่งตนและรักบุตรภรรยาทรัพย์สินสมบัติ

ถ้าราษฎรอดโรยเส้าหมองทุกข์โศกนักด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งในอันใช้ที่แล้ว แลทั้งไม่มีทรัพย์สินสมบัติด้วย จะหลีกเลี่ยงหลบหนีแลกกลับเป็นข้าศึกศัตรูขึ้นในฝ่ายใน เช่นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ราษฎรด้วยกันในระหว่างเมื่อเกิดศึกสงคราม

ผลที่จะเกิดแก่แผ่นดิน ก็เพราะอาศัยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ให้แผ่นดินทรงชุบเลี้ยงท่านที่มีสติปัญญาความเพียร แลเมตตากรุณาแก่อาณาประชาราษฎร์ให้เป็นเสวกามาตย์ราชบริพาร บังคับบัญชาว่าการในกรมในกระทรวงต่าง ๆ แลว่าการโรงศาลตัดสินข้อคดีของราษฎรโดยยุติธรรมตามพระราชกำหนดกฎหมาย ฟ้าฝนฟ้าดินต้องตามฤดูกาล สรรพพืชพันธุ์ธัญญาหารก็เพียบพูน ผลิดอกออกงอกต่อผล ฝูงชนสัตว์ปัญญาสมณะชีพรามณ์เจริญด้วยวิชาความรู้วิเศษต่าง ๆ ราษฎรก็มั่งมีบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์สมบัติ อำนาจของแผ่นดินก็ไพศาลมั่นคงแข็งแรง เพราะกรมยุทธการเป็นประกันของความเป็นอิสรภาพแห่งประเทศบ้านเมือง สัตว์ไม่กล้าถูกลูกหมู่มินประมาท

(ศิริข 2. เพ็ชรบริหาร : 783-789)

จากการศึกษาทัศนะของเทียนวรรณที่มีต่อความสำคัญของประชาชนจึงเห็นได้ว่าเทียนวรรณมองว่าประชาชนเป็นส่วนสำคัญในของระบบเศรษฐกิจ และการเป็นกำลังทหารป้องกันประเทศชาติ ดังนั้นรัฐจึงควรที่จะพัฒนาประชาชนในทุก ๆ ด้านอย่างเท่าเทียมกัน

1.3.1.3 ประชาชนควรตระหนักในภาระหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองของประเทศ

ท่ามกลางสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสวัฒนธรรมของตะวันตกที่แพร่กระจายเข้าสู่สยามประเทศมากขึ้นนั้น ส่งผลให้รัฐมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาประเทศให้เป็นไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงทำให้สภาพความเป็นอยู่ของพลเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากชีวิตที่มีความเรียบง่ายมีการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ตามความจำเป็นของการใช้ในครัวเรือนเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า หรือการที่เคยใช้สินค้าแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันมาเป็นการใช้เงินตราเข้ามาใช้ในการแลกเปลี่ยน ทำให้สังคมเปลี่ยนทัศนะเห็นค่าของเงินเพิ่มมากขึ้น

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ประชาชนในฐานะของพลเมืองของประเทศก็จำเป็นที่จะต้องปรับตัวจากวิถีชีวิตแบบเดิมให้เป็นไปตามกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายของรัฐที่จะนำประเทศไปสู่ความเป็นศิวิไลซ์ในสายตาของชาวตะวันตก ดังนั้นกระแสการเรียกร้องให้ประชาชนพลเมืองในประเทศมีหน้าที่ที่พึงกระทำให้กับประเทศในฐานะของพลเมืองที่ดีจึงมีมากขึ้น

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นว่าเทียนวรรณได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของประชาชนในฐานะพลเมืองของประเทศว่า ประชาชนควรเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศทำหน้าที่ตามความรู้ความสามารถของตนเอง โดยเทียนวรรณมีความเห็นว่าหากเป็นเพียงประชาชนธรรมดาไม่มีตำแหน่งใด ๆ ก็ควรที่จะประกอบสัมมาอาชีพที่สุจริตตามความรู้ความสามารถของตนเอง หรือหากเป็นขุนนางข้าราชการก็ควรที่จะทำตามตำแหน่งหน้าที่ของตนตามความรู้ความสามารถ ดังตัวอย่าง

ถ้าเป็นราษฎรพลเมือง ก็ย่อมประกอบการทำงานหากินเลี้ยงชีพแต่ในทางชอบธรรมเปนสัมมาอาชีพะ ไม่ล่วงละเมิดข้อห้ามทำตามข้ออนุญาต แลพระราชกำหนดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนบิดาซึ่งกันและกัน ให้ได้ความเดือดร้อนรำคาญให้เสียผลประโยชน์อันไซ้ที่

(ตลข 4. ว่าด้วยความเป็นใหญ่ปฏิบัติ : 1089)

ประเพณีของชนสามัญทั่วไปนั้นต้องพูดถึงคุณที่มีคร้ามมีเรือนคือบุตรภรรยา ย่อมคิดกิจการบ้านเรือนตามวิสัยแลธรรมชาติของตน คือเป็นพวกมืออยู่ในพระนครหรืออยู่นอกพระนครเป็นนักปราชญ์นักพรตหรือพ่อค้าพานิชเป็นชาวสวนหรือชาวนา เป็นชาวป่าหรือชาวเล คงจะต้องหาเลี้ยงชีวิตเป็นที ๑ หาเพื่อจะตกแต่งร่างกายเป็นที ๒ เมื่อมีบุตรภรรยาก็หวังใจจะสะสมทรัพย์สมบัติไว้ให้แก่บุตรหลานเป็นที ๓ ถ้าแก่ชราลงแล้วก็หาเพื่อทำศพทำเมรุต่อไปชาติหน้าเป็นที ๔ เป็นประเพณีของมนุษย์อย่างนี้ทั่วไป

(ตลข 5. ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลกย์ : 1427-1428)

ถ้าเป็นข้าราชการก็เอาใจใส่ระวังรักษาตำแหน่งหน้าที่ของตนถ้าตนเป็นผู้ใหญ่ก็เอาใจใส่ดูแลตลอดลงไปจนทุกข์สุขของผู้น้อยมิได้มีความประมาทแลมักง่าย จนให้มีช่องความเสียหายแห่งราชการแลตนของตนในหน้าที่

ถ้าเป็นราษฎรสามัญ ก็อุสาหะเอาใจใส่สอดส่องกิจการบ้านเรือน แลการทำงานหากินเลี้ยงชีพหมดจดรอบคอบ รู้สิ้นรู้เสียได้รู้ทั่วถึง เรียกว่า มีไซ้คอยหยัก ๆ สักแต่ว่าคนคือถั่วถึงในกิจการทั้งปวง

(ตลข 5. ว่าด้วยความรู้ที่เรียกว่าคนเหตุใดจึงเรียกว่าคน : 1596-1597)

เทียนวรรณมองว่าหากประชาชนได้ทำหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี คือประกอบอาชีพตามความสามารถของตนเองและอบรมเลี้ยงดูบุตรของตนเองให้เป็นคนดีของสังคมไม่ใช่นักเลงสร้างความเดือดร้อนให้กับสังคม และที่สำคัญไม่ควรไปเล่นการพนันเพราะเทียนวรรณเชื่อว่าการเล่นการพนันนั้นจะส่งผลเสียต่อสังคมและทำให้เกิดโจรผู้ร้าย เมื่อประชาชนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมแล้วก็จะส่งผลให้สังคมหรือประเทศมีความสงบสุข รัฐเองก็สามารถ

เก็บภาษีเพื่อนำมาบำรุงปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้
ดังตัวอย่าง

ท่านผู้ใดเป็นขุนนางผู้มีได้รับราชการฝ่ายทหารแลพลเรือนก็จงอุตสาหะทำมาหากินปลูกสร้าง
เกาะพีชให้เกิดผล แลค้าขายทำกินตามวิชาแห่งตน เพื่อจะได้เกิดผลเป็นอากรบ่อเกิดแห่ง
พระราชทรัพย์แผ่นดิน ที่จะได้เก็บแลจ่ายใช้ราชการแผ่นดินประจำเดือนแลปี หรือการจรที่จะ
เกิดขึ้นในการบำรุงรักษาพวกเรา ทั้งตัวของเราที่จะบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์สมบัติเพราะว่าถ้าพวก
เราไม่ทำมาหากินแล้ว จะได้เงินภาษีอากรมาแต่ไหนเล่า

ถ้ามีบุตรแลนาคก็จงสั่งสอนแลบังคับให้เล่าเรียนศึกษาวิชาความรู้เสียแต่ยังเยาว์อยู่ในประจุมไ
เดบใหญ่มีครอบครัวจะได้หาเลี้ยงมารดาแลบุตรภรรยาด้วยวิชาความรู้ จงบังคับห้ามปรามอย่าให้
เป็นนักเลงเล่นการพนัน ด้วยการพนันเป็นความฉิบหายใหญ่นัก อย่าได้ยินดีแก่การบ่อนเบี้ยเลย
เหลือที่จะพรรณาทิโทษแห่งการพนันได้ เมื่อถึงอับจนแล้วจึงจะได้รู้สึกโทษแห่งการบ่อนเบี้ยว่ามั่นคง
ร้ายอย่างไร

ก็สิ่งใดเล่าจะเสมอด้วยวิชาความรู้ศิลปะศาสตร์ต่าง ๆ นั้นหาได้แล้ว วิชาย่อมเป็นทรัพย์ของ
โลกย์ แม้ว่าเคาเวอร์แมนจะมีกำลังแลอำนาจเล่า ก็ต้องอาศัยราษฎรในพื้นที่บ้านพื้นเมืองมีวิชาแล
ทรัพย์สมบัติมากด้วยกัน เคาเวอร์แมนจึงจะกำลังแลอำนาจมาก

(ศิริฯ1. คำเตือนเด็กเด็ก : 354-355)

การเป็นของประชาชนที่ดีของประเทศนั้นเป็นสิ่งที่รัฐพยายามที่จะเรียกร้องให้
ประชาชนให้ความร่วมมือและเทียวนวรรณเองก็เป็นสื่อมวลชนอีกคนหนึ่งที่ได้เรียกร้องให้เป็น
ประชาชนที่ดีของสังคม โดยการพยายามที่จะเผยแพร่ตามหนังสือพิมพ์เพื่อเป็นการ
ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีความตื่นตัวต่อการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของชาติบ้านเมืองและ
จากการเรียกร้องให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่ดีนี้เองรัฐจึงควรพยายามพัฒนาปรับปรุงสภาพ
ความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีคุณภาพมากขึ้น เนื่องจากในสมัยดังกล่าวสภาพความเป็นอยู่
ของประชาชนยังไม่ได้เท่าที่ควรยังคงเกิดความเหลื่อมล้ำทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียวนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียวนวรรณเองได้พยายาม
สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนว่าส่วนใหญ่ยังคงมีความเป็นอยู่ไม่ดีเท่าที่ควรไม่ว่าจะ
เป็นการสร้างที่อยู่อาศัยที่เป็นไปอย่างเรียบง่ายอาศัยไม้ไผ่และใบจากเท่านั้น แตกต่างจาก
บ้านเรือนของเจ้านายและขุนนาง ซึ่งในสมัยนั้นนิยมที่จะสร้างบ้านตามแบบตะวันตก ดังเราจะ
เห็นได้จากตึกอาคารบ้านเรือนที่ยังคงมีปรากฏถึงในปัจจุบัน อาคารที่สร้างส่วนใหญ่ในสมัยนั้น
มีลักษณะใหญ่โตเพื่อแสดงถึงฐานะของเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดีซึ่งตรงกันข้ามกับบ้านเรือน
ของประชาชนนอกจากนั้นเทียวนวรรณยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและพฤติกรรมของ
ประชาชนบางกลุ่มที่ยังคงมีความเชื่อที่มลายูเชื่อในเรื่องของโชคลางดวงชะตา และนิยมเล่น

การพนันเพื่อหวังรวย ซึ่งจากความเชื่อและพฤติกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลเสียในการพัฒนาประเทศ ดังตัวอย่าง

๓ ส่วนโรคของสามัญชนพลเมืองทั่วไปในราชอาณาจักรประเทศนั้น ๆ คือ ฝูงราษฎรเป็นคนโง่เขลาปราศจากสติปัญญาวิชาความรู้ มีสันดานอยาบช้าสามาญ ประกอบการทุจริตชั่วร้ายต่าง ๆ เต็มไปด้วยการเล่นการพนันอันไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศศาสนา แลบ้านเมืองของตน ๆ ครั้นยากจนขัดขวางคับแค้นเข้า ก็หันลงฉ้อโกงเบียดบังยักยอก ครั้นฉ้อโกงเบียดบังยักยอกไม่สะดวก เข้า ก็หันลงแย่งชิงวิ่งราวลักลวง ครั้นแย่งชิงวิ่งราวลักลวงไม่สะดวกเข้า ก็หันลงปล้นฆ่าฟันเอา ตรง ๆ ไม่มีความเกรงขาม

(ตุลฯ 4. ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ : 1125)

เราเห็นว่าประเทศสยามของเรา มีพลเมืองโง่มาก คนฉลาดรู้วิชามีน้อยตัวนัก ทั้งราษฎรก็ยากจนใจคอคับแคบไม่กว้างขวาง เพียง ๓ ชั่วโมงเท่านั้นก็ไม่ว่าใครเป็นปู่เป็นตายายแล้วบ้านเมืองก็ใหญ่กว้างมีควมไม่ต่ำกว่า ๑๔ ล้านแต่จะหาคนโกงสัก ๑๐ คนก็ไม่ได้ มีแต่คนซื่อตรงเสียทั้งสิ้นเต็มไปทั้งแผ่นดิน เปรียบดังเขาโค ๑ โคนี่แต่สองเขาเท่านั้นนอกนั้นก็มิได้ชนโคนับไว้กว่าโกฏิ ไม่ได้ยินว่าใครประวิญานตนว่า ข้าเป็นคนโง่เลยมีแต่คนซื่อตรงเสียทั้งนั้น แต่ใช้การงานเขาก็ทำให้เห็นปนพยานว่า จริงแต่ปากแลต่อหน้าเท่านั้น ไปไกลหรือลับหลังหรือในใจก็ตกลงเช่นลันทเมื่อนำน้ำจะลัด ไปไหนก็ไปได้

(ตุลฯ 4. ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ : 1130)

ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวเทียบวรรณจึงได้เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยเทียบวรรณมุ่งเน้นให้เร่งพัฒนาเรื่องของวิชาความรู้เพื่อให้ประชาชนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เนื่องจาก เทียบวรรณให้ความสำคัญต่อการศึกษาคือเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชนในประเทศมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถทำให้ประเทศพัฒนาได้และขณะเดียวกันรัฐก็ควรที่จะปรับปรุงศาลเพื่อให้ความเป็นธรรมกับประชาชนอีกด้วย เทียบวรรณเห็นว่ารัฐควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นซึ่งเทียบวรรณอธิบายว่า ราษฎรเป็นแก้วและเป็นทรัพย์อันประเสริฐของประเทศ ดังนั้นจึงควรเริ่มพัฒนาและส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีก่อนจึงจะสามารถพัฒนาสิ่งอื่นได้ ดังตัวอย่าง

ตามเหตุผลที่กล่าวมานี้จึงจำเป็นต้องทำธุระบำรุงราษฎรให้มีโอกาสอันดี ที่จะให้มีวิชาแลปัญญาแสวงหาทรัพย์สมบัติจึงเห็นชัดว่ากรมศึกษาธิการเป็นมูล ที่จะให้เกิดวิชาแลปัญญาทรัพย์สมบัติของราษฎรแลแผ่นดินด้วยเมื่อราษฎรมีทรัพย์แลวิชาสติปัญญาแล้วรวมเข้ากับความสามารถก็เปนกำลังแลอำนาจของราชการเกิดขึ้นด้วย จึงจำเป็นต้องคอยระวังรักษาราชกรอย่าให้

ได้ความเดือดร้อนขัดขวางเสียเวลาได้ในอันจึงจำเป็นต้องตั้งศาลสถิตยยุติธรรม สำหรับจะได้วินิจฉัยอรรถฎะติของราษฎร

ข้าพเจ้ากล่าวแต่สังเขปเท่านี้ คนมีปัญญาอย่างต่ำ ๆ ก็อาจจะเห็นได้แล้ว อันการที่สุขุมละเอียดลึกซึ้ง ๓ ประการ ยังไม่เป็นโอกาสของข้าพเจ้าที่กล่าวไปในสมัยนี้ได้

ในกาลซึ่งเปนปัตยุบันบัดนี้ เราเห็นว่าถ้าส่วนใดยังตั้งใจจะเอาเปรียบราษฎรอยู่ และยังถือเข้าในอยู่ว่าราษฎรต่ำช้ายังไม่เห็นว่าราษฎรของตนเปนแก้วแลเปนทรัพย์อันประเสริฐแลเปนกำลังของแผ่นดิน ยังคิดจะให้ราษฎรจมอยู่ในอำนาจอันไม่ชอบธรรมในอันไซ้ที่ มิได้ตั้งใจจะอยู่ปล่อยให้เดินไปตามเวลาที่เปนสมัยอันจำเป็นเช่นนั้นแล้ว ส่วนนั้นหรือท่านนั้นคงตั้งดำรงอยู่เปนเอกราชไม่ได้

ด้วยนานาประเทศมีโอกาศกว้างขวาง ใช้อำนาจแลปัญญาได้โดยสะดวก เปิดแต่ทางศิวิไลยออกให้ราษฎรในส่วนต่าง ๆ เห็นจนมีผู้นิยมยอมรับว่าอย่างนั้นดีจริงชอบแล้ว

(ศิริฯ2. คำพิพากด้วยหมู่ใหญ่ : 778-779)

กล่าวโดยสรุปเทียบวรรณเห็นว่าประชาชนควรตระหนักในหน้าที่ของตนที่มีต่อประเทศตามความรู้ความสามารถของตนเอง และขณะเดียวกันรัฐก็ควรที่จะพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยควรเร่งพัฒนาด้านการศึกษาให้แก่ประชาชนทุกชนชั้นอย่างเท่าเทียมกันเพื่อที่จะทำให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการที่จะเลือกประกอบอาชีพ เมื่อประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของตนเองที่มีต่อประเทศและมีความเป็นอยู่ที่ดีแล้วรัฐจะสามารถพัฒนาประเทศให้มีความเจริญได้

1.4 โลกทัศน์เกี่ยวกับทาส

ทาสเป็นชนชั้นศักดินาที่มีอยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน โดยมีศักดินา 5 ไร่ ทาสเปรียบเสมือนทรัพย์สินของนายทาสหรือนายเงิน ในสังคมศักดินา ทาส ไม่ได้มีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐแต่มีหน้าที่โดยตรงต่อเจ้าทาสและนายเงิน และไม่ได้อยู่ภายใต้ความควบคุมของพระเจ้าแผ่นดินแต่กลับเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของมูลนายโดยไม่ต้องเข้าเดือน (ถูกเกณฑ์แรงงาน) หรือส่งส่วย แบบไพร่ แต่นายเงินหรือเจ้าทาสจะเป็นผู้รับผิดชอบในตัวทาสเอง (วิชา สารยา (ก). 2540 : 44)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า มีชาวตะวันตกและชาวไทยกล่าวโจมตีระบบทาสกันมากเนื่องจากการมีระบบทาสเป็นสิ่งที่ขัดขวางต่อความเจริญของประเทศและเป็นที่ดูถูกของชาวตะวันตก ดังจะเห็นได้จากการตีพิมพ์ความเรียงเรื่อง ทาสกถา ในวชิรญาณวิเศษ เล่มที่ 5 รัตนโกสินทร์ศก 109 (พ.ศ. 2433) โดยอธิบายว่า ทาส มีมูลศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตและบาลี แปลว่า ช้ำ ข้ำ มาร ปีศาจ เทียบได้กับชาติดุร้าย เช่น มัลลขุ มัลลกุ ในประเพณีความคิดของพวกอารยัน พวกเหล่านี้ถูกเหยียดว่าเป็นทาส หรือรู้จักกันในอีกชื่อหนึ่ง

ว่า ชนเผ่าทราวาท คือชนพื้นเมืองส่วนใหญ่ของอินเดีย การวิพากษ์วิจารณ์เรื่องของการมีทาสในสังคมขณะนั้นนับว่าเป็นเรื่องใหม่ของสังคมชั้นสูงที่ได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตก เนื่องจากการมีทาสนั้นเป็นธรรมเนียมของสยามแต่เกี่ยวกับคติการเลิกทาสเป็นของใหม่ ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าความหมายของ “ทาส” จะอยู่ตรงกันข้ามกับ “ความเจริญ” (ธิดา สารยา(ก). 2540 : 47-48)

อย่างไรก็ตามการมีทาสยังคงมีในสังคมของสยามประเทศโดยในกฎหมายตราสามดวงได้แบ่งประเภทของทาสออกเป็น 7 จำพวกคือ (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 304-305)

1. ทาสสินไถ่ ถือทาสที่ขายตัวเอง หรือถูกผู้อื่นขายให้แก่นายเงิน ต้องทำงานจนกว่าจะหาเงินมาไถ่ตัวได้จึงจะหลุดพ้นเป็นไท
2. ทาสในเรือนเบี้ย คือลูกทาสที่เกิดมาในเวลาที่พ่อแม่กำลังเป็นทาส
3. ทาสได้มาแต่บิดามารดา คือ ลูกทาสที่ได้มาจากพ่อหรือแม่เด็กที่เป็นทาสประเภทนี้จะเรียกตามศัพท์ประเพณีอย่างหนึ่งคือ “ทวิภยทาส” เป็นมรดกสืบต่อกันไป
4. ทาสท่านให้ คือทาสที่เดิมเป็นของผู้หนึ่งแล้วถูกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของอีกผู้หนึ่ง
5. ทาสที่ช่วยมาจากคดีพ้นโทษของอาญาแผ่นดินรับไปเลี้ยงดูในฐานะทาส เช่น ลักษณะที่ต้องโทษปรับไม่มีเงินให้ค่าปรับ
6. ทาสที่เลี้ยงไว้เมื่อเกิดทุกข์ภัย คือ ผู้ที่ไม่สามารถทำมาหาเลี้ยงตัวเองได้ในยามเกิดข้าวยากหมากแพง ต้องไปอาศัยพึ่งพาผู้อื่น
7. ทาสเชลย คือ ทาสที่ได้จากการรบหรือศึกสงคราม

จากการศึกษาของชลดา โสพัฒนา (2533) เรื่อง “ทาสกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2448” จะเห็นได้ว่าทาสเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงโดยทาสมีบทบาทสำคัญในการเป็นแรงงานในการผลิตเนื่องจากสมัยดังกล่าวไทยเริ่มส่งข้าวออกไปขายยังต่างประเทศมากขึ้น ดังนั้นทาสจึงอยู่ในฐานะของแรงงานในการผลิตและค่าตัวของทาสก็เพิ่มสูงขึ้นจากเดิม ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างทาสกับนายทาสก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นลักษณะของนายจ้างและลูกจ้าง เทียนวรรณในฐานะที่เป็นนักคิดนักเขียนที่มีความใกล้ชิดและติดต่อกับชาวตะวันตกก็ได้เรียกร้องให้มีการเลิกทาสหรือการปลดปล่อยทาสให้ได้รับอิสรภาพ เพราะเทียนวรรณเห็นว่าการมีทาสเป็นการดูถูกเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นเพื่อความเข้าใจในโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับทาสมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงได้แบ่งการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.4.1 ทาสยินยอมเป็นทาสเนื่องจากหนี้สินและขาดการศึกษา

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นเทียนวรรณเห็นว่าสาเหตุของการเป็นทาสของคนในสังคมสมัยนั้นเกิดจากค่านิยมในการเล่นการพนันประชาชนนิยมเล่นการพนันเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากภาชีอากรที่เก็บได้จากอากรการพนันของประเทศ และเมื่อไม่มีเงินในการใช้หนี้จากการพนันพวกเขาเหล่านั้นจึงขายตัวไปเป็นทาสดังตัวอย่าง

ตอบว่าร้อนบ่อนมันเผาเซ่นเตาสุบ จนเสียรูปเสียอารมณ์เหมือนปมสุม หมดสมบัติสัตว์แผ่นดิน
สิ้นที่คุ้ม จนถึงมุมเมียบูตรสุดถึงตน ลงเป็นหนี้เป็นทาสขาดยศถา จนหมดทำติดคุกประทุพผล
ล้วนมาจากบ่อนเบี้ยเสียทุกคน นี่แลต้นความร้ายกลายเป็นพาล

(ศิริฯ2. อุทธาหรณ์คำกลอน : 986)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเสนอว่าอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนตกเป็นทาสคือการขาดการศึกษา จึงทำให้ไม่มีโอกาสในการประกอบอาชีพที่ดีได้ การอาศัยแค่แรงกายในการประกอบอาชีพไม่ได้ทำให้สภาพชีวิตดีขึ้น ดังนั้นพวกเขาจึงต้องหันมาหวังพึ่งการพนันเสี่ยงโชคไปวันๆ เท่านั้น ดังตัวอย่าง

ถ้าคนโง่โง่หาปัญญาน้อย จะต่ำต้อยตกประดาขาทาษี จงระมัดสัตว์ธรรมที่อันดี คิดหาที่
พึ่งหวังประดังตน มีแต่แรงกับชื่อถือให้มัน เพียงเท่านั้นก็เป็นทรัพย์นับเท่าฝน

(ตุลฯ 6.แมกคาชินที่ 8 : 1862)

เทียนวรรณเห็นว่าสาเหตุสำคัญของการเป็นทาสคือ การเล่นการพนันซึ่งถือว่าเป็นการมอมเมาประชาชน และ การขาดโอกาสทางการศึกษา เทียนวรรณจึงได้พยายามเรียกร้องให้มีการส่งเสริมการศึกษาให้ทั่วถึงเพื่อที่จะลดจำนวนการเป็นทาสของประชาชนในสังคมลงได้ ขณะเดียวกันเทียนวรรณก็เสนอว่าควรที่จะยกเลิกการเล่นการพนันเพราะถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนเป็นทาส

1.4.2 ทาสมักไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายทาสหรือนายเงิน

สภาพความเป็นอยู่ของทาสในสมัยนั้นมีทาสบางกลุ่มที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายทาสหรือนายเงินเช่น การทรมานทาสของนายเงินซึ่งบางครั้งอาจทำให้ทาสถึงแก่ชีวิตได้ ในทางกฎหมายนั้นนายเงินหรือนายทาสสามารถลงโทษทาสได้แต่ไม่ให้ถึงชีวิตแต่อย่างไรก็ตามการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายเงินของทาสนั้นได้ปรากฏให้เห็นเป็นประจำ เช่นคดีนายเงินทำร้ายร่างกายทาส เช่น อำแดงชุมทำร้ายร่างกายอีฉิมทาส พระนรินทรราชเสนีนายเงินทำร้ายร่างกายอ้ายพู่ทาส อำแดงเชมนายเงินทำร้ายร่างกายอ้ายดอมภรรยาและ

ลูกซึ่งเป็นทาส (ชลดา โสพัฒน์ดา. 2533 : 176) จากกรณีคดีที่เกี่ยวกับการทำร้ายร่างกายของทาสนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการไม่ได้รับความเป็นธรรมของทาส

ขณะเดียวกันจากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นพบว่าเทียนวรรณแสดงทัศนะเกี่ยวกับการที่ทาสบางคนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายเงิน โดยเสนอทัศนะดังกล่าวผ่านคติความที่เกิดขึ้นระหว่างนายเงินกับทาสที่เทียนวรรณมีโอกาสนเป็นทนายหรือมีโอกาสเขียนฎีกาให้ ดังตัวอย่าง

ถ้าตนยังเปนทาสท่านมีสารกรมธรรม์อยู่กับมือท่าน ก็ต้องอยู่ในบังคับรับใช้กิจการแห่งเจ้าเงิน แต่เจ้าเงินไม่มีอิศรภาพหรืออำนาจที่จะใช้ทาสกระทำการผิดกฎหมายแผ่นดินได้

ถ้าทาสได้ส่งค่าตัวรับสารกรมธรรม์คืนมาถึงมือแล้ว ก็มีอิศรภาพแก่ตนจะทำการแลมิทำการจะอยู่หรือจะไปก็ได้เพราะส่งค่าตัวแล้ว ก็มีอิศรภาพเปนไทยในทันทีนั้น

(ดุลย 3. ว่าด้วยความเป็นอิสระภาพไม่ทั่วกัน : 707)

เราพอใจพูดคงคิดถึงเรื่องให้เลิกการขายมนุษย์ แลใช้ทาสอย่างไม่กรุณา

(ดุลย 3. ว่าด้วยผู้ไม่รู้จักกาย : 838)

(๑๔) อีกเรื่องหนึ่งถึงขนาดทาสู้สาร สืบพยานสมจำเลยระเหยหวัร โจทย์มีคำนำปฤษาท่านว่าควร ด้วยประทวนประทับยี่หื้อไม่พอกัน กลับปฤษาว่าให้เร่งเอาตามรับทั้งให้รับสู่สานเปนการชัน จำเลยผิดดัดตุเลาเขาก็ครั้น เพื่อดื้อตันไปฎีกาไม่รารอ เซ็นลงมาว่าให้ตรวจโดยกวดขัน ยุติธรรมถูกชอบประกอบข้อ ล้วนท่านที่มีปัญญาวีธาพอ ไม่เปนข้อตกลงที่ตรงใด

ฉันขอเล่าเค้าเดิมแต่เริ่มแรก ความมันแปลกหยุ่งไม่ได้เดิมจำเลยเคยเปนทาสเพราะขาดไร่ เจ้าเงินไซร์เสียจริตติดจะพาล ไปหาเงินผู้เปนนายรายที่สอง ตามทำนองทาสสินถ่ายต้องได้สาร จินทิมน้องของนายเปนชายพาล จะทำสารประทวนให้ตั้งใจ ด้วยเส้นดำน้าหมึกจารีกรศ ให้ต้องบทแบบบังคับประทับสั่ง ตรายี่หื้อพลเปนหลักประจักษ์ตรง ว่าได้ส่งตันค่าตัวไม่พั้วพันธ์ เมื่อพี่ชายหายคลั่งหวังนุสนธิ์ จึงจะค้นสารกรมที่คมสรร เปลี่ยนประทวนควรชอบหมายมอบกัน นายใหม่นั้นยอมวางต่างยินดี

ครั้นตัวทาสขาดกรรมทำหาได้, ก็เปนไทยปรีเปรมเกษมศรี, จนเนิ่นนานการที่วามหลายปี, พบกันที่ทางฐานบ้านอำเภอ, จินทิมกลับจับนายเทียรเวียรว่าทาส, เทียรก็ชาติไชยะไม่ผละผลอ , อาญุติทิมทิมเข้าไว้มิให้เออ, ต่างคนเชื่อฟ้องแย้งแผลงสักดา, ท่านปฤษาว่าจินทิมมีหลักทรัพย์, เห็นควรศัพทให้เปนโจทย์มีโสทธิกว่า, อันคำฟ้องของนายเทียรเวียรลงมา, ท่านปฤษาให้เปนธรรมควรแก่ศาล, โจทย์อับปรีมีกำจำวิจารณ์, จะคิดอ่านล้างประทวนก็ควรจริง,

(ศิริย2.สังยุตตะดีคำกลอน : 677-678)

1.4.3 ทาสควรได้รับอิสรภาพเพื่อความเสมอภาคทางสังคม

เทียนวรรณพยายามที่จะเรียกร้องให้มีการเลิกทาส โดยได้ชี้แจงให้เห็นว่าหลังจากการเลิกทาสนั้นประเทศชาติจะได้รับผลอย่างไร เทียนวรรณจึงได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับผลของการเลิกทาสว่าหากรัฐได้ประกาศเลิกทาสแล้วจะทำให้ประชาชนมีความเท่าเทียมและเสมอภาค โดยรัฐต้องพยายามให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการพนันดังตัวอย่าง

(๓) เราปรารถนาแต่จะให้ชาวชาติสยามทุกคนเป็นไทยแท้หลุดจากความเป็นทาสหมดค่าตัวพ้นจากความกดขี่บีบคั้นอันไม่ชอบธรรม ในระหว่างเวลาที่เขายังมิได้มีความผิดด้วยกฎหมายซึ่งได้ตั้งขึ้นไว้แล้วได้เป็นฟรีสิบเตอร์เสมอกันในความเป็นอิสรภาพแห่งตน

(ศิริข 2. ปัญหาต่างต่าง : 1021)

กับการเลิกใช้ทาสให้ขาดวาย โจรผู้ร้ายโกงคดจะหมดลง ด้วยเมียบีเมียทาสนั้นขาดแล้ว จะเกิดแก้วดวงตาไม่ฝ้าหลง เหมือนสิ้นโรครูปคงกินเป็นตรง ถ้าโรคคงร่างกายจะวายปราน

(ศิริข 2.วิจารณ์ฐานะคุณค่ากลอน : 1120)

การใช้ทาสในสังคมสมัยนั้นเป็นลักษณะของการใช้ทาสเป็นกำลังในการผลิตเช่น การทำไร่ ทำสวน การทำนา ให้กับนายทาสหรือนายเงิน ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้เทียนวรรณไม่เห็นด้วยเพราะว่าการใช้ทาสเป็นการดูถูกเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง และเป็นการแสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ ดังตัวอย่าง

การใช้ทาสเป็นเหตุดูถูกเพื่อนมนุษย์ กระทำใจของนายเงินหรือผู้ที่ไม่เป็นทาสเป็นหนี้ให้ดูถูกคนที่เปนนหนี้เป็นทาสจนที่สุดพรหมศักดิ์ ก็จัดไว้ว่าทาสมีศักดิ์นา ๕ ไร่ เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจตระกูลดูหมิ่นแก่กัน จนขาดความกะตัญญูต่อชาติเสียทีเดียว ชื่อนี้ยากนักที่จะมีผู้เห็นได้ว่าการเลิกขายมนุษย์นั้นจะดีอย่างไร

(ดุลฯ 4.ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เปนนหนี้หรือเปนนทาส : 1088)

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมจึงเห็นได้ว่าเทียนวรรณไม่เห็นด้วยกับการมีทาสและการใช้ทาสเนื่องจากเทียนวรรณมองว่าเป็นการดูถูกมนุษย์ด้วยกันและทำให้สิทธิของความเป็นคนไม่เท่าเทียมกัน แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังชี้ให้เห็นว่าสาเหตุของการเป็นทาสหรือการขายตัวเป็นทาสนั้นสาเหตุสำคัญมาจากการขาดการศึกษาและการลุ่มหลงในการพนันต่าง ๆ เทียนวรรณจึงได้เสนอวิธีที่จะทำให้การเป็นทาสหมดไปคือ การส่งเสริมการศึกษาและประกาศยกเลิกการเล่นการพนันให้หมดไปถึงแม้ว่าอากรการพนันจะเป็นรายได้หลักของรัฐ พร้อมกัน

นั้นเทียนวรรณยังได้ชี้ให้เห็นถึงผลที่ได้จากการเลิกทาสว่าประชาชนจะมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นใจ รุ้ยรายก็จะลดลงและที่สำคัญก็จะทำให้มีสิทธิและเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณพยายามที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นทั้ง 4 ชนชั้นด้วยกันคือ กษัตริย์ ขุนนาง ไพร่ และทาส ว่าจะต้องมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกันมีความสามัคคีกัน จึงจะทำให้ประเทศชาติพัฒนาไปในทางที่ดีไม่เป็นที่ดูถูกของอารยประเทศ ขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความสงบสุขภายในประเทศด้วย

2. โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศ

สถานภาพ คือ ตำแหน่งของบุคคลในสังคมซึ่งจะมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป ส่วนสถานภาพทางเพศนั้นเป็นสถานภาพที่ได้จากการถือกำเนิดตามเงื่อนไขทางชีวภาพ (Biological Condition) ซึ่งสถานภาพทางเพศระหว่างเพศหญิงและเพศชายจะมีความแตกต่างกันออกไปตามบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับจากสังคม

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้แสดงโลกทัศน์ที่มีต่อเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เนื่องจากเทียนวรรณเห็นว่าผู้หญิงในสมัยนั้นมีความไม่เท่าเทียมกันกับผู้ชายและบางครั้งก็ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม ดังนั้นเทียนวรรณจึงเรียกร้องให้สังคมหันมาเห็นความสำคัญของผู้หญิงให้มากขึ้น และพยายามที่จะเรียกร้องให้สังคมเปลี่ยนคติความเชื่อเดิม ๆ คือสังคมไม่ได้ให้ความสำคัญกับเพศหญิงเท่าเพศชาย ซึ่งเกี่ยวกับคติดังกล่าวนั้น จิตร ภูมิศักดิ์ (2537 : 37-38) ได้กล่าวไว้ว่า “ผู้หญิงและเด็กถูกเหยียดหยามในสังคมศักดินา ผู้หญิงถูกกดขี่ลงเป็นมนุษย์ต่ำว่าเพศชาย ผำถุงของผู้หญิงเป็นของสกปรก ผู้ชายจะต้องไม่ได้ ผู้หญิงถือเป็นเครื่องระบายนรก” จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสังคมไม่ได้ให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับผู้หญิงเท่ากับผู้ชาย เทียนวรรณได้ตระหนักในคติความเชื่อของคนในสมัยก่อนจึงพยายามที่จะเป็นปากเป็นเสียงให้กับผู้หญิงพร้อมกันนั้นเทียนวรรณยังได้พยายามส่งเสริมให้ผู้หญิงมีโอกาสเรียนรู้และรู้จักหลักการปฏิบัติตนด้วยการออกหนังสือบำรุงนารีเพื่อผู้หญิงโดยเฉพาะ ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพทางเพศไว้ดังนี้

2.1 โลกทัศน์เกี่ยวกับเพศหญิง

ความแตกต่างระหว่างเพศทั้งในเรื่องของบทบาทหน้าที่ในอดีตมีความแตกต่างกันมาก โดยเฉพาะเพศหญิงสังคมในอดีตไม่ยอมรับในสถานภาพและบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไป นอกเหนือจากการเป็นเมียและเป็นแม่เท่านั้น ซึ่งความเหลื่อมล้ำในเรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองมองข้ามและถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญ ฉะนั้นสภาพความเป็นอยู่ของเพศหญิงใน

อดีตจึงมีบทบาทเป็นเมียและเป็นแม่ มีหน้าที่ในการปรนนิบัติสามี เลี้ยงลูก และดูแลบ้านเรือนเท่านั้น

สถานภาพของผู้หญิงในอดีตยังถือว่าผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง ผู้หญิงต้องเป็นผู้ตามของสามีเสมอ ไม่มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น และนอกจากนั้นผู้หญิงยังมีหน้าที่ในการปรนนิบัติสามีให้อยู่ดีกินดีมีความสุข ส่วนในเรื่องของการพัฒนาคุณภาพของผู้หญิงนั้นไม่ค่อยปรากฏมากนัก การจัดการศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นวิชาเกี่ยวกับการบ้านการเรือนเท่านั้น

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณมีความเป็นห่วงเป็นใยในสถานภาพของเพศหญิง เทียนวรรณเห็นว่าค่านิยมบางอย่างนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ขัดต่อความเจริญ คือ ค่านิยมเกี่ยวกับการมีภรรยาหลายคนของผู้ชายในสมัยนั้น ดังนั้นเทียนวรรณจึงได้พยายามเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนค่านิยมดังกล่าว โดยการเขียนบทความเรื่อง ว่าด้วยความผันละเมอแต่มิใช่การนอนหลับ ที่เสนอให้รัฐบาลมีกฎหมายบังคับให้มีภรรยาคนเดียวในข้อที่ 2 และในข้อที่ 29 เทียนวรรณเสนอให้มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับผู้หญิง เพื่อให้มีความรู้ความสามารถทัดเทียมกับผู้ชาย ดังตัวอย่าง

ที่ ๒ จะให้มีกฎหมายมีภรรยาคนเดียว ประสงค์จะตัดโสหุ้ย ในการไม่มีประโยชน์ในราชการ ให้น้อยลง

ที่ ๒๔ จะตั้งโรงเรียนฝึกสอนนารีให้รอบรู้สรรพวิทยา ทุกสิ่งทุกอย่างให้เหมือนที่บุรุษเรียนรู้ และให้รอบรู้การปฏิบัติการเรือน และสามี และเลี้ยงดูบุตรของตน

(ตลข5. ว่าด้วยความผันละเมอแต่มิใช่การนอนหลับ : 1355-1359)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเขียนบทความเรื่อง “ว่าด้วยผู้หญิงทำงานเท่าแก่ผู้ชาย” ในหนังสือพิมพ์ตุลวิภาพพจนกิจ และได้จัดทำหนังสือเกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นคู่มือสำหรับการดูแลผู้หญิงก็ได้ คือ หนังสือบำรุงนารี ทั้ง 4 เล่ม

จากผลงานของเทียนวรรณที่ปรากฏนั้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณมีความหวังและมีความพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพความเป็นอยู่ของผู้หญิงให้ดียิ่งขึ้นกว่าในสมัยก่อน เพราะในสมัยก่อนสภาพความเป็นอยู่ของผู้หญิงนั้นยังไม่ได้ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรโดยเฉพาะผู้หญิงสามัญชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความรู้ความสามารถ ซึ่งเทียนวรรณถือว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้หญิง เพราะเทียนวรรณเชื่อว่าหากผู้หญิงได้รับการพัฒนาทางด้านความรู้ เช่นเดียวกันกับผู้ชายผู้หญิงก็จะมีความสามารถเช่นเดียวกัน และนอกจากนั้นเทียนวรรณยังเชื่อว่าผู้หญิงก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศอีกด้วย

การเรียกร้องเรื่องสิทธิและความเสมอภาพให้กับผู้หญิงของเทียนวรรณนั้น ถือว่าเป็นการเสี่ยงพอสมควร เนื่องจากในสมัยนั้นไม่มีค่านิยมที่จะพัฒนาคุณภาพผู้หญิงเท่าที่ควร

โดยเฉพาะเรื่องของการมีภรรยาคนเดียวที่เทียบวรรณเสนอให้รัฐบาลออกกฎหมายนั้น ถือว่าเป็นการทวนกระแสและขัดต่อค่านิยมของคนในสมัยนั้นโดยเฉพาะขุนนางชั้นผู้ใหญ่

2.1.1 ผู้หญิงมีความสามารถด้านการทำงานเท่าเทียมผู้ชาย

จากการศึกษาผลงานของเทียนวรรณพบว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นว่าผู้หญิงถ้าได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกับผู้ชายแล้วผู้หญิงสามารถทำหน้าที่การงานได้เหมือนผู้ชายเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้ยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่พระนางวิคตอเรียพระราชินีของราชอาณาจักรอังกฤษที่ทรงอำนาจในการปกครองประเทศเช่นเดียวกันกับพระราชินี ซึ่งเทียนวรรณได้ยกตัวอย่างของการครองราชย์ของพระนางวิคตอเรีย ซึ่งพระองค์ทรงครองราชสมบัติและมีอำนาจทางการปกครอง ประกอบพระราชภารกิจยิ่งบุรุษ ดังตัวอย่าง

เราขอให้ท่านพิเคราะห์ดูกิจการบ้านเมืองทั้งหลาย มีเมืองอังกฤษเป็นต้นว่า จะเป็นบ้านเมืองอย่างไร เจ้านายเสนาบดีของเขา จึงได้ปลงใจยกย่องเจ้านายที่เป็นสตรีขึ้นเป็นจอมประเทศนั่งอยู่เหนือเขาทั้งหลายในอำนาจแลตำแหน่งอันสูงสุด โดยหาความรังเกียจมิได้เล่า ทั้งพระราชสามีก็เป็นเจ้าต่างประเทศ เขาทั้งหลายไม่ระแวงเกรงว่า น้ำพระทัยของพระองค์จะไม่ผันแปรไปตามพระราชสามีดอกหรือ เราขอให้ท่านตรึกตรองดูจงดีเถิด หากผู้หญิงจะทำการได้เท่ากับผู้ชายจริง เขาจึงไว้ใจกัน

แต่เราเชื่อว่า สมเด็จพระนางเจ้ากวิณวิโคเรียเอมเปรส ออฟอินเดีย ทรงพระคุณธรรมสถิตย์อยู่ในราชธรรม เท่าแลเสมอด้วยบรมกษัตริราช ซึ่งเปนชายเหมือนกัน จึงได้เป็นที่นิยมยินดีของเจ้านายเสนาบดี แลราษฎรทั้งหลายทั่วพระราชอาณาจักรอังกฤษ เราจึงสามารถชี้ขาดตัดสินได้ว่า พระองค์เป็นเพศสตรีก็จริง แต่ได้ทรงประกอบราชกิจเท่าแก่บุรุษในความปกครองราชอาณาจักรอังกฤษ

(ตลย 6. ว่าด้วยผู้หญิงทำการงานเท่าแก่ผู้ชาย. : 1619-1620)

2.1.2 ความรู้ความสามารถของผู้หญิง

เทียนวรรณเห็นว่าผู้หญิงที่มีความรู้สามารถช่วยเหลือผู้ชายหรือสามีได้ดังจะเห็นได้จากการยกตัวอย่างเรื่องของ “นางแก้ว” ใน ไตรภูมิพระร่วง โดยอธิบายถึงลักษณะของนางแก้วที่เกิดขึ้นสำหรับพระจักรพรรดิราช หรือพระราชินีที่ทรงทศพิธราชธรรมว่านางแก้วมีความสามารถพิเศษมีสติปัญญารอบรู้ราชกิจต่าง ๆ ซึ่งความสามารถพิเศษนี้สามารถช่วยเหลือพระจักรพรรดิได้ ซึ่งหากมีนางแก้วเกิดขึ้นในสยามประเทศมากขึ้นจะทำให้ประเทศพัฒนาเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เปรียบเทียบกับผู้หญิงในประเทศญี่ปุ่นและชาวอเมริกาว่าสามารถช่วยเหลือหน้าที่การงานของสามีได้ ดังนั้นเทียนวรรณจึงได้เสนอให้มีการส่งเสริมด้านการศึกษาให้กับผู้หญิง ดังตัวอย่าง

คือเดิมมีแต่บุรุษอยู่แรงหนึ่งแล้ว ครั้นได้ภรรยาที่มีความรู้ ศิลปศาสตร์วิทยาต่าง ๆ เท่ากับบุรุษมาเพิ่มเติมเข้าอีกส่วนหนึ่ง ก็ย่อมเกิดกำลังทวีขึ้นเป็นสองส่วนเพราะมีความรู้และสามารถประกอบกิจเท่าแลเสมอกันได้

แต่ในสมัยนี้สตรีที่มีความรู้ยังน้อยตัวนัก แทบจะแลไม่เห็นตัวก็จะว่าได้ แลทั้งมีความเห็นว่าการบ้านเมืองเป็นหน้าที่ของบุรุษอยู่ ตามความเข้าใจของเขาทั้งหลายที่เขาทั้งหลายเข้าใจกันมาแต่เดิม เพราะฉะนั้นเราตุลวิภาคพจนกิจ ขอให้เขาทั้งหลายถอนความเห็นความเข้าใจของเขาที่เป็นมาแต่เดิมทิ้งเสียเถิด ด้วยความเห็นความเข้าใจอย่างก่อนเก่าเช่นนั้น เป็นความเห็นผิดเปล่าจากประโยชน์แท้ ขอเชิญปลูกความเห็นความเข้าใจเสียใหม่ ตามที่เราเรียกว่า นางแก้วของบรมจักร์ พัตติราชราชันเกิด แลขอให้ท่านทั้งหลายจงตรวจดูคุณธรรมเครื่องประดับกายใจของนางแก้วนั้นว่าจะมีไฉนในโลกย์ทั้งหลายจึงได้นิยามยินดีว่าประเสริฐพากันต้องประสงค์นัก ร้องหาบรมจักร์เพื่อให้มีให้เกิดขึ้นในโลกย์

เราจะรับซึ่งแจ้งแต่ข้อเดียวว่า เพราะนางแก้วนั้นเกิดสำหรับบุญบรมจักร์พัตติ มีพระศิริโฉมแลมารยาตอันงามดีหาที่ติมิได้ มีพระกะมลสันดานอัทยาไสยสุจริตซึ่งตรงสุภาพ รอบรู้ราชกิจน้อยใหญ่เท่าแก่บรมกระษัตริย์ แลล่วงรู้ในพระราชอัทยาไสยแก่พระราชสามี บางเวลาก็ได้ทรงดักเตือนพระราชภักดาในราชกิจการบ้านเมือง ทั้งคอยเอาพระไทยใส่ช่วยพระภักตารวังราชประเพณีธรรมนิยมทั้งฝ่ายในฝ่ายหน้า ย่อมทรงคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นประโยชน์แก่ราชการบ้านเมืองแลราษฎร ทั่วไปในพระราชอาณาจักร

อาไศรยเหตุที่เรากล่าวมาแต่โดยย่อนี้ จึงได้นิยามยินดีเป็นที่ประสงค์ปรารถนาจะได้จะทั่วถึงกัน เรียกว่านางแก้ว เกิดสำหรับบุญบรมจักร์ แต่แท้ที่จริงถ้ามีขึ้นในสมัยใดสมัยนั้นย่อมเป็นสุข แม้ในประเทศอื่น ๆ พระองค์ก็ราชปรีชาคุณ ขุนพลแก้วไปเที่ยวปราบปรามสัตตบาปที่ชั่วร้าย

เราจึงเห็นว่านางแก้วมีแต่คนเดียวเท่านั้น ยังเป็นคุณแก่บ้านเมืองถึงเพียงนั้น ถ้าบ้านเมืองได้ได้บำรุงนารีให้มีความรู้เรื่องด้วยวิทยาปัญญาอัทยาไสย แลความสามารถในสรรพกิจการเท่าแก่บุรุษ แลให้ยินดีในสิ่งที่ประโยชน์ได้ช่วยบุรุษผู้เป็นสามีกระทำกิจการแทนได้บ้างมากเป็นพื้นบ้านพื้นเมือง เช่นหญิงชาวอะเมริกา แลหญิงชาติญี่ปุ่น ซึ่งเราท่านได้เห็นได้รู้อยู่ด้วยกันในทุกวันนี้

(ตูลฯ 6. ว่าด้วยผู้หญิงทำงานเท่าแก่ผู้ชาย : 1621-1623)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้รับอิทธิพลจากตะวันตกและอิทธิพลจากวรรณคดีเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ส่วนหนึ่ง โดยเทียนวรรณมองว่าผู้หญิงและผู้ชายนั้นหากมีโอกาสที่เท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ แล้วศักยภาพระหว่างเพศก็มิได้แตกต่างกันมากมายนัก และนอกจากนี้เทียนวรรณยังได้แสดงทัศนะว่าผู้หญิงก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศเช่นเดียวกันกับผู้ชายดังนั้นจึงควรที่จะให้การพัฒนาที่เท่าเทียมกัน ดังตัวอย่าง

มีใจความคิดจะบำรุงนารีในประเทศสยามให้มีความรู้วิชาและมีความดีเท่าแก่บุรุษย์เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติศาสนาของเรา (สยาม) ตามความกะตัญญูต่อชาติของตน

(บำรุงนารี เล่ม 4 : 1)

2.1.3 บทบาทหน้าที่ของผู้หญิง

บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในอดีตยังขาดความเท่าเทียมหรือความเสมอภาค ผู้หญิงยังคงมีบทบาทน้อยกว่าผู้ชายอยู่มากเนื่องจากผู้หญิงไม่มีโอกาสศึกษาหาความรู้เหมือนผู้ชาย ผู้หญิงยังคงถูกมองว่าเป็นช้างเท้าหลังเป็นผู้ตามสามีอยู่เสมอ ดังนั้นบทบาทหน้าที่ที่ผู้หญิงได้รับคือ แม่และเมียเท่านั้น

2.1.3.1 บทบาทหน้าที่ในฐานะแม่

บทบาทและหน้าที่ที่สำคัญในฐานะแม่คือการอบรมเลี้ยงดูลูกนั้นนับว่าเป็นหน้าที่อันยิ่งใหญ่และสำคัญสำหรับผู้หญิง เพราะการที่ลูกจะเจริญเติบโตมาเป็นคนดีของสังคมได้นั้นต้องพึ่งพาอาศัยการดูแล และการอบรมให้ลูกประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดี

จากวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงที่จะชักนำให้ผู้ชายดีได้ตอบบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงมากเนื่องจากเทียนวรรณเห็นว่าผู้หญิงเป็นรากฐานของความเจริญ และได้เปรียบเทียบผู้หญิงว่าเป็นเสมือนพื้นดินซึ่งเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่ง หากพื้นดินดีมีความอุดมสมบูรณ์มีแร่ธาตุที่จำเป็นสำหรับพืชพันธุ์ก็จะทำให้พืชพันธุ์เหล่านั้นเจริญเติบโตสวยงามเกิดดอกออกผลขึ้น ดังที่เทียนวรรณกล่าวว่า

โดยเหตุว่า แม่หญิงเป็นสิ่งสำคัญอันจะชักนำให้บุรุษย์ดีได้ด้วยบรรดามะนุษย์ทั้งหลายที่อาไศรย์กรรมแห่งมารดาเกิดแล้ว ก็ได้ชื่อว่า เราทั้งหลายออกจากลำต้นแลกิ่งใบของมารดาด้วยกันทั้งหญิงแลชาย

เมื่อความจริงเป็นดังนั้นแล้ว เราควรจะสันนิษฐานเห็นลงว่ามารดาเป็นฐานที่ตั้งจะให้บังเกิดบุตร ส่วนบิดาก็เท่าแต่เป็นเหมือนเมล็ดหรือกิ่งที่จะเพาะจะปลูก หรือตอนมาปักลงในแผ่นดินเท่านั้นถ้าดินในที่นั้นไม่ดีไม่อุดมคือไม่มีปุ๋ยแลโภชนา ดินแลลำเถาแห่งพฤษภานั้นถึงจะงอกงามก็ไม่มีรสแลกลิ่นอันดีได้ แลไม่มีโอชะอร่อยหอมหวานหรือมัน ตามที่มีพยานเป็นตัวอย่างที่ได้เห็นแลได้รู้อยู่ด้วยกันทั่วไปแล้วมีมะพร้าวแลทุเรียนส้มหมากเป็นต้น มะพร้าวแลทุเรียนในเขตรแขวงเมืองนนท์ เป็นดีกว่าที่อื่น จึงได้ความชัดว่าดินได้ทำให้ผลไม่มีรสดีแลชั่วได้เป็นแน่

(บำรุงนารี เล่ม 1 : 2-3)

เทียนวรรณเห็นว่าผู้หญิงทำให้ผู้ชายดีหรือชั่วได้เพราะบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญ คือ การอบรมเลี้ยงดูบุตรแม่มีความรู้ความสามารถมากก็สั่งสอนลูกในทางที่ดีได้มาก ถ้าแม่ไม่มีความรู้ไม่ฉลาดก็เป็นการยากที่ที่ลูกจะดีได้

ดังที่ข้าพเจ้าเห็นว่า ผู้หญิงสำคัญที่สุดอาจทำให้บุรุษยติชั่วได้ เพราะผู้หญิงเหมือนพื้นดินสำหรับจะปลูกเพาะพืชพันธุ์ธัญญาหารทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อมารดาเป็นผู้ไม่ฉลาดในการเลี้ยงบุตรแล้วบุตรก็ยากที่จะดีเองได้ สุภาสิตท่านสอนว่า (ดูช้างให้ดูหางดูนางให้ดูแม่) เมื่อพิเคราะห์ไปดูก็สมจริงดังท่านว่าไว้ แม่หนูทุกคนจะดำรงอยู่ในความเป็นเด็กไม่ได้ จำจะต้องมีวัยร่างกายอันเจริญเป็นหนุ่มสาวจงได้ เมื่อเป็นสาวขึ้นก็จำเป็นจะต้องมีเยาเรือนคู่ครอง เมื่อมีเยาเรือนแลคู่ครองแล้วก็จำเป็นต้องมีบุตร เมื่อมีบุตรแล้วก็จำเป็นจะต้องรักษาสั่งสอนบุตร ก็เมื่อมารดาไม่มีความรู้แลความรู้สำหรับตัวแล้วจะเอาอันใดมาสั่งสอนบุตรเล่า

(บำรุงนารี เล่ม 3 : 43)

บุตรตีมาแต่ด้วย	มารดา
แม่ที่มีวิทยา	พราห์พร้อง
สอนบุตรทุกเวลา	วุฒียิ่ง เจริญนอ
เติบโตใหญ่ครุจักต้อง	ต่อแต้ม แถมสอน
	(บำรุงนารี เล่ม 2 : 72)

ความสำคัญของผู้หญิงในฐานะแม่นั้นเทียบวรรณเห็นว่าเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่มีความสำคัญยิ่งต่อการที่จะทำให้ลูกเป็นคนดีเมื่อเติบโตใหญ่ ขณะเดียวกันเทียบวรรณก็ได้กล่าวว่าผู้ชายเองก็ได้อาศัยกรรมของผู้หญิงเกิดตั้งนั้นจึงน่าจะนับว่าผู้หญิงมีความสำคัญสามารถทำให้ผู้ชายดีหรือชั่วได้

2.1.3.2 บทบาทหน้าที่ในฐานะภรรยา

บทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรยานั้นเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่สังคมในสมัยก่อนให้ความสำคัญและสั่งสอนอบรมผู้หญิงให้ทำหน้าที่ภรรยาที่ดีคือต้องคอยดูแลสามีและดูแลบ้านเรือน

2.1.3.2.1 ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน

เทียบวรรณมีทัศนะเกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะภรรยาตามค่านิยมในสมัยเดียวกันคือ ยังคงให้ความสำคัญกับความเป็นแม่บ้านแม่เรือนคอยดูแลปรนนิบัติสามี และคอยช่วยเหลือสามีบ้างในบางครั้งตามความสามารถของตนเอง ดังตัวอย่าง

ค่อยปลูกษาหาฤาเมื่อมีช่องทางที่ควรจะทำได้ยอมถนอมน้ำใจแห่งสามี ดุจเรือน้อยห้อยท้ายเรือใหญ่ สำหรับใช้เมื่อเวลาเข้าน้ำดินไม่ขัดขึ้นขวางกีดให้เปนที่อับประมาณ ดังท่านกล่าวเทียบด้วยคชสารว่า สามีเป็นช้างเท้าหน้า ภรรยาเป็นช้างเท้าหลัง ก้าวไหนก็ไปตาม รอบรู้คอย

ระวัง กิจการภายในแลภายนอก เปรียบประดุจว่าทาศักดิ์การเรือนมิให้สามีต้องตกเดือนในสรรพ
กิจการ หรือหมิ่นประมาทเพราะความประพฤติของตน"

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 11)

2.1.3.2.2 ผู้หญิงเป็นช่างเท้าหลัง

เทียบวรรณมีทัศนะต่อบทบาทหน้าที่ของผู้หญิง
ในฐานะภรรยา ยังคงมีทัศนะแบบผู้ชายทั่วไป คือ ผู้หญิงเป็นช่างเท้าหลัง และคอยดูแลเอาใจใส่
สามีของตนอยู่เสมอ ไม่หลบหลู่หรือดูถูกสามีถึงแม้ว่าสามีจะเป็นคนที่มีศักดิ์ต่ำกว่าภรรยา เมื่อ
แต่งงานแล้วก็ต้องคอยช่วยเหลือในกิจการงานของสามีด้วย ดังตัวอย่าง

อย่าได้หลบหลู่ดูถูกแก่นบุรุษสามีเพื่อนยาก จงตั้งใจภักดีโดยสุจริตน้อมจิตร์เสนาหา ไว้วาง
อาฆามาธญาตให้แซมขึ้น แลสอาดสำอางให้เรียบร้อยทั้งกายแลใจ

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 16)

แม้ว่ากิจการอย่างใด ถึงเป็นหน้าที่บุรุษผู้สามีจริง แต่การนั้น ๆ ที่เราเป็นแม่เรือนพอจะพึง
กระทำได้อยู่ ก็ควรเราจะต้องช่วยทำบ้างเอวระช่วยสามีในเมื่อเวลาว่างมีโอกาสมพอจะช่วยได้ เรา
ไม่ควรถือว่า เป็นหน้าที่ของบุรุษ เพราะธรรมเนียมสามีกับภรรยาโบราณท่านย่อมกล่าวว่า (หล่มหัว
ก็จมท้าย) อธิบายว่ายากผัวก็ยากเมีย

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 18)

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของเทียบวรรณที่มีต่อผู้หญิงในฐานะภรรยา
ว่ายังคงมีทัศนะเช่นเดียวกันกับสังคมในขณะนั้น คือ ผู้หญิงที่เป็นภรรยาจะมีหน้าที่คอยดูแล
ความเป็นอยู่ของสามีและคอยให้คำปรึกษากับสามีในบางเรื่อง แต่สิ่งที่แตกต่างไปจากทัศนะ
ของคนทั่วไปกับเทียบวรรณคือ เทียบวรรณเสนอว่าภรรยาสามารถช่วยเหลืองานราชการของ
สามีได้เช่นการทวนหนังสือ การเขียนหนังสือ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้ที่เป็นภรยานั้น
จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ มีการศึกษาในด้านต่าง ๆ นอกเหนือจากความรู้เกี่ยวกับการบ้าน
การเรือน ดังตัวอย่าง

แลต้องรีบบำรุงนารี ด้วยผู้หญิงเป็นเครื่องพ่วงถ่วงกับบุรุษให้ช้าลงต่ำลงกว่า เมื่อยังไม่มี
ภรรยาในความสามารถของบุรุษทุกประการ ทั้งนารีย่อมเป็นเครื่องอุดหนุนบำรุงอุปถัมภ์บุรุษ
ถ้าบุรุษที่มีกำลังทรัพย์กำลังปัญญาวิชาความรู้มีส่วนหนึ่งแล้ว ได้ภรรยาที่ดีเติมเข้าอีกส่วนหนึ่ง
เป็นเครื่องบำรุงก็เปรียบประดุจจุดคือธาตุอุดเครื่องบำรุงพดกษา ลัดดาวัลย์ที่ดีสุดม อาจจะทำให้ลำ
ต้นแลดอกออกผลแห่งพดกษาเจริญยิ่งขึ้นไปได้

คือถ้าแม่หญิงเป็นหญิงที่มีความรู้ได้เล่าเรียน และมีอภยาไสยสันดานเป็นผู้ดี เห็นถูกเห็นชอบ ประกอบกิจอันควรได้เป็นแม่เรือนช่วยแบ่งเอาธุระอันหนักหรือเบาไปจากบุรุษย์ ให้เบาไปได้บ้าง ไม่มากนักน้อย ต่ำที่สุดช่วยทานหนังสือ สูงที่สุดช่วยเรียงความได้ตามที่ให้อะไรความแลใจความ แล ทั้งได้บำรุงเลี้ยงบุตรชายหญิง แลได้สั่งสอนบังคับบุตรให้มีกิริยามารยาตเรียบร้อยวิชาที่ควรรู้ ก่อน

(ตลข6. ว่าด้วยผู้หญิงทำงานเท่าแก่ผู้ชาย : 1624-1625)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอทัศนะว่าผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถนั้นสามารถช่วยเหลืองานของสามีได้ ดังจะเห็นจากการที่เทียนวรรณนำเสนอโลกทัศน์ผ่านนิทานที่พูดถึง ขุนนางคนหนึ่งที่มีความจงรักภักดี และความซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์แต่ขาดความรู้ความสามารถ แต่ขุนนางคนนี้ได้ภรรยาที่เป็นผู้ที่รอบรู้ทั้งงานบ้านงานเมือง พระมหากษัตริย์ จึงทรงแต่งตั้งให้ขุนนางขุนคนนั้นไปว่าราชการพร้อมกับกำชับให้ภรรยาของขุนนางคอยช่วยเหลืองานขุนนาง และการที่พระมหากษัตริย์ให้ขุนนางไปว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์นั้นก็เนื่องจากขุนนางได้ภรรยาที่มีความรู้ จากนิทานเรื่องดังกล่าวนี้จึง เป็นแสดงโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อผู้หญิงในฐานะภรรยาว่าการที่ผู้หญิงมีความรู้ ความสามารถนั้นก็ป็นคุณต่อบ้านเมืองเช่นเดียวกันกับผู้ชาย ดังตัวอย่าง

แลทั้งได้ทรงกำชับกำชาท่านผู้หญิงภรรยาพระยา (ก) โดยความที่ทรงเชื่อว่า ภรรยาพระยา (ก) สามารถจะช่วยผิวในทางราชการบ้านเมืองให้ถูกต้องได้ มีพระบรมราชดำรัสตรัสว่า การที่ข้า ให้นาย (ก) ผิวเจ้าขึ้นไปเป็นผู้สำเร็จราชการบ้านเมืองครั้งนี้มิได้เป็นเพราะเชื่อนาย (ก) ว่าจะว่า ราชการบ้านเมืองด้วยตัวเอง ข้าเชื่อเจ้าว่าสามารถจะประคับประคองผิวเจ้า ในทางราชการให้เป็น ไปโดยตรงแลถูกต้องได้ เจาจงเอาใจใส่คอยแนะนำผิวเจ้าให้จงหนัก ด้วยเขาโง่เขลามากอยู่ ครั้น จะไม่ให้ไปเป็นผู้สำเร็จราชการบ้านเมืองครั้งนี้เล่า ก็หาช่องยากนัก ทั้งมันก็เฒ่าอยู่แล้ว จะได้ ตั้งตัวหาเลี้ยงบุตรภรรยามีชื่อเสียงสืบตระกูลแก่เขาบ้าง

(ตลข3. ว่าด้วยคนมีความเพียรแต่ไม่มีวิชาแลปัญญาอย่างใด : 902)

จากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงจากวรรณกรรมของเทียนวรรณพบว่าปรากฏบทบาทและหน้าที่ 2 ลักษณะคือ บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะแม่ ซึ่งเป็นบทบาท ที่เทียนวรรณให้ความสำคัญมากที่สุดเนื่องจากเทียนวรรณเชื่อมั่นว่าถ้าผู้หญิงที่เป็นแม่มีความรู้ ความสามารถในการด้านต่าง ๆ แล้วก็สามารถอบรมเลี้ยงดูบุตรไปในทางที่ดีได้ บทบาทหน้าที่ใน ในฐานะภรรยา พบว่าเทียนวรรณยังคงมีทัศนะบางส่วนเช่นเดียวกันกับผู้ชายทั่วไปคือยังคงเห็นว่า ผู้หญิงที่เป็นภรรยาต้องทำหน้าที่ในการปรนนิบัติสามี มีความเป็นแม่บ้านแม่เรือนเป็นคนคอย ดูแลเอาใจใส่ดูแลบ้านเรือนอยู่เสมอ

2.1.4 คุณสมบัติของผู้หญิง

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นว่าคุณสมบัติที่ผู้หญิงควรมีคือ รูปสมบัติ หมายถึงรูปร่างหน้าตาที่มีความสวยงามเป็นที่ดึงดูดสายตาของผู้พบเห็น ส่วนคุณสมบัติอีกอย่างคือ ความรู้ความสามารถ ทั้งวิชาการและการบ้านการเรือน เทียนวรรณมีความเห็นเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้หญิง ดังนี้

2.1.4.1 ผู้หญิงที่มีรูปสมบัติหรือกิริยามารยาทเป็นทรัพย์

เทียนวรรณเห็นว่าผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาที่สวยงามมีกิริยามารยาทเป็นที่ต้องตาต้องใจของบุรุษนั้นนับว่ามีรูปเป็นทรัพย์ หรือถ้าผู้หญิงรูปไม่งามแต่มีกิริยามารยาทเรียบร้อยงดงาม มีจิตใจดีรู้จักปรนนิบัติสามีให้เป็นที่ถูกใจผู้หญิงคนนั้นก็จะมีรูปเป็นทรัพย์ได้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

อันนารีมีแม้ไม่มีวิชาความรู้สิ่งใดก็จริง ย่อมมีรูปแลกิริยานำใจเป็นทรัพย์อธิบายว่านารีใด มีลักษณะรูปโฉมโสกาเป็นที่พอใจของบุรุษผู้ได้เห็น รูปกิริยาของหญิงนั้นย่อมเป็นทรัพย์อยู่กับตนของตนเอง แม้ว่านารีใดมีลักษณะรูปไปไม่งามก็จริงอยู่ แต่มีกิริยามารยาทเรียบร้อยน่ารักหนักแน่นซื่อตรง เข้าใจผ่อนปรนประวัติดีงามเป็นที่ถูกใจหรือพอใจ ให้เกิดความผาสุกเป็นอิสรารมณ์ของสามีแลญาติมิตรได้ กิริยามารยาทอาวามาตรยศความดีของนารีผู้นั้น ก็ย่อมเป็นทรัพย์แก่หญิงนั้นเหมือนกัน

(ตุลฯ1. ว่าด้วยรัตนะ : 27)

2.1.4.2 ผู้หญิงควรประพฤติปฏิบัติตนเป็นกุลสตรี

เทียนวรรณอธิบายถึงความเป็นกุลสตรีของผู้หญิงว่าจะต้องเป็นผู้ที่มีเรือน 3 หน้า 4 ตามทัศนะทั่วไปของคนในสมัยก่อน ดังนี้

1. เรือนที่อยู่อาศัยและเรือนครัว คือ ผู้หญิงต้องคอยดูแลรักษาความสะอาดของบ้านเรือน ครัว ให้มีความสะอาดและเรียบอยู่เสมอ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ที่ใช้จัดตกแต่งภายในบ้านควรมีการจัดเก็บหรือเรียงให้เป็นระเบียบ หรือแม้แต่อุปกรณ์ที่ใช้ภายในครัวเรือนก็ต้องทำความสะอาด ถ้วย ชาม กระทะควรทำความสะอาดและเก็บให้เป็นระเบียบ เครื่องนุ่งห่มจัดเป็นสัดส่วนเฉพาะของตนเองและสามี ดังตัวอย่าง

เรือนที่อยู่นั้น คือ ให้สะอาดกวาดล้าง ถูเช็ด ปิดเป่ามิให้มีผงธุลีล่อง รกเรี่ยรุงรังโสโครก เบื้อนเปราะได้เสมอทุกเวลา แม้ว่าภาชนะสิ่งของเครื่องใช้ หรือเครื่องตั้ง เครื่องประดับสำหรับห้องสำหรับฝา สำหรับบ้านเรือนไม่เว้นสิ่งใด ย่อมตั้งวางแลประดับเก็บไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีจังหวะระบะกันมิได้ก้าวก่าย คือ วัตถุที่ใหญ่ก็มีได้วางซ้อนวัตถุที่เล็ก แลไม่ตั้งวางให้กีดให้รบกวนทางเดินแลขัดแค้นในตาที่จะพึงทัศนากการ ของผู้ชายชอบความสะอาดเรียบร้อยได้ ทั้งผูกเกาะ

เบาะหมอนแล่มานมุ้ง ก็สอาดลาดปูแลวางไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งหมั่นซักฟอกให้ขาวสอาด ปราศจากราคะ มีถึงที่ใส่ผ้าห่มของตัวเองแลของสามีแลบุตรมีให้ปันระคนกัน ในส่วนผ้านุ่งแลผ้าห่ม หรือเสื้อแสง ร่ม หมวก ถุงน่อง รองเท้า แม้ในครัวไฟก็ปิดกวาเช็ดล้าง ฤๅทำทุกเวลาจนคนไปมา ออกปากทักว่าสอาด ฟินตองก็กองวางไว้ในที่บังคับมิให้ก้าวก่ายเกะกะ แม้ที่สุดแล้วจะได้เอน้ำดับ แลประพรม เพื่อจะมีให้มีชีเก้ขาวอันจะปลิวได้.....เช่นที่กล่าวมานี้ จัดว่าหญิงนั้นได้เรือน ๑ ใน ๓ เมื่อมีลักษณะของเรือนเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็พึงเข้าใจของนักปราชญ์ว่า หญิงนั้นคงมีความสอาดแลหมั่นเพียรรอบคอบถ้อยทีทั่วถึงทุกประการ

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 5-6)

2. เรือนผมหรือเรือนกาย คือ ผู้หญิงต้องทำความสอาดร่างกายของตนเองให้สะอาด อยู่เสมอตั้งแต่ผมจรดปลายเท้าเพื่อให้เป็นที่เจริญตาเจริญใจของสามี หรือแม้กระทั่งเครื่องแต่งกายเทียบวรรณกล่าว่า ผู้หญิงควรเอาใจใส่ในการแต่งกายให้เหมาะสมกับวัยของตนเอง ไม่เกียจคร้านที่จะตกแต่งร่างกาย ดังตัวอย่าง

เรือนที่ ๒ นั้นท่านประสงค์เอาเรือนผม โดยอาไศรยเหตุที่ท่านกล่าวว่า ไว้ตามสมัยกาลแห่งบุคคลในเวลาโน้น ชะรอยว่าจะไวยามทั้งสี่สั และเกล้ามวยหรือผมสูงเช่นพม่า จึงในเรือนที่ ๒ นี้ ท่านได้กล่าวถึงเรื่องผมว่ามีผมอันสั้นสอาดเรียบร้อย อธิบายว่าเจ้าของได้หมั้นหรือหมั้นนางและสะเกล้า ไม่ทิ้งไว้ให้เห้มนสาบแลรุงรังกะซุมกะเซิง ย่อมสะนางหรือกวาดให้เรียบร้อยดูน่ารักน่าชม จึงจัดเป็นเรือน ๓ นี้ตามแบบเดิม

แม้ว่าในเวลานี้ ผมจะมีได้ไวยาวเช่นแต่ก่อนก็จริงอยู่ ถ้าหญิงใดที่ทิ้งผมไว้ไม่หวีทำให้ซุมเซิง แลไม่สะทาบปล่อยให้เห้มนสาบเห้มนาง ก็ไม่น่าดูไม่น่าชม ทั้งจะสมมมโสโครกจะกระทำให้เสีย โฉมปราศจากศรีมงคล ดูประหนึ่งว่าเกียจคร้านในการที่จะตกแต่งร่างกาย เพราะเหตุว่าอันปรกติ แลธรรมชาติของนารี เปรียบเหมือนดอกไม้แลของหอมแลงาม ย่อมเป็นที่เชยชมชื่นในของบุรุษย์ สามี อาจจะทำให้ปลุกปลื้มจนลืมนวิตกทุกขร้อนก็ได้บ้าง เมื่อหญิงมาทอดทิ้งผมให้กรุงรังเสีย ฉะนั้น ก็ไม่น่าจะชมเชย แลจะส่อให้ทราบถึงใจด้วยว่าดีหรือร้ายหมั่นเพียรหรือเกียจคร้าน

แม้จะไม่ตกแต่งอะไร ก็ควรจะต้องหวีต้องล้างสระให้สอาดไว้จึงจะชอบจะควรเพราะมิใช่ คนอะนาถายากไร้เช่นแก่ทาสท่านใช้การงานไม่มีเวลาว่างเปล่า....

ข้าพเจ้าเห็นว่า แม้ผ้านุ่งผ้าห่มแลเสื้อแสงหรือ ร่ม หมวก ถุงน่อง รองเท้า ที่เราตกแต่งร่างกายอยู่ทุกวันนี้ ก็ควรจะนับเข้าในเรือนที่ ๒ นี้ด้วย ตามนุมัติของข้าพเจ้าผู้เรียงความเรื่องนี้

เพราะในสมัยกาลก่อน ผู้หญิงไม่ไดตกแต่งร่างกายสวมเสื้อ แลถุงน่องรองเท้า หรือสวมหมวกเช่นหญิงในทุกวันนี้ ก็บัดนี้ประเพณีของโลกย์ ผู้หญิงได้แต่งกายหรือเมื่อเวลาปรกติก็ต้องสวมเสื้ออยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเสื้อหรือผ้าต้องนับเข้าในเรือนที่ ๒ นี้ด้วยจึงจะชอบ ควรแม่มหาเจริญ จะพอกซักรีดทำให้เรียบร้อยแลสอาดสำอาง.....

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 6-8)

3. เรือนทูกหรือเรือนฝ้าย คือเครื่องทอผ้าได้แก่เรือนทูก และในปัจจุบันนี้รวมถึงเครื่องเย็บปักถักร้อยไม่ว่าวงเกะกะ และนอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่าผู้หญิงทุกคนควรที่จะเย็บปักถักร้อยเป็นบ้าง ดังตัวอย่าง

ในเรือนที่ ๓ เดิมท่านประสงค์เอาเรือนทูกเรือนฝ้าย คือเครื่องทอผ้าได้แก่ทูกในยแลฟิม กะสวย ก็ หลอด เหล่านี้ เพราะเหตุว่า คนโบราณในสมัยนั้น ถ้าเป็นผู้หญิงแล้ว ย่อมชำนาญในการทอผ้าแทบจะทุกคน ไม่เหมือนชนในสมัยนี้ ๆ ควรจะกล่าวถึงเครื่องจักรที่เย็บหรือปักทอด้วยเครื่องจักรกล ต้องพูดถึงเข็มแลด้ายว่าอย่างไรให้เป็นสนิมแลยุ่งเหยิง จัดวางให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อเวลากระทำอยู่ หรือเมื่อเวลาเลิกแล้วให้เช็ดถูกวาดล้างวางไว้ครอบเก็บงำให้ดีคือมิให้มีความ อายบแลมั่งง่าย จนถึงจะทอดทิ้งสิ่งของเครื่องมือที่ทำให้ค้างให้คาอยู่ได้ จนมีผู้มาเห็นแลติท้วง ฉะนั้น

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 9)

จากการที่เทียนวรรณได้กล่าวถึงเรื่องของเรือนสามในผลงานนั้นแสดงให้เห็นทัศนะของเทียนวรรณเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้หญิงอย่างชัดเจนคือ ความเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ต้องคอยดูแลบ้านเรือนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดูแลรูปร่างและการแต่งกายให้มีความสะอาดและงดงามอยู่เสมอ และนอกจากนั้นยังต้องตัดเย็บหรือซ่อมแซมเสื้อผ้าได้

ส่วนในเรื่องของหน้า 4 นั้นเทียนวรรณก็ได้อธิบายเอาไว้อย่างละเอียดว่า คุณสมบัติอีกอย่างของผู้หญิงคือ หน้า 4 แบ่งได้ดังนี้

1. น้ำใจ ผู้หญิงควรมีน้ำใจมีความเมตตากรุณา และโอบอ้อมอารีเสมอ ทั้งแก่สามีตนเองหรือญาติสนิทมิตรสหายทั้งของฝ่ายสามีและฝ่ายตนเอง ดังตัวอย่าง

อันหน้า ๔ ประการนั้น ท่านหมายความว่าเอาน้ำใจเป็นที่ ๑ ว่าสยบวิสุทธิไม่เป็นพาลร้ายกาจประกอบไปด้วยความเมตตาปราณี แลโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อแก่ญาติมิตรชิดห่างทั้งฝ่ายตนแลสามีตลอดลงไปจนบ่าวทาสในบ้านเรือนของตน

แม้เพื่อนบ้านร้านถิ่นที่ใกล้ไกล ก็มีได้มีใจจริงเกียจเสียดสีให้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญ ย่อมผูกพันรั้งสันทะรักใคร่ให้ปันวัตถุสิ่งสองทำได้มา แลที่มีอยู่ไม่มากก็น้อย มิได้มีจิตริษยาในลาภแลความสุขของผู้อื่น แลไม่ลบหลู่ดูถูกสามีของตน ย่อมคิดแลถือว่าเพื่อนยากร่วมชีวิตร์ คิดแต่จะบำรุงรักษาหน้าใจให้ชุ่มชื่นทุกคืนวัน มิให้ขัดขืนในคำสั่งแลข่มเหงหน้าใจอยู่ในที่ ให้เป็นที่เคืองใจแลมิได้กล่าวถ้อยคำอันเป็นที่ไร้การของสามี แลไม่หึงหวงล่วงเกินด้วยกายแลวาจา ตั้งใจโดยภักดีอันสุจริตต่อสามีแห่งตน มิได้ยกตนข่มท่านให้เป็นที่ยกเกื้อหนุนใน แม้กระทำการสิ่งใด ๆ ย่อมไม่เอาแต่ใจตน

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 10)

2. น้ำดื่มน้ำใช้ คือผู้หญิงต้องดูแลเรื่องของน้ำใช้ภายในบ้านให้มีไว้ใช้ไว้ดื่มเสมอ ถึงแม้บ่าวไพร่ใช้สอยก็คอยระวังตักเตือนไพร่เหล่านั้นให้ดูแลเรื่องน้ำอยู่เสมอ เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงคนนั้นมีน้ำใจดีไม่เกียจคร้าน ดังตัวอย่าง

หน้าที่ ๒ นั้นท่านกล่าวว่าหญิงใด ที่มีใจแลหมั่นเพียรไม่เกียจคร้านแลถนัดถื่นรอบคอบย่อมมีวิจารณ์จำเริญระว่างระไวคอยตรวจตราดูแล มิให้น้ำในตุ่มในไห แลในภาชนะที่เคยใส่เคยใช้แห้งขอดลงไปได้ แม้มีบ่าวไพร่ใช้สอยทำแทนก็ดี ตนก็ต้องคอยระวังส่งเสียเพิ่มเติมตักเตือนดูแลมิได้มีเวลาที่หลงลืมหรือพลั้งเผลอ หญิงอย่างนี้แม้เราจะมีได้รู้ในน้ำใจของเขาก็จริงอยู่ แต่เมื่อเราได้เห็นน้ำในตุ่มในไห ในหม้อแลในขันในคนโทเต็มอยู่เสมออย่างนั้นก็พึงเข้าใจเถิดว่า หญิงนั้นย่อมจะมีน้ำใจอันดี แลมิได้มักง่ายใจอยาบ หรือเกียจคร้าน หรือโหดเหี้ยมแห่งแล้งหรือร้าวราญถ้าหญิงใดมิได้เอาใจใส่เถิดว่าหญิงนั้น ใจคงไม่ดี จะมีแต่ความมักง่ายแลเกียจคร้านเปนธรรมดา

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 11-12)

3. น้ำในเต้าปูน คือ ผู้หญิงต้องตรวจน้ำในเต้าปูนที่อยู่ในเชี่ยนหมากไม่ให้แห้งขอดซึ่งเทียบวรรณเหี่ยวว่าหากน้ำในเต้าปูนแห้งขอดก็จะสื่อให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของผู้หญิงคนนั้นว่าเป็นคนเกียจคร้าน ไม่ละเอียดรอบคอบแม้แต่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังตัวอย่าง

อีกหน้าที่ ๓ นั้นท่านกล่าวว่า ถ้าหญิงใดน้ำใจดีไม่เกียจคร้านแลอารีรอบคอบกว้างขวางหรือถนัดถื่นในสรรพกิจการน้อยใหญ่ ก็อาจรู้ได้ว่าน้ำใจจะดีหรือไม่ดี มีความเกียจคร้านหรือหมั่นเพียร มิได้เห็นตัว ได้เห็นแต่เต้าปูนที่ใสอยู่ในเชี่ยน ก็อาจรู้ได้ว่าใจดีหรือไม่ดี มีความเกียจคร้านหรือหมั่นเพียร ถัดถื่นหรือมักง่ายร้ายกาจไฉนก็อาธรู้ได้

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 12)

4. น้ำในหม้อปลาร้า ผู้หญิงต้องคอยดูแลน้ำในหม้อปลาร้าให้มีกินเสมอไม่ควรให้แห้งขอด ซึ่งก็เป็นการแสดงให้เห็นความขยันหรือเกียจคร้านได้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

ข้าพเจ้าได้คอยสังเกตน้ำในหม้อปลาร้า ก็สมจริงของท่านคือเวลาเมื่อน้ำลงแล้ว น้ำในหม้อปลาร้าก็ยุบแห้งลงไปมากเหมือนกัน ครั้นเวลาเมื่อน้ำขึ้นมามากจนเกินที่เหมือนกัน ถ้าเปนวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงน้ำในหม้อปลาร้า ก็ขึ้นมากกว่าเมื่อมิใช่วันเพ็ญดังนี้แลเปนความจริงข้าพเจ้าจึงได้รู้สึกตรวจตราสิ่งอื่น ๆ ต่อไป

หญิงใดน้ำใจดีไม่โหดร้าย หญิงนั้นย่อมได้น้ำ ๔ ประการดังกล่าวนั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเพราะในเวลานั้นเกือบจะขาดปลาร้า เมื่อแม่หญิงเป็นผู้รอบคอบคอยดูแลทรัพย์สินสมบัติทั่วถึงแลทั้งน้ำใจไม่โหดร้ายนั้น หญิงนั้นคงจะมีความเจริญแลสามารถจะเปนแม่เรือนรักษาทิพย์ของตนแลสามีได้

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 15)

ในเรื่องของคุณสมบัติที่กล่าวถึงนี้ ถือเป็นค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงในสมัยนั้นว่าการที่จะดูว่าผู้หญิงคนใดเหมาะสมหรือมีคุณสมบัติที่จะมาเป็นภรรยาจำเป็นต้องมีเรือน 3 น้ำ 4 ถึงแม้ผู้หญิงคนนั้นจะมีหน้าตาไม่สวยก็ตามที ถ้าหากมีเรือน 3 น้ำ 4 แล้วก็ถือว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นภรรยาได้ ซึ่งเทียนวรรณเขียนขึ้นเพื่อจะเป็นการบอกกล่าวผู้หญิงให้รู้จักคุณสมบัติที่ผู้หญิงที่ดีควรจะมี

2.1.4.3 ผู้หญิงควรมีการศึกษาตามยุคสมัย

เทียนวรรณเห็นว่าคุณสมบัติของผู้หญิงอีกอย่างหนึ่งคือ การเป็นผู้มีการศึกษา มีความรู้ทางด้านวิชาการเพื่อที่จะเป็นเครื่องอุดหนุนช่วยเหลืองานสามี และนอกจากนั้นการที่ผู้หญิงมีความรู้ทางวิชาการ การปกครองบ้านเมืองและกฎหมาย แล้วก็จะทำให้ผู้หญิงสามารถพัฒนาตนเองซึ่ง เทียนวรรณเชื่อว่าการพัฒนาของผู้หญิงในเรื่องดังกล่าวจะทำให้ประเทศพัฒนาได้เท่าเทียมกับอารยประเทศ ดังตัวอย่าง

อาไศรยเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้เป้นพยาน จึงควรสันนิฐานเข้าใจว่าถ้าแม่หญิงได้เป้นนักเรียนรู้วิชาเท่าแก่บุรุษย์ แลทั้งทรงคุณความดีรู้ศึกผิดแลชอบผลประโยชน์มีสติปัญญาความเพียร ตั้งใจตั้งตนคิดจะช่วยเซ็ดชูชื่อเสียงของพวกผู้หญิงชาวสยามด้วยกัน ให้ปรากฏได้มีชื่อเท่าเทียมแก่บุรุษย์ รบรู้การปกครองบ้านเมืองแลกฎหมายธรรมเนียมของตนแลต่างประเทศจนเป้นกำลังแก่ราชการแล้ว (เรา) ตระวิภาคพจนกิจเห็นว่า พระนามแลนามแลชื่อเสียงของแม่มหาเจริญทั้งหลายในประเทศสยาม จะปรากฏอยู่ชั่วฟ้าแลดินในจดหมายเหตุของโลกย์

(บำรุงนารีเล่ม 2 : 3)

การศึกษาของผู้หญิงในสมัยก่อนนั้นจะนิยมเรียนเรื่องงานบ้านงานเรือนเพื่อที่จะเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีตามคติที่ปลูกฝังสืบทอดกันมาและไม่นิยมที่จะศึกษาด้านวิชาการ ขณะเดียวกันครอบครัวก็ไม่ส่งเสริมให้เรียนวิชาหนังสือเพราะในสมัยก่อนกลัวว่าผู้หญิงจะเขียนเพลงยาวตอบโต้กับผู้ชาย แต่เทียนวรรณเห็นว่าวิชาการหรือวิชาหนังสือนั้นมีความจำเป็นและมีความสำคัญกับผู้หญิงเพราะจะทำให้ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและนำความรู้ความสามารถดังกล่าวไปช่วยเหลือหน้าที่การงานกับสามีได้ และสามารถที่จะนำไปใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกได้

สำหรับการศึกษาของผู้หญิงนั้นเทียนวรรณได้เน้นเรื่องเกี่ยวกับวิชาภาษาวิทยาศาสตร์ และศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้หญิง เช่น พุทธศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์ที่สำคัญจะทำให้ผู้หญิงพึ่งตนเองได้ ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ หรือพงศาวดารต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏในหนังสือบำรุงนารีเล่ม 2 ในบทความเรื่อง “ว่าด้วยการสอนบุตรีหญิง” ดังตัวอย่าง

เมื่อแม่มหาเจริญศึกษาเล่าเรียนวิชาขั้นต้น คือ หนังสือไทย หนังสือฝรั่ง แลคห สังสะกฤษ แลเรียนเลขลูกคิด คุณหาได้ดีแล้ว แลรอบรู้ศาสตร์ต่าง ๆ คือ พุทธศาสตร์อันเป็นแก่นสารที่พึงของตน อันบุพเพบุรุษย์ ตันแซตันตระกูลของเรานับได้ถือ แลบำรุงรักษาให้เจริญมาได้สันกาลนาน รอบรู้กฎประกาศราชนิติแบบฉบับสำหรับความปกครองประเทศชาติศาสนา แลรอบรู้ราชศาสตร์ ธรรมเนียม คือ ตัวยกกฎพระอัยการ แลคัมภีร์ภูมิศาสตร์ ตำราโหร ตำราดาว แลดินฟ้า อากาศ ชาติ ฤดูแล้งวัน จันทร์ แลดาวในระนาไลย วิถีทางโคจร ในจักรราศีทั้ง ๑๒ แลรอบรู้ไสยศาสตร์ เวทวิทยา แลคำภีร์ พิไชยสงคราม แลรอบรู้ในความประวัติของโลกพิภพ มณฑล แลเรื่องราว พงษาวดารทั่วทุกประเทศ อันได้มีมาแล้ว ณ โลกย์นี้ ซึ่งเป็นความจริงของมนุษย์ได้รู้แน่ว่า

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 2-3)

ว่าด้วยธาตุต่าง ๆ

(๒๖) ถามว่า ในโลกย์นี้เรามีธาตุอยู่กี่อย่าง

ให้บุตรตอบว่า ฉานยังไมรู้ทั่ว แต่ที่รู้จักแล้วนั้น คือ ธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุลม ธาตุไฟ แล อากาศ ธาตุ วิญญาณธาตุ ตามธาตุสมมุติ แลธาตุบัญญัตินั้นก็มีมาก คือ ธาตุทองคำเหลือง ธาตุทองคำขาว ธาตุทองคำดี ธาตุเงิน ธาตุทองแดง ธาตุตะกั่ว.....

ว่าด้วยอาการในกาย

(๒๗) ถามว่า ในกายแม่ชอบมีอาการอย่างไร ตามบาฬี ให้บุตรตอบว่า

มี ๓๑ อย่างตามที่พระตรัส

(๒๘) ถามว่า ท่านบัญญัติให้เรียกชื่ออย่างไร ตามบาฬี

ให้บุตรตอบว่า ชื่อ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ปอด ไต พังผืด ใสใหญ่ สายรัดไส้ อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหลือง ไส้ น้ำตา น้ำตา มันทลว น้ำลาย น้ำมูล ขี้มูก น้ำมูก รวม ๓๑ ตามบาฬี

ว่าด้วยส่วนโลกย์

(๓๐) ถามว่า แผ่นดินโลกย์ที่เราอาศัยอยู่นี้เรียกอะไร

ให้บุตรตอบว่า เขาเรียกพิภพ ฝรั่งเรียก (เอธ)

(๒๑) ถามว่า ลูกพิภพนี้กลมหรือแบน

ให้บุตรตอบว่า กลมจะแม่จำ

ว่าด้วยทวีป ๕ ทวีป

(๔๒) ถามว่า ทวีปมีกี่ทวีป แม่ชอบรู้หรือไม่

ให้บุตรตอบว่า นักปราชญ์ท่านว่ามี ๕ ทวีป คือ ทวีปยุโรป ๑ ทวีปแอฟริกา ๑ ทวีปเอเชีย ๑ ทวีปอเมริกาเหนือ ๑ ทวีปอเมริกาใต้ ๑ ตามภูมิเทศ

(บำรุงนารีเล่ม 2 :)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าวิชาการที่เกี่ยววรรณต้องการให้ผู้หญิงเรียนรู้นั้นส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับวิชาทางวิทยาศาสตร์ไม่ว่าจะเป็น ชีววิทยา ภูมิศาสตร์ เป็นต้น หรือ

การศึกษาเกี่ยวกับกฎหมาย การเมืองการปกครอง พุทธศาสตร์ โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ หรือพงศาวดาร จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับการศึกษาว่าควรเป็นวิชาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีการตื่นตัวกันมากในสมัยก่อน แต่ส่วนใหญ่สังคมจะมุ่งเน้นให้เป็นวิชาสำหรับผู้ชายเรียนเท่านั้นแต่เทียนวรรณกลับเห็นว่าผู้หญิงก็มีสิทธิ์ที่จะเรียนวิชาดังกล่าวเช่นเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าผู้หญิงจะมีโอกาสได้เล่าเรียนศาสตร์ต่าง ๆ ที่เหมือนกันกับผู้ชายแล้ว แต่ก็ยังคงมีอีกศาสตร์หนึ่งที่สำคัญและจำเป็นสำหรับผู้หญิง ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิงอีกวิชาหนึ่ง คือ วิชาเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ซึ่งผู้หญิงจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ในเรื่องนี้เพื่อที่จะได้นำไปใช้ในการดูแลบ้านเรือนและสามี ดังตัวอย่าง

แลได้ศึกษาในศิลปะวิชาการ ตกแต่งคัซโภชาอาหารหวานและคาว อันเป็นธุระหน้าที่ของผู้หญิง
ในเรื่องบริโภค แลการเย็บปักถักร้อย แลร้อยกรอง หรือวาดเขียน สลักแกะส่วน หัตถกรรม
โกศลแลสามารถอาจทำกิจแทน

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 3)

อันกิจการในบ้านเรือนสิ่งใด ๆ ไม่เท่าการกินและการนอน ว่าในส่วนหน้าที่เขาเป็นแม่เรือนจะ
พึงเอาใจใส่แก่สามี แลผู้คนข้าทาสหรือแขกไปไทยมา เราต้องปะฏิบัติรักษารับรองให้ควรจะหนัก
ในหน้าที่อันจำเป็นจะต้องทำธุระของแม่เรือนที่เรียกว่าคนดี

(บำรุงนารีเล่ม 4 : 4)

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงของเทียนวรรณนั้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญกับผู้หญิงมาก เนื่องจากเทียนวรรณเชื่อว่าผู้หญิงเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาเพราะผู้หญิงมีหน้าที่ที่สำคัญคือการอบรมเลี้ยงดูลูกซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ดังนั้นการพัฒนาผู้หญิงให้มีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกับผู้ชายจึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น โดยมีแนวทางในการพัฒนาคือการส่งเสริมให้ผู้หญิงมีความรู้ทางวิชาการเช่นเดียวกันกับผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตามโลกทัศน์ของเทียนวรรณก็ยังให้ความสำคัญกับคุณสมบัติของผู้หญิงในฐานะภรรยาและความเป็นแม่อย่างครบถ้วน

สำหรับสาเหตุของการพัฒนาคุณภาพผู้หญิงนั้นเนื่องจากเทียนวรรณเห็นว่าในสมัยก่อนสภาพความเป็นอยู่ของผู้หญิงยังไม่ดีเท่าที่ควร และผู้หญิงยังคงเสียเปรียบอยู่มาก เนื่องจากการที่ผู้หญิงไม่มีความรู้ ดังนั้นจึงทำให้สามีสามารถขายภรรยาให้เป็นทาสได้ และจากความแตกต่างระหว่างชายหญิงในส่วนของการศึกษานี้เองจึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ และนอกจากนั้นคือความเชื่อแบบเก่าคือเชื่อว่าผู้หญิงมีไว้สำหรับเซยชมเท่านั้นจึงไม่ได้ให้ความสำคัญ ดังตัวอย่าง

เหตุว่าในสมัยกาลทุกวันนี้ เอติเตอร์ได้ตรวจดูทั่วแล้วเห็นว่าผู้หญิงไทยยังตกต่ำอยู่มากนัก หลายประการ ที่สุดเช่นกฎหมายลักษณะผัวเมีย ผู้หญิงยังเสียเปรียบผู้ชายอยู่มากนัก เช่นผัวเมีย แรกมาอยู่ด้วยกันไม่มีทุนสินเดิม ครั้นทำมาหาได้ด้วยกันก็เป็นของผัวของเมีย แต่ผัวมีอำนาจที่จะ จัดจ่ายทรัพย์ได้โดยมีอิศราภาพครั้นโกรธเคืองแตกร้างกันจนถึงตัดรอนอย่าขาดจากผัวเมีย ท่านก็ไม่ ตัดสินให้หญิงได้ส่วนสินสมรสชะนี้ แม้ในระหว่างผัวเมียผู้ชายก็ค่อนข้างจะข่มเหงได้มากนัก ใน ผู้หญิงที่ไม่มีผู้ให้อยู่ใกล้เคียงคือผู้หญิงคล้ายแก่ควาย ผู้ชายจะขายเสียไม่ให้อัตว์ก็ได้

มาในรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีกฎหมายว่า ถ้าหญิงมิได้ยินยอมชายจะขายหญิงนั้น ไม่ได้ ซึ่งเป็นมาแล้วดังนี้ก็ใช่อื่นไกล มาแต่เหตุที่หญิงไม่มีวิชาเครื่องรู้ระดับกายใจ แลทั้งไม่รู้จัก การปกครองแลกฎหมายบ้านเมือง แลทั้งไม่ทรงคุณวุฒิเท่าแก่บุรุษย์ แลทั้งพากันเข้าใจตามกัน ไปเสียว่า ผู้หญิงเท่าแต่สำหรับไว้ชมเชยเท่านั้น หากว่าผู้หญิงเป็นสิ่งสำคัญของบุรุษย์ไม่

(บำรุงนารีเล่ม 2 : 5)

การศึกษาของผู้หญิงในสมัยก่อนมิได้รับความเอาใจใส่จากรัฐที่จะส่งเสริมให้ได้มีโอกาส ศึกษาทางวิชาการเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่จะมุ่งเน้นให้ผู้หญิงเรียนวิชาการบ้านการเรือน มากกว่า ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นการเลื่อมล้ำทางการศึกษาระหว่างเพศ เทียนวรรณจึงได้ พยายามเรียกร้องให้รัฐจัดโรงเรียนสำหรับผู้หญิง โดยการจัดให้มีการศึกษาวิชาการ เช่นเดียวกันกับผู้ชาย ดังข้อเรียกร้องที่ว่า

(๑๑) เราต้องการที่สุดให้แม่หญิงทุกคน วิชาแลมีความดีเท่าแก่บุรุษย์

(ดุลย5.ว่าด้วยสมัยหรือเวลา : 1544)

เทียนวรรณเห็นว่าการศึกษาล่าเรียนของผู้หญิงในอดีตนั้นยังไม่เป็นกำลังสำคัญที่จะ ช่วยพัฒนาประเทศได้ ดังนั้นเทียนวรรณจึงได้เรียกร้องให้คนในสังคมหันมาให้ความสนใจที่จะ พัฒนาและส่งเสริมการศึกษาให้กับผู้หญิง ดังตัวอย่าง

แต่เราเห็นว่า การล่าเรียนของพวกนารียังไม่มีกำลังพอที่จะเป็นผลของแผ่นดินได้ เพราะ ฉะนั้นเราขอรับพระราชทานกราบทูลเจ้านายชั้นสูง แลขอกราบเรียนท่านผู้หญิง แลคุณแม่ คุณนาย แลแจ้งความแก่แม่มหาเจริญทั้งหลายทราบ ว่า ควรพวกเราชาวสยามจะมีใจพร้อมกันมี มานะคิดการบำรุงนารีในประเทศสยามของเราให้มีความเจริญรุ่งเรืองด้วยวิทยาความรู้ แล คุณวุฒิเป็นครุภูลังการเครื่องประดับกายใจ ให้เทียมเท่าแก่บุรุษย์ทุกสิ่งทุกอย่างจึงจะชอบ

(บำรุงนารีเล่ม 2 : 2)

เทียนวรรณมีทัศนะว่าความรู้เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้หญิงเพราะผู้หญิงเป็นมูลรากของผู้ชายที่จะทำให้ผู้ชายดีหรือชั่วได้ ซึ่งเทียนวรรณเสนอทัศนะว่าถ้าผู้หญิงมีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกับผู้ชายแล้วก็เหมือนกับประเทศชาติมีพลทหารเพิ่มขึ้นและทำให้ประเทศพัฒนาได้ เพราะถ้าผู้หญิงไม่มีความรู้ก็จะเป็นเครื่องถ่วงหรือตัวถ่วงผู้ชายหรือประเทศได้ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษาให้กับผู้หญิงเพื่อยังคุณประโยชน์ให้กับสามเณตร และประเทศชาติในที่สุด ดังตัวอย่าง

เพราะฉะนั้นในสมัยนี้ ควรเราจะรีบคิดบำรุงชาติของเราให้ปรากฏไว้ในโลกนี้บ้าง ด้วยผู้หญิงเป็นมูลรากของบุรุษที่จะต้องพิชิตพันธุให้บุรุษดีชั่วได้ ถ้าผู้หญิงไทยมีความรู้ความดีเท่าแก่บุรุษแล้ว เราเห็นว่าเหมือนเรามีพลทหารเพิ่มเติมมากขึ้นอีกเท่าหนึ่ง แลทั้งจะมีวิทยาปัญญาแลทรัพย์สินเพิ่มขึ้นอีกส่วน เพราะผู้หญิงมีวิชาแลปัญญาเท่าแก่บุรุษเป็นเครื่องเพิ่มเติมกำลังเข้าอีกเท่าหนึ่ง เราตุลวิภาคพจนกิจขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายในประเทศสยามที่รักษาชาติ ศาสนาแลประเทศที่เกิดของตน จงแลเห็นประโยชน์ที่ยาวที่ไกลเกิด อย่าปล่อยให้ผู้หญิงเฝ้าเป็นเครื่องถ่วงกดบุรุษผู้เป็นสามเณรอยู่ได้เลย จงช่วยกันเกิดทำผู้หญิงให้กลับเป็นเครื่องอุดหนุนอุปถัมภ์แก่บุรุษเกิดประเทศบ้านเมืองของเราจะได้ดีเจริญขึ้น พอจะวิ่งแข่งแก่พวกอาเซียด้วยกัน แลเป็นคุณแก่บุตรหลานดดาเหลนสืบต่อที่จะเกิดมาในภายหน้าต่อ ๆ ลงไป กล่าวมาด้วยบ้านเมืองที่มีผู้หญิงทำการเท่าแก่ผู้ชายก็สมมุติดูว่าจบลงแต่เท่านี้

(ดุลย6. ว่าด้วยผู้หญิงทำการงานเท่าแก่ผู้ชาย : 1628)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในเรื่องของการจัดการศึกษาให้กับผู้หญิงนั้นเทียนวรรณเสนอให้จัดการศึกษาออกเป็น 2 ประเภทคือ การศึกษาเกี่ยวกับวิชาการ และการศึกษาเกี่ยวกับวิชาการบ้านการเรือน ซึ่งในเรื่องการจัดการศึกษาดังกล่าวนั้นเทียนวรรณเชื่อว่าเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการที่จะพัฒนาประเทศให้มีความเจริญเท่าเทียมกับต่างประเทศได้

2.2 โลกทัศน์เกี่ยวกับเพศชาย

สังคมไทยระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังคงให้ความสำคัญต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิง โดยเฉพาะเรื่องของสถานภาพ บทบาทหน้าที่ที่สังคมเป็นผู้กำหนดนั้นมีความแตกต่างและมีข้อจำกัดแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเรื่องของการศึกษาที่มีการแบ่งแยกเนื้อหาวิชาสำหรับแต่ละเพศแตกต่างกันออกไป

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณปรากฏโลกทัศน์เกี่ยวกับเพศชาย 2 ลักษณะด้วยกันคือ บทบาทหน้าที่ของเพศชาย และคุณสมบัติของเพศชายที่พึงมี ดังรายละเอียดดังนี้

2.2.1 บทบาทหน้าที่ของเพศชาย

บทบาทเป็นสิ่งที่กำหนดหน้าที่ที่พึงกระทำตามที่ได้รับจากสังคม บทบาทและหน้าที่ของเพศชายจากวรรณกรรมของเทียนวรรณปรากฏ 2 ลักษณะคือ บทบาทหน้าที่ในฐานะของสามี และ บทบาทหน้าที่ในฐานะบิดา

2.2.1.1 เพศชายควรตระหนักในหน้าที่ของสามีที่ดี

เทียนวรรณเสนอโลกทัศน์ของความเป็นสามีที่พึงมีคือความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาควรเป็นไปในลักษณะที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สามีควรให้การเลี้ยงดูภรรยาตามกำลังความสามารถของตนเอง ไม่ควรที่จะดูถูกกดขี่ข่มเหงซึ่งเทียนวรรณ กล่าวว่าสามีที่ดีนั้นจะเลี้ยงดูภรรยาจนพี่น้องร่วมท้องบิดามารดาเดียวกันซึ่งลักษณะดังกล่าว เทียนวรรณได้กล่าวถึงสุภาวดีที่มีมาแต่โบราณว่า ผัวแก้วเมียแก้ว นอกจากนั้นแล้วก็ต้องมีภรรยาเพียงคนเดียว ไม่ดูหมิ่นดูแคลนภรรยา และไม่ทำความชั่วให้บุตรและภรรยาเห็น ดังตัวอย่าง

๖ ถามว่าแก้วที่ ๖ นั้นมีประเภทพิศดารอย่างไร

ตอบว่า บุรุษย์ได้ภรรยาดีมีน้ำใจซื่อตรงต่อสามี แลประกอบรอบรู้ภาษาเข้าใจผัว ประพฤติสามีโดยภริยาประเภท นารีได้สามีที่ดีเลี้ยงภรรยาจนร่วมบิดามารดา มิได้ตีต่ำนว้ากล่าวเกินเลยด้วยผรุสวาทอย่าบช้า ก็ยอมมีไฉนพรกล่าวผัวแก้วเมียแก้ว สมควรเป็นคู่ครองสืบชาติตระกูล มิได้มีความแตกร้างบาทหมางตลอดชีวิต ผัวเมียเช่นกล่าวมานี้ก็เป็นของหายากไม่ใคร่ปรากฏ เมื่อมีอยู่ในสถานที่ใด ๆ ก็ยอมทำความยินดีของวงษานาถแลเพื่อนบ้านใกล้ชิด ให้เกิดให้มีความรักแลความนับถือ จัดเป็นแก้วที่ ๖ ในเรื่องรัตนะนี้ มิใช่แก้วหินแลแก้วหุง

(ตลข 1. ว่าด้วยรัตนะ : 14)

ถามว่าอันคนดีนั้น ท่านปกครองเลี้ยงบุตรภรรยาของท่านอย่างไร

(๑) ตอบว่า ท่านมีภรรยาแต่ผู้เดียว แลปกครองโดยชอบธรรม ไม่คบด้วยหญิงอื่นนอกจากภรรยาแห่งท่าน

(๒) ไม่ดูหมิ่นดูแคลนในภรรยา โดยท่านถือว่าเป็นมนุษย์ชาติเดียวกันเสมอกัน มิได้กล่าวคำอย่าบช้าต่อบุตรภรรยา แลไม่ชักชวนบุตรภรรยาให้กระทำการชั่วต่าง ๆ ที่ท่านเห็นว่าไม่ชอบธรรม

(๓) ท่านไม่กระทำความชั่วที่โลกย์เขาว่าไม่ดีให้บุตรภรรยาเห็น ย่อมตั้งตนไว้ให้เป็นแบบอย่างของบุตรภรรยาในความดีทุกประการ เพื่อให้บุตรภรรยาทำตาม

(๔) ไม่ลำเอียงเข้าแก่บุตรภรรยา เมื่อเวลามีสาเหตุแก่ญาติพี่น้องแลเพื่อนบ้าน หรือมะหาชนทั้งหลายซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ย่อมตั้งใจเป็นกลางให้ปรากฏ มิให้ผู้ใดเห็นว่าเข้าแก่บุตรภรรยาของตนเลย

(ศิริข 2. ว่าด้วยคนดีประกอบประพฤติกปกครองบุตรภรรยาของตน : 835-836)

ขณะเดียวกันสามีกควรจะประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในหลักคุณธรรม คือ ความสุจริต ความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง ความกตัญญู ความเมตตาปรานี และมีความอดทนอดกลั้น ให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ภรรยา ดังตัวอย่าง

ถามว่า ท่านให้ประพฤติส่วนตัวอย่างไร ประพฤติส่วนบุตรภรรยาของตนอย่างไร ประพฤติส่วนญาติพี่น้องอย่างไร ประพฤติส่วนมิตรสหายอย่างไร ประพฤติในส่วนชนสามัญทั่วไปอย่างไร ประพฤติในท่านที่มีพระคุณเช่น บิดามารดาครูอาจารย์ อย่างไร

ตอบว่า ในตัวของตัวให้ตั้งอยู่ในความสุจริต ๑ ความสัตย์ ๑ ซื่อตรง ๑ ความกตัญญู ๑ ความเมตตาปรานี ๑ ความอดทนอดกลั้น ๑

ในส่วนบุตรภรณานั้น ให้ปกครองเลี้ยงดูอย่าให้อะนาถร่อนรน ตามกำลังของเราที่มีภูมิฐานะ ศักดิ์ศรีทรัพย์สมบัติอำนาจาจาศนาเพียงใด

(ดุลข 4.ว่าด้วยผู้ถือศีลห้าพ่อแม่สั่งสอนตั้งใจจะทำตาม : 1101)

จากการศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อบทบาทหน้าที่ในฐานะของสามีนั้นพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาควรที่จะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หน้าที่ของสามีที่พึงมีต่อภรรยา คือการให้การเลี้ยงดูภรรยาตามกำลังฐานะของตนเอง มิควรดูถูกเหยียดหยาม ตีต่่าวักล่าว ด้วยถ้อยคำที่ไม่ดี และสามีควรเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับภรรยา

2.2.1.2 เพศชายควรตระหนักในหน้าที่ฐานะบิดา

บิดาที่ดีควรมีหน้าที่ให้การอบรมส่งเสริมการศึกษา และเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เป็นพลเมืองดีของสังคม ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญ โดยเฉพาะการให้การศึกษาตามวัยอันสมควร ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมากกว่าการให้ทรัพย์สินสมบัติใด ๆ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวเทียนวรรณกล่าวว่า “พ่อจึงเป็นแก้วของลูก” ดังตัวอย่าง

๔ ถามว่าแก้วที่ ๔ นั้นอย่างไร

ตอบว่าแก้วที่ ๔ นั้น คือ บิดา ๑ มารดา ๑ ครูอาจารย์ ๑ ที่ตั้งใจเลี้ยงบุตรเลี้ยงศิษย์ แลบังคับสั่งสอนให้บุตรแลศิษย์รู้ศึกเข้าใจได้ระเบียบตามแบบฉบับไปแต่น้อย อธิบายว่าบิดามารดาแนะนำบุตรแต่ในการที่ขอบอันจะบังเกิดผลแก่ตนแลผู้อื่น เมื่อเห็นว่าอายุบุตรสมควรจะเล่าเรียนศึกษาในวิชาขั้นต้น คืออักษรไวยากรณ์หรือเลขลูกคิด จึงนำบุตรไปสู่สำนักที่อาจารย์ที่ดีทรงคุณสมภารารอบรู้ศิลปประศาสตร์ธาตุเคมีตรีเพนตัน หรือแผนที่ภูมิเทศดาราวาดแลตำหรับพิไชยสงคราม แล พงษาวดารโลกย์ ลำดับกระษัตริย์ หรือหัตถกิจโกศลต่าง ๆ บิดาหรือมารดา ครูอาจารย์ที่แนะนำสั่งสอนบุตรแลศิษย์ให้รอบรู้สรรพวิทยาอย่างนี้ หรือสามารถรอบรู้สรรพกิจการน้อยใหญ่

หรือรอบรู้ในทางพุทธศาสนาสม่ำเสมอปฏิบัติ บิดามารดาครูอาจารย์เช่นกล่าวมานี้ เรียกว่าแก้วของบุตรแลแก้วของศิษย์เป็นแก้วที่ ๔

(ตลข 1. ว่าด้วยรัตนะ : 12-13)

สำหรับการให้การอบรมสั่งสอนนั้นเทียบวรรณเห็นว่าควรเริ่มให้การอบรมตั้งแต่ตอนที่ เป็นเด็กเพราะเมื่อบุตริตาโตขึ้นการที่จะอบรมสั่งสอนนั้นก็อาจจะเป็นไปได้ยาก ซึ่งการอบรมสั่งสอนนั้นเทียบวรรณเห็นว่าควรอบรมเกี่ยวกับการทำความดีไม่ทำความชั่วหรือทำผิดกฎหมายบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี นอกจากนั้นบิดาควรที่จะส่งเสริมด้านการศึกษาในสรรพวิทยาต่าง ๆ ให้เป็นไปตามยุคตามสมัยและความเหมาะสม ซึ่งเทียบวรรณเห็นว่าการให้วิชาความรู้แก่บุตริตาเป็นการให้ที่ดีกว่าการให้ทรัพย์สินหรือเงินทอง เพราะวิชาหรือปัญญาเป็นทรัพย์ที่อยู่กับตนเองได้ตลอดชีวิต ดังตัวอย่าง

จงให้บุตรรู้วิชาจะดีกว่าที่ให้สมบัติเงินทอง เพราะวิชาเป็นทรัพย์อยู่กับตนตลอดชีวิต....แต่ บุตรนั้นต้องบังคับให้คุ้นเคยในการทำความดี แลขนบธรรมเนียมของมนุษย์ที่ดี เสียแต่ในระหว่าง ยังเยาว์อยู่ ถ้าใหญ่แล้วจะบังคับกดขี่ไม่ได้ ไม่ต่างอะไรแก่ไม้แก่เสียแล้วจะตัดจะโอนก็ไม่ได้ตามใจเรา เพราะมันแก่อยู่ตัวเสียแล้วจึงตัดไม่ได้ตามใจเรา

(ตลข4. ว่าด้วยผู้ถือคำพ่อแม่สั่งสอนตั้งใจจะทำตาม. : 1101-1102)

(๕) ย่อมคอยระวังรักษาสั่งสอนบุตรภรรยาอยู่เสมอ ๆ ในการทำความดีทุกประการ มิให้ทำการชั่วอันจะผิดด้วยกฎหมายบ้านเมือง หรือประเพณีของมะหาชนในประเทศ แลตำบลที่ตนอาศัยอยู่นั้นเลย

(๖) ย่อมทะนุบำรุงบุตรชายแลบุตรหญิง ตามโสมยแลนิสัยแลวัยแลวุฒิของบุตร ให้ประกอบรอบรู้กิจการบ้านเรือนแลสรรพศิลปศาสตร์วิทยาการช่างตามโอกาสอันมี แลที่ควรจะเป็นไปได้โดยนิศัสัยของบุตร แลกำลังของตนที่จะพึงอนุเคราะห์หื้ออนุกุลแต่บุตรได้เพียงใด

(๗) ย่อมตั้งไว้ซึ่งวงศ์ตระกูลของตน ตามประเพณีอันชอบธรรม ที่จะพึงอนุเคราะห์หื้ออนุกุลแก่บุตร ควรแก่ตระกูลซึ่งได้สืบเนื่องมาแต่บรรพบุรุษตั้งนวงษ์

(ศิริข2. ว่าด้วยคนดีประกอบประพฤติกองบุตรภรรยาของตน : 834-835)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าโลกทัศน์ของเทียบวรรณที่มีต่อบทบาทของบิดาที่ดีที่พึงมีต่อบุตรธิดานั้นบิดาควรที่จะส่งเสริมให้มีโอกาสทางการศึกษามากกว่าการให้ทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าใด ๆ เนื่องจากการศึกษาเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตในสังคมการที่บิดาส่งเสริมให้บุตริตามีความรู้มีการศึกษาก็จะทำให้เขาเหล่านั้นอยู่รอดในสังคมได้ ซึ่งแตกต่างกับการให้ทรัพย์สินอื่น ๆ เพราะหากบุตริตาไม่รู้จักการวางแผนในการใช้จ่ายทรัพย์สินเหล่านั้นให้คุ้มค่าก็จะทำให้ทรัพย์สินที่มีอยู่หมดไปก่อนเวลาอันควร

2.2.2 คุณสมบัติของผู้ชาย

คุณสมบัติของเพศชายที่เทียบวรรณเสนอในวรรณกรรมคือ คุณธรรม และ ความรู้ความสามารถสติปัญญาที่ดี โดยเฉพาะการมีคุณธรรมนั้นเทียบวรรณเห็นว่าเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นที่สุด

2.2.2.1 ผู้ชายควรเป็นผู้มีคุณธรรม

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียบวรรณจะเห็นได้ว่าเทียบวรรณมิได้ให้ความสำคัญกับความรู้ความสามารถทางสติปัญญาอย่างเดียว แต่สิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ การมีคุณธรรม ดังตัวอย่าง

แม้ว่าบุรุษใดไม่มีวิชาความรู้ก็จริงอยู่ แต่มีความสุจริตซื่อตรงกะตัญญูเมตตาขันติ, และมีความเพียรพยายามรับราชการเป็นราชบุรุษ หรือเป็นขุนหมื่นหัวพันทนายมหาดเล็กข้าเจ้า

(ตลข 1. ว่าด้วยทรัพย์ : 27)

สำหรับคุณธรรมที่เทียบวรรณได้กล่าวถึงและยึดถือปฏิบัติคือ ความสุจริต ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเมตตากรุณา และความอดทนอดกลั้น ซึ่งคุณธรรมดังกล่าวนี้เทียบวรรณเห็นว่าเป็นแกวอีกอย่างหนึ่งดังที่ปรากฏในบทความเรื่อง “ว่าด้วยรัตน” ดังตัวอย่าง

๑๑ ถ้ามว่าแก้วที่ ๑๑ นั้นมีประเภทพิศดารประการใด

ตอบว่าแก้วที่ ๑๑ นั้นคือความดีในสันดานของบุคคล ๕ อย่าง คือ ๑ ความสุจริต, ๒ ความสัตย์, ๓ ความกะตัญญู, ๔ ความเมตตา, ๕ ความอดทน,

อธิบายว่า ความสุจริตบริรักษ์บำรุงไว้ไม่ประพฤติก้าวความชั่วตั้งอยู่ในยุติธรรมไม่ลำเอียง ความสัตย์นั้นคือได้ปฏิญาณสมาทานด้วยวาจาแล้วไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้นก็มีได้กลับทำต่อไป กตัญญูรู้คุณของท่านผู้มีคุณ สู้เสียชีวิตแล้วความสุขทรัพย์สินสมบัติบุตรภรรยาสนองพระเดชพระคุณท่านผู้มีคุณแก่คนมาก่อน มีความเมตตาปราณีแก่ผู้อื่นอยู่เป็นนิตย์ มิได้คิดที่จะเบียดเบียนพัวพันอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง คิดแต่จูนเคราะห์อนุเคราะห์อนุเคราะห์ตามกำลังที่จะทำได้ ความอดทนคืออะริวคนขันติอดกลั้นทนต่อความอยากความปรารถนาแลทนต่อทุกข์โศก ไม่ละทิ้งความสุจริต ความสัตย์ ความเมตตากะตัญญู

คุณสมบัติ ในความดีทั้ง ๕ ประการที่กล่าวมานี้ ผู้ใดรักษาไว้ได้แล้วใช้ว่าจะเป็นคนแก่ผู้รักษาความดี ๕ อย่างไว้แต่ฝ่ายเดียวก็หาไม่ยอมเป็นคนทั่วไปแก่ผู้อื่นสัตว์อื่น ตามกำลังของบุคคลที่สูงแลต่ำ

(ตลข1. ว่าด้วยรัตน : 17-18)

2.2.2.2 ผู้ชายควรมีความรู้ความสามารถ และสติปัญญาใน

การประกอบกิจการงาน

ความรู้ความสามารถเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ชาย ซึ่งจะทำให้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน โดยเฉพาะการเข้ารับราชการ เนื่องจากสังคมในขณะนั้นเริ่มต้นตัวต่อการศึกษาตามแบบตะวันตกเพื่อที่จะเข้ารับราชการ เพราะสังคมขณะนั้นมีความต้องการข้าราชการประจำกรมกองต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ประกอบด้วยการยกเลิกระบบไพร่และทาส จึงเป็นสาเหตุให้ประชาชนมีโอกาสนในการแสวงหาความรู้เพื่อที่จะเลื่อนชั้นทางสังคม ดังตัวอย่าง

สิบปะสัตรสังวรวิชานันเปนทรัพย์แลบ่อทรัพย์ของบุรุษย์นารีนัน ๆ ในที่นี้ถ้ากล่าวแต่บุรุษย์
ต้องอาไศรยวิชาส่วนเดียวเปนทรัพย์ ผิดกว่านารี

(ตลข1. ว่าด้วยรัตนะ : 27)

ฝ่ายบุรุษย์เล่า ถ้ามีวิทยาแลสติปัญญาสามารถฉลาดจริง ๆ(เอกสารชำระ)....แม้ว่า
รูปร่างชาติตระกูลจะต่ำช้าเลวชามประการใด ๆ ชื่อ...(เอกสารชำระ)...เกียรติคุณก็พุ่งจะจรไปใด
ทั้งทวนลมแลตามลม ท่านผู้ใหญ่นิยมยกย่องให้ยศศักดิ์ทรัพย์สมบัติ สันความรังเกียจในชาติ
ตระกูลแลรูปร่าง

(ตลข 1. ว่าด้วยรัตนะ : 120-121)

ขอให้นามตามในน้ำใจคิด, หนังสือวิทยามรกลอนกระสร, เปนครุภาลังกรอาภรณ์, สิ่ง
สำคัญที่ในกายของชายชาญ, คือบุรุษย์รู้วิชาปัญญาเลิศ, เปรียบเหมือนเช็ดสร้อยนวมสวม
ประสาร, นารีรูปกิริยาสามารถจริย, ย่อมเปรียบปานเครื่องประดับสำหรับกาย

(ศิริข1. วิทยามรคำกลอน : 281-282)

บุรุษย์ที่มีสติปัญญาวิชาความรู้ต่าง ๆ ย่อมเปนครุภาลังการเครื่องประดับ, ชูตนให้เป็นที่ยอมรับ
นับถือกลัวเกรงรักใคร่ของมหาชน,

(ศิริข 2. เพ็ชรบริหาร : 786)

การที่เทียนวรรณให้ความสำคัญต่อการมีความรู้ความสามารถของผู้ชายนั้นเนื่องจาก
เทียนวรรณมองว่าผู้ชายมีโอกาสนในการรับราชการซึ่งเป็นหนทางที่จะทำให้มีความเจริญใน
หน้าที่การงาน

จากการศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อสถานภาพทางเพศนั้น พบว่าเทียนวรรณ
แสดงทัศนะเกี่ยวกับเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยเทียนวรรณเห็นว่าเพศหญิงนั้นเป็นเพศที่
ขาดโอกาสทางการศึกษา ขณะเดียวกันบทบาทหน้าที่ที่ถูกจำกัดแค่เพียงการเป็นภรรยาและแม่
ที่ดี ซึ่งเทียนวรรณพยายามที่จะเรียกร้องให้คนในสังคมหันมาให้ความสำคัญกับเพศหญิงโดย

การส่งเสริมการศึกษาในสาขาวิชาเช่นเดียวกันกับเพศชาย เนื่องจากเทียนวรรณเห็นว่าเพศหญิงเป็นมูลรากของความเจริญเพราะบทบาทที่สำคัญคือการเป็นแม่และหน้าที่ที่สำคัญของแม่คือการอบรมสั่งสอนบุตรธิดา ดังนั้นเมื่อแม่เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถก็จะส่งผลให้บุตรธิดามีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกันนอกจากนั้นเทียนวรรณยังเสนอว่าหากรัฐให้ความสนใจให้การพัฒนาคุณภาพผู้หญิงในฐานะที่ผู้หญิงก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศเหมือนผู้ชายแล้วก็จะเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศได้

โลกทัศน์เกี่ยวกับเพศชาวนั้นเทียนวรรณเห็นว่าคุณสมบัติที่ผู้ชายควรมีคือต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและความรู้ความสามารถ สติปัญญาที่ดี ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้เทียนวรรณเห็นว่าคุณธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุด

3. โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบครอบครัวและเครือญาติ

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันที่มีความสำคัญในสังคมและเป็นกลุ่มสังคมที่มีขนาดเล็ก ในอดีตครอบครัวเป็นหน่วยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นจุดศูนย์กลางของการปฏิบัติหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวกับสถาบันทางการศึกษาและสถาบันทางเศรษฐกิจเป็นต้นอธิบายได้ว่า ครอบครัวทำหน้าที่ในการอบรมและให้การศึกษา ครอบครัวเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคในเชิงเศรษฐกิจ (อานนท์ อาภาภิรมย์, 2515 : 163) ลักษณะของครอบครัวในสมัยก่อนเป็นลักษณะครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยายมากกว่าครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขนาดเล็ก สมาชิกในครอบครัวประกอบไปด้วยบุคคลหลายวัยด้วยกัน เนื่องจากค่านิยมในการสมรสเป็นลักษณะของการสมรสแบบพหุภรรยา (Polygyny) คือ สังคมนิยมและอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้มากกว่าหนึ่งคน ดังนั้นสภาพครอบครัวของไทยในสมัยรัชกาลที่ 4-5 จึงมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายครอบครัวใหญ่

ค่านิยมในเรื่องของการมีภรรยาหลายคนในสังคมสมัยก่อนนั้นเชื่อว่าเป็นการแสดงถึงอำนาจวาสนา และนอกจากนั้นยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็นที่นิยมกันมากโดยเฉพาะชนชั้นเจ้านายหรือขุนนาง ตัวอย่างเช่นกรณีของพระมหากษัตริย์ที่บรรดาเหล่าขุนนางต่าง ๆ หรือเจ้าเมืองได้ถวายลูกสาวให้เป็นนางสนมกำนัลของกษัตริย์ ซึ่งเกี่ยวกับการมีนางสนมกำนัลหลายคนของกษัตริย์นั้นเป็นลักษณะของการสร้างอำนาจทางการเมืองหรือการสร้างระบบอุปถัมภ์ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้บันทึกเอาไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระองค์ทรงมีพระมเหสีและเจ้าจอมทั้งหมด 37 คน และมีพระราชโอรสพระราชธิดา 42 พระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระองค์ทรงมีพระมเหสีและเจ้าจอมทั้งหมด 48 คน และมีพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งหมด 73 พระองค์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระมเหสีและพระสนมทั้งหมด 43 คน และมีพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งหมด 51 พระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมเหสีและพระสนมทั้งหมด 54 คน และมีพระราชโอรสและพระราชธิดารวมทั้งหมด 27 พระองค์ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมเหสีและพระสนมทั้งหมด 68 คน และมีพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งหมด 77 พระองค์ ซึ่งทั้งพระมเหสีและพระสนมนั้นจะมาจากตระกูลขุนนางต่าง ๆ เช่น ตระกูลขุนาค ตระกูลสิงหนเสนี ตระกูล ณ นคร เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการเป็นการสร้างความสัมพันธ์เพื่อเป็นฐานอำนาจและความจงรักภักดี (ปิยนาด บุนนาค, 2540 : 45-47) ขณะเดียวกันความนิยมดังกล่าวได้แพร่กระจายไปยังกลุ่มขุนนางอีกด้วย

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นว่าเทียนวรรณไม่เห็นด้วยกับการมีภรรยาหลายคน แต่ในทางตรงกันข้ามเทียนวรรณสนับสนุนและเสนอให้คนในสังคมหันมานิยม

การมีภรรยาคนเดียว (Monogamy) เป็นลักษณะครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว เนื่องจากเทียนวรรณเห็นว่าครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อหนึ่งคนกับแม่และลูกอีกหลายคนหรือการมีภรรยาหลายคนนั้นมีส่วนทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา โดยเฉพาะในกลุ่มชนนางซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าสาเหตุทำให้มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเนื่องจากค่าใช้จ่ายไม่เพียงพอ ดังที่เทียนวรรณ กล่าวว่า

ที่ ๒ จะให้มีกฎหมายมีภรรยาคนเดียว ประสงค์จะตัดโทษในการไม่มีประโยชน์แก่ราชการให้น้อยลง

(ตลข 5. ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีใช้นอนหลับ : 1355)

การที่มีเมียมาก ส่อให้เห็นความฉิบหายแห่งโทษ แลก่อการแสวงหาทรัพย์ผิด ๆ ถูก ๆ เพราะเหตุว่าถ้าเมียงามรักลปรนนิบัติพอใจสามีแล้ว อาจทำให้ใจสามีแปรปรวนไปจากความตั้งใจได้เป็นแน่ แลทั้งจะก่อการวิวาทในระหว่างเมียเดิมกับเมียใหม่ด้วย จำเป็นสามีต้องจัดการให้พอเพียง ครั้นหาทางสุจริตไม่พอเพียงผลน้อยไม่พอแก่ความต้องการ จึงต้องพลิกแพลงหาในทางไม่ชอบธรรมได้ เพราะคนตกอยู่ในอำนาจเป็นทาสของความปรารถนาในใจของตนเอง

(ตลข 4. ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นหนี้หรือเป็นทาส : 1087-1088)

ขณะเดียวกันเทียนวรรณยังได้กล่าวถึงผลเสียของการมีภรรยาหลายคนว่าจะทำให้สุขภาพร่างกายไม่ดีไม่แข็งแรง ทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์และทำให้เกิดความกังวลวุ่นวาย แต่ในทางตรงกันข้ามหากมีภรรยาคนเดียวก็ส่งผลให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่สิ้นเปลืองทรัพย์สิ้นและไม่วุ่นวายใจอีกด้วย ดังตัวอย่าง

แต่อย่างไรก็ดี เราเห็นว่าถ้ามีเมียคนเดียวก็จะมีห่วงแต่คนเดียวเท่านั้น คงจะเบาลงไปบ้าง ถ้ามีมากก็จะต้องห่วงมากเป็นธรรมดาอยู่เอง จะไม่ต่างอะไรแก่รถหรือเรือที่บันทุกของมากแลของหนัก ก็ย่อมมีความหนักมากอยู่เองตามธรรมดาของความบันทุกของที่มีน้ำหนัก

(ตลข 4. ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครจะยกได้ : 992)

ถามว่าเมียหลายคนผลไหน, ตอบว่าได้เซยขัดสนไหน, ทักกันไปมิได้วันเป็นนินด์, ถามว่าดีมีคุณดูลความคิด, หรือเรื่องฤทธิ์ด้วยวิชาปัญญาขยัน, บันเทาโรคโคสุขาสารพัน, หรืออะนันด์โทษให้ทีในการ, ตอบว่าเปลืองเวลาชะรูป, ทั้งซัดซุบทรงรัตนตลสลดสลาย, กำเรบโรคลมเอ็นเส้นแลกาย, ทั้งวุ่นวายวิญญาเฝ้าอาวร, ทั้งเปลืองทรัพย์จับจ่ายหลายสถาน, ต้องสมานมิ่งมิตรคิดผันผอน, เช่นรบริบทพรมตลุมบอน, เปนเครื่องรอนกายจิตระคิดระอา, จึงถามว่าถ้าคนเดียวไม่เคียวขับ, ไม่มากทรัพย์มากศึกษา, ตัวต่อตัวชั่วดีมีอัตรา, ไม่มากหน้ามากนางจะอย่างไร,

ตอบว่าดีมีผลกัวงวลน้อย, มิต้องคอยคิดบำรุงสะดุ้งไหว, ยิ่งข้าตีมีปัญญาอาณานิย, ทั้งร่วมใจร่วมจิตรสนิทนาง,

(ศิริข 2. กามาทีนวะคำกลอน : 696-697)

บุรุษย์เอ๋ยเซยโฉมประโลมสวาส, แต่หนึ่งนางนุชนางช้อย่างเห็น, เสยร่างกายวายชีวังเนื้อหนังเอ็น, เพราะการเซ่นลามกอกผู้ชาย, ดูพวกเขาเหล่ายุโรปที่คอบมิตร, แนบสนิทหนึ่งนางเหมือนอย่างหมาย, ดูสำราญการธุระก็สะบาย, หญิงหมายรักผิวของตัวจริง, เอาอย่างเขาเราเห็นดีมิใช่เล่น, เมาไม่เปนนิดดูปีเห็นดียิ่ง,

(ศิริข2. กามาทีนวะคำกลอน : 699)

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุด ซึ่งอาจประกอบไปด้วยสมาชิกหลายวัยที่อยู่ร่วมกัน หน้าที่ของครอบครัวคือ การให้การอบรมสั่งสอนและหาเลี้ยงบุตรตามความสมควร เทียนวรรณได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ของครอบครัวว่าควรให้การอบรมสั่งสอนบุตร แต่อย่างไรก็ตามครอบครัวของเทียนวรรณเองก็ได้อบอุ่น และตัวเทียนวรรณก็ได้มีโอกาสในการอบรมสั่งสอนบุตรได้ตามสมควร เนื่องจากเทียนวรรณถูกจับจำคุกเป็นเวลา 16 ปี 7 เดือน จึงทำให้ระยะเวลาดังกล่าวเทียนวรรณมิได้ทำหน้าที่พ่อในการอบรมสั่งสอนบุตร ซึ่งเทียนวรรณก็ยอมรับว่าเขาไม่ได้มีโอกาสที่จะอบรมสั่งสอนบุตรของตนและภรรยาของเทียนวรรณก็ได้อบรมสั่งสอนบุตรเท่าที่ควรเพราะต้องทำหน้าที่ในการหาเลี้ยงบุตร แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังคงเชื่อมั่นว่าหน้าที่ที่สำคัญของครอบครัวนั้นคือการให้การอบรมและเลี้ยงดูบุตรตามที่เทียนวรรณกล่าวว่า

อธิบายว่าบิดามารดาแนะนำบุตรแต่ในการที่ขอบอันจะบังเกิดผลแก่ตนแลผู้อื่น, เมื่อเห็นว่าอายุบุตรสมควรจะเล่าเรียนศึกษาในวิชาชั้นต้น คืออักขระไสมยหรือเลขลูกคิด จึงนำบุตรไปสู่สำนักนี้อาจารย์ที่ดีทรงคุณสัมประธารอบรู้ศิลปประสาตร์ต่าง ๆ ครั้นบุตรรอบรู้ในวิธีอักษรเลขลูกคิดแล้ว, จึงให้บุตรศึกษาในสรรพวิชาต่าง ๆ มีราชสาตร์โหราสาตร์วัชรยะกะสาตร์ธาตุเคมีคตริเป็นต้น, หรือแผนที่ลำดับกระษัตริย์, หรือหัตถกิจโกศลต่าง ๆ

(ตุลฯ1. ว่าด้วยรัตนะ : 12-13)

ถ้ามีบุตรแลนดาก็จงสั่งสอนแลบังคับให้เล่าเรียนศึกษาวิชาความรู้เสียแต่ยังเยาว์อยู่ในประฐมวัย, เติบใหญ่มีครอบครัวจะได้หาเลี้ยงบิดามารดาแลบุตรภรรยาด้วยวิชาความรู้ จงบังคับห้ามปรามอย่าให้เป็นนักเลงการพนัน, ด้วยการพนันเป็นความฉิบหายใหญ่นัก, อย่าได้ยินดีแก่การบ่อนเบี้ยเลย, เหลือที่จะพรรณาทะแห่งการพนันได้, เมื่อถึงอับจนแล้วจึงจะได้รู้สึกโทษแห่งการบ่อนเบี้ยว่ามันชั่วร้ายอย่างไร,

(ศิริข1. คำเตือนเด็กเด็ก : 355)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของครอบครัวที่มีต่อส่วนรวมคือการทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตนเองให้เป็นพลเมืองดีของสังคม โดยเทียนวรรณกล่าวย้ำเสมอ โดยเฉพาะการอบรมสั่งสอนไม่ได้ไปยุ่งเกี่ยวกับการพนันเพราะเทียนวรรณเชื่อมั่นว่าการพนันเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมเสื่อมก่อให้เกิดปัญหาหรืออาชญากรรมต่าง ๆ ตามมา .

ในด้านของเครือญาติเทียนวรรณให้ความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติโดยเทียนวรรณได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับการแสดงความเคารพตามลำดับอาวุโส ไม่ดูหมิ่นดูถูกกันเพื่อที่จะช่วยให้ดำรงวงศ์ตระกูลของตนเอง ขณะเดียวกันก็ควรให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างเครือญาติตามกำลังของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการให้ความช่วยเหลือนั้นเทียนวรรณเห็นว่าควรให้ความช่วยเหลือแก่ญาติที่ประพฤติดีแต่ไม่ควรให้ความช่วยเหลือแก่ญาติที่ทำความผิดความชั่ว ดังตัวอย่าง

ถามว่า คนดีท่านประกอบประพฤติกว้างเพื่อเผื่อแผ่ในญาติมิตรของท่านอย่างไร

(๑) ตอบว่า, ท่านย่อมรักใคร่ในวงศ์ตระกูลของท่าน, โดยความสนิทสนมทั้งสองฝ่าย คือไม่แสดงความดูหมิ่นดูถูกแก่วงศ์ญาติที่ยากไร้ระนาดต่ำกว่าตนด้วยยศแลทรัพย์หรือสติปัญญา ความรู้เป็นต้นย่อมนับถือไม่เลือกว่าจนมีดีชั่ว,

(๒) ท่านทำความเคารพในญาติที่ยิ่งด้วยอายุและประเพณีฐานต่อนับแก่ญาติผู้อ่อนกว่าด้วยอายุให้สมควร, แสดงความนับถือให้ปรากฏด้วยความเอื้อเฟื้อจริง ๆ ไม่สักแต่ทำโดยกันนินทาแลโดยเสียมิได้

(๓) ท่านย่อมอุปถัมภ์บำรุงญาติแลมิตรที่รักโดยเต็มกำลังกายกำลังทรัพย์กำลังปัญญาพาหะนะที่ท่านมีอยู่เพียงไรโดยชอบธรรม อันควรจะทำให้ตลอดได้, ตามญาติสังกะหะแลมิตรสังกะหะ

(๔) ท่านย่อมรักใคร่ญาติแลมิตรที่ดีแลชั่วตามคุณานุรูปแลวัยวุฒิของผู้เป็นญาติแลมิตรนั้น ๆ ถ้าญาติแลมิตรคนใด ที่ประกอบแต่การชั่วกล่าวสั่งสอนมิได้เชื่อถือ, ก็ได้แต่ความอะนุกูลเกื้อหนุนให้ป็นวัตถุสิ่งของมีเงินแลเข้าน้ำเสียผาเป็นต้น, ในสมัยเมื่อขัดสนยากจนเท่านั้น, ไม่อาจใกล้ชิดญาติมิตรที่ประพฤติความชั่วเห็นปานนั้น, โดยเกรงจะนำอันระยำมาถึงด้วย,

(ตีรช 2. ว่าด้วยคนดีประกอบประพฤติกว้างเพื่อเผื่อแผ่ในญาติมิตรของตน : 837-838)

ในส่วนญาติพี่น้องห่างไกลชิด ถ้าเขาประพฤติประกอบการดีความดีโดยสุจริตดำเนินกายวาจาใจทางเดียวแก่เราก็ควรต้องผูกพันใกล้ชิดอย่าห่างเหิน ถ้าเขาไม่ตั้งอยู่ในความงามความดีเช่นแก่เรา เราเห็นว่ามิโทษ เราต้องหลีกเลี่ยงอย่างให้ใกล้ชิด ถ้าญาติมิตรมีทุกข์ธุระหันมาหา ควรอนุเคราะห์แบกหามเงื้อมตามกำลัง ที่เราจะพึงทำให้สถานใดเพียงใด

แต่ในส่วนมิตรสหายนั้น ถ้าเดินทางร่วมกันในความดีก็ดูญาติหรือยิ่งกว่าญาติอีก เพราะพระตรัสว่ากัลยาณมิตรเป็นสิ่งสำคัญที่สุด สามารถชักนำให้เราถึงสุขแลประโยชน์อย่างยิ่งได้ในมิตรที่เป็นกัลยาณชน

(ตูลย 4.ว่าด้วยผู้ถือคำสั่งพ่อแม่สั่งสอนตั้งใจจะทำตาม : 1101-1102)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเทียนวรรณมีความเชื่อมั่นในระบบครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว ซึ่งเทียนวรรณเชื่อว่าจะไม่ก่อให้เกิดการทุจริตหรือการฉ้อราษฎร์ หรือการสิ้นเปลืองทรัพย์สินโดยใช่เหตุ สุขภาพร่างกายก็แข็งแรงสมบูรณ์ และไม่เหนื่อยใจ นอกจากนี้เทียนวรรณยังเห็นว่า ครอบครัวเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญเนื่องจากครอบครัวมีหน้าที่หลักคือการศึกษา การอบรมเลี้ยงดูสมาชิกภายในครอบครัว นอกจากนี้เทียนวรรณได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติว่าควรที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสมควรและตามกำลังของตนเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะทำให้สามารถดำรงวงศ์ตระกูลสืบต่อไปได้

4. โลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับนานาประเทศนั้นมีมาช้านาน ซึ่งการติดต่อส่วนใหญ่จะเป็นการค้าขายระหว่างกัน ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาติตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมากหลังจากขาดการติดต่อเมื่อครั้งสมัยอยุธยาที่มีการขับไล่ชาวตะวันตกออกนอกประเทศ การเข้ามาของชาติตะวันตกในสมัยดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องของ การค้าขายและขยายอาณานิคมหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดการผลิตสินค้าจำนวนมาก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาตลาดเพื่อรองรับการผลิตสินค้าดังกล่าว ขณะเดียวกันก็แสวงหาวัตถุดิบเพื่อการผลิตอีกด้วยจึงเป็นการเข้าสู่ยุคจักรวรรดินิยม ชาติตะวันตกพยายามที่จะติดต่อเพื่อทำสนธิสัญญาทางการค้ากับไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลายครั้งแต่ไม่ประสบความสำเร็จ

การเข้ามาติดต่อทำสนธิสัญญากับไทยของชาติตะวันตกนั้นส่งผลให้ไทยจำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามการติดต่อกับชาติตะวันตกก็ทำให้เกิดปัญหาอีกต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะกรณีที่ไทยต้องเสียดินแดนบางส่วนเพื่อรักษาเอกราชจากภัยของจักรวรรดินิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เทียนวรรณในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ในช่วงยุคสมัยที่มีการติดต่อกับนานาประเทศ และได้มีโอกาสติดต่อกับชนชาติอื่น ๆ ได้แสดงโลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติต่าง ๆ แตกต่างกันไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างชาวตะวันตกและชาวสยามประเทศ ขณะเดียวกัน เทียนวรรณก็ได้ชี้ให้เห็นถึงภัยที่เกิดขึ้นจากชาวตะวันตกหรือชาวต่างชาติต่างภาษา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการศึกษาออกเป็น โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติตะวันตก และ โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติตะวันออก (เอเชีย)

4.1 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติตะวันตก

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ยุโรปซึ่งผ่านการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรมแล้วได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศตามลัทธิจักรวรรดินิยมมุ่งแสวงหาอาณานิคมและเขตอิทธิพลในทวีปต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้ประเทศมหาอำนาจในยุโรปเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2532 : 388) ไทยได้รับผลกระทบจากการติดต่อกับชาติตะวันตกที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยไทยต้องสูญเสียสิทธิทางการค้าและสูญเสียดินแดนดินบางส่วนเพื่อที่จะรักษาแผ่นดินใหญ่ให้คงความเอกราชไว้

เทียนวรรณในฐานะที่เป็นนักคิดนักเขียนแห่งยุคได้แสดงโลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติยุโรปเอาไว้ในวรรณกรรม จากการศึกษาผู้วิจัยแบ่งการศึกษาโลกทัศน์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.1 สาเหตุแห่งความเจริญของชาติตะวันตก

เทียนวรรณในฐานะที่อยู่ร่วมสมัยได้เขียนบทความกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มประเทศยุโรปว่าเป็นกลุ่มประเทศที่ได้รับการพัฒนาจนทำให้เป็นประเทศที่มีความก้าวหน้ากว่ากลุ่มประเทศอื่น โดยเทียนวรรณมองว่าชาวยุโรปมีความสามารถในการเมืองการปกครองสามารถที่จะจัดการให้ประเทศบ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย และที่สำคัญคือการทหาร ดังเห็นได้จากกองทัพทหารของประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศส เช่นทหารอังกฤษรบชนะพม่าและจีนทำให้พม่าและจีนตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ซึ่งเทียนวรรณเองก็ทรงทราบเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เนื่องจากเกิดขึ้นก่อนที่อังกฤษจะเข้าทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เทียนวรรณ จึงกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มประเทศยุโรปว่าเป็นแกว้ออีกอย่างหนึ่งเพราะมีการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรือง ในบทความเรื่อง “ว่าด้วยรัตน” เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติตะวันตก ดังตัวอย่าง

๑๕ ถามว่าแกว้อที่ ๑๕ นั้นมีประเภทพิศดารประการใด,

ตอบว่าแกว้อที่ ๑๕ นั้น กล่าวคือ ชนชาติยุโรปที่จัดการบ้านเมือง แลขนบธรรมเนียมเรียบร้อยแทบทุกอย่าง อธิบายว่าคือราชการฝ่ายทหารพลเรือน เป็นต้นว่าการฝึกหัดทหารแลการเล่าเรียนรู้วิชาแลการค้าขาย หรือการหมอ การอ่านตลอดลงไปจนการนุ่งห่ม กินอยู่แลการบ้านเรือนเรียบร้อย เปนตำหรับระเบียบไม่ก้าวก่ายก็คิดวางทุกอย่าง ทุกประการจึงควรนับว่าธรรมเนียมของเขาเปนแกว้อจะหาชนชาติอื่นประเทศอื่นเปรียบเสมอเขาไม่ได้ เปนธรรมเนียมแกว้อจริง ๆ ในการที่เขาได้จัดไว้แล้ว, หรือจะว่าเปนแกว้อธรรมเนียมก็ได้

(ตุลข 1. ว่าด้วยรัตน : 22)

คนในประเทศยุโรปและอเมริกาในทุกวันนี้, พิศระห์ดูมีความเจริญมากยิ่งขึ้นกว่าในประเทศข้าง
 อาเซีย,

(ศิริฯ 1. ไปรเวศคำแนะนำ : 152)

สำหรับสาเหตุของความเจริญของชาวตะวันตกนั้นเทียบวรรณเห็นว่าเกิดจากตัวผู้นำ
 หรือผู้ปกครองประเทศเอง ดังจะเห็นได้จากบทความเรื่อง “ไปรเวศแนะนำ” ที่เทียบวรรณก
 ล่าวว่าสาเหตุที่ทำให้กลุ่มประเทศยุโรปมีความเจริญรุ่งเรืองนั้นเกิดจาก 3 สาเหตุด้วยกันคือ

1. ผู้นำเป็นผู้ที่มีความเมตตาช่วยเหลือผู้ที่อยู่ใต้ปกครองในเรื่องต่าง ๆ และเปิดโอกาส
 ให้กับกลุ่มบุคคลอื่นด้วย นอกจากนั้นรัฐยังต้องอำนวยความสะดวกให้กับประชาชน
 ภายในประเทศในด้านต่าง ๆ เช่น การตั้งธนาคาร โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ซึ่งในส่วน
 ของสิ่งอำนวยความสะดวกนี้มีทั้งที่ให้บริการฟรีและการเก็บค่าธรรมเนียม

2. ผู้นำเป็นผู้มีความรู้และคุณธรรม โดยเทียบวรรณเห็นว่าลักษณะนิสัยของชาวยุโรป
 นั้นชอบการเดินทาง การผจญภัยและสนใจใฝ่การศึกษา ดังที่เทียบวรรณเปรียบเทียบเอาไว้
 ว่า “การหนังสือของเขาหรือฐานะในเรื่องหนังสือ เปรียบเหมือนชาวประเทศเรากินเข้าคือ
 อาหาร” ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้มีทั้งในตัวของผู้นำและประชาชน จากลักษณะดังกล่าวจึงเป็น
 สาเหตุที่ทำให้ประเทศสามารถพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว

3. กลุ่มประเทศยุโรปมีการพัฒนากองทัพให้มีความเข้มแข็ง และเห็นว่าการปรับปรุง
 หรือพัฒนากองทัพนั้นเป็นสิ่งสำคัญในยุคของการล่าอาณานิคมเป็นอย่างมาก

จากสาเหตุทั้ง 3 ประการนั้นเทียบวรรณมองว่าเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้กลุ่มประเทศยุโรปมี
 ความเจริญรุ่งเรืองเหนือกว่าชาติอื่น ดังตัวอย่าง

คนในประเทศยุโรปและอเมริกาในทุกวันนี้, พิศระห์ดูเห็นความเจริญมากยิ่งขึ้นกว่าในประเทศ
 ข้างอาเซีย,

ข้าพเจ้าได้พิเคราะห์หาเหตุดูว่า, เหตุใดจึงได้เจริญด้วยวิชาการต่าง ๆ อันวิเศษ, ทั้งมี
 กำลังแลอำนาจมากด้วย, เมื่อพิเคราะห์ก็เห็นเหตุหลายอย่างหลายประการนักประกอบกัน

เหตุที่ ๑ สันดานคนผู้ใหญ่หัวหน้า แลนักปราชญ์เศรษฐีพ่อค้าเสนาบดีเจ้านาย, ประกอบไป
 ด้วยความเมตตาปราณีแก่ผู้น้อย, แลคนโง่คนยากจนมากนัก, ไม่ถือยศศักดิ์แลไม่เสียตายทรัพย์,
 เหนการสิ่งใดที่จะเป็นการดีแลประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์แล้ว, ก็เต็มใจทำพร้อม ๆ กันอุปถัมภ์
 บำรุงการนั้น ๆ ให้สำเร็จแลดำรงตั้งมั่นถาวรอยู่แล้วคิดจัดการรักษาด้วยมิได้ทำทิ้งหรือทอดธุระ
 เสีย, อันการที่เขาได้สงเคราะห์ซึ่งกันแลกันนั้นคือการตั้งแบ่งกันให้กู้เงินแลรับฝากเงินเอาดอกเบี้ย
 แลให้ดอกเบี้ย, แลใช้ธนบัตรแลธนณัติ คือ เชกแทนเงินมาก ๆ ไม่ต้องเป็นธุระขนแบกหาม, แล
 ตั้งโรงเรียนสอนคนยากจนที่มีทรัพย์ด้วยให้มีวิชาความรู้วิเศษต่าง ๆ แลเปิดทางให้คนดีมีความรู้แล
 ตำแหน่งราชการ, แลตรวจสอบวินิจฉัยทดลองวิชาความรู้ของนักเรียนแลนักปราชญ์ผู้มีวิชา แลรับ
 ธุระอินชูลินสินค้าแลกำปั่นวัตถุ รับส่งคนโดยสารเรือแลรถ รับธุระเลี้ยงคนกำพร้าวแลคนอะนาถา

ยากจน, แลตั้งโรงพยาบาลรักษาคนไข้เจ็บ, แลเสียจริตเป็นบ้าคลั่ง เป็นรื้อสอนวิชาแก่คนตาบอด หูหนวกแลเป็นใบ้, เป็นรื้อแก่นายห้างพ่อค้าให้มีราชทูตแลกงสุลไปกำกับสัพเพคนในบังคับแลเอเย่นอยู่ต่างประเทศให้มีเรือรบกลไฟไปเที่ยวสืบสวนตระเวนฟังข่าวคราวสุขทุกข์ของคนที่อยู่ในร่มธงได้มีพนักงานตรวจในท้องฟ้าอากาศแลมหาสมุทรปาดงอยู่เสมอมิได้ขาด แล้วยอมให้ปาดนแก่เจ้าของความคิดแลวิชาต่าง ๆ ที่คิดที่ทำได้ใหม่ ๆ แล้วยอมให้มีเจ้าพนักงานสำหรับตรวจการธรรมเนียม แลสิ่งของที่ไม่ดี เช่นอาหารมีเนื้อวัวเป็นต้นออกเสียแลจัดทำขึ้นให้ดีกว่าก่อน,

การสงเคราะห์ทั้งปวงที่ได้กล่าวมานี้, จัดเป็นสองแผนก ๆ หนึ่งเป็นการแผ่นดิน, คือเป็นการของพ่อค้าพานิชนายห้างแลราษฎรแลเจ้านายขุนนาง, ในการสองอย่างที่ได้กล่าวมานี้, อย่างหนึ่งต้องเสียเงินมีค่าธรรมเนียม อย่างหนึ่งเป็นยูนีเวอร์ซิตีไม่ต้องเสียเงิน, เพราะความกรุณาใหญ่คิดแต่จะสงเคราะห์แก่ผู้ที่ยากจน, เหตุการที่ได้กล่าวมายืดยาวนี้, เป็นเหตุที่ ๑ เป็นมูลรากจะให้เกิดความศิวิไลซ์ขึ้นในบ้านเมืองของเขา,

เหตุที่ ๒ นั้น, เจ้านายเศรษฐีพ่อค้าราษฎรทั้งหลายในประเทศยุโรป อเมริกา, กิริยาอาณัติไลยหมั่นเพียรในที่ที่จะแสวงหาวิชาแลทรัพย์แลความดี, เหมือนการอย่างไรที่คนในประเทศอื่นไม่ใคร่จะฝักฝายเอาเป็นธุระเล่าเรียนศึกษาการสิ่งนั้นอย่างนั้นคนในประเทศยุโรปอเมริกา ย่อมมีใจฝักฝายยินดีศึกษาแลประกอบประพฤติดุโดยมีขอวามากกว่าคนเกียจคร้าน, ดูการอ่านหนังสือแลเรียน หนังสือ, ย่อมเป็นที่พอใจของเขามาก, ที่สุดจะเดินทางในมหาสมุทรอันใหญ่กว้างผาคลื่นลมก็ยังมีเวลาอ่านหนังสือ, เพราะหนังสือเป็นเครื่องหมายรู้, แลเหตุการณ์ทั่วไปแลเป็นเครื่องประดิษฐานดำรงไว้ซึ่งสรรพสาตร์ทั้งปวง

พิเคราะห์ดูชาวยุโรปอเมริกา ถ้ามีเรือนแล้วคงมีหนังสือแลตู้ไว้หนังสือ, โต๊ะเก้าอี้เครื่องเขียนหนังสือพร้อม, ที่จะไม่มีนั้นน้อยส่วนนัก,

การหนังสือของเขาหรือฐานะในเรื่องหนังสือ, เปรียบเหมือนชาวประเทศเรากินเข้าคืออาหารให้ร่างกายเจริญอ้วนพีมีกำลัง ในความขื่อนี้ผิดกว่าคนในประเทศอื่น ๆ เขาได้บริโภคอาหารอยู่เสมอจึงได้มีกำลังความคิดแลปัญญา,

ประการหนึ่งได้พิเคราะห์ดูชนในทวีปเอเชีย, ไม่ใคร่จะมีคนกล้า, เล่นเรือออกทะเลลึก, หรือกล้าเที่ยวในป่าดงใหญ่ที่มีสัตว์ร้าย,

อันชาวยุโรปแลอเมริกาที่กล้าหาญนัก, อาไศรยมหาสมุทรแลป่าดงดงบ้านเรือนของตน, ด้วยธรรมดาของคนที่เกี่ยวข้องป่าดงแลทะเลใหญ่แลอ่านหนังสือต่าง ๆ มากนั้น, เป็นเหตุให้รู้การแปลกปลดทั่วโลกลี้ จึงชักนำใจให้ใสสว่างแลกล้าหาญหมั่นเพียรขึ้นกว่าปรกติ,

เหตุที่ ๓ นั้น เมื่อเขาทั้งหลายที่ได้หัดปรี๊ดฝึกฝนการทหารไว้แล้ว, เมื่อเขาได้ข่าวว่าจะเกิดสงครามแก่กัน เขาย่อมมีใจรี้นเร็กเอิกกะเร็ก, เพราะเขาเห็นว่าเป็นเวลาที่เขาจะได้สำแดงวิชาแลกำลังสติปัญญา ความรู้แลความมั่งคั่งจากกล้าหาญของเขา, ที่เขาได้สะสมศึกษาไว้, เปรียบเหมือนคนในประเทศเราเมื่อใกล้จะถึงนัดฤกษ์ คือ กรุคแลสงคราม หรือการมะโหระศผสมโพธิ์ต่าง ๆ ย่อมเป็นที่บันเทิงใจ,

เหตุ ๓ ประการ คือการที่ได้อ่านได้เรียนหนังสือเหมือนพวกเรากินอาหารเลี้ยงชีวิต, มีการเที่ยวป่าเที่ยวทะเลเหมือนอยู่บ้านเรือน, มีการรบศึกสงครามเหมือนการมะโหระศผสมโพธิ์, แลตรุศ

สงคราม, เหตุ ๓ ประการนี้ปะปนพะละ คือ กำลังใหญ่กล้าหาญมากนัก, ความเจริญด้วยอำนาจแล
วิชาวิเศษต่าง ๆ แลความศิวิไลย จึงเดินทวีไม่มีเวลาหยุด

(ศิริข. ไปรเวศแนะนำ 1 : 153-156)

จากลักษณะดังกล่าวนี้เทียบวรรณเห็นว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้ชนชาติยุโรปเป็นชนชาติที่
มีความเจริญมากกว่าชนชาติอื่น

4.1.2 การสนับสนุนและส่งเสริมประชาชน

จากการศึกษา เทียบวรรณเห็นว่ากลุ่มประเทศยุโรปมีการส่งเสริม
ประชาชนภายในประเทศในด้านต่าง ๆ ขณะเดียวกันเขาก็พยายามปกป้องและป้องกันอันตราย
ที่จะเกิดแก่ประเทศและประชาชนของตนเอง ดังที่เทียบวรรณกล่าวเอาไว้ว่า

ข้าพเจ้าได้ไตร่ตรองดูโดยละเอียดแล้วว่า, ทางใดสิ่งใดที่จะเป็นการกีดกันปิดบัง ห้ามความดี
ความเจริญแลความสุข ตัดผลประโยชน์ของบ้านเมืองแลราษฎร, การนั้นสิ่งนั้นเขาได้รับช่วยกันหรือ
ถอนทำลายล้างปราบเสียให้ราบคาบ, มิให้ตั้งดำรงอยู่กีดขวางทางของความเจริญได้, ทางใดสิ่งใดที่
จะเป็นการชักนำยังความสุขความเจริญแก่บ้านเมือง หรือเกื้อกูลแก่นักปราชญ์นักเรียนยังวิชา
ความรู้ให้เจริญขึ้น, ทางนั้นสิ่งนั้นเขาก็ช่วยกันอุปถัมภ์บำรุง ประคับประคองทุบปราบให้เสียราบ
เสมอให้มีโอกาสเดินได้สะดวกดีให้ความดีคนดีแลประโยชน์เจริญรุ่งเรืองโดยสะดวก, แล้วเขาได้
ช่วยกันบริหารรักษา มิให้คนโกงคนพาลรื้อถอนทำลายได้,

(ศิริข1. ไปรเวศแนะนำ : 157)

กล่าวโดยสรุปคือ เทียบวรรณเห็นว่ากลุ่มชนชาติยุโรปจะสนับสนุนส่งเสริมสิ่งที่รัฐเห็น
ว่าเป็นประโยชน์กับประชาชน และพยายามตัดทอนสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์หรือสิ่งที่
ขัดขวางความเจริญออกไปเพื่อสร้างความเจริญให้กับชาติของตนเอง

4.1.3 ลักษณะนิสัยชาวตะวันตก

เทียบวรรณกล่าวถึงลักษณะนิสัยของชาวยุโรปว่ามีความแตกต่างกับคน
เอเชีย คือชาวยุโรปมีความสนใจใฝ่ศึกษามากกว่าคนในแถบเอเชีย และที่สำคัญพวกเขายังมี
ความกล้าหาญรักในการเดินทางผจญภัยไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งเทียบวรรณก็เห็นว่าเป็นอีกสาเหตุ
หนึ่งที่ทำให้ชาวยุโรปมีการพัฒนาได้อย่างรวดเร็วกว่าชาวเอเชีย ตัวอย่าง

อันพวกเขาเหล่ายุโรปเที่ยวจบทั่ว, ไม่นึกกลัวใจกล้าหาญสำหรับอัน, ไปถึงไหนไปถึงดั่ง,
ดูผิดกันกับอาณาคนเอเชีย, การหนังสือถือธุระเช่นขนม, เป็นอารมณ์เจียวจริง ๆ ไม่นิ่งเสีย,
ทั้งอ่านเขียนเพียรทำออกจำเจีย, มิให้เสียที่ธุระหรือระอา, หิมะวาป่าทเลเที่ยวเร่ร้อน, เปรียบ
เหมือนคว้นปลิวว่อนเท่าก้อนเขา, การสงเคราะห์อนุเคราะห์คอยเรอะเร้า, เหมือนฝนเข้า

นำวรรณคดีกรรกรรม, ถึงยากจนคนแค้นแสนสาหัส, ถ้าเจนนัดจบบรู้ผู้ถาม, ได้สอบสวน
ทวนทบทไมลบนาน, ได้ติดตามวิทยาสารพัน,

(ศิริข. อนุสรสาธน์ 1 : 252)

ลักษณะนิสัยของชาวยุโรปที่รักในการผจญภัย และการสนใจใฝ่เรียนรู้เป็นสิ่งที่ทำให้
ประเทศพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

4.1.4 การเลียนแบบชาวตะวันตก

เทียนวรรณเห็นว่าประเทศไทยเราเองน่าจะนำเอามาเป็นแบบอย่างใน
การพัฒนาประเทศ แต่อย่างไรก็ตามการเลียนแบบนั้นเทียนวรรณเสนอว่าควรเลือกเอาเฉพาะ
สิ่งที่เป็นประโยชน์กับการพัฒนาประเทศและสามารถนำมาปรับใช้ได้เนื่องจากเทียนวรรณเห็น
ว่าชาวยุโรปเขารู้และเห็นก่อนฉะนั้นสิ่งที่เป็นประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ จึงควรนำมาปรับใช้
เพื่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองแต่มีใช้เลียนแบบในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ดังที่
เทียนวรรณกล่าวเอาไว้ว่า

ก็อันชาวตะวันตกคือประเทศยุโรปเปียน ย่อมดำริห์ก่อนเราเห็นก่อนเราทำมาก่อนเรา ใน
กิจการบ้านเมืองเครื่องใช้เครื่องเล่น หรือราชการบ้านเมืองฝ่ายทหารแลพลเรือน เพราะฉะนั้นเราจึง
ต้องพยายามดำเนินราชการตามความเจริญเขาบ้าง

แท้จริงถ้าพวกเราเดินตามเขาได้ ไม่เลือกว่ากิจการอันใดอย่างใด คงเป็นคุณตกในความดี
ความเจริญ ขอแต่อย่าให้พวกเราไปแยกทางเดินเสียเลย อุส่าห์เดินไปเถิดดีแล้วจะได้พอทัดเทียม
แก่พวกเขาได้บ้างในโลกย์

แต่จะอย่างไรก็ดี ในการเล่นทุกอย่างทุกประการที่มีใช้การจริง เราขอให้พวกเราพิจารณาก่อน
ควรตามจึงตาม ไม่ควรตามก็อย่าให้ตามไปนัก แต่การจริงของโลกย์ของธรรม ควรพวกเราต้องมี
มานะตั้งใจเล่าเรียนศึกษาหาความรู้ระดับกายใจให้มาก ๆ จนพอใช้ให้ทันแก่สมัยแลบุคคลที่สั่ง
สอนอยู่ในเวลานี้ เพื่อจะได้เป็นเครื่องอาศัยเลี้ยงชีพดำรงกายแลชาติประเทศในระหว่างชีวิตเรา แล
เพื่อจะได้เป็นกำลังแก่ราชการบ้านเมือง แลบำรุงพระพุทธศาสนาอันเป็นของหายากยิ่งที่จะมีได้
ด้วย

(ตลข 2. ว่าด้วยวิชาเล่นแต่กล่าวให้เจือประโยชน์ : 379-380)

นอกจากการที่เทียนวรรณกล่าวถึงชาวยุโรปแล้วเทียนวรรณยังได้กล่าวถึงประเทศที่
อยู่ในกลุ่มของประเทศตะวันตกอีก 3 ประเทศคือ อังกฤษ ฝรั่งเศสและอเมริกา ซึ่งแบ่ง
ประเด็นในการศึกษาดังต่อไปนี้

4.1.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติอังกฤษ

อังกฤษเป็นอีกประเทศหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทกับสยาม
ประเทศเป็นอย่างมากทั้งทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาปัญหาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสแต่

ขณะเดียวกันอังกฤษก็เป็นศัตรูทางการค้าและการเมืองที่สำคัญเช่นเดียวกับฝรั่งเศส ดังเราจะเห็นได้จากเหตุการณ์ ร.ศ.112 ที่อังกฤษเสนอให้ไทยยอมรับในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเมื่อครั้งที่อังกฤษและฝรั่งเศสได้ตกลงร่วมกันในการแสวงหาประโยชน์จากสยามประเทศ และที่สำคัญไทยต้องเสียดินแดนให้กับอังกฤษคือ รัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานูและปะลิส ในปี พ.ศ. 2452 แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังเห็นว่าอังกฤษเป็นภัยกับสยามประเทศน้อยกว่าฝรั่งเศส

เทียนวรรณได้เสนอทัศนะว่าการที่อังกฤษเป็นประเทศมหาอำนาจนั้นเป็นเพราะอังกฤษมีกองทัพที่เข้มแข็งโดยเฉพาะกองทัพอากาศ พลเมืองมีความรู้ และมีกำลังทรัพย์ จากสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ประเทศอังกฤษเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองเหนือประเทศอื่น ดังที่เทียนวรรณ กล่าวว่า

อำนาจอังกฤษในทุกวันนี้มีกำลังมากนัก, เพราะเจริญด้วยเหตุสามประการ, คือกำลังวิชา ปัญญาของเจ้านายแลพลเมือง ๑ กำลังทรัพย์สมบัติของเจ้านายแลราษฎร ๑, แลกำลังคือกรรมสมุทยุทธานุ วิชาการกองทัพเรือ ๑, กำลังทั้ง ๓ ประการนี้ใหญ่หลวงยิ่งนักยากที่จะหาประเทศใดเสมอได้, ทั้งกละนี้ก็เรียวยาวแทบรอบโลกย์ที่เหมาะสมทุกสถาน,

(ศิริข 1.ความเห็น : 296)

ก่อนที่อังกฤษจะมีความเจริญรุ่งเรืองได้นั้น อังกฤษเองก็เคยถูกรุกรานจากกลุ่มประเทศมหาอำนาจมาก่อนเช่น อิตาลี (โรม) และเพราะการที่อังกฤษถูกรุกรานอยู่ตลอดเวลา นั้นเองอังกฤษจึงได้พัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งและสามารถเป็นประเทศมหาอำนาจอีกประเทศหนึ่ง เทียนวรรณจึงเห็นว่าจากการที่อังกฤษได้รับความยากลำบากนั้นกลับกลายมาเป็นแรงผลักดันให้เกิดความเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรือง ดังตัวอย่าง

ถ้าว่าด้วยอำนาจของบ้านเมืองเช่นชาวอังกฤษ, โดยเหตุที่ถูกความข่มเหง, คือนานาประเทศได้เคยย่ำยีมาแต่ปางก่อนมากนัก, จึงได้มีมานะตั้งตัวเป็นเอกราชจนมีกำลังใหญ่เช่นในทุกวันนี้

ส่วนประเทศที่แต่ปางก่อนมีอำนาจใหญ่โต กลับเสื่อมถอยลงมากกว่าแต่ก่อนเช่นแก่เมืองโรม คือ อิตาลีเย็น, ซึ่งเปนได้ตั้งนั้นก็เพราะถือตัวมีความประมาทเชื่ออำนาจเชื่อบุญฤทธิ์, ไม่ระมัดระวังแลตั้งหน้าบำรุงชาติของตน,

(ตูลข 5.ว่าด้วยสรรพวิทยาต่าง ๆ ว่ายังไม่มีที่สู้ว่าเพียงใด : 1509)

แต่ความลำบากนั้นเองกลับเป็นมูลเหตุ แลเป็นปัจจัยให้เกิดผลมากขึ้นอีก, คือให้เกิดวิชาแลสติปัญญาความเพียรแลทรัพย์สินมัตถิขึ้น, ประเทศอังกฤษต้องอาศัยรบแบ่งเข้าสาละในประเศรัสเซีย, แลเนื้อสัตว์ในนานาประเทศนำเข้าไปขายจึงได้พอกินทั่วกันได้, ชาวอังกฤษทั้งหลายตั้งหน้าทำเครื่องพาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ อันวิจิตรขายแก่พ่อค้าต่างประเทศได้เงินไว้, ต่างประเทศก็

บันทุกอาหารมีแป้งเข้าสาลีและเนื้อสัตว์ต่าง ๆ แลไปซากาแฟเข้าไปขายที่เกาะอังกฤษ, ชาวอังกฤษก็ขายเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่นเหล็กแลทองแดงถ่านศิลาเป็นต้นแก่พ่อค้าต่างประเทศกลับออกไป, เพราะเหตุนี้เองทำให้ชาวอังกฤษเกิดวิชาช่าง แลปัญญาความเพียรมากขึ้นทุกทีจนปัจจุบันบัดนี้,

(ศิริฯ 1. ความเห็น : 298-299)

นอกจากนี้เทียนวรรณยังได้กล่าวถึงนโยบายของชาวอังกฤษที่เข้าไปยึดครองประเทศอื่นในยุคของการล่าอาณานิคมว่าชาวอังกฤษไม่ได้เบียดเบียนกลุ่มประเทศที่เป็นเสมือนเมืองขึ้นของตนเองมากนัก แต่ ชาวอังกฤษยังคงหนุนบำรุงประเทศเหล่านั้นด้วยมิได้แสวงหาผลประโยชน์ให้กับประเทศตนเองอย่างเดียว ดังตัวอย่าง

แลได้ทราบว่าอังกฤษได้ประเทศใดเปนกละนี้ก็มีได้กดขี่ข่มเหงราษฎรให้ชอกช้ำและทิ้งศาสนาเดิม ตามแต่ใจราษฎรจะประพฤติตามความเชื่อแลความเห็นของเขา, เว้นแต่อย่าให้ผิดกฎหมายก็แล้วกัน

เราได้พิเคราะห์ดูเห็นว่า, ถ้าเขามีได้เสียสามรรคี่แห่งกันแลกันแล้ว, ดูเหมือนจะไม่มีชาติใดไปกว่าเขาได้, เพราะอังกฤษมีกละนี้ทั่วโลกได้ที่สำคัญในการศึกสงครามแลทำค้าขายในทางทะเลมาก เปนหนทางที่หาแห่งผลประโยชน์ทั้งนั้นเช่นเอเดน แกลล่าโบ สีลอน สิงคโปร์ฮ่องกง เหล่านี้ เปนที่พักกองนาวาแลเปนท่ารับสินค้าอันสำคัญ

(ศิริฯ 1. ความเห็น : 312-313)

ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับชนชาติอังกฤษได้ว่า การที่อังกฤษมีความเจริญก้าวหน้าและเป็นมหาอำนาจได้นั้นเกิดจากการที่อังกฤษถูกรุกรานจากชาติอื่น ๆ เป็นประจำจึงทำให้อังกฤษเร่งพัฒนากองทัพเรือให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นขณะเดียวกันทั้งเจ้านายขุนนางและพลเมืองของชาติอังกฤษก็มีความรู้มีการศึกษาจึงเป็นสาเหตุทำให้ก้าวมาสู่การเป็นประเทศมหาอำนาจอีกประเทศหนึ่งในยุคจักรวรรดินิยม และนอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอทัศนะว่าการเป็นมหาอำนาจเข้ายึดครองประเทศต่าง ๆ ของอังกฤษนั้นอังกฤษจะใช้วิธีสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศนั้น ๆ ก่อนจึงเข้ายึดครองเป็นอาณานิคมซึ่งวิธีดังกล่าวเทียนวรรณเห็นว่าแตกต่างกับประเทศฝรั่งเศส

4.1.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้นขาดการติดต่อกันเป็นเวลาเกือบสองศตวรรษ เนื่องจากมีปัญหาทางการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2231) ไทยและฝรั่งเศสจึงขาดการติดต่อกันเป็นเวลาประมาณ 168 ปี เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฝรั่งเศสจึงได้เข้ามาติดต่อเจริญสัม

พันธมิตรกับไทยอีกครั้งหนึ่ง (เพ็ญศรี ดูก. 2527 : 10) การติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับฝรั่งเศสผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมต้องมีการขยายอาณานิคมและขยายตลาด แต่อย่างไรก็ตามนโยบายของฝรั่งเศสที่ได้กระทำต่อไทยนั้นเป็นนโยบายที่รุกรานด้วยกำลังกองทัพมากกว่าการเจริญสัมพันธไมตรีด้วยการทูตหรือการค้า ดังเช่นกรณีที่ฝรั่งเศสใช้เรือรบ Mitraille เข้าในน่านน้ำเจ้าพระยา เพื่อเป็นการขู่บังคับให้ไทยต้องทำสนธิสัญญากับโอบาเรต์เมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2408 ซึ่งเรียกว่านโยบายเรือปืน (Gun Boat) ทำให้ไทยต้องเสียเปรียบเป็นอย่างมากขณะเดียวกันจากนโยบายดังกล่าวของฝรั่งเศสยังผลทำให้ไทยต้องเสียดินแดนให้กับฝรั่งเศสเช่น เสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง มโนไพร จำปาศักดิ์ และหลวงพระบางบาง เมื่อ พ.ศ. 2446 เสีย มณฑลบูรพา เมื่อ พ.ศ. 2449 เป็นต้น (เพ็ญศรี ดูก. 2527 : 71)

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณเกี่ยวกับโลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติฝรั่งเศสนั้น เทียนวรรณเองก็เห็นว่าฝรั่งเศสเป็นชาติที่ดำเนินนโยบายของประเทศในลักษณะของความแข็งแกร่ง ใช้อำนาจทางการเมืองทหารเข้ามาข่มขู่ประเทศที่ฝรั่งเศสเข้ายึดเพื่อที่จะใช้ทรัพยากรภายในประเทศนั้น ซึ่งเทียนวรรณมองว่ามีความแตกต่างกับนโยบายของชาติอังกฤษที่ใช้นโยบายโอนอ่อนกับประเทศในอาณานิคมหรือการใช้นโยบายทางการเมืองการทูตมากกว่าการใช้กำลังทหาร ขณะเดียวกันก็ได้บังคับประชาชนภายในประเทศที่ตนเองเข้ายึดครองเปลี่ยนการนับถือศาสนาและไม่ได้ส่งเสริมให้ประชาชนในประเทศนั้นได้รับการพัฒนาแต่อย่างใด ดังตัวอย่าง

อันริบปลิกของฝรั่งเศสนั้น เทียวย้ายประเทศอันมีกำลังน้อยการบำรุงกลนี้ก็อายนเข้าเผ็ดร้อน
ขมิให้ราษฎรละทิ้งศาสนาเดิม, ไม่คิดที่จะให้ชนที่เปนกลนี้มีสติปัญญาและความเจริญเสมอด้วย
พวกตัว, เหตุด้วยไม่วางใจ, กดไว้ด้วยคมอาวุธแลแรงทหาร,

(คิริ ๙ 1. ความเห็น : 313-314)

ท่านทั้งหลายจงดูอังกฤษ กับฝรั่งเศสสองชาตินี้ใช้กิริยาปกครองกลนี้แลแผ่ราชอาณาจักร
อย่างไร วิสัยชนชาติอังกฤษย่อมใช้การโอบอ้อมอารีมิใช่หรือ วิสัยชนชาติฝรั่งเศสย่อมเชื่อ
อำนาจฤทธิ์เดชความเข้มแข็งด้วยกำลังพลทหารแลคมอาวุธมิใช่หรือ ตามข่าวที่เราท่านได้ยินอยู่
ด้วยกันเต็มหู หรือที่เห็นด้วยตาก็มิ ใครมีกลนี้แลผลเป็นที่พอใจของมหาชนชาวต่างประเทศ
มากกว่ากัน เราเห็นว่าใคร ๆ ก็เข้าใจว่าอังกฤษใช้การผูกพันโอบอ้อมอารีมิใช่หรือ ประเทศใด
ชนชาติใดถ้าตกอยู่ในความปกครองของอังกฤษแล้ว อังกฤษก็ถนอมยิ่งกว่าแก้วมิให้ชอกช้ำ
ระส่ำระสาย ที่สุดจนศาสนาช่วยอุปการะเกื้อกูลตามใจมหาชนชาวประเทศนั้น ๆ จะนับถือมิได้
ขวางกั้นกันมิใช่หรือ

(ตูลฯ 2. ว่าด้วยโทษที่ทำให้คับแคบ : 505-506)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่าลักษณะนิสัยของชาวฝรั่งเศสนั้นเป็นคนหยาบ กระด้างดังจะเห็นได้จากกรณีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในฝรั่งเศส ดังตัวอย่าง

เราได้ทราบมาว่า ชนพลเมืองของชาติฝรั่งเศสมีบริบูรณ์มากนัก จนนราชนครมีกำลังแลอำนาจ รื้อถอนหักล้างธรรมเนียมกระษัตริย์เสียได้, จนเปนเคาเวอร์แมนรีบลิกลงไปอย่างทุกวันนี้แต่ไม่เหมือนธรรมเนียมของเมืองอเมริกา, ใจคนอยาบช้ามักใช้กิริยาบุก ๆ ชู้ตวาดไม่อ่อนหวาน,
(คิริ ๙ 1.ความเห็น : 313)

หรือในกรณีที่มองซิเออโอบาเรต์คบหน้าหม่อมราโชทัย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึง ลักษณะนิสัยของคนฝรั่งเศส และจากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไทยจึงได้ทำหนังสือถึงฝรั่งเศสและส่งตัวมองซิเออโอบาเรต์กลับประเทศ ดังตัวอย่าง

คือ มองซิเออโอบาเรศ ถามหม่อมราโชทัย (กระต่าย) ว่าจะสืบใคร หม่อมราโชทัยกระต่ายตอบว่า จะต้องสืบพวกบ่าวพระยาวิเสศ พอขาดปากกลอง มองซิเออโอบาเรศก็ตบหน้าหม่อมราโชทัยกระต่ายฉาดเข้า แล้วข้าพุดว่า ข้าพุดแก่เจ้าไม่ได้ ทั้งได้จับทียบแลพานหมากของหม่อมราโชทัยกระต่ายปลาลงมาจากสะพานทอดฝรั่งเศสด้วย แต่หม่อมราโชทัย (กระต่าย) ก็มีได้แสดง ความครั้นคร้ามหรือย่อท้อ กลับยืนยั้นชี้แจงว่า ท่านมิได้ฟังความให้ตลอด คือจะสืบบ่าวพระยาวิเสศคนเก่า คำว่า (คนเก่า) นี้ ถ้าหม่อมราโชทัยกระต่ายพุดติดไปคราวแรก ก็ไม่มีช่องที่มองซิเออโอบาเรศจะทำแก่หม่อมราโชทัย (กระต่าย) ได้ เพราะคดีเรื่องนั้นเป็นคดีที่ขาดหลวงมาระแดงกล่าวโทษพระยาวิเสศคนใหม่ว่า ด่าขาดหลวงมาระแดง เพราะฉะนั้นเมื่อหม่อมราโชทัยกระต่ายพุดว่า จะสืบบ่าวพระยาวิเสศนั้นความไม่ชัดมัวอยู่ ด้วยพระยาวิเสศคนใหม่วิวาทแก่ขาดหลวงมาระแดง มองซิเออโอบาเรศเป็นคนอยาบ แลทั้งคอยชะเม้นจะหาเหตุแก้แค้นอยู่ด้วยแล้ว ด้วยเรื่องในใจที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กริ้วมองซิเออเลฆมาศ หลวงอุปะเทศ ทวยหาญ จึงมีมูล ถ้าหม่อมราโชทัยกระต่ายพุดคราว แรกตลอดความไม่ตกหล่นว่า จะต้องสืบพวกบ่าวพระยาวิเสศคนเก่าแล้ว ก็จะไม่มีมูลอันใดที่มองซิเออโอบาเรศจะทำแก่หม่อมราโชทัยกระต่ายได้

(ตูลฯ 6. แมกคาซินที่ 9 : 1894-1895)

เทียนวรรณได้พิจารณาเห็นว่าในกลุ่มประเทศตะวันตกที่เป็นอันตรายสำหรับประเทศไทยนั้นคือประเทศฝรั่งเศสเพราะเป็นประเทศที่ต้องการรุกรานไทยมากที่สุดและต้องการใช้กำลังทางทหารเข้ามาบังคับไทย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ฝรั่งเศสนำเอาเรือปืนเข้ามาบังคับเมื่อครั้งที่เจรจากับไทยไม่สำเร็จซึ่งเรียกว่า นโยบายเรือปืน (Gun Boat) นอกจากประเทศฝรั่งเศสแล้วนั้นเทียนวรรณเห็นว่าไม่มีใครจะอันตรายเท่าใด เนื่องจากการดำเนินนโยบายทางการทูตของรัฐบาลไทยซึ่งขณะนั้นไทยใช้นโยบายลู่ตามลม (Bending with the wind)

โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อป้องกันอำนาจอธิปไตยและความอยู่รอดของประเทศ ขณะเดียวกันไทยก็ได้ใช้นโยบายคานอำนาจคือการผูกมิตรกับประเทศมหาอำนาจหนึ่งเพื่อ ถ่วงดุลย์กับประเทศมหาอำนาจหนึ่งอีกด้วย (เพ็ญศรี ดูก. 2527 : 1-4)

หากพิจารณาเกี่ยวกับนโยบายทางการต่างประเทศหรือนโยบายทางการทูตของไทยใน สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างจากสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างเห็นได้ชัดเจนและในกลุ่ม ประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไทยเป็นประเทศที่ดำเนินนโยบายทางการทูตได้ดีกว่า ประเทศอื่น และมีการปรับตัวได้ดีกว่า เปรียบเทียบกับกรณีของพม่าและจีนยิ่งทำให้เห็น ความชัดเจนในการดำเนินนโยบายทางการต่างประเทศ ซึ่งจีนและพม่านั้นยังคงมีความเชื่อมั่น ในอำนาจของตนเองและดำเนินนโยบายในลักษณะแข็งกร้าวจึงทำให้จีนตกเป็นเป็นอาณานิคม ของอังกฤษเช่นเดียวกันกับพม่า (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2540 : 1-85) ดังตัวอย่าง

เราได้พิจารณาเหตุอาการของชาวยุโรปียน, ถ้านอกจากฝรั่งเศสแล้ว, เหนจะไม่มีชาติใดที่จะ คิดมาเบียดเบียนไทยเพราะเหตุว่ารัฐบาลสยามเดินตามทางสัตยาบันพระราชมารตราไม่จริง ๆ ทั้งได้แสดง

ความนับถือแลโอบอ้อมแก่ชาวต่างประเทศมากเหลือเกินคอยระวังมิให้มีเหตุการณ์สะดุดสะเด๋ได้ เลย,

(ศิริ ๙ 1.ความเห็น : 314)

เทียนวรรณเห็นว่าหลังจากที่ฝรั่งเศสแพ้เยอรมันฝรั่งเศสจึงได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกับประเทศ อเมริกา แต่ก็ยังคงดำเนินนโยบายการล่าอาณานิคมดังเดิม ดังตัวอย่าง

ฝรั่งเศสเหตุเพราะแพ้แก่เยอรมัน, จึงได้ฉับรีบปลุกคิดพลิกแพลง, เลิกกระษัตริย์จัดตั้งเปรติ เดน, ให้เหมือนเช่นอเมริกันที่เข้มแข็ง, ดูกังามความคิดมีฤทธิ์แรง, แต่แสดงโลกล้นพ้นประมาณ, เทียวชมขี่ตีประเทศเขตรทั้งหลาย, เหนว่นวายมากนักเกี่ยวหักหาญ, ขอเขมรเดนมลาวทำร้ายวราญ, ดูออกพละนไม่อดสูแก่ผู้ใด, เช่นนาคิมพิศมฤทธิไกร, ค่อยเลื้อยไปช้า ๆ ดูน่ากลัว, ไม่ออกแรง แผลงฤทธิ์ความคิดลึกจั่นนี้เิกชนพองสยองหัว, ด้วยทำทางอย่างสำคัญดูพันธ์พัว, รายไปทั่วที่ เฉพาะดูเจาะจง,

(ศิริ ๙ 1.โมติบเปาเวอร์คำกลอน : 363)

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อประเทศฝรั่งเศสว่าเป็น ประเทศที่ใช้นโยบายแข็งกร้าวใช้อำนาจของกองทัพทหารรุกรานประเทศอื่นเพื่อบังคับให้เป็น อาณานิคมของตนเอง ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่ามีความแตกต่างจากนโยบายของประเทศอังกฤษ

ขณะเดียวกันเทียบวรรณก็เห็นว่าประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศที่อันตรายที่สุดสำหรับไทยมากกว่ากลุ่มประเทศอื่น และลักษณะนิสัยของชาวฝรั่งเศสก็หยาบกระด้าง

4.1.1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติอเมริกา

ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในครั้งนั้นประธานาธิบดีแอนดรูว์ แจ็คสัน แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ส่งนายเอดมันด์ โรเบิร์ต (Edmand Roberts) เป็นทูตเข้ามาขอทำสนธิสัญญาทางการค้ากับไทย และได้ตกลงทำสนธิสัญญากันเมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2375 (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 84) ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ก็ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับอเมริกาเพื่อเป็นการคานอำนาจของอังกฤษและฝรั่งเศส อเมริกามีการติดต่อทางการทูตระดับราชทูตประจำประเทศสยาม แทนที่จะเป็นกงสุลเช่นประเทศอื่นใน พ.ศ. 2425 และอเมริกาได้ยกฐานะผู้แทนกรุงสยามจากชั้นกงสุลขึ้นเป็นราชทูต และภายในปี พ.ศ. 2426 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เป็นราชทูตสยามประจำสหรัฐอเมริกา (ธิดา สารยา(ค). 2540 : 108-110)

จากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกานั้นเทียบวรรณก็ได้พยายามที่จะอธิบายให้ผู้อ่านเห็นว่ายังคงมีประเทศที่มีความแตกต่างจากสยามประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมีระบอบการปกครองแตกต่างกัน เทียบวรรณจึงเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลมีการจัดการและส่งเสริมให้ประชาชนภายในประเทศประกอบอาชีพอย่างเสรีภาพโดยรัฐบาลมีหน้าที่ในการให้การสนับสนุนและส่งเสริมเท่านั้น ซึ่งการทำหน้าที่ของรัฐบาลดังกล่าวเทียบวรรณเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนภายในประเทศมีความเป็นอยู่ที่ดี และนอกจากนั้นเทียบวรรณยังชี้ให้เห็นว่าการปกครองของอเมริกามีได้มีกษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจการปกครองสูงสุดเหมือนประเทศอื่น ๆ แต่จะปกครองประเทศด้วยประธานาธิบดีที่เทียบวรรณใช้คำทับศัพท์ว่า “ปรีไซเด็น” โดยมีผลัดเปลี่ยนอำนาจการปกครองด้วยวิธีการเลือกตั้งขึ้นใหม่เมื่อครบกำหนดวาระ 4 ปี ดังตัวอย่าง

แต่ทวีปอเมริกาเขาผาสุก, ไม่มีทุกข์ทิวแผ่นดินสันทั้งหลาย, ได้ตั้งหน้าหาทรัพย์สำหรับกาย, ทั้งหญิงชายรู้วิชาทางหากิน, ไม่มีเจ้าท้าวพระยามหาอำมาตย์, ไม่มีราชเอมเปอร์รเสมอลิ้น, ผู้บัญชาว่าขานการแผ่นดิน, จัดให้กินเบี่ยเลี้ยงจนเพียงพอ, เขาตามใจไพร่ฟ้าสารพัด, ไม่ขึ้นขัดในทำนองที่ร้องขอ, มีกำหนดคลดเลื่อนไม่เชื่อนร่อ, จะเติมต่อสุดแต่พร้อมจะยอมกัน,

ผู้ว่าที่ปรีไซเด็นนั้นเปนใหญ่, อะริปะโดยของประเทศในเซตร์ชันท์, เปนสี่ปีแล้วก็เหียรผลัดเปลี่ยนกัน, คนใหม่นั้นขึ้นที่นั่งสั่งบัญชา, ฝ่ายทหารการผะหลพลเรือน, ก็มีเหมือนกันกับอย่างต่างภาษา, แต่ไพร่ฟรีมิประจักษ์ศักดิ์นา, มียศแต่เมื่อรับบังคับการ, แต่กรุงวัดชิงรอนตอน

ข้างเหนือ, เป็นใหญ่เหลือกว่าหัวเมืองเรืองพิสาน, ไม่รบพุ่งกรุงใดไม่จ้จธา, รักษาการแต่ในเขตร์
ประเทศนั้น,

(ศิริฯ 1.โมติบเปาเวอร์คำกลอน : 362)

เทียนวรรณเห็นว่าระบอบการปกครองของอเมริกันนั้นมีประธาธิบดีที่ได้จากการ
เลือกตั้งซึ่งจากลักษณะการปกครองดังกล่าวนี้ทำให้ไม่ต้องกังวลเรื่องการขึ้นครองอำนาจการ
ปกครองประเทศคนต่อไปเพราะจะต้องทำการเลือกตั้งขึ้นใหม่ ดังตัวอย่าง

แต่มนุษย์ในโลกนี้ ฝ่ายทวีปข้างตะวันตกคือประเทศอเมริกาเขาได้แบ่งความหนักแลห่วยโย
ออกเสียได้บ้างก็มี, คือเขาได้ตั้งกฎหมายกอนชะตุติวชัน, เป็นรีบิลิก แม้ว่าได้เป็นมหา
ประธาธิบดี คือ ปรีไซเด็น, แล้วก็ไม่ต้องห่วงแลกังวลถึงราชการแผ่นดิน ในข้อที่จะสืบสันตติ
วงศ์ต่อไป เขาเชื่อว่าคนที่อยู่ภายหลังคงจะเลือกสรรคนที่ทรงคุณเป็นมหาประธาธิบดีต่อไปได้,

จึงไม่วิตกในข้อที่จะสืบสันตติวงศ์ต่อไป, เพราะราชสมบัติไม่เป็นเช่นมงกุฏ, ต้องการแต่ความสุข
ทั่วหน้าเท่านั้นเป็น ประมาณของพวกเขา,

(ตลุฯ4.ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครจะยกได้แต่มีไขเหล็กแลศิลาแลงของโด้แลมาก : 992)

นอกจากนั้นเทียนวรรณได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับนโยบายทางการเมืองของประเทศ
อเมริกา ว่าไม่มีนโยบายในการรุกรานประเทศอื่น ๆ เช่นประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส

อันธรรมเนียมอเมริกันไม่แสวงหาทะเลนี้, ต่างประเทศด้วยใช้อำนาจรบพุ่งซ่มเหง, เมือง
ใดมีคนมากขึ้นถึงจำนวนตามกฎหมายบดตอนชตุติวชันแล้ว, ก็ยกที่ตำบลนั้นขึ้นเป็นเมืองเต็มดาว
ในธงเข้าอีก ๑ ดวง,

(ศิริฯ 1. ความเห็น : 313)

จากข้อมูลข้างต้นนั้นเป็นการแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่ออเมริกา ซึ่ง
เทียนวรรณเห็นว่าการปกครองด้วยประธานาธิบดีของอเมริกันเป็นการปกครองที่ทำให้คน
ภายในประเทศมีโอกาสในการประกอบอาชีพได้อย่างอิสระและลักษณะการปกครองดังกล่าวนี้
ไม่ทำให้เกิดความกังวลว่าใครจะเป็นผู้ปกครองคนต่อไปเพราะใช้การเลือกตั้งเป็นหลัก
นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่านโยบายของอเมริกันไม่มุ่งเน้นที่จะแสวงหาอาณานิคม
เหมือนประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส

4.2 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติเอเชีย

เทียบวรรณเห็นว่าชนชาติเอเชียเป็นชนชาติที่ยังขาดการพัฒนา และไม่มีความเป็นอารยประเทศ มีประเพณีวัฒนธรรมที่ล้าหลัง เป็นชนชาติที่ไม่ให้ความสนใจใฝ่รู้ โดยเฉพาะชนชาติไทย มอญ เขมร หนังสือตำราต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ก็ไม่มีเหมือนกลุ่มประเทศตะวันตก และนอกจากนั้นยังคงมีความเชื่อในเรื่องของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหารย์ ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มประเทศตะวันตก คนเอเชียไม่กล้าที่จะออกเดินทางผจญภัยไปยังที่ต่าง ๆ ที่ตนเองยังไม่เคยไป ดังจะเห็นได้จากกลุ่มบาทหลวงได้เดินทางออกเผยแผ่ศาสนาตามประเทศต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

ประการหนึ่งได้พิเคราะห์ดูชนในทวีปอาเซีย, ไม่ใคร่จะมีคนกล้า, แล่นเรือออกทะเลลึก, หรือ
กล้าเที่ยวในป่าดงใหญ่ที่มีสัตว์ร้าย

(ตีรช 1.ไปรเวตแนะนำ : 155)

ส่วนพวกเราชาววันออก มีแขกแลจิ้นเป้นต้น, ในทวีปเอเชีย, เชื้อบุญบารมีฤทธิ์เดชผ้น ๆ
ละเมอ ๆ คาคคเนนีกหมาย, มิได้เห็นเหตุแลผลที่เป็นจริง,

(ตลข 4. ว่าด้วยผู้เป้นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น : 1062)

ชาวชาติเอเชียทั้งหลายใช้เวลา ถือนุญฎหรีอิศรานภาพักตกอยู่ในอำนาจชาวต่างประเทศไป
โดยมากแทบจะรอบโลกย้อยแล้ว

อาไศรยเหตุนี้จึงต้องจะรู้สึกว้า, ไส้ผายก่อนกับเวลานี้ไม่เหมือนกัน, กิจการแลบุคคลได้เปลี่ยนแปลงไปตามกันทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว, ดาที่ควรจะเปลี่ยนได้,

แต่อย่างไรก็ดี คงจะไม่ทันชาวยุโรปชาติขาว, ด้วยสติปัญญาแลทรัพย์สินสมบัติแลกำลังพาหะ
นะ แลสรรพเครื่องใช้สาตราวุธยุทธานุหันธ์ แลตำราวิชาโหราวิชาหมอวิชาธาตุ แลวิทยวิชาช่างหัตถกิจ
โกศลต่าง ๆ แลทางการค้าขายทกประการ,

(ตูลย 5.ว่าๆด้วยไสมยหรือเวลา : 1533)

จากตัวอย่างเทียนวรรณได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของคนเอเชียว่ามีแตกต่างกับชาวตะวันตก ยังคงโง่เขลาเชื่อถือในอำนาจอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ จนทำให้ตกอยู่ในอำนาจของต่างชาติ นอกจากนั้นยังไม่กล้าเดินทางท่องเที่ยวผจญภัยไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างจากประเทศตะวันตกที่ชอบการผจญภัยไปในที่ต่าง ๆ ทั่วโลก

เพื่อความเข้าใจในโลกทัศน์ของเทียนวรรณมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติเอเชียออกเป็น ชนชาติจีน ชนชาติญี่ปุ่นและชนชาติไทย

4.2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติจีน

เทียนวรรณมองว่าจีนเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยิ่งใหญ่และยาวนานประเทศหนึ่ง แต่เนื่องจากชนชั้นปกครองในจีนมีความเชื่อที่ผิด ๆ จึงเป็นสาเหตุทำให้จีนต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของชาติตะวันตก ซึ่งตามความคิดและความเชื่อของชาวจีนนั้นเชื่อมั่นว่าตนเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่และเป็นศูนย์กลางของจักรวาลมีอำนาจสูงสุด และจากความเชื่อดังกล่าวจึงทำให้ระบอบจักรพรรดิของจีนต้องล่มสลายในที่สุด

สิ่งที่เทียนวรรณยกย่องชนชาติจีนนั้นเป็นเรื่องของความรักชาติหรือความเป็นชาตินิยม และความขยันในการทำมาหากิน เนื่องประเทศจีนเป็นประเทศที่กว้างใหญ่แต่มีทรัพยากรไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพของคนในประเทศจึงเป็นสาเหตุทำให้ประชาชนชาวจีนบางกลุ่มต้องอพยพออกนอกประเทศเป็นจำนวนมากในแต่ละปี แต่เมื่อพวกเขาเหล่านั้นมีรายได้ก็จะส่งกลับไปยังเมืองจีน ดังตัวอย่าง

ท่านทั้งหลายจงดูพวกจีน, ไม่ยอมโกนผมเปีย, แม้จะไปอยู่ในประเทศใด ถ้าขัดสนยากจนเสียแล้วก็เป็นการจนอยู่, แต่ถ้าทำมาหาได้ ก็คงนำไปให้บิดามารดาแลภรรยา, ที่สุดถ้าตายลงก็ยังคิดเอาศพไปเมืองจีน ฉะนั้น,

การที่พวกจีนทำดังนี้, ก็เห็นความได้ชัดว่า, เพราะรักชาติแลประเทศแลธรรมเนียมของเขาแข็งแรงจริง ๆ ไม่ยอมละทิ้งควรพวกเขาคิดตั้งใจให้เหมือนเขาในข้อที่รักชาติแลประเทศของตน

(ศิริข 1.ความเห็น : 292)

เทียนวรรณเห็นว่าเจ้านายจีนมีความเชื่อว่าตนเองได้รับบัญชาจากสวรรค์จึงทำให้เจ้านายถือยศถือศักดิ์ หากพิจารณาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์จะเห็นว่าจีนถือว่าตนเป็นศูนย์กลางของจักรวาล โดยจีนเชื่อว่าฮ่องเต้เป็นโอรสสวรรค์ได้รับสิทธิธรรมให้มาปกครองโลก เพราะฉะนั้นอาณาจักรของพระองค์จึงเป็นเสมือนศูนย์กลางของอาณาจักร ดินแดนอื่น ๆ ที่อยู่ห่างไกลนั้นจีนถือว่าเป็นดินแดนของพวกคนป่าหรือที่จีนเรียกว่า “ฮวน” เมื่อจีนต้องเผชิญหน้ากับยุคล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกความเชื่อดังกล่าวก็ยังคงอยู่ โดยจีนเชื่อว่าฝรั่งหรือชาติตะวันตกนั้นเป็นคนป่าหรือเป็นพวกฮวนผิวขาว ผมแดงด้อยกว่าจีน (ธิดา สาระยา(ค). 2540 : 22) จากความเชื่อดังกล่าวจีนจึงได้พ่ายแพ้สงครามกับอังกฤษและต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ และชาติอื่น นอกจากนั้นสถาบันจักรพรรดิของจีนที่สืบเนื่องกันมาเป็นระยะเวลา 2,000 ปี ก็ต้องล่มสลายลงในปี พ.ศ. 2455 (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2540 : 8) ดังตัวอย่าง

เราเห็นว่าจีนได้เป็นศิวิไลซ์ก่อนใคร ๆ หมด, แต่หากมาเสื่อมถอยเสีย เพราะเจ้านายถือยศถือศักดิ์มากเข้า, แลสืบเนื่องอยู่ได้นาน ๆ หลายร้อยปีนักทำให้กำเริบรุ่มรวยไป, จึงมิได้เจริญขึ้นได้,

และทั้งมีวิธีปิดบังความรู้แลวิชาต่าง ๆ ด้วย, เพราะเชื่อว่าบรรดากระษัตริย์แลขุนนางล้วนแต่รับท้าว
บัญชาประกาศิตมาจากพระสยามภูวนาถ คือ จักเชียงฮ้องเต้ทั้งสิ้นด้วย, จึงได้กระทำให้ความศึวไสย
เลื้อยหายไปเสีย, จนกระทั่งเลอะเทอะเช่นทุกวันนี้, แต่ความจริงไทยเราได้เป็นศิษย์จีนมาก่อนใน
ชั้นต้น, มาเวลานี้จึงได้ดูถูกหลบลูจีนเสีย, ก็คืออะไรเล่า, เพราะเราไสมยนี้ต้องกล่าวว่าเป็นบุตรดีกว่า
บิดา,

(ตูลย 4.ว่าด้วยคนหนุ่มดีกว่าค่านแก่ : 1239)

ข้าพเจ้าได้ตรวจตราไต่ตรองถึงการทำงานแลบุคคลที่มีมาเปนมาแล้ว, แลที่มีอยู่เปนอยู่ในทุก
วันนี้, พิศระห์ดูตามเรื่องราชพงษาวดาร, แลหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุชาวต่างประเทศ, คนใน
ประเทศจีนแต่หลายพันปีมาแล้ว ได้เกิดนักปราชญ์แลคนใจสัจย์ชื่อหลาย ๑๐ คนนัก, ท่าน
เหล่านั้นได้คิดแต่งคำภีร์แลตำราต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องแสดงวิทยาศาสตร์, แต่คำภีร์ราชศาสตร์ธรรม
ศาสตร์ แลคำภีร์แพทย์ แลตำราเลี้ยงสัตว์ แลตำราปลูกเพาะต้นไม้แลวิชาช่างหูกิจทำด้วยฝีมือ
ไว้มาก คนที่เกิดมาภายหลังได้เรียนรู้เต็มภาคภูมิบ้าง ได้เรียนรู้แต่สังเขปครึ่งกลางบ้าง เราได้
ตรวจดูเห็นว่าคนที่จริง ๆ หรือที่รู้ตำหรับตำราจริง ๆ ก็หาใครจะออกจากประเทศของตนไม่,

คนที่เรียกว่านักปราชญ์ หรือซินแสนั้น, อยู่ข้างจะมีสันดานเรียบร่อยมาก, หาใครจะฝักใฝ่
ยินดีในลาภแลยศนักไม่ได้พิศระห์ดูการในประเทศจีนแต่ก่อนมา, การสงเคราะห์กันและกัน
ก่อนอยู่ข้างจะไม่มีน้ำหนักร, แลว่าไม่แข็งแรง แลหาอาหารได้ก็ไม่พอกันกินในประเทศของตนเอง
เพราะผู้คนมากมายนักแลทั้งพื้นดินก็น้อยแลไม่ใครจะมีปูนเปนขายแลตรวจศิลาเสียโดยมาก, คน
ทั้งหลายทำการด้วยเรี่ยวแรงเสียโดยมากนัก, คนโง่คนจนได้ออกจากประเทศของตนมากเปนที่สุด
ทุกปี, เทียวไปอยู่ในนานาประเทศแทบจะทั่วโลก เพราะเหตุที่ผู้คนมากมายนัก,

แต่บัดนี้ได้เบาลงมากกว่าแต่ก่อน เพราะรัฐบาลจีนจัดการค่อยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน, แต่เปนประ
เทศใหญ่โตเหลือเกินมีอาณาเขตรกว้างยาว, แลได้สะสมตำราแลวิชาสิ่งของต่าง ๆ มากมาย
หลายหมื่นปี นาน ๆ ไปคงเปนใหญ่อยู่ตลอดโลกย์,

(ศิริข 1.ไปรวศคำแนะนำ : 151-152)

จากข้อมูลดังกล่าวเทียบวรรณเห็นว่าจีนเป็นประเทศที่มีความเจริญมาก่อน แต่เพราะ
ความเชื่อในอำนาจของตนเองในทางที่ผิด และไม่ยอมปรับตัวให้เข้ากับสภาพเหตุการณ์ที่
เกิดขึ้นจึงเป็นสาเหตุให้จีนต้องตกเป็นอาณานิคมของกลุ่มประเทศตะวันตก แต่อย่างไรก็ตาม
เทียบวรรณชื่นชมลักษณะความเป็นชาตินิยมของคนจีนคือมีความรักชาติและเป็นคนที่ยืนยันใน
การทำมาหากิน

4.2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นเป็นอีกชนชาติหนึ่งที่รอดพ้นจากภัยคุกคามของประเทศตะวันตก
เช่นเดียวกับไทย และมีความสัมพันธ์กับไทยมาเป็นระยะเวลาช้านาน สำหรับสาเหตุที่ทำให้
ญี่ปุ่นรอดพ้นจากภัยคุกคามจากประเทศตะวันตกนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายเอาไว้

อาทิ ลิซิดี ซีรเวคิน เขียนบทความเรื่อง Comparative Modernization between Meiji's Japan and Chulalongkorn's Siam and Cotemporary Republic of Korea and Thailand (อ้างอิงจาก รักพงษ์ แซ่โซว. 2546 : 10-11) กล่าวว่าญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของชาติตะวันตกจากปัจจัย 3 ประการ คือ (1) ความเหมาะสมด้านการเมืองการปกครอง ถึงแม้จะมีการแบ่งการปกครองเป็นแคว้นต่าง ๆ แต่ยังคงมีความเป็นเอกภาพเนื่องจากใช้ระบบซันกินโกไต (Sankinkotai) ที่กำหนดให้ผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ต้องผลัดเปลี่ยนกันเข้ารายงานตัวต่อโชกุนในเมืองหลวง บวกกับการมีระบบคมนาคมและการสื่อสารที่ครอบคลุม ประชาชนมีการศึกษา (2) บทบาทของผู้นำทางการเมือง คือผู้นำทางการเมืองของยุคเมจินั้นจะมาจากชนชั้นระดับกลางและระดับล่าง ที่มุ่งผลักดันให้เกิดการปฏิรูปประเทศเพื่อล้มล้างระบอบศักดินาและมีความต้องการที่จะสร้างชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ (3) ด้านสถานการณ์แวดล้อม คือไม่ได้รับการบีบคั้นจากภายในและภายนอกประเทศ

นอกจากนี้ เอ็ดวิน โอ ไรเชาเออร์ (Edwin O. Reischauer) เสนอทัศนะว่าการที่ญี่ปุ่นรอดพ้นจากภัยคุกคามได้เนื่องจากการปรับตัวและเรียนรู้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่จีนแพ้สงครามกับอังกฤษ จึงทำให้ญี่ปุ่นหันมาพัฒนากองทัพของตนเองให้มีความเข้มแข็งด้วยวิธีการลอกเลียนแบบกองทัพชาติตะวันตก พร้อมทั้งกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและความคิดตามนโยบายที่ว่า “ชาติที่ร่ำรวยทหารที่เข้มแข็ง” (Fokoku Kyohei) (อ้างอิงจาก รักพงษ์ แซ่โซว. 2546 : 11)

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณ เห็นได้ว่าเทียนวรรณชื่นชมประเทศญี่ปุ่นว่าเป็นประเทศที่มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นจึงพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ให้มีความเจริญเท่าเทียมกับประเทศตะวันตกได้ง่าย ทั้งที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ปกครองด้วยระบอบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่กษัตริย์ได้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองและชาวญี่ปุ่นเองก็มีความพร้อมเพรียงที่จะร่วมมือกันพัฒนาประเทศ ดังตัวอย่าง

พลเมืองในประเทศนับเสมอหน้าในความสามัคคีพร้อมเพรียง แลทั้งมีกำลังกายแลความเพียรเล่าเรียนรอบรู้วิชาสามารถมากแลความคิดสติปัญญา ประกอบกิจที่เปนแก่นสารไม่ทอดยอคล้าย ๆ พร้อม ๆ กันดุจดั่งชนชาวญี่ปุ่น อันปรากฏแก่ตาโลกย์ในทุกวันนี้ความพร้อมเพรียง ปรึชาสามารถ ของประเทศที่กล่าวมานี้ นับว่าเปนแก้วในการสามัคคีแลสามารถพยายามตั้งตัวโดยความรักประเทศชาติศาสนาของตน

(ตล ๙ 1.ว่าด้วยรัตนะ : 21-22)

เทียนวรรณเชื่อว่าหากประเทศญี่ปุ่นมีเวลาในการจัดการพัฒนาประเทศเป็นระยะเวลาที่เท่าเทียมกันกับประเทศอังกฤษญี่ปุ่นก็必将มีความเจริญทัดเทียมกันได้ นอกจากนั้นเทียน

วรรณยังเชื่อมั่นว่าประเทศญี่ปุ่นยังคงมีการพัฒนาประเทศไปอย่างต่อเนื่องและในอนาคตนั้น ญี่ปุ่นจะเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ในกลุ่มเอเชีย และประเทศตะวันตกก็ไม่สามารถใช้กำลังบังคับ ช่มเห่งประเทศญี่ปุ่นได้เพราะญี่ปุ่นได้เร่งพัฒนาประเทศให้มีความเป็นอารยได้เช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นวิชาการหรือวิทยาการต่าง ๆ ที่กลุ่มประเทศตะวันตกได้พัฒนาและถือว่าเป็นสิ่งที่เหนือกว่ากลุ่มประเทศอื่นในเอเชียประเทศญี่ปุ่นก็สามารถทำได้ทัดเทียมกันหรือแม้แต่การพัฒนาองค์กำลังทหารและอาวุธต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

แม้เมืองอังกฤษที่วอชิงตัน ก็ได้มีเวลาจัดมากว่าพันปีแล้ว จึงมีความเรียบร้อยแลเจริญได้ถึงเพียงนี้ ถ้าพวกญี่ปุ่นได้มีเวลายาวเหมือนอังกฤษ ก็จะดีกว่าอังกฤษแน่แท้ เราเชื่อว่าถ้าญี่ปุ่นมีเวลาว่าง ไม่แพ้รัสเซียในคราวนี้แล้ว ไปข้างหน้าเพียงร้อยปีจะไม่มีการดูถูกแลช่มเห่งญี่ปุ่นได้ ในเอเชียตะวันออกเพราะประเทศแมนจูเรีย และประเทศเกาหลีแลประเทศจีนจะอยู่ในความดำริห์ของญี่ปุ่น แม้ญี่ปุ่นจะรวบรวมไว้เป็นของตนมิได้ ก็คงจะแนะนำชักชวนเกาหลีแลจีนญวนไทยเป็นแห่งเดียวกันเข้า ดัดกันเป็นพิศใหญ่ ก็ยากอยู่ที่ชาวยุโรปจะยำยีได้เช่นตามความมนุษย์ที่ยังโง่อยู่แต่ก่อน เพราะวิชาสิ่งใดของชาวตะวันตก ญี่ปุ่นก็ทำให้ดีหรือทำดีกว่าจะมีเสียแล้วเช่น ดินระเบิดแลลูกแตกเป่นตัน หรือฝึกหัดกองสมุทยุทธนาวา

(ตูล ๕. ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ : 1484)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้ยกตัวอย่างกรณีที่ญี่ปุ่นได้ทำสงครามและได้รับชัยชนะหลังจากที่ทำสงครามกับประเทศรัสเซีย จีน และเกาหลี ซึ่งเทียบวรรณเห็นว่าการที่ประเทศญี่ปุ่นทำสงครามชนะกลุ่มประเทศดังกล่าวนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของประเทศญี่ปุ่นที่ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และศักยภาพของกองทัพที่มีมากกว่ากลุ่มประเทศเอเชียด้วยกัน ดังตัวอย่าง

คือเราได้พิเคราะห์ดู ถึงคนญี่ปุ่น ซึ่งเป็นชาวตะวันออกผิวเหลืองเป็นพื้นมากกว่าดำ ได้คิดจัดการปกครองแลบำรุงบ้านเมืองขึ้นในเร็ว ๆ นี้ ไม่สู้มีเวลามากนัก คิดดูตั้งแต่ตัดผมอยู่ในสัก ๖๐ ปีเท่านั้น

ชั้นแรกก็ทำศึกแก่จีน ด้วยเรื่องแย่งอำนาจการปกครองประเทศเกาหลี (คอเรีย) ชั้นที่สองได้ทำศึกแก่พวกบ็อกเซอร์คือฮังไคในประเทศจีน ชั้นที่ ๓ ได้ทำศึกแก่รัสเซียซึ่งเป็นชาติใหญ่ประเทศใหญ่ จึงได้มีผู้รู้สึกว่ายี่ปุ่นเป็นผู้สามารถเหลือเกิน แทบจะเปรียบได้ว่าหนูเข้าสู่แก่เสือ ในการสงครามฮังไครัสเซีย เดิมคนฉลาด ๆ ทั้งหลายทั่วโลกยังไม่ใครจะเชื่อว่า ฮังไคจะตีปอดอาเซอร์ได้ บัดนี้เห็นแล้วว่าฮังไคเป็นผู้สามารถจริง

เมื่อจะตรวจถึงรายละเอียด คือ กฎหมายแลธรรมเนียมความบำรุงรักษาของรัฐบาลฮังไคแล้ว ต้องนับว่ายี่ปุ่นเสมอด้วยชาวยุโรปทุกสิ่งทุกประการ ยังไม่เสมออีกแต่ผิวแลเวลาเท่านั้นเพราะฮังไคพึ่งจะตั้งตัวในเร็ว ๆ นี้เท่านั้น ไม่นานนักเหมือนชาวยุโรปที่มีเวลาจัดการบ้านเมืองมานานได้พัน

กว่ามาแล้ว เราเห็นว่าถ้าญี่ปุ่นมีเวลายามเท่าแก่ชาวยุโรป ก็จะไม่ถูกว่าญี่ปุ่นจะจัดการในวัน ออกได้อย่างเพียงพอ

(ตูล ๕. ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ : 1507-1508)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่าการพัฒนาของญี่ปุ่นหากมีระยะเวลาเท่ากันกับกลุ่ม ประเทศตะวันตกแล้วญี่ปุ่นก็ควรจะพัฒนาได้เท่าเทียมชาติตะวันตกได้ และในอนาคตญี่ปุ่นก็จะ เป็นประเทศมหาอำนาจได้เช่นเดียวกัน ดังที่เทียนวรรณได้กล่าวว่า

ในเรื่องนี้เรายังจะกล่าวต่อไปว่า, ญี่ปุ่นคงจะยกตัวขึ้นเสมอชาวยุโรป ซึ่งเพนบ้านเมืองคิวไลย ด้วย,

ถ้าจะมีผู้คัดค้านมิให้ญี่ปุ่นเสมอด้วยชาวยุโรป, ญี่ปุ่นคงจะคิดทำสามมตรีแก่ประเทศจีนประเทศ สยาม, ชักสามประเทศให้ติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวหรือเท่าเทียมกัน, โดยทางธรรมทศมิตรมิให้ชาว ตะวันตกข้ามมาล่งดูถูกได้, เพราะญี่ปุ่นมีประเทศใหญ่สำคัญหนุนหลังเพนกำลังอยู่แล้ว, ดังเราได้ เห็นพยานก่อนใคร ๆ

คือนานาประเทศได้ติเตียนญี่ปุ่นว่า, รีบเร่งในความเจริญเกินแก่เหตุ, ในเวลาแรกประเทศ อเมริกาได้รับให้โปดของญี่ปุ่นติดต่อก่อนอเมริกาอื่น ๆ

ครั้นในชั้นที่ ๒ อังกฤษได้ยอมเลิกศาลกงซุลในประเทศญี่ปุ่น คือ ถ้าสัพเพยกของอังกฤษมีคดี ประการใด ๆ แล้วแต่ศาลญี่ปุ่นจะวินิจฉัย,

ความ ๒ ข้อกระทำให้เราารู้สึกว่า, ญี่ปุ่นจะมีอำนาจในทิศบูรพา, เราเชื่อว่าเวลาใดญี่ปุ่นเห็น กำลังในส่วนตนจะไม่ขอรับรองนานาประเทศได้แล้ว, เวลานั้นญี่ปุ่นคงจะเปลี่ยนแปลงเพนริบปติก ไป, หรือหลบเข้าไปอยู่ในใต้ร่มอเมริกา, เพื่อให้พ้นอำนาจชาวยุโรป,

อย่าพึงมีความสงสัยเลยว่, นานาประเทศจะชมเชยญี่ปุ่นได้, วิทยาอย่างใดที่ชาวยุโรปเรียนรู้ แล้วและทั้งได้ทำได้ด้วย ญี่ปุ่นก็ทำได้แล้วเรียนรู้ได้แล้วทุกสิ่งทุกอย่าง, แลเรายังได้ทราบต่อไปว่า, เขาได้คิดทุกอย่างที่จะให้สูงกว่าชาวยุโรป, เขามีได้วังขี้นเหมือนพม่าเหมือนญวนเลย,

(ตูล ๕. ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ : 1522-1523)

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่าในกลุ่มประเทศเอเชียที่เทียนวรรณเห็นว่าประเทศญี่ปุ่น เป็นประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับกลุ่มประเทศตะวันตกเนื่องจากการพัฒนาประเทศ ในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดการศึกษาและการปกครองที่เทียนวรรณเห็นว่า ไทยควรนำมาเป็นแบบในการพัฒนาประเทศ

4.2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อชนชาติไทย

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมของเทียนวรรณพบว่าเขายังเสนอ ทัศนะว่าไทยยังคงมีขนบธรรมเนียมที่ล้าหลังกว่ากลุ่มประเทศตะวันตก แต่ในกลุ่มประเทศ เอเชียด้วยกันนั้นเทียนวรรณเชื่อมั่นว่าไทยเป็นประเทศที่เจริญกว่า และสามารถรอดพ้นจาก

ภัยการล่าอาณานิคมไม่เหมือนกับบางประเทศเช่น เวียดนาม พม่า กัมพูชา และอินเดีย แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงความเป็นศิวิไลซ์นั้นเทียนวรรณเห็นว่ายังคงมีเฉพาะกลุ่มเจ้านายและขุนนางที่ให้ความสำคัญส่วนประชาชนทั่วไปยังคงไม่เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกจากนั้นคนไทยยังขาดวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ชอบแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าการวางแผนในระยะยาว ดังตัวอย่าง

เมื่อจะกล่าวถึงประเทศสยามในเวลานี้หรือสมัยนี้กับเวลาสมัยก่อน, กิจการแลบุคคลในสมัยนี้ก็ดีกว่ากิจการแลบุคคลในสมัยก่อนแทบทุกประการ, แต่ต้องเข้าใจว่าดีกว่าพวกของตัวเองเท่านั้น, จะไปดีกว่านานาประเทศด้วยนั้นยังไม่ได้, ได้แต่ดีกว่า ญวน มอญ พม่า เขมร แวกลังกาเท่านั้น, เพราะรักษาตัวตลอดมาได้จนทุกวันนี้, ที่ยกเสมอชาวชาติขาวไม่ได้นั้น, เพราะบ้านเมืองยังรกร้างมีเครื่องโสโครกตั้งอยู่กีดขวางทางความเจริญมิให้เดินสะดวกได้ยังมีอยู่มากนัก, ยังไม่เปนคริวิไลเหมือนชาวยุโรปเป็นไปไม่ได้, แม้ว่าจะรู้สึกแล้วก็จริงอยู่แต่ยังจัดยังทำไปไม่ได้ตลอด, ยังติด ๆ ขัด ๆ อยู่,

ทั้งน้ำใจคอพวกของเรา, คืออภัยไสยสันดานของบุคคลก็ยังแลเห็นประโยชน์สั้นนัก, ต้องการแต่ผลร้อน ๆ เร็ว ๆ ไม่สู้มีแก่นสารสาระอะไรนัก,

มีอยู่ก็แต่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, กับท่านเสนาบดีที่ประชุมตำราบริหารการหมู่เดียว, ที่จะคิดให้ดีให้มีความเจริญแต่บ้านเมืองเท่านั้น, พิจารณาเหตุอันยากไม่พอแก่กิจการที่จำจะต้องทำแลแก้ไขในสมัยนี้,

คนต่ำ ๆ ลงไปจนถึงที่สุดขุนหมื่นพันทนายแลพลไพร่ หรือราษฎรสามัญ, ยังไม่มีแก้วตาเห็นประโยชน์ยาวประโยชน์ไกลหรือแลเห็นโทษในผลที่ตนจะได้รับเร็ว ๆ ง่าย ๆ ว่าเป็นความดีอยู่ยังมีได้มีปัญหาจกัเห็นการลี้กซึ่งจนถึงสามชั้น, ยังคงถือตัวถือพวกถือทรัพย์ไม่สรรคสามัคคีเจ็บร้อนแทนกันแลกันเจ้านายของตัว, ต่างคนต่างถืออิริฎฐุกันอยู่มากนัก,

(ตูลฯ 5. ว่าด้วยสมัยหรือเวลา : 1533-1534)

ลักษณะเด่นของคนไทยนั้นเทียนวรรณเห็นว่าเป็นชาติที่เด่นใน 3 เรื่องด้วยกัน คือ สุภาพศีลคำสอน ความเป็นชาติที่มีความอดทนสูงและเป็นชาติที่นิยมความสนุกสนาน ดังที่เทียนวรรณกล่าวว่า

ถ้าจะกล่าวด้วยชนชาวสยามทำไว้แล้วแต่ก่อน ซึ่งคนบัดนี้จะทำไม่ได้ไม่เหมือนไม่ดีกว่าคนโบราณทำนั้น ก็คือสุภาพศีลคำสอนที่ท่านแต่งไว้ เปนโคลงเปนกลอนเปนฉันท์ร้อยภาคเปนต้น คนทุกวันนี้จะทำให้ดีกว่าคนแต่ก่อนนั้นไม่ได้เปนแน่ คนในประเทศสยามสำคัญอยู่สามอย่าง หาดัวเปรียบยาก คือคำสอนสุภาพศีลที่กล่าวมาแล้วอย่าง ๑ ความทนถึงจะลำบากยากแค้นสักเท่าใด ๆ ก็ทนได้ไม่หน่ายหนีละทิ้งประเทศเขตรแดนเจ้านายตนอย่างนี้ ๑ อีกการเล่นต่าง ๆ วิจิตรชุกชุกมาก เปนประโยชน์บ้างไม่เปนประโยชน์บ้างย่อมเป็นที่พอใจของไทยจริง ๆ น้อย่าง ๑ ใน ๓ อย่างนี้ถ้าชนประเทศอื่น ๆ สู้ไม่ใคร่ได้

(ดลข1. ว่าด้วยแบบตัวอย่างมนุษย์เดรจนทำไว้ก่อน : 179)

จากการที่คนไทยมีนิสัยชอบความสนุกสนานนั้นเทียนวรรณจึงเห็นว่าจากลักษณะดังกล่าวจึงทำให้คนไทยไม่ค่อยจะกระทำการอะไรหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เป็นอยู่มากนักแต่อย่างไรก็ตามเมื่อมีเหตุการณ์เข้ามาบีบบังคับจึงคิดหาทางแก้ไขไม่ยอมจนหนทางง่าย ๆ トラบใดที่ยังคงสามารถแก้ไขสถานการณ์ที่เผชิญได้ แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่อไม่มีหนทางในการแก้ไขแล้วพวกเขาเหล่านั้นจึงหันมาใช้วิธีการอดทนซึ่งเป็นลักษณะเด่นของคนไทยอีกลักษณะหนึ่ง ดังตัวอย่าง

เราได้พิเคราะห์ดูอุทธาไซย คนไทยในประเทศสยาม, ชอบให้มีเหตุการณ์มาบังคับ บีบบังคับจนเป็นความจำเป็นจะไม่คิดไม่ทำก็ไม่ได้, เราได้สังเกตดูถ้าเขายังมีที่จะแก้จะผ่อนไปได้ไม่ทำก็ไม่ได้, เราได้สังเกตดูถ้าเขายังมีที่จะแก้จะผ่อนไปได้คือโคลงได้อยู่, ถ้าเช่นนั้น เขาคงหาช่องออกจะได้, ไม่ใคร่จะยอมใครสนิทนัก,

ถ้าเขาคิดดูรอบคอบเขาเห็นไปไม่ได้แน่แล้ว, เขาจะอย่างไรเขาก็ทำไปได้, ปางก่อนกฎหมายแลธรรมเนียมโบราณคนยากแทบจะหาช่องหายใจไม่ได้, กอดหัวใช้แลบังคับแทบเลือดตาจะย่อย, ก็กระทำการแลอยู่ไปด้วยกันได้

(ดลข5. ว่าด้วยสมัยหรือเวลา : 1538)

ลักษณะนิสัยของคนไทยอีกอย่างหนึ่งที่เทียนวรรณไม่เห็นด้วยคือการที่คนไทยไม่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน แต่จะคอยซ้ำเติมและอิจฉาริษยากันหากเห็นว่าบุคคลอื่นเจริญก้าวหน้ากว่าตนเอง หรือเมื่อมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งทำประโยชน์ให้กับส่วนรวมก็จะไม่ค่อยสนับสนุนหรือชื่นชม ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวเทียนวรรณเห็นว่าไทยยังขาดความเป็นชาตินิยมซึ่งเทียนวรรณเชื่อว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปด้วยความล่าช้า ดังตัวอย่าง

ไทยเราไม่ใคร่จะเอาใจใส่กัน, มีแต่จะคอยซ้ำกัน, หรือคอยกัดกัน, ไม่พอใจเลยที่จะให้ใครดีกว่าตัว, ที่สุดน้ำหน้าตัวก็ไม่เห็นมีปัญหาจิตสิ่งใดขึ้นให้เป็นคุณแก่ตนแลผู้อื่นได้, แต่ถ้าใครคิดอะไรขึ้นก็คอยถากถางแลเหยียบย่ำเหยียบย่ำด้วยปากถากด้วยตา ทั้งคอเรศปอนเดนซีไปลงพิมพ์ แต่บางทีเขาก็ไม่ลงให้, เพราะมันจะอย่างไรรู้นั้นแล, บางทีก็ด่าเล่นเป็นโคมลอย

ใน ๑๐๐ คนจะหารักชาติแลรักประเทศรักศาสนาของตัวจริง ๆ สัก ๑๐ คนก็ทั้งยาก, ถ้าจะมีบ้างก็แต่ปากพูดเท่านั้น แต่ถ้ากิริยาความประพฤติแล้วก็ไม่มีเลยทีเดียว,

เพราะเหตุนี้เอง ความเจริญของบ้านเมืองจึงได้ล่าหลัง เจ้านายพระองค์ใดท่านใดที่เอาพระไทยใส่ราชการราษฎรก็แลเห็นได้ เจ้านายพระองค์นั้นท่านนั้นก็ไม่มีนามีสวน, ตั้งพระไทยตั้งใจทำราชการ ผลแห่งความดีก็บันดานไม่ถึงความยากจน, บางทีก็จะกลับมีอำนาจมากในทางการราชการยิ่งกว่าใคร ๆ เงินทองก็มีใช้เหมือนเขาเหมือนเรา, ดูเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในทุกวันนี้ท่านก็

เจริญรุ่งเรืองมาก, ไม่ได้เชื่อว่าท่านทำนาหรือทำสวนหรือค้าขาย ท่านก็ตั้งหน้าทำแต่ราชการเช่น
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็ยากจนไปไม่มีอะไรกับเขา

(ตลข4. ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง : 952-953)

ลักษณะอีกประการหนึ่งคือเมื่อมีใครที่เข้ามาทำประโยชน์ให้ส่วนรวมหรือส่งเสริมในสิ่ง
ที่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ก็มองกันว่าเป็นคนบ้าคนเสียสติซึ่งเทียบวรรณได้ยกตัวอย่าง
กรณีของพระนายไวยวร นารถ (เจิม) ที่เทียบวรรณชื่นชมในฐานะข้าราชการที่มีความ
ซื่อสัตย์และมีความเมตตาต่อประชาชน ดังตัวอย่าง

พิเคราะห์ดูคนในประเทศสยาม, ถ้าใครประพฤติดีถูกต้องสมควร, หรือพูดจากแบบคาย
พอที่จะชักจูงผู้อื่นให้กล้าหาญหมั่นเพียร และมีน้ำใจรักความดีการดีจะหาใส่ตนบ้าง ก็ช่วยกัน
เกณฑ์นัดยา รดน้ำมนต์หาว่าเปนบ้าเพนบอ, ถ้าใครจะตั้งตัวตั้งใจในความดีไม่ทอดอย, เหมือน
เช่นพระนายไวยวรนารถ(เจิม) พี่น้องพวกพ้องก็หาเหตุพูดจากขู่ตวาดชักเหนี่ยวจะให้ถอยหลัง, ดู
เหมือนคนที่จะทำความดีนั้น, ประดุจว่าเดินเข้าไปในปากเสือหรือราชสีห์, ถ้าหากจะพูดจากชี้แจง
อธิบายให้เห็นว่ากรอย่างนี้เช่นนี้, เปนการถูกต้องมีประโยชน์ควรทำควรประกอบตามการที่จริง
หรือดีเดียนการที่ผิดไม่ถูกไม่ชอบธรรมชี้แจงการที่ชอบ, ก็ตกอยู่ในผู้ที่ชี้แจงเพนบ้า, กะเจียน
กะหือรือแทบจะช่วยกันนัดยาเสียให้ ได้, คนที่คิดชอบพูดถูกถ้าไม่ยอมเขา ขึ้นอธิบายจนเข้าสู่
ไม่ได้, ก็ตกอยู่ในตั้งตัวเพนนักปราชญ์ ก็ตาม้าดาเรือไปอย่างนี้,

(ศิริข1. ไปเรศสคำแนะนำ : 158-159)

ลักษณะนิสัยอีกอย่างหนึ่งที่เทียบวรรณกล่าวโจมตีคนไทยคือการที่จะกระทำสิ่งใดก็
ตามที่จะไม่กระทำให้มันตลอดทำแค่เพียงชั่วคราวเท่านั้นซึ่งเทียบวรรณกล่าวว่า "เหมือนฝนตก
ไล่ช้าง" ไม่ว่าจะเป็นการประกาศเรื่องการแต่งกายเป็นต้นที่รัฐออกเป็นกฎหมายและจับ
ผู้กระทำความผิดไม่ว่าหนักก็ยกเลิกหรือเพิกเฉยไปจนกว่าจะได้รับคำตำหนิจากสังคม หรือการที่
คนในสมัยนั้นมีค่านิยมที่ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย เช่นการนั่งรถเที่ยว การกินอาหารตามโรงแรม
ต่าง ๆ การดูละคร ซึ่งเป็นค่านิยมของขุนนางข้าราชการในสมัยนั้นและเป็นสิ่งที่ไม่เกิด
ประโยชน์อันใด แต่กลับเป็นที่ชื่นชอบและพวกเขาเหล่านั้นก็ไม่ได้มีท่าทีว่าเสียเวลาและ
เงินทอง แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่อมีการชักชวนให้บริจาคเงินเพื่อสร้างประโยชน์ต่อ
ประเทศชาตินั้นก็กลับไม่มีใครกล้าที่จะบริจาคหรือบริจาคเพียงแค่เล็กน้อยเท่านั้น ดังตัวอย่าง

เราเห็นว่า, ประเทศสยามของเราไม่มีคนกล้าเลศนตื้อถือในความที่ตนเห็นว่าถูกชอบแลดีที่ตน
เห็นเอง, มีแต่คนกล้าไม่กลัวผิดไม่กลัวอาย, มากกว่าคนอื่นอย่างอื่น ๆ ทั้งเราได้เห็นได้รู้มามากแล้ว
ว่า, ไทยเราจะคิดจะทำอะไรขึ้น, แม้ว่าเปนความดีจริงแล้ว แต่มักไม่มีใครจะยียาย, ญ่เดียวก็จืดหาย
เจียบ ไป, ดูเหมือนฝนตกไล่ช้าง, เช่นห้ามไม่ให้เด็กเล่นอะไรก็ดขวางทางถนน, หรือห้ามมิให้ผู้หญิง

เปลือยกายไม่ห่มผ้า หรือเด็ก ๆ ก็มีให้เปลือยกาย, ในชั้นแรกอะละฮ์ชั้นดูแข็งแรง ไป ๆ ก็หายเงียบไปไม่มีใครว่าใคร, กว่าจะไปเกิดอะไรขึ้นถูกกริ้วกราดเข้าก็ตึงตังไปอีกพักหนึ่ง

เราพิเคราะห์ดู, ถ้าการเปื่อย ๆ เช่นนั่งรถไบสีกิลแลรดดอกกาด หรือรถยาง ๔ พ้อเทียมม้าคู่ม้าเทศเที่ยวกลางคืนกินอาหารโฮเต้น หรือตุลครไทยยี่เกแลลครฝรั่ง, ก็มีคนกล้าเสี่ยงเงินได้มาก ๆ ไม่มีความเสียดายเงินเสียดายเวลา,

ถ้าจะชักชวนให้ออกทรัพย์บำรุงกันให้เจริญ หรือเห็นว่ามีคุณแก่แผ่นดินต่าง ๆ ในเบื้องต้น, ดูเหมือนมีความเสียดายทรัพย์ไม่ใคร่จะมีใครกล้าสละออกมาเลยเสียไม่ได้ก็ทำบ้างเล็กน้อย

(ตลข 5. ว่าด้วยสรรพวิทยาต่าง ๆ ว่ายังไม่มีที่สิ้นสุดว่าเพียงใด : 1511-1512)

แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังคงมีความเชื่อมั่นว่าหากรัฐบาลของไทยได้พยายามที่จะพัฒนาปรับปรุงประเทศหรือส่งเสริมโดยเฉพาะการส่งเสริมการศึกษาซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าหากรัฐบาลได้ส่งเสริมการศึกษาให้กับคนในประเทศได้อย่างทั่วถึงก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนบางกลุ่มมีโอกาสในการเข้ารับราชการได้ ดังตัวอย่าง

ชนชาวสยามยังคงเข้าใจอยู่ว่า, จะดีเท่าใด, จะรู้เท่าไรถ้าไม่มีผู้อดทนนั้นก็คงไม่สะดวกในผลแห่งความดีแลความถูก

ถ้ารัฐบาลจัดจนชาวสยามเชื่อว่า, ใครมีวิชาความรู้ความดีแล้วเป็นต้องได้ดี, ไม่ต้องอาศัยเหตุอย่างอื่น, นอกจากความประจักษ์จริงว่า, เป็นคนดีแลรอบรู้ทรงคุณวิทยาแท้,

เรา ตลวิภาคพจนกิจ เห็นว่า, ถ้ารัฐบาลเปิดเผยทางสะดวกซึ่งเป้นพยานให้ชาวสยามเห็นชัดว่า, ไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นนอกจากทรงคุณความรู้ความชอบ แลความเรียบร้อยในกิริยาอัธยาศัยแล้ว, เราเชื่อว่า จะมีผู้มุ่งหมายชิงธงไชยเอาความชอบ กล่าวคือมีความดีแลความรู้ในกายตัว, แลความรู้ตามระเบียบของกระทรวงโรงเรียน แลเครื่องฝึกหัดแล้ว, ก็เป็นอันจะหวังใจได้ว่า จะได้รับผลในราชการมีชื่อเสียงในแผ่นดินเป็นแน่,

(ตลข 5. ว่าด้วยสมัยหรือเวลา : 1535-1536)

จากข้อมูลข้างต้นนั้นเทียนวรรณเห็นว่าลักษณะนิสัยของคนไทยโดยรวมนั้นไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดจากความเห็นที่แตกต่างกันของคนในสังคมสมัยนั้นซึ่งมีทั้งกลุ่มที่เห็นด้วยกับการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก และฝ่ายที่คัดค้านความเจริญดังกล่าว ขณะเดียวกันการรับเอาวัฒนธรรมตามตะวันตกนั้นก็มิได้รับเอาในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองเท่าที่ควรเป็นเพียงแค่การรับเอาค่านิยมทางวัตถุเท่านั้นซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์อันใดต่อบ้านเมือง

5. โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา

การศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยที่สยามประเทศได้เริ่มปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาให้กับประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยเริ่มแรกนั้นเป็นการส่งเสริมการศึกษาของชนชั้นเจ้านายและขุนนาง ดังจะเห็นได้จากการส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศเพื่อที่จะนำเอาความรู้กลับมาพัฒนาประเทศต่อไปซึ่งถือว่าเป็นนโยบายอย่างหนึ่งของรัฐที่มีความจำเป็นต้องรีบเร่งในการพัฒนา และขณะเดียวกันก็เปิดโรงเรียนที่ทำการเรียนการสอนตามแบบตะวันตกขึ้นควบคู่กันไป

จากลักษณะดังกล่าวนี้ เดวิด เค. วย้อจ กล่าวว่าการนำเอาการศึกษาแบบใหม่เข้ามาใช้ในประเทศไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) เป็นส่วนสำคัญในการก้าวไปสู่ความทันสมัย เกิดโรงเรียนที่เปิดสอนตามแบบตะวันตกและเกิดหลักสูตรใหม่ที่แตกต่างกันจากการจัดการศึกษายุคแรก นอกจากนั้นยังทำให้เกิดคนรุ่นใหม่และเข้าไปมีส่วนในการบริหารบ้านเมืองมากมาย (เดวิด เค. วย้อจ. 2525 : 63) หลักสูตรที่ใช้สำหรับการเรียนการสอนในช่วงสมัยดังกล่าวนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดให้จัดการสอนที่เน้นหนักไปทางวิชาภาษาต่างประเทศ วิชาคณิตศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการจัดการสอนสำหรับการปฏิบัติงานตามสาขาที่ขาดแคลนและต้องการนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ขณะนั้นโดยตั้งเป็นโรงเรียนที่สอนเฉพาะสาขาวิชาชีพ เช่น โรงเรียนแผนที่ โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนกฎหมาย หรือโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน เป็นต้น

ดังนั้นการศึกษาจึงนับว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แต่อย่างไรก็ตามประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการศึกษาเท่าที่ควรโดยเฉพาะประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองห่างไกลถึงแม้รัฐบาลจะพยายามส่งเสริมและขยายการศึกษาให้ตามหัวเมืองต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาให้กับประชาชนโดยการสร้างโรงเรียนขึ้นตามวัดในหัวเมืองที่อยู่ห่างไกล และมีประกาศกำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสต้องมีอำนาจในการบำรุงการศึกษา (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2519 : 209)

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นปรากฏว่าเทียนวรรณให้ความสนใจและให้ความสำคัญในการศึกษามากถึงแม้ว่าตัวของเทียนวรรณจะมีได้รับการศึกษาตามแบบการศึกษาสมัยใหม่ที่ได้รับการพัฒนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เทียนวรรณก็ให้ความสนใจในการศึกษาเป็นอย่างดี การศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ประเภทได้แก่

1. โลกทัศน์ที่มีต่อการจัดการศึกษา
2. โลกทัศน์ที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษา

3. โลกทัศน์ที่มีต่อหลักการและรูปแบบการศึกษา
4. โลกทัศน์ที่มีต่อสาขาวิชาที่สอน

5.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการจัดการศึกษา

เทียนวรรณเป็นบุคคลหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเทียนวรรณเสนอว่าควรมีการจัดการศึกษาให้ครอบคลุมทุกชนชั้นหรืออาจเรียกว่ามีความเสมอภาคในการศึกษา ประชาชนทุกคนควรมีสิทธิในการศึกษาหาความรู้เท่าเทียมกัน เทียนวรรณมองว่าการศึกษายกระดับคุณภาพชีวิตสอนคนให้รู้จักคิดเป็นทำเป็น เพราะการศึกษาเป็นมูลรากของความเจริญ ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอต่าง ๆ ของเทียนวรรณที่มุ่งเน้นให้พัฒนาการศึกษาก่อนอื่นเนื่องจากการที่ประชาชนไม่มีความรู้ไม่มีการศึกษาจะทำให้ประเทศพัฒนาได้ล่าช้า ดังตัวอย่าง

ที่ ๕ คิดจะตั้งโรงเรียนหนังสือแลภาษาต่าง ๆ แลฝึกหัดวิทยาแพทย์ แลโหราศาสตร์แลการช่างทุกสิ่งทุกอย่าง, แม้ว่าครูในประเทศของเราไม่มี ก็หาจะจ้างมาแต่ประเทศอื่นให้มาสั่งสอนฝึกหัดคนของเราให้รู้จนใช้ได้จริง ๆ,

ที่ ๑๗ จะจัดเรือรบอย่างใหญ่ ๑ ลำ ให้บันจุพลทหารไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ คน, ในเรือลำนี้ จะมีโรงเรียนสำหรับเรือในวิชาสำคัญทุกอย่าง, แลมีทั้งเครื่องพิมพ์แลเครื่องถ่ายเงารูปด้วย, จะเลือกบุตรข้าราชการแลราษฎรที่รู้วิชาแลหนังสือไทยอังกฤษแล้ว, อายุตั้งแต่ ๑๕ ปีขึ้นไป, ลงในเรือรบใหญ่ลำนั้น, ให้เที่ยวไปจอดไปทุกประเทศบ้านเองที่จะฟังไปได้, มีกำหนดจอดอยู่ไม่ต่ำกว่าเดือน ๑ ไม่เกิน ๓ เดือน, กำหนดให้มีเวลากลับไม่ต่ำกว่า ๓ ปี ไม่เกิน ๕ ปี, เมื่อกลับมาแล้ว, นักเรียนในเรือนั้น, จะให้ขึ้นจากเรือ, ควรจะใช้ได้เพียงใดจะใช้ให้ทำการในหน้าที่แห่งราชการ ทางเรือรบหรือเรือค้าขายต่อไปแล้วแต่คุณวุฒิ, จะเปลี่ยนเด็กนักเรียนสำหรับใหม่ลงไปอีก, โดยเรือลำนั้นจะเป็นอันตรายก็ทำขึ้นใหม่ อีก,

ที่ ๒๔ จะตั้งโรงเรียนฝึกสอนนารีให้รอบรู้สรรพวิทยาทุกสิ่งทุกอย่างให้เหมือนกับบุรุษเรียนรู้, แลให้รอบรู้ในการปฏิบัติบ้านเรือนแลสามีแลเลี้ยงบุตรของตน

(ตูลฯ 5. ว่าด้วยความผ้นละเมอแต่มีไชนอนหลับ : 1355-1359)

จากข้อเสนอของเทียนวรรณที่ให้มีการจัดการศึกษาให้กับประชาชนนั้นเทียนวรรณมุ่งหวังที่จะจัดการศึกษาให้มีความเสมอภาคโดยไม่จำกัดเฉพาะเพศใดเพศหนึ่ง ซึ่งเป็นการสะท้อนทัศนะของเทียนวรรณเกี่ยวกับการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น เทียนวรรณมองว่ารัฐไม่ควรที่จะจัดการศึกษาให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นแต่รัฐควรจัดการศึกษาให้กับผู้หญิงได้มีโอกาสเช่นเดียวกันกับผู้ชาย ซึ่งในสมัยนั้นการจัดการศึกษาสำหรับผู้หญิงนั้นยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากรัฐเท่าที่ควร

ความสำคัญของการศึกษาอีกอย่างหนึ่งที่เทียนวรรณได้สะท้อนให้เห็นในวรรณกรรม คือการศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดรายได้สำหรับการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเทียนวรรณมองว่า หลังจากการพัฒนาคนให้มีประสิทธิภาพเป็นผู้มีความรู้ความสามารถแล้วกลุ่มคนเหล่านั้นก็จะสามารถนำเอาความรู้ที่ได้ไปใช้ในการประกอบอาชีพตามความสามารถของตนเองและก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจะทำให้รัฐสามารถจัดเก็บภาษีอากรสำหรับการพัฒนาประเทศได้ดังจะเห็นได้จากบทความเรื่อง “ว่าด้วยทรัพย์” ดังตัวอย่าง

(๓) ตั้งโรงเรียนบำรุงวิทยาต่าง ๆ ให้มีแก่เจ้านายขุนนางแลราษฎร, เมื่อกุลบุตรได้มาศึกษา วิทยาต่าง ๆ ในโรงเรียนรอบรู้วิชาแลภาษาของนา ๆ ประเทศแล้ว, ก็ย่อมเป็นผู้สามารถอาจหาญ ในการจะปกครองรักษาตนของตนเอง แลรักษามบุตรภรรยาญาติมิตรแลฐานบ้านเรือน แลรับ ราชการตามตำแหน่งหน้าที่ในกระทรวง, ก็เมื่อราษฎรแลเจ้านายขุนนางเป็นผู้รู้ผู้สามารถมากทั่วไป ในบ้านเมืองเช่นนั้น, ก็ย่อมชวนชวยพยายามแสวงหาทรัพย์ให้เจริญแก่ตนแลประเทศบ้านเมือง ของตน, เปนสมบัติแลอำนาจความสุข, จัดเป้นะนะตามะหาทรัพย์ที่ ๕ โดยความจริง, แสดงว่า มิใช่เงินแลทอง,

(ตลข1. ว่าด้วยทรัพย์ : 29-30)

ก็สิ่งใดเล่าจะเสมอด้วยวิชาความรู้ศิลปะศาสตร์ต่าง ๆ นั้นหาได้แล้ว, วิชาย่อมเป้นทรัพย์ของโลกย์, แม้ว่าเคาเวอร์แมนจะมีกำลังแลอำนาจเล่า, ก็ต้องอาศัยราษฎรในพื้นที่บ้านพื้นเมืองมีวิชา แลทรัพย์สมบัติมากด้วยกัน เคาเวอร์แมนจึงจะมีกำลังแลอำนาจมาก,

(ศิริข 1. คำเตือนเด็กเด็ก : 355)

เมื่อราษฎรทั้งหลายได้ศึกษาเล่าเรียนรู้วิชามีปัญหาขึ้นแล้วก็ย่อมเกิดทรัพย์สมบัติขึ้นโดยเร็ว, เพราะวิชาแลปัญหาเป้นทรัพย์ของโลกย์โดยแท้, เมื่อมีทรัพย์แลบอทรัพย์ทั่วหน้ากันเป้นพื้นไปตั้ง นั้นแล้ว, ก็ย่อมมีกำลังมากอยู่เองตามธรรมดา, เพราะได้ทรัพย์มาเลี้ยงรักษาจัดซื้อแลก่อสร้างสรรพ วัตถุต่าง ๆ ได้โดยกำลังทรัพย์, ไม่ต้องรอกาลให้เนิ่นช้า, เหมือนเมื่อเวลายังขัดสนจนอยู่

อีกประการหนึ่งเมื่อเกิดวิชาแลปัญหาแล้ว, ก็ย่อมพยายามแสวงหาทรัพย์ด้วยกำลังวิชาแล ปัญหาความเพียร, เพราะมีปัญหาแลเห็นประโยชน์ชัดเจน,

(ศิริข2. คำถามคำตอบ : 760-761)

ตามเหตุผลที่กล่าวมานี้, จึงจำเป็นต้องทำฐานะบำรุงราษฎรให้มีโอกาสอันดี ที่จะให้มีวิชาแล ปัญหาแสวงหาทรัพย์สมบัติจึงเห็นชัดว่ากรมศึกษาธิการเป้นมูล ที่จะให้เกิดวิชาแลปัญหาทรัพย์ สมบัติของราษฎรแลแผ่นดินด้วย, เมื่อราษฎรมีทรัพย์แลวิชาสติปัญญาแล้ว รวมเข้ากับความสามารถก็เป้นกำลังแลอำนาจของราชการเกิดขึ้นด้วย,

(ศิริข2. เรื่องนกตกตบุดไม้ได้ : 778)

จากข้อมูลข้างต้นสามารถกล่าวสรุปโลกทัศน์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษามากเนื่องจากการศึกษาเป็นรากฐานของความเจริญทุกอย่าง เป็นการยกระดับสภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมและนอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอว่าหากรัฐสามารถจัดการศึกษาให้กับประชาชนโดยทั่วถึงแล้วรัฐก็จะจัดเก็บภาษีอากรจากประชาชนเพื่อนำเงินภาษีอากรดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาประเทศได้ เนื่องจากเมื่อประชาชนมีความรู้แล้วก็สามารถนำเอาความรู้เหล่านั้นไปใช้ประกอบอาชีพได้ตามความสามารถของตนเองซึ่งเป็นการก่อให้เกิดรายได้อีกแนวทางหนึ่ง

5.2 โลกทัศน์ที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษา

นอกจากการเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาแล้วเทียนวรรณเองก็ตระหนักดีว่าการที่จะจัดการศึกษาให้กับประชาชนคนหมู่มากในสมัยนั้นมีอุปสรรคและปัญหามากมายที่รัฐบาลจะต้องรีบแก้ไข

5.2.1 การขาดแคลนตำรา

สำหรับอุปสรรคในการจัดการศึกษาที่เทียนวรรณตระหนักอยู่ตลอดเวลา คือ การขาดแคลนหนังสือหรือตำราวิชาการที่จะใช้สำหรับการเรียนการสอน โดยเทียนวรรณมองว่าหนังสือที่มีในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่ไม่ได้ส่งเสริมในการให้การศึกษาแก่ประชาชนมีเฉพาะหนังสืออ่านเล่นหรือหนังสือประโลมโลก ซึ่งเทียนวรรณเองก็ได้โจมตีหนังสือนิตยสารต่าง ๆ ว่าเป็นหนังสือที่ไม่ได้มีคุณค่าทางการศึกษาแต่อย่างใด ดังตัวอย่าง

เที่ยวไปมองดูหลายบ้านหลายเรือน, ก็ไม่มีใครจะเห็นมีห้องไว้หนังสือแลหนังสือสำหรับบ้าน
เป็นต้นว่า ตำราดาว แลตำราธาตุ คำภีร์หมอ หรือวิชาที่เป็นประโยชน์มาก ๆ โดยจะมีบ้างก็เรื่อง
อ่านเล่นเหลว ๆ ที่จะชักนำใจให้กำหนดแลกำเริบมัวเมาเมื่อนิราศร้องให้ถึงเมียบนต้น, อันไม่ประ
กอบไปด้วยสาระประโยชน์เท่านั้น

(ศิริข1. ไปรเวศคำแนะนำ : 157-158)

คำภีร์ใหญ่ไตรปิฎกเป็นยกเลิก สูงประเสริฐแต่มีใช้เครื่องใช้สอย คำภีร์แพทย์คำภีร์โหรก็
โยนลอย ดูคลาคล้อยเคลื่อนลิกฉนั้นก็อายุ อีกตำราว่าด้วยธาตุเคมีเมศตรี หรือแผนที่ทางทะเล
คะเนหมาย หรือหลักโกศลกกลุบาย ที่แยบคายน้อยนักสักเท่าใด

(ศิริข1. อะนุสรสารธารณ์ : 250)

ขอท่านจงดูเรา ตูลวิภาคพจนกิจ ต,ว,ส, วัณณาโก ซึ่งเป็นผู้จะน่ายกย่องไร้แลกำพร้าบิดามา
แต่น้อย, มารดาก็ขัดสนยากจน, เวลานั้น บ้านเมืองก็ยังเป็นปรักด้วยชนบทรหมเนียม โรงเรียนก็
ยังไม่มี, แลข้าจำจนตำราแลแบบแผนตัวอย่างที่จะฝึกหัด, แม้จะมีโรงเรียนหลวงในเวลาโน้น ก็มีแต่
โรงทานแห่งเดียวเท่านั้น, หากจะไปศึกษาอยู่ในวัดวาอารามด้วยพระภิกษุพระเณรก็ไม่มีอะไรจะ
สอน เรา, แม้เธอจะสอนเราบ้างเล่าเธอก็สอนแต่ กอ ข้อ ขอ ข้อ คอ เฆาะ งอ เช่นนี้, การที่อ่านก็

อ่านประมะ กอ กา แลสุบิณ เท่านั้น, ไม่รู้จักเอกโทตรีจัตวาภากะบาท นิคหิตได้คู่แลทันขมาญ ฝนทอง ฟองมัน วิสันชะนี ว่าเขาใช้กันอย่างไร, แปลว่าไม่รู้จักอักษร ๓ หมู่ และไม่รู้จักจะผันแปร ประการใด, แต่ปฐมกอ กา เป็นสุภาสิตมีสาระประโยชน์มากอยู่, แต่ไม่สามารถที่จะให้เราที่มีความรู้ทั่วในการโลกย์แลธรรมเช่นในทุกวันนี้, เหมือนหนังสือ พุทธจริยา ธรรมจริยา สังฆะจริยา, แลวิทยาสาตร์อื่น ๆ เช่นในทุกวันนี้

(ตลข6. แมกคาชินที่ 3 : 1748-1749)

5.2.2 การขาดครูผู้สอน

นอกจากนั้นแล้วอุปสรรคที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการขาดแคลนครูผู้สอน เนื่องจากผู้ที่ทำหน้าที่ในการสอนในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์และจัดการศึกษาตามวัด ซึ่งพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สอนนั้นความรู้ความสามารถของพระสงฆ์แต่ละรูปก็ไม่เท่ากัน และการจัดการสอนของพระสงฆ์เองก็ขึ้นอยู่กับตัวพระสงฆ์แต่ละรูปไม่ได้มีการจัดการศึกษาให้เป็นระบบระเบียบแต่อย่างใด ดังตัวอย่าง

อันทางคดบหล้าปากเช่นชวากหนาม ใครจะตามไปอย่างไรจะได้บัน เมื่อคิดไปไทยก็เห็นว่าเป็นคน เว้นแต่จนความรู้ครูไม่มี ถ้าภาคเพียรเรียนเล่าเช่นเขาบ้าง คงสว่างเฟื่องฟุ้งชาวกรุงศรี นี้ขัดสนจนครความรู้ดี ถึงจะมีดำหรับกันบ้างน้อย

(ศิริข1. อนุสรสาธารณ์ : 250)

5.2.3 ประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา

แต่อย่างไรก็ตามปัญหาและอุปสรรคอีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยววรรณเสนอเอาไว้คือประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ให้ความสนใจและไม่เห็นความสำคัญในการศึกษา ซึ่งเกี่ยววรรณเห็นว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่รัฐต้องเร่งแก้ไข ดังตัวอย่าง

มาบัดนี้มีมหาเมตตาใหญ่ โปรดให้ไว้โรงเรียนเพียรโกศล เหล่าตระกูลรุ่นนี้ที่กะมล อยากรเป็น คนรู้วิชาจะมาเรียน ที่เกียจคร้านพานจะเขลาอย่างเบาจิตกร ก็เบือนบิดไม่อุสาห์ดูน่าเขี่ยน ไม่เห็นกาลพาลล้าพองสมองเวียร เฝ้าเบียดเบียดพ้อแม่จนแก่กาย

แต่ใจวรรณพรั่นอยู่เคยรู้เห่น ทำเล่น ๆ แล้วจะจิตไม่ยี่ดหาย ด้วยตัวครูผู้สอนก็ค่อนข้างไม่กล้วอายกล้วลือต้อเงินเดือน

เด็กไทยก็ไม่เบามันเข้าศัพท์ สุดจะปรับปรุงให้ซิดมันบิตเลือน ข้างแม่พ้อก็ไม่ว่าไม่ด่าเดือน มันจะเลือนหากันทั้งนั้นไป

(ศิริข1. อนุสรสาธารณ์ : 250)

ซึ่งเป็นดั่งนี้ก็เพราะประเทศเราเข้าปลาอาหารหาง่ายความลำบากน้อย, คนโง่คนโง่ไม่มีวิชาแล
เกียจคร้านก็อาจหาเข้ากินได้ทุกวัน จึงไม่พอใจจะสำเหนียกศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดให้รู้จริง ๆ

แม้ว่ามีอยู่บ้างผู้ที่หมั่นเพียรศึกษาอยากรู้วิชาต่าง ๆ แต่เปรียบเหมือนเขาโค ย่อมน้อยกว่าชน
โคนันมากนัก,

(ศิริข1. ความเห็น : 299-300)

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาให้กับประชาชน
นั้นเทียนวรรณเสนอว่ามีปัญหาที่สำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ การขาดแคลนตำราวิชาการ
การขาดครูผู้สอนและประชาชนไม่เห็นความสำคัญและไม่ให้ความสนใจในการศึกษา

5.3.1 โลกทัศน์ที่มีต่อหลักการและรูปแบบการจัดการศึกษา

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณพบว่าเทียนวรรณมีหลักการ
และมีรูปแบบการจัดการศึกษา

5.3.1.1 การศึกษาตลอดชีวิต

หลักการหรือปรัชญาการศึกษาของเทียนวรรณ คือ การศึกษา
ตลอดชีวิต และเป็นกิจกรรมที่ควรกระทำตลอดชีวิต ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้จาก
ชีวประวัติของ เทียนวรรณที่ได้ทำกิจกรรมทางการศึกษามาโดยตลอด โดยเฉพาะช่วงที่
เทียนวรรณถูกจับจำคุกเทียนวรรณก็ได้ปล่อยเวลาให้หมดสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์แต่
อย่างไร แต่เทียนวรรณทุ่มเทให้กับการอ่านและการเขียนหนังสือ ดังนั้นเทียนวรรณจึงได้เสนอ
ทัศนะว่าการศึกษาคือเป็นกิจกรรมที่ควรกระทำตลอดชีวิตให้กับคนอ่านได้รับรู้และเห็นถึง
ประโยชน์ของการศึกษา โดยเทียนวรรณ กล่าวว่า การศึกษาไม่มีวันเวลาเป็นตัวกำหนดแต่
การศึกษาควรเป็นกิจกรรมที่ทำให้ตลอดชีวิตของตนเอง ดังตัวอย่าง

เรา (ดุสริภาคพจนกิจ) แม้ว่าเป็นผู้ไม่ได้เล่าเรียนในสกุลแลมิได้สอบไล่ได้ประโยค เป็นคนชั้น
ต่ำที่สุดในความศึกษาแลในความรู้อวิชา แต่มีนิสัยใฝ่หาความรู้พยายามสดับจำทรงได้ถามแลพินิจ
พิจารณา จำลองลอกคัดตำหรับตำราเลือกหาการดีหาความดีความถูกความจริง แลทั้งเป็นที่พอใจ
ในต้นทางของความดีหรืออยู่เสมอมว่า สรรพกิจการทั้งสิ้นไม่เลือกเว้นว่าสิ่งใดอย่างใด พอใจจะใคร่รู้
ในการโลกย์การธรรมว่ามันจริงอย่างไรเป็นอย่างใดที่ถูกที่ผิดทุกประการ บ้านเมืองแลประเทศที่ดี
แลไม่ดีนั้นเดินมาแล้วเป็นอย่างใด เตี้ยวันนี้เป็นอย่างใด อาศัยเหตุผลเพียงเท่าใดจึงดีได้ถึงเพียงนั้น
การที่ตำริห์แลแสหาเลือกค้นคิดอย่างนี้เราไม่มีเวลาหยุดเลย ตั้งแต่อายุ ๒๐ ปีมาจนทุกวันนี้
เรียกว่าความศึกษาไม่มีเวลาแก่เลย

(ดุสข3. คำนำ : 581)

ส่วนความศึกษาเล่า ถ้ามีโอกาสควรจะศึกษาได้ ก็ควรจะต้องศึกษาอยู่เสมอในสิ่งที่เรายังมิได้รู้ เวลาที่ว่างเปล่าควรมีโอกาสศึกษาสำเนียงให้รู้ไว้ อายุมากจึงจะไม่ควรศึกษา ก็ห้ามกำหนดขีดชั้นไม่เพราะการศึกษามีประเภทพืศดานมากมายนัก ทั้งทางโลกย์แลทางธรรม ไม่ควรบรูษย์จะเว้นเสีย เราเห็นว่าเว้นไว้แต่ท่านที่เปนอาริยะบุคคลเท่านั้น ที่จะไม่บรูษะในการศึกษา เพราะท่านผู้เสร็จกิจแล้ว แต่เพียงพระอะนาคาท่านก็ยังคงศึกษาเบื่องบนที่ท่านยังไม่รู้ไม่ถึงอยู่

(ตลข6. แมกคาซินที่ 3 : 1750)

5.3.1.2 ผู้เรียนควรยึดหลัก สุ จิ ปุ ลิ

สำหรับวิธีการศึกษานั้นเทียบวรรณเห็นว่าควรยึดหลักของ หัวใจนักปราชญ์คือ สุจิปุลิ คือ การฟัง คิด ถาม เขียน ซึ่งเทียบวรรณมองว่าเป็นวิธีการศึกษาที่จะทำให้บุคคลนั้นมีความรู้ความสามารถได้ ดังตัวอย่าง

อันมนุษย์ทั้งหลายทั่วโลกจะเรียนวิชาธรรม หรือจะเรียนวิชาโลกย์ ถ้าไม่ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ สุจุปุลิแล้ว แลเข้าไม่ถึงรอบด้วยโสตาปะฏิยังคะ ๔ แลเข้าไม่มีความพอใจแลความใคร่ด้วยเล่า โดยจะเรียนในสำนักนี้ครูเดียวกัน เวลาแลโอกาสเท่ากัน วิทยาความรู้ก็จะไม่เท่าเสมอกัน เช่นนิทานเรื่องนายสุขุमानกับนายโอลาริก ซึ่งเราได้กล่าวแล้วในเล่ม ๒ หมวดที่ ๑๖ แผ่นที่ ๓๐ หน้า ๒๓๘ นั้น

(ตลข2. ว่าด้วยความไม่ดีหรือของไม่ดีให้เป็นดี : 312)

ปัญญาจักขุ ๑ ไฟ ๑ วิชา ๑ กำลังกาย ๑ สี่ประการนี้นักปราชญ์ชาวยุโรปกล่าวว่า เกิดขึ้นด้วยความเกาะปลูก คือ (เอดยุคเซน) ได้แก่ สุจิปุลิ ๔ ประการนี้, คือ ฟัง คิด ถาม เขียนเพราะความฟังตั้งจิตคิดถามเขียนนั้นเป็นเครื่องเกาะปลูกปัญญาแลวิชาเมื่อผู้ใดพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ ฟังคิดถามเขียนแล้ว, ความรู้แลปัญญาคงเกิดมีขึ้นแต่จะมากแลน้อยก็ต้องแล้วแต่พื้นสันดานของบุคคล, ที่มีเขาวังอันแหลมแลปานทีบ, แต่ถ้าได้ฝึกฝนแล้วก็คงเกิดขึ้นเป็นแท้

(ตลข6. แมกคาซินที่ 3 : 1753)

5.3.1.3 ความแตกต่างของผู้เรียน

แต่อย่างไรก็ตามเทียบวรรณยังได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่าองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ นักเรียนหรือผู้เรียน ซึ่งแต่ละคนจะมีความหลากหลายถึงแม้ว่าจะเรียนจากอาจารย์คนเดียวกันแต่ผลที่ได้จากการเรียนนั้นจะแตกต่างกัน เพราะผู้เรียนแต่ละคนนั้นมีศักยภาพไม่เหมือนกันซึ่งเทียบวรรณได้ยกนิทานเรื่อง นายสุขุमानกับนายโอลาริก มาอธิบายถึงเรื่องของความแตกต่างของผู้เรียนว่ามีส่วนสำคัญกับการเรียนการศึกษา

เทียบวรรณเล่านิทานเรื่อง นายสุขุมานกับนายโอลาริก ว่าทั้งสองคนเป็นเพื่อนกันและได้ไปศึกษาเล่าเรียนกับอาจารย์สำนักเดียวกันเป็นเวลา 7 ปี แล้วจึงเดินทางกลับบ้านเมืองของตน ระหว่างการเดินทางทั้งสองคนก็เห็นรอยบัสสาวะ นายโอลาริกทายว่าเป็นรอยบัสสาวะของผู้หญิง ส่วนนายสุขุมานทายว่าเป็นรอยบัสสาวะของหญิงมีครรภ์แก่ แล้วเดินทางต่อมาก็เห็นเป็นผู้หญิงมีครรภ์แก่อยู่ใกล้กับบริเวณที่พบรอยบัสสาวะ และต่อมาก็พบกับรอยเท้าช้าง นายโอลาริกก็ทายว่าเป็นรอยเท้าของช้างพลาย ส่วนนายสุขุมานก็ทายว่าเป็นรอยเท้าช้างพลายที่มีงาหักข้างหนึ่ง ผลออกมาก็เป็นดังที่นายสุขุมานทายเอาไว้ นายโอลาริก จึงคิดว่าอาจารย์ให้ความรู้แก่ตนไม่เท่ากันจึงอยากจะกลับไปถามอาจารย์เพื่อที่จะได้รู้ความจริง ทั้งสองจึงได้เดินทางกลับไปหาอาจารย์อีกครั้งหนึ่ง เมื่ออาจารย์เห็นลูกศิษย์ทั้งสองกลับมาจึงออกอุบายให้ทั้งสองคนไปซื้อน้ำอ้อยให้ตนโดยให้เงินและหม้อใส่น้ำอ้อยคนละใบแล้วสั่งให้ไปชำนอน รุ่งเช้าทั้งสองคนเดินทางไปซื้อน้ำอ้อยกลับมาให้อาจารย์แต่ปริมาณน้ำอ้อยของนายโอลาริกน้อยกว่านายสุขุมาน อาจารย์จึงได้ถามถึงสาเหตุที่ทำให้ น้ำอ้อยมีปริมาณไม่เท่ากัน โดยนายสุขุมานบอกว่าตนเองนั้นได้เอามือไปแช่น้ำไว้ให้หม้อดินอึดตัว ส่วนนายโอลาริกไม่ได้ทำอะไรเลย อาจารย์จึงอธิบายว่าตนนั้นสอนทั้งสองคนเท่ากันแต่การที่นายสุขุมานมีความสามารถมากกว่านายโอลาริกนั้นเป็นเพราะนายสุขุมานนั้นมีวิจารณญาณหรือไหวพริบมากกว่าจึงทำให้ผลของการเรียนรู้ของทั้งสองคนนั้นแตกต่างกัน

จากนิทานเรื่องดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทียบวรรณให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนว่าผู้เรียนแต่ละคนนั้นมีความหลากหลายถึงแม้จะเรียนจากอาจารย์หรือครูคนเดียวกันแต่ผลที่ได้ก็จะแตกต่างกันออกไปตามศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน ดังตัวอย่าง

ในนิทานเรื่องที่ ๒ นี้แสดงว่า แม้ถึงครูเดียวกันความรู้ของศิษย์ก็จะมีได้เหมือนกัน ดุจอ้อยแม้ลำเดียวกันต้นกับปลายแลกลางรศก็จะต่างไม่เสมอกัน แม้ว่าผลไม่มีมะม่วงแลทุเรียนปนต้น ต้นกิ่งปลายกิ่งต้นฤดูปลายฤดูแลต่อวาย ถึงต้นเดียวกันรศก็จะต่างกัน แม้ว่ามันักปราชญ์หรือนักเรียนนักพรตนักเลงนักโทษ ก็ย่อมผิดกันโดยอินทรีย์อุปะนิศไสยสันดานธาตุแลธรรมชาติ แม้วาสิศย์ครูเดียวกันก็จะเปนได้ฉนั้น

สรรพวิทยาความรู้ต่าง ๆ ย่อมอาศัยความไหวพริบในตนแลความใคร่ละเอียดรอบคอบเปนหลักฐาน จึงพิเสศยิ่งกว่ากันแม้ว่ายาแก้โรคขนานเดียวกัน ผู้ใช้คนเดียวกันนั้นแล ความไหวพริบของแพทย์ แลผู้พยาบาลย่อมต่างกัน โดยเหตุละเอียดแลหยาบในการดูไข้แลวางยาแซกน้ำगरสาย ให้ถูกต้องตามเวลา ก็ย่อมเห็นคุณยาปรากฏได้ จงดูแต่นายสุขุมานกับนายโอลาริก ครูเดียวกันแท้ ๆ แต่ความรู้ดีกว่ากันก็เพราะความละเอียดแลไหวพริบ เรื่องที่รู้ได้อย่างนี้มีใช้การเดาตั้งหมอดู มีหลักฐานที่ตั้งของความจริง ถ้าไม่มีเครื่องส่อให้รู้ได้แล้ว ที่ไหนจะรู้ได้จริงในสรรพสิ่งทั้งปวง,

(ตลข 2. ว่าด้วยนิทานอันเปนสาระควรฟัง : 256-257)

ชักนำมาเทียบให้เห็นว่าความศึกษาเล่าเรียนแม้ว่าถึงแม้ว่าถึงครูเดียวกัน ตัวของนักเรียน
ละเอียดย่อมละเอียดย่อม อาจจะทำความเข้าใจให้เหมือนกันได้โดยเหตุที่ชักนำตัวอย่างมาให้ฟังดังนี้

(ดุลย 2.ว่าด้วยการศึกษาละเอียดย่อมละเอียดย่อม : 299)

5.3.1.4 การจัดประสบการณ์ตรงให้ผู้เรียน

อย่างไรก็ตามเทียบวรรณคดีได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับการเรียน
การสอนว่าไม่ควรมุ่งเน้นที่จะสอนในวิชาการเรียนอย่างเดียวโดยไม่มีการฝึกปฏิบัติให้ผู้เรียน
ได้รับประสบการณ์ตรง เพราะจะทำให้ผู้เรียนไม่ประสบความสำเร็จในการเรียนแต่อย่างใด
และไม่ได้เกิดประโยชน์กับผู้เรียนอีกด้วย ดังที่เทียบวรรณคดียกตัวอย่างเด็กผู้หญิงชาวอังกฤษ
ที่พ่อแม่ได้จ้างครูมาสอนที่บ้าน เด็กคนนั้นสามารถเรียนรู้จนแตกฉานในวิชาการต่าง ๆ จาก
หนังสือโดยมิได้ฝึกปฏิบัติแต่อย่างใด เมื่อทดลองให้เขาเดินทางไปยังที่แห่งหนึ่งแล้วให้กลับ
บ้านเองเด็กผู้หญิงคนนั้นไม่สามารถกลับบ้านได้เอง ดังตัวอย่าง

ดังเราจะนำมาเล่าให้ท่านทั้งหลายฟัง ตามที่เป็นความจริงว่า มีหญิงชาวอังกฤษผู้หนึ่งในเมือง
อังกฤษ ตั้งแต่เยาว์มาบิดาให้เรียนหนังสืออยู่แต่ในบ้าน มิได้ไปเรียนที่โรงเรียนเหมือนเขา
ทั้งหลาย เมื่อรู้หนังสือดีแล้วก็ชอบอ่านเรื่องราวต่าง ๆ มีพงษาวดารแลจดหมายเหตุแผ่นดิน รู้เลข
แลแผนที่โลกย์แลรู้ในท้องฟ้าอากาศธาตุเคมีศตริแทบทุกประการ จนนับว่าเป็นนักปราชญ์ได้ผู้
หนึ่ง ในการรู้หนังสือแลสรรพตำราต่าง ๆ แลกฎหมายธรรมเนียมของบ้านเมือง การที่เขา
เพลิดเพลินในการดูหนังสือ แลตรึกตรองข้อความที่ได้อ่านเข้าใจแล้วกระทำให้สมองของเขาซุนไป
แต่ในความไม่มีเวลาว่างเลย

แต่ประเทศภูมิจานบ้านเมืองป่าดงทเล ก็รู้ได้ทั่วโลกย์ตามตำราแลแผนที่ แต่มิได้เคยไป
แม้ว่าจะมีผู้นำพาให้เขาขึ้นรถไปในระยะทางเพียงร้อยเส้น แล้วปล่อยเขาลงไว้ให้เดินไปในระยะ
เพียงร้อยเส้น แล้วปล่อยเขาลงไว้ให้เดินไปแต่ลำพัง เขาจะเดินกลับไปบ้านเขาไม่ถูกเลย โดย
เหตุที่เขาไม่เคยเดิน

แปลว่าเขาจะอ่านหนังสือ แลเข้าใจในข้อความต่าง ๆ แต่เขามีได้รู้จักหนทางด้วยตัวเอง
เขาจึงกลับมาบ้านไม่ถูกแต่จะให้เขาออกจากบ้านเขาเดินไปในทางถนนทั้งหลาย ถึงทางใกล้สัก
พันเส้น เขาก็จะไปจะมาถูกได้ โดยเหตุที่บ้านเมืองของเขาจัดการลงที่แล้วไม่เลือกเว้นว่าสิ่งใด
ตามห้องตึกทุกห้องย่อมมีเลขหมาย คือนำเบอร์ ๔ แยกย่อยมีอักษรจารึกชื่อถนน เพราะฉะนั้น เมื่อ
เขาออกจากประตูบ้านก็จะจดหมายเลขไว้เป็นสำคัญ แล้วนับเลขไปตามระยะ แล้วสอบกับแผนที่
 ๆ เจ้าพนักงานทำติดไว้กับเซตหน้าประตู ๔ แยกมุมถนน ที่สุดถนนยาวเท่าใดก็รู้ได้ ห้างใดจะ
ตั้งอยู่ที่ใดก็จะได้ เพราะสมุดสีแดงภูมิประเทศเขาทำบาญชีชี้แจงทุกประการ

(ดุลย 2.ว่าด้วยวิชาเล่นแต่กล่าวให้เจือประโยชน์ : 362-363)

5.3.2 รูปแบบการจัดการศึกษา

นอกจากการจัดการเรียนการสอนที่ประกอบไปด้วยผู้สอนและผู้เรียน แล้วเทียนวรรณยังได้เสนอวิธีเรียนรู้ด้วยตนเองซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นแนวทางการเรียนรู้ได้อีกอย่างหนึ่งซึ่งเทียนวรรณเชื่อมั่นในสติปัญญาของมนุษย์ว่ามีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตัวเองโดยยกตัวอย่างกรณีของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ก็สามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ดังตัวอย่าง

สัมมาสัมพุทธะนั้น ตรัสรู้เองในสรรพธรรมทั้งปวงไม่มีใครสั่งสอน เป็นสัพพัญญุตญาณ บัณฑิตจะพุทธะนั้น รู้ได้เองแต่เฉพาะพระองค์ท่าน สอนผู้อื่นไม่ได้ สภาวะพุทธะนั้นอาศัยได้สดับคำสอนแต่พระสัมมาสัมพุทธะเจ้า และพระอรชสาวกก่อนจึงตรัสรู้ได้ พะหุสตะพุทธะนั้น มิได้พบปะพระสัมมาสัมพุทธะเจ้า หรือพระอริยะสาวก เป็นแต่ได้ภพบเห็นพระคำภีร์แลตำราพระไตรปิฎก ที่หนักปราชญ์ท่านจดจาดจารึกไว้ในใบลานหรือในสมุด โดยนา ๆ ภาษาแลนา ๆ รูปอักษรท่านก็อุสาหะเล่าเรียนอักษรแลภาษาต่าง ๆ นั้น จนแปลออกเป็นภาษาของท่าน จนท่านเข้าใจความในพระปริยัติธรรม ที่แสดงข้อปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ท่านก็อุสาหะปฏิบัติธรรมตามธรรมควรแก่ธรรม จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพราะการเล่าเรียน

(ตลข 2. ว่าด้วยความศึกษาละเอียดไม่ละเอียด. : 289)

แม้ไม่มีแบบแลไม่มีครูสอนแล้วก็รู้ไม่ได้ เข้าใจดังนั้นก็คิดไปมากนึก ไม่ถูกแก่ความเป็นจริงเลย เพราะคนต้นคิดต้นรู้นั้นเอง เป็นพยานว่าคิดได้เองรู้ได้เอง ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แลพระปัจเจกพุทธเจ้าท่านสองพวกนี้รู้ได้เองมิใช่หรือ ไม่มีใครสอนท่านในชาตินั้น ท่านมิได้เห็นตำราหรือคำภีร์ของใครเลย

อีกประการหนึ่งคนโบราณในประเทศต่าง ๆ ที่ได้คิดวิชาธาตุ วิชาโหรา วิชาเลข วิชาหมอดู แพทย์ วิชาบวช วิชาช่าง แลกฎหมาย ตีตลิ่งตีเป่าเปนนั่น ท่านที่มีชื่อปรากฏในจดหมายเหตุว่าท่านคิดได้ก่อนมนุษย์ทั้งปวงในวิชาใด ท่านพวกที่กล่าวมานี้แลวิชาทั้งหลายนั้นที่ท่านคิดไว้ ดังกล่าวมานี้ เป็นพยานของเราว่า ถ้าผู้ใดมีความอุสาหะแลความพอใจแลความใคร่เปนนั่นแล้ว ถึงไม่มีครูแลไม่มีแบบตัวอย่าง ก็คงจะรู้ถึงความรู้นั้นในวิชาต่าง ๆ ได้จนเปนนั่นที่สุดเหมือนกัน เว้นเสียแต่จะรู้ได้ด้วยยาก แลง่ายเท่านั้น เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่า วิทยามีทางจะรู้ได้โดย ๒ ทาง คือ รู้ได้ด้วยยาก ๑ รู้ได้ด้วยง่าย ๑

(ตลข 2. ว่าด้วยความศึกษาละเอียดไม่ละเอียด. : 290-291)

ฉันใดก็ดี ที่คำเราชี้แจงว่า ไม่มีครูผู้สั่งสอนเลยก็รู้ได้ คือ คิดขานคำที่ว่าไม่มีครูแล้วก็รู้ไม่ได้ทำไม่ได้

ครั้นเราถามเขาว่าครูผู้ต้นคิดคราวแรกนั้น ใครสอนให้เขาเล่าเขาก็แก้ไม่หลุด บางคนก็อ้างว่า ผีบอกทวดตาบอกผู้วิเศษให้ได้มาแต่ประตูประหิมพาน หวังจะตัดความมิให้ต้องแก้แต่เราไม่ยอมให้ เราตกลงสันนิษฐานตามที่มีพยานที่มีชื่อแซ่ชาติโคตรตำบลประเทศของผู้ต้นคิดมี ตามเขา

จดหมายเหตุไว้ เราเข้าใจได้ดี ๆ ว่า การโลกย์กิติ การธรรมกิติถึงไม่มีใครสอน ถ้าเราพอใจอยู่ แล้วแต่เป็นผู้ใคร่ด้วยจริง ๆ พยายามไปก็คงจะรู้ได้ทำเป็นแน่ เว้นเสียแต่รู้ได้ด้วยอยากเพราะไม่มีครูແแบบ แลรู้ได้ด้วยง่ายเท่านั้น คงมีอยู่ ๒ ท่านเท่านั้น

(ตุลฯ 2. ว่าด้วยการศึกษาละเอียดยะเียด : 294)

เกี่ยวกับรูปแบบการศึกษานั้นเทียบวรรณเสณรูปแบบการจัดการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบด้วยกันคือ ปล่อยให้เรียนตามใจ กตซึ่งบังคับให้เรียน และล่อให้มุ่งหมายต่อลาภยศ ชื่อเสียง หากเปรียบเทียบกับรูปแบบการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นั้นมีความใกล้เคียงกันมาก คือ ตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ มาตรา 15 นั้นกล่าวว่า

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย

(ธีระพล อรุณะกสิกร และคณะ. 2543 : 18)

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับทัศนะของเทียนวรรณที่ได้เสนอรูปแบบการจัดการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบด้วยกันนั้นจะเห็นว่ามีลักษณะใกล้เคียงแลสอดคล้องกับรูปแบบการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งจากทัศนะดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นว่าเทียนวรรณมีความทัศนะที่กว้างไกลกว่าคนในสมัยนั้น ดังตัวอย่าง

แต่การเล่าเรียนมีวิธีสามประการ, ปล่อยให้เล่าเรียนฝึกหัดตามใจสมรรถประการหนึ่ง, กตซึ่งบังคับให้เล่าเรียนฝึกหัดประการหนึ่ง, พ้อให้มุ่งหมายต่อลาภยศชื่อเสียงประการหนึ่ง, ก็คือจัดกรมหรือกระทรวงธรรมการแลศึกษาธิการ, ให้เรียบร้อยแขวงแรงเจริญนั้นและ, อย่าให้เป็นสักแต่ทำทำไปๆ วันหนึ่ง ๆ ได้,

(ศิริฯ2. คำถามคำตอบ : 758)

5.4 โลกทัศน์ที่มีต่อสาขาวิชาที่สอน

สาขาวิชาที่ทำการสอนในสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นวิชาการหนังสือคือสอนให้แค่เพียงอ่านออกเขียนได้เท่านั้น ซึ่งเราจะเห็นได้จากหนังสือตำราเรียนที่จัดทำขึ้นเช่น หนังสือจินตามณี หนังสือประถม ก กา ประถมมาลา ซึ่งใช้เป็นตำราในโรงเรียน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงเห็นว่าวิชาที่จัดสอนนั้นยังไม่มีเพียงพอต่อความต้องการ ดังนั้นพระองค์จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษหรือวิชาต่างประเทศอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ และวิชาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เป็นต้น เทียนวรรณเองก็ได้กล่าวถึงวิชาที่เปิดสอนในสมัยนั้นว่ายังคงไม่เพียงพอ

การพัฒนาประเทศได้เนื่องจากเป็นเพียงวิชาที่มุ่งเน้นให้คนอ่านออกเขียนได้เท่านั้น ดังตัวอย่าง

แต่ในประเทศสยามของเรา ได้เริ่มขึ้นเป็นโรงเรียนในชั้นแรกในพระบรมมหาราชวัง มีท่านพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย) เป็นครูเดิม เราคอยหลังตรวจไปดูคนในชั้นนั้นที่ยังมีตัวอยู่เป็นเจ้าแลเป็นขุนนาง แลเป็นข้าราชการหรือไม่เป็นข้าราชการก็ฉลาดมีสติปัญญามาก แต่ในกระบวนแบบเรียนที่จะใช้ตัวสกดการันต์ แต่ยังไม่ฉลาดในการคิดแลทำรูปาณูชี หรือทางความรู้ของนักปราชญ์โลกย์แลทางศาสนา เว้นไว้แต่ผู้ที่ดำรงพิธีตรองต่อมาไม่หยุด เพราะแบบที่ครูสอนแก่ศิษย์ในสมัยนั้น มีมูลบทเป็นต้น ก็เป็นแต่วิธีสอนให้รู้จักใช้อักษรตัวสกดการันต์ แลอ่านถูกอ่านออกเท่านั้น

(ตลข 2. ว่าด้วยคนฉลาดรู้ความจริงตามเป็นจริง : 572-573)

ดังนั้นเทียนวรรณจึงเสนอทัศนะเกี่ยวกับสาขาวิชาการที่ควรส่งเสริมในการจัดการศึกษาสำหรับสมัยนั้นว่าควรจะต้องสอนในสาขาวิชาที่มีความทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ โดยเฉพาะสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ กฎหมาย เคมีเป็นต้น โดยเทียนวรรณเห็นว่าเป็นวิชาที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ ดังตัวอย่าง

ทั้งเครื่องใช้ใหญ่น้อยหลายร้อยอย่าง, มีต่าง ๆ ตามแต่มาทปรารณา, สุดแต่มีเงินให้ไ้ราคา, ไปวันว่าจะเจริญเกินกว่านี้, ให้พวกเราเหล่าอาณาประชาราษฎร์, จงสามารถหมายบำรุงซึ่งกรุงศรี, อุดสำหรับเพียรเรียนหาวิชาดี, จะขอชี้ไว้เป็นเลาสำเนาความ,

คือตำราฟ้าดินถิ่นประเทศ, อาณาเขตรอาณาจักรให้ชักถาม, ตำราดาวกล่าไว้เป็นใจความ, เขาเรียกนามแอสโตรแลโนมี, ทั้งกฎหมายฝ่ายมนุษย์ที่ยุติ, นักปราชญ์ตรองคิดที่ดัดจี, อินเตอร์นาชันแนลว่าแสนดี, ชาวบุรีตวันตกยกนิยม, อนึ่งตำราว่าด้วยชาตุนักปราชญ์คิด, คือคุ่มติดแยกย้ายถ่ายประสม, เคมีเคมีมีชื่อหรือว่าลม, รู้ประสมแยกได้กำไรพอ, วิชาเลขเหลือดีเป็นที่ยิ่ง, จะคิดสิ่งสารพัดไม่ขัดหนอ, เรียนหนังสือเสียให้ชาญชำนาญพอ, เปรียบเหมือนก่อตันสวางทางปัญญา, ด้วยวิชาสารพัดจะหัดฝึก, ที่ดีนลึกลับอย่างไรมิได้ว่า, เขาย่อมพิมพ์ไว้ทั้งสิ้นดังจินดา, ทราบสาระจะได้รู้เอาเอง, เขาไม่คิดปิดวิชาเหมือนดาแป๊ะ, หรือรีระทับถมทำข่มเหง, อยากให้รู้ความเอาตามเพลง, เมื่อเขาเองฉลาดจึงกลาไป,

(ศิริข1. นิเทศสารกคำกลอน : 392-393)

จากข้อความข้างต้นสามารถสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับการศึกษาว่าเทียนวรรณเห็นว่าการศึกษานั้นเป็นมูลรากของความเจริญของประเทศ ดังนั้นเทียนวรรณจึงมุ่งเสนอและสนับสนุนให้รัฐส่งเสริมการศึกษาให้กับประชาชนโดยทั่วถึงกัน ถึงแม้ว่ารัฐจะประสบปัญหาในจัดการศึกษาคือ การขาดแคลนตำรา ครูผู้สอน และประชาชนบางกลุ่มไม่เห็น

ความสำคัญ แต่เทียนวรรณก็เสนอว่ารัฐควรส่งเสริมการศึกษาให้กับประชาชนเพื่อเป็นกำลังสำคัญสำหรับการพัฒนา

อย่างไรก็ตามการส่งเสริมการศึกษาทางวิชาการอย่างเดียวนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่าไม่เพียงพอแต่ควรที่จะส่งเสริมในส่วนของจริยธรรมอีกด้วย ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณมีโลกทัศน์ที่ว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” ดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณคิดจะตั้งโรงเรียนสุจริตขึ้นมาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะฝึกอบรมให้เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม ดังตัวอย่าง

เราเห็นว่า ในทุกวันนี้เขาเรียนแต่วิชาความรู้, เขาไม่ได้เรียนความสุจริตและไม่เรียนรู้ผลของความยุติธรรมเลย, เราพลคนใน ๑๐๐ คน เราไม่ได้ยินเขาพูดเขาแสดงว่า ตัวเขาดังอยู่ในความสุจริตแลยุติธรรมเลย, เขาได้แสดงแต่กิริยาของความทุจริตและอธรรมเท่านั้น, เขาไม่เอื้อเฟื้อต่อกันจริงๆ เลย

เราเป็นผู้ฝ่าฝืนยืนอยู่อย่างนี้มานานแล้ว, ในเรื่องเป็นคนกลางก็หวังจะให้แบบอย่างแก่มหาชนชาวชาติสยามของเราเท่านั้น, เราเห็นว่าถ้าเราได้รับผลของความสุจริตแล้ว, ก็จะเป็นตัวอย่างของมหาชนชาวสยามต่อไป, จึงได้พรวดพราดกล่าวข้อความต่าง ๆ โดยเอนกปริยายเทศนานี้แล,

(ตลข 4.คำนำ : 935)

ถ้าเห็นชอบด้วยเราช่วยกันคิดตั้งโรงเรียน ฝึกหัดวิชาความสุจริตขึ้นไว้ได้หากจะเป็นคุณแก่ราชการบ้านเมืองมากนัก,

คำที่เรากล่าวอย่างนี้, ขอท่านอย่าเพื่อด่วนหัวเราะเยาะเย้ย, เพราะความเข้าใจยาก ๆ แต่เพียงชั้น ๑ หรือ ๒ ชั้น, คือ มักจะมีผู้กล่าวว่า, พระพุทธศาสนาเป็นวิชาสุจริตอยู่แล้ว พระเจ้าพระสงฆ์ท่านสั่งสอนอยู่ส่วน ๑ แล้ว, ยังจะต้องตั้งโรงเรียนสุจริตอะไรอีกเล่า, ขอท่านทั้งหลายอย่าเห็นความเิน ๆ ไปตามพวกนี้, เพราะว่าเขายังโง่งน, เพราะเขายังมิได้ฟังเสียงมนุษย์ที่ตรงแล้วจึงพูดออกมา, เช่นวิชากฎหมายย่อมผิดกว่าวิชาอื่น ๆ จะเทียบเคียงกับวิชาใดก็ไม่ชอบ,

คือเราจะชี้ผลแห่งการเรียนแลศึกษาในพระพุทธศาสนาให้ท่านฟังว่า(ใครเรียนพระพุทธศาสนา รู้จริงแล้ว, ผู้นั้นจะมักน้อยจะมีได้ใช้ในราชการบ้านเมือง) ท่านเข้าใจหรือไม่เพราะพุทธศาสนาจะไม่ทำให้จิตใจเขาติดอยู่ในเครื่องรังเครื่องถ่วงได้, จะทำให้เขาเห็นไทยในสังสารวัฏทุกข์ เขาจะมีนิพพิทาตาญาณหน่ายต่อความอยากความปรารถนา, จะละทิ้งบ้านเรือนแลหมู่คณะ,

ท่านจงวิเคราะห์ดูแต่วงศ์สากยราช พระพุทธเจ้าได้ทำให้สูญสิ้นวงศ์ จนสมบัติบ้านเมืองตกเป็นของวงศ์อื่นไปฉนั้น, เพราะท่านเหล่านั้นได้ปัญญาตาญาณเชื่อพระศาสดา จึงได้ละบ้านเรือน ใครก็ไม่เป็นธุระแก่ใคร, ตัดช่องน้อยแต่พอตัวฉนั้น, มิใช่เรียนรู้พระพุทธศาสนาหรือ,

อันโรงเรียนสุจริตที่เราดำริห์เห็นนี้, ไม่แสดงคุณแห่งพระนิพาน, จะแสดงแก่ผลของสุจริตแลทุจริตเท่านั้น, ตามลักษณะนิทภาศกระทำให้เขาได้ผลอันดี, กระทำให้เขาเกลียดชังผลอันชั่วร้าย, เขาจะได้ไม่ทำความทุจริต, เพราะจะมีกฎหมายเสียชื่อเขาจะต้องระวังอยู่เสมอ ๆ,

(ตลข4. ว่าด้วยความหอมแต่มีโชดอกไม้แลเครื่องหอมแบ่งรำน้าบ : 1147-1148)

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษาของเทียนวรรณกล่าวโดยสรุปคือ เทียนวรรณเห็นความสำคัญของการศึกษาโดยมีรูปแบบและหลักการศึกษาคือ การศึกษาตลอดชีวิต ผู้เรียนยึดการ สู้ จิ ปุ ลิ เป็นหัวใจของการเรียน ควรจัดประสบการณ์ตรงให้กับผู้เรียน และควรคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน เทียนวรรณเห็นว่าปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาคือการขาดแคลนตำรา ขาดแคลนครูผู้สอน และประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา และสาขาที่ควรจัดการเรียนการสอนควรมุ่งสอนทั้งวิชาการและจริยธรรม

6. โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา

ศาสนาเกิดจากความเชื่อของกลุ่มบุคคล และส่งผลให้เกิดการปฏิบัติตามหลักความเชื่อดังกล่าว ซึ่งหลักความเชื่อในแต่ละศาสนานั้นมีความแตกต่างกัน แนวทางการประพฤติปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมแต่ละศาสนาก็อาจจะแตกต่างกันและคล้ายกัน สังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคริสต์ศาสนาได้มีการเผยแผ่ศาสนามากยิ่งขึ้นและเกิดการเปรียบเทียบระหว่างหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาและพุทธศาสนาถึงความเป็นเหตุเป็นผลว่าในแต่ละศาสนานั้นศาสนาใดเป็นศาสนาที่มีเหตุมีผลมากที่สุด จากสถานการณ์ดังกล่าวพุทธศาสนาจึงได้มีการปรับปรุงและอธิบายหลักคำสอนในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลมากยิ่งขึ้น โดยจัดการศึกษาพระธรรมคำสอนกันอย่างจริงจังเพื่อที่จะทำความเข้าใจแก่นแท้ของพุทธศาสนา

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเล็งเห็นความสำคัญของศาสนาที่มีต่อประเทศหรือมีต่อรัฐว่าศาสนานั้นเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวหรือเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของคนหรือประชาชนในประเทศนั้น ๆ ดังนั้นกลุ่มผู้ปกครองประเทศจึงควรเอาใจใส่ในการทำนุบำรุงศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองหรือให้ความอนุเคราะห์ต่อศาสนาเหล่านั้น ดังที่เทียนวรรณได้กล่าวถึงความสำคัญของศาสนาที่มีต่อประเทศหรือต่อรัฐ ดังตัวอย่าง

แต่อาไศรยอำนาจของผู้ปกครองประเทศชาติศาสนา มีความปรีชาสามารถในการโลกของรัฐบาล ได้จัดการปกครองเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมบ้านเมืองดีขึ้นตามสมัย จนบ้านเมืองของเขาเป็นศิวิไลยลงแบบแล้ว ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินใหญ่แลมหาประธานาธิบดีของประเทศ ก็เลื่อมใสเป็นสาธุประณามยกย่องสรรเสริญด้วย ก็เป็นเหตุให้ราษฎรต้องกระทำตาม จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ไม่เป็นประมาณ เพราะเหตุว่าบ้านเมืองอันใหญ่ ถ้าไม่มีศาสนาเป็นเครื่องกดใจมนุษย์ไว้บ้าง ก็ไม่สามารถจะดำรงราชอาณาจักรเป็นมหานครอยู่ได้ จำเป็นต้องมีศาสนาแสดงบาปบุญให้สัตว์กลัวแลอยากได้อะไรถึง จำเป็นมีพระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นใหญ่ เป็นเจ้าของศาสนาผูกพันใจของมนุษย์ไว้บ้าง ตามปัญญาความเห็นของรัฐบาลในนานาประเทศ ที่เราได้ดำริตรตรองรอบคอบแล้ว ในการบำรุงรักษาราชภูม

(ดุลย 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 653)

ขณะเดียวกันเทียนวรรณก็ได้ให้คำอธิบายความหมายของ “ศาสนา” ว่า เป็นคำสอนหรือคำสั่ง คืออธิบายว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ ขณะเดียวกันห้ามในแต่ละศาสนาก็ถือเป็นคำสั่งหรือห้าม เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ จะเป็นบาป ดังตัวอย่าง

๒ ถามว่า ศาสนาแปลว่าอะไร เอาความอย่างไรแน่

ตอบว่า คำสอน หรือคำสั่ง อธิบายคำสอนว่าเหมือนคำว่า บุญนี้บาปอย่างนี้ไม่ควรทำ เป็นต้น ดังนั้นเรียกว่าคำสอน คำสั่งนั้นตั้งข้อบัญญัติว่า ห้ามมิให้ทำบาปด้วยกายวาจาใจ แลอนุญาตว่าจงทำอย่างนี้ มีอุโบสถกรรม เป็นต้น ดังนั้นเรียกว่าคำสั่ง รวมเข้าเรียกว่าคำสั่งสอนคือศาสนา คำว่าศาสนาเป็นคำกลาง ๆ

(ดุลย 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 643)

แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณเองก็ได้เสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนาเอาไว้ว่าศาสนาในแต่ละศาสนานั้นมีคุณหรือมีหลักคำสอนที่แตกต่างกันและผลที่ได้จากหลักคำสอนนั้นก็ทำให้ผู้นับถือในแต่ละศาสนานั้นมีลักษณะแตกต่างกันออกไป โดยเทียนวรรณได้เสนอบทความเรื่อง “ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน” ซึ่งจากบทความเรื่องดังกล่าวเทียนวรรณได้อธิบายถึงที่มาของศาสนาและหลักคำสอนในแต่ละศาสนานั้นว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร ซึ่งในการศึกษาได้แบ่งหัวข้อในการศึกษาออกเป็น

1. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาคริสต์
2. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาอิสลาม
3. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพราหมณ์
4. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพหุ
5. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพุทธ

6.1. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่นับถือพระเจ้าเช่นเดียวกับศาสนาอิสลาม และเป็นศาสนาหนึ่งในสามที่มีคนนับถือทั่วโลก เพื่อความเข้าใจโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อศาสนาคริสต์ ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น หลักคำสอน ศาสดา

6.1.1 หลักคำสอน

หลักคำสอนของศาสนาคริสต์นั้นเทียนวรรณเชื่อว่า มีหลักธรรมบางส่วนที่ผู้เผยแผ่ศาสนาสอนบิดเบือนออกไปจากความเป็นจริงหรือจากคำสอนของพระเจ้าซึ่งเทียนวรรณเรียกว่า “ธรรมส่วนที่สุขุม” กับ “ธรรมส่วนบุคคล” โดยเฉพาะธรรมส่วนบุคคลนั้นเทียน

วรรณเห็นว่าเป็นการตีความหลักคำสอนและความเชื่อของคริสต์ศาสนาออกไปตามแนวความคิดของแต่ละบุคคล ซึ่งไม่ตรงตามหลักธรรมที่แท้จริง ดังตัวอย่าง

๔ ถามว่า ในพระคัมภีร์ศาสนา ท่านเห็นความอย่างไร

ตอบว่า ตามที่เราได้ยินได้ฟังได้ไต่ถามแล้วรู้เข้าใจแล้วในธรรมอันสุขุม ในส่วนธรรมที่ประกอบด้วยบุคคลเราเห็นว่าธรรมส่วนที่สุขุมจะไม่ต่างกันแต่ธรรมที่เป็นอนารัมณะ แต่ธรรมส่วนบุคคลได้กระทำให้ความเข้าใจของบริษัท เคลื่อนคลาจากธรรมอันสุขุมไปไกล เพราะรูปแลนามธรรม

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 651-652)

การดัดแปลงหลักคำสอนของคริสต์ศาสนา เทียนวรรณเชื่อว่านักบุญหรือครูสอนศาสนา ได้ดัดแปลงหลักคำสอนตามความเชื่อของตนเอง จึงทำให้หลักคำสอนผิดไปจากหลักศาสนา และก็เป็นสาเหตุที่ทำให้ศาสนาคริสต์ได้แตกแยกออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์ เพราะมีหลักความเชื่อแตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่าง

ครั้นนักพุดตนักบุญมีโยฮันเปนต์ัน ที่ถือพระคัมภีร์ต่อมาก็กระทำให้ธรรมที่เป็นอะสังคะตะลีลับไป ตามสันดานของตนที่เป็นวิสัยแห่งปุถุชนคนหนา จึงได้แปลคำสอนในพระคัมภีร์ศาสนาให้ผิดเพี้ยนวิปลาสดคลาเคลื่อนไป จนคนที่เกิดมาภายหลังตกอยู่ในความกดขี่ของครูผู้แนะนำสั่งสอนพระคัมภีร์ศาสนา เพราะเหตุนี้พระคัมภีร์จึงได้แตกออกไปเป็น ๒ พวก คือ โรมันกัตธอลิก แลโปรเตสแตนต์ พวกหนึ่งเคารพรูปแลเรลิกคือพระธาตุแลผมนกระดุก เจติต่าง ๆ พวกหนึ่งไม่เคารพรูปไม่ถือว่ารูปเป็นพระ พวกหนึ่งครูผู้เป็นประธานวันเมถุนไม่มีภรรยา พวกหนึ่งรับศีลปรพติดสะเม เปนมิศชนนารีมีภรรยาได้ เกิดวิธีแลลัทธิขึ้นอีกหลายประการ กระทำให้พระคัมภีร์ศาสนาหมอง แลแตกแยกไปต่าง ๆ จนพวกศิษย์สาวกไม่รู้ถึงความจริงของพระคัมภีร์ศาสนาได้

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 652)

อย่างไรก็ตามการที่ครูผู้สอนศาสนาที่ได้บิดเบือนหลักคำสอนนั้นเทียนวรรณเห็นว่าเกิดตามความเชื่อของคนหมู่มากที่มีความมั่งง่าย ที่เทียนวรรณเปรียบเทียบการดัดแปลงคำสอนว่าเป็นการ “เกาถูกที่คัน” จึงทำให้คนทั้งหลายเชื่อในคำสอนเหล่านั้น ดังเช่นการแตกแยกของศาสนาคริสต์ออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายโรมันคาทอลิก และ นิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งมีหลักความเชื่อไม่เหมือนกันคือ การนับถือรูปเคารพและการมีภรรยาของนักบวช ซึ่งทั้งสองนิกายนั้นมีความเชื่อในเรื่องดังกล่าวแตกต่างกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าหลักคำสอนที่ได้มีการดัดแปลงขึ้นมานั้นมีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของตนเองมากกว่าตามหลักความเป็นจริงดังตัวอย่าง

พระพุทธศาสนา แลพระคณศาสนา ๒ ศาสนานี้ พวกครูได้กล่าวถ้อยคำอันเท็จแลเทียมปลอมมากเหลือเกิน แต่ได้มีอาการเหมือนเกกถูกที่คันของประชุมชนด้วย อธิบายว่าความหยาบความมั่งง่ายของประชุมชน ย่อมเป็นพื้นติดแน่นนอนจมอยู่ในสันดาน ถ้ามีผู้มาบอกมาสอนว่า พระช่วยได้หรืออย่างนั้นอย่างนี้ แต่สักเล็กน้อยก็ได้บุญมากอย่างนี้แล้วก็เป็นที่พอใจชอบใจ เต็มใจทำถ้าต้องตั้งความเพียรพยายามด้วย ความยากความลำบากคือสัมมาวายามะมิให้เว้นจากฆาตว์ด้วยจิตระแกล้งเป็นต้น หรือให้เว้นกล่าวเท็จ หรือให้มีความอดทนถือขันติ หรือกระทำความเพียรให้ จิตระงับปัญญาเห็นวิเศษเกิดขึ้น มีญาณรู้แจ้งเห็นจริงตั้งนี้แล้ว ก็เบือนเบื้อไม่พอใจจะทำเลย

เพราะเหตุนี้พวกครูศาสนา จึงได้แต่งคำสอนให้ตรงแก่ความพอใจถูกใจ จึงมีอาการเปรียบเหมือนเกกถูกที่คันกระทำให้เชื่อว่าให้เข้าใจผิด ๆ ไปมาก

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 656-657)

จากการที่เทียนวรรณได้มีโอกาสอ่านคัมภีร์ไบเบิลที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วนั้น เทียนวรรณจึงเห็นว่าหลักคำสอนมีลักษณะที่เขาเรียกว่า “ได้ต้นเสียปลาย” คือมีการอธิบายหลักคำสอนผิดแปลกไปโดยการนำเอาเรื่องราวจากนอกศาสนาเข้ามาประสมปนเปเอาไว้มากเช่น เรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างโลก เทียนวรรณเห็นว่าเมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานที่เป็นจริงนั้นมีความคลาดเคลื่อนอยู่มาก ดังตัวอย่าง

เราได้ตรวจดูพระคำภีร์ไบเบิล แลคำสอนองค์หัวหน้าคือ โปบแลบิชอบสังฆราชบาทหลวง แล มิชชันนารีที่ได้แปลออกจากภาษาเดิมเป็นภาษาไทย มีลักษณะได้ต้นเสียปลายลงประสมประสม นำเอาเหตุการณ์นอกศาสนามาประสมใส่เพิ่มเข้าเพื่อที่จะหักล้างข้อที่เคลื่อนคลาศให้เป็นที่ยังได้ ดูเรื่องสร้างโลกกล่าวไว้แต่เดิมมิได้ตรงแก่ความที่นักปราชญ์เขาสอบสวนได้ความจริงแล้วเป็นหลักฐานในปัจจุบันนี้ ความแตกต่างกันออกไปไม่กลมเกลียวกันกัน ทำให้ไม่น่าเชื่อหลายประการนัก

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 654)

แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “พระยะโฮวา” ว่าเป็นอสังคตธรรม มิใช่ตัวบุคคลหรือศาสดา ส่วนพระเยซู นั้นเป็นผู้สืบทอดศาสนา หรือผู้เผยแผ่ศาสนาที่เป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐ และเทียนวรรณได้วิจารณ์เพิ่มเติมว่า ครูผู้สอนศาสนาทั้ง 2 นิกาย คือ โรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ต่างก็เข้าใจในหลักคำสอนผิดเอง เช่นเดียวกันกับพระสงฆ์ในพุทธศาสนาบางกลุ่มที่เข้าใจว่าเทวดามาเตือนสติพระพุทธเจ้า หรือสอนให้เชื่อว่าใครที่ไปพระพุทธบาทครบ 7 ครั้ง หรือฟังคาถาพันจบจะไม่ตกนรกเป็นต้น ดังตัวอย่าง

แต่เราเชื่อว่าพระยะโฮวาเป็นธรรมอันหนึ่ง คืออสังคตะ ซึ่งเป็นธรรมอันไม่มีต้นปลาย แล เหตุผลหรือปัจจัยเครื่องปรุงแต่ง เราเห็นว่าพระเยซูคือพระบุตรก็ของท่านที่เป็นผู้ประเสริฐพระองค์หนึ่ง อันไม่ปรากฏความชั่วของท่านทั้งได้กระทำการปลดปล่อยจรรยในระหว่างชีวิตของท่าน แลเรา

เชื่อว่าครูผู้สอนศาสนาฝ่ายโรมันกัตอลิกก็ดี โปรเตสแตนต์ก็ดีเข้าใจในพระแลคำสอนไม่ถูกต้องเอง แลทั้งคำสอนก็ไม่มีน้ำหนักแลปลาดจริงจัง เช่นคำสอนของพระสัมพุทธเจ้าด้วย เว้นแต่เราจะไม่รับรองเลยในถ้อยคำของคนโบราณ ฝ่ายพุทธศาสนาที่ว่าพระอินทร์มาติดผืนเดือนเสด็จพระก่อนพระจึงได้สติโดยไนของพระอินทร์จึงได้ตรัสรู้ แลคำที่กล่าวว่าเมื่อพระนิพพานแล้ว พระก็สปรมาถึงสพพระเอาพระบาทหลุยนออกมาจากโลงให้พระก็สปรกราบไหว้ แลกล่าวพระก็สปรเสว้าโศกโสภา แลถ้อยคำที่กล่าวว่าเมื่อพระพุทธรูปครบพันปีแล้วจะประชุมพระธาตุไตรสิขณานีกเจ็ดวัน ถ้อยคำดังนี้เป้นต้น แลถ้อยคำอื่นอีกเราเห็นว่าคนพาลสันดานอยาบเติมไปด้วยโมหาคติไม่รู้จักคุณพระรัตนไตรยกกล่าวมุสาวาทหลอกลวงคนโง่ กระทำให้มหาชนเล่นไปสุกคือนิด เราไม่เห็นด้วยเขาเลย

อนึ่งแสดงอานิสงฆ์โดยกลโกหกกว่า ใครไปพระบาทครบ ๗ ครั้ง ฟังคาถาพันจบไม่ตกนรก ข้อความอย่างนี้ไม่ผิดไม่ต่างอะไรกันกับคำที่ครูในพระคฤศาสนาสอนว่า ทำบาปอะไรไว้สักเท่าใด ถ้าเชื่อพระแลรักพระโดยสุดใจไปถวายตนตรงต่อพระแล้ว พระเจ้าก็ทรงรับบาปได้ แลเมื่อตายพระก็รับเอาจิตวิญญาณไปไว้สวรรค์ไม่ตกนรก พวกครูในพระพุทธรศาสนา กับพวกครูในพระคฤศาสนา ๒ พวก ที่สอนอย่างนี้ไม่ต่างกัน เขาได้กล่าวด้วยความโง่เขลาของเขา ที่มีได้รู้จักคุณพระของตน

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 654-656)

แม้ว่าพระคำภีร์พระคฤศาสนาเล่า เราก็เชื่อว่าพระยะโฮวานั้นมีจริง คืออสังคตธรรม แต่หากผู้ถือผู้แปลไม่รู้กระแสนธรรมส่วนอสังคตจะมีเหตุปัจจัยตกแต่งไปไม่ผิดอะไรกันแก่พวกที่ถือพุทธรศาสนา ซึ่งแปลพระนิพพานเป้นเมืองแก้วหรือเข้าใจว่าพระนิพพานเป้นสถานทีบรมสุขแห่งหนึ่ง มิได้เข้าใจแล้วว่าเบญจขันธ์แตกดับแล้ว ก็ไม่มีพีชนคือตัวปัจจัยที่จะนำพให้เกิดกองทุกข์อีกต่อไป

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 659)

อาไศรยเหตุตามที่เรากล่าวมานี้ เราจึงเข้าใจว่าพระยะโฮวานั้น คือ อสังคตธรรม พระเยซูนั้น เป้นตัวบุคคล ทรงธรรมหรือธรรมเป้นสังคต หรือเรียกว่าพระเจ้าก็ได้ นักปราชญ์ผู้เขียนคำภีร์เก่าใหม่เขาได้เข้าใจเช่นเรา เขาจึงเรียงพระคำภีร์ไว้ตามความเห็น ที่คนฉลาดเคลมกล่าวว่าพระเจ้าดลใจให้เขียน แต่พวกครูทั้งหลายที่มีสันดานต่ำช้า รู้ไม่ถึงความรู้ของคนเดิม ก็อธิบายแปลความไปตามเข้าใจของตน จนพระคฤชนาได้แตกออกไปเป้นสองพวก

(ตลข3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 661-662)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเชื่อว่าหลักธรรมในแต่ละศาสนาไม่ว่าจะเห็นพุทธรศาสนาหรือคริสต์ศาสนานั้นจะมีคุณกับผู้ที่นับถือนั้นเกิดจากการเชื่อและปฏิบัติตามมิใช่แค่เพียงฟังและเข้าใจเท่านั้น ดังที่เทียนวรรณกล่าวว่า

เราเชื่อว่าผู้ฟังธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แลผู้ที่ฟังที่เชื่อพระคฤศาสนาก็จะไปสู่สุคติได้จริง แต่เราไม่เข้าใจในความเชื่อแลความฟังเหมือนเช่นคนทั้งหลายเขาเชื่อเขาฟังเขาเข้าใจเลย เรา

เข้าใจว่าเชื่อแล้วก็ทำตาม ฟังแล้วก็ไม่ละเมิด คือที่ห้ามก็เว้นก็ละ ที่สั่งสอนก็ประกอบประพฤติตาม ให้เต็มรอบ ดูข้อความที่เรากล่าวไว้ในสุภาษิต ๒๕๘ ข้อ คือ (๑) ให้กำหนดรู้ (๒) ให้ละเว้น (๓) ให้กระทำให้แจ้งประจักษ์ (๔) กระทำให้มีให้เป็นขึ้นแห่งความระงับแลปัญญาเห็นพิเศษ ในกิจ ๑๖ ประการ แลญาณ ๓ ที่มีอาการ ๑๒ อย่างนั้น เราเข้าใจว่าฟังจริงเชื่อจริง ตามที่พระสั่งสอนแลตรัสรู้ตามได้แท้

(ดุสย3.ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 656)

โดยสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อคริสต์ศาสนานั้นเทียนวรรณเชื่อว่าหลักคำสอนนั้นมีการดัดแปลงและบิดเบือนไปจากความเป็นจริงอยู่มาก โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับ พระยะโฮวา ซึ่งเทียนวรรณเชื่อว่า พระยะโฮวา นั้นเป็นอสังคตะธรรม คือธรรมที่แท้จริงมิใช่ธรรมที่ได้รับการปรุงแต่งเหมือนสังคตะธรรม ที่ชาวคริสต์บางกลุ่มเชื่อว่าเป็นพระจิตพระวิญญาณ เช่นเดียวกับความเชื่อของชาวพุทธเกี่ยวกับเรื่องของ นิพพาน โดยอธิบายว่าเป็นเมืองแก้วเป็นสถานที่บรมสุข ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นการบิดเบือนจากกลุ่มผู้สอนศาสนาเป็นสำคัญ ที่ยึดถือเอาตามความเชื่อของคนส่วนใหญ่มิใช่ยึดตามหลักคัมภีร์ของศาสนาที่แท้จริง

โลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อคริสต์ศาสนานั้นมีความสอดคล้องกับมุมมองของคนในยุคปัจจุบันที่นับถือศาสนาคริสต์ดังเช่น ไมเคิล ไรท์ ที่ได้เขียนวิจารณ์คริสต์ศาสนาในหนังสือ เรื่อง ตะวันตกวิฤต คริสต์ศาสนา (2542) โดยได้อธิบายถึงเรื่องของการบิดเบือนคำสอนของศาสนาเอาไว้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในเรื่องของกำเนิดของพระเยซูที่มีประวัติพิสดารเหมือนเทพนิยายกรีกที่ปรากฏใน คัมภีร์ใหม่ ที่เขียนโดยผู้ที่ศรัทธาบางกลุ่มหลังจากพระเยซูสิ้นชีพ เช่น การคืนชีพหลังจากที่ลงไปเมืองบาดาล ว่ามีความเหมือนเทพเจ้า Dionysus เป็นต้น

6.2. โลกาทัศน์ที่มีต่อศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาเอกเทวนิยม (Monotheism) คือนับถือพระเจ้าองค์เดียว ศาสนาอิสลามเป็นหนึ่งในสามของศาสนาใหญ่ที่นับถือกันทั่วโลกนอกจากศาสนาพุทธและคริสต์โดยมีคนนับถือประมาณ 500 ล้านคน (เสถียร พันธรัชนี. 2542 : 521) และในประเทศไทยก็มีประชาชนส่วนหนึ่งนับถือสืบต่อกันมาเป็นเวลานานและนับว่าเป็นอีกศาสนาที่เข้ามามีบทบาทกับสังคมไทย

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับศาสนาอิสลามโดยการเปรียบเทียบระหว่างศาสนาอิสลาม พุทธ พราหมณ์และคริสต์ ในบทความเรื่อง “ว่าด้วยศาสนาคุณไม่เสมอกัน” โดยเทียนวรรณได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับศาสนาอิสลามออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ด้วยกันคือ กำเนิดศาสนาอิสลาม หลักธรรม และการเผยแผร์ศาสนา

6.2.1 กำเนิดศาสนาอิสลาม

เทียบวรรณอธิบายถึงการถือกำเนิดของศาสนาอิสลามว่ามีจุดกำเนิดจากแหล่งเดียวกันกับศาสนาคริสต์ คือ มีการนับถือพระเจ้าองค์เดียวกันคือ พระยะโฮวา หรือ พระอาหล่าในศาสนาอิสลาม ส่วนพระนะบีมะหมัดนั้นเป็นศาสดาเช่นเดียวกันกับพระเยซู ดังตัวอย่าง

เราได้ตรวจสอบศาสนาแขกคือ ศาสนามะหมัด เดิมดูก็ปนอันเดียวกันกับพระคฤศตานั้นแล คือพระอาหล่า ก็ไม่มีรูปไม่มีตัวเปนพระเสริฐสถิตย์ถาวรอยู่ในโลกอันสูง คือ พระยะโฮวานั่นเอง ตัวนาบีมะหมัด ก็เปรียบเหมือนพระเยซูคฤศตไม่ต่างกัน แต่คำสอนในคำภีร์โครอ่านของนาบีมะหมัดได้ชักต่ำลงมามาก ทั้งลัทธิและวิธีที่ถือว่าเป็นการบุญบัญญัติก็เลวทรามลงไปกว่าพระคฤศตนาพิเคราะห์ดูยกย่องการอิทธิปาฏิหารมาก คล้าย ๆ แก่พวกบ้าในพระพุทธานุศาสน์ ที่ชอบยกย่องอิทธิฤทธิ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหตุที่ตนโง่เขลาในการแสดงสภาพธรรม แท้จริงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสรรเสริญอุสสาสนะปาฏิหาร มากกว่าอาเทศะนาปาฏิหาร แลอิทธิปาฏิหาร

(ตุลข3. ว่าด้วยศาสดาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 662)

6.2.2 หลักคำสอน

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามว่าหลักคำสอนนั้นหากเปรียบเทียบกับศาสนาคริสต์นั้นเทียบวรรณเห็นว่าข้อปฏิบัติและหลักคำสอนจะด้อยกว่าศาสนาคริสต์ เทียบวรรณกล่าวว่าศาสนิกชนนั้นจะยกย่องและเชื่อมั่นในปาฏิหาริย์ของพระเจ้ามาก และหลักคำสอนนั้นก็มิได้ลึกซึ้งอะไรมากนัก เป็นไปในลักษณะของการตามใจมนุษย์มากกว่า เช่น อนุญาตให้ผู้นำทางศาสนามีภรรยาได้ ดังตัวอย่าง

อนึ่งพระคำภีร์โครอ่านก็ไม่สู้ระเบียบเรียบร้อยแลลึกซึ้งอะไรนัก พวกโตะพวกฮะยีกมีเมียได้ดูการปฏิบัติทางภาวนาก็คล้าย ๆ จะเคลมเอาสมณะกรรมฐานในพระ ทางกสิณแลอรูปกรรมฐานโดยมาก ไป ๆ ก็คล้ายแก่ผู้ที่ถืออินทร์ศวร นารายณ์ในศาสนาพราหมณ์ เว้นเสียแต่ศาสนาแขกไม่ใคร่มียันต์มากเหมือนพราหมณ์เท่านั้น แต่เค้าเดิมมาจากพระยะโฮวาเหมือน

(ตุลข 3. ว่าด้วยศาสดาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 663)

เทียบวรรณได้วิจารณ์หลักคำสอนของศาสนาอิสลามว่าเป็นศาสนาที่ไม่ค่อยจะมีเหตุผลอะไรมากนักเพราะเชื่อว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนเกิดจากพระเจ้าเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่นับถือจึงต้องทำให้พระเจ้าพอใจพระเจ้าจะให้ความช่วยเหลือหรือจะได้ขึ้นสวรรค์ ซึ่งเทียบวรรณเห็นว่าความเชื่อที่ว่าพระเจ้าทำให้ขึ้นสวรรค์ได้นั้นมิได้แตกต่างจากคริสต์ศาสนาเลย นอกจากนั้นการให้

ความช่วยเหลือของพระเจ้าพระองค์ก็จะทรงให้ความช่วยเหลือเฉพาะพวกของท่านคือใคร
เชื่อถือพระเจ้าพระเจ้านั้นก็จะให้ความช่วยเหลือ ดังตัวอย่าง

แท้ที่จริงผู้ที่เขาเชื่อศาสนาของพระคณ เขาก็มีความเย็นใจอยู่ เปรียบความคล้ายกับมีผู้อื่นซึ
รับรับประกันทรัพย์สมบัติบ้านเรือนแลชีวิตของเขาแล้ว แม้เราผู้ยังไม่มีเชื่อแลความเห็นเช่น
อย่างพวกเขา มาตรวจดูด้วยสติปัญญาตาญาณเขาเราที่มีอยู่เพียงไร ก็ยังเป็นที่ว่าหัวใจเราอยู่
ไม่แน่นแฟ้นใจของเราวางใจลงเย็นเป็นหนึ่งแน่ได้ ดูพวกเขาที่เชื่อจริง ๆ

ส่วนศาสนาอะหมัดเล่า เราก็คงตรวจดูโดยละเอียดก็เห็นชี้ไว้ชี้ไว้อยู่เหมือนกัน แต่ในที่สุดก็
แล้วแต่พระอัลล่า ถ้าปฏิบัติให้พอพระทัยของพระอัลล่าแล้ว พระเป็นเจ้าก็จะโปรดให้ไปสวรรค์
ได้เหมือนกัน ดูไม่ต่างอะไรกันแก่พระคณศาสนาคล้าย ๆ ศาสนาพระคณนั่นเอง

(ตลข3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 670)

6.2.3 การเผยแพร่

เทียนวรรณเชื่อว่าพระนบีมะหมัดนั้นไม่ทรงความบริสุทธิ์และมีความ
เมตตาเหมือนพระเยซู เนื่องจากวิธีการเผยแผ่ศาสนานั้น พระนบีมะหมัด จะใช้การรบราฆ่า
ฟันหรือการทำสงครามศาสนาเป็นส่วนใหญ่ โดยเทียนวรรณยกตัวอย่างการทำสงครามเพื่อ
การเผยแผ่ศาสนาในอินเดียว่าจะฆ่าผู้ใหญ่ที่ไม่เชื่อในศาสนาอิสลามแล้วเผยแผ่ศาสนาให้กับ
เด็ก ๆ ที่จะเติบโตในอนาคต ดังตัวอย่าง

แต่พระนบีมะหมัด หรือนาบ้องอื่น ๆ อยู่ข้างจะเหลวไหลไม่สะอาดเหมือนพระเยซูคณ ตาม
ประวัติในเรื่อง นาบีมะหมัดมีการรบฆ่าฟันกันเป็นพื้น ไม่ทรงคุณความบริสุทธิ์แลแสดงความ
เมตตาปราณีอะไรนัก แม้ว่าท่านมีกรุณาอยู่บ้างก็แต่ในฝ่ายพวกของท่าน ถ้าใครไม่เชื่อไม่ทำ
ตามท่าน ๆ ก็ฆ่าเสีย เราฟังดูไม่สู้ชอบใจเรา ๆ เห็นว่าศาสนาแขกไม่สู้แยบคาย ก่อน ๆ ข้างจะมี
ฤทธิ์มีเดชมาก ๆ ในสมัยกาลครั้งนั้น ไม่มีใครจะต่อต้านแก่ท่านแลพวกของท่าน การแผ่ศาสนาจึง
ได้กว้างขวางในประเทศอินเดียชุกชุม เพราะท่านฆ่าผู้ใหญ่ที่ไม่เชื่อเสียเอาแต่เด็ก ๆ ที่ยังไม่รู้
เดียงสาไว้ ทั้งข้อปฏิบัติในคำสอนก็ไม่สู้ขึ้นกิเลสลามก มนุษย์พอใจทำได้ง่าย ๆ ตามคำสอนในศา
นามะหมัด

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 671)

ที่อินเดียเสียท่านะหมัด, เขากำจัดผู้ใหญ่อันทั้งถิ่นฐาน, ยะรูชาเล่มที่เก็บดื้อ, คนที่ถือเยซูไม่
รู้หนี, มะหมัดดัดรอนทอนชีวี, ซิงเอาที่ฝังพระศพทำรบกวน, ครั้นนานมาฝรั่งชาติอังกฤษ, สุขุม
คิดจับอินดูจันรู้ถ้วน, ครั้นปราบได้ไว้เป็นแดนก็แสนควร, ไม่รบกวนศาสนาให้อาวรณ์, สุดแต่ใจ
ใครจะถือไม่ว้อเล็, ข้ายังเบิกทางช่วยอำนวยผ่อน,

(ศิริย2. โลกานุมัติคำกลอน : 726)

การที่เทียนวรรณได้กล่าวถึงวิธีการเผยแพร่ศาสนาของศาสนาอิสลามว่าอาศัยการทำสงคราม มีการรบราฆ่าฟันกันนั้น นักวิชาการก็ได้อธิบายถึงวิธีการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในยุคแรกเริ่มว่ามีการอาศัยการทำสงครามเช่นเดียวกัน โดยอธิบายว่าเนื่องจากพระนบีมะหมัดได้ศึกษาวิธีการเผยแพร่ศาสนาของพระเยซูและเห็นว่าพระเยซูสิ้นชีวิตเพราะความอ่อนแอ ดังนั้นนบีมะหมัดจึงอาศัยความเป็นคนที่บึกบึน มีความปรารถนาเป็นใหญ่และมั่นใจในเทพโองการสูงจึงได้เปลี่ยนแปลงวิธีการสอนศาสนาที่ตรงกันข้ามกับที่พระเยซูใช้ โดยการแสดงตัวเป็นคนเข้มแข็งไม่กลัวตายใครขัดขืนก็ใช้กำลังเข้าปราบและใช้อาวุธเป็นเครื่องมือในการประกาศศาสนาบ่อยครั้ง ดังนั้นจึงมีคำกล่าวว่า การสงครามกับการเผยแพร่ศาสนาอิสลามเป็นของคู่กันไปในประวัติศาสตร์ของศาสนา (เสถียร พันธ์รังษี. 2542 : 518)

6.3. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่นับถือเทพเจ้าหลายองค์ และนับว่าเป็นอีกหนึ่งศาสนาที่เข้ามามีบทบาทกับชาวพุทธและมีบทบาทในพระราชพิธีของราชสำนัก เทียนวรรณได้กล่าวถึงศาสนาพราหมณ์ว่าความเชื่อเดิมของศาสนานี้เชื่อว่าตนเองมีกำเนิดมาจากพรหม ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่ามียุคคล้ายกับศาสนาคริสต์ที่เชื่อว่าพระยะโฮวาสร้างโลก สร้าง โนวา และอาดัม เทพเจ้าของพราหมณ์เทียนวรรณอธิบายว่ามีพระอิศวร และพระนารายณ์ โดยพระอิศวรเปรียบเสมือนพระคุณ ส่วนพระนารายณ์นั้นเปรียบเสมือนพระเดช โดยพระคุณนั้นคือบุญกุศล พระเดชคือบาปในทางพุทธศาสนา เพียงแต่ว่าพุทธศาสนาไม่นับถือในเทพเจ้าแต่คงเชื่อมั่นในผลของกรรมหรือการกระทำเท่านั้น ดังตัวอย่าง

ส่วนศาสนาพราหมณ์ มีวิธีแลัทธิเสกเป่าประกอบประพดข้อลักขบมาก โดยเหตุพวกพราหมณ์ถือว่าตนเดิมของตนมาจากพรหม คล้ายเข้าไปกับที่พระยะโฮวาลงมาสร้างโนวา อาดำ ที่สอนเอเดน แต่คงเข้าใจว่าพระเป็นเจ้าของพราหมณ์นั้นคือพระอินทร์สวรและพระนารายณ์ ถ้าจะหมายความว่าตรง ๆ ของพราหมณ์ ก็คือว่าพระอินทร์สวรเป็นผู้ประทานความชอบพระนารายณ์เป็นผู้ปราบบาปกรรมที่มนุษย์ทำชั่วทำบาป ดุจด่าสามัญกล่าวว่าพระเดชพระคุณ พระเดชนั้นคือพระนารายณ์พระคุณนั้นคือพระอินทร์สวร พระคุณเทียบแก่บุญกุศลฝ่ายพุทธศาสนา พระเดชแทนผลบาปฝ่ายพุทธศาสนา เว้นแต่พระพุทธรูปองค์ใดที่สัตว์มีกรรมที่กระทำเป็นของ ๆ ตนให้ผลเป็นคุณเป็นโทษแก่ตนเอง ไม่เหมือนศาสนาพราหมณ์มีตัวมีตนคอยให้ผลดีแลผลชั่วแก่มนุษย์เช่นอิศวรนาราย

(ดุลย 3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 665)

นอกจากนี้เทียนวรรณยังกล่าวถึงพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ว่าเป็นศาสนาที่เต็มไปด้วยพิธีกรรมบูชาบุญโดยสิ่งของบูชา (อามิสบูชา) หลักธรรมคำสอนก็มีได้ทำให้เกิดคุณใด ๆ

โดยเทียนวรรณใช้คำว่า “คุณธรรมเต็มด้ามัก” และการที่ศาสนาบัญญัติให้มีพิธีการสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ นั้น เทียนวรรณเห็นว่าคนต้นคตินั้นฉลาดมากเพราะสามารถทำให้คนนับถือพอใจซึ่งเทียนวรรณกล่าวว่า “เกาฏุกที่คั่น” คือ ผู้นับถือพอใจในลางยศสรรเสริญมากกว่าความเสื่อมลาภเสื่อมยศ ดังตัวอย่าง

ฝ่ายศาสนาพราหมณ์เล่าเราก็ได้พิเคราะห์ดู เต็มไปด้วยพิธีมหัศจรรย์อันอามิศุขชาติ พิเคราะห์ดูคุณธรรมก็เต็มด้ามักไม่เห็นความวิเศษประเสริฐแต่อย่างใดเลย เราเข้าใจเห็นว่าศาสนาพราหมณ์คนต้นคตินั้นฉลาดมาก จึงได้บัญญัติการสะเดาะเคราะห์แลพิธีมงคลเพื่อจะให้ได้ลางผลแลความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ ก็เป็นการเกาฏุกที่คั่นของมนุษย์เหมือนกัน เพราะมนุษย์พอใจแต่ในส่วนอิฐารมณที่พึงใจ คือลางยศสรรเสริญความสุขไม่พอใจในอนิฐารมณ คือความเสื่อมลาภเสื่อมยศต้องความนิทานประสมความทุกข์ เพราะฉะนั้นพวกครูจึงสั่งสอนให้ตั้งพิธีสะเดาะเคราะห์ แลทำพิธีที่จะให้เกิดสิริสวัสดิ์มงคลต่าง ๆ ตามเวลาที่มนุษย์ในคราวนั้นยังโง่อยู่ด้วยกันโดยมาก ลู่ทางก็ห่างไกลไปมาก็ยังไม่ถึงกันได้สะดวก จึงปลดหลอกกันได้มาก ๆ ให้มหาชนหลงเชื่อถือ

ก็ในกาละบัดนี้ มนุษย์มีความปรีชาสามารถรอบรู้กิจการบ้านเมืองประเทศชาติศาสนาพราหมณ์ได้เสื่อมสูญสิ้นแสงสว่างไป เปรียบดูบุคคลอันตามได้จุดเพลิงไว้กลางแจ้ง จะทนแสงพระทิงกรที่ไหนได้ ศาสนาจึงซาเสื่อมแทบจะหมดสิ้น

(ตลข3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 671-672)

กล่าวโดยสรุปโลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์นั้นเทียนวรรณเห็นว่าศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่เชื่อในเรื่องของเทพเจ้าหลายองค์ มีพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์มากซึ่งเทียนวรรณกล่าวผู้ที่ศาดานนั้นมีความฉลาดในการออกบทบัญญัติให้มีพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เพื่อจะหวังลางสักการะ

6.4. โลกาทัศน์ที่มีต่อศาสนาพราหม

พราหมณ์เป็นลัทธิหนึ่งในศาสนาพราหมณ์ที่นับถือพระพรหม พราหมณ์เป็นผู้ให้กำเนิดพรหมเชื่อในเรื่องเทพเจ้า จัดอยู่ในยุคระบบทั้งหกของปรัชญาอินเดียหรือหลักทรรณะหก ได้แก่ หนายะ ไวเชษิกะ สังขยะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ (ดนัย ไชยโยธา. 2539 : 21) จากการศึกษาโลกทัศน์เทียนวรรณกล่าวว่าคนที่นับถือศาสนาพราหมณ์นั้นพวกเขาเชื่อว่าพรหมเป็นพ่อแม่ ส่วนพวกเขานั้นเป็นบุตรของพระเจ้า เช่นเดียวกับความเชื่อของศาสนาคริสต์หลักคำสอนของพราหมณ์ก็มุ่งเน้นในการภาวนาเพื่อที่จะได้เกิดเป็นพรหมและขึ้นสวรรค์ ซึ่งผู้ที่เคร่งครัดมาก ๆ ก็จะไม่กินไม่นอนแต่มุ่งเน้นการภาวนาจนตนเองต้องเสียชีวิต พวกที่กระทำลักษณะดังกล่าวจะเรียกกันว่า โยคี หรือ อีสิตาวาส ดังตัวอย่าง

แต่พวกที่ถือพรหม มีลัทธิข้อปฏิบัติเป็นคำสอนความเข้าใจว่า ต้องเว้นแฉวงอารมณ์อื่นๆที่เขาคือว่าเป็นบาปเสียมาเพ่งอารมณ์ตามลัทธิของศาสนาพราหม มีพรหมวิหารแลรูปปะกรรมฐาน

และกลืนปนตน เพื่อจะกระทำความชอบให้ตนได้ไปเกิดเป็นพรหม อันมีอายุยืนอยู่ในมหาสวรรค์ เว้นเสียแต่มิได้ห้ามการฆ่าสัตว์ ดังพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่เราได้พิจารณาหัดดูพวกที่ถือพรหม มักตกไปในอัตตะกิละมัญฐานโยคมาก ผู้ที่เคร่งครัดจริง ๆ จนถึงปฏิบัติไม่กินไม่นอนนั่งแลยืน ภาวนาอยู่จนสิ้นชีวิต เรียกว่า โยคี แลอิสติวตส ประพฤติพรตพรหมจรรย์

(ตลข3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 664-665)

เทียนวรรณเชื่อว่าศาสนาพรหมนั้นเป็นศาสนาที่กดขี่คนโง่ให้อยู่ในความปกครองของตนเองไม่ได้ทำให้หลุดพ้น การนั่งเหนือหนาม การไม่กินไม่นอน ที่ถือว่าเป็นบุญและเพื่อจะทำให้พระเจ้าเมตตาและประทานความชอบให้ นั้น เทียนวรรณเห็นว่ามันไม่ใช่สิ่งสำคัญ ไม่เป็นแก่นสารใด ๆ ทั้งสิ้น มีแต่จะทำให้คนที่ปฏิบัติตามนั้นมีอายุสั้น ทั้งต้องลำบากกายและใจอีกด้วย ดังตัวอย่าง

แต่ศาสนาพรหมนั้น เราได้พิจารณาหัดดูเดิมทำทางแบบคายมาก มีพิธีมหายันการบูชาหลายประการ กดขี่คนโง่ให้อยู่ในความปกครอง ผิดจากทางสัมมนาปฏิปทา คือ วิสุทธิมรรคประกอบกายใจ เมากิเลศด้วยกิริยาอันแรงร้าย มีนั่งเหนือหนามอาบน้ำวันละสามเวลา แลไม่นั่งไม่นอนไม่เสพอาหารตามปกติ หรือเว้นขาดทีเดียวหรือเว้นรสอันสดคาวแลโอชะเสียกระทำให้ร่างกายเหี่ยวแห้ง แลเว้นเมถุนธรรมด้วยวิธีปฏิบัติอันเป็นอัตตะกิละมัญฐานโยค โดยถือว่าเป็นบุญ เพื่อพระเจ้าจะเห็นใจว่ามีความเชื่อถือแลรักใคร่พระองค์ มีความเพียรไม่ทอดยออาโลยแก่ร่างกายแลชีวิต พระเจ้าจะได้โปรดในการสำเร็จประทานความชอบ เมื่อตายแล้วจะได้ไปอยู่ในมหาสวรรค์ด้วยพระเป็นบรมสุขเช่นกับพระ

แต่ที่จริงก็ไม่มีสิ่งสำคัญอันใดที่จะให้เชื่อให้เห็นได้ เห็นได้อยู่แต่ว่าผู้ที่ทำกิริยาอย่างนี้ ตามคำสอนของศาสนาพรหมอายุสั้นตายเร็วแลลำบากกายใจเป็นที่สุด จนแก่ถึงไม่สามารถจะดำรงร่างกายแลชีวิตอยู่ไปได้ ก็ทำลายชั้นรัสนชีพแตกดับสูญสิ้นไปเท่านั้นเอง

แต่เราได้รู้แลได้เห็นอยู่ว่าพวกนี้ แม้ถึงได้รับความยากความลำบากถึงเพียงนั้น จนสิ้นชีวิตรเบที่สดุด้วยความเพียรโดยความเชื่อถือมั้นว่าเปนบุญปรากฏอยู่ในประเทศอินเดียมากกว่าในประเทศอื่น ๆ แต่ที่จริงมีทั่วโลก

(ตลข3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 671-672)

จากตัวอย่างสามารถสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับศาสนาพรหมคือ เทียนวรรณเห็นว่า ศาสนาพรหมเป็นศาสนาที่มุ่งมายในเรืองของเทพเจ้า และเป็นศาสนาที่กดขี่ให้คนโง่อยู่ในความปกครองของตนเอง

6.5. โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาพุทธ

พุทธศาสนาในสมัยดังกล่าวได้มีการปรับปรุงทั้งรูปขององค์กรสงฆ์และความเชื่อ โดยการพยายามอธิบายหลักธรรมของพุทธศาสนาตามหลักของวิทยาศาสตร์เพื่อแสดงความ

เป็นเหตุเป็นผลลบล้างคำกล่าวหาของมิชชันนารีที่เผยแพร่คริสต์ศาสนา การปฏิรูปองค์กรสงฆ์คือการสร้างนิกายเพิ่มจากสงฆ์มหานิกาย คือ ธรรมยุตินิกายในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในวงการพุทธศาสนาในสมัยนั้น

เทียนวรรณมีประสบการณ์ในคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย และมีโอกาสได้ศึกษาในเรื่องของพุทธศาสนามากพอสมควรโดยเฉพาะในระยะเวลาที่เทียนวรรณบวชและจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหารซึ่งก็ได้มีโอกาสพบปะกับปราชญ์ในทางพุทธศาสนา อาทิ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวช กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์สมเด็จพระสังฆราช และพระสังฆราช(สา ปุสสเทว) ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของเทียนวรรณ การศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับพุทธศาสนาผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการศึกษาออกดังนี้

6.5.1. โลกทัศน์ที่มีต่อพระพุทธเจ้า

พระพุทธ นั้นหมายถึงพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระศาสดาที่ยิ่งใหญ่และทรงความบริสุทธิ์ จากการวิเคราะห์ผลงานของเทียนวรรณได้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาของพุทธศาสนาที่ประเสริฐสุด เป็นมนุษย์ปุถุชนที่มีความบริสุทธิ์และมีความเมตตาต่อมวลมนุษย์ไม่เลือกหมู่เหล่า เป็นทักขิณะบุคคลสมควรที่จะกราบไหว้และบูชา ดังตัวอย่าง

เมื่อจะกล่าวเป็นตัวบุคคลแล้ว ท่านผู้ใดที่ประเสริฐมีสติปัญญาอย่างยิ่งอย่างสูงสุด รู้เท่าธรรมทั้งสิ้นรู้เท่าโลกย์ทั้งหลายทุกประการไม่เว้นด้วยตนเองไม่มีครูอาจารย์แนะนำสั่งสอนถึงความบริสุทธิ์หมดจดปราศจากโทษธุลี คือ กรรม กิเลส หลุดพ้นไกลห่างจากจิตสันดาน (เอกสารชาฎ) ท่านผู้นี้แลเลิศประเสริฐ ผู้อื่นให้ได้ให้ถึง ความสุขแลประโยชน์อย่างยิ่ง อย่างกลาง อย่างต่ำ กล่าวถ้อยคำอันใด ย่อมจริงแท้ไม่เพี้ยน ๒ ประกอบไปด้วยสุขแลประโยชน์ เกิดเนमितตามคุณธรรมที่ให้สัมฤทธิ์ผลแห่งตนแลผู้อื่น เปนบรมรัตนราชบุรุษย์อันจริยะมนุษย์อนาคาริกะบุตรรัตนะที่ ที่ฝ่ายพวกพุทธบริษัทเรียกว่าพระพุทธรัตนะ แท้จริงท่านผู้นี้ก็เปนมุขยชาติ มีความแก่ความเจ็บความตาย มีร่างกายแลชีวิต มีกิริยานั่งนอนยืนเดินยืนร้อนหนาวเย็น เช่นเราท่านทั้งหลายนี้และ แต่มีความต่างโดยคุณ คือ ความบริสุทธิ์ แลความสามารถแลความเอ็นดูเมตตาแก่ผู้อื่นสัตว์อื่นเสมออย่างยืนไม่คั่นคลาย เปนชะลึงคู่เบกขาไม่มากไม่น้อยต่ำสูงกว่ากันในหมู่มสัตว์ เว้นไว้แต่มีประโยชน์พยายามชวนชวยเพื่อจะอนุเคราะห์แก่เวไนยสัตว์ที่ควรทรมาณ แต่มิได้ใช้วิธีทรมาณข่มขืนขู่หวาด ด้วยอาญาหรืออำนาจฤทธิ์เดชจงจำเขียนติ แลเพนยอแด่ทักขิณะบุคคล กระทำผลแห่งการให้การบูชาไหว้กราบเลื่อมใสนับถือ ของประมุขชนให้เป็นผลได้จริงโดยประสงค์ ตามกำลังของวัตถุแลความเชื่อเป็นต้น

(ตลข1. ว่าด้วยรัตนะ : 5-6)

จากความเชื่อของคนทั่วไปที่เชื่อว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จออกบวชนั้นได้มีเทวดามาทำเป็นอุบายเพื่อที่จะให้พระพุทธเจ้าออกบวช แต่เทียนวรรณแย้งว่าในการที่

พระพุทธเจ้าทรงออกบวชนั้นพระองค์มีกระทำได้ตามอุปายของเทวดา พระองค์ทรงออกบวชด้วยพระองค์เองเทวดามีได้มีผลต่อพระองค์ เทียนวรรณเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เองมิได้ตรัสรู้ด้วยอำนาจฤทธิ์ของเทวดาแต่อย่างใด ดังตัวอย่าง

(๑๗) ถามว่า ข้าพเจ้าเคยได้ยินหลวงพี่เทศน์ว่า เทวดามาแสดงเทวทูต ๔ อย่างให้พระองค์เห็น พระองค์จึงได้เกิดธรรมสังเสขวศหนีออกบวช ในเรื่องนี้ทำไมท่านจึงว่า พระองค์ทรงเห็นความเกิดความแก่ความเจ็บไข้ความตาย แล้วจึงได้ร้อนพระทัย หวังจะหาธรรมที่ไม่เกิดไม่ตายเป็นต้นเล่า ก็คนเด็กแรกออกแลคนแก่คนไข้คนตาย เขาก็ไม่ให้พระองค์เห็น แต่ชั้นจะพูดถึงเขาก็ไม่พูดให้พระองค์ได้ยิน ต่อเทวดามาทำให้ปรากฏ พระองค์จึงได้เห็นมิใช่หรือ ทำไมจึงพูดผิดกันดังนั้น จะควรเชื่อควรฟังข้างไหน ถ้าเช่นนั้นคนโบราณจะมีพูดผิดไปหรือ ขอให้อธิบายให้สิ้นสงสัยจะได้หรือไม่

ตอบว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้แต่เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ พระองค์ประกอบไปพระปัญญาบารมีเป็นอันยิ่ง เป็นตณหาทีริจิริตละเอียด ที่ไหนพระองค์จะเฝ้าเหล่าเหมือนพวกเรา ดังเราจะชี้แจงให้เห็นความกระจ่าง คือตัวของพระองค์เองก็เคยเป็นเด็กทารกมาแก่ตัว แลยังได้มีพระราชโอรสคือพระราहुล ก็เห็นแก่จักขุของพระองค์เองแล้วอีกประการหนึ่ง สมเด็จพระบรมชนกนารถของพระองค์ก็เป็นพยานแก่พระองค์แล้วในเรื่องแก่ชรา อนึ่งสมเด็จพระบรมชนกนารถของพระองค์ ก็ได้เสด็จสวรรคตโดยล่วงลับไปแล้วเป็นพยานในความตาย ความอยากเข้าอยากน้ำ เมื่อยชบแลต้องเมื่อยชบแลต้องท่งถ่ายก็ปรากฏอยู่ในพระองค์แล้ว เป็นพยานในการใช้เจ็บทุกข์ ร้อนรำคาญ ะไรเลยพระองค์จะได้หลงเพลินอยู่จนเทวดาร้อนใจต้องมาตักเตือนแนะนำสั่งสอนด้วยอุปายเช่นนั้นทีเดียวหรือ ถ้ากระนั้น เทวดาจะมีกลับเป็นบุพพจารย์ผู้ให้สะดักเตือนพระองค์ก่อนหรือ ถ้าเช่นนั้นจะเรียกว่าพระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธโง่อย่างใดได้ ด้วยเป็นศิษย์เทวดาเสียแล้ว เพราะหลงอยู่ในสุขสมบัติจนผู้อื่นเขาร้อนใจ ต้องมาสั่งสอนเตือนพระองค์อย่างให้พระองค์ได้พระสติ ท่านทั้งหลายจะยอมเชื่อจดหมายเหตุแต่โบราณ แลผู้แต่งประวัติของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วหรือ เราเห็นว่า จดหมายเหตุโบราณเป็นอักษรสังสะกฤษเป็นภาษามคธ หรืออะริยะกะภาษา คือภาษาของชนชาวมคธเขาเขียนไว้ว่า “เทวะทูโต” คนมักง่ายมุ่งความไปเสียอย่างหนึ่ง เขาจึงแปล เทวะ ว่าเทวดาทักท้วงอยู่ ทูโต ว่า น่าแจ้ง เราก็คงเป็นไทยมิได้เรียนรู้ภาษามคธ แต่เอาใจใส่ได้ถามเพราะเหตุแห่งความเจียมตัวว่าตนมิใช่บาเรียม ได้ฟังครูท่านอธิบายก็จำไว้ แต่เนื้อความต้องขอเขาให้แตกด้วยปัญญาญาณของตน ดังเราจะขอแปลให้ท่านฟังบ้างตัวของข้าพเจ้าก็พอใจแล้ว ภาษาก็ได้ ความก็ดี สมด้วยพระคุณอันประเสริฐของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย แต่ต้องอาไศรยความตรึกตรองให้รอบคอบ อย่าด่วนคัดค้านไปก่อน “เทวะ” ตัพบทว่า (ทิวา) แปลความว่าสว่าง ทูโต ก็คงแปลว่าผู้นำแจ้ง เช่นราชทูตความอธิบายของเราว่า พระบารมีของพระองค์ที่ได้ทรงสร้างสมอบรมมาเป็นอันมาก มาบัดนี้ความสว่าง คือสติปัญญาญาณให้พระองค์ทรงเห็นความเกิดความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย เป็นมละเหตุให้เราร้อนพระทัย ทรงพระอนุมาณตรองหาธรรมที่ไม่เกิดไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย ทรงเห็นว่า ออกเสียจากบ้านเรือน ทรงเพศเป็นบรรพชิตอยู่แต่ผู้เดียวในป่าในถ้ำจึงเป็นโอกาสอันดี ความของเราที่กล่าวมานี้ กับความของคนโบราณข้างไหนจะสนิทกว่ากัน ด้วยศัพท์ว่า (สละยัง) แปลว่าเองด้วยตน (อะภิญญา)

ด้วยปัญญอันยิ่ง (สัจจกัตวา) กระทำให้แจ้งแล้ว (ปะเวเทสิ) แปลว่าให้ผู้อื่นรู้ด้วยแล้ว หรืออีกในยะหนึ่งพระนามว่า (สัมมาสัมพุทโธ) (สัมมา) แปลว่า ชอบ (สัม) ตัดบทว่า สัง ว่าสยัง แปลว่าเอง (พุทโธ) แปลว่าตรัสรู้ รวมเข้าว่าตรัสรู้ชอบเอง อธิบายว่าไม่มีใครสั่งสอน คือไม่ได้ยินได้ฟังธรรมของใครรู้ชอบเอง ถ้าเราจะต้องมาสอนมาเตือนแนะนำด้วยอุบายประการใดใดก็ติดงั้นแล้ว จะเรียกว่ารู้เองไม่มีใครแนะนำสั่งสอนอย่างไรได้ เพราะหลงอยู่ในกามะคุณจนต้องอาไศรยผู้อื่นมาช่วยตักเตือนเป็นเหตุจึงได้ สะติ หาไม่จะหลงอยู่ในสุขสมบัติแลปราสาททั้งสาม แลสวนดอกไม้นั้น

ความข้อนี้เราขอเชิดชูพระเกียรติคุณของสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าว่า เพราะองค์ทรงคิดของพระองค์ได้เอง คำที่เราได้อธิบายมาฉนี้

(ศิริช 2. คำถามคำตอบด้วยศาสนาพุทธะ : 597-600)

หรือความเชื่อในเรื่องพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ ได้อุดอาหารและบำเพ็ญทุกรกิริยาตามพระองค์เพื่อแสวงหาความหลุดพ้นในขั้นต้นนั้นมีพระอินทร์มาทำอุบายเตือนพระสติด้วยการตีตีพิณย์ 3 สายให้พระพุทธองค์เห็นว่าพิณย์นั้นดังไปก็ไม่ได้ หย่อนไปก็ไม่ได้ แต่ต้องสายที่พอดี คือสายกลางนั้นเมื่อพระองค์ได้พระสติจากพระอินทร์ตีตีพิณย์ถวายนั่นเทียบวรรณได้แม้ว่าเป็นความเข้าใจผิดของคนที่ยื่นพุทธประวัติ ไม่ตรงตามพระไตรปิฎกเทียบวรรณ กล่าวว่พระอินทร์นั้นเป็นเหมือนมนุษย์ปุถุชนธรรมดาเช่นเราไม่รู้จักทางสุขคติ ทุกขคติ และนิพพาน เทียบวรรณเชื่อมั่นว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ดังตัวอย่าง

(๑๙) ถ้ามว่า เหมือนคำที่เขาพูดกันว่า พระองค์ทรงกระทำอัตตะกัลละมัจฉาโยค, อุดอาหารกลั่นลมหายใจ จนพระอินทร์ต้องเอาพิณย์สามสายมาตีตสอนถวายเป็นพระสติอุประมาว่า, สายเอกก็สูงนักไป, สายตักก็หย่อนนักไป, สายกลางนั้นแลดี, พระองค์อาไศรยเหตุที่พระอินทร์มาตีตีพิณย์จึงได้พระสติกลียเสวยพระกระยาหาร จึงได้สำเร็จแก่พระประระมาภิเศกสมโพธิญาณความข้อนี้เขาเขียนรูปภาพไว้ตามผนังโบสถ์ก็มี, ตามศาลาโรงธรรมก็มี, ในพระบาทเขนยห้อยก็มี, ท่านเช่าอแลเห็นด้วยเขาหรือไม่,

ตอบว่า เมื่อเรายังเป็นเด็กอยู่ก็เชื่อเขาเขาเหมือนกัน, ครั้นอายุเราได้ ๒๓ ปีแล้ว, เราทราบในพระคุณกะถาแลพระคุณธรรมของพระองค์ชัดแจ้งแล้ว เราก็ไม่เชื่อเขาเลย, เราเห็นว่าเขามีได้ดำริห์ดริตรองอะไรเลย, ด้วยเหตุการณ์พยานอันสำคัญเป็นหลักฐานมีมากนัก, เราเห็นได้รู้ได้ว่า, คนที่ทำจดหมายเหตุเรื่องประวัติของพระมาแต่ปางก่อนนั้น, หยาบช้าเลวซามที่สุด คนต่อต่อมาถึงมลายหลับตาเชื่อ ไม่เอาจุมูกคือสติปัญญาของตัวใช้หายใจเลย

ถ้าจะตรีกตรองเข้าดูจริงจริงว่า, พระอินทร์นั้นเป็นอะไรทรงคุณธรรมเพียงเท่าใด, ก็จะได้ความชัดปรากฏว่า, พระอินทร์เป็นปุถุชนเช่นเราทำนนั้นเอง, ไสยมนั้นหลับตาหลงทั่วโลกย์ ไม่รู้จักทางสุขคติแลทุกข์คติ แลพระนฤพานเลย, แต่พระมหาบุรุษเจ้าพระองค์เดียว ร้อนรนแสวงหาอะมะตะขัม, ก็ถ้าพระอินทร์มาเป็นครูแนะนำวินิจจยว่า เครื่องักไม่ถูก หย่อนนักก็ไม้๔กสายกลางหรือความกลางตรงกลางนั้นแลถูก, แนะนำให้พระองค์อย่างนั้น, จะฟังกล่าวว่พระองค์รู้เองเห็นเอง

ในทางความตรัสรู้ไม่มีผู้ใดแนะนำสั่งสอนอย่างไรได้, พระผู้มีพระภาคย์จะมีต้องรับคำแนะนำและอุบายของพระอินทร์ไปหรือ กลับจะเป็นเหตุให้ช่องแก่คนพาลพาเหียรที่คอยจ้องจะหาเรื่องติดทั่วคัดค้านอยู่เสมอหรือ.....

ผู้ที่ว่าพระอินทร์มาอุบายสอนผู้นั้น ก็ว่าพระตะดาตเป็นศิษย์พระอินทร์เท่านั้นเอง, ใครพอใจจะเชื่อว่าพระอินทร์เป็นครูมาให้สติพระก็ตามใจเถิดแต่เราไม่เชื่อละ, เราเชื่อพระคุณะถาแลพระคุณธรรมของพระองค์ว่า พระองค์ได้ตรัสรู้เอง ไม่มีผู้ใดแนะนำสั่งสอนถวายพระสติพระองค์เอง, เราเชื่อว่า พระองค์มีพระสติปัญญาเลือกคนโดยลำพังพระองค์เองทุกประการ,.....

ก็พวกหลักดาทั้งหลายไปงมเอาที่โหมมาพูดมาเขียนไว้ออกแนบไป ตามฉนังโหมแลศาลาว่า พระอินทร์เอาพิณท์ ๓ สายมาติดเดือนถวายพระสติให้ทำให้ปะปฏิบัติแต่อย่างกลาง, ดูพิณท์ ๓ สายฉนัง, ดูเป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติคุณของพระองค์ไปมากนัก, ท่านทั้งหลายที่เชื่อถ้อยคำแลความอย่างนี้พร้อมใจกันแล้วหรือว่าพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศิษย์พระอินทร์ พระอินทร์เป็นครูพระมาช่วยแนะนำช่วยสอนให้สติในขั้นต้น จึงได้กลับใจทำถูกทางมัชฌิมา, ถ้าท่านทั้งหลายจะยอมพร้อมกันว่า พระอินทร์เป็นบุพพาทจารย์ของพระแล้ว, เชิญแก้หรือถอนพระนามที่ว่า "สัมมาสัมพุทธโธ" เสียเถิด ไม่ควรจะเอาไว้ให้ผิดความทำไม,

อีกประการหนึ่งพระองค์ได้ตรัสแก่เบญจะวัคคีว่า "ปุพเพอะนะนุส สุตสฺส" แปลว่า แต่ก่อนเรามีได้เคยได้ยินได้ฟังมาจากผู้ใด, เรามารู้ได้เอง,

เนื้อหนังกระดูกแก่นสารอย่างนี้ท่านจะไม่เชื่อ, กลับจะไปเชื่อถ้อยคำข้างถนนแล้วจะสมควรหรือ

แต่เราไม่เชื่อใครในที่ไมตรงด้วยคุณะนาม แลคุณะธัมแล้ว, เราเชื่อแน่ว่าไม่มีผู้ใดแนะนำสั่งสอนพระองค์แต่สักอย่างเดียวในทางความตรัสรู้, แต่ผู้ช่วยอุดหนุนด้วยแรงกำลังนั้นมีจริง, เช่นเปิดประตูไปขกัญญแจพระทวารฉนัง แลบันดานให้คนเฝ้าประตูหลักฉนัง

(ศิริฯ2. ถามตอบด้วยศาสนาพุทธะ : 601-606)

จากความเชื่อของคนทั่วไปที่กล่าวว่าการศึกษาที่พระพุทธรเจ้าแสดงธรรมเทศนานั้นเป็นเพราะพรหมมาอ่อนวอนให้พระองค์โปรด เทียนวรรณเห็นว่าเป็นความเข้าใจผิด เพราะการศึกษาที่พระพุทธรเจ้าเทศนาโปรดสรรพสัตว์นั้นเป็นเพราะความเมตตากรุณาที่พระองค์ทรงมีเหนือบุคคลอื่นในโลก ซึ่งเทียนวรรณอธิบายว่าคำว่า พรหม ตามความหมายที่ถูกต้องนั้นคือ ความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมอันทำให้บุคคลถึงพร้อมด้วยพรหมมิใช่พรหมสี่หน้าที่อยู่ตามฉนังโหมวัดทั่วไป ดังตัวอย่าง

อีกประการหนึ่งที่กล่าวว่า พระพรหมต้องมาอาราธนาขอลให้พระองค์ทรงแสดงธัมมสั่งสอนเวณียะนิการฉนัง, เปนถ้อยคำของคนที่มีได้ตรัสกรองสอนให้รอบคอบในพระพุทธรคุณพิเคราะห์ดูอย่างค่อนัก ดูประหนึ่งว่าพระองค์ไม่มีปัญญาจักษุที่จะแลดูเวณียะสัตว์ว่า คนใดที่ควรจะตรัสรู้ฉนัง, จะมีหรือไม่มี, อีกประการหนึ่งก็ดูเหมือนพระองค์ยังมีกเลศอยู่จึงมีแง่มองอนำชันทำเชิงต้องให้มีผู้มางองอนอวอวังเสียก่อนถ้าเป็นฉนังฉนังแล้ว ก็ไม่สมแก่ที่ว่าพระองค์มีพระมหากรุณา

แก่นวณียะสัตว์ คือ (กรุณามะหั้นะโว) เปรียบประดุจว่าห้วงมหรณพอันลึกแลกว้างใหญ่ หลวง.....

ศัพท์สังกะษะว่า (พรหม) นั้นเราจะแปลให้ท่านฟัง ตามที่ครูเราท่านเทศน์ มีสมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็นต้น, พรหมที่เขาว่ามี ๔ หน้านั้นก็มีจริงเราไม่เถียง ตามที่เขาเขียนหรือบันได้ออกแนบไป, พรหมของครูเขาก็น่าจะมีว่า ๔ หน้าเหมือนกัน, แต่ความอธิบายของท่านสมด้วยเหตุผลการประกอบ, คือท่านแสดงว่า เมตตา ๑ กรุณา ๑ มุทิตา ๑ อุเบกขา ๑ เป็นที่อยู่ของพรหม หรือเป็นธรรมของพรหม, หรือเป็นธรรมอันทำบุคคลผู้ถึงให้เป็นพรหม.....

ก็อันที่พรหมนั้น จะมี ๔ หน้าหรือ ๒ หน้าเดียวก็น่าตาม, คงได้ความว่า พรหมที่อาราธนาหรือพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงธรรมนั้นคือพระบุญญาบารมีที่พระองค์ได้สร้างสมอบรมมาแต่ปุเรชาติ ซึ่งเป็นบาทมูลมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าพระที่บังกานั้น, มายังยืนในพระสันตาดลิตมาทุกภพทุกชาติ ไม่คืนคลาย นั้นแลมาอาราธนาพระองค์ให้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนวณียะสัตว์ มิใช่พรหม ๔ หน้านั้น มาอ้อนวอนเลย, เราเห็นเราเชื่อดังนี้

(ศิริฯ2. ถามตอบด้วยศาสนาพุทธะ : 618-621)

ความเชื่อของคนทั่วไปและพระสงฆ์บางกลุ่มในสมัยนั้นเกี่ยวกับพุทธประวัติของพระพุทธเจ้านั้นเทียบวรรณคดีเห็นว่าเป็นความเชื่อและความเข้าใจผิด และการแต่งเรื่องไตรภูมิโลกวินิจฉัย เทียบวรรณคดีเห็นว่าเป็นเรื่องที่แต่งเกินความเป็นจริง ดังตัวอย่าง

ตอบว่า ในปฐมรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ยังมีได้จุติลงมาจากดาวดึงส์ แลยังมีได้ปรากฏในโลกนี้, จึงพวกเถรบ้าหลอกชาวบ้านได้มาก, จนถึงเขียนมารวิชัยไว้ในไบเบิลในที่ต่างๆ ทั้งแต่งไตรภูมิโลกวินิจฉัย โกหกเจ้านายด้วยหลายประการนัก, ความเรื่องนี้เราเอาใจใส่มากที่สุด.....

ประการหนึ่งมารวิชัยนั้น กล่าวความเป็นชาติก่อกำเนิดความนั้นเองด้วยว่า, พระเสด็จดงพระไทยหรือโกธเคื่อง, ความนั้นมันส่อบอกความว่าไม่จริงเลย, เพราะเหตุว่า พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วเป็นองค์วิสุทธิขั้นสันดาน ในวันจวนรุ่งวิสาขะปุณมีเดือนเพ็ญเดือนหก, ไม่มีกิเลสและอาสวะแล้วทรงพระนามว่า “อะระหัง” แปลว่าไกลจากกิเลสและอาสวะเครื่องเศร้าหมองต้องสันดานแล้ว, ปราศจากราคะ โมหะ ราคะ โทสะ โมหะแล้ว, เหตุใดจะมาสตั้งดงใจแลกลัวหรือโกธพระยามารอยู่อีกเล่า,

อันผู้ที่กล่าวว่า พระศาสดาตกพระไทยสตั้งหวาดเสียวหรือโกธครั้งวิตกวิจารณ์คิดหาใครช่วยจนพระหูลือออกมาข้างหนึ่งนั้น, คนจำพวกนี้ควรเรียกว่าดูพระพุทธรูป, เรียกว่าดูถูกท่านผู้ประเสริฐแท้ หรือในยะหนึ่งก็ยังมีได้รู้จักพระคุณของพระเลย, เปนแต่จะริโมฆน้อยไปน้อมมาตามปุ๋ยอตาบายเท่านั้น, ตนเองก็ได้ทราบซึ้งในพระคุณกะตา แลพระคุณธัมมาประเสริฐอย่างใดเลย, คนจำพวกนี้เขาย่อมเชื่อว่าพระอะระหันต์ร้องไห้, คือเขาพูดกันว่า เมื่อพระปรินิพพานแล้ว, พระกัศสปเถระเจ้ามาถึงก็ร้องไห้ พระพุทธสระวีระขึ้นพระบาททะลุโงงออกมา, พวกนี้เขาก็เชื่อถ้อยคำอย่างนี้ว่าเป็นความจริงของเขา, ครั้นเราถามว่า พระกัศสปเถระเจ้านั้นท่านเป็นพระพุทธเจ้ามิใช่หรือ, แต่เรียกพุทสะวาก แลท่านก็เป็นพระอะระหันต์ผู้หมดกิเลสแล้ว, จะไปเอาจิตริใจอะไร

โรมาร้องให้ร้องไห้เสีย, มีบาปหรืออรุณจะถามว่า พระอะระหันต์เห็นไหมด้วยโลกย์ธรรม ๘ ประการ

อีกประการหนึ่ง พระศรีระคือพระศพของพระพุทธเจ้า เขาเอาสำลีซับแล้วเอาผ้าขาวบางห่อ ถึงร้อยชั้น, แล้วเอาใส่รางเหล็กเอาน้ำมันหอมหล่อไว้มีฝารางทำด้วยเหล็กครอบ, ศพจะเอาดิน ทะลุออกมาอย่างไรได้, (เขาตอบว่าบันดาน) เราถามเขาต่อไปว่าใครบันดาน, เขาตอบว่า(พระบันดาน) เราถามเขาต่อไปว่า เมื่อพระจะประนิพพาน พระอะนัรุธเถระเจ้าได้ฉานตามเสด็จไป ตั้งแต่ประสูติจนตลอดเนวสัญญานาสัญญายันตาม โดยอะนุโลมปะฏิโลมจนเสด็จดับขันธนิพพานระหว่างจะตถะณาน กับปัญจะมะณานต่อกัน ด้วยอะนุปาทิสเสนานิพพานไม่เหลือมีเชื้อมีเศษ ก็เหตุใดจะกล่าวว่าพระจะมาบันดานอะไรอยู่อีกเล่า, จะมีกลายเป็นเจ้าสิ่งจะเหี่ยวอยู่อีกหรือพวก หลับตาพูดไม่มีทางแก้ต่อไปก็ชี้ไว้ไว้ไปต่างต่าง,.....

(ศิริข2. ถามตอบด้วยศาสนาพุทธะ : 623-627)

เทียบวรรณกล่าวว่าควรที่จะเชื่อในหลักฐานคือพระไตรปิฎก มากกว่าจะไปเชื่อคำพูด ของพระสงฆ์บางพวกที่ไม่รู้และไม่ตรวจสอบตามหลักฐานที่เป็นจริง ดังตัวอย่าง

เมื่อหลักฐานฎีกาบาปมีอยู่อย่างนี้ไม่เชื่อ, จะไปเชื่อเถรบ้างลอกชาวบ้านจะควรหรือ, เพราะ เถรบ้างแก้หลับตาพูดไม่ได้ลืมหูลูกตาหน้าหลังอะไรเลย.....

เราขอเตือนท่านผู้ที่อ้างตนว่า ถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึกนั้นว่า, ควรจะ ศึกษาให้รู้ให้เข้าใจในคุณแห่งพระรัตนไตรย์ให้ถูกให้ตรงแก่ความเป็นจริง, ช่วยกันรักษาพระเกียรติ คุณของพระองค์ไว้,อย่ากระทำให้คนพาลคัดค้านล่วงละเมิดหาในอันไขที่ได้, ให้เป็นที่เสื่อมเสีย ศรัทธาสักการะบูชาทุกเช้าค่ำ, ไม่ควรจะเอาสิ่งที่โสโครกคือความเท็จไม่จริงมาอ้างว่า พระองค์ ตรัสพระองค์กระทำ แลเป็นไปอย่างนั้นอย่างนี้เลย

(ศิริข2. ถามตอบด้วยศาสนาพุทธะ : 628-629)

จากตัวอย่างข้างต้นเทียบวรรณมีโลกทัศน์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าพระองค์เป็นผู้ ประเสริฐสุดตรัสรู้ด้วยพระองค์เองมิใช่จากการชี้แนะจากเทวดาตามที่คนในสังคมเชื่อกัน ซึ่ง เกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าวนั้นเทียบวรรณไม่เห็นด้วย เทียบวรรณเห็นว่าคนที่บันทึกพุทธ ประวัติบันทึกด้วยความพิสดารไม่ไตร่ตรองตามพระไตรปิฎกตามหลักฐานที่มีแต่เขียนหรือ บันทึกตามความเชื่อของตนเอง

6.5.2. โลกทัศน์ที่มีต่อพระธรรม

พระธรรมเป็นหลักคำสอนในหมวดต่าง ๆ ของพุทธศาสนาจาก การศึกษาวรรณกรรมของเทียบวรรณนั้นจะเห็นได้ว่าเทียบวรรณพยายามให้ความรู้เกี่ยวกับ พระธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนาเพื่อเป็นการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนอีกทางหนึ่ง

เนื่องจากสังคมในสมัยนั้นยังคงมีความเข้าใจผิด ๆ เกี่ยวกับหลักคำสอนมาก และขณะนั้นก็มี ความเปลี่ยนแปลงในคณะสงฆ์อีกด้วยคือ การเกิดธรรมยุติกนิกาย ขึ้น จากเหตุการณ์ดังกล่าว จึงทำให้เกิดความสับสนในหลักธรรมคำสอนว่าสิ่งใดเป็นหลักธรรมอันแท้จริงประกอบกับการ เข้ามาเผยแผ่ศาสนาของคริสต์ และอิสลามอีกด้วย

ดังนั้นเพื่อความเข้าใจโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับพระธรรมมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึง แบ่งการศึกษาออกเป็น เรื่อง กรรม ขาดิภพและนิพพาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.5.2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อเรื่องกรรม

กรรม แปลความหมายตรงตัวคือ การกระทำ หากพิจารณา ในนัยของพุทธศาสนาหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือทำด้วยความตั้งใจตั้งใจ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2531 : 15) หากทำกรรมดีเรียกว่ากุศลกรรม ทำกรรมชั่ว เรียกว่าอกุศลกรรม ความเชื่อของพุทธศาสนิกชนนั้นเชื่อว่าการกรรมส่งผลให้ทั้งในชาตินี้และชาติ หน้า

จากการศึกษาเทียนวรรณเชื่อในเรื่องผลกรรมที่ทำให้ต้องทนทุกข์ทรมานโดยเฉพาะ การที่เทียนวรรณต้องถูกจับจำคุกนั้นเทียนวรรณเชื่อว่าเกิดเพราะผลกรรมที่ตนทำไว้ในชาติ ก่อน ดังตัวอย่าง

ประการหนึ่งก็เชื่อมั่นในคุณแห่งพระรัตนไตรว่า สัตว์มีกรรมคือบุญและบาปที่ตนกระทำ เป็น ของ ๆ ตน ๆ ย่อมเป็นทายาทผู้รับผลของกรรม ๆ ย่อมเป็นคนกระทำกรรมนำเกิด กรรมย่อมเป็น เม้าพันธ์พวกพ้องเป็นที่พึ่ง, ใครจะช่วยหรือจะชิงแย่งแบ่งปันก็ไม่ได้ทั้งสิ้น, เพราะเหตุนี้จึงเห็นว่า ทำชั่วแล้วทำดีก็คือนำโทษแก่ตัวเอง, จึงเห็นควรว่าตนไม่ควรจะทำชั่วบาปควรจะทำแต่ที่เป็นบุญหรือ ความดีส่วนเดียว

(ศิริข1. ความเห็น : 311)

ถามว่า ข้าพเจ้าได้เคยเห็นคนประกอบแต่การดีอยู่เสมอไม่ได้ทำความชั่วเลย, บางคนก็ได้แต่ ประกอบการดีอยู่เสมอไม่ได้ทำความชั่วเลย, บางคนก็ได้แต่ความสุขอยู่เสมอก็มี, บางคนก็มีแต่ ความทุกข์จนตลอดชีวิตก็มี, คนหนึ่งก็มีบรรพชิตก็มี ข้าพเจ้าได้เคยเห็นทั้งสองอย่าง, ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะแอบทำชั่ว, จึงอุตส่าห์เข้าไปใกล้ชิดพิจารณาสนทนาพุดจาตุ, ถึงข้อความต่าง ๆ ท่านผู้นั้นก็ พุดจากถูกต้องเป็นสัจธรรมทุกประการ, การที่ท่านกล่าวแลการที่ท่านประกอบ ก็ล้วนแต่เป็น ความดีตั้งอยู่ในสัมปะธา ๔ อริยะทรัพย์ ๗ สัทธัม ๗ ท่านที่เป็นบรรพชิต ก็มีศีละสังวร แลเจริญ กรรมฐานวิปัสสนาอยู่เป็นปรกติ, ท่านที่เป็นคฤหัสถ์ก็ประกอบตนอยู่ในอุบาสกศีล ประกอบกายวาจา ใจ ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบท ๑๐ ก็แต่เหตุใดจึงมีแต่ทุกข์ไทยพินาศลำบากยากแค้น โรคภัยแล อุบัติหะต่าง ๆ ที่ฉกรรจ์ได้บังเกิดแก่ท่านจำพวกนี้อยู่เสมอ ๆ ความดีที่ท่านประกอบอยู่ตามที่เราได้ เห็นนั้น, จะไม่บังบันดาลผลให้ปลดเปลื้องความทุกข์ได้บ้างเลยหรืออย่างไร,

ตอบว่า เวิร์หลังกรรมก่อนที่ท่านได้สร้างสมอบรมทำมาแต่ปุระชาติ จึงบันดาลให้ได้แก่ความทุกข์ยากเช่นนั้น, แต่ทว่าท่านไม่ละวางความดีเสียก็เพราะท่านเชื่อกรรมเชื่อผลท่านจึงนับเทาจากอะภิชฌาโทมะนัส เห็นชัดว่าสัตย์มีกรรมเป็นของ ๆ ตนทำไว้ฉันใดก็ต้องรับผลฉันนั้น, ...

(ศิริข 1. ความรักตัว : 343-344)

จึงเชื่อว่าแน่แท้ว่ากรรมแต่หลัง, เกิดหลายครั้งจึงได้เป็นเช่นฉันว่า, การเห็นจริงสิ่งที่ฉันพรรณนา, จงอุตส่าห์ทำแต่ดีแต่ไป, โดยเราคาดหวังดีนำแล้วสูญ, เราประมวลแต่อันดีเป็นนิสัย, ไม่ทุกข์สุขโห่ไป, ไม่ร้อนใจเลยสักอย่างในทางดี, ถ้าทำชั่วแล้วแต่บาปล้วนหายาบช้า, ครั้นชาติหน้ามีอีกจะหลีกหนี, จะได้หรือคือว่าคิดผิดทั้งที, เสียแรงมีศาสนาสดถาวร,

เป็นอย่างต่ำกรรมก็เสกพิเศษแล้ว, ค่อย ๆ แจวกรรมบทย่างลดหย่อน, ถือศีลห้ากรรมบทยเหมือนนรทจร, ค่อย ๆ ค่อนเหน้อยก็จอดอย่างถอดแจว, คือกรรมฐานวิปัสสนาสุภาหิไว้, เสียแรงได้พบทางสว่างแล้ว, ยังมันคงทรงอยู่ฉันรู้แล้ว, จะขอแจวอยู่ไม่หยุดจนสุดใจ

(ศิริข 2. กัมมัสะกะตาญาณคำกลอน : 532-533)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นในผลกรรมที่ตนเองได้กระทำมาในชาติก่อนผลกรรมจึงส่งผลให้เขาต้องรับกรรมในชาติปัจจุบัน ความเชื่อในเรื่องกรรมของเทียนวรรณนั้นจะปรากฏในวรรณกรรมเป็นจำนวนมากเนื่องจากเทียนวรรณพยายามที่จะเสนอให้ผู้เห็นถึงผลกรรมว่ามีอยู่จริงและผลกรรมนั้นสามารถส่งผลให้ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าดังนั้นเทียนวรรณจึงแสดงทัศนะว่าควรที่จะสร้างแต่กรรมดีเพราะจะทำให้พบแต่ความสุขปราศจากทุกข์ทั้งมวล

6.5.2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อเรื่องชาติภพ

ความเชื่อเกี่ยวกับชาติภพ นี้เป็นความเชื่อที่ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย โดยจะเชื่อว่าเมื่อมีชาตินี้แล้วก็ต้องมีชาติหน้า ดังนั้นคนไทยส่วนใหญ่จึงพยายามที่จะทำบุญเพื่อที่จะสะสมบุญบารมีเมื่อเกิดชาติหน้าชีวิตจะได้มีความสุขสบาย โดยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จะมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่อง “กรรมเก่า” คือในชาติก่อนคนที่ทำกรรมมาก็จะได้รับกรรมทุกข์ยากส่วนคนที่ทำบุญมาในชาติก่อนก็จะมีชีวิตที่สุขสบาย ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับกรรมเก่าที่เคยทำมาในอดีตชาตินั้นได้รับอิทธิพลทางความเชื่อจากพุทธศาสนา หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นได้ว่าความเชื่อในเรื่องของ “กรรมเก่า” ที่เกิดจากอดีตชาตินั้นมีส่วนสนับสนุนสถาบันการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้ตีความเรื่อง “กฎแห่งกรรม” ในเชิงอภิปราย ซึ่งอธิบายว่าบุคคลที่จะได้เป็นกษัตริย์หรือขุนนางนั้นเกิดจากการสะสมบุญบารมีมาในอดีตชาติดังนั้นจึงอยู่ในสถานะที่สูงสุดของสังคม (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. 2543 : 105) ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวนี้ทำให้ประชาชนสามัญทำตัวให้ยอมรับกับสภาพที่ตนต้องเผชิญโดยมิได้โต้แย้งแต่ประการใด

เทียบวรรณเองก็มีความเชื่อในเรื่องดังกล่าว โดยเขาเชื่อว่าการที่ตนเองจะต้องตกเถ้าลำบากนั้นเป็นเพราะกรรมที่ก่อไว้ในชาติก่อนและได้รับผลกรรมในชาตินี้ ดังตัวอย่าง

ตั้งเรา (ดุลวิภาคพจนกิจ) ผู้เกลียดกลัวความชั่วการชั่วแลกลัวเกรงพระราชอาญาอย่างที่สุด มิได้ทำความชั่วร้ายแลบาปกรรมอันหนักเลย..โทษทุจริตมาตั้งแต่อายุได้ ๒๐ ปี และถิ่นฐานเดิมโดยไม่พอใจ..หมูญาติ มิได้กระทำการชั่วร้ายนอกจากการเล่นเบี้ยแล้วแต่เหตุใดเราจึงต้องรับแต่ความยากแค้นกับแค้นอันวิจิตร, อันความจนนั้นเราเห็นได้ว่า เพราะโทษที่เล่นเบี้ยให้ผลกัอันความที่ต้องโบยตีแลกักจำจองทรมานเกินแก่เหตุนั้น, กรรมที่จะให้ผลเป็นอย่างนี้เรามีได้กระทำเลยตาที่พระภิกษุในกรรมวิภังค์, แม้ว่าในบทกฎหมายมิได้ล่วงข้ามในข้อห้ามด้วยประการใดใด เพราะเหตุนี้ทำให้เรายังมากแน่นแฟ้นเข้าอีกว่า, ชาติก่อนมิเป็นแน่เราได้กระทำการอันชั่วร้ายไว้มาก, ผลของกรรมที่เราได้ทำไว้นั้น, จึงได้ความบีบคั้นให้เราได้รับแต่ความเดือดร้อน, กับด้นสิ้นวาระของกรรมที่ชั่วจะให้ผลเราได้แล้ว, กรรมส่วนดีที่เราได้ทำไว้ในชาติก่อน ๆ กับกรรมอันดีที่เราได้ทำในชาตินี้ด้วย, สมบพกันเข้าให้ผลแก่เรา, เราจึงได้หลุดพ้นจากที่กักขังจองจำแลมีความสุขพอสมควรแต่ร่างกายแลใจของเรา, ตั้งเราจะชี้แจงให้ท่านฟังเพื่อจะได้รู้เห็นเป็นพยานในเรื่องชั่วดีให้ผลเร็วช้า

(๑) เราพ้นทุกข์แล้ว เจ้าแลนายก็ทรงพระเมตตาจะอุปถัมภ์ชุบเลี้ยงให้มีความสุขแลยศศักดิ์ความสุขลาภผล, แต่หากว่าเรามีร่างกายบอบช้ำไม่แก่กระในราชการ เราจึงอุปนายหลีกเลี้ยงเสียเองไม่รับหน้าที่ทำราชการ,

(๒) ทูรอนสิ่งใดเราก็ไม่มีที่จำการค้าขาย, นั่งอยู่แต่ในห้องในที่อยู่ของตนมิได้ไปข้างไหนถึง ๑๕ เดือนมาแล้ว ก็มีเงิญไซ้ให้ข้าเช่าแลซื้ออาหารเลี้ยงบุตรภรรยาทำบุญตักบาต ใน ๓๐ วันคือเดือน ๑ เราใช้เงิญไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ บาท เราก็มิใช่เสมอมาทุก ๆ เดือนถึง ๑๕ เดือนแล้ว,

(๓) กิจการอันใดที่ผู้ใดมีกำลังน้อยเช่นเรา ในเรื่องทรัพย์แลพาหนะปัญญาความรู้ไม่สามารถจะทำได้, กิจการอย่างนั้นเราก็ทำตลอดไปได้, โดยเหตุ ๓ อย่างที่เราอ้างมานี้, กระทำเราเชื่อมั่นในคุณความดีศรีของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ามากขึ้นว่าชาติก่อนมีชาติหน้าก็จะมีต่อไป, กระทำเราเชื่อว่าบุญบาปที่เราทำไว้จะให้ผลแก่เราเป็นสุขเป็นทุกข์ได้จริง, เราไม่มีความเคลือบแคลงเลยเรายังไม่แจ้งก็แต่มรรคผลนิพพานเท่านั้น,

(ดุลฯ 1. ว่าด้วยผลดีชั่วเร็วช้า : 100-101)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้พยายามเผยแพร่ความเชื่อในเรื่องของชาติภพ โดยการกล่าวถึงพระอริยะเจ้าว่ากว่าที่จะหลุดพ้นได้ก็ยังคงได้รับวิบากกรรมที่เคยกระทำมาในชาติก่อนเหมือนกัน ซึ่งเทียบวรรณได้เผยแพร่ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ในผลงานอีกด้วย ดังตัวอย่าง

ตอบว่าแม้ว่าเปนพระอะริยะเจ้า, โดยได้พระอะระหัตแล้วเป็นภูมิที่สุดไม่มีภพชาติในเบื้องหน้าต่อไปแล้วก็จริงอยู่, แต่วิบากขันธ์ผลของกรรมที่เป็นส่วนบาป, อันท่านได้กระทำไว้แต่ชาติปางก่อน, เมื่อมีช่องมีโอกาศก็ให้ผลตามกำลังเสวยแต่ในประจันตชาตินั้น, ที่ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนี้แต่

ฝ่ายท่านไม่เชื่อว่าชาติก่อนมี, ผลของกรรมคือบุญบาปมี, ก็เหมือนข้าพเจ้าพูดต่อไม้หรือมัดฟืน, หรือกองอิฐเท่านั้น, เพราะข้าพเจ้าได้ยอมแพ้คนพาลแลคนโง่แล้วแต่ไรมา, หรือผู้ที่ไม่เชื่อต่อพุทธศาสนาข้าพเจ้าก็ยอมแพ้, เพราะพูดไม่เชื่อจึงคิดพูดเอาเงินเสีย, ด้วยหนังสือพิมพ์อย่างนี้เผื่อจะเชื่อบ้าง,

(ตลข 1.ว่าด้วยที่พึงใน 2 โลกย์ : 48)

เทียบวรรณเห็นว่าชาติภพ เป็นไปในลักษณะของวัฏจักรมีการเวียนว่ายตายเกิดโดยมีกรรมเป็นเครื่องก่อให้เกิดวัฏจักรดังกล่าวจะมากจะน้อยก็แล้วแต่กรรมที่ได้ทำเอาไว้ถ้าทำกรรมไว้มากก็รับผลกรรมมาก ในชาติก่อนทำผลบุญไว้มากชาตินี้ก็จะได้รับผลบุญที่ได้ทำไว้ในชาติก่อน ซึ่งเทียบวรรณเชื่อว่ามีชาตินี้และชาติหน้าหมุนเวียนกันไปตามวัฏจักรเหมือนเครื่องจักรที่ต้องหมุนไปตามแรงของเครื่องยนต์ ดังตัวอย่าง

ในความเห็นของเราที่ได้กล่าวมานี้, เราเห็นว่าแม้ความชั่วที่ได้ทำไว้, ในชาติก่อนจะมีอยู่มากน้อยแรงอ่อนประการใด ๆ เราต้องวิตก, เรียกว่าเป็นการจำเอนหรือเป็นธรรมดาของกรรม, เมื่อเรารู้สึกเชื่อกรรมเชื่อผลดังนี้อยู่แล้ว, จำเราจะเลือกประพบแต่ความงามความดีที่ถูกไม่เป็นโทษให้มาก ๆ ไว้, เปรียบเหมือนติดไฟใช้สะสมให้เครื่องจักรหมุนแรงเข้า, บางทีจะเป็นอะโหลกรรมไปได้บ้าง, แม้ว่าจะดาให้ผลทัน, ก็จะมีเวลาน้อยดูพระองค์ผู้มารแลพระโมคลานนั้น,

(ตลข 1.ว่าด้วยประโยชน์ : 72)

ดูพระเจ้าวิธชาตกระษัตริย์ในประเทศอังกฤษ เรือพระที่นั่งแตกจมในมหาสมุทรก็ยังไม่สิ้นพระชนม์ มาศึกจับเอาพระองค์ไปได้ ยังไว้หวังจะให้ถึงความดับสูญ แต่ไม่สมประสงค์ของศัตรู กลับมีโอกาสดองปล่อยให้พระองค์คงคืนมาครองกรุงอังกฤษได้อีก ภายหลังจึงได้สิ้นพระชนม์ ความเชื่อนี้สอนให้เห็นธรรมดาของผู้มีบุญหลังที่ได้สร้างสมอบรมไว้แต่ชาติปางก่อน กระทำให้เราเชื่อกรรมเชื่อผล แลเชื่อว่าชาติก่อนมีแลเชื่อว่าชาติหน้าก็จะมีอีก ดูเครื่องจักรอันมิได้หักหรือพรากออกจากกัน ยังคุมยังตั้งอยู่ตามที่ก็จะหมุนไปตามธรรมดา

(ตลข 3.ว่าด้วยธรรมดาโลกย์แลธรรม : 690)

ซึ่งจะถือว่าตายแล้วก็แล้วกันนั้น, เหนจะผิดไปห่างไกลมากนักจากความจริง, ชาติก่อนมีมาแล้วเป็นแน่, ชาตินี้ก็จะมีต่อไปเป็นแน่, เพราะความดีความชั่วในชาตินี้เป็นพยานอยู่แล้ว,

ถ้าชาติก่อนไม่มีเหตุใดคนที่ประกอบแต่ความดีจึงจะได้แต่ความยากเล่า, เหตุใดคนที่ทำแต่ความชั่วจึงจะมีแต่ความบริบูรณ์ในบัดนี้เล่า,

เหตุสองอย่างนี้แลเป็นพยานว่า, กรรมแต่ชาติก่อนตกแต่งให้ผลอยู่, คนที่วาประจบการดีในปัจจุบันแต่ชาติก่อนเป็นพนักงานให้ผลอยู่คนที่ทำแต่ความชั่วในชาตินี้, แต่สละบายบริบูรณ์อยู่ก็เพราะผลกรรมของความดีแต่ชาติก่อนที่ทำไว้ยังเป็นพนักงานให้ผลอยู่จึงยังได้ความสุขสบายอยู่,

ที่กล่าวนี้และเปนนพยานให้เชื่อว่า ชาตีก่อนมีแล้ว ชาตินาก็จะมีต่อไม่ต้องสงสัยเลย, เราทำให้
ฉันทองจะได้รับผลฉันทันนั้น โดยยะถาแห่งกรรม, ควรเร่งคิดถึงตนที่หาแก่นสารมิได้จงหนัก, ควร
หาแก่นสารในร่างกายที่ไม่มีแก่นสารให้จงได้, จะได้ไม่เสียที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแลได้ยินได้
ฟังทั้งมีชีวิตอยู่ได้ตลอดมาถึงเพียงนี้,

(ศิริฯ 1. ความรักตัว : 345-346)

เทียมนวธรรมมีความเชื่อมั่นว่า ชาตិ-ภพ มีจริง และตัวเทียมนวธรรมที่ได้ประสบกับความ
เดือดร้อนก็เนื่องจากการกระทำบาปเอาไว้ในชาตีก่อน และชาตินี้เขาจึงต้องรับกรรมที่ตัวเอง
ได้ทำเอาไว้ในชาตีก่อน ความเชื่อ ชาติภพ เทียมนวธรรมอธิบายว่ามันเป็นวัฏจักรที่มีกรรมเป็น
จุดก่อกำเนิดให้มีหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ ระหว่างชาตีก่อน ชาตินี้ และชาติหน้า

6.5.2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อเรื่องนิพพาน

นิพพานเป็นหลักความจริงอันสูงสุด (Ultimate Reality) และ
เป็นหลักธรรมสูงสุดของพุทธศาสนาเป็นหนทางการหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือการเวียนว่าย
ตายเกิดหลุดพ้นจากอวิชชาทั้งปวง

จากการศึกษาเทียมนวธรรมเห็นว่าพระนิพพานเป็นพระธรรมที่มีอยู่จริงแม้ว่าจะมีผู้รู้หรือ
ผู้ไม่รู้ก็ตาม เป็นพระธรรมที่เที่ยงแท้ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง ดังตัวอย่าง

(๑๐) ถามว่า พระนิพพานเล่า, ต่อบุคคลกระทำมรรคผลให้เกิดขึ้นก่อนพระนิพพานจึงจะมีอย่าง
นั้นหรือ,

ตอบว่า, ไม่อย่างนั้น, ด้วยพระนิพพานเป็นอะสังขตะธรรม เป็นธัมมอันเที่ยงแท้ถาวร, เป็นธัมม
อันมีอยู่เสมอทุกเมื่อ

อธิบายว่า, พระนิพพานเป็นธรรมเที่ยงไม่ย้ายแปรผัน มีอยู่ตั้งอยู่เป็นนิตย์ แม้จะมีผู้รู้
หรือไม่มีผู้รู้, พระนิพพานก็มีอยู่เสมออย่างนั้น, เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์, ใครจะเห็นหรือไม่เห็น
พระอาทิตย์ก็คงมีอยู่ในอากาศเสมอเช่นนั้น

(ศิริฯ 2. ปันหาธรรมโลกย์ : 1034)

เทียมนวธรรมมีความปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏเข้าสู่นิพพานแต่เทียมนวธรรมก็
เห็นว่านิพพานนั้นเป็นธรรมสูงสุดที่ตนไม่สามารถที่จะเข้าถึงได้และไม่สามารถอธิบายได้ว่า
นิพพานนั้นมีลักษณะอย่างไร ดังตัวอย่าง

๒๒ ถามว่าที่รับออกมาว่าข้าพเจ้านั้น รูปหรือนาม

ตอบว่า ข้าพเจ้าโง่เง่าไม่เข้าใจแท้

ชี้แจงว่าถ้าท่านไม่รู้จักตัวของท่านเพียงใดแล้ว ท่านก็ไม่เห็นธรรมที่ออกนามว่านิพพานเพียงนั้น เพราะว่าเราคือสัตว์อยู่กับเราเองอาจจะจับได้ไล่ทัน เรายังไม่มีสติรู้ตัวได้ ที่ไหนเราจะรู้แจ้งแห่งธรรมที่เชื่อว่านิพพานได้เล่า พระนิพพานมีแปดเท่า เราคือสัตว์ก็มีแปด จึงได้มีกรรมกิเลสวิบากมรรคผลมีจริง พระอะริยะเจ้า ๔ คู่ ๘ หมู่มีจริง จึงได้ทำให้มรรคผลเกิดขึ้นได้ เพราะเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ของมรรค จิตจึงได้หลุดหรือละจากกิเลสตัณหาภวาทะ ๗ มีจริงจึงมีมรรคฌานกิเลสเป็นต้น เหตุที่พระนิพพานมี จึงได้เกิดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระนิพพาน เว้นแต่เราดอกไม่รู้จักตัวเราแลนิพพาน เราแสดงมานี้ก็มากอยู่พอสมควรแล้ว

(ตลข1. ว่าด้วยการทดลองสอบสวน : 151)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นในพระนิพพานว่าเป็นหลักธรรมที่มีอยู่จริงถึงแม้มนุษย์ปุถุชนจะไม่สามารถเข้าสู่นิพพานได้

6.5.3 โลกทัศน์ที่ต่อพระสงฆ์

การเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ไทยที่เห็นได้ชัดเจนนที่สุดคือในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคือการแบ่งเป็น 2 นิกาย คือ สงฆ์มหานิกายและสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ. 2372) เมื่อครั้งที่เจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวช ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงและควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้นซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

ปัญหาของคณะสงฆ์ในสมัยก่อนปรากฏปัญหาทางด้านความประพฤติของสงฆ์บางกลุ่มมากยิ่งขึ้นดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ชำระพระสงฆ์ประพฤติอนาจารในปี พ.ศ. 2385 สีกพระประมาณ 500 รูปเศษ (นฤมล ชีรวัฒน์. 2525 : 75) ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์จึงประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรกของไทย โดยประกาศใช้เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2526 : 470) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าช่วงสมัยดังกล่าวการตื่นตัวในเรื่องของการปรับปรุงคณะสงฆ์ได้รับความสนใจจากรัฐ

จากการศึกษาผลงานของเทียนวรรณพบว่าเทียนวรรณได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับปัญหาของคณะสงฆ์เอาไว้ในวรรณกรรมเพื่อเป็นการเผยแพร่แนวความคิดดังกล่าวเช่นเดียวกัน ซึ่งเทียนวรรณกล่าวว่ายังคงมีพระสงฆ์บางกลุ่มที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม ทั้งการประพฤติผิดพระธรรมวินัย และมีบางส่วนไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ แล้วไปเผยแพร่พุทธศาสนาที่ผิดจากหลักธรรมที่แท้จริงสร้างความเสื่อมให้กับพุทธศาสนา เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ศาสนาพุทธมิได้บังคับการจะบวชหรือจะสึกก็แล้วแต่ความประสงค์ของผู้บวช ดังนั้นจึงมีผู้บวชหลายประเภท เช่น บวชเพราะแรงศรัทธา บวชเพราะประเพณี บวชตามใจพ่อแม่ บวชเพื่อ

พ้นจากการเป็นทาสและการเกณฑ์แรงงานของมูลนาย หรือการบวชเพื่อแสวงหาทรัพย์สมบัติ ซึ่งจากเหตุผลในการบวชดังกล่าวนี้ก็นับว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้พระสงฆ์มีปัญหาต่าง ๆ ตามมา ดังตัวอย่าง

ถามว่าชั้นบรรพชิตละกิจบ้าน, อยู่สถานวัดวาครุบาसन, ไม่มีใครใช้บังคับหวัดับร้อน, บันทาทอนธุลีลมพรหมจรรย์, คึกเมื่อไรไซว่าใครมาห้าม, สุดแต่ตามใจเธอเอือกัชน, ไยจึงอยู่สู่บาป อยยาบจกรรจ์, ประพฤตอันมิตีก็มีชุม, มันเปนด้วยเหตุใดเชิญไยแจ้ง, มิใช่แกล้งสอบถามความสุขุม, ไซว่าเปนเช่นคนผิดไปติดคุม, มันจนมุมไม่สมัคควรหนักใจ, อันการบุญการกุศลตนประสงค์, ไยมาหลงทำบาปยุ่งหยาบใหญ่, ประกอบกิจผิดธรรมคำวินัย, โปรดแก้ให้เห็นความตามอาการ,

(๔) ตอบว่าบวชทุกวันมันหลายอย่าง, เปนต้นทางจะให้เประเลอะกว่าฐาน, บวชศรัทธากล้าแข่งแรงพอกการ, บวชวงษ์วารผู้พะดุ้งบำรุงมา, บวชอายุยี่สิบกลัวดิบไหม้, บวชตามใจพ่อแม่แก้พรรษา, เขาช่วยบวชพันทาสชาดราดา, บวชระอาราขการงานมูลนาย, บวชโดยหวังตั้งนำหาสมบัติ, บวชฝึกหัดเรียนวิชาทางค้าขาย, ไม่ทราบโทษไม่รู้คุณจึงจุ่นวาย, นี่แลนายจึงได้กลับยับระยา,

ถ้าบวชตามความตัวว่าต่อหน้าสงฆ์, มันก็คงค่อนข้างดีมีระสำ, นี้ว่าจะไรใจเจ้ากูไม่รู้คำ, ท่านแนะนำสอนมาก็ว่าไป, คือสัพพะทุกขณะนิศระณะ, แปลว่าจะทำให้แจ้งแห่งนิสัย, ให้ออกพ้นโฆมะสิวะไลย, ด้วยผ้าไตรสามผืนไม่คืนคลาย,

มิได้รู้คำที่ตนร้องบ่นเพ้อ, นี่แลเธอจึงได้ลุ่มถึงจมหาย, ที่บวชเข้าเล่าเรียนไม่เพียรวาย, รู้แยบคายมุ่งระมัดจัดสังวร, แล้วเรียนธรรมกรรมฐานและญาณเก่า, ไม่นิ่งเปล่าศึกษาอุทธาหรณ์, ก็ได้ผลล้นเหลือเชื้อชินะวร, ไม่มีร้อนบวชจนตายก็กายกอง, ที่ทำผิดคิดแก้ไขไม่แช่บาป, รู้เข็ดหลาบมิได้ทำซ้ำเปนสอง, ที่เห็นไปไม่ตลอดไม่จอตตอง, หันหัวล่องคินหลังเขายังเรื้อน, ที่ไม่รู้ฎไถไปจนม้วย, เทศน์จนรวสละสมโสมมเปื้อน, อาบัติหล่นผลไม่มีเป็นซีเลือน, ใครจะเตือนขวัญตาเฒ่าไม่เอาใคร,

เห็นหรือไม่ในยฉินว่ามาฉะนี้, จึงเกิดมีการบาปยุ่งอยาบใหญ่, แต่พวกท่านบรรพชิตคิดเห็นไทย, ยังเปนได้ถึงเพียงนั้นในชั้นความ,

(ศิริข2. ปินหาคำกลอน : 1055-1057)

มีภิกขุบวชใหม่เธอใคร่แจ้ง, เพราะกินแหนงนีกสงไสยในใจอยู่, จึงเข้าใกล้ไต่ถามเนื้อความดู, สมภารครูโกรธงกยกอริกรรม, แก่งุ่นงานพาลด่าไม่ปราไสย, พระอะไรซึ่งรุ่นอกครูสอน, เขาทำกันฉินใดมาไชยซอน, ชอบแต่ผ่อนตามกันนั้นแลดี, จะบาปบุญคุณโทษประโยชน์ผล, คนข้างต้นทำมาไม่สาสี่, พวกปู่ย่าตาเฒ่าเขาว่าดี, ก็ชอบที่ทำตามมาตามโย,

สงสารพระจะใคร่รู้เหนครูโกรธ, กลับยกโทษปะริภาศให้บาดไส้, เปนความจนอันอันให้ตันใจ, จะถาใครกลัวจะเป็นเช่นสมภาร, ยิ่งหมกมุ่นซ่อนหมองตรงไม่ถึง, โฉนจะรู้เหตุนี้เทศฐาน, ซึ่งสองบาตรปรารถนาเดิมอาจารย์, คงมีการกิจวินัยเปนใจความ,

แต่ชาติชั่วชั่วเหล่านี้มิได้ตรึก, ที่ตื่นสีกไม่พอใจจะไต่ถาม, เพราะอย่าบช้าสาระเหลวทั้งเลว
 ชาม, เผาแต่ตามกันไปมิได้ตรอง, เรืองคณี่มีโกศลเที่ยวค้นหา, ดูสีกขาบทแปลแห่หาช่อง, พบ
 วินัยใจความตามทำนอง, ว่าด้วยของอัครฐานการวินัย, บาททะเลปูท่าเล็ดเม็ดเข้าเมา, หรือ
 แดกเท่าเม็ดธัญน้ำรั้วได้, ท่านว่าบาตชาตอะฐิฐานทั้งนานไว้, จนล่วงไปสิบวันเปนสัญญา, เปน
 นิสสัคคิมืออาบัติบัญญัติแจ้ง, ที่เคลือบแคลงค่อยกระจำทางสิกขา, เพราะเห็นความตามวินัยที่
 ได้มา, ยิ่งตรึกตราตรงเขม่นก็เหน็ด, ะรือยชนคนแต่ก่อนค่อนข้างรู้, จึงส่งดูระวังตัวกลัว
 อาบัติ, คนเดียวนี้มีแต่อย่าบาปทั้งวัด, ไขลัดลัดจึงได้กลับลงสับเงา, เหมือนปัจเจกชนเสกทศบท
 วิทยา, ก็คิดอ่านดัดบันให้สิ้นเข้า, วาจิปีเสขิริข้างเดา, ว่าแต่เท่านั้นก็ถมชมว่าดี, เหมือนหนึ่ง
 พระอะภิธัมที่ล้ำเลิศ, สูงประเสริฐศึกษาเปนราชรี, จะพาตนพ้นยุคทุกขกระลี, เออพอที่หรือมาดัด
 ให้ลัดความ, ว่าจิเจริญสิริยอด, อดว่าถอดเปนหัวใจเราได้ถาม, ใครภาวนาถ้าจะตายฝักฝ้าย
 งาม, เปนใจความว่าไม่ตกรนกละ,

(ศิริข1. สารสาตร์สุนทรคำกลอน : 218-220)

อย่างไรก็ตามในทัศนะเกี่ยวกับการประพฤติผิดพระธรรมวินัยเมื่อพิจารณาจาก
 วรรณกรรมจะเห็นว่าส่วนใหญ่เน้นเกี่ยววรรณจะกล่าวถึงการประพฤติผิดของคณะสงฆ์
 มหานิกายโดยไม่มีการกล่าวถึงธรรมยุติกนิกายเลย ดังตัวอย่าง

ทั้งพระพุทธศาสนากักราหมอง, แดกเปนสองหมู่คณะพระฤาษี, ธรรมยุติกะนิกายหมาย
 บาฬี, ถือดาที่พระบัญญัติไม่ลัดทาง, แต่ส่วนวามะหานิกายรายข้างเลอะ, วางออกเประตามผู้
 เฒ่าไม่เว้าสาร, ใส่ก็ติดผิดบาฬีมิเปนกลาง, แต่ขัดขวางเกรงคนโง่จะโระ, จึงจำนึ่งทั้งไว้
 ตามใจเถร, แต่ขัดพระเถรเราไม่เห็นจะเปนแก่, ผิดวินัยไตรสิกขาทำทำเล, ทำไว้เว้าตามกัน
 ทั้งนั้นไป, เจ้าแผ่นดินถิ่นประเทศทั่วเขตรัชนี, ที่เชื่อมั่นสมณะสะวิไลย, ชั่วซึ่งชีตซึ่งพราหมณ์
 ทรงตามใจ, โปรตะไภยหมู่พระสามะเถร,

(ศิริข2. โลกานุมัติคำกลอน : 728)

ทุกวันนี้ที่ท่านบรรพชิต, ได้ละกิจพระวินัยทำใช้ที่, กรมเจ้ากรรมธรรมการสังฆการี, มิใคร่
 มีวินัยย่อยการ, ดูเหลวไหลไปทั้งนั้นเหมือนฉันทา, ไปเบื่องนำศีลสืบราชการ, คืออะไรแทบไม่รู้ดู
 ราวการ, ถ้าเขาค้นจะต้องรับเปนพักไป,

อยากเข้าด้วยอวยพรสอนหลวงพี่, ด้วยศีลสืบราชการเปนการใหญ่, คือปาฏิโมกษะสังวรอย่า
 นอนใจ, สำรวมไว้อินทรีย์หกในอกเรา, การเลี้ยงชีพเป็นอยู่รอบสละ, ปัจจัยเยส้อย่างอย่าว่าง
 เปล่า, ปัจเจกไว้เป็นนิจกิจของเรา, นี่แลเค้าศีลสี่มีสำคัญ

บริขารแปดว่าผ้าสามผืน, มิใช่อื่นสังฆกิจวิธระบงขันท์, กับบาตหนึ่งผ้าครองน้ำมีสำคัญ,
 ประคดพันธ์เข็มเย็บผ้าอุดสำหรับจำ, นี่ชัดอรรถะประริขาร, ใส่สมภารก็แทบจนวลยังค่า, เครื่อง
 สำหรับกับภิกษุประจุกรรม, แปลจากคำมครบหาฬี, หวังทำไว้ให้การข้างสงฆ์, ทุกทุกองคัมมะ
 หานิกายฝ่ายหลวงพี่, ในหมู่ธรรมยุติกาคาถามิ, ๑ คือ “ติจีวะระฎจะปัตโตจะวาสิสุจีจะพันธนัง,
 ะริสาจะเนนะอฏฐะเต, ยุตตะโยตตะสะภิกขุโน” ดังนี้, ๒ อีกศีลสี่มีคาถาว่าเหมือนกัน, คือ “ปาฏิ

โมกขังปุเรตัพพัง, อตฺตโกอินทริยะสังวะโร, อาชีวะสสะอตฺตโกสุทฺธิ, อตฺตโกปัจจะยะนิคฺคิสัง," จำ
คาถาว่าทั้งแปดกระแสวรรณ, คัดจัดสรรหวังให้ง่ายสบายดี,

เพราะเคยถามความชี้ตนแกล้งเล่น, วางออกเประตาลปิดเสียเหลือบัดศรี, ปาทุกาภูมิ
สันถิตพัฒฺตนิ, เพราะเหตุที่แก่ไม่รู้ดูออกนง,

(ศิริฯ2. แนะนำทักท้วง : 694-695)

แต่ผู้ที่ถึงพระไตรสรณาคมคงจะมีมากขึ้น แต่เราเห็นว่าคนนักบวชพวกบรรพชิตจะเสื่อม
ถอย โดยเหตุที่ตนมิได้ทำตามพระวินัย อันเป็นส่วนข้อปฏิบัติของบรรพชิต จะคงอยู่แต่ปลงผม
กับนุ่งเหลืองเท่านั้น ทั้งเราเห็นว่าแต่สีผ้ากาสาฬหพัตก็ยังไม่คงเหลืองอยู่ได้ จะเป็นสีเสดสีทับทิม
ไปอีก และจะเลยทรงเครื่องประดับมีทองคำแลเพชรพลอยสีต่าง ๆ สวมแลแขวนกับร่างกายด้วย
ของงฬิเคราะห์ดูเกิด

(ดุลย3. ว่าด้วยศาสนาต่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 674)

ครั้นเกิดปัจจัยลาภบรรณาการ มีอุปะถากกระทำชู้ระมากเข้า, กลายเป็นเศรษฐีมีทั้งสวน
ทั้งนาค้ำหาชชายแลหญิง, เพียบพูลบริบูรณ์, เลยมิบุตรภรรยาลับ ๆ ไปเสียก็มีดังนี้,

(ดุลย5. ว่าด้วยอยากดีแต่ไปทำความชั่วใส่ตัว : 1376)

กล่าวโดยสรุปโลกทัศน์เกี่ยวกับพระสงฆ์นั้นเทียนวรรณเห็นว่าพระสงฆ์บางกลุ่มนั้นไม่
ประพฤติตามวินัยสงฆ์มีความพอใจในวัตถุสิ่งของเงินทอง นอกจากนั้นยังได้เทศน์สั่งสอนใน
เรื่องที่ไม่ถูกต้องไม่ตรงตามพระไตรปิฎก

เมื่อพิจารณาโลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนาทั้งหมดที่กล่าวมาคือ ศาสนาคริสต์ ศาสนา
อิสลาม ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพหุ และศาสนาพุทธนั้น เทียนวรรณจะให้ความเชื่อมั่น
ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประเสริฐกว่าศาสนาอื่น ๆ เป็นศาสนาที่มีได้มีความมั่งคั่งเพราะ
พุทธศาสนาสอนให้รู้เท่าทันในชีวิต และสอนให้เห็นถึงหนทางดับทุกข์มากกว่าการให้ความ
เชื่อมั่นในพระเจ้าหรือศาสดา หลักคำสอนของพุทธศาสนาสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจาก
สังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดได้ ดังตัวอย่าง

ศาสนาอื่น ๆ ทั่วโลกล้วนสอนกันอย่างเอกที่สุด ก็เพียงความบริสุทธิ์เท่านั้น, ไม่มีที่สุดทุกข์
อันเป็นที่สุนทรฐานอะกุปะธัมซึ่งเปนมรรณอันไม่รู้เกิดรู้ตายอีกต่อไป, พระพุทธศาสนาสอนให้
รู้เท่าทันถึงรู้ทั้งรู้พร้อมรู้ถูกตามเป็นจริงด้วย, ประเสริฐกว่าศาสนาที่ปรากฏแล้วในโลกนี้, เว้นแต่
ลูกศิษย์ผู้นับถือพลิกแปลงไปโดยกิเลสของตนบ้าง, แลทั้งมิได้ไตร่ตรองให้ถึงด้วย, จึงแตกต่าง
ไป, แลพาให้เสื่อมเสียไปโดยมากแล้ว คำที่แปลความของท่านไม่ออก แลไม่เข้าใจให้ถูกให้ตรง
แก่อรรถรสได้

(ดุลย 5. ว่าด้วยไม่อยากตายแต่อยากเกิด : 1420)

7. โลภทัศน์เกี่ยวกับเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของไทยก่อนการทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศตะวันตกเป็นระบบเศรษฐกิจลักษณะแบบพึ่งพาตนเองหรือเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพเท่านั้น แต่หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงปี พ.ศ. 2398 เป็นการเปิดประเทศเข้าสู่ระบบการค้าโลก ระบบเศรษฐกิจของไทยเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก จึงทำให้ไทยต้องเร่งทำการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในการส่งออก และรัฐเองก็ส่งเสริมให้มีการผลิตเพื่อการส่งออกยิ่งขึ้น ปริมาณการส่งออกข้าวเป็นสินค้าส่งออกในปี พ.ศ. 2393 มีเพียงร้อยละ 5 ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 50 ในปี พ.ศ. 2450 ของสินค้าทั้งหมด และในต้นรัชกาลที่ 5 ปริมาณข้าวที่ส่งออกเฉลี่ยปีละ 200,000 ตัน ได้เพิ่มขึ้นเป็น 1 ล้าน 5 แสนตัน (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2540 : 89)

ขณะเดียวกันนอกเหนือจากการที่รัฐส่งเสริมให้มีการเร่งผลิตสินค้าทางการเกษตรเพื่อการส่งออกมากยิ่งขึ้นแล้ว รัฐบาลได้มีการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีอากร ดังจะเห็นได้จากการปฏิรูประบบการจัดเก็บภาษีอากรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์โดยพระองค์ทรงมีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บรวบรวมรายได้จากการจัดเก็บภาษีอากรให้อยู่รวมกัน เนื่องจากการจัดเก็บภาษีอากรในสมัยดังกล่าวจะทำให้โดยการประมูลให้เจ้าภาษีนายอากรจัดเก็บแล้วจึงส่งให้กับรัฐ หลังจากการปฏิรูปการคลังแล้วจึงเห็นได้ว่ารัฐมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากระหว่างปี พ.ศ. 2435-2447 รายได้ของประเทศเพิ่มขึ้นจาก 15 ล้านบาทเป็น 46 ล้านบาท (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2540 : 106)

เทียนวรรณได้เสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจเอาไว้ในวรรณกรรม จากการศึกษาผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น การจัดเก็บภาษีอากร การจัดตั้งบริษัททำการค้า และการส่งเสริมการผลิต

7.1 โลภทัศน์ที่มีต่อการจัดเก็บภาษีอากร

เทียนวรรณสนับสนุนให้รัฐจัดเก็บภาษีอากรจากประชาชนพลเมืองเพื่อที่จะนำเงินจากภาษีดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาประเทศ พัฒนาระบบสาธารณูปโภค เช่น การขุดคลองสร้างถนนเป็นต้น และนอกจากนั้นยังนำเอาเงินภาษีที่ได้จากการจัดเก็บดังกล่าวมาพัฒนากองทัพให้เข้มแข็งและจัดการการศึกษาให้กับบุตรหลาน เมื่อพิจารณาจากวรรณกรรมหลายเรื่องของเทียนวรรณพบว่าเทียนวรรณเห็นว่าการจัดเก็บภาษีจากประชาชนเป็นสิ่งที่รัฐควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเทียนวรรณเองก็ทำหน้าที่การเสมือนเป็นกระบอกเสียงอีกส่วนหนึ่งที่จะส่งเสริมและทำความเข้าใจกับประชาชนให้เห็นความสำคัญของการจัดเก็บภาษีของรัฐว่ารัฐเก็บภาษีมาเพื่ออะไรดังที่เทียนวรรณกล่าวเอาไว้ว่า

พระเจ้าแผ่นดินมิใช่บรมจักร มิใช่จุลจักรต้องอาศัยผลประโยชน์เก็บภาษีส่วนอากรคือใช้พลไพร่พาหนะสัตว์ต้องมีรัฐบาลเจ้านายเสนาบดีแลขุนนางรักษาตำแหน่งหน้าที่ทุกกระทรวงทบวงการตั้งจัดราชการรักษาแผ่นดินรักษาราชฎา เช่นแลเห็นอยู่ทุกวันนี้ต้องใช้ทรัพย์มากมายนัก จำเป็นต้องเฉลี่ยเก็บภาษี ค่าที่ดินแลค่าต้นไม้ผลไม้แลค่าแรง หรือส่วนจากราชฎาที่หาได้ภอสมควรจำเอนต้องแสวงหาทรัพย์มีการทำถนนขุดคลองใช้ไฟฟ้า ไปรษณีย์โทรโพนตามแต่จะเห็นว่าเป็นประโยชน์ อย่างนี้เรียกว่าการจำเอนต้องเก็บภาษีค่าที่ดินค่าต้นไม้ธรรมเนียมศาลแต่ราชฎามาใช้ในราชการ

(ตลข 1.ว่าด้วยประโยชน์ : 59)

แต่อย่างไรก็ดี, ในการที่เราพอใจกระทำได้, หรือมีอำนาจชอบธรรม, โดยความเป็นอิสรภาพแก่ตน, ที่จะจัดการบ้านเมือง, ไม่เลือกเว้นว่าการสามัญ หรือการพิเศษต่าง ๆ หรือราชการ ๆ ปกครองราชอาณาจักร ประเพณีรักษากันเมือง, เช่น การเก็บภาษี เป็นอากรบ่อเกิดทรัพย์ สะสมพระราชทรัพย์เข้าท้องพระคลังหลวงไว้, หรือฝึกหัดพลทวยหารแลก่อป้อมต่อเรือรบ จัดเตรียมเครื่องศาสตราวุธจัดกำลังพาหนะ, ตั้งโรงเรียนฝึกหัดบำรุงวิชาความรู้ของราษฎรพลเมืองแลบุตรขุนนางหรือการบำรุงสินค้าพยาบาลคนไข้เจ็บ, จัดบาญชีสามโนครวัให้มีทะเบียนเพื่อรู้จำนวนพลเมือง, แลหาผู้มีสติปัญญาความรู้ใจซื่อสัตย์สุจริตใช้ให้กำกับดูแลในกระทรวงต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ หรือที่ยังมิได้กล่าวก็ดี ซึ่งนับว่าเป็นความจำเป็นของราชอาณาจักรแท้,

(ตลข. 4. ว่าด้วยความอ่อนแอมิใช่ความเข้มแข็งของเหลวเช่นน้ำ : 1009-1010)

เมื่อบ้านเมืองของเราเต็มไปด้วยผู้วิวิชาแลคนดีที่มีสติปัญญารู้จักผิดแลชอบ คุณแลโทษประโยชน์อยู่มากแล้ว, ที่เป็นบุตรข้าราชการก็จะได้เข้ารับราชการตามหน้าที่, ที่เป็นบุตรราษฎรพลเมืองก็จะได้ประกอบการทำงานมาหาเงินเลี้ยงชีพด้วยความรู้แลปัญญาวิชาต่าง ๆ ก็ย่อมจะเป็นผลให้เกิดอากรแลภาษีของแผ่นดินอยู่เอง, เปรียบเหมือนโปรยเข้าเปลือกให้ทานไก่กิน, เมื่อไก่กินเข้าอ้วนแล้ว, ก็จะถ่ายฟองเพาะฟักให้เป็นพืชพันธุ์มากขึ้นทุกที, ผลก็จะมีแก่เจ้าของผู้เลี้ยง, เมื่อพลเมืองมากก็เป็นกำลังของแผ่นดินอยู่เอง,

(ตลข 6.ว่าด้วยผู้หญิงทำงานเท่าแก่ผู้ชาย : 1625)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอให้รัฐบาลทำบัญชีแสดงให้ประชาชนเห็นว่ามีการจัดเก็บภาษีได้มากน้อยเพียงใดและได้นำเงินที่เก็บได้นั้นไปใช้ในราชการเท่าใด เพื่อที่จะทำให้ประชาชนเห็นและเข้าใจรัฐบาล ซึ่งเทียนวรรณมองว่าการกระทำดังกล่าวนี้จะเป็นส่วนที่ส่งเสริมให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการจัดเก็บภาษีอากร ดังที่เทียนวรรณกล่าวว่า

ประการหนึ่งรัฐบาลจะจัดการเก็บภาษีอากรอย่างใดแก่ราษฎร ๆ ก็ขัดไม่ได้, เพราะรัฐบาลคอยชี้แจงเหตุผลแลการจำเป็นจะต้องใช้เงินรักษาแลบำรุงบ้านเมืองให้ราษฎรทราบทั่วกันอยู่เสมอ ๆ ว่า, เงินที่เก็บภาษีอากรต่าง ๆ มาจากราษฎรนั้น, ใน ๑ ปีเป็นจำนวนเท่านั้น, ใน ๑ ปีที่มีราชการจร

แลประจำอยู่, แลต้องเพิ่มขึ้นอีกเท่านั้น มากกว่าปรกติโดยการจำเป็นแลเหน้อยด้วยกันมิได้ปิดบัง, หรือเอาแต่อำนาจ, เพราะฉะนั้นราษฎรจึงไม่มีโอกาสที่จะขัดขวางแลร้องได้ด้วยประการใด

(ศิริฯ 1.จะชี้ความเจริญ : 298)

โลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีอากรนั้นสอดคล้องกับการที่รัฐบาลเร่งปรับปรุงวิธีการจัดเก็บภาษีเพื่อที่จะนำเงินจากภาษีเหล่านั้นไปใช้ในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากในช่วงสมัยดังกล่าวไทยมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงและพัฒนาประเทศหลายด้านด้วยกัน เช่น ระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ

7.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการจัดตั้งบริษัท

เทียนวรรณเสนอว่าประชาชนในประเทศควรจัดตั้งบริษัทเพื่อทำการค้าให้มากยิ่งขึ้นโดยเทียนวรรณเห็นว่าการรวมกลุ่มกันจัดตั้งบริษัทเป็นแนวทางสำคัญที่จะสร้างรายได้ให้กับประชาชนภายในประเทศและเป็นอาชีพที่ควรส่งเสริมสนับสนุนมากกว่าการเข้ารับราชการตามค่านิยมของคนในสังคม โดยเทียนวรรณเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับการจัดตั้งบริษัทในรูปของการรวมกลุ่มทำการค้าของคนจีนที่มีความแตกต่างกันแต่ได้มีการร่วมลงทุนจัดตั้งบริษัททำการค้ากับต่างประเทศ ดังที่เทียนวรรณกล่าวเอาไว้ว่า

ทรัพย์ที่ ๙ นั้นบุคคลตั้งแต่ ๔ คนขึ้นไปจนถึงร้อยพันหมื่นแสนล้านโกฏเปนต์ัน ร่วมคิดอ่าน การที่ขอบอันปราศจากโทษทั้ง ๒ โลกใช้การผิดที่ต้องห้ามตามกฎหมายในบ้านเมืองนั้น ๆ ถ้าในคนเพียง ๔ คนเปนต์ันนี้, เปนบุคคลชั้นสูง, ตัวทรัพย์แลบ่อทรัพย์ก็สูงมีราคามากตามบุคคล, ถ้าเปนต์ันชั้นต่ำ ๆ เพียงข้าเจ้าเป่าขุนนางตัวทรัพย์แลบ่อทรัพย์ก็ต่ำ ๆ น้อย ๆ ตามตัวบุคคล แต่คงเป็นที่เกิดของทรัพย์ แลเปนต์ันโดยจริง,

(อธิบายว่าเมื่อบุคคล ๔ คนเปนต์ัน ร่วมคิดสามัคคีกันจริง ๆ มิได้แตกร้ายราตรีแก่กัน, พุดอย่างใดไม่แตกต่างกัน, ยืนอยู่อย่างนั้นเสมอเปนต์ันปรกติ, แต่คน ๔ คนนั้นก็มิได้อยู่เจ้าเดียวหรือนายเดียวกัน, หรือประเทศบ้านเมืองอันเดียวกัน, ทำให้ชนทั้งหลายต่างแยกย้ายกันอยู่, แต่จะพุดหรือทำการอันใด, ก็ทำให้ชนทั้งหลายเข้าใจว่าถูกกันเหมือนกันตลอดไปทุกอย่างทุกประการ, แม้ว่าจะชมสิ่งใดหรือคนผู้ใดก็ชมเหมือนกัน, จะติสิ่งใดหรือผู้ใดก็ติเหมือนกัน, แลได้พุดชมกันสรรเสริญกันเองได้ทั้ง ๔ คน, ปรากฏแก่โสดประสาทของผู้อื่นอยู่เสมอ ๆ.....ความสามารถร่วมกันไม่แตกร้างของบุคคลเพียง ๔ คนนี้, ก็เปนต์ันทรัพย์แลบ่อทรัพย์ตามกำลังของบุคคลชั้นสูงแลชั้นต่ำ, ในระหว่าง สามัคคีนั้น, เปนต์ันทรัพย์แลบ่อทรัพย์โดยจริงอาจให้เกิดลาภผลยศศักดิ์แก่เขาได้โดยแท้

ในความสามารถที่กล่าวมานี้, ถ้ายิ่งมากคนก็ยิ่งแรงขึ้นไปตามจำนวนบุคคล, ถ้าท่านผู้อ่านบางคนจะไม่เห็นด้วย, คิดจะคัดค้านอยู่ในใจเล่า, เราจำจะอธิบายให้สว่างเพื่อท่านเข้าใจแต่เฉพาะผู้ที่ไม่เข้าใจ, มิได้แนะแลสอนท่านที่ปรีชาสามารถเลยทุกคน,

คือ อธิบายว่า, มีเงินอยู่ ๔ คน แต่ต่างแซ่และต่างภาษาคนหนึ่งเป็นแต้จิ๋ว, คนหนึ่งเป็นฮกเกี้ยน, คนหนึ่งเป็นแคะ, คนหนึ่งเป็นกวางตุ้ง, แต่จีน ๔ คนนี้ร่วมมือกันเป็นสามัคคีกันและกันทั้งในความคิด ทั้ง ๔ คนเช่นกล่าวมาแล้วนั้น, ตั้งเคหะสถานมีบ้านเรือนเรือกลสวนไร่นาเป่าทาสกอบสมควร, โดยประมาณทุนทรัพย์ของจีน ๔ คนนั้น รวมเข้าด้วยกันไม่เกินกว่า ๔๐๐ ซึ่ง อากรันตั้งใจจะทำการค้าขายให้ใหญ่โต คือจะต่อกำปั่นแล้วจะบันทุกสินค้าออกไปขายแก่นา ๆ ประเทศมีประเทศจีน เป็นต้น, จีน ๔ คนจึงได้วิ่งเที่ยวไปหาเจี๊วในท้องน้ำ ที่มั่งมีบริบูรณ์ได้ด้วยทรัพย์สมบัติ, อาสยเหตุที่คน ๔ คนนั้นเป็นสามัคคีกันจึงมีผู้เชื่อถือยอมเข้าหุ้นส่วนอนุญาตมอบฉันทนามิตี จ่ายทรัพย์ให้แก่จีน ๔ คนไปจัดการต่อกำปั่นเสร็จแล้ว, ก็จ่ายเงินให้ไปจัดซื้อสินค้าบ้านทุกบ้านสิ้นเงินเป็นหลายซั่ง, อันนี้ก็โดยเหตุผลที่มีผู้เชื่อต่อความดีแล้วชาติของคนทั้ง ๔ คนนั้น, ที่เขาได้ประกอบกลอุบายโดยความคิดอันนั้น บันดานให้มีผู้เชื่อต่อความดีของเขา, แม้ว่าเขามีกำลังน้อยก็ยังสามารถทำการที่ต้องใช้ทรัพย์มากได้ดังนี้, เหตุนี้เราจึงกล่าวว่าความพร้อมเพรียงสามัคคีของคน ๔ คนนั้น เป็นอากรบ่อเกิดทรัพย์แลตัวทรัพย์ด้วย, เหตุที่ผู้ให้กู้ให้เชื่อแลเข้าหุ้นส่วนก็โดยเข้าใจว่าคน ๔ คนเป็นคนดี และมีสติปัญญาสามารถจะหาทรัพย์ให้ได้เป็นแน่ จึงได้ยอมอนุญาตให้ยืมไปแลเข้าหุ้นส่วนด้วยก็เพื่อประโยชน์แลกำไรเป็นดอกเบี๊ยะ, หวังใจว่าจะไม่เป็นการฉวยหนี้ยแห่งทรัพย์ออกไป (ตุลย 1. ว่าด้วยทรัพย์แลบ่อทรัพย์ : 32-35)

จากกรณีตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเห็นว่าการจัดตั้งบริษัททำการค้าขาย เป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมให้ประชาชนทำให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งในสมัยนั้นก็มีบรรดาเจ้านายบางส่วนได้ร่วมกันจัดตั้งบริษัทเช่น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นเจ้าองค์แรกที่ริเริ่มตั้งบริษัท คือ บริษัททรงรางพระพุทธรูปทองคำกุด โดยให้บริการทรงรับส่งจากท่าเรือริมน้ำปากสักไปพระพุทธรูปสระบุรี (ชัย เรื่องศิลป์. 2519 : 482)

7.3 โลกทัศน์ที่มีต่อการส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก

เมื่อไทยเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของโลกแล้วความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมการผลิตจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ข้อเสนอของเทียนวรรณในการส่งเสริมการผลิตนั้นเป็นลักษณะของการร่วมลงทุนระหว่างเอกชนและรัฐบาล ซึ่งหาเปรียบเทียบกับปัจจุบันแล้วมีลักษณะใกล้เคียงกับรัฐวิสาหกิจที่มีการขายหุ้นให้กับประชาชน ดังตัวอย่าง

อีกประการหนึ่งถ้าราษฎรคนใด, มีสติปัญญาความคิดฉลาด คือจัดการที่ให้เกิดผลประโยชน์ได้แน่นอน, ให้ผู้นั้นชี้แจงโดยพิสดาน, ถ้าเห็นชอบแล้วในการสอบสวน, เสรฐฐหรือพ่อค้าผู้มีทรัพย์จำพวกใดจะรับทำก็ให้ทำ ถ้าไม่มีผู้ใดรับทำการนั้นต้องตกเป็นของรัฐบาลต้องรับทำ แต่เมื่อตกเป็นของรัฐบาลแล้วก็จริง, แต่ราษฎรคนใดจะเข้าแซ่ด้วยก็มีได้ห้ามปราม. ความข้อนี้ผู้อ่านต้องรู้ทั่วไปในการหาผลทุกประการ,

(ศิริย 2. ปรุจณวิสัยชนะนา : 897)

จากการศึกษาผู้วิจัยแบ่งการส่งเสริมการผลิตออกเป็น 2 ประเด็น คือ การพัฒนาระบบคมนาคม และการตั้งธนาคาร

7.3.1 การพัฒนาระบบคมนาคม

เทียนวรรณได้เสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับการส่งเสริมการผลิต ว่ารัฐควรส่งเสริมการผลิตให้มากขึ้นด้วยการพัฒนาระบบคมนาคมเช่น การขุดคลองเพื่อความสะดวกในการขนย้ายหรือลำเลียงสินค้า ขณะเดียวกันก็เป็นการขยายพื้นที่ทำการผลิตให้กับชาวนาเนื่องจากการผลิตข้าวในสมัยก่อนนั้นได้รับความนิยมมากขึ้นเพราะข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ หรือการสร้างถนนเพื่อขยายการคมนาคมทางบก ดังตัวอย่าง

ในการบำรุงที่จะให้เกิดทรัพย์แต่สักสองอย่าง, ดุจดังขุดคลองผ่าไปทางตรงให้ทะลุถึงแม่น้ำใหญ่, ให้น้ำไหลเรือเดินได้ตลอดสะดวกก็ย่อมเป็นที่อาไศรยปลูกสร้างบ้านเรือนเรือกสวนไร่นาเรียรายไปตามลำคลอง เพราะมีน้ำกินอาบแลรดต้นไม้

เมื่อมนุษย์ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นภูมิฐานเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมเกิดพืชพันธุ์สาขาออกไปมากทุกที่มนุษย์เหล่านั้นก็จำเป็นปลูกสร้างไร่นาเรือกสวนขึ้นตามกำลังแห่งดินแลประกอบการเลี้ยงชีพก็ย่อมเป็นอากรบ่อเกิดแห่งพระราชทรัพย์แลภาษีพิเศษขึ้นต่าง ๆ ทั้งจะมีความเจริญแก่การทาสนาแก่ตาของมหาชนแลตนเอง

ประการหนึ่งทางใดไม่ควรจะขุดคลองก็คิดทำถนนให้คนเดินขี่ม้าแลรถยวัญยานต่าง ๆ จนที่สุดใช้รถกลไฟ ย่อมเป็นเหตุชักนำให้สินค้าเดินสะดวกแลเร็วเข้า, แลย่อมรรคาแลประเทศให้ใกล้ชิดติดกัน, กระทำให้สินค้ามีราคาขึ้น, เพราะส่งได้โดยสะดวก,

เมื่อสินค้ามีราคาก็แรงขึ้นก็เร่งรีบปลูกเพาะแลแสวงหาเพิ่มเติมทะวักกำลังขึ้นโดยเร่งเพื่อประสงค์จะได้ทรัพย์ ตามระยะแถวทางหว่างถนนที่ดินก็มีราคาทะวักขึ้นหลายเท่า มนุษย์ก็ย่อมปลูกสร้างเรือนดีการมากขึ้นเรียราย, ก็จำเป็นต้องคิดสินค้าขายให้เกิดขึ้นในภูมิพื้นริมทางที่ตนอาไศรยอยู่เป็นสินค้าประจำขึ้น, ก็ย่อมเป็นผลของตนเอง, แลภาษีอากรของแผ่นดินด้วย, เห็นปรากฏแก่ตาด้วยกันอยู่ในการบำรุงที่เรายกขึ้นกล่าวอ้างแต่สองอย่างนี้, คือการขุดคลองแลทำถนน, เราเชื่อว่ามหาชนคงจะเห็นพร้อมกันได้มากอยู่แล้ว, ยังการพิเศษสิ่งอื่น ๆ ที่เจ้านายผู้ปกครองเราท่านจะพึงคิดขึ้นในสมัยนี้

(ศิริข 2.คำถามคำตอบ : 759)

7.3.2 การตั้งธนาคาร

แนวทางการส่งเสริมการผลิตอีกอย่างหนึ่งที่เทียนวรรณเห็นว่ารัฐควรให้การส่งเสริมและเทียนวรรณเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์ คือ การตั้งธนาคารตามท้องที่ต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กู้ยืมไปลงทุนตามความสามารถของตนเองและนอกจากนั้นรัฐจะต้องให้บริการในการฝากเงินและบริการธนาคัตเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชนอีกด้วย ดังตัวอย่าง

ป, ถามว่า ถ้าการนี้จัดพร้อมแล้วเหมือนท่านว่า, จะจัดอะไรต่อไปเล่า

ว, ตอบว่า ต้องจัดสรรพากรพาณิชย์กรมการค้าขายหาผลประโยชน์ หรือคิดแนะนำราษฎรให้ทำมาหากินผลประโยชน์ปลูกเกาะสิ่งซึ่งเป็นสินค้า แลเพื่อเป็นอากรบ่อเกิดแห่งพระราชทรัพย์หลวง แลเป็นผลแก่ราษฎรเองด้วย,

ป, ถามว่า วิธีที่จะแนะนำราษฎรให้ทำมาหากินค้าขายหาทรัพย์นั้นจะอย่างไร,

ว, ตอบว่า ควรจะตั้งแบงก์ในมณฑลที่มั่นคง, รับฝากเงินแลให้กู้ แลรับส่งเงินทางธนาณัติคิดเอาค่าธรรมเนียมพอสมควร, แลให้ราษฎรซึ่งมีหน้าที่บ้านเรือนสวนไร่นา ทรัพย์สมบัติครอบครัวยุเงินหลวงทำทุน แต่ดอกเบี้ยเพียงร้อยละ ๕ เปอร์เซ็นต์, แต่ต้องมีกำหนดให้พอสมควรแก่กำลังพาหะนะมิเกินกว่ากำลังไปได้, เพราะอาไศรยทราบกำลังราษฎรอยู่แล้วตามบาญชีสำมะโนครัวของอำเภอ

(ศิริฯ 2. ปุจฉาวิสัชนา : 896-897)

เห็นการสิ่งใดที่จะเป็นการดีแลประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์แล้ว, ก็เต็มใจทำพร้อม ๆ กันช่วยกันอุปถัมภ์บำรุงการนั้น ๆ ให้สำเร็จแลดำรงตั้งมั่นถาวรอยู่แล้วคิดจัดการรักษาด้วยมิได้ทำทิ้งหรือทอดธุระเสีย, อันการที่เขาได้สงเคราะห์ซึ่งกันแลกันนั้นคือการตั้งแบงก์ให้กู้เงินแลรับฝากเงินเอาดอกเบี้ยแลให้ดอกเบี้ยแลใช้ธนบัตรแลธนาณัติ คือเชกแทนเงินมาก ๆ ไม่ต้องเป็นภาระขนแบกหาม,

(ศิริฯ 1. ไปรเวตคำแนะนำ : 153)

จากข้อมูลดังกล่าวปรากฏโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับการผลิตโดยเทียนวรรณเห็นว่าสิ่งที่รัฐจะต้องให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมนั้นคือการเร่งพัฒนาระบบคมนาคม เช่นการขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูก หรือเพื่อประโยชน์ทางการขนส่งสินค้า นอกจากนั้นแล้วรัฐควรจะต้องตั้งธนาคารเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชนในการรับฝากเงินและเป็นแหล่งบริการเงินทุนสำหรับการลงทุนตามความสามารถของประชาชน

โลกทัศน์โดยรวมของเทียนวรรณที่มีต่อระบบเศรษฐกิจนั้นจะเห็นว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการผลิตให้กับประชาชนทั่วไปดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณเสนอให้มีการตั้งธนาคารตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแหล่งเงินทุนขณะเดียวกันการพัฒนา ระบบการคมนาคมก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกันซึ่งเทียนวรรณมองว่าการขุดคลองจะเป็นประโยชน์ทั้งในส่วนของการขยายพื้นที่การเพาะปลูกและระบบการคมนาคม ซึ่งจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวนั้นจะเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้รัฐเกิดรายได้จากภาษีอากรสำหรับการใช้ ในการพัฒนาประเทศซึ่งเทียนวรรณมองว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับรัฐมาก

8. โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

รูปแบบการเมืองการปกครองของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นยังคงปกครองประเทศโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุขและมีอำนาจสูงสุดในการปกครองในทางทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัตินั้นอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ขณะที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ทำให้ต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้ที่มีอำนาจมากแต่หลังจากการทำพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อพระองค์มีพระชันษาครบ 20 พรรษา พระองค์จึงได้ตั้งอำนาจทางการเมืองการปกครองให้เป็นอำนาจของกษัตริย์อีกครั้งหนึ่งโดยการที่พระองค์ทรงปรับปรุงรูปแบบการเมืองการปกครอง แต่อย่างไรก็ตามการปรับปรุงดังกล่าวเป็นแค่เพียงการปรับปรุงภายนอกเท่านั้น

สภาพการณ์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในสมัยนั้นได้รับความสนใจจากกลุ่มชนนักรุ่นใหม่ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาจากต่างประเทศและกลุ่มปัญญาชนในสยามประเทศอย่างเช่น เทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ ความสนใจในเรื่องการเมืองการปกครองของกลุ่มคนดังกล่าวทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มชนนักรุ่นใหม่ได้กราบบังคมทูลเรื่องการแก้ไขการปกครองแผ่นดินต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2435 (ร.ศ.103) โดยคำกราบบังคมทูลดังกล่าวนั้นจัดทำเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2435 มีใจความตำหนิการปกครองและเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ขณะเดียวกันก็ได้เสนอแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อให้มีความเป็นศิวิไลซ์ โดยรูปแบบที่เสนอนั้นกลุ่มชนนักรุ่นใหม่อ้างอิงแนวความคิดจากประเทศญี่ปุ่นเนื่องจากชนนักรุ่นใหม่เห็นว่าญี่ปุ่นมีการพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เนื้อหาสาระที่ชนนักรุ่นใหม่ได้กราบบังคมทูลเสนอดังนี้ (วิชา สารยา(ช). 2540 : 71-72)

1. ต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีปัจจุบันให้พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะองค์ประมุขของชาติและให้มีรัฐธรรมนูญและให้มีการปกครองแบบ “คอนสติติวชันแนลโมนากี” แต่ยังไม่ต้องมี “ปาลิเมนต์”
2. ตั้ง เคบินेट เพื่อวางระเบียบปฏิบัติของกรมกองต่าง ๆ และให้อำนาจที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามระเบียบปฏิบัตินั้น โดยมีต้องรอคอยพระบรมราชานุญาต
3. ป้องกันการให้สินบน แต่ให้เงินเดือนแก่ผู้ปฏิบัติแทน
4. ให้มนุษย์มีความสุขเสมอกัน ถือกฎหมายเดียวกัน เก็บภาษีอย่างยุติธรรม

5. เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎหมายที่ไม่เหมาะสมแก่ภาวะ หรือขัดขวางความเจริญก้าวหน้า ไม่ให้เป็นที่ดีเตียนแก่ยุโรป
6. ให้สิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรและข้าราชการแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณชนหรือทางหนังสือพิมพ์ ถ้าไม่จริงควรมีกฎหมายป้องกัน
7. การรับข้าราชการต้องให้เป็นคนที่มีความรู้ ประพฤติดีและมีอายุบรรลุนิติภาวะ

การแสดงทัศนะเกี่ยวกับการเมืองการปกครองเทียนวรรณได้พยายามที่จะเผยแพร่แนวความคิดดังกล่าวเอาไว้ในวรรณกรรมโดยเฉพาะการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข เพื่อความเข้าใจในโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษา 3 ประเด็น คือ ระบอบการปกครอง ระบบศาลยุติธรรมแลกฎหมาย และนโยบายการต่างประเทศ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

8.1 โลกทัศน์ที่มีต่อระบอบการปกครอง

เทียนวรรณเองก็ได้พยายามเสนอโลกทัศน์ที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยในสมัยนั้นว่าไทยเห็นควรที่จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเมืองการปกครองให้เข้ากับยุคสมัยเหมือนกับประเทศอื่น ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้แก่การเปลี่ยนจากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ

รูปแบบการปกครองที่เทียนวรรณได้นำเสนอในวรรณกรรมคือ การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอในวรรณกรรมว่าประชาชนในประเทศควรที่จะมีสิทธิเสรีภาพภายใต้ขอบเขตของกฎหมายบ้านเมือง และยังเสนอให้เห็นว่าไทยควรมีพระมหากษัตริย์ปกครอง เหมือนกับประเทศญี่ปุ่นที่เทียนวรรณกล่าวว่าประเทศญี่ปุ่นเองก็เป็นประเทศที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองและก็ทำให้ประเทศญี่ปุ่นได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว แต่เขายังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเช่นเดิม แต่บทบาทและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่ามีแตกต่างจากประเทศจีนที่มีความเชื่อว่ากษัตริย์มีกำเนิดมาจากเจ็กเซียนฮ่องเต้ และเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ผลที่ได้จึงทำให้ระบบกษัตริย์ของจีนต้องล่มสลายในที่สุด เทียนวรรณจึงได้เสนอให้สยามมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปตามยุคตามสมัยและเหตุการณ์ที่ควรจะเป็นไป ดังตัวอย่าง

ราชการแลการปกครองของประเทศสยาม ดำเนินอยู่ในระหว่างความเปลี่ยนแปลง ยังมีได้มีความยุติแต่สักอย่างเดียวการเก่าหรือธรรมเนียมเก่า ๆ ก็ยังต้องใช้อยู่มาก เพราะเห็นว่าการจะเลิกถอน การใหม่ ๆ ก็ได้ดำเนินไปแล้วโดยมากจะถอยหลังกลับก็เปนอันไม่ได้ เราจึงกล่าวว่ายากยิ่งที่สุด

(ตลข 4. ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า : 1208)

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมเทียบวรรณเสนอว่าควรมีการตั้งรัฐสภา ที่เทียบวรรณกล่าวว่า “ปาลิเมน” ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองระบอบใหม่ที่มีการกล่าวถึงกันในกลุ่มขุนนางบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มที่มีโอกาสในการศึกษาที่ต่างประเทศ และกลุ่มปัญญาชน ดังตัวอย่าง

ไพร่เป็นพื้นยืนร้องทำนองชอบ ตามระบอบปาลิเมนประเดินข้า แม้นิ่งข้าล้าหลังยังมีทำ จะตกต่ำน้อยหน้าเวลาบ้าย

(ตลข6. ตลวิภาคพจนกิจคำกลอน : 1704)

ให้บ้านเมืองเรืองรุ่งเช่นมุ้งหมาย สุขสบายตามความเวลาฉายไสย โปรดสังหาญพาละชน ให้ปันไป ให้เป็นใหญ่ยังยืนอยู่หมื่นปี ขอให้เห็นเช่นเราผู้เฒ่าหัก บำรุงรักษาชาติสอาดศรี ทั้งเจ้านายฝ่ายพะหลแลมนตรี จงเป็นศิวีไลยจริงอย่างนึ่งนาน ให้รับหาปาลิเมนขึ้นเป็นหลัก จะได้ชักน้อมใจไพร่สมาน เร่งเป็นฟรีปรีดาอย่างข้ากาล รักษาบ้านเมืองเราช่วยเจ้านาย

(ตลข6. ตลวิภาคพจนกิจคำกลอน : 1706)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้ยกตัวอย่างระบอบการปกครองของอเมริกา ว่าเขาได้มีการจัดให้มีการเลือกตั้งประธานาธิบดีขึ้นเป็นผู้นำประเทศโดยมีกำหนดระยะเวลา 4 ปี ซึ่งเทียบวรรณเห็นว่ารูปแบบการปกครองดังกล่าวนี้จะทำให้ประชาชนมีอิสระเสรีภาพและมีสิทธิเท่าเทียมกัน และเป็นสาเหตุให้บ้านเมืองของเขาเจริญรุ่งเรือง ดังตัวอย่าง

ที่เซตร์ซันต์วันตกยกขึ้นว่า อะเมริกาเหนือได้มิไช่ยอม พวกเดิมมีสีกายฝ่ายข้างมอม คนใหม่ยอมชาวเป็นพื้นหลายหมื่นล้าน

ธรรมเนียมเขาที่เหล่าที่วามาเมื่อก็ เรียกว่าฟรีบับลิกไม่พลิกพล่าน ลีบอเตอร์เสมอกันอะนันตะกาล ยกแต่ถนัดที่ในตน เมื่อเวลาว่าการถนัดใด ๆ มียศในตำแหน่งแห่งนุสนธิ์ ผู้เป็นจอมประธานนามหาชน แล้วแต่คนเห็นพร้อมจะยอมยิน

คือผู้ใดได้ชื่อนับถือมาก นับฉลากยิ่งกว่าคนเป็นต้นสิ้น ต้องรับที่ปรีไซ่เดินเป็นพระอินทร์ คือเป็นป็นธรณีสี่ปีปลาย ครบกำหนดลดเลื่อนไม่เชื่อนซ้ำ บางที่ว่แปดปีก็มีหลาย มากกว่านี้มิได้เห็นเช่นพิปราย เขาสะบายบ้านเมืองเรืองเจริญ

(ศิริฯ1. วิทยากรคำกลอน : 266)

ความเจริญเดินไกลเข้าไปซิด, จะปกปิดขัดขวางเหมือนข้างตัน, เห็นไม่หยุดสุดไม่อยู่ด้วยผู้คน, รู้เหตุผลร้ายดีมีที่ฟัง, สยามออบเซอร์เวอร์เธอแถลง, เหมือนที่จ้งไม่สนิทจะปิดฝัง, วิทยาทาน สุฐานอ่านจริง, จะปิดบังสิ่งใดในธรรมเนียม, ยังข้าพุดสนทนาวินาสะ, ในธุรกิจการดู

หาญเหี่ยม, รู้ดีนล็กคึกเสื่อเมื่อจะเกรียม, ปัญญาเปี่ยมขึ้นทุกวันขึ้นประชา, จะต้องมีปาลิเมนเหมือนเช่นเขา, ไม่คิดเอาเปรียบไพร่ใจรักษา, ให้เฟลิดเฟลินเจริญตรงองศ์วิชา, มุกิตาสุขประโยชน์โสรั้งแก้ว, โดยถึงกาลบ้านเมืองจะเรืองรุ่ง, จำต้องปรุ้งเมตตาใจไปจงทั่ว, จะเลือกรักมักที่ซังลำพังตัว, อันดีชั่วรู้กันไนชั้นเชิง,

(ศิริฯ2. วิจารณ์ญาณคำกลอน : 1113)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณมีความเชื่อมั่นในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณเสนอให้มีการตั้งรัฐสภา และการอธิบายถึงรูปแบบการปกครองของอเมริกาว่าเป็นประเทศปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยมีการเลือกตั้งประธานาธิบดีทำหน้าที่ในการปกครองประเทศตามระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้ ซึ่งจากการปกครองลักษณะดังกล่าวเทียนวรรณเห็นว่าเป็นการปกครองที่ไม่ต้องมีความกังวลหรือมีความวุ่นวายในเรื่องของการสืบทอดอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งมีความแตกต่างจากระบบการปกครองที่ใช้ในประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังให้ความสำคัญกับระบบกษัตริย์ดังปรากฏในโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับกษัตริย์ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้น ดังนั้นจึงสามารถสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่มีต่อระบอบการปกครองคือการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์เป็นประมุข

8.2 โลกทัศน์ที่มีต่อศาลยุติธรรมและกฎหมาย

ระบบศาลยุติธรรมและกฎหมายนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการปกครองเป็นอย่างมาก และอาจเรียกได้ว่าเป็นที่พึ่งของคนทุกชนชั้นในประเทศ หากรัฐให้ความสำคัญในการจัดการและควบคุมปรับปรุงระบบดังกล่าวให้มีความบริสุทธิ์ยุติธรรมก็จะทำให้ประชาชนภายในประเทศมีความสุขและได้รับสิทธิที่เท่าเทียมกัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมและกฎหมายบางส่วนอาทิ กฎหมายลักษณะฟ้อง กฎหมายลักษณะตระลาการ กฎหมายลักษณะพยาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้มีการปรับปรุงกฎหมายให้มีความทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ โดยการยกเลิกวิธีการลงโทษที่มีความทารุณ เช่น การแล่นเรือทะเลขึ้น การตัดแขนตัดขา การเอาตัวลงทอดในกระเท้าน้ำมันเดือด เมื่อมีการออกกฎหมายใหม่ไม่ปรากฏวิธีการลงโทษดังกล่าว ดังนั้นจึงเป็นการแสดงให้เห็นการเริ่มเปลี่ยนแปลงระบบศาลยุติธรรมและกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5

จากการศึกษาปรากฏทัศนะเกี่ยวกับระบบศาลยุติธรรมและกฎหมายเช่นเดียวกัน โดยเทียนวรรณเห็นว่ารัฐยังคงต้องปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมให้มากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ ที่มีการใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิดส่งผลทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและไม่ได้รับความเป็นธรรม ดังตัวอย่าง

อันแบบบทกฏประกาศราชบัญญัติ, เหมือนบันทัดเที่ยงตรงจำนงหมาย, แต่มนุษย์ยุคไม่นาน
เหียรหันกราย, จึงได้ป้ายปิ่นเกลียวเจียวจริง ๆ,

พวกขุนศาลปานกระสือผีรื้อไข, ดอตกินไต่ดับพุ่งออกยุ่งย้ง, ฝ่ายลูกขุนหมื่นฉมบชนบลึง,
ดูท่ากลิ้งกลมส่งกว่าลูกปิ่น, จนลูกความขามขยาดไม่อาจโต้, ที่คนโง่งนึ่งให้ว่าไม่ฝ่าฝืน, ต้อง
เสียทรัพย์ค้ำบารมณั้ลัมทั้งยีน, สุดจะฝืนฝ่าได้ไ้แก่ความ,

อันหมู่ชนพลไพร่ไหนจะรู้, สุดแต่ผู้ที่ได้ว่าตั้งคำถาม, บังคับมาว่ากะไรก็ไปตาม, ครั้นรูป
ความพล้งเปลี่ยงไปเถียงใคร, ที่หมอความตามโคลงทุกโรงศาล, ช่วยคิดอ่านแนแนแนนคอยแก้ให้,
เข้าทุกตรอกออกทุกบ้านศาลใด ๆ, อาณาไสยชอบหน้าตุลาการ,

(ศิริฯ1. อะนุสรสารณ : 246)

การปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมเทียบวรรณเสนอให้มีการปรับปรุงจากการคัดเลือก
เจ้าหน้าที่ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตมาทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาหรือเสนาบดี และจะต้องเป็นผู้ที่มี
ความรู้ทางด้านกฎหมายอย่างแท้จริง ดังตัวอย่าง

จัดชนครบถ้วนกระบวนศาล, คือเปลี่ยนบทกฏวินัยอัยการ, ได้สอบทานถูกด้วยกระบวน
ความ, เลือกสุภาพการศาลเสมียร, ให้เสเถียรยุติธรรมไม่ซ้ำสาม, แล้วเลือกผู้พิพากษาปัญญา
งาม, ดีทั้งนามดีทั้งในน้ำใจตรง, แล้วเลือกผู้รู้กฎหมายสองฝ่ายด้วย, ที่รูปสวกิริยาไม่บ้าหลง, คือ
ไม่เมาเหล้าผู้หญิงจริงมันคง, ประชานองค้อยการสถานกลาง, แล้วเลือกผู้รู้ที่สุตสมมุติตั้ง, ที่หนึ่ง
นั่งรับอุทธรณ์คอยรอรูสราง, มีที่สองรองที่สามไปตามทาง, แล้วจัดวางศาลฎีกามาแต่บน,
เปรียบคะเนเทวดาก็ว่าได้, เปนศาลใหญ่สูงที่สุดยุติผล, ตั้งพระองค์ทรงญาณประธานคน, ที่สูงล้น
เรียกว่าเสนาบดี, คือสำเร็จเด็ชาตราขการ, เรื่องโรงศาลโดยกระทรวงทบวงที่, แล้วเลือกภักตร์
จักรแก้วแก้วไภยรี, ตำแหน่งที่ใดแรกที่เอากจริง, ได้แก่อุ้รับททั่วกฎหมาย, ฐิบายตอบดัดอรรถทุก
สิ่ง, ฐินิสไสยใจคนกลประวิง, ฐิเหตุสิ่งลัปลักเชิงตริกตรา, ฐินิยมสมมุติพุทธสาตร์, ทั้งสามารถ
เหี่ยมหาญเชี่ยวชาญกล้า, ฐิชนครบครันสรรพวิชา, ฐิปั้นหากล่าวแก่กระแสรรรม, ทั้งซื่อสัตย์จัด
ในองค์ทรงสิกขา, ฐิปั้นหากล่าวแก่กระแสรรรม, ทั้งซื่อสัตย์จัดในองค์ทรงสิกขา, มีเมตตาขันติดำ
ริห์ร่า, มีความเพียรกระตัญญูอยู่ประจำ, คอยแนะนำหักท้วงกระทรวงความ,

(ศิริฯ 2. โปรกรมคำกลอน : 707-708)

การแก้ไขด้านกฎหมายอย่างเดียวนั้นเทียบวรรณเห็นว่าไม่เพียงพอต่อการปรับปรุง
ระบบศาลยุติธรรม เพราะคนที่ต้องการใช้ช่องว่างของกฎหมายนั้นจะมีทางออกอยู่เรื่อยไปซึ่ง
เทียบวรรณเปรียบเทียบกับเจ้าหน้าที่ศาลยุติธรรมที่ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบว่าเป็น “ตัวงและกิมิ”
คือตัวงและหนอนที่คอยบั่นทอนความยุติธรรม ด้วยการคัดเลือกเจ้าหน้าที่ที่มีความซื่อสัตย์ต่อ
หน้าที่และมีคุณธรรม ดังตัวอย่าง

ถึงกฎหมายดีเท่าใดก็ไม่ว่า, มันมีทำออกได้ไวเสมอ, แม่นจัดได้ไวเหมือนทูลนุกูลเออ, มันจะแก้กิดขวางทุกทางไป, ทั้งประโยชน์ก็มีมูลชี้แล้ว, เปรียบเหมือนแนวจากบันทัดตัดสงไสย, จะเป็นคุณแก่ราชการทุกถาไป, เพราะเหตุได้ชื่ออำเภอนำเบอร์เรือน, ทั้งอายุเยาว์ชะราหรือว่าโสรั, ไม่อาจใจหยาบหยาบชะล่าเลื่อน, ทำสามปีนี่คงทนให้หมั่นเดือน, ได้เขียนเงื่อนไขครั้งหนึ่งแล้วตั้งแก้วตา,

ถ้าพื้นบ้านตำบลพละไพร, มีจัดให้แน่นอนก่อนเหมือนว่า, จะใช้บทกฎหมายประกาศตามมาตรา, เปรียบเหมือนว่าแต่งพระองค์ไปลงโคลน

(ศิริย2. โปรแกรมคำกลอน : 709)

ข้าพเจ้าได้ตรวจดูตั้งแต่ศาลสถิตยยุติธรรมมา กาลแลบุคคลกฎหมายยังลงที่ไม่ได้, ยังยกย้ายแตกแยกไปมาก, วิถีทางพิจารณาดีขึ้นทุกที่เป้นชั้น ๆ มา, แต่ดวงแลก็มีก็เจริญมากขึ้นทุกที่เหมือนกัน, แลข้าจะไม่ใคร่รู้เท่าถึงการชั่วคราวชั่วคราวได้ด้วย, ด้วยมันเป็นกลปลากรายแฝงค้อยอยู่แล้ว, จึงจำต้องขอออกความเห็น คือข้าพเจ้าเห็นว่า, ที่โปรดเกล้าตั้งองค์มนตรีแลรัฐมนตรีนั้น ก็ประโยชน์จะได้ช่วยกันดำริห์การต่าง ๆ ให้เรียบร้อยเป้นหลักฐานมั่นคง, ทั้งวิธพิจารณาความอาญาความแพ่งจะให้รวดเร็วแลถูกต้องเป้นยุติธรรมตามกฎหมาย, ด้วยกฎหมายที่ยังเรียบเรียงอยู่, แลที่ใช้ไปพลางนั้นเมื่อไปตรวจดูด้วยบุคคลอันเรียกว่าธรรมดา. ที่ทำการอยู่ในหน้าที่ในทุกวันนี้ ล้วนกินเยื่อเคยแลไปลาแลปลาทุบเค็มแลปลาร้า อาหนิดูปี่เหมือนพระอะไยก็มี, กลับเกิดความวิตกสยดสยองของพองชนทำดาขาว ๆ เช่นเขาวัวอยู่....

ครั้นบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้น, คนฉลาดคือนักปราชญ์ราชบัณฑิตยก็คิดตั้งกฎหมายแลขนบธรรมเนียมขึ้นเป้นชั้น ๆ เหมือนกัน, ความโง่ของลูกความแลหมอความ แลผู้พิพากษาก็เลเียดขึ้นไปกว่าแต่ก่อนมาก ย่อมเป้นธรรมดาอยู่อย่างนี้

แม้ว่าในประเทศสยามทุกวันนี้, ที่มีขนบธรรมเนียมโรงศาลพิเศษแล้วเช่นนี้, พวกคนพาลก็ระหาหช่องบิดพลิ้วออกได้อยู่เสมอ ๆ เหมือนกัน, ย่อมเป้นธรรมดาอยู่ทั่วโลกย์ดังนี้, ใช้จะเป้นแต่อยู่ในประเทศเราเท่านั้นก็หาไม่,

(ศิริย2. ครุณัมมิเตอร์ : 965-996)

ยังธรรมเนียมศาลในทุกวันนี้ จะกระทำให้รูปความเป็นอย่างไรไปทางไหน ก็อาจกระทำได้ด้วยหางเสือของรูปความค้อยในกำมือของผู้พิพากษา ถ้าผู้พิพากษาซื่อสัตย์สุจริตต่อแผ่นดิน คิดถึงน้ำพระพิพัฒน์สัตยา กตัญญูต่อพระผู้เป้นเจ้า เมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ร่วมชาติอยู่ รูปความอันจะเป็นไปได้ตามความจริง แลความเท็จของความเป็นจริงอย่างไร ย่อมค้อยในกำมือของศาล ถ้าผู้พิพากษาไม่ซื่อสัตย์สุจริตเล่า รูปความแลชีวิตของความเป็นจริงก็บ้ลไลแลแปรปรวนไปในระหว่างเมื่อพิจารณา แม้ว่าหมอความแลทนายจะดีสักเท่าใด ๆ ถ้าค้อยในพวกที่หากินอยู่ในโรงศาลเต็มแรงนั้นก็ไม่ได้ เพราะจะถูกประนามมิให้ขึ้นศาลนั้นแลหากินไม่ได้ในศาลนั้นต่อไป คงตกลงในอะลุ่มอะหล่วยไปตามบุคคล

(ดุลย 3. ว่าด้วยกฎหมายเก่าใหม่แลใช้พลาง : 613-614)

เพราะเหตุนี้ความเหินของเรา (ดุลวิภาคพจนกิจ) ในเรื่องอรรถกถาในโรงศาล เห็นว่าถ้าผู้ที่ซื้อตรงใจเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่มีจิตกำเริบตำรังสติสัมปชัญญะ ไม่มักง่ายไม่ดูถูกเพื่อนมนุษย์ ได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาแลข้าหลวงเทศาภิบาลอยู่ในที่ใดแล้ว ความสดวกของลูกความ และความยุติธรรมก็มีอยู่ในศาลนั้นในมณฑลนั้น

(ดุลฯ3. ว่าด้วยกฎหมายเก่าใหม่แลใช้พลาง : 634)

เมื่อเรารู้แล้วเห็นแล้ว, เราจึงพูดว่า, กฎหมายแลธรรมเนียมที่ใช้อยู่บัดนี้ก็ดีแล้วพอแล้ว, เว้นแต่บุคคลยังหาเรียบร้อยพอเพียงไม่, เพราะไม่มีเครื่องที่จะได้ทราบเลย, ปล่อยให้ดำเนินตามอัธยาไสยเรื่อยไปราวกับแจวเรือตามน้ำ, คนมีกิลเลศก็ยอมจำทำเล่นตามอะคะติแห่งตน, มิใช่คนที่เปนผู้พิพากษาเปนผู้เชื่อได้ด้วยอันใด มีแต่เท่ามีความรู้พอเท่านั้น, คุณความดีในตน คือไม่รู้จักบุญบาปคุณโทษอะไรเลย, ได้เปนผู้ได้ว่าขึ้นก็แจวเรือตามน้ำไปอย่างนั้น, ถือใจเสียว่า ไม่ชอบใจก็ไปอุทธรณ์แลฎีกา, เพราะฉะนั้นผู้แพ้กต้องทนเสียเงินไปกว่าจะถึงที่สุด, ที่ไม่มีเงินแลไม่มีความรู้พอก็จอด, แม้จะฟ้องอะนาถาได้ก็ต้องไต่สวนบางที่ก็ไปไม่ตลอด หรือบางที่ก็สั่งให้ขังเสีย, ก็สิ้นกำลังในความแห่งตามที่เราได้พบมาแล้ว,

(ดุลฯ. แมกคาซันที่ 7 : 1821)

เราเห็นว่า, ในประเทศสยามของเราทุกอย่าง ตามระเบียบในกระทรวงแลโรงศาล, พอใช้อยู่แล้วแทบทุกกระทรวงแลโรงศาล, ที่ยังขัดข้องอยู่ก็เพียงตัวบุคคลที่จะรักษาน้ำที่, ถ้าปลูกเพาะสันดานให้ความดีเกิดขึ้นได้แล้ว, ก็จะมีความเจริญได้โดยเร็ว, ทั้งความแน่นหนามั่นคงก็มีขึ้น, ทั้งความสุขสำราญทั่วไปก็จะบังเกิดขึ้นพร้อมทั้งความสามมารถที่ดียิ่ง

(ดุลฯ6. แมกคาซันที่ 7 : 1824)

ข้อที่ราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากความกดขี่ของกองตระเวรหรือตำรวจภูธร แลกรมการอำเภอแลโรงศาลนั้นเปนข้อสำคัญชั้นใน, ท่านผู้ใหญ่ต้องเอาธุระมากมักจะเกิดความร้อนในอันใช่ที่ขึ้นในสองทางนี้, คือทางกองรักษาแลศาล, ตามที่เราได้รู้แล้วโดยชัดแจ้ง

เราเชื่อแล้วว่า เจ้านายในชั้นสูง คิดจะให้บ้านเมืองเจริญแลให้ราษฎรอยู่เย็นเปนสุข, แต่ท่านผู้แทนรัฐบาลนั้น, บางท่านบางนายบางคน หาได้มีความกะตัญญูแลเมตตาแก่ชาติของตนเหมือนเจ้านายชั้นสูงไม่, ที่ข่มเหงแลดูถูกทำกิริยาไม่น่ารัก, ถ้าจะให้ตัดสินแล้ว, เราจะตัดสินว่าไม่มีปัญญาแลแก้วตาใจแลเห็นการยาวเลย, แลทั้งจะไม่มีความกะตัญญูต่อแผ่นดินด้วย อะธิบายว่า ไม่สมกับที่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้อำนาจยศศักดิ์แลผลประโยชน์ กลับประพฤติเปนศัตรูต่อชาติทำให้ราษฎรเดือดร้อนในอันใช่ที่ ตามที่เราได้รู้เรื่องข่มทราบบมาแล้ว,

(ดุลฯ แมกคาซันที่ 7 : 1833-1834)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้ยกตัวอย่างคดีที่มีการพิจารณาที่ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมออกเผยแพร่เพื่อเป็นตัวอย่างการพิจารณาคดีต่อไปและเป็นการชี้ให้เห็นถึงจุดบกพร่องของเจ้าหน้าที่ว่าจะต้องใช้วิธีการพิจารณาคดีแบบใหม่โดยการให้สืบพยานและ

หลักฐานแทนการใช้การทรมานเช่น การดำน้ำ ลุยไฟ เพื่อจำเลยให้รับผิดซึ่งเป็นวิธีการพิจารณาคดีในสมัยก่อน โดยเทียบวรรณคดีอย่างคดีของอำแดง (ญ) กับ นาย (ด) เรื่องมีว่า อำแดง (ญ) นั้นรักกับนาย (ด) แต่พ่อแม่ของอำแดง (ญ) ได้รับหมั้นกับนาย (ก) อำแดง (ญ) กับนาย (ด) จึงได้ตกลงกันว่าจะยกยอกเอาของหมั้นนาย (ก) ก่อนจึงจะหนีตามไปด้วยกัน แต่ก่อนงานแต่งงานนาย (ด) ได้ดื่มเหล้าเมามาหาอำแดง (ญ) ที่บ้านและร่วมหลับนอนกันโดยพ่อแม่ของอำแดง (ญ) ไม่รู้ หลังจากนั้นนาย (ด) จึงขอน้ำอำแดง (ญ) ดื่ม อำแดง (ญ) จึงเอาขันทองเหลืองไปรองน้ำฝนจากรางปลากะโหลมาให้นาย (ด) ดื่มจนรุ่งเช้าอำแดง(ญ) จะปลุกให้นาย (ด) กลับพบว่านาย (ด) ได้เสียชีวิต ฝ่ายพ่อแม่ของนาย (ด) จึงได้แจ้งความอำแดง (ญ) และพ่อแม่ว่าร่วมกันวางยาพิษนาย (ด) จนทำให้เสียชีวิตซึ่งศาลรับฟ้องเมื่อพิสูจน์หลักฐานโดยการผ่าศพ ก็พบว่านาย (ด) ดายเพราะยาพิษจริงศาลจึงตัดสินให้อำแดง (ญ) มีความผิด ซึ่งจากกรณีการพิจารณาคดีดังกล่าวศาลรับฟังเฉพาะหลักฐานโดยมิได้พิจารณาคำให้การของจำเลยประกอบว่าอำแดง (ญ) กับนาย (ด) รักกันมากและได้ร่วมกันยกยอกของหมั้นไปไว้ที่บ้านของนาย (ด) เมื่ออำแดง (ญ) ได้ยื่นอุทธรณ์ศาลรับอุทธรณ์และได้พิจารณาคดีใหม่อีกครั้งหนึ่ง หลังจากการฟังคำให้การของจำเลย ศาลจึงได้ไปตรวจดูที่เกิดเหตุอีกครั้งหนึ่งจึงพบว่าบนรางน้ำปลากะโหลบ้านอำแดง (ญ) นั้นมีซากของงูทับสมิงคลาอยู่บนนั้นศาลจึงได้นำเอาซากงูมาแช่น้ำฝนและนำไปให้นักโทษที่มีโทษประหารชีวิตดื่มหากนักโทษเสียชีวิตก็แสดงว่านาย (ด) ดายเพราะพิษของงูมิใช่อำแดง (ญ) วางยาพิษหากนักโทษไม่เสียชีวิตก็จะให้นักโทษผู้นั้นพ้นโทษไปและอำแดง (ญ) ก็ต้องรับโทษ แต่ผลจากการทดลองดังกล่าวนั้นปรากฏว่านักโทษเสียชีวิต เจ้าหน้าที่ศาลจึงได้ทำการผ่าศพพิสูจน์ผลปรากฏว่าศพมีลักษณะอาการเดียวกันกับศพของนาย (ด) ซึ่งจากตัวอย่างคดีดังกล่าวนี้เทียบวรรณคดีให้เห็นว่าการพิจารณาคดีควรรับฟังทั้งพยานและหลักฐานด้วยความละเอียดรอบคอบ ดังตัวอย่าง

ในคดีเรื่องนี้ที่อุทธรณ์จำมาเล่าให้ท่านทั้งหลายฟัง เพื่อประโยชน์จะแสดงให้เห็นว่าบรรดาสรรพคดีทั้งหลาย ถ้าเชื่อแต่พยานว่าเบิกความสมแต่ส่วนเดียวแล้ว บางเรื่องก็จะเป็นจริงบ้างตามพยาน บางเรื่องก็ไม่เป็นจริงตามคำพยาน แต่จะอย่างไรก็ดี เราเห็นว่าคำให้การของจำเลยที่จะเป็นความจริงแล้ว สำคัญยิ่งในกระบวนการพิจารณาจะต้องตรวจดูให้สิ้นกระแสความ แล้วพิจารณาตามกระแสคำให้การให้สิ้นสุดกระบวนการก่อน

(ตลข2. ว่าด้วยคดีอันลึกลับในโรงศาล : 208)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเทียบวรรณคดีเห็นว่าระบบศาลยุติธรรมและกฎหมายนั้นมีความจำเป็นสำหรับประชาชนที่จะคอยให้ความยุติธรรม แต่ระบบศาลในสมัยนั้นยังคงมีเจ้าหน้าที่บางส่วนใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิดส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เทียบวรรณคดีได้เสนอว่าควรที่จะมีการปรับปรุงที่ตัวของเจ้าหน้าที่ให้คัดเลือกบุคคลที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ปฏิบัติหน้าที่

ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมและมีความเมตตาต่อประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน ตลอดจนการพิจารณาความต่าง ๆ นั้นเทียบวรรณเห็นความจำเป็นว่าเจ้าหน้าที่ศาลควรให้ความสำคัญต่อพยานหลักฐานมิใช่ให้น้ำหนักฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพราะจะทำให้การพิจารณาคดีดังกล่าวผิดพลาดและทำให้ผู้บริสุทธิ์ต้องเดือดร้อน

8.3 โลกทัศน์ที่มีต่อนโยบายต่างประเทศ

นโยบายของไทยที่นำมาใช้เพื่อให้รอดพ้นจากภัยคุกคามจากประเทศตะวันตกนั้นมีความแตกต่างไปจากประเทศเพื่อนบ้านที่ร่วมเผชิญหน้ากับภัยเดียวกันจนถึงที่สุดแล้วก็ตกเป็นอาณานิคมของกลุ่มประเทศตะวันตกซึ่งแตกต่างกับไทย ไทยได้ดำเนินนโยบายโอนอ่อนผ่อนตามหรือนโยบายลู่ลมเพื่อที่จะรักษาความเป็นเอกราชและอธิปไตยของไทยเอาไว้โดยสละดินแดนบางส่วน

จากการศึกษาผลงานของเทียนวรรณปรากฏว่าเทียนวรรณได้แสดงโลกทัศน์เกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศในหนังสือตุลวิภาคพจนกิจว่าผู้นำประเทศต้องรู้จักดำเนินนโยบายให้เหมาะสมกับสถานการณ์เช่นเมื่อใดควรโอนอ่อนหรือผ่อนปรนเพื่อมิให้ประเทศไทยตกอยู่ในภัยคุกคามของประเทศที่มารุกราน เทียนวรรณแสดงทัศนะเห็นด้วยกับนโยบายของรัฐในขณะนั้นดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณแสดงความชื่นชมในพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยความโอนอ่อนผ่อนตามซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากภัยคุกคามและการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก ดังตัวอย่าง

ซึ่งเรากล่าวเช่นนี้โดยความมุ่งหมาย จะให้ท่านทั้งหลายรู้สึกคิดถึงพระเดชพระคุณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของเรว่าพระองค์ท่านได้ทรงประกอบราชกิจน้อยใหญ่ไว้อย่างไร ควรเป็นแบบอย่างได้จริง ๆ ถ้าเมื่อผู้ใดละทิ้งไม่ทำตามทางที่พระองค์ทรงพระดำริไว้เมื่อนั้นจะได้รับผลอันเผ็ดร้อนเห็นประจักษ์ทันที

๕ ถ้ามว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริให้ในราชการไว้ประการใด

ตอบว่า ทรงพระพุดอ่อนน้อมเป็นอะปะจายะนะ ถ่อมพระองค์ฝากพระองค์แก่ฯ ๆ ประเทศ ถ้าท่านอยากรู้ให้ละเอียดจงไปตรวจดูข้อความในพระราชสาสน์ทุก ๆ ฉบับที่มีไปถึงฯ ๆ ประเทศ พระองค์ตรัสอย่างไร เมื่อนั้นท่านก็จะรู้ได้ว่าพระองค์ทรงผูกพันกับแก่ฯ ๆ ประเทศด้วยกิริยาอ่อนน้อมถ่อมพระองค์อย่างเดียว ที่สุดทรงพระราชทานสำหรับฝั่งสหราชอาณาจักรเพียงเท่านั้น ก็กระทำให้รัฐบาลของฯ ๆ ประเทศระลึกถึง พระเดชพระคุณอยู่ไม่รู้เสื่อมคลายมีน้ำหนักราชการอันตรรายแห่งพวกเราชาวสยาม ได้หลายอย่างหลายประการนัก เพราะพระเดชพระคุณของพระองค์ท่านที่ได้ทรงพระราชดำริห์ตรัสลงในทางราชการแลได้ทรงกระทำไว้เป็นแบบ

(ตูลฯ1. ว่าด้วยแบบตัวอย่างมะนุษย์เดรณานทำไว้ก่อน : 180-181)

ถ้าจะกล่าวถึงความประพฤติของรัฐบาลแลพระมหากษัตริย์ทรงประพฤติราชอาณาจักร
ความเป็นไปในความปกครองของประเทศสยามนี้ รัฐบาลได้ประพฤติแต่ความอ่อนเสมอมา ตั้งแต่
ปฐมบรมวงษ์ของกรุงรัตนโกสินทร์นี้.....

เมื่อพิเคราะห์ดูหนังสือสัญญาแลพระราชสาสน์ทุกฉบับ ที่กรุงสยามมีไปถึงนานาประเทศ
อันเป็นประเทศใหญ่ เช่นอังกฤษแลฝรั่งเศส หรือกรุงโรมมหาประธานาธิบดี สมเด็จพระ
สังฆราชสังโตปาปาก็ดี มิได้มีความเยอียงยกยอคิดว่าพระองค์มีอำนาจฤทธิเดชหรือกำลัง
สติปัญญาของพระองค์จะสามารถจะรักษาหรือบำรุงบ้านเมืองให้เสมอหรือเท่าเทียมหามิตรได้
พระองค์ทรงแต่เพียงว่า ซึ่งบ้านเมืองของพระองค์จะเจริญใหญ่ยิ่งขึ้นได้ ก็โดยได้เอาไครยกำลัง
รัฐบาลอังกฤษแลฝรั่งเศส ช่วยอุดหนุนอะนุกูลโดยราชไมตรี

แม้ที่สุดสืบสันตติต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระองค์ก็ทรงผูกพันโดยทางราชไมตรีเป็นอะปัจจายะ
นะธรรมก่อน พระองค์ทรงประพฤติประกอบปการปกครองราชอาณาจักรผ่อนผันหันหาที่ชอบที่ถูก
ที่ง่ายโดยความอ่อน มิได้ใช้กิริยากระด้างแข็งขงขัดขวาง

แม้ที่สุดทรงเห็นทรงรู้ชัดโดยกำลังกระแสพระญาณปรีชาสามารถแจ่มแจ้งแล้วว่า ความ
ประสงค์ความต้องการของมหามิตรมีอย่างไรที่สุดจนจะต้องเสียเปรียบบ้างเล็กน้อย ก็ยังให้ร้าย
ฉานแตกหักระส่ำระสายไปได้ จนผู้ที่ประพฤติไม่ชอบธรรมมีความละอายแก้ไขไปเอง

พระองค์ก็ได้ทรงบำรุงราชอาณาจักรเป็นเอกอิศรภาพตลอดมาได้โดยความอ่อน ราชการของ
กรุงสยามมิได้เป็นมาเพราะความแข็งขงขัดขวาง แลใช้อำนาจกิริยาอันแรงร้ายรวีเลย จึงเห็นได้ว่า
ความอ่อนที่อาจจะกระทำให้อุดพ้นจากความมุ่งหมายของราชศัตรูได้เหมือนกัน เพราะไม่เป็น
มูลเหตุในที่จะให้ก่อการวิวาทแตกร้าง จะเอาอย่างไร จะทำอย่างไร จำต้องสนทนาคูหาปราไสย
กันก่อน เปนต้นว่าต้องมีราชทูตผู้แทนเจรจาความเมืองให้ตกลงกันตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แลตาม
หนังสือสัญญาพระราชไมตรีที่ทำไว้แก่กัน แลตามทางทศพิชราชธรรมในระหว่างนานาประเทศ ให้
เห็นแก่ว่าผู้ใดผิดแลชอบ จะตามตึงตังเอาโดยแรงก็ขัดข้องอยู่.....

ความประพฤติของรัฐบาลสยามเรียกว่าความอ่อนไม่เรียกว่าความแข็งขงขัดขวางห้าวหาญแก่
ความยุติธรรมเลย อ่อนไปตามทางอันดีที่ควรอ่อน แต่ความอ่อนนั้นเองกระทำให้มีผลเป็นความ
แข็งจนไม่มีเหตุจะทำลายได้

(ตลข4. ว่าด้วยความอ่อนแต่มิใช่ความนิ่มแลของเหลวเช่นน้ำ : 1007-1009)

จะอย่างไรก็ตามชาติที่เทียบวรรณเห็นว่าน่าจะเป็นอันตรายสำหรับไทยนั้นคือชาติ
ฝรั่งเศสที่เทียบวรรณเชื่อมั่นว่าเป็นประเทศที่ค่อยจะเข้ามาโจมตีไทยเพราะฝรั่งเศสเห็นถึง
ความอุดมสมบูรณ์ของไทยโดยฝรั่งเศสได้ส่งคณะสำรวจเข้ามาสำรวจ ต่อมาเหตุการณ์ที่เทียบ
วรรณกล่าวเอาไว้ก็เป็นจริงเมื่อไทยต้องเสียดินแดนบางส่วนให้กับฝรั่งเศสในเหตุการณ์ ร.ศ.
112 ดังตัวอย่าง

จนเรารู้สึกได้แน่ว่า ถ้านอกจากฝรั่งเศสแล้ว ดูเหมือนจะรับประกันได้ว่า จะไม่มีชาติใดชาติ
หนึ่งคิดย่ำยีข่มเหงประเทศสยาม โดยเหตุที่รัฐบาลสยามปฏิบัติราชการผ่อนผันหันหาทางพระราช

ไมตรี ตามระเบียบที่จริงที่ตรงที่ถูกที่ชอบทุกประการประเทศทั้งหลายที่มีหิริโอบัปปะธรรม คงไม่
 ก้าเกินใช้อำนาจกิริยาชู้ตวาดพอลงบีบคั้น

(ตลข3. ว่าด้วยคนมีความเพียรแต่ไม่มีวิชาแลปัญญาอย่างใด : 926)

กล่าวโดยสรุปแล้วเทียนวรรณเห็นด้วยกับแนวทางการดำเนินนโยบายของรัฐในสมัย
 นั้นคือการใช้นโยบายลู่ตามลม (Bending with the wind) และถือว่าการรักษาเอกราช
 อธิปไตยมีความสำคัญถึงแม้ว่าจะเสียดินแดนในบางส่วนไปบ้างแต่ก็เพื่อความเป็นเอกราชของ
 ชาติเอาไว้

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของเทียนวรรณสามารถสรุปโลก
 ทัศน์ออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ การเปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบ
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
 ประมุขของประเทศ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงระบบศาลยุติธรรมเพื่อให้เป็นที่พึงของ
 ประชาชน และการดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะของการโอนอ่อนผ่อนตามเพื่อรักษา
 ความเป็นเอกราชของชาติไว้ต่อไป

9. โลกาทัศน์เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

สภาพสังคมและวัฒนธรรมของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นยุคของการปรับเปลี่ยนสังคมและ
 วัฒนธรรมครั้งที่ยิ่งใหญ่ของไทย เนื่องจากอยู่ท่ามกลางยุคของการล่าอาณานิคมของตะวันตก
 ดังนั้นการที่ไทยได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมบางอย่างให้มีความเป็นสากลมีอารยธรรมมากยิ่งขึ้น
 จึงเป็นการดีที่ไทยไม่ต้องตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตกที่ได้อ้างเหตุผลในการยึด
 ครองเป็นอาณานิคมว่าเป็นประเทศที่ด้อยการพัฒนาเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนเป็นข้ออ้างในการ
 ยึดเป็นอาณานิคม

ดังนั้นประเพณีและวัฒนธรรมของไทยในสมัยดังกล่าวจึงมีความแปลกแตกต่างไปจาก
 ข้อปฏิบัติในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 อนุญาตให้ขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้า หรือในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 ประกาศยกเลิกการหมอบคลาน เป็นต้น

เทียนวรรณในฐานะที่เป็นประชาชนอีกคนหนึ่งที่อยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่มีการ
 เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นก็ได้ออกแสดงโลกทัศน์ไปในทิศทางเดียวกันกับผู้นำประเทศซึ่งเทียนวรรณ
 เห็นว่าวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างที่มีความล้าหลังก็ควรที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะทำให้
 ประเทศชาติมีความเจริญมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิด

ประโยชน์ต่อประเทศชาติเทียบวรรณก็มีให้เห็นด้วย เช่น การใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย การศึกษาโลกทัศน์ของเทียบวรรณเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมนี้แบ่งหัวข้อตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

9.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

9.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการพนัน

9.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการมีภรรยาหลายคน

9.1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องการแต่งกาย

9.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการผสมผสานประเพณีวัฒนธรรมของไทย

9.3 โลกทัศน์ที่มีต่อค่านิยมในการใช้ของต่างประเทศ

9.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้มีความเป็นอารยประเทศตามแบบอย่างของประเทศตะวันตก เนื่องจากชาวตะวันตกเห็นว่าวัฒนธรรมของไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาลเป็นสิ่งที่ขัดต่อความเจริญเป็นประเทศที่ไร้อารยธรรม ดังนั้นจึงนำมาเป็นข้อเรียกร้องเพื่อที่จะเข้ามาครอบครอง รัฐจึงดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในขณะนั้นคือการเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมอย่างเร่งด่วน

เทียบวรรณในฐานะนักหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของไทยเอาไว้เช่นเดียวกัน โดยเทียบวรรณมีความเห็นสอดคล้องกับนโยบายของรัฐขณะเดียวกันเทียบวรรณก็ได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมบางอย่างที่ประชาชนทั่วไปยึดถือและปฏิบัติกันมา คือ การเล่นการพนัน ซึ่งในขณะนั้นรัฐไม่สามารถที่จะประกาศยกเลิกการเล่นการพนันให้เป็นสิ่งผิดกฎหมายได้เนื่องจากอาศัยอาการจากการพนันเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาส่วนอื่น การวิเคราะห์โลกทัศน์ของเทียบวรรณที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมีรายละเอียดดังนี้

9.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการพนัน

การพนันในสมัยนั้นอาจนับได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวสยาม ดังจะเห็นได้จากการเก็บอากรการพนันของหอรัษฎากรพิพัฒน์ที่อากรการพนันนั้นมีมูลค่ามากกว่าอากรชนิดอื่น นอกจากนั้นยังจะเห็นได้จากปริมาณโรงบ่อนการพนันที่อยู่ในการควบคุมของกรมพระคลังสินค้านั้นมีปริมาณมากเช่น ในปี พ.ศ. 2430 มีจำนวน 403 โรง ซึ่งถือว่ามีความมากมาย (ชัย เรื่องศิลป. 2519 : 321) และสามารถสังเกตได้จากรายชื่อการพนันต่าง ๆ เช่น หวย ไป ถั่วไฟ ดวด สก สกา ดัดเชือก แหว่ง กอบเข้าสาร ไม้สามอัน ขลุ่ยขลุ่ย คุ้ม อีคว่ำอีหงาย (เทียบวรรณ. ตลุฯ 2 : 361) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถที่จะคิดหาวิธีการเล่นการพนันของประชาชนในสมัยนั้น

นอกจากที่กล่าวแล้วนั้นยังปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติที่ได้บันทึกการเล่นการพนันของชาวสยามเอาไว้ เช่น บาทหลวงปาเลกัวซ์ (2520 : 187) ก็ได้บันทึกลักษณะนิสัยของคนไทยที่ชอบเล่นการพนันว่า “คนไทยชอบการพนันและการเล่นมาก แทบจะกล่าวได้ว่าเขาใช้เวลาว่างกว่าครึ่งหนึ่งให้สิ้นไปในการเล่นสนุก” ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของคนไทยที่ชอบเล่นการพนันเสี่ยงโชคมากกว่าการลงทุนทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างอื่นเทียบวรรณมองว่าการเล่นการพนันของประชาชนเป็นสิ่งที่ขัดต่อความเจริญของประเทศและก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมา หากเลิกการเล่นการพนันก็จะทำให้ลดจำนวนโจรผู้ร้ายลงได้ เนื่องจากการพนันเป็นบ่อเกิดของโจรผู้ร้าย เมื่อยกเลิกการเล่นการพนันแล้วเทียบวรรณเสนอว่ารัฐควรให้การสนับสนุนในการประกอบอาชีพที่สุจริตแทน ดังตัวอย่าง

ถ้าเลิกบ่อนเบี้ยลงเสียได้แล้ว โจรผู้ร้ายก็คงจะเบาบางลง คนมีทรัพย์ก็จะมากขึ้น กังวลที่หมายว่าจะรวยด้วยการพนันก็จะเสื่อมหายไป เวลาที่หาทรัพย์ได้ก็จะมียู โอกาสแห่งการเล่าเรียนแลหาทรัพย์ก็จะมากขึ้น เมื่อราษฎรมีวิชาปัญญาทรัพย์แล้ว จะวิตกอะไรถึงข้อที่รัฐบาลจะไม่มีเงินใช้ เมื่อทำสามะโนครัวเรียบร้อยแล้วเป็นหลักฐาน จะจำหน่ายทรัพย์ออกให้ราษฎรกู้ทำทุนปลูกเพาะทำไร่ไถนาเรือสวนก็ได้เพราะความฉิบหายเลิกแล้ว ถึงราษฎรจะฉิบหายเพราะไปไหม้เพราะน้ำท่วมเพราะโจร น้ำใจก็ยังดีอยู่ไม่เหมือนฉิบหายด้วยการพนัน

(ศิริฯ1. ความดำริห์ราฟิง : 329)

ขอติชาวบ่อนเบี้ยซึ่งเสียผล, ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสิ้นทุกคน, ตลอดจนหมื่นขุนแลมุลนาย, กระทั่งองค์วงษานรราช, ก็พลังพลาดถึงชีวิตต้องหนีหาย, เอายากจนป็นจริงทั้งหญิงชาย, เพราะด้วยรายการเล่นไม่เป็นคุณ, มันตัดทรัพย์ยับปัญญาวิชาพร้อม, ต้องเดินอ้อมคลุมหัวชั่วสัตถุน, ที่ยากจนคนกุลีไม่มีทุน, ก็หมกมุ่นตีชิงแลวิ่งราว, ที่สุขุมคลุมมิดคิดเพียงฉ้อ, หรือลงพ้อเอาแต่ได้มิให้ฉาว, ที่เสียตัวชั่วเพราะเล่นจนหมิ่นควา, โดยจะชาวเกลือกใส่ก็ไม่ฟัง

แต่พวกเขาเจ้ามือถือว่าชอบ, ได้ก่อบพระราชทรัพย์นับด้วยถั่ง, แต่พวกเราเหล่าประชาน้ำตากรัง, ผมมันบังภูเข้างเมามัว, โดยปฤกษาว่าจะเลิกคิดเพิกถอน, คงอ้อนวอนจะเล่นเหนจะทั่ว, ไม่เหนใครใจจะแหงระวางกลัว, แต่ส่วนตัวดิฉันเหนไม่เป็นการ,

(ศิริฯ1. เกาะได้นำคำกลอน : 405-406)

ถามว่า เงินบ่อนเบี้ยได้จ่ายใช้ในราชการไปทั่วเป็นกำลังอยู่ปีหนึ่งมากมายมิใช่หรือ เหตุใดท่านกลับว่าบ่อนเบี้ยเป็นโรคร้ายตัดกำลังพลเมืองแลพลทวยหาญไปเสียอีกเล่า ความเห็นของท่านจะผิดไปดอกกระมัง ตรีกตรองดูให้ดีก่อน พุดอย่างท่านเกรงจะไม่มีใครเห็นด้วย

ตอบว่า ท่านมิได้ตรีกตรองดูให้ลึกซึ้ง จึงได้พุดทักท้วงได้แย่งอย่างนี้ โทษของอาการการพนันนั้น มันร้ายแรงราวกับไฟที่เขากลุ้งแร่เหล็กหรือทองแดงซึ่งอยู่ในก้อนแร่ ก็ต้องละลายไหลออกจากก้อนแร่ ความฉิบหายของผู้เล่นเบี้ยเปรียบดุจเอาวัตถุอันใด ไปทิ้งลงไปในบ้ำที่ในเตาไฟนั้น ผู้

เล่นการพนันไม่สามารถจะตั้งสติความดี หรือทำให้ความดีเกิดขึ้นได้ ในระหว่างเมื่อเล่นเสียทรัพย์ออกจากกายไปแล้วเพราะความเสียหายมันลวกมันลนไฟเร้าร้อนสาหัส

เมื่อทรัพย์ของตนหมดสิ้นแล้ว ก็ต้องเอาของบิดามารดาบุตรภรรยาญาติมิตร เมื่อเอาตรงตรงไม่ได้แล้วก็ต้องคิดฉ้อโกงเมื่อคิดฉ้อโกงไม่ได้ก็ต้องตีชิงวิ่งราว ถ้าตีชิงวิ่งราวไม่ได้แล้วก็ต้องปล้นสดมภ์ไปเป็นลำดับฉนั้น ก็เพราะการเล่นเสียลงเท่านั้น เราจึงเห็นว่าการบ่อนเบี้ยนี้เป็นโรคร้ายใหญ่หลวงนัก อาจจะ使人จิตใจกลับเป็นคนใจชั่วร้ายไปได้ ทำให้เพลมเองเสียเวลาทรัพย์เสียร่างกายแลเสียชีวิตร์ ล่วงละเมิดพระราชอาญา เราเห็นว่า การพนันเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องตัดรอนและขัดขวาง มิให้คนตั้งใจอยู่ในความดีแลรักษาความดีไว้ได้ แลทั้งเป็นเครื่องเร่งตีต้อนผลึกใสไล่ขับชักนำน้ำใจคนให้ไหลไปสู่ความชั่ว แลตกต่ำประจำอยู่ในชุมชั่วจนถอนตัวไม่ได้ การพนันเป็นเครื่องขัดขวางห้ามปรามมิให้คนที่เล่นเบี้ยเล่าเรียนศึกษาหาวิชาความรู้ได้ ตัดความเมตตาปราณีแลสามัคคีด้วย

(ศิริฯ2. คำถามคำตอบ : 763-764)

แม้ว่ารัฐบาลได้เงินในปี ๑ มาก ๆ ก็จริง, แต่ได้ทำให้ราษฎรพลเมืองของท่านบอบช้ำระส่ำระสายชั่วร้าย ปนเปื้อนเย็นไปมากกว่าประโยชน์ที่รัฐบาลจะได้, จะไม่ต่างอะไรแก่ประทุรร้ายต่อร่างกายของตัวเองให้บอบช้ำรพภาพ,

เพราะความชั่วร้ายได้เกิดขึ้นจากราษฎรที่เล่นการพนันนั้น, กระทำให้เป็นคนชั่ว ต้องฉ้อโกงต้องลักต้องแย่งชิงวิ่งราวสกดสมมดปล้นฆ่าฟันกันเอง พวกที่เล่นกระทำแก่พวกที่มีได้เล่น ๆ มั่วแต่ตั้งหน้าทำการหากินให้ได้รับความเดือดร้อนเพราะพวกคนเล่น, อันพวกคนเล่นนั้นทั้งผู้ชายแลผู้หญิงเด็กแลผู้ใหญ่ ภิกษุแลสามเณร, แม้ตัวของตัวก็ตัดตัวเองแลหาความเดือดร้อนใส่ตัวเอง แลทิ้งพลอยผู้อื่นร้อนด้วย,

เมื่อบ้านเมืองเต็มไปด้วยคนใจชั่วร้ายจ้องจะคอยฉ้อฉลปล้นสะดมกันอยู่อย่างนั้น, บ้านเมืองนั้น ๆ จะมีกำลังอันใดที่จะต่อสู้แก่ข้าศึกศัตรูภายในภายนอกเล่า, อำนาจของรัฐบาลก็มีแต่น้อยลงไปทุกที, เปรียบประดุจว่าร่างกายของบุคคลที่มีโรค, จะเข้มขึ้นหรือมีเวลาที่จะหาโอกาสตั้งสติอารมณ์หาความงามความดีได้อย่างไร

การจ่ายใช้ของรัฐบาลก็ต้องทวีขึ้นตามเหตุ เช่นตั้งตำรวจตระเวนระแวงนั้น, มิใช่จะตั้งขึ้นได้เปล่า ๆ เมื่อไร, ต้องใช้เงินมาก ๆ เหมือนกัน, พิจารณาเหตุเงินเข้ากับเงินออกก็จะไม่กะไรกันเสียแล้ว, แแต่ควาร้อนความลำบากแลการชว่คนชว่เจริญขึ้นไม่มีเวลาสว่างออกไปได้,

ที่ยอมให้พวกเสรษฐีผูกอากรพนันนั้น, ก็เหมือนยอมให้พวกนี้คิดประทุรร้ายแก่รัฐบาลก็เหมือนกัน

(ตลฯ 5. ว่าด้วยอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย : 1388-1389)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าเทียนวรรณได้กล่าวถึงผลเสียของการพนันเอาไว้ว่าการพนันนั้นเป็นบ่อเกิดของความหายนะทั้งต่อตัวประชาชนเอง และประเทศ เช่น เกิดอาชญากรรมการทำร้ายร่างกายทั้งของญาติมิตรหรือบุคคลอื่น ทำให้เกิดการทุจริตต่าง ๆ และที่สำคัญจะทำให้คนดีกลายเป็นคนเลว ซึ่งเทียนวรรณเปรียบเทียบการพนันว่าเป็นโรคที่ร้ายสำหรับประเทศ

จากการศึกษาเห็นว่าเทียนวรรณไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐยึดเอาอาการการพนันเป็นสิ่งสำคัญ แต่ในทางตรงกันข้ามเทียนวรรณมองว่าการพนันเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมขาดการพัฒนา เพราะคนหลงมัวเมาเล่นการพนันไม่ให้ความสำคัญกับการแสวงหาอาชีพ เพียงแค่หวังจะมีเงินจากการเล่นการพนันเท่านั้น เทียนวรรณจึงพยายามที่จะเรียกร้องให้รัฐยกเลิกการเล่นการพนันเพื่อที่จะทำให้ประชาชนภายในประเทศมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถที่จะพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่เจริญ โดยเทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการเล่นการพนัน การบอกผลดีของการไม่เล่นพนัน เทียนวรรณเสนอให้รัฐจัดหาและส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่สุจริตแทนเพื่อเป็นอาชีพอากรแทนอาชีพอาการจากการพนัน

9.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการมีภรรยาหลายคน

สังคมในขณะนั้นมีค่านิยมในการที่จะมีภรรยาหลายคนโดยเฉพาะในกลุ่มขุนนางข้าราชการ ความนิยมในการมีภรรยาหลายคนในสมัยนั้นเป็นการแสดงถึงการมีอำนาจวาสนาและการสร้างระบบอุปถัมภ์หรือการสร้างฐานอำนาจอีกด้วย

ค่านิยมดังกล่าวนี้เทียนวรรณไม่เห็นด้วยโดยพยายามเรียกร้องให้รัฐออกกฎหมายให้มีภรรยาคนเดียว และเทียนวรรณยังได้อธิบายถึงปัญหาที่เกิดจากการมีภรรยาหลายคนว่าจะทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์ในลุ่มขุนนางเพราะรายจ่ายไม่เพียงพอ ดังตัวอย่าง

ที่ ๒ จะให้มีกฎหมายมีภรรยาคนเดียว ประสงค์จะตัดโศหุ้ยในการไม่มีประโยชน์แก่ราชการให้น้อยลง

(ตุลฯ 5. ว่าด้วยความผั่นละเมอแต่มีไชนอนหลับ : 1355)

คือเมียมารากเง่าเจ้าข้างซ้าย, ดูแทบทั่วท่านขุนนางเป็นอย่างหนา, ที่สองเล่นเป็นพินีนอาผา, ไม่เลือกว่าชายหญิงเอาจริงจัง,

(ศิริฯ1. วิทยาการคำกลอน : 269)

ถามว่าเมียหลายคนผลไหน, ตอบว่าได้เซยชิดสนิทใน, ทักกันไปมิได้เว้นนิรันดร์,

ถามว่าดีมีคุณตุลความคิด, หรือเรื่องฤทธิ์ด้วยวิชาปัญญาขยัน, บันเทาโรคโศกสุสาสาระพัน, หรือะนันต์โทษให้ที่ในกาย,

ตอบว่าเปลืองเวลาชะรรูป, ทั้งซัดซุบทรงรัตนตสลดสลาย, กำเรบโรคลมเอ็นเส้นแลกาย, ทั้งวุ่นวายวิญญาเฝ้าอาวร, ทั้งเปลืองทรัพย์จับจ่ายหลายสถาน, ต้องสมานมิ่งมิตรคิดผ่นผ่น, เช่นรบรบทัพพุ่มตลุมบอน, เป็นเครื่องร้อนกายจิตระคิดระอา,

จึงถามว่าถ้าคนเดียวไม่เคี้ยวคับ, ไม่มากทรัพย์มากศึกษาอุปถุษา, ตัวต่อตัวชั่วดีมีอัตรา, ไม่มากหน้ามากนางจะอย่างไร,

ตอบว่าดีมีผลกังวลน้อย, มิต้องคอยคิดบำรุงสะตั้งไหว, ยิ่งข้าดีมีปัญญามาใน, ทั้งร่วมใจ
ร่วมจิตรสนิทนาง,

(ศิริฯ 2. กามาทีนะวะกะธา : 696-697)

จากการศึกษาโลกทัศน์ที่มีต่อการมีภรรยาหลายคนกล่าวโดยสรุปคือ เทียนวรรณไม่เห็นด้วยกับค่านิยมในการมีภรรยาหลายคน โดยเทียนวรรณพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการมีภรรยาหลายคนเช่น ทำให้สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง มีความวิตกกังวลไม่สบายใจ และที่สำคัญเทียนวรรณเห็นว่าการมีภรรยาหลายคนนั้นเป็นบ่อเกิดของการฉ้อราษฎร์การทุจริตอีกอย่างหนึ่ง

9.1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อการแต่งกาย

การแต่งกายของคนไทยในสมัยนั้นชาวตะวันตกส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไร้อารยธรรมและดูถูกวัฒนธรรมการแต่งกายของไทย เนื่องจากการแต่งกายของคนไทยส่วนใหญ่หากเป็นผู้ชายจะไม่นิยมสวมเสื้อเนื่องจากสภาพอากาศร้อน เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการแต่งกายนั้นเป็นอีกนโยบายหนึ่งของรัฐดังปรากฏมีประกาศเกี่ยวกับการแต่งกาย 2 ฉบับด้วยกันคือ ประกาศห้ามการแต่งกายไม่สมควร และประกาศห้ามคนแต่งตัวไม่สมควรให้ไปมาในพระราชฐานที่เสด็จออก ซึ่งจากประกาศดังกล่าวนี้ก็ทำให้สินค้ากลุ่มเสื้อผ้า รองเท้า ร้านตัดผ้า มีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งบรรดาข้าราชการใช้บริการกันมากซึ่งมีทั้งร้านของคนจีน และห้างฝรั่ง (ชัย เรื่องศิลป. 2519 : 328-329) นอกจากนั้นอาจพิจารณาจากชุดข้าราชการในสมัยนั้นที่สวมเสื้อคอแบะผูกเนคไท สวมถุงน่องรองเท้า และนุ่งโจงกระเบน ต่อมาจึงได้ออกแบบเพื่อความเหมาะสมกับสภาพอากาศคือทำเป็นเสื้อ ราชประแตน เข้ามาใช้แทน จากลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและการตื่นตัวในการแต่งกาย

จากวรรณกรรมเทียนวรรณเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการแต่งกายดังจะเห็นจากการที่เทียนวรรณนิยามที่จะแต่งกายตามแบบตะวันตกคือสวมถุงน่องรองเท้าเป็นประจำดังตัวอย่าง

เหมือนตัวเราทุกวันนี้ ถ้าจะให้นั่งราบกับพื้นแล้ว เชื่อว่าอายุจะสั้นเข้าเปนนแน่ ตามที่เราได้
คอยสังเกตุ เราจึงเข้าใจเปนนแน่ว่าการนั่งเก้าอี้ แลรับประทานอาหารใช้ช้อนช้อนต้อมือบริโภค
แลสวมถุงน่องรองเท้า สวมเสื้อชั้นในชั้นนองแลคลุมหมวกกางร่มกัน เปนดีแนกว่าที่จะไม่ทำอย่าง
นี้วันเสียแต่ตัวเราเปนครนอาพิภ ที่จะใช้สวมรองเท้ามิได้ เพราะสวมเข้าแล้วเดินไปก็จลัม เห็นเป
นกรรมของเราแม้ ผลของอะกุศลที่ทำไว้ติดตามบิบัคัน มิให้มีความสุขได้เช่นเขาทั้งหลาย

(ตลุฯ 4. ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า : 1203-1204)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้กล่าวถึงพัฒนาการการแต่งกายของคนไทยในสมัยก่อน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการแต่งกายที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจึงสามารถอธิบายถึงโลกทัศน์ของเทียนวรรณได้อีกแนวทางหนึ่งว่าเทียนวรรณเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายเพื่อความเหมาะสมกับยุคสมัย

เทียนวรรณกล่าวถึงพัฒนาการการแต่งกายของคนไทยเริ่มจากในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่าเจ้านายจะไม่นิยมสวมเสื้อ ผู้ชายก็จะตัดผมทรงมหาดไทย ผู้หญิงก็จะไว้ผมถอนไรจุกตัดผมเกรียนหน้าสั้นท้ายยาวและห่มผ้าแพรสองชั้นสีต่าง ๆ จะไม่นิยมสวมเสื้อ และประดับด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น แหวนรังแตนนพเก้า ต่างหู สายสร้อย กำไลกำนบัว สำหรับข้าราชการเมื่อจะเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ก็จะนุ่งผ้าปุมเขมร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์จะทรงฉลองพระองค์เสมอ ซึ่งเป็นแบบอย่างให้เจ้านายฝ่ายในและฝ่ายหน้าทรงผมแบบเดิม ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทรงผมจากทรงมหาดไทยเป็นการไว้ผมทั้งศรีษะ และนิยมการสวมเสื้อ สวมถุงน่องรองเท้าเป็นต้น ดังตัวอย่าง

คือเราเกิดเมือง จุลศักราช ๑๒๐๔ ปีขาลจัตวาศกในรัชกาลที่ ๓ ตรงแก่วันที่ ๑ เดือนกรกฎาคม ร.ศ ๓ เมื่อรู้ความจำได้แน่ตั้งแต่อายุได้ ๕ ขวบมา เห็นประเพณีของไทยเรา เจ้านายไม่สวมเสื้อ ผู้ชายตัดผมมหาดไทยไว้ผมย่นโกนล้างผู้หญิงถอนไรจุกตัดผมเกรียนหน้าสั้นท้ายยาว ผู้หญิงแก้เวลาออกหน้านุ่งผ้าเชมทองตามลิตงา ห่มผ้าแพรสองชั้นผู้ชายนุ่งยกเปนธรรมดา ต่อหน้าหนาวจึงจะสวมเสื้อ แต่ในราชการถ้ามีการแหกสวมเสื้ออย่างน้อยแลเสื้อกรุย ถ้าไม่ใช้ราชการนำหนาวก็สวมเสื้อยี่ปุ่น ถ้าผู้หญิงสาวคราวเทศการห่มแพรสีต่าง ๆ ชั้นเดียว ต่อผู้ตีหรือมีการบ่าวสาวจะได้ห่มแพรสองชั้นบ้าง ส่วนเครื่องประดับกายก็คือต่างหูมักใช้รูปพวกเต่าร้าง แลสายสร้อยสพายแล่ง แหวนประดับแหวนสามยอดแหวนรังแตนนพเก้า สร้อยข้อมือแรกไม่เห็นใครแต่งฟั่งเกิดหน้าตาขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ถ้าเด็กพลเรือนก็ผูกแหวนรอบแลปวหล้ากำไลกำนบัว กำไลก็ใช้เงินแลนาคแลทองบ้างตามที่มีแลจน ข้อมือแลเท้ามักผูกกรุปูปูแลปลาเต่าหอยต่าง ๆ แต่จีแลเสมาเป็นธรรมดาแต่งติดตัวเด็กมาแต่ไร ถ้าสวมเสื้อก็ใช้คุมทองโปร่งรูปผลมยม แต่บุราณมาเราเห็นผู้หญิงผู้ชายสวมหมวกกะหลาป่าติดลูกไม้เทศ ครั้นในรัชการที่ ๔ ทรงประจารหมวกกะหลาป่า ออกประกาศว่ามันงามอย่างไร ให้เอาหมวกติดไว้กับประกาศด้วย ที่บ้านประดู่พระบรมมหาราชวังตั้งแต่นั้นหมวกกะหลาป่าก็ชาลงในหมู่คนในกรุง แต่ชาวบ้านนอกยังใช้อยู่บ้าง

แต่ถ้าหน้าเทศการตรุษสาทเข้าพรรษา ไปทำบุญตักบาตที่วัดจึงจะแต่งเต็มทีตามใสมัยนั้น ถ้าเป็นการดกนจุกลงท่าแลขันหมากบวชนาค บ่าวสาวเหล่านี้ แม้ไม่มีก็ต้องหีบยืมกันแต่งให้เต็มที.....

การกิจแลสิ่งที่กล่าวมานี้ เราจำได้เพราะโตแล้ว เห็นเจ้านายผู้ใหญ่เข้าวังทรงลาอย่างตาดแพรสี นวน มีแต่พระองค์เห็นพระฉวี ดำแดงขาวเหลือง ข้าราชการก็นุ่งปุมเขมรเปนองอย่างภูมิที่สุด แต่เมื่อจะเข้าในท้องพระโรงก็นุ่งตามยศมีสองปักเปนต้น ถ้าท้าวนางฝ่ายในก็นุ่งจีบ

ครั้นรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ท่านทรงฉลองพระองค์เสมอแลทรงใจไม่ทรงจีบ เจ้านายข้าราชการก็ต้องกระทำตามตลอดกันทั้งฝ่ายในแลฝ่ายหน้า แต่

เจ้านายฝ่ายในยังไม่ใคร่จะทรงฉลองพระองค์ทั่วกัน แต่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแลพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงฉลองพระองค์เสมอทุก ๆ พระองค์ แต่ยังตัดผมตามเดิมอยู่ทั้งผู้ดีแลไพร่

ครั้นในรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนแปลงการตัดผมไว้ผมทั้งสี่สรวลเสื่อราชปาแตนสวมถุงน่องสอด รองเท้า ยืนใฝ่หน้าอมเศียรค่านับ.....

กิจการที่จัดขึ้นใหม่ไม่เรียกว่าประเพณี ต้องเรียกว่าขนบธรรมเนียม แต่ขนบธรรมเนียมนั้น ต้องเข้าใจว่าเป็นการดีความดีแล้ว ดามีได้จัดได้ตั้งขึ้นไว้เป็นธรรมเนียม

อันประเพณีนั้นจะดีหรือไม่ดีไม่ประสงค์ หมายความว่าเราได้ถือได้ทำกันเป็นมาอย่างไร แล้วตามเพศบ้านเพศเมืองของเขา

(ตลข 5. ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลกย์ : 1438-1441)

จากการที่เทียนวรรณแต่งกายตามแบบตะวันตกโดยการสวมถุงน่องรองเท้า และการได้กล่าวถึงพัฒนาการของการแต่งกายของคนไทยในแต่ละสมัยว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละสมัยนั้นจึงเป็นการแสดงทัศนะของเทียนวรรณว่าเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพื่อที่จะให้เป็นไปตามยุคสมัย

9.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการผสมผสานประเพณีวัฒนธรรมไทย

เทียนวรรณเห็นว่าประเพณีวัฒนธรรมของไทยนั้นได้รับการผสมผสานมาจากหลาย วัฒนธรรมด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น เขมร มอญ จีน หรือแม้แต่ชาติตะวันตก ดังจะเห็นได้จากการแต่งกายหรือการสร้างและตกแต่งบ้านที่อยู่อาศัย ที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมของหลาย ๆ ชาติ เช่น สมัยรัชกาลที่ 3 การตกแต่งอาคารบ้านเรือนหรือวัดวาอารามต่าง ๆ จะนิยมแต่งตามแบบจีนเช่น การประดับด้วยกระเบื้องดินเผาตามพระอุโบสถเป็นต้น ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ความนิยมในการตกแต่งและการสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ นิยมตามแบบตะวันตก ดังตัวอย่าง

ประเทศสยามของเรา ก็มีประเพณีอยู่มากมายหลายอย่างตามบุคคลสูงต่ำ คือไทยลาวเขมร รามัญญวนจีนกะเหรี่ยงของแขกฝรั่ง ระคนปนกันอยู่หลายชาติ ครั้นปนกันมานานเข้ากลายเป็นไทยไป แต่จะหาไทยแท้หนักก็จะยากอยู่ เพียง ๓ ชั่วบุคคลก็ทั้งยากเสียแล้ว

(ตลข5. ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลกย์ : 1437)

เขารือนเคหาที่ใช้ฝาลูกประกลทำด้วยไม้สักแลฝากะแซงอ่อนแต่ทรงสูงได้ถุนขึ้นกระบือเดินลอดไปได้ ให้อหลังคามุงจากเป็นพื้น แลไม้อกล้ำทำกันสาดแลปีกนกปูกระดานยามตลอดเรือนกล้วอับบริ ไม้อกล้ำมุงกระเบื้องถือวกันว่าเกินวาสนา แต่เราเชื่อว่าเขายังโง่อยู่มากเป็นพื้น

สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยโดยเฉพาะเสื้อผ้า หรือ ผ้า ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นถึงค่านิยมในการใช้ผ้าที่ทอใช้กันเองของคนในสังคมสมัยนั้นเริ่มหมดไป ขณะเดียวกันเทียนวรรณยังได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศแต่กลับรับเอาสิ่งที่ไม่ดีกลับเข้ามา เช่น การดื่มสุรา ซึ่งเทียนวรรณมองว่าเป็นการนำเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาต่อประเทศให้เป็นชาติที่มีความเป็นศิวิไลซ์ ดังที่เทียนวรรณกล่าว “ท่านเป็นฝรั่งอยู่แต่กินกับเล่นเท่านั้น”

สภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงมีการรับเอาวัฒนธรรมและค่านิยมในการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในวงสังคมชนชั้นสูง ขุนนางหรือข้าราชการในสมัยนั้นก็เป็นอย่างอื่น กลุ่มคนหนึ่งที่นิยมในวิถีชีวิตดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแต่งกาย ดังเราจะเห็นได้จากการที่สยามประเทศได้ออกแบบชุดสำหรับข้าราชการออกมาใช้เนื่องในโอกาสต่าง ๆ มากมาย เช่น ชุดพระราชทาน

เทียนวรรณมองว่าค่านิยมที่ข้าราชการรับมาดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่ทำให้กระทำให้ไปในลักษณะของการเห่อของใหม่โดยไม่เข้าใจว่าสิ่งที่รับเข้ามานั้นเป็นอย่างไร ซึ่งการกระทำของขุนนางข้าราชการในลักษณะดังกล่าวนี้เทียนวรรณไม่เห็นด้วยเนื่องจากเป็นการสิ้นเปลืองโดยใช้เหตุ ซึ่งทำให้ขุนนางบางคนใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินฐานะของตนเองและทำให้เกิดหนี้สิน ดังตัวอย่าง

หนึ่งเราได้พิเคราะห์ดูข้าราชการบางท่านบางนาย ได้ชุดโซมเพราะเครื่องอุปโภคบริโภคที่เห่อหรือเข่งทะเยอทยานไปตามเขาที่มั่งมี มากมายหลายท่านนักยิ่งคนหนุ่ม ๆ ในสมัยนี้ ก็ยังใช้ทรัพย์แรงที่สุด ได้พล่าทรัพย์สมบัติของบิดามารดาลงเสียหลายหนึ่งละมาก ๆ ที่บิดามารดามีกำลังไม่พอจะอุดหนุนก็โซมไปตามกัน เว้นไว้แต่ท่านที่มีวิทยาความรู้เครื่องประดับสำหรับบุรุษเรียกว่า (ครุฑาลังการ) เปนรัตนอยู่ในตัวก็พอรับรองไปได้ โดยทุกวันนี้ได้โปรดเกล้าพระราชทานเงินเดือนเบี้ยเลี้ยงเพียงพอสมควรแก่คุณวุฒิ แลตำแหน่งหน้าที่แห่งราชการ ผู้ที่ไม่มีวิชาความรู้ระดับกายใจไปไปป้อมารตดื้อกักตักค้ำคู้ม้าเทศสูงเท้าแพระรองเท้าสั่งมาแต่ลอนดอนไป ๆ หนักเข้าก็โซมฝรั่งฟุ้งฟ้างต่างประเทศลงหมอบอยู่เป้นดังเรากล่าวนี้เนื่อง ๆ เหมือนนี้ทานเรื่องที่มีวักกินแต่หมูไม่กินน้ำชาแก้วบ้าง

ตามเหตุผลที่เรากล่าวนี้ไม่ประสงค์จะถากถาง ประสงค์จะชี้พยานให้เห็นว่าเรา (ไทย) เปนแต่รับหรือแก้ตัวเท่านั้น ไม่ได้ส่งหรือผูกหรือทับเขาบ้างเลย ดูไม่เลือกไม่เว้นว่ากิจการอย่างใด ตกอยู่ในต้องเอาจุมูกเขาหาใจแทบทั้งสิ้น

(ตุลฯ 2.ว่าด้วยวิชาเล่นแต่กล่าวให้เจือประโยชน์ : 378-379)

สังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีการเปิดรับเอาค่านิยมแบบตะวันตก และได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลาย ดังจะเห็นได้จากกลุ่มชนชั้นสูงและขุนนาง

ข้าราชการในยุคดังกล่าวนั้นนิยมที่จะสร้างและตกแต่งบ้านตามแบบตะวันตก มีการส่งรถยนต์เข้ามาใช้มากยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งของเหล่านี้นับว่าเป็นของใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยดังกล่าว และนอกจากนั้นยังมีการตั้งสโมสรต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ดังตัวอย่าง

เช่นแต่ก่อนไปไหนคนเดียวก็ไป ครั้นได้รับสัญญาบัตรเป็นนักเรียนขึ้น ก็มีเครื่องหมายเช่นเนติบัณฑิตย์ จะไปไหนคนเดียวหรือจะนั่งรถเงินลากก็เกิดไปได้ขึ้น แม้ว่ามรดกตกทอดหรือสืบล้อของตัวแล้ว ก็ยังต้องหาม้าคู่ที่ได้สืบ แม้ว่ามีม้าคู่เทียมมรดกแล้วก็ต้องจะหารถยางแลสักรมกงเป็นเหล็กแลทองเหลืองแดงต่อไปอีก หรือเขย่งขึ้นไปถึงรถมอเตอร์คาร์อีก การที่เปดดังกล่าวมานี้ได้เกิดขึ้นเพราะความโง่เขลาที่ถือตัวจนทั้งสิ้น บางคนก็มีสตืออยู่บ้างก็ได้สกดใจของตนไว้ด้วยสติสัมปะชัญญะ มิให้ออกมานอกหน้าได้บางคนก็เมาจนเผลอสะติปล่อยไหลรั่วออกมานอกหน้าจนผู้อื่นเห็นเหตุเหล่านี้มาแต่ความโง่เขลาที่ถือตัวไม่ถือตนทั้งนั้น

(ตุลย6. แมกคาซันที่ 11 : 1949)

การมีค่านิยมในการใช้ชีวิตแบบตะวันตกของขุนนางข้าราชการนั้นเทียบวรรณคดีเห็นด้วยแต่อย่างใด โดยเทียบวรรณคดีมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงแค่เปลือกนอกเท่านั้นมิได้เป็นสิ่งที่สำคัญของการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด และยังเป็นการกระทำที่โง่เขลาขาดสติปัญญาในการคิดพิจารณา และเป็นหนทางที่นำไปสู่ความหายนะของขุนนางเหล่านั้นอีกด้วย

10. โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติ

มนุษย์อยู่ได้ด้วยอาศัยและพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในยุคสมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จักการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ มนุษย์จึงจำเป็นต้องพึ่งพาธรรมชาติ เมื่อสังคมมนุษย์พัฒนาเพิ่มมากขึ้นมนุษย์จึงได้คิดค้นเทคโนโลยีต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น และการที่มนุษย์ได้อาศัยพึ่งพาธรรมชาตินี้เองจึงทำให้มนุษย์มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นอย่างดี และธรรมชาติก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของสังคม กล่าวคือ สังคมที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันได้แก่ แร่ธาตุ ป่าไม้ ย่อมมีส่วนส่งเสริมความอยู่ดีกินดีและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของสังคมมนุษย์ (อานนท์ อาภาภิรม. 2515 : 7)

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ในว่าจะเป็นป่าไม้ หรือแร่ธาตุต่าง ๆ ซึ่งในช่วงสมัยดังกล่าวได้มีการนำเอาทรัพยากรทางธรรมชาติ

เหล่านี้นำมาใช้เพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศมากยิ่งขึ้น ซึ่งเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของไทยเทียนวรรณได้กล่าวไว้ในวรรณกรรม ว่าการที่ไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์นั้นนับว่าเป็นประเทศแก้ว ดังตัวอย่าง

ในระหว่างรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นเดิมแรกก้าวเข้าในเงาศิวิลัย, แม้มายังยวดเท่าหรือเสมอชาติยุโรป, ก็เพียงที่ ๒ ของญี่ปุ่นในความเจริญของมหาชนชาวสยามก็เอาเถิด,

โดยเหตุว่าประเทศสยาม ในพื้นแผ่นดินแลแม่น้ำลำคลองไม่เลือกว่าทิศใดตำบลใด ย่อมเต็มไปด้วยทรัพย์สมบัติที่ประเทศเราคิดเห็นแล้วก็เปนได้ทรัพย์ใช้,

(ตุลฯ 4.คำนำ : 934)

จากความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวนั้น เทียนวรรณจึงเห็นว่าไทยควรที่จะจัดตั้งหน่วยงานสำหรับที่จะค้นหาทรัพยากรที่มีภายในประเทศเพื่อที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเทียนวรรณให้ชื่อกรมว่า กรมตรวจสอบได้สวนธาตุ ซึ่งในสมัยนั้นรัฐได้ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ใน พ.ศ. 2434 ซึ่งทั้ง 2 กรมนั้นมีลักษณะการทำงานคล้ายกันคือทำหน้าที่ในการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ ดังตัวอย่าง

ที่ ๑๙ จะตั้งกรมตรวจสอบได้สวนธาตุต่าง ๆ อันมีในประเทศสยาม มีเหล็กแลทองแดง ทองคำ เงิน ตะกั่ว แลพืชพลอยศิต่าง ๆ อันมีในพื้นแผ่นดิน

(ตุลฯ 5.ว่าด้วยความผืนละเมอแต่มีไชนอนหลับ : 1357)

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติของเทียนวรรณจะเห็นว่าเทียนวรรณมีทัศนะที่สอดคล้องกับแนวนโยบายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของรัฐในขณะนั้น และเพื่อความเข้าใจโลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติของเทียนวรรณได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาแบ่งการศึกษาออกเป็น

1. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ
2. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านอาหารเพื่อการยังชีพ
3. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านยารักษาโรค
4. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่มีผลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์

10.1 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเห็นคุณค่าของธรรมชาติสัมพันธ์กับเศรษฐกิจของประเทศ โดยจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณเสนอให้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาแปรรูป การนำมาใช้ในการก่อสร้าง และนำมาเป็นสินค้าเพื่อการส่งออก โดยเทียนวรรณกล่าวย้ำเสมอว่าการที่ประเทศมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดม

สมบูรณ์โดยเฉพาะแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น สังกะสี ดีบุก ทองเหลือง หรือแร่รัตนชาติต่าง ๆ นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยพืชสัตว์ที่เป็นอาหารแก่มนุษย์ หรือ นำมาเป็นสินค้าเพื่อการส่งออกก็จะทำให้ประเทศชาติพัฒนาได้ ซึ่งนับว่าเป็นประเทศแก้ว ตามคติความเชื่อใน ไตรภูมิ พระร่วง ดังตัวอย่าง

ถามว่าแก้วที่ ๑๒ นั้นมีประเภทพิศดารประการใด

ตอบว่าแก้วที่ ๑๒ นั้นกล่าวคือประเทศใด.....แลในประเทศนั้นมีฤดูเป็นกลาง ๆ ไม่ร้อนนักไม่เย็นนัก มีฝนตกใน ๔ เดือน น้ำท่วมแผ่นดินอุดมดีด้วยอุตุจะเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารก็ย่อม บริบูรณ์ได้ผลมาก, มีไม้ต่าง ๆ ใช้ได้เป็นสัมภาระในการก่อสร้าง, แลใช้ได้ในการประกอบโอสถแก่โรค, พื้นแผ่นดินมีสรรพแร่อุดมมีแก้วเจดสีมี ๘ อย่าง คือ เพชรตีมีเม็ดแดงเขียวแสงมระกาศีเหลืองสดบุศราคัม สีแก่กำโกเมนเอกสีหมอกเมฆนิลภาพ มุกดาหารสีหมอกมัว สีสลับเพทาย สว่างนเปนสายเพชรทูล, แลยังแก้วที่เกิดในตัวสัตว์จุเขียวแลคชเป็นต้น, แลแร่ทองคำแร่เงิน ทองแดงทองเหลือง สังกะสีดีบุก พรอดชินอังเลอสารต่าง ๆ ที่เกิดเองเป็น แม้ว่าในลำน้ำจืดหรือบึงบางบ่อก็ย่อมมีมัจฉาเต่ากุ้งหอย ที่จะเปนอาหารเลี้ยงมนุษย์ในประเทศหรือนำไปขายเปนสินค้า, แม้น้ำจืดน้ำเค็มก็เต็มไปด้วยหมู่มัจฉาชาติเต่ากุ้งหอย อันจะเปนอาหารแลสินค้าขายแก่นานาประเทศ, ในบ้านเมืองก็ปราศจากคนพาลโจรผู้ร้าย, แลไกลห่างจากการศึกสงครามอันจะยกมาย่ำ ยี่, มีโอกาสที่ราษฎรจะได้เล่าเรียนวิชาแสวงหาทรัพย์สมบัติทางสวรรค์นฤพาน, ตามกำลังแห่งตน ๆ

ประเทศที่อุดมตามเหตุการณ์ที่ได้กล่าวมานี้, ก็นับว่าเป็นประเทศแก้ว, มนุษย์ที่ได้เกิดได้อาศัยอยู่ในประเทศที่อุดมเช่นนี้ ก็นับว่าเป็นบุญลาภของมนุษย์มนุษย์นั้น,

(ตลข 1. ว่าด้วยรัตน : 18-19)

บ้านเมืองที่มีเขตรแดนกว้างใหญ่หลายร้อยหลายพันไมล์ มีลำแม่น้ำจืดไหลตลอดด้นปลาย มีฝนตกต้องตามฤดูเป็นปรกติน้ำท่วมแผ่นดินปีละ ๔ เดือน เาะปลูกสิ่งใดก็งอกงามเปนง่ายมีผลแลดอกก็ดกดีรสแห่งพะลาผลก็โอชาอะห่อยเปรี้ยวหวานมัน พืชตามภูตคามที่ขึ้นเองเปนเอง เช่น ไม้ขรสักตะเคียนไม้แดง เคียนประดู่ชิงชันฝาง แลสรรพรุกขชาติดิณชาติ ที่เป็นต้นเปนลำเปนเถาเปนกอ ใช้ทำกิจการยัฎฐานพาหะนะแลเยาเรือนเปนภาชนะเครื่องใช้ แลเปนยาแก้โรค แลเปนอาหารเครื่องเลี้ยงชีพ ก็ย่อมมีบริบูรณ์ ใครมีปัญญามีทรัพย์มีกำลังพาหะนะความเพียร ก็แสวงหาแลนำมาซื้อขายแลบริโภคใช้สอยไม่ต้องซื้อ

ในลำน้ำจืดก็ประกอบไปด้วยกุ้งปลาแลหอยปูต่าง ๆ ใครมีกำลังความเพียรก็แสวงหาขายไม่ต้องซื้อ

ในน้ำเค็มตามอ่าวชายทะเล ก็ประกอบไปด้วยกุ้งปลาเต่าหอยตามแต่ผู้มีทรัพย์ แลกำลังเรี่ยวแรงจะแสวงหาไม่มีใครจะขัดขวาง

ในป่าบนบกก็ประกอบไปด้วยหมู่สัตว์จัตุบาททวิบาทมฤกชาติที่ซากรฝูงนกต่าง ๆ ซึ่งเนื้อเปนอาหารแลขนกระดูกเปนยา แลเครื่องประดับตกแต่ง ดีแลเขาเล็บเขี้ยวงานอมีประโยชน์ซื้อขายได้

ไม่ต้องซื้อ ในพื้นดินแลภูเขาก็มีลำธารแลมีแร่ธาตุต่าง ๆ มีเหล็กเป็นต้น แลบ่อหิริยสุวรรณรัตน์ ทั้ง ๗ ศี ก็มีรอบมณฑลแห่งประเทศ

บ้านเมืองที่ประกอบไปด้วยผลประโยชน์ทั้งทางน้ำทางบกแลปรกตงตอน ในนาในสวนห้วยธารแลลำคลองแม่น้ำอ่าวทะเลต่งนี้ก็ได้ชื่อว่าเป้นบ้านเมืองอันอุดมประเสริฐวิเศษอยู่แล้วในฐานะที่แต่ถ้าผู้คนน้อยก็ไม่สามารถจะรักษาอาณาเขตร์ประเทศอันอุดมของตนไว้ให้คงเป็นอิศรภาพอยู่ได้

ถ้าบ้านเมืองอุดมดีเช่นกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ผู้ชนก็บริบูรณ์เอนกนับด้วยโกฏิเต็มทั่วไปในชนมณฑลอันนั้นแล้ว ก็ย่อมมีกำลังมาก สัตว์ก็ยำเกรงอยู่มากแล้ว

แต่ทว่าถึงกระนั้น ถ้าราษฎรอะนาถายากไร้ไม่บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติบ้านเรือนมากกว่าคนมั่งมี กำลังบ้านเมืองก็ยิ่งอ่อนอยู่ จะจัดเอาเป็นเข้มแข็งก็ยังไม่ได้

ถ้าราษฎรบริบูรณ์เปนเศรษฐีพ่อค้ามากด้วยกันเป็นพื้น มีทรัพย์ในเรือนอย่างต่ำเพียงควลจะพันบาทขึ้นไป ก็ได้ชื่อว่าบ้านเมืองมีกำลังมากอยู่แล้ว แต่ทว่ายังไม่เหมือนที่ราษฎรแลขุนนางเศรษฐีเจ้านาย มีสติปัญญาวิชาต่าง ๆ มากเต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง

(ศิริฯ1. ความดำริห์รำพึง : 321-323)

อันผลในไทยเราเข้าที่หนึ่ง ดุลซึ่งยอดสินค้ำมหาสาร ไม่ขรสักที่สองรองประธาน ได้ใช้การปลูกสร้างทุกอย่างไป พริกไทยดำทำข้างทิศตะวันออก ได้ขายนอกนาประเทศวิเศษใหญ่ เป็นที่สามตามฉันทคิดประดิษฐ์ไว้ ฝ่ายแลไม้แดงฝางก็อย่างกัน เป็นที่สี่มีไม่มากหากที่ขาย ที่ห้ารายปลาทุคมะหันท์ ขายที่แลมาละยูร์ด้วยกัน ชีฝั่งบันหนังเขาเพลาลงมา

(ศิริฯ2. โลกานุมติคำกลอน : 742-743)

เทียนวรรณเห็นว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อประเทศในด้านการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและยกระดับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนภายในประเทศให้ดีขึ้น ดังที่เทียนวรรณกล่าวเอาไว้ว่า เมื่อประเทศนำเอาทรัพยากรทางธรรมชาติเป็นสินค้าส่งออกมากขึ้นก็จะทำให้ระบบเศรษฐกิจภายในประเทศดีขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้นก็ทำให้โจรผู้ร้ายลดลงเพราะประชาชนมีโอกาที่จะทำมาหากินจากความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเหล่านั้นได้

10.2 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านอาหารเพื่อการยังชีพ

เทียนวรรณเห็นว่าธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีภายในประเทศนั้นมีประโยชน์ในการดำรงชีพของคนภายในประเทศ คือ เป็นอาหารของพลเมือง เป็นอาหารของคนทั้งประเทศ ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในสมัยนั้นมีมากมายดังที่เทียนวรรณกล่าวว่าจะใช้มากมายแค่ไหนความอุดมสมบูรณ์ก็ยังคงมีอยู่ ดังตัวอย่าง

ประเทศไทยฝีมือผู้สืมาศ, พกพาซาตังอองความเสียดสี, ทังอองเอ็งอยู่ในป่าทั้งดาปี, มิได้มีใครผะดุงบำรุงมัน, ที่ปลูกสร้างถางไร่ใช้ดำหว่าน, จึงตระการลำต้นผลมะหันท, ที่อองงามตามนัทธิก็มีครัน, จะตัดฟันสักเท่าใดก็ไพบูรณ์,

อนึ่งภูเขาเหล่านินทั้งดินแร่, เป็นคุณแก่บ้านเมืองไม่เปลืองสูญ, ในทิศออกตกเหนือเหลือประมุล, ฝ่ายทิศบูรพ์ธารเขาเราชำนาญ,

อ่าวสยามตามฉวากคือปากน้ำ, ผลประจำหอยปลาช่าชมาน, ในน้ำจิตพิชนม์จกทั่วสาธารณ, เปนอาหารพลไพร่ในแผ่นดิน,

(ศิริ 2. วิจารณ์ญาณคำกลอน : 1108)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเสนอให้นำเอาทรัพยากรมาแปรรูปเพื่อที่จะเก็บเอาไว้เป็นอาหารในกองทัพเพื่อความสะดวกสบาย และสามารถเก็บเอาไว้รับประทานได้เป็นเวลานานซึ่งปรากฏในข้อเสนอนี้ใน 34 ข้อ ดังนี้

ที่ ๓๑ จะทำเนื้อสัตว์ต่าง ๆ มีมีจกเช่นปลาทุเปนต้น ให้สุกสำหรับใส่ประปองไว้กินได้ช้านาน แลเปนอาหารสำหรับกองทัพเมื่อคราวขัดข้องจะหุงต้มไม่ได้ไม่ทันธุระในเวลามีดค่าจำเป็น

(ตลข5. ว่าด้วยความผืนละเมอแต่มีใช้นอนหลับ. : 1359)

ประโยชน์จากธรรมชาติในด้านอาหารเพื่อการยังชีพนั้นเทียนวรรณได้เสนอให้เห็นถึงวิธีการแปรรูปหรือการถนอมอาหารแบบใหม่คือ อาหารกระปอง หากพิจารณาสภาพสังคมในสมัยนั้นการแปรรูปอาหารในลักษณะอาหารกระปองขึ้นใช้เองภายในประเทศนั้นผู้ศึกษาเชื่อว่ายังคงไม่มีปรากฏนอกเหนือจากการนำเข้าจากต่างประเทศ เนื่องจากในสมัยดังกล่าวยังคงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติดังนั้นการที่จะเก็บรักษาอาหารเอาไว้รับประทานได้นาน ๆ นั้นส่วนใหญ่จะไม่ค่อยนิยม ขณะเดียวกันการแปรรูปอาหารในสมัยนั้นยังคงทำตามรูปแบบเดิม เช่น การตากแห้ง หรือการหมักดอง ฉะนั้นข้อเสนอของเทียนวรรณเกี่ยวกับอาหารกระปองผู้ศึกษาเชื่อว่าเป็นการรับเอาอิทธิพลจากตะวันตกเพราะเทียนวรรณมีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศและติดต่อกับชาวต่างประเทศด้วย

10.3 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ในด้านยารักษาโรค

สังคมไทยในสมัยก่อนนิยมนำเอาสมุนไพรต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติมาปรุงเป็นยารักษาโรคมาช้านานเนื่องจากความเจริญของแพทย์แผนใหม่ยังไม่ได้แพร่หลาย ดังนั้นประโยชน์ของธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งที่ยังคงอยู่คู่สังคมจนถึงปัจจุบันคือ การนำมาทำเป็นยารักษาโรค ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทยได้อีกอย่างหนึ่ง

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมของเทียนวรรณปรากฏการนำเอาธรรมชาติมาปรุงเป็นยา รักษาโรค ดังจะเห็นได้จากการเผยแพร่สูตรยาสมุนไพรสำหรับหญิงมีครรภ์ ดังเช่นยาธาตุ ดำรง ดังตัวอย่าง

เมื่อครรภ์ได้ ๕ เดือน ให้ทำยาของไว้สำหรับตน ทำได้เองก็ดีหรือทำไม่ได้ก็ให้ชนชายฉาว มหา (ยาธาตุดำรง) ที่หมอวรรณทำขายเลี้ยงชีวิตอยู่นั้น ได้ยามงักดี หรือได้ยาที่เขาต้องไว้แล้วก็ดี ถ้าทำได้เองก็ให้ทำเอาตามตำราที่ได้บอกไว้ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ยาธาตุดำรง

คือให้เอาไฟล ๑ ชิง ๑ กะทือ ๑ กะชาย ๑ ว่านนางดำ ๑ ตะไคร้ ๑ หัวหมู ๑ เจตมุดเพลิง ๑ ข้าพูล ๑ สะค้าน ๑ ชะลูด ๑ ชะเอมเทศ ๑ ชะเอมไทย ๑ กระเทียม ๑ ประเพ็ชร ๑ เถาคันแดง ๑ เถาว์เปรียง ๑ ผีวมะกรูด ๑ ลูกจันทน์ ๑ เทียนทั้ง ๕ อย่างละ ๑ กระวาร ๑ กานพลู ๑ พริกไทย ๑ ดีปลี ๑ อบเชย ๑ แก่นขนุน ๑ แก่นสนเทศ ๑ แก่นฝาง ๑ เสน ๑ แก่นกรักขี ๑ แก่น แกล ๑ กฤษณา ๒ กล้าผัก ๑ ขรดอก ๑ เทพาโร ๑ จันทเทศ ๑ จันทนา ๑ แก่นขี้เหล็กเลือด ๑ แก่นแสมสาร ๑ แก่นแสมทะเล ๑ เอาหนักสี่ละ ๑ บาท เท่ากันทุกสิ่ง แต่การะบูรเอาหนัก ๔ บาท ต่ำให้ปนเอาฝ้ายขาวบางห่ออย่างให้แน่นนัก เพราะยาจะพองออก คิดน้ำหนักยาอยู่ใน ๘๔ บาท ให้เอาสุราโรง ๑๒ ทนาน ๘๓๐ ต้องไว้กว่าจะถึงเวลาที่คลอดบุตรแล้ว จะได้กึ่งในระหว่างอยู่ไฟมือ ละถ้วยชา ยาขนานนี้ถ้าใจดี ๆ ท้องสาวจะไม่อยู่ไฟเลยก็ได้ โดยเหตุคุณของยาอาจรักษาแล ป้องกันโลหิตร้ายแลโรคต่าง ๆ ที่จะเกิดเป็นมูลโรคขึ้นได้แม้ว่ามดลูกก็จะเข้าที่เข้าอยู่ไม่เกินกว่า ๕ วัน ทั้งนี้คำวางปลางจะตกเร็วที่สุด คือ แห้งหายโดยเร็ว แลจะมีได้เป็นมูล กริศจ้ำจืดแลอุทรเคลื่อน ต้องไว้ตั้งแต่ท้องได้ ๕ เดือน ถึงเวลาออกยากก็จะออกพอดีกันตามเวลา

(บำรุงนารีเล่ม 1 : 17-19)

การที่เทียนวรรณได้เล็งเห็นประโยชน์จากธรรมชาติในด้านยารักษาโรคนั้นเนื่องจาก สังคมในสมัยนั้นยังคงขาดแคลนยาแบบฝรั่ง และยังไม่เป็นที่นิยมกันในหมู่ประชาชนทั่วไป ขณะเดียวกันการแพทย์ใหม่เริ่มเข้ามามีบทบาทที่เห็นได้อย่างชัดเจนมากที่สุดคือในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยปรากฏการสร้างโรงพยาบาลทั้งของรัฐและ เอกชน ร้านขายยาของหมอฝรั่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้านของหมอสอนศาสนา เช่น ร้านขายยาของ หมอสอนศาสนาคณะเพรสไบเทเรียน (ชัย เรื่องศิลป์. 2519 : 448-449) ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่ยังคงใช้ยาที่ปรุงจากสมุนไพร และการที่เทียนวรรณเผยแพร่สูตรยาสมุนไพรนั้นจึงเป็นการ เผยแพร่ให้ประชาชนสามารถปรุงยาสมุนไพรใช้เองได้

นอกจากการที่นำเอาสมุนไพรจากธรรมชาติมาทำเป็นยารักษาโรคแล้ว เทียนวรรณ ยังได้เสนอทัศนะที่มีต่อธรรมชาติว่าธรรมชาติก็มีส่วนช่วยบำบัดโรคที่เกิดขึ้นได้หาก เปรียบเทียบกับปัจจุบันคงจะเป็นเรื่องของการใช้ธรรมชาติบำบัด ดังตัวอย่าง

การเที่ยวเล่นวันว่างสำหรับจะได้เปลี่ยนอากาศแลการเที่ยวป่าแล ทะเล เมื่อคราวบังเกิดโรคในกาย เพื่อจะได้บันเทาโรคภัยไข้เจ็บในกาย แลเที่ยวเล่นในสวนชมต้นผลไม้ดอกไม้เพื่อให้สว่างอารมณ์ เพลิดเพลินว่างกังวลแลกิจการชั่วคราวหนึ่ง

(ตุล 2. ว่าด้วยวิชาเล่นแต่กล่าวให้เจือประโยชน์ : 362)

10.4 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติที่มีผลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์

เทียนวรรณเห็นว่าธรรมชาติมีผลต่อจิตใจและวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยได้เสนอให้เห็นว่าสภาพอากาศส่งผลทำให้มนุษย์ดีหรือชั่วได้ ดังที่เทียนวรรณกล่าวว่าประเทศที่แห้งแล้งอากาศร้อนก็จะทำให้ผู้อาศัยในประเทศนั้นได้รับความเดือดร้อนรำคาญใจ ดังตัวอย่าง

เมื่อจะกล่าวด้วยประเทศแลตำบลหรือฤดูแลอากาศ ก็อาจทำให้เราให้ดีแลชั่วได้เหมือนกันดูประเทศที่แห้งแล้งกันดานอากาศร้อนรำคาญ ในที่นั้นก็ไม้อาจหาความผาสุกสบายใจได้ เพราะฉะนั้นจำต้องอาศัยประเพณีประเทศอันสมควร

(ตุล 1. ว่าด้วยประโยชน์ : 75)

เช่นชาวยุโรป มีโลหิตสีแดงผิวหนังขาวตาก็ขาวมกก็แดงแลขาว, เพราะในประเทศของเขามีความหนาวมากกว่าร้อนฝนก็น้อยใจมนุษย์ในประเทศนั้นก็เปนไปอย่างหนึ่ง, ผิดกว่าคนในประเทศอื่น ๆ ในโลกย์นี้,

เช่นชาวแอฟริกา ในประเทศที่นั่นร้อนมากฝนน้อย ในคอคนก็เสียมเกรียมตุตันโงะเลามาก สีกายแลลักษณะก็ผิดกว่าชนทั้งหลาย

เช่นในประเทศเอเชีย หลายชาติหลายหมู่ มีผิวเหลืองปนพื้นมีฤดูฝนฤดูร้อนฤดูหนาว, ส่วนหนึ่งก็เปนไปอย่างหนึ่ง, เช่นชาวฮินดู่กับจีนก็ผิดกันไปไกลทุกประการ, มาไทยลาวมอญพม่าเขมรดูคล้าย ๆ กัน เพราะฤดูมี ๓ เหมือนกัน ใจคอมมนุษย์ก็ผิดกันแก่ชาวยุโรปแลแอฟริกาได้ผิดไปมากนัก,

(ตุลฯ 6. แมกคาซันที่ 9 : 1908)

จากการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสภาพอากาศมีผลต่อวิถีมนุษย์ของเทียนวรรณนั้น ก็ได้มีนักปราชญ์หลายท่านเสนอแนวคิดดังกล่าวเอาไว้เช่นเดียวกัน เช่น Aristotle ได้เคยกล่าวไว้ว่า “มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในยุโรปตอนเหนือ นั้น จะมีชีวิตที่แจ่มใส เพราะมีอากาศหนาวเย็น แต่มนุษย์เหล่านั้นมักขาดความเฉลียวฉลาดและความถนัด มนุษย์เหล่านั้นจะมีอิสรเสรีภาพ แต่ก็ไม่มีความสามารถในการปกครองผู้อื่น สำหรับชาวเอเชียานั้น มีลักษณะตรงกันข้ามคือ มีความเฉลียวฉลาดและรู้จักการประดิษฐ์ แต่ก็ขาดชีวิตชีวา ชาวเอเชียจึงมักจะเป็นทาส ส่วนพวกเชื้อสายเฮลเลนิกซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ระหว่างชน 2 กลุ่ม มีระดับสติปัญญาและ

ความมีชีวิตชีวาอยู่ในสายกลาง จึงสามารถครองโลกได้” (อานนท์ อาภาภิรมย์. 2515 : 6)
จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าธรรมชาติมีผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับมนุษย์กับธรรมชาติพบว่า เทียนวรรณเห็นความสำคัญของธรรมชาติที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะการทำให้เป็นสินค้าเพื่อการส่งออก ซึ่งเทียนวรรณมองว่าเป็นวิธีการแสวงหารายได้เข้าประเทศอีกอย่างหนึ่งและจะเป็นหนทางทำให้ประเทศมาพัฒนาประเทศได้มากยิ่งขึ้น และขณะเดียวกันเทียนวรรณก็ไม่ได้มองข้ามเรื่องของธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและบุคลิกภาพของมนุษย์ มนุษย์ที่อยู่ในพื้นที่แตกต่างกัน บุคลิกภาพอาจย่อมแตกต่างกันได้ เนื่องจากธรรมชาติก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ และนอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นถึงประโยชน์โดยตรงของธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ คือ การใช้เป็นอาหารและยารักษาโรค ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ของมนุษย์ที่ใช้ในการดำรงชีพ

11. โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

สิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการพิสูจน์ความจริงด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเหตุผล แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่ออันมีผลต่อจิตใจ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อที่ตกทอดกันมาจากสมัยโบราณ เนื่องจากในสมัยโบราณความรู้ความเข้าใจในวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญและได้รับการยอมรับ ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น คนในสมัยนั้นจึงมักอธิบายว่าเกิดจากอำนาจลึกลับ เกิดจากอำนาจของเทวดาหรืออำนาจของเทพเจ้า ซึ่งความเชื่อเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติบางอย่างก็มีคุณค่าต่อสังคม เช่น ช่วยจัดระบบของสังคมให้มีความสงบเรียบร้อยเนื่องจากเกิดข้อห้ามต่าง ๆ ขึ้น

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณยังคงปรากฏโลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยแบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็นดังนี้

11.1 โลกทัศน์ที่มีต่อไสยศาสตร์

11.2 โลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องเทวดา

11.1 โลกทัศน์ที่มีต่อไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ (Magic) หมายถึง ความเชื่อที่ว่ามีพลังลึกลับอะไรบางอย่างอยู่ในโลกนี้และมนุษย์สามารถนำเอาพลังนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางดีและทางร้าย โดยกรรมวิธีทางไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์แฝง (Pseudo Science) หรือเป็นวิทยาศาสตร์ปฐมกาล (Proto Science) ที่มนุษย์ใช้ในการพยายามควบคุมพลังธรรมชาติสำหรับหน้าที่ของไสยศาสตร์นั้น อาร์ เพธ กำหนดเอาไว้ 3 ประการด้วยกันคือ หน้าที่ในการ

ผลิต (Productive) คือ ใช้ให้เกิดตามสิ่งที่ตนต้องการ หน้าที่ในการคุ้มครอง (Protective) คือใช้ในการรักษาคู่ครองในทางที่ดี และหน้าที่ในการทำลาย (Destructive) ใช้ในการกำจัดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา โดยหน้าที่ของไสยศาสตร์ Productive และ Protective อาจเรียกว่าเป็นไสยศาสตร์ขาว (White Magic) ส่วน Destructive อาจเรียกว่า ไสยศาสตร์ดำ (Black Magic) (แสง จันทรวงาม. 2531 : 240)

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นได้ว่าความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์นั้นในเบื้องต้นความเชื่อดังกล่าวเกิดจากคติความเชื่อตามสังคมในสมัยนั้น และเทียนวรรณก็ได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนซึ่งเรียกว่า วิชา ในความเชื่อของคนในสังคม และขณะเดียวกันความเชื่อในเรื่องดังกล่าวของเทียนวรรณก็ได้นำมาผนวกเข้ากับความเชื่อในอำนาจของพระรัตนตรัย ดังตัวอย่าง

ครั้นเมื่อโตใหญ่รุ่มนุ่นขึ้น ความกลัวแขกเทศก็หายไป, ไปกลัวผีปนที่สุด ถ้าในฐานที่โตเขาว่าผี ดู, ในฐานที่นั้นก็ไปไม่ได้, แม้ว่าเป็นการจำเป็นจะต้องไป, ก็แข็งใจไปแต่จิตร์ใจนั้นให้หัวนหวาดซุนลุกขนพองสยองเกล้า, จิตร์ใจไม่เป็นปกติได้โดยความกลัวผีจะหลอกปนที่สุด,

ครั้นเติบโตขึ้น, ได้เล่าเรียนไสยสาตรมณฑราอาถันต์, แลฟังคำท่านบิดาเลี้ยง แสดงคุณแห่งพระรัตนไตรยว่า, ผู้ถึงพระรัตนไตรยอาจป้องกันผีสาปปรางควาน แลสรรพภัยพิบัติต่าง ๆ ได้, จิตร์ใจก็เชื่อมั่นในคุณแห่งพระรัตนไตรย แลเชื่อวิทยาอาคม, ทำสิ่งใดก็ประสิทธิ์ขลัง, จึงกระทำให้ดวงจิตร์หายจากความหวาดหวั่น หายกลัวผีสาปไปได้, โดยที่เชื่อคุณพระรัตนไตรยแลเชื่อวิทยาอาคม เวทมนต์ ต่าง ๆ

(ตุลฯ 3. ว่าด้วยคนฉลาดเหลือเกิน : 815-816)

หากพิจารณาความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ของเทียนวรรณตามหน้าที่ของไสยศาสตร์ที่ อาร์ เพ็ช แบ่งเอาไว้นั้นจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นในอำนาจของไสยศาสตร์ที่ทำหน้าที่ในการคุ้มครอง (Protective) โดยเฉพาะการคุ้มครองพลทหารจากคมอาวุธในยามศึกสงคราม ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าในแต่ละกองทัพนั้นจะจัดหาคนที่เชี่ยวชาญในด้านวิทยาอาคมไสยศาสตร์ต่าง ๆ มาใช้ในกองทัพ เพื่อให้เกิดกำลังใจในการทำศึกสงคราม ดังตัวอย่าง

อนึ่งเราจะประกอบหาผู้ที่เชี่ยวชาญด้วยอิทธิเวทมนตรา ให้ป้องกันพลทหารมิให้เป็นอันตรายด้วยศาสตราวุธ, อนึ่งเราจะจัดสรรพเครื่องอาวุธต่าง ๆ มีดาบเป็นต้นให้คมกล้า, เป็นสง่าแก่ผู้ถือเมื่อเข้าสู่สงครามอนึ่งเราจะหาผู้ที่มีสติปัญญาเฉียบแหลมลึกซึ้ง รู้พุทธสาตรไสยสาตรฉลาดในอุบายไว้เป็นที่สั่งสอนตักเตือนชี้แจง ชักชวนทหารทั้งปวงให้ว่าเร่งไม่ย่อท้อในการศึกสงคราม,

(ศิริฯ 1.สรรพสาระของโลกย์ : 34)

ประการที่ ๓ คือ จัดแต่งตั้งกระบวนคิดกลอุบายชี้แจงให้ไพร่พลเห็นการที่คิดขัดเจนนที่จะได้ไชยชนะแก่ข้าศึก, โดยกำลังพลแลกำลังปัญญา แลกำลังเวทมนต์คาถาภฤติยาอาถรรพ์ประการที่ ๔ คือ ปลุกเสกเลขยันต์กะตุตพิศมร แลสรรพปลุกเสกอธิษฐานขออำนาจแห่งคุณพระรัตนไตรย ให้ปรากฏแก่พลทหารเปนนที่มั่นใจของพลไพร่ประการที่ ๕ คือปูนบำเหน็จให้ถึงขนาดแก่ผู้มีความชอบ

(ศิริข 1. เรื่องวิไชยานุวัตร : 193)

ดังนั้นจึงสรุปทัศนะของเทียนวรรณที่มีต่อความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ได้ว่า เทียนวรรณยังคงมีความเชื่อในเรื่องดังกล่าวกับความเชื่อในอำนาจของพุทธคุณหรือคุณพระรัตนตรัย โดยความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์เทียนวรรณเชื่อมั่นว่ามีอำนาจในการปกป้องคุ้มครองให้ความปลอดภัยกับบุคคลที่เชื่อถือ ซึ่งลักษณะความเชื่อของเทียนวรรณเป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างไสยศาสตร์ที่เป็นความเชื่อที่อยู่คู่สังคมไทยมาช้านานบวกกับความเชื่อในส่วนของอำนาจพุทธศาสนาที่เทียนวรรณได้ศึกษาเล่าเรียนเมื่อครั้งที่บวช

11.2 โลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องเทวดา

เทวดาในความเชื่อของคนไทยเป็นเทพเจ้าอีกองค์หนึ่งที่มีอำนาจในการดลบันดาลให้เกิดสิ่งใดขึ้นได้ในลักษณะของการให้คุณมากกว่าการให้โทษ โดยความเชื่อในเรื่องของเทพเจ้าหรือเทวดานั้นได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ที่ยังคงมีพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มยังคงมีความเชื่อควบคู่ไปกับพุทธศาสนาโดยมิได้รู้สึกถึงความแตกต่างแต่อย่างใด

เทียนวรรณเองก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องของเทวดาและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์หรืออำนาจของเทวดาเนื่องจากอิทธิพลความเชื่อในเรื่องดังกล่าวส่วนหนึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเนื่องจากคณะสงฆ์ดังกล่าวมิได้ปฏิเสธเรื่องของอำนาจเทวดาแต่อย่างใด เนื่องจากเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชพระองค์ทรงตั้งสัจจกิริยาธิษฐานต่อศาสนรักขเทวดา หรือเทวดาผู้รักษาศาสนาในพระอุโบสถวัดมหาธาตุฯ ว่า “ถ้าวงศ์บรรพชาอุปสมบทที่เนื่องมาจากพระสุตตทศพลยังมีอยู่เหลืออยู่ ณ ประเทศทิศใด ขอให้ได้ประสบหรือให้ได้ยินข่าวให้ได้ในสามวัน เจ็ดวัน ถ้าไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าจะเข้าใจว่าศาสนวงศ์นั้นสิ้นแล้ว จะสึกเป็นฆราวาสรักษาศีลห้าศีลแปดตามสมควร” ซึ่งหลังจากนั้นพระองค์ก็ได้พบกับพระสุเมธมุนี (ชาย) พระเถระจากเมืองมอญซึ่งพระองค์ทรงเชื่อว่ามี การปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสแล้วพระองค์จึงทรงตั้งสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายขึ้น ในปี พ.ศ. 2363 และด้วยความเชื่อว่าการที่พระองค์ทรงมีโอกาสมพบกับพระสุเมธมุนีนั้นเกิดจากอำนาจของเทวดาที่ดลบันดาลให้เกิดขึ้นจึงทำให้พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายทุกรุ่นแม้จะเชื่อเรื่องเหตุผลที่เป็นวิทยาศาสตร์แต่ไม่สามารถปฏิเสธเรื่องอำนาจของเทวดาได้ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวปรากฏใน “คำประกาศเทวาและไหว้ครูปฐยาของคณะธรรมยุต” (นฤมล ชีรวัฒน์. 2525 : 84-85) เทียนวรรณเองก็เป็นศิษย์ของธรรมยุติกนิกายก็มิได้ปฏิเสธเรื่องของอำนาจเทวดาเช่นเดียวกัน

ดังนั้นจากอิทธิพลดังกล่าวจึงส่งผลให้เทียนวรรณเชื่อว่าเทวดานั้นมีจริง และการที่จะเกิดเป็นเทวดาได้นั้นจะต้องอาศัยความเพียรในการทำความดีเอาไว้เมื่อเกิดชาติต่อไปจะได้เกิดเป็นเทวดา ดังตัวอย่าง

เราพิจารณาให้ผู้สำเร็จก็คล้าย ๆ เทวดา ๆ ก็คล้าย ๆ แก่ผิไม่เห็นรูปเห็นกาย หรือคนหลงไป ได้เห็นบ้านเรือนวัดวาอารามของชาวลับแล ตามที่ผู้ได้เห็นนำมาเล่าสืบต่อ ๆ มา จะจริงหรือคนนั้น จะคลั่งเห็นไปยังไม่รับรองได้ แต่เราเชื่อแน่ว่าเทวดามีผู้มีชาวลับแลมี โดยได้ปรากฏแก่ตัวเราเอง แต่เราได้ขึ้นให้ผู้อื่นเชื่อแลเห็นด้วย แต่เป็นหน้าที่ของเราผู้แต่งตุลวิภาคพจนกิจ จำต้องกล่าวตามที่ เป็นจริงแลจริงใจทุกประการ จะตเว้นเสียไม่ได้เลยประสงค์จะไว้ให้กุลบุตรได้สวน

(ตลข 3. ว่าด้วยศาสนาด่าง ๆ คุณไม่เสมอกัน : 667)

เมื่ออยากเกิดเป็นเทวดาหรือมนุษย์, จงถือพุทธภาสิตผิอดยาล่วง, สัมปะชาธะริยะทรัพย์เร่ง จัปตวง, จิตรนั้นหน่วงแต่กุศลจนเราตาย, ควรฟังคำธรรมของพระละพะยศ, เปลื้องให้หมดกลับ แกร่งรับแห่งหนาย, เกิดชาติหน้าว่าตามจริงรูปหญิงชาย, คงสบายตลอดวันเรบาวันไฉย,

(ศิริข 1. ประวัติคำกลอน : 24)

แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณยังคงเชื่อมั่นในคุณของพุทธศาสนาและพระคุณของ พระพุทธเจ้า โดยเทียนวรรณเชื่อมั่นว่าคุณของพระพุทธเจ้าเหนือกว่าคุณหรืออำนาจของ เทวดาดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้อธิบายเกี่ยวกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่เชื่อกัน ว่าเกิดจากเทวดาทูตทั้งสี่ที่ได้มาปรากฏตัวให้พระองค์แล้วเกิดความสะทอนใจจึงตัดสินใจตัดสินพระทัย ออกบวชซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้เทียนวรรณไม่ได้เห็นด้วยถึงแม้ว่าตัวเทียนวรรณ เองจะมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอำนาจของเทวดา แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณเชื่อว่าพระคุณ ของพุทธศาสนาพระคุณของพระพุทธเจ้ามีอำนาจเหนือกว่าคุณของเทวดา ดังตัวอย่าง

หรืออีกในะหนึ่งพระนามว่า (สัมมาสัมพุทธโ) (สัมมา) แปลว่า ชอบ, (สัม) ดัดบทว่า สั งว่า สยั แปลว่าเอง, (พุทโ) แปลว่าตรัสรู้, รวมเข้าว่า ตรัสรู้ชอบเอง, อะธิบายว่าไม่มีใครสั่ง สอน คือไม่ได้ยินได้ฟังธัมของใครรู้ชอบเอง, ถ้าเทวดาต้องมาสอนมาเตือนแนะนำด้วยประการใด ไต่ก็ตังนั้นแล้ว จะเรียกว่ารู้เองไม่มีใครแนะนำสั่งสอนอย่างไรได้, เพราะหลงอยู่ในกามะคุณจน ต้องอาไศรยผู้อื่นมาช่วยชักเตือนเป็นเหตุจึงได้ละดี หาไม่หลงอยู่ในสุขสมบัติแลปราสาททั้ง สามแลสวนดอกไม้นั้น,

ความข้อนี้เราขอเชิดชูเกียรติคุณของสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าว่า, พระองค์ทรงคิดของ พระองค์ขึ้นได้เอง ดุจคำที่เราได้อธิบายมานะนี้,

(๑๘) ถามว่า ก็คำที่เราว่าเมื่อพระองค์มาถึงประตู่ เทวดาช่วยถอดลิ้มถอดกลอนไขกุญแจเปิด บานทวาร บันดานให้คนเฝ้าประตูหลับตั้งนั้น ท่านเชื่อด้วยหรือไม่,

ตอบว่า แต่เพียงนั้นเราเห็นด้วยบ้าง เพราะเทวดาย่อมมีความยินดีด้วย ก็ช่วยอนุเคราะห์ตามกำลังของเทวานุภาพ, เพื่อว่าพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จะได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนสัตว์ย่อมเป็นคุณทั่วกัน แท้เทวดานั้นจะมีได้มรรคผลอะไรด้วยก็ตกอยู่ในได้ช่วยอุทิศตนในความสวดและความดี,

(ศิริฯ 2. คำถามคำตอบด้วยสาสนาพุทธะ : 600-601)

ตามที่เรากล่าวมานี้ ตามความรู้และความเข้าใจของเราที่ได้เรียนรู้ได้ตรองรอบคอบแล้วในพระพุทธศาสนา คือคำสอนของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าแห่งเรา, ที่เป็นผู้เลิศกว่าเทวดาแลมนุษย์ สะมะณะมารพรหมณ์ทั้งหลายในโลกนี้, ในคราวนี้สมัยนี้,

(ตุลฯ 5. ว่าด้วยอยากดีแต่ไปทำความชั่วใส่ตัว : 1382)

ดังนั้นจึงสรุปโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับเทวดาได้ว่าเทียนวรรณเชื่อว่าเทวดานั้นมีจริงและอำนาจของเทวดานั้นจะเป็นอำนาจในด้านดี และคนที่เกิดไปเป็นเทวดานั้นเทียนวรรณเห็นว่าจะต้องอาศัยความเพียรในการทำความดีเพื่อเป็นการสะสมบารมีเมื่อตายไปจะได้เกิดเป็นเทวดา แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อในเรื่องของอำนาจของเทวดานั้นเทียนวรรณยังคงเห็นว่ามีอำนาจน้อยกว่าอำนาจของพระพุทธเจ้า หรือ พุทธคุณอยู่ซึ่งอยู่เหนืออำนาจของเทวดา จากทัศนะดังกล่าวจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนในสมัยนั้นว่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีการประสมประสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเช่น อำนาจของเทวดา หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ กับทัศนะทางวิทยาศาสตร์ เทียนวรรณก็เช่นเดียวกันถึงแม้ว่าจะพยายามปฏิเสธความเชื่อในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีปรากฏในความเชื่อของสงฆ์มหานิกาย ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่สืบทอดกันมาหลายยุคหลายสมัยว่าเป็นความเชื่อที่มลายไม่มีเหตุผลไม่ใช่วิทยาศาสตร์ แต่เทียนวรรณก็ไม่สามารถปฏิเสธความเชื่อในอำนาจของเทวดาได้

12. โลกดัชนีเกี่ยวกับโลกและจักรวาล

ความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดโลกและจักรวาลมักจะปรากฏในคัมภีร์ศาสนาในแต่ละศาสนา โดยเชื่อว่าเกิดจากอำนาจของเทพเจ้าอาทิ กำเนิดโลกและจักรวาลในคติความเชื่อของศาสนาคริสต์ กล่าวว่าเกิดจากอำนาจของเทพเจ้า แต่ในคติความเชื่อของพุทธศาสนานั้นไม่ยอมรับว่ามีพระเจ้าสร้างโลก (แสง จันทรงาม. 2531 : 306) ซึ่งเกี่ยวกับการที่พุทธศาสนาไม่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับจักรวาลมีต้นกำเนิดมาอย่างไร มีผู้สร้างหรือไม่ั้น พุทธศาสนาเห็นว่าปัญหาดังกล่าวห่างไกลจากสภาวะของชีวิตจริงในโลก (ปรีชา ช่างขวัญยืน. 2533 : 49) ซึ่งปรากฏพระบาลีว่า

น เหตุใด เทโว วา พรหมมา วา สสารสฺส อตฺถิ การโก สุทฺธธมฺมา ปวตฺตนฺติ เหตุสมฺภา
รา ปจฺจยา

ไม่มีพระเจ้าหรือพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกนี้ มกแต่ผู้ให้กำเนิดสังสารวัฏฏ์เท่านั้น
ปรากฏการณ์ (ธรรมล้วน ๆ) ย่อมเป็นไปและทุกสิ่งทุกอย่างคงอยู่ในอำนาจเหตุ

(ป.วิภากร. 2515 : 14-15)

จากการที่พุทธศาสนามีได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการกำเนิดโลกและจักรวาลว่าใคร
เป็นผู้สร้างนั้น ผู้ศึกษาเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เทียนวรรณอธิบายเกี่ยวกับโลกและจักรวาล
ออกไปในลักษณะของวิทยาศาสตร์ บวกกับแนวความคิดเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้น
ได้รับความสนใจในวงสังคมชั้นสูง ดังจะเห็นได้จากการที่หม่อมราโชทัยอธิบายสัณฐานของ
โลกว่าโลกกลมเอาไว้ในนิราศลอนดอน หรือการที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์อธิบายเรื่องเกี่ยวกับ
ระบบจักรวาลว่าประกอบด้วย ดวงอาทิตย์ โลก ตลอดจนการอธิบายการโคจรของโลกทำให้เกิด
กลางวัน กลางคืน ตามหลักวิทยาศาสตร์ และการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรง
อธิบายเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดฝนแล้งและฝนตกว่าไม่ใช่เป็นเพราะเทวดาหรือพระมนุญย์ทำ
ความดีความชั่ว (เสาวภา ไพทยวัฒน์. 2525 : 26-27)

เนื่องจากความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์แพร่หลายในวงสังคมเจ้าและขุนนาง
เทียนวรรณซึ่งมีโอกาสติดต่อกับชนชั้นดังกล่าวและจากการศึกษาจากตำราต่าง ๆ เนื่องจาก
เทียนวรรณเป็นนักอ่านจึงทำให้เทียนวรรณอธิบายถึงการเกิดโลกตามหลักวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็น
การอธิบายที่แปลกไปจากความเชื่อของคนในสังคมส่วนใหญ่ เพราะสังคมในสมัยก่อนจะมี
ความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดโลกไปในลักษณะของสิ่งเหนือธรรมชาติเช่น เชื่อว่าเกิดจากเทวดา
หรือเทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลก หรือความเชื่อว่าโลกแบน ซึ่งปรากฏแนวความเชื่อดังกล่าวจาก
ภาพวาดเรื่องรามเกียรติ์ตอนหิรัญยักษ์ม้วนแผ่นดินเป็นต้น

ดังนั้นจากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณจะเห็นการอธิบายเรื่อง การเกิดโลก
เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ เทียนวรรณอธิบายว่าแผ่นดินนั้นเกิดจากน้ำที่ได้รับความร้อนจาก
แสงอาทิตย์มาเป็นระยะเวลายาวนานจึงทำให้น้ำเป็นดินโดยเทียนวรรณยกตัวอย่างอธิบาย
ประกอบว่ามีลักษณะเหมือนการปิ้งเปิดปิ้งไก่ และเมื่อเกิดแผ่นดินขึ้นแล้วจึงมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น
ตามลำดับ ดังตัวอย่าง

แม้ที่สุดจะพูดถึงลูกภิกขุภิกขุนี้ที่เราอาศัยอยู่, เมื่อแรกภิกขุจะมีขึ้น, ก็ได้อาศัยความร้อน
เป็นมูลเหตุได้เฝ้าน้ำที่ลอยอยู่จะมีขึ้น, ก็ได้อาศัยความร้อนเป็นมูลเหตุได้เฝ้าน้ำที่ลอยอยู่ใน
อากาศ, น้ำจึงได้ข้นแข็งเข้าเป็นแท่ง, ที่เราเรียกกันว่าดิน, เดิมดินเป็นน้ำมาก่อน, ถูกลมพัดเข้าก็
ลอยไปลอยมาอยู่ในระหว่างอากาศ, ครั้นต้องแสงพระอาทิตย์แลหม่นอยู่นอกซีกของมัน, เหมือน
เขาปิ้งไฟด้วยเครื่องปิ้งเปิดไก่, จึงได้กลายเป็นหินเป็นตราชเป็นทรายแลเป็นแร่ต่าง ๆ ขึ้นคือตัว

สมมุติ,เมื่อเป็นสิ่งคือสมมุติขึ้นแล้ว, ก็เกิดบัญญัติขึ้น, คือดีชั่วบุญบาปแลราคามากน้อยรสชาติสีสันต่าง ๆ

ครั้นเกิดท่านผู้รู้จริงรู้แท้ขึ้น, ก็ทรงชี้แจงแสดงไป, เพื่อจะถอนสมมุติแลบัญญัติ, ครั้นผู้ที่ไม่รู้แท้ก็กล่อมแก้มกสิน, ตั้งหมู่คณะสั่งสอนกันไปตามความเห็น, ข้อปฏิบัติแลลัทธิอุปะเชกก็เกิดขึ้นท่ามกลางข้าง, จึงได้เกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้นฉะนี้,

(ตุลฯ 6.ว่าด้วยไฟแต่มีไฟแสงแลดวงหรือความร้อน : 1674-1675)

ขอพูดด้วยดินน้ำเป็นคำแรก, แต่ความแปลกท่านผู้เฒ่าเลาวิถี, ผิดไตรภูมิผิดฝรั่งฟังให้ตี, ตั้งจะชี้แจงนำด้วยคำกลอน, ว่าโลกนี้มีมาอย่าเอาแน่, เอาเป็นแต่เก่านานสารนุกร, แรกจะมีที่เป็นน้ำลอยอามร, ต้องความร้อนเข้าก็แข็งเป็นแท่งไป, ธรรมดาว่าลอยคล้อยข้างแน่, คำพูดแก้ดูชักสิ่งผลึกใส, ทำให้เปลี่ยนเหิรหมุนอยู่ร่นไป, เขาจับได้เพราะเครื่องวัดชัดทุกคน, เหตุท้องฟ้าอากาศขาดระยะ, สุดที่จะนับประมาณโกฏิล้านหน, ย่อมมีโลกย์ลอยเหิรหมุนเวียนรวล, เราได้ยลหยุดอยู่ที่ซี้คือซัน, ที่เดินได้ไปมาท่องอากาศ, มีพร้อมธาตุต่างฤดูรู้แล้วฉะนี้, เรียกปลานตเกร็ดเกร์ท่าเลมั้น, ฟักคิกนั้นนิ่งเนาเราได้ดู,

ผู้สงสัยได้ถามถึงความหมุน, ไครมารุนมาหลักในอย่างไรอยู่, จึงตรงยามความเวียนเปลี่ยนฤดู, ไม่อ้างครูเปรียบลมสมสำนวน, ว่าอัศปะตสะหรือประสาท, ไยมีขาดเข้าออกเชิญบอกส่วน, ถ้ามีโยไกลานการก็ควร, ซึ่งลมทวนออกเข้าเรานรินทร์, ก็ลึงไต่ให้มันเข้าแล้วเป่าออก, เชิญช่วยบอกมาให้รู้กระจ่าง, เห็นไม่มีที่แกแท้ว่าฉะนี้, จึงโลกย์หมุนไปแลต้องกลมนิยมนฐาน, อ้างให้ดูชำบูฟองของพยาน, มีอาการลอยกลมสมแก่ความ,

ซึ่งเกิดดินหินแลแข็งทายาท, คือสามธาตุเพลิงผาเข้าทั้งสาม, จึงมีสัตว์ปฏิกฤษณ์เป็นต้นความ, ภูตะกามพิชนพันธ์ฉะนี้ฉะนี้,

จะนับสัตว์ที่เอาไครในภิกพ, เห็นไม่จบมากฉนิตเช่นคิดหวัง, แบ่งเป็นสองพร้องนามความลัจจัง, มະนุษย์ทั้งเจระฉานอาการกาย, แล้วแบ่งสัตว์ออกเป็นสามตามเรา, พวกหนึ่งอยู่คงคาเป็นปลาว่าย, พวกหนึ่งบนบกหมกดินทราย, พวกหนึ่งว่ายเวหาปักขานาม, มีสองเท้าสี่เท้าเป็นรารวม, บ้างเลือกลากเลื้อยมุดคุดด้วยขาม, บ้างมีขนเกล็ดกระดองกาบพองงาม, ขนเป็นหนามโดยพิกัตสัตว์ดิณทรีย์,

(ศิริฯ 2. โลกานุมัตติคำกลอน : 717-719)

เทียนวรรณอธิบายว่าโลกนี้ได้แบ่งเป็นทวีป 5 ทวีปด้วยกัน คือ แอฟริกา อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ เอเชีย และ ยุโรป

อันโลกย์นี้มีปราชญ์ฉลาดล้ำ, ได้วัดทำสอบทั่วทวนตัวกล้า, ได้ทราบแห่งแก่งเกาะฉะเกาะตา, วางตำราแผนที่ซัพยาน,

ด้วยบันดาอาณาจักรมีหลักแหล่ง, ไม่แอบแฝงซ่อนเร้นเช่นบรรหาร, จำนวนเขาชะลาป่าหิมพาน, ที่กันดานหรือบุริบายชีตรง, แบ่งมะหาวารินท์ห้า, กำหนดตราได้เหนือเพื่อไม่หลง, เปซิฟิก

ดวงตกล้วนว่า, แต่มหาสมุทรใหญ่จำให้มัน, ยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียน, ก็มากครั้งแนว
น้ำเค็มเต็มวารี,

เราแบ่งโลกยี่สิบห้าเรียกว่าโซน, เป็นสองโพลเหนือใต้ไกลถึงที่, นามยิรีตโซนจำคำเรียก
นี้, ที่สองฟิรตโซนต่อไปมา, ส่วนกลางนามตามหมอบเรียกตอริศ, เสียงอังกฤษไม่ใช่ไทยจำไว้
หนา, เป็นห้าโซนห้าส่วนจำนวนตรา, แบ่งเป็นห้าทวีปใหญ่จะไขความ,

แอฟริกาเอเชียและยุโรป, ซีกพิภพตะวันออกบอกให้ถาม, อเมริกาเหนือใต้จำไว้ความ, ส่วน
ฟากข้ามดวงตกล้วนยาวกล, มีถารามะหาชนอยู่ล้นเหลือ, เดิมเป็นเชื้อตะวันออกบอกอนุสนธิ์, กับคน
เก่าชาวป่ามะหาชน, แต่เป็นคนดำนิลทมิฬมาร, ไม่นุ่งผ้าอาหารกันดารดิบ, เป็นหลายสิบหลาย
หมื่นพันแต่หาญ, แต่บัดนี้มีปัญญาวิชการ, สมัคสมานชาติชาวกล่าให้ฟัง,

(ศิริข 2. โลกานุมัติคำกลอน : 723-724)

เทียนวรรณได้กล่าวถึงการที่โลกและดวงจันทร์อยู่ในระบบจักรวาลเดียวกัน และจาก
การหมุนของดวงจันทร์นั้นทำให้เกิดปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลง

โลกยี่ที่เราเนานี้ชี้ต้นเหตุ, คือปลาเนตที่สามความมันหม่น, ยี่สิบสี่โมงเดินเกินกว่าวัน, มันได้
หมุนรอบหนึ่งเช่นตริงตรา, แต่ดวงจันทร์นั้นอยู่ห่างห่างพิภพ, มันเดินครบยี่สิบเก้าเวียรเข้าขวา,
มันทำให้ทะเลที่มีเวลา, จึงทราบว่ามันลงตรงสำคัญ, ฉันได้เรียนเพียรจำคำอังกฤษ, เขาสอนศิษย์
เรื่องดาวกล่าวขบขัน, ผู้ไม่รู้เลขสารก็ทำตัน, จึงถ่มน้ำผิตความตามบุราณ, ด้วยไตรภูมิวิจิตร
ไกลเถณ, เขาสุเมรุแม่น้ำห้าทวีถาน, ซึ่งบัดนี้มีได้เห็นอาจารย์, เขาสอบทานทั่วพิภพจบมณฑล,

(ศิริข 2. วิจารณ์ญาณคำกลอน : 1096-1097)

จากวรรณกรรมดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณไม่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก
เนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ไม่กล่าวถึงการกำเนิดของสรรพสิ่งเพราะเห็นว่าไม่เป็น
ประโยชน์อันใดต่อการที่จะหลุดพ้นทุกข์ ดังนั้นศาสนาพุทธจึงไม่มีการอธิบายถึงการกำเนิด
พระพุทธเจ้าเองก็ไม่อธิบายถึงเรื่องดังกล่าวโดยจะกล่าวถึงว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีเบื้องต้นและเบื้อง
ปลายเป็นสิ่งที่ไกลตัว การอธิบายถึงเรื่องเกี่ยวกับโลกและจักรวาลของเทียนวรรณจะมี
ลักษณะแตกต่างไปจากการอธิบายของคนในสมัยก่อน เนื่องจากในยุคสมัยนั้นเป็นยุคของการ
แพร่ขยายแนวความคิดตามหลักวิทยาศาสตร์ตามแบบตะวันตก ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลต่อกลุ่มคนบาง
กลุ่มโดยเฉพาะชนชั้นเจ้านายและขุนนาง และการที่เทียนวรรณได้อธิบายการกำเนิดโลกใน
ลักษณะของวิทยาศาสตร์เนื่องจากการที่เทียนวรรณต้องการที่จะให้หนังสือพิมพ์เป็นแหล่งให้
การศึกษาแก่ประชาชนหรือผู้อ่านทั่วไปดังจะเห็นได้จากการที่เทียนวรรณได้ให้เหตุผลในการ
ทำหนังสือพิมพ์

13. โลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์

การกำเนิดของมนุษย์มักจะปรากฏในนิทานปรัมปรา หรือตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานน้ำเต้าป้งที่กล่าวถึงการเกิดมนุษย์ หรือในศาสนาคริสต์กล่าวว่ามนุษย์คู่แรกของโลกคือ อีฟกับอาดัม เป็นต้น จากวรรณกรรมของเทียมนวรรณนั้นไม่ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์ เนื่องจากตามหลักพุทธศาสนานั้นไม่เชื่อในเรื่องของการกำเนิดไม่ว่าจะเป็นโลกหรือมนุษย์ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นเรื่องที่ไม่ทำให้หลุดพ้นได้แต่เชื่อว่าเรื่องที่ไม่มีความเป็นต้นหรือเบื้องปลาย

เทียมนวรรณได้กล่าวถึงความหมายของมนุษย์ว่ามนุษย์นั้นเป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสัตว์เดรฉาน ซึ่งมีความสามารถในการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ได้ ดังตัวอย่าง

๕ ตามว่า ชื่อของเราแปลว่าอะไร

ตอบว่า ได้ยินสมเด็จพระสังฆราช (สา) ท่านแปลศัพท์ (มะนุส) ตัดบทว่า มานะ อูสสะ แปลว่า น้อมไป ได้แก่ความเข้าใจของเราว่า (ใจ) อูสสะ ว่ากล่าวสูงว่าวิเศษอธิบายว่าเป็นสัตว์ใจกล้าใจสูงใจวิเศษ จึงได้ออกนามว่า มะนุสย

(ตุลย 2.ว่าด้วยวิชาเล่นแต่กล่าวให้เจือประโยชน์ : 384)

ขอชี้ความตามสมมุติมนุษย์นี้, เหตุเพราะมีอาณาไสนั้นใหญ่หลวง, ใจสูงกล้ากว่ามานัสสัตว์ทั้งปวง, อาจล่วงรู้ประมาณการทั้งมวล, อาจจำดำรงคงในสัตว์, หรือฝึกหัดสิ่งอันใดหรือใดสวน, อาจทำให้สำเร็จเสร็จกระบวน, จึงคำควรเรียกมนุษย์ปุทชน,

ศัพท์มนุษย์มิใช่ภาษาสยาม, ไม่แปลตามท่านบังคับพูดสันสนธิ์, ท่านตัดบทลดมานะว่ากระมล, ได้แก่นั่นคือว่าใจน้อมไปมา, อูสสะนั้นท่านว่ากล่าวหรือว่าสูง, จึงได้จุ่งความขัตติมานัสสา, จึงสำเนียงเรียกกันทุกวันนี้, นึกเมตตาแก่ผู้ไม่รู้ความ,

(ศิริย 1. สารสาตร์สุนทรคำกลอน : 216)

เทียมนวรรณเชื่อว่ามนุษย์เป็นชนชาติที่ฉลาดมีปัญญาแต่ในสมัยก่อนหน้านั้นมนุษย์ยังไม่รู้จักการแต่งกายไม่ใส่เสื้อผ้าแต่ห่มเพียงใบไม้เท่านั้น อาหารการกินก็ยังเป็นไปตามธรรมชาติที่ไม่มีการปรุงแต่งเครื่องมือที่ใช้ในการล่าสัตว์ก็ยังคงเป็นเครื่องมือที่ไม่ซับซ้อน ต่อมาจึงได้มีการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวเป็นการอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการของมนุษย์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ดังตัวอย่าง

แต่มนุษย์สุดฉลาดเป็นชาติสูง, ผิดกว่าฝูงเดระฉานสันฐานศรี, เมื่อแรกเกิดเปลือยกายอายไม่มี, ทรงชีวิตอายุยืนนับหมื่นพัน, เสพย์ราคากอหน้อยผลเที่ยวदनรก, ผมยวปรกลากชนพิกลขัน, อาไศยรุธูหาพฤษกกัน, ประชุมพันธ์พวก่ออยู่ค้อยรู้ความ, เก็บเอาใบพฤษกษานั้นมากลั่น, เข้าห่มรัดปิดกายกันอายขาม, ครั้นเสพย์มังษายายาม, จึงคิดความฆ่าสัตว์ตัดชีวา,

อันเครื่องมือถือธนูการสู้รบ, คิดชนบจัตธรรมนิยมเกรียมรักษา, อาวุธสั้นสั้นก่อนก่อนศิลา, เครื่องศาสตราแหลนตะบองกุม, เอาชนสัตว์ประดับกับทั้งหนัง, เพื่อให้บังศาสตรารักษาหุ้ม, ทำเชิงเทินเนินสูงผึ่งชุ่มนุ้ม, คิดควบคุมหมู่คณะจะประจัญ, มีปัญญาหาที่อยู่มีอุ่น, แล้วคิดทำเรือนชานทหารพะหล, คิดทำไร่ใช้สัตว์หัดเหมือนคน, ค่อยเกิดผลด้วยปัญญาบารมีตาญาณ, รู้จักธาตุเงินทองของโลหะ, มีมานะถลึงแร่แปรคิดอ่าน, ทำเครื่องมือถือใช้ที่ในการ, แล้วคิดอ่านเครื่องประดับสำหรับกาย, รู้จักแก้วเจ็ดศรีเมณีโชติ, ค่อยปราโมชใจเขลาบันเทาหาย, จึงปันกรอทอดักเย็บปักลาย, ทำด้วยด้ายไหมปั่นค่อยบันจง,

(ศิริฯ 2. โลกานุมัติคำกลอน : 719-720)

จากการศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์นั้นเทียนวรรณเชื่อมั่นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐมีสติปัญญา มีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ซึ่งแตกต่างจากสัตว์เดรฉานทั่วไป นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้อธิบายถึงเรื่องของวิวัฒนาการของมนุษย์จากมนุษย์ยุคหิน จนถึง ยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นการอธิบายตามหลักวิชาประวัติศาสตร์ จากลักษณะการอธิบายเรื่องดังกล่าวจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวความคิดในเรื่องของศาสตร์ใหม่ที่เริ่มแพร่หลายในสังคมสมัยนั้นอีกด้วย

บทที่ 4

วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณ

กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของนักเขียนในวรรณกรรมนั้นนับว่ามีความสำคัญเนื่องจากการทำให้ผู้อ่านเกิดความสนใจและติดตามวรรณกรรมนั้น ๆ ซึ่งนักเขียนแต่ละคนจะใช้กลวิธีในการสร้างสรรค์วรรณกรรมแตกต่างกันออกไปตามกลวิธีทางวรรณศิลป์ เช่น การนำเสนอผ่านตัวละคร ฉาก หรือบทสนทนา เป็นต้น

วรรณกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นนับว่าเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของวรรณกรรม เนื่องจากการที่ไทยได้เปิดประเทศติดต่อกับชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้นจึงทำให้เกิดวรรณกรรมแนวใหม่ขึ้นเช่น หนังสือพิมพ์ เรื่องแปลจากประเทศตะวันตก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้นักเขียนในสมัยดังกล่าวได้ใช้กลวิธีในการนำเสนอเรื่องแตกต่างกัน และหลากหลายยิ่งขึ้น

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นพบว่าเทียนวรรณใช้รูปแบบในการนำเสนอวรรณกรรม 2 รูปแบบด้วยกันคือ บทร้อยกรอง ประกอบด้วยกลอนและโคลงสี่สุภาพ ร้อยแก้วเป็นประเภทบทความ ซึ่งกลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณนั้นจากการศึกษาพบว่าเทียนวรรณใช้กลวิธีในการนำเสนอหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยแบ่งการศึกษากลวิธีการนำเสนอ โลกทัศน์ในวรรณกรรมของเทียนวรรณได้ดังนี้

1. การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา
2. การใช้วิธีอุปมาอุปไมย
3. การยกตัวอย่างประกอบ
 - 3.1. การยกตัวอย่างบุคคล
 - 3.2. การยกตัวอย่างเหตุการณ์
 - 3.3. การยกตัวอย่างวรรณคดี
 - 3.4. การยกตัวอย่างพฤติกรรมสัตว์
4. การใช้การเปรียบเทียบ
5. การใช้สำนวนภาษิต
6. การใช้นิทาน
7. การใช้การนิยาม
8. การใช้จดหมาย

1. การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา

กลวิธีการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาเป็นการนำเสนอโลกทัศน์ออกมาโดยตรงไม่ได้ผ่านตัวละคร ฉาก หรืออื่น ๆ ผู้เขียนจะเสนอโลกทัศน์ออกมาอย่างตรงไปตรงมาซึ่งเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจทัศนะหรือความคิดของนักเขียนง่ายและชัดเจนกว่ากลวิธีอื่น เพราะเป็นวิธีที่ไม่มีความซับซ้อน ผู้เขียนสามารถนำเสนอทัศนะได้อย่างตรงประเด็น ตรงตามจุดมุ่งหมาย จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณพบว่ากลวิธีการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมานั้นพบมากกว่ากลวิธีการเสนอแบบอื่น ๆ โดยปรากฏกลวิธีดังกล่าวในวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

ตัวอย่างการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาในวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาในวรรณกรรมร้อยกรองประเภทโคลงสี่สุภาพ

การใช้กลวิธีเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้นด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ เช่น การเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของกษัตริย์ ดังตัวอย่าง

๐ ขาดกระษัตริย์ขาดสุขทั้ง	สากนธ์
มีแต่ทุกข์เหลือทน	คำเข้า
เกิดกลียุคยล	ยากยิ่งแสน
มีกระษัตริย์ปกเกล้า	เกลื่อนล้างไทยสลาย
	(ศิริ. 1 : เรื่องความเห็น : 289)

การนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะของมารดาที่มีหน้าที่ในการสั่งสอนบุตรธิดา และกล่าวถึงแม่ที่ดีจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกและเป็นผู้ที่คอยให้ความรู้ ให้การอบรมสั่งสอนต่าง ๆ ซึ่งเป็นการนำเสนอโลกทัศน์แบบการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาโดยใช้โคลงสี่สุภาพ ดังตัวอย่าง

๐ บุตรดีมาแต่ด้วย	มารดา
แม่ที่มีวิทยา	พร้าพร้อง
สอนบุตรทุกเวลา	วุฒียิ่ง เจริญนอ
เติบโตใหญ่จกต้อง	ต่อแต้ม แกมสอน
	(บำรุงนารี เล่ม 2 : 72)

การนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา ด้วยกลวิธีเล่าเรื่องโดยตรงไปตรงมาเรื่องของการทำความดีและผลบุญที่ส่งผลให้คนเราได้รับความสุข ความสำคัญของพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนา ดังตัวอย่าง

๑ ประพฤติชอบรอบรู้	ทุกอัน
ผลวิบากบาปทัณฑ์	เสกสร้าง
ไปสุขสวัสดิ์นันทน์	นาฟ่อ
พาลโง่บาปชั่วล้าง	สุขด้วยบุญหลัง
๑ เห็นชัดอรรถเช่นนี้	สบายใจเอ๋ย
โหม่นตระรับภัย	เหือดบ้าง
ระวังจิตระจิกาย	บาปอย่า ทำนา
หาทรัพย์ประโยชน์สร้าง	สุขเมื่ออมรณ
๑ ตนเองควรจักต้อง	เตือนตน
สาละนธรรมย่น	อย่างชี
รักตัวไปส่งวนชน	ชาติอื่นชอบฤา
เรามุ่งสุขทุกขี้	ทุกขให้เขาไฉน

(ศิริข 1. ประวัติคำกลอน : 26-27)

เทียบวรรณคดีให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมซึ่งผู้ที่สามารถปฏิบัติตามหลักพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนาจะทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ซึ่งเป็นการนำเสนอแบบตรงไปตรงมาดังตัวอย่าง

๑ รั้งจุประทีปแก้ว	กิจตรง
จักหลุดทำลายหมอง	มละล้าง
พ้นทุกข์สิ้นสุขสอง	สนิทแน นายเอ๋ย
รั้งไช้รั้งเปล่งกว้าง	คว่างทั้งรั้งมี

(ศิริข1. กัมมัตตะกะดาฎณคำกลอน : 537)

เทียบวรรณคดีนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับหลักของโลกธรรม 8 เพื่อเป็นการอธิบายและเผยแพร่ทัศนะและหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา ด้วยกลวิธีเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา ดังตัวอย่าง

๑ มีชาติมีทุกข์แท้	สรรพสัตว์
มีรูปมีวิบัติ	แตกด้วย
มีนามนิมมานันต	มีดับ สุขุเอ๋ย

มีแก่เจ็บตายม้วย	เที่ยงแท้อย่าหลง
๐ มีรักมีโกรธทั้ง	หึงสา อะรัม
มีลามมียศถา	เสื่อมวัน
มีโสมะนศปริดา	มีโศก เสร้านอ
มีสุขมีทุกข์เกิน	คู่ล้างระหว่างชนม์
๐ มีเย็นระบร้อน	นฤพาน
มีมืดสว่างญาณ	ยิ่งแก้ว
มีโลกโกรธหลงมาร	มีหน่าย แหนงเฮย
มีมรรคเพิกเกลศแล้ว	ลวงพันไทยไสย

(ศิริฯ2. โลกานุมิตีคำกลอน : 750)

หรือการแสดงทัศนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของคนในสังคมขณะนั้นว่ามีแต่คนพาล หรือคนฉลาดแต่ไม่มีความซื่อตรง ซึ่งเทียบวรรณแสดงทัศนะว่าคนซื่อตรงนั้นหายากโดยเทียบวรรณมองว่าคนซื่อตรงนั้นมีความสำคัญมากกว่าคนฉลาดที่ไม่มีความซื่อตรงหรือซื่อสัตย์สุจริต ดังตัวอย่าง

๐ คนพาลเต็มรากพื้น	สุธา
คนฉลาดมากหนา	เรื่องรู้
คนตรงยากจะหา	คนหนึ่ง นานมี
มีแต่เกือบเต็มกู่	ดกทอง ทเลवल

(ศิริฯ2. ครุณัมมิเตอร์ : 955)

ตัวอย่างการเสนอโลกทัศน์ด้วยกลวิธีการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาในวรรณกรรมร้อยกรองประเภทกลอนสุภาพ เช่น

เทียบวรรณเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับการมีบ่อนการพนันซึ่งเทียบวรรณไม่เห็นด้วยและได้เสนอให้มีการยกเลิกให้มีการเล่นการพนัน เนื่องจากเทียบวรรณเชื่อว่าการพนันเป็นบ่อเกิดของอาชญากรรมต่าง ๆ ถึงแม้ว่าผู้ประกอบการและรัฐบาลจะเห็นว่าเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับประเทศได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งเทียบวรรณใช้กลวิธีในการนำเสนอแบบตรงไปตรงมาโดยใช้กลอนสุภาพ ดังตัวอย่าง

ขอติชาวบ่อนเบี้ยซึ่งเสียผล, ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสิ้นทุกคน, ตลอดจนหมื่นขุนแลมุสนาย, กระทั่งองค์วังษานราราช, ก็พลั้งพลาดถึงชีวิตต้องหนีหาย, เอายากจนปนจริงทั้งหญิงชาย, เพราะด้วยรายการเล่นไม่เป็นคุณ, มันตัดทรัพย์อัปปัญญาวีชาพร้อม, ต้องเดินอ้อมคลุมหัวชั่วซัด

ถุน, ที่ยากจนคนกุสไม่มีทุน, ก็หมกมุ่นตีชิงแลวิ่งราว, ที่สุขุมคลุ้มมิดคิดเพียงฉ้อ, หรือลวงพ่อเอาแต่ได้มิให้ฉาว, ที่เสียตัวชั่วเพราะเล่นจนหมิ่นควา, โดยจะชาวเกลือใส่ก็ไม่ฟัง,

แต่พวกเขาเจ้ามือถือว่าชอบ, ได้ถูกรอบพระราชทรัพย์นับด้วยถัง, แต่พวกเราเหล่าประชาน้ำตา กรัง, ผมมันบังภูเขาดึงเมามัว, โดยปลูกษาว่าจะเลิกคิดเพิกถอน, คงอ่อนวอระจะขอเล่นเหนจะทั่ว, ไม่เห็นใครใจจะแหงระแวงกลัว, แต่ส่วนตัวดิ้นหนีไม่เป็นการ

(ศิริข1. เกาะได้นำคำกลอน : 405-406)

เทียนวรรณเสนอทัศนะเกี่ยวกับการพนัน การสุบผีนกินกัญชา และการมีภรรยาหลายคน โดยเทียนวรรณเห็นว่าควรยกเลิกเพราะการพนันและอบายมุขต่าง ๆ นั้นหากเกิดกับประชาชนทั่วไปก็จะทำให้เกิดการฉกชิงวิ่งราวหรืออาชญากรรมต่าง ๆ หากเกิดกับข้าราชการขุนนางข้าราชการบ้านเมืองก็จะทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์ได้ ดังตัวอย่าง

การสุบผีนกินสุราเมาอาหาร, มันทวนพาลผลเมาเหมือนเข้าถ้ำ, การเล่นเบี้ยเสียไปโชระยา, มันทักนำปล้นชิงแลวิ่งราว, ถ้าเป็นไพร่ใช้อยาบอยาบก็ทราบง่าย, เปนผู้ร้ายปล้นลักคงจักฉาว, ถ้าท่านที่มียศสกตดาว, กว่าจจะราวไหลรั่วความชั่วซึ่ม, หรือบางที่มีอำนาจกวาดตอบ, เปนไออบอยู่ไม่ออกข้างนอกขริ่ม, แต่คงดูรู้ความเช่นน้ำลืม, ความมันซึ่มชานออกกระบอกตา, จัน้อยากให้ไทยสยามชอบความนี้, ยอมยินดีทั่วกันด้วยหันสา, ตั้งธรรมเนียมเอี่ยมสอาดเปนมตรา, ไม่เปนน้าเมาเบี้ยเมียคนเดียว,

การพนันมันตั้งเปนวังอยู่, เห็นสูตรที่จะรับถึงขับเขี้ยว, โจรผู้ร้ายชายหญิงเอาจริงเกรียว, ย่อมรกริ้วโรงศาลการภารา, ทั้งลูกเล็กเด็กน้อยก็พลอยเล่น, ไม่ว่างเว้นความชั่วมิวโมหา, ลงสุบผีนกินเหล้าเมาักัญชา, ปิดปัญญาฝ่ายชอบเขาลอบพาล, ถ้ามีบทกฎหมายให้นามเสีย, คือมากเมียเมาพนันอันวิถาน, ไม่ตั้งที่มีอำนาจในราชการ, ฝ่ายโรงศาลหรือกระทรวงทบวงใด, กลาไหมจักตรึงมีเพียงหก, ถัดนายกจัดุสะตมกรมใหญ่ใหญ่,

(ศิริข 2. กามาทีนะวะกะธาคำกลอน : 701 -702)

หรือแสดงโลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติยุโรปเกี่ยวกับระบอบการปกครองซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดี ดังตัวอย่าง

อันชาติชาวชาวยุโรปสงบเรียบ, เขาเรียบเรียบไม่วิวาทหรือบาดหมาง, ถ้าเกิดศึกกลีกลับถึงอับปาง, จนยอมวางอาวุธไม่ยุทธนา, ก็ปรับไหมใช้ทุนถึงรูลาก, มากกว่ามากเหลือล้นพันจะว่า, ต้องยอมต่อมตัวกลัวฤทธา, ทำสัญญาผ่อนผัดไม่ขัดกัน, แต่ไม่ลดยศศักดิ์, เขาดีนักชื่อนี้เป็นที่มั่น, ถึงเมืองใหญ่ไม่ข่มเหงยำเกรงกัน, โดยทางธรรมทศมิตรนิจกาล,

แต่ประเทศแอฟริกาปัญญาน้อย, ก็ยับย่อนแยกถึงแตกฉาน, ไหนจะคงทรงอำนาจเปนคราการ, เพราะเกียจคร้านโง่เขลาทั้งเมามาย,

แต่ทวีปอเมริกาเขามาสุข, ไม่มีทุกข์ทั่วแผ่นดินสิ้นทั้งหลาย, ได้ตั้งหน้าหาทรัพย์สำหรับกาย, ทั้งหญิงชายวิชาทางหากิน, ไม่มีเจ้าท้าวพระยามหาอำมาตย์, ไม่มีราชเอมเปอร์เสมอสิ้น, ผู้บัญชาว่าขานการแผ่นดิน, จัดให้กิจเบียดเบียนจนเพียงพอ, เขาตามใจไพร่ฟ้าสารพัด, ไม่ขึ้นขัดในทำนองที่ร้องขอ, มีกำหนดลดเลื่อนไม่เชื่อนร, จะเต็มต่อสุดแต่พร้อมจะยอมกัน,

ผู้ว่าที่ปรีชาเดินนั้นเป็นใหญ่, อธิปไตยของประเทศในเขตชั้น, เป็นสี่ปีแล้วก็เหียรผลัดเปลี่ยนกัน, คนใหม่นั้นขึ้นที่นั่งบัญชา, ฝ่ายทหารการผละพลเรือน, ก็มีเหมือนกันกับอย่างต่างภาษา, แต่ไพร่ฟ้าพรีมีประจักษ์ศักดิ์นา, มียศแต่เมื่อรับบังคับการ, แต่กรุงวอชิงตันดอนข้างเหนือ, เป็นใหญ่เหลือกว่าหัวเมืองเรื่องพิสาน, ไม่รบพุ่งกรุงใดไม่จาง, รักษาการแต่ในประเทศนั้น,

(ศิริข 1. โมติบเปาเวอร์คำกลอน : 361-362)

จากการศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องอย่างตรงไปตรงมาของเทียนวรรณในวรรณกรรมประเภทร้อยกรองทั้งประเภทโคลงสี่สุภาพและกลอนสุภาพนั้นทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของบทร้อยกรองซึ่งในสมัยก่อนนิยมใช้บทร้อยกรองในการนำเสนออารมณ์ความรู้สึกและความงามของภาษา

การใช้กลวิธีในการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาในวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วในการนำเสนอโลกทัศน์ต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งปรากฏการใช้ตัวเลขในการลำดับการนำเสนอตามลำดับของเนื้อหาซึ่งทำให้ผู้อ่านเข้าใจในทัศนะที่ต้องการนำเสนอได้ง่ายขึ้นตัวอย่าง เช่น บทความเรื่องว่าด้วยความจำเป็น ที่เทียนวรรณได้ใช้กลวิธีในการนำเสนอแบบตรงไปตรงมาโดยใช้ตัวเลขกำกับเรียงตามลำดับ ดังตัวอย่าง

(๒๙) เปนพระมหากษัตริย์ จำปต้องเอาธุระทุกขร้อนของราษฎรสมณะชีพรามณในแผ่นดินของพระองค์ หรือผู้ไปมาหาไครยพึงพระบรมโพธิสมภารอย่างนี้ทุก ๆ พระองค์ทุก ๆ ประเทศไม่ว่าประเทศใด

(๓๐) บ้านเมืองจำปต้องมิผู้เป็นใหญ่ปกครอง แลพนักงานตามตำแหน่งหน้าที่ฝ่ายทหารพลเรือน

(๓๑) บ้านเมืองจำปจะต้องฝึกหัดพลทหารและสะสมเครื่องสรรพาวุธสร้างป้อมปราการด่านทาง แลพาหนะยัฏฐาเสบียงอาหารสำรองไว้ลำปต้องเก็บส่วนอากรที่ เพื่อจับจ่ายใช้ในราชการปกครองป้องกันอันตรายภายในแลภายนอก แลจำปต้องบำรุงปรนเปรอเลี้ยงรักษาพยาบาล มีต้องตั้งศาลสถิตยุติธรรม แลคุกตะรางขังนักโทษแลโรงเรียนโรงพยาบาลเป็นต้นไม่ทำไม่ได้เพราะเป็นการจำปของราชอาณาจักร

(๓๒) ราษฎรในบังคับหรือผู้ใดไครยในเขตแดน ต้องจำปฟังบังคับกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ หรือตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งได้ตกแล้วทำไว้ต่อกันด้วยประการใด

(๓๓) พระมหากษัตริย์กิติ ราษฎรกิติในประเทศที่ถือพระพุทธศาสนาต้องจำปสงเคราะห์แก่ภิกษุสามเณรในธรรมวิไลด้วยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาตเสนาสนะคิลานะเภสัชที่เรียกว่าปัจจัย

ใจย่นให้เข้าใจว่าเงินหรือธนาภัตติ ธนาภัตติ เหตุที่ราษฎรหรือพระมหากษัตริย์ไม่อุปถัมภ์แล้ว
ภิกษุและสามเณรก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรมวินัยได้,

(๓๔) คนโง่ต้องจำเป็นเล่าเรียนศึกษาจึงจะมีความรู้วิชาและฉลาดได้ทุกคน แม้ว่าจะไม่เป็น
อย่างเอกก็คงดีกว่าผู้ไม่ศึกษา

(ตลข 1. ว่าด้วยการจำเเน : 131-132)

การแสดงทัศนะด้วยกลวิธีแบบตรงไปตรงมาเกี่ยวกับบทบาทหนังสือพิมพ์ที่มีความสำคัญต่อประเทศเพราะคอยทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาและคอยตรวจสอบรัฐและเผยแพร่ข้อมูล ต่าง ๆ ให้กับประชาชน โดยเทียนวรรณได้กล่าวถึงบทบาทของหนังสือพิมพ์สยามฟรีเปรสว่าเป็นหนังสือพิมพ์ที่ให้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงซึ่งมีความแตกต่างจากจดหมายเหตุที่บันทึกเหตุการณ์ในสังคมซึ่งเทียนวรรณเห็นว่า เป็นเครื่องมือของรัฐบาลมากกว่าการเสนอความเป็นจริงนอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอทัศนะแบบตรงไปตรงมา โดยการเปรียบเทียบลำดับโดยใช้ตัวเลขเพื่อเรียงลำดับความคิดดังตัวอย่าง

ประเทศสยามของเรา, แต่ชั้นหนังสือจดหมายเหตุที่อ้างอวดว่าเป็นผู้กระทำการกลาง, ก็ยัง
ทำกริยาเหมือนเขาพูดอวยบว่า(เลียมมือเลียมเท้า)อยู่

หนังสือฉบับใดที่ไม่เกรงใจ ไม่หวั่นประจบเช่นสยามฟรีเปรดก็ถูกฟ้องไม่ใคร่หยุด, และไม่ชอบหู
ของผู้ฟัง เพราะไปเปิดเผยแต่การที่เขาจะคิดปิดไว้รำไป,

แท้ที่จริงสยามฟรีเปรดได้มีคุณแก่ประเทศเรามากที่สุด, ในข้อที่กล่าวไม่เกรงใจ, ได้กระทำให้
รัฐบาลของเรารู้สึกมีความระวังมาก, เมื่อจะทำการสิ่งใดต้องตรวจตราพาดนเสียให้ถี่ก่อนได้กระทำ
ให้ความเคลื่อนคลาสน้อยไปได้,

จดหมายเหตุที่ประคองโง่แกงกลั้วจะทกอยู่ จะมีคุณมีค่าอะไรหนักหนาแก่บ้านเมืองของเรา,
ด้วยบ้านเมืองของเราในสมัยนี้, ยังบกพร่องอยู่ไม่พอเพียงไม่เลือกกว่าการอย่างไร,

เมื่อจะกล่าวที่ถูกแท้แล้ว, ใครยิ่งกล่าวติเพนความเตือนให้เกิดความตำริขึ้น, ยิ่งควรนับแล
ถือว่าหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นมีคุณแก่บ้านเมือง

ที่จะมีผู้กล่าวสรรเสริญยกยอให้ผลอ ๆ พอชื่นใจนั้น, เราเห็นไม่มีคุณอะไรเลย, เปรียบ
เหมือนโรคมกให้กินแต่ยาหอมชื่นใจนั้น, จะหายโรคที่ร้ายแรงหรือ,

ด้วยในสมัยนี้ จะต้องการแต่ความจริงที่มั่นคงแน่นแฟ้นเปรียบด้วยฐานรากจะก่อพระเจดีย์
ต้องทำรากให้ตียาให้ชัดให้แยก, ถ้าจะชี้แจงให้เห็นแล้ว ก็ต้องจำกล่าวเป็นข้อ ๆ ให้กระจ่างชัด
ว่า, พวกเราต้องการที่สุดเพียงไรในเวลาเฉพาะหน้าบัดนี้, แลต่อไปในเบื้องหน้า, อาไศรยเหตุนี้
เราละระวิภาคพจนกิจขอรับประทานโทษ, อย่างว่าอวดดีหรือพูดมากต้องจำเเนขอกล่าวไว้บ้าง,
ด้วยเรามีอายุมากจนจะสิ้นลมหายใจอยู่แล้ว, เกิดมาภายหน้า, จะได้อ่านได้ฟังได้รู้ถึงความ
ประสงค์ที่สุดของพวกเราเพียงไร, ดังจะกล่าวต่อไปนี้,

(๑) เราต้องการที่สุดในความพร้อมเพรียงน้ำหนึ่งใจเดียวเป็นสามัคคี,

(๒) เราต้องการที่สุดในความสำเร็จที่คิดได้แล้วทำให้ตลอดไปตามคิด อย่าให้ไปขัดอยู่ได้,

(๓) เราต้องการที่สุดในกำลัง ๓ คือ กำลังปัญญาวิชา, กำลังทรัพย์บ่อทรัพย์, กำลังพลแลพลเมือง

(๔) เราต้องการที่สุด ให้ดียิ่งได้ต่างความมุ่งหมายในสิ่งในการที่จัดที่ท่าลงไปแล้วทุกประการ,

(๕) เราต้องการที่สุดในตัวบุคคล, คือเสนาบดีแลอธิบดีเจ้ากรมปลัดกรมผู้ช่วย แม่ทัพนายทหารพลทหารที่รู้การในหน้าที่ของตนตลอดได้จริง ๆ ให้มีพร้อมมีมากแลใช้การได้ทุกท่านทุกนายทุกคน,

(๖) เราต้องการที่สุด ในผู้ที่ตั้งอยู่ในยุติธรรมเพื่อเป็นตาเป็นใจของแผ่นดิน, คือเทศาภิบาลหลวงผู้ว่าราชการเมืองแลผู้รั้งผู้พิพากษาศาลการพนักงานทุกกระทรวงการ,

(๗) เราต้องการที่สุด ในท่านที่มีสติปัญญาแลรู้วิชาเท่าแก่เขาที่รู้จริง, สำหรับจะได้ช่วยแนะนำกิจการบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความเจริญโดยรวดเร็วทันเวลา

(๘) เราต้องการที่สุด ในพวกเราให้รู้วิชาลึกซึ่งจริงทุกคนที่ควรจะได้รู้ได้หัดได้เรียนได้, จนพอใช้ในบ้านเมืองจนเหลือล้น.....

(๑๑) เราต้องการที่สุดให้แม่หญิงทุกคน รู้วิชาแลมีความดีเท่าแก่บุรุษทั้งหลาย

(๑๒) เราต้องการที่สุดให้พวกเรามีความรู้สึกในความรักชาติศาสนาแลประเทศที่เกิดของตน, แลทั้งมีความอายแก่ชาวต่างประเทศ, แลอายแก่ใจของตัวเองอย่าให้ถือว่า ถึงรู้ก็ทำอะไรไม่ได้, ข้าน้อยอยู่สูงกว่าเจ้าแล้ว.....

(ตลข5. ว่าด้วยไสมยหรือเวลา : 1542-1544)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังคงใช้กลวิธีในการนำเสนอแบบตรงไปตรงมาโดยมิได้ตัวเลขในการกำกับซึ่งเป็นกลวิธีที่ปรากฏมากที่สุด เช่น การนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิง ดังตัวอย่าง

ผู้หญิงแม้มิได้มุ่งหมายจะทำลายล้างบุรุษย์ แลมิได้ตั้งใจจะเป็นศัตรูของบุรุษย์ผู้เป็นสามีแห่งตนก็จริงอยู่, แต่ถ้านัสนิยน์นั้นโง่เขลาเกียจคร้าน, แลเป็นผู้ชั่วร้ายปราศจากความดีอยู่แล้วนัสนิยน์นั้นก็ย่อมจะเป็นศัตรูของบุรุษย์ผู้เป็นสามีแห่งตนอยู่ลับ ๆ เสมอ ๆ แลไม่มีใครจะเห็น,

ต่อเมื่อพิจารณาด้วยปัญญาตาญาณ จึงจะเห็นได้ดี ๆ เมื่อไม่พิเคราะห์ก็มิได้รู้สึกเช่นข้าพเจ้ากล่าว

อันนัสนิยน์ที่เป็นศัตรูของบุรุษย์นั้น, ไม่เฉพาะแต่บุรุษย์ที่โง่เขลาหรือยากจนไม่มีทรัพย์กำลังพาหะนะฤทธิเดชชาติตระกูล, นัสนิยน์ที่โง่เขลาเกียจคร้านแลไม่ดีนั้น, ย่อมเป็นศัตรูของบุรุษย์ทั่วไปทุกชนิด,

ข้าพเจ้าได้ตรวจดูทุกประเทศทั่วโลกนี้, ที่มีบุรุษย์แลนารีเป็นคู่กัน, ได้เห็นได้ทราบวา, ถ้าประเทศใดมีผู้หญิงทรงคุณวิทยาหนังสือแลภาษาต่าง ๆ แลรู้วิชาเลข แลตำราโหราศาสตร์ธาตุเคมี ศตริ, แลภูมิศาสตร์ แลรู้คำภีร์แพทย์ แลราชศาสตร ธรรมศาสตร แลกฎหมายนานาประเทศ แลรู้การช่างอาภรณ์ต่าง ๆ หรือหัตถกิจโกสอยู่แล้ว, ประเทศนั้นอาจจะมีกำลังแลอำนาจ, บ้านเมืองก็มักจะเจริญเสียโดยมาก, ย่อมผิดกว่าประเทศบ้านเมืองที่เต็มไปด้วยผู้หญิงที่โง่แลที่เกียจคร้าน,

(บำรุงนารี เล่ม 1 : 3)

การนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวขนบธรรมเนียมของไทย โดยเสนอทัศนะว่าธรรมเนียมบางอย่างก็ควรปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมเช่น การรับประทานอาหารด้วยช้อนส้อมแทนการใช้มือตามธรรมเนียมโบราณ หรือการสวมใส่เสื้อผ้าซึ่งควรที่จะสวมใส่ตามความเหมาะสม โดยเทียบวรรณนำเสนออย่างตรงไปตรงมา ดังตัวอย่าง

เวลากินอาหารอย่างธรรมเนียมโบราณท่านสอนให้นั่งพับเพียบ แต่ในทุกวันนี้เราเห็นว่าควรจะให้นั่งเก้าอี้ หัดให้รับประทานด้วยช้อนส้อม, เพราะการที่เบียดด้วยมือนั้นดูเป็นนาโศโครหนัก, กิริยาที่เสพยาอาหารของไทยเราแต่โบราณไม่น่าดูเลย,

ควรจะให้เด็กสวมเสื้อคลุมหมวกแลสอดกางเกงปิดบังความอายมาแต่年幼ด้วยกฎหมายท่านก็ออกแล้วว่ามีให้เด็กเปลือยกาย, อีกประการหนึ่งอันเครื่องอุปโภคเหล่านี้มีคุณแก่ร่างกายมาก, ถ้าฝึกหัดมาแต่เยาว์แล้วจะดีมาก,

(บำรุงนารีเล่ม 2 : 14)

การนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับการจัดการศึกษา โดยเทียบวรรณเสนอว่าควรมุ่งเน้นการให้ความรู้ควบคู่คุณธรรม ซึ่งใช้กลวิธีการนำเสนอแบบตรงไปตรงมา ดังตัวอย่าง

ขอท่านผู้มีความรักชาติรักประเทศรักศาสนา, และมีความกะตัญญูต่อชาติของตนเอง, ที่ได้ฟังได้ฟังกันเป็นลำดับ, ได้มีใจช่วยอุดหนุนอะนุเคราะห์อะนุกุลซึ่งกันและกัน, บำรุงชาติของเราให้ดำรงปรากฏอยู่ในโลกย์ว่า ชาติไทยหรือชาวประเทศสยามได้เกิดสมองสว่างขึ้น ในระหว่างรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นเดิมแรกก้าวเข้าในเงาของความศิวิไลย์, แม้ไม่ยิ่งยวดเท่าหรือเสมอชาติยุโรป, ก็เพียงที่ ๒ จากยี่ปุ่นในความเจริญของมหาชนชาวสยามก็เอาเถิด,

โดยเหตุว่าประเทศสยาม ในพื้นแผ่นดินแลแม่น้ำลำคลองไม่เลือกว่าทิศใดตำบลใด, ย่อมเต็มไปด้วยทรัพย์สมบัติ, ที่ประเทศเราคิดเห็นแล้วก็เปนได้ทรัพย์ใช้,

ถ้าบำรุงปัญญาแลเล่าเรียนวิชาโลกย์แลธรรมแลมีสติปัญญาจนเห็นจริงว่า ความสามารถของชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ความยุติธรรมเป็นเครื่องยึดโลกย์ไว้ให้ดำรงอยู่ได้ ในอำนาจแลความสุขผลประโยชน์แล้ว, เมื่อนั้นเขาจะพร้อมกัน คิดถูกเห็นถูกทำถูกทางศิวิลย์,

เราเห็นว่าในทุกวันนี้เขาเรียนแต่วิชาความรู้, เขาไม่ได้เรียนความสุจริตแลไม่เรียนรู้ผลของความยุติธรรมเลย, เราพบคนใน ๑๐๐ คน เราได้ยินเขาพูดเขาแสดงว่า ตัวเขาตั้งอยู่ในความสุจริตแลยุติธรรมเลย, เขาได้แสดงแต่กิริยาของความทุจริตและยุติธรรมเท่านั้น, เขาไม่เอื้อเฟื้อต่อกันจริง ๆ เลย

เราเป็นผู้ฝ่าฝืนอยู่นานมาช้านานแล้ว, ในเรื่องเป็นคนกลางก็หวังจะให้เป็นอย่างกับมหาชนชาวชาติสยามของเราเท่านั้น, เราเห็นว่าถ้าเราได้รับผลของความสุจริตแล้ว, ก็จะเป็นตัวอย่างของมหาชนชาวสยามต่อไป, จึงได้พรวดพราดกล่าวข้อความต่าง ๆ โดยเอนกปริยายเทศนาฉันแล,

(ตลข 4. คำนำ : 934-935)

นอกจากนี้เทียนวรรณยังได้ใช้กลวิธีการนำเสนอทัศนะอย่างตรงไปตรงมาในการแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาว่ารัฐควรที่จะจัดการศึกษาให้ทั้งไพร่และผู้ดีให้มีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกัน และควรยกเลิกการเล่นการพนันถึงแม้ว่าจะได้เงินภาษีจากการพนันเป็นเงินจำนวนมาก แต่เทียนวรรณแสดงทัศนะไม่เห็นด้วยในการให้เล่นการพนัน ดังตัวอย่าง

แม้ว่าจะเห็นดีพร้อมกันแล้วทั้งไพร่และผู้ดีว่า, มีเมียคนเดียวดีไม่มีห่วงมากเสียหน่อย, ไม่ใช่โทษที่จะได้ไม่ถูกมนุษย์เหมือนกัน, เลิกการพนันดีจะได้เหมือนกับเพลิงที่เผาความดีเสียได้ ทรัพย์สมบัติของคนใจจะได้เหลือติดเรือนอยู่ได้บ้าง, เพราะว่าความฉิบหายได้เลิกเสียแล้ว,

แม้ว่าเห็นพร้อมกันแล้วพอใจแล้วในการจะเลิกถอน, ก็กิจการแลขนบธรรมเนียมที่ไม่คุ้นแก่บ้านเมืองเสียนั้น, ก็ยังยากอยู่ด้วยพวกของเรา ไม่มีความรู้ในการช่างแลอินเอยร์เนียบแลวิทยายุทธศาสตร์โหราศาสตร์ แลการเดินทางเที่ยวป่า แลการยุทธนาเวททุกสิ่งทุกอย่าง ที่จะใช้จำทำยังต้องอาศัยข้อหาว่าจ้างแต่คนต่างประเทศอยู่แทบทั้งนั้นในสิ่งสำคัญ,

เมื่อความจริงเป็นดังที่กล่าวมาแล้ว, เราต้องรู้สึกว่าการจำเป็นต้องใช้ทุนทรัพย์จ่ายจ้างแลซื้อ, ในการที่จะคิดจะจัดจะบำรุงรักษาทุกประการ

คือในประเทศเราเคยใช้เก็บภาษีเป็นต้นว่า อากरणัน เปนกำลังมากยิ่งกว่าอากรอื่น ๆ ถ้าจะปล่อยอากรพนันเสียก็แทบจะหาเงินรายอื่นมาแทนไม่ทันแก่ที่จะใช้ออกไป, จึงตกอยู่ในความยากยิ่งที่สุด, ซึ่งจะทำให้เลิกไม่ได้,

ถ้าไม่เลิกการพนัน ก็ไม่ต่างอะไรแก่ไม่ดับกองไฟที่เผาใจคนโง่อยู่เท่านั้น, เพราะคนฉลาดถึงไม่เลิกเขาก็ไม่เล่น, เพราะเขาเห็นโทษของการพนันแล้ว, คนโง่ถึงห้ามมันก็ไม่ฟังคงแอบลักเล่นซะโมยเล่นซ่อนเล่น, เมื่อจับได้ก็ปรับก็จำไปเถิด, เขาย่อมต่อต้านอย่างนี้, การพนันเป็นความฉิบหายแห่งทรัพย์, เมื่อฉิบหายแล้วสองจะดีอยู่อย่างไรได้, เมื่อเติมไปด้วยสมอมมิดเมาแม้แต่ความชั่วแล้ว, บ้านเมืองจะมีกำลังแลอำนาจรุ่งเรืองอย่างไรได้, คนที่เสียทรัพย์เพราะการพนันต้องเป็นคนใจชั่วทุกคน, เมื่อบ่อนมืออยู่เป็นเครื่องตัดหรือเป็นเครื่องตูดให้ใจคนโง่มักง่ายวิ่งเข้าไปหาความฉิบหายอยู่อย่างนั้น, แม้ถึงผิวไม่เล่นเมียก็เล่น พ่อไม่เล่นลูกก็เล่น, นายไม่เล่นบ่าวก็เล่น ในร้อยคนแห่งพลเมือง, จะมีคนไม่เล่นแต่ ๑๐ คนทั้งยาก,

จึงแลเห็นได้แน่ว่า การพนันต่าง ๆ ได้เป็นเครื่องทำลายทรัพย์แลความดีความเจริญของคนที่ยังไม่จนให้จน ที่ยังไม่ชั่วให้ชั่ว, ที่ชั่วอยู่แล้วให้ชั่วมากลงไปอีก, ที่ดี ๆ อยู่แล้วก็จะละทิ้งความดีเสียด้วย, จะตกลงไปอยู่แก่พวกคนชั่ว,

(ตลข 4. ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นหนี้หรือเป็นทาส : 1085-1087)

เทียบวรรณแสดงทัศนะเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ หากประเทศมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ก็จะทำให้ประเทศนั้นเป็นประเทศที่เจริญและสามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็วเนื่องจากมีทรัพยากรที่เพียงพอ ซึ่งเทียบวรรณใช้กลวิธีในการนำเสนอทัศนะดังกล่าวแบบตรงไปตรงมา ดังตัวอย่าง

บ้านเมืองที่มีเขตรแดนกว้างใหญ่หลายร้อยหลายพันไมล์ มีลำแม่น้ำจืดไหลตลอดตันปลาย มีฝนตกต้องตามฤดูกาลเป็นปกติ, น้ำท่วมแผ่นดินปีละ ๔ เดือน, เกาะปลูกสิ่งใดก็งอกงามเป่งง่ายมีผลแลดอกก็ดกดีรสแห่งพะละผลก็โอชะอร่อยเปรี้ยวหวานมัน, พืชคามภูตคามที่ขึ้นเองเป่งเอง เช่นไม้ขรสักตะเคียนไม้แดงเคี่ยมประตู่ชิงชันฝาง แลสรรพภูชาต์ดิณชาติ ที่เป็นต้นเป็นลำเป่งเถาเป่งกอ, ใช้ทำกิจการยวัญญาพาหะและเย้าเรือนแลเป่งภาชนะเครื่องใช้ แลเป่งยากแก้โรคแลเป่งอาหารเครื่องเลี้ยงชีพ, ก็ย่อมมีบริบูรณ์, ใครมีปัญญาทรัพย์มีกำลังพาหะความเพียร ก็แสวงหาแลนำมาซื้อขายแลบริโภคใช้สอยไม่ต้องซื้อ,

ในลำน้ำจืดก็ประกอบไปด้วยกุ้งปลาแลหอยปูต่าง ๆ ใครมีกำลังความเพียรก็แสวงหาขายไม่ต้องซื้อ,

ในน้ำเค็มตามอ่าวชายทะเล ก็ประกอบไปด้วยกุ้งปลาเต่าหอยตามแต่ผู้มีทรัพย์ แลกำลังเรี่ยวแรงจะแสวงก็ไม่มีใครจะขัดขวาง

ในป่าบนบกก็ประกอบไปด้วยหมู่สัตว์จับตบหวิบาทมฤกชาติที่ซากรฝูงนกต่าง ๆ ซึ่งเนื้อเป่งอาหารแลขนกระดูกเป่งยา แลเครื่องประดับตกแต่ง ดีแลเขาเล็บเขี้ยวงามมีประโยชน์ซื้อขายได้ไม่ต้องซื้อ, ในแผ่นดินแลภูเขาก็มียาธาธแลมีแร่ต่าง ๆ มีเหล็กเป่งต้น แลบ่อหิริญสุวรรณรัตนทั้ง ๗ ศี, ก็มียอมมณฑลแห่งประเทศ

บ้านเมืองที่ประกอบไปด้วยผลประโยชน์ทั้งทางน้ำทางบกแลปารกดงดอน ในนาในสวนห้วยธารแลลำคลองแม่น้ำอ่าวทะเลตั่งนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นบ้านเมืองอันอุดมประเสริฐวิเศษอยู่แล้วในฐานะที่, แต่ถ้าผู้คนน้อยก็ไม่สามารถจะรักษาอาณาเขตรประเทศอันอุดมของตนไว้ให้คงเป่งอิศราพอยู่ได้,

ถ้าบ้านเมืองอุดมดีเช่นกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ฝูงชนก็บริบูรณ์เอนกนับด้วยโกฏิเต็มทั่วในชั้นมณฑลอันนั้นแล้ว ก็ย่อมมีกำลังมาก สัตว์ก็ยาเกรงอยู่มากแล้ว,

แต่ทว่าถึงกระนั้น, ถ้าราษฎรอะนาถายากไร้ไม่บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติบ้านเรือนมากกว่าคนมั่งมี, กำลังบ้านเมืองก็ยังอ่อนอยู่, จะจัดเอาเป่งเข้มแข็งก็ยังไม่ได้,

ถ้าราษฎรบริบูรณ์เป่งเศรษฐีพ่อค้ามากด้วยกันเป่งพื้น มีทรัพย์ในเรือนอย่างต่ำเพียงครวละพันบาทขึ้นไป, ก็ได้ชื่อว่าบ้านเมืองมีกำลังมากอยู่แล้ว, แต่ทว่ายังไม่เหมือนที่ราษฎรแลขุนนางเศรษฐีเจ้านาย มีสติปัญญาวิชาต่าง ๆ มากเติมไปทั้งบ้านทั้งเมือง,

(ศิริฯ 1. ตำรืรัฟิง : 321-323)

กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์แบบเล่าเรื่องตรงไปตรงมาเป็นกลวิธีที่ปรากฏในวรรณกรรมของเทียบวรรณเป็นลำดับที่หนึ่ง ปรากฏทั้งในวรรณกรรมร้อยกรองประเภทโคลงสี่สุภาพและกลอนสุภาพ และวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว ซึ่งกลวิธีดังกล่าวเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่าน

เข้าใจทัศนะของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งการใช้กลวิธีในการนำเสนอแบบตรงไปตรงมาในวรรณกรรมประเภทร้อยกรองมีการนำเอาตัวเลขมาใช้ในการเรียงลำดับเนื้อหาเพื่อใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์

2. การใช้วิธีอุปมาวิเศษ

การใช้อุปมาวิเศษหรือการถามตอบ เป็นกลวิธีที่เทียนวรรณตั้งคำถามในลักษณะของกระตุกแล้วตอบคำถามเอง ซึ่งอาจเป็นการได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเนื่องจากเทียนวรรณบวชเป็นระยะเวลา 5 ปี ซึ่งลักษณะการถามตอบเป็นวิธีการที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจในสิ่งที่ผู้เขียนนำเสนอได้ชัดเจน เทียนวรรณใช้กลวิธีดังกล่าวในการแสดงทัศนะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพุทธศาสนา การเมือง การศึกษา ฯลฯ ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองประเภทกลอนสุภาพและวรรณกรรมร้อยแก้ว

ตัวอย่างการใช้กลวิธีอุปมาวิเศษในการนำเสนอโลกทัศน์ในวรรณกรรมร้อยกรองประเภทกลอนสุภาพ โลกทัศน์เกี่ยวกับหลักธรรม ดังตัวอย่าง

ถามว่า สัตว์อิตตะภาพทราบภาษา, คือมนุษย์ทั่วไปในสุธา, ประรณาสังใดน้ำใจคน,
ตอบว่า สุขยะสาโภคาทรัพย์, มิได้นับอัมพอฆอนุสนธิ์, เกลียตทุกยากพรากพลัดวิบัติจน, ทั่ว
ทุกคนเป็นอย่างนี้เราชี้แจง,

ถามว่าพวกที่เป็นพระละเคหา, บรรพชาชีพรดปลดแสง, ไม่นินดีที่สมบัติเที่ยวลัดแลง,
เชิญชี้แจงให้ฉันเห็นเป็นอย่างไร,

ตอบว่าอันบรรพชิตฉนั้น, เห็นสามัญลักษณะสะวิไสย, คือไม่เที่ยงเป็นทุกข์ลุ่มเหมือนไฟ,
ไม่เป็นไปตามหวังสิ้นทั้งปวง, ท่านเห็นยศโภคากามะคุณ, ทำให้วุ่นวายใจนั้นใหญ่หลวง, คิด
ป้องกันอันธพาลการในทรวง, จึงตัดห่วงคะรวาตคาลาศคลา,

ถามว่าแกเก็บบัลไลยหรือไม่เล่า, ยังอยากเข้าอยากน้ำสัสมะหา, หรือผิดกันฉันใดในอาผา,
วิเศษนาให้ฉันแจ้งแห่งคะดี,

ตอบว่าแกเก็บดาวยรายทุกข์ยาก, แล้วแต่รากลำตันผลวิถิ, ด้วยขันธห้าถ้ายังคงทรงอินทริย์,
เป็นต้องมืทุกข์ยากนั้นมากครัน, แต่ดวงใจในอาผาปัญญารู้, ผิดแก่ผู้คนโง่พวก...

(ศิริข 1. กัมมัสสะกะตาญาณคำกลอน : 527)

เทียนวรรณใช้กลวิธีในการถามตอบแสดงทัศนะเกี่ยวกับพระสงฆ์ โดยเทียนวรรณได้อธิบายให้เห็นถึงพฤติกรรมของพระสงฆ์ และเสนอทัศนะเกี่ยวกับการบวช ดังตัวอย่าง

ถามว่าชั้นบรรพชิตละกิจบ้าน, อยู่สุธาณวัดวาครุบาสอน, ไม่มีใครใช้บังคับหวังดับร้อน,
บันเทาถอนธุลีสมพรหมจรรย์, ศีกเมื่อไรไชว่าใครมาห้าม, สุดแต่ตามใจเธอเอือกขัน, ไยจึงอยู่สู่
บาป อยาบฉกรรจ์, ประพฤติดอนมิตีก็มีชุม, มันเปนด้วยเหตุใดเชิญไชแจ้ง, มิใช่แกล้งสอบถาม

ความสุขุม, ใช้ว่าเป็นเช่นคนผิดไปติดคุม, มันจนมุมไม่สมควรหนักใจ, อันการบุญการกุศลคน ประสงค์, โยมาหลงทำบาปยุ่งเหยิงใหญ่, ประกอบกิจผิดกรรมคำวินัย, โปรดแก้ให้เห็นความตาม อาการ,

(๔) ตอบว่าบวชทุกวันมันหลายอย่าง, เป็นต้นทางจะให้เปราะละอะกว่าฐาน, บวชศรัทธากล้า แข็งแรงพอการ, บวชวงษ์วารผู้พะดุงบำรุงมา, บวชอายุยี่สิบกลั้วดิบใหม่, บวชตามใจพ่อแม่แก่ พรรษา, เขาช่วยบวชพันทาสชาดราดา, บวชระอาราชากรงานมูลนาย, บวชโดยหวังตั้งนำหา สมบัติ, บวชฝึกหัดเรียนวิชาทางค้าขาย, ไม่ทราบโทษไม่รู้คุณจึงวุ่นวาย, นี่แลนายจึงได้กลับยับ ะยา,

ถ้าบวชตามความตัวว่าต่อหน้าสงฆ์, มันก็คงค่อนข้างดีมีระสำ, นี่ว่ากะไรใจเจ้ากูไม่รู้คำ, ท่านแนะนำสั่งสอนมาก็ว่าไป, คือสัพพะทุกขุณิสสระณะ, แลว่าจะทำให้แจ้งแห่งนิสสัย, ให้ออก พ้นโอฆะสวัละไลย, ด้วยผ้าไตรสามผืนไม่คืนคลาย,

มิได้รู้คำที่ตนร้องบ่นเพื่อ, นี่แลเธอจึงได้ล้มถึงจมหาย, ที่บวชเข้าเล่าเรียนเพียรไม่วาย, รู้ แยกคายมุ่งระมัดจัดสังวร, กลัวเรียนธรรมกรรมฐานญาณเก่า, ไม่นิ่งเปล่าศึกษาอุทธาหรณ, ก็ได้ผลล้นเหลือเชื้อชินะวร, ไม่มีร้อนบวชจนตายก็กายกอง,

(ศิริข2. ปันหาคำกลอน : 1055-1056)

เทียบวรรณไขกลวิธีคำถามตอบเพื่อแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาผ่านวรรณกรรม ร้อยกรองประเภทกลอนสุภาพ ดังตัวอย่าง

ถามว่าตั้งโรงเรียนเพียรโกศล, บำรุงชาติศาสนาประชาชน, จะเป็นผลนำหนักสักเท่าใด, เดิม ประเทศเขตรไทยผู้ใหญ่เก่า, มือเปิบข้าวนี้ร่ำบทรานนิสสัย, ใครพ่วงก็มีกำลังไม่ยังใจ, มีเมียได้ สาวสาวขาวงามงาม, ก็บัดนี้มีสัญญาณานาประเทศ, ล้วนแต่เหตุคับใจในสยาม, โปรดช่วยแก้แผ่ ขี้ติเนื้อความ, แต่โดยตามจริงใจฉันใครฟัง,

ตอบว่าถูกทางดีเป็นที่ยิ่ง, เพราะเป็นสังความเจริญเดินไล่หลัง, รู้หนังสือหรือภาษาเปรียบว่า คลั่ง, จะรู้ทั้งชอบผิดกิจทั้งปวง,

แต่ถ้าไม่ให้งกหมายเก่าคลายเปลี่ยน, คงสเถียรไว้เพราะความที่ห้ามหวัง, พวกที่เพียรเรียน วิชามาตราดวง, จะกลับลวงคิดเห็นเป็นศัตรู,

(ศิริข2. อุทธาหรณคำกลอน : 980)

การใช้วิธีอุปมาอุปไมยในวรรณกรรมร้อยกรองปรากฏเฉพาะในวรรณกรรมประเภท กลอนสุภาพ ไม่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทโคลงสุภาพ

นอกจากการใช้กลวิธีอุปมาอุปไมยในวรรณกรรมร้อยกรองแล้วยังปรากฏในวรรณกรรม ประเภทร้อยแก้วเช่นเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะการเลือกใช้เช่นเดียวกับการใช้กลวิธีดังกล่าวใน วรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพ

ตัวอย่างการใช้กลวิธีป้อนาวิสัยในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์ ว่าแก้วประเภทที่ 3 ของกษัตริย์นั้นคือการที่ประเทศมีประชากรจำนวนมาก และมีขุนนางที่ทำหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมส่งผลให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ดังตัวอย่าง

๓ ถ้ามว่ารัตนที่ ๓ นั้นท่านจัดอย่างไรเอาสิ่งใดเป็นรัตนะ,

ตอบว่ารัตนที่ ๓ นั้น คือประเทศใดนครใดอันเป็นราชธานีมีมะหาชนอยู่ในความปกครองนับไม่ต่ำกว่าปะโกฏี ในราชการอาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์อันมีทิพยาวุธ คือพระชนนทรานพระกรหรือเครื่องประดับราชูปโภคแลราชพาหะนั้นคือคชสารแลอัครอันเป็นของสกลสิทธิ์อำนาจ , หรือมีอรรคมะเหสีอันทรงคุณ หรือพระราชโอรสสำหรับจะได้ครองแผ่นดิน, หรือมีเสวกามาตย์ราชปรีชาญาณ, ซึ่งเป็นราชบุรุษรับราชการในกระทรวงการ, อันตั้งอยู่ในยุติธรรมชื่อตรงต่อแผ่นดินเมตตาแก่ราษฎร, และมีปรีชาสามารถจะปกครองป้องกันอริราชศัตรูแลปราบโจรผู้ร้ายให้ราบคาบ, ยังฝูงราษฎรในพระราชอาณาเขตรนั้น ๆ ให้ตั้งอยู่ในความเกษมสำราญนิราชได้พระมหากษัตริย์แลพระมะเหสีพระราชโอรส, แลเสนาบดีแลสิ่งสรรพทิพยาวุธ แลเครื่องราชูปโภคมีพระธรรมงเป็นต้น, แม้ที่สุตราชพาหะมีคชสารแลอัครเป็นต้นที่ดี, ก็ได้ชื่อว่าแก้วของมะหาชนในประเทศนั้น, เหตุทำความยินดีให้บังเกิดแลทำให้สุขประโยชน์ที่ตนประสงค์สำเร็จได้, จึงได้เกิดคุณเป็นเนमितกะนามว่าแก้วของประชาชนชาวประเทศนั้น, แต่มีไขแก้วหินแลแก้วหุง จัดเป็นแก้วที่ ๓ ตามนิยมในความยินดีของโลกย์

(ดุลย 1. ว่าด้วยรัตนะ : 11-12)

เทียนวรรณใช้กลวิธีการป้อนาวิสัยเพื่อแสดงทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่จะทำให้ประเทศพัฒนาให้มีความเจริญได้ คือ การศึกษา ทรัพยากรทางธรรมชาติ และพลเมือง ซึ่งสามสิ่งนี้เทียนวรรณเชื่อว่าจะทำให้ประเทศพัฒนาได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่าง

ถามว่า สิ่งใดที่เป็นกำลังใหญ่ของบ้านเมือง

ตอบว่า บ้านเมืองที่มีกำลังใหญ่นั้น, เพราะมีกำลัง ๓ ประการบริบูรณ์ไม่บกพร่อง, คือ

(๑) มีปัญญาแลรู้วิชามากทั่วกันทั้งเจ้านายขุนนาง แลราษฎรพลเมืองเป็นพื้นไม่ใช่ดอกดวง

(๒) มีโภคทรัพย์สมบัติมา และมีบ่อเกิดคืออากะระที่เกิดแห่งทรัพย์ที่เป็นเอง. แลที่เกิดด้วยปัญญาแลวิชาความเพียรด้วยกำลังกายของรัฐบาลแลพลเมืองราษฎร

(๓) มีราษฎรพลเมืองมาก, ทั้งได้ฝึกหัดรู้ชำนาญในการกระบวนการศึกษาแทบทั่วกันแต่ในเวลาเมื่อเล่าเรียนรู้หนังสือมาแล้วเป็นพื้นในบ้านเมืองนั้นๆจึงรวมเป็นกำลัง ๓ ประการนี้,เมื่อจะกล่าวความ แต่ย่อ ๆ ให้เข้าใจง่ายก็กล่าวว่า ๑ ปัญญาวิชา, ๒ ทรัพย์บ่อที่เกิดทรัพย์, มีทหารแลพลเมืองมากเท่านั้นแลเรียกว่ากำลัง ๓ ประการของบ้านเมือง

ถ้าประเทศใดเมืองใด มีกำลัง ๓ ประการนี้มากอยู่แล้ว, ฆ่าศึกศัตรูไม่สามารถจะย่ำยีเบียดเบียนได้, แม้จะมีราชศัตรูประปักษ์ปัจฉามิต มาในทิศานุทิศก็อาจจำกัดตรวนสู้รบ เอาไชยชนะแก่ฆ่าศึก

(ตุลฯ 4. ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง : 943-944)

ถามว่า กำลังใหญ่อะไรที่สุด ๓ ประการนั้น, คืออะไรบ้างเชยอุบายแต่ย่อย่อพอเข้าใจได้

ตอบว่า กำลังใหญ่อะไรที่สุด ๓ ประการนั้น กำลังที่ ๑ คือวิชากับปัญญา, กำลังที่ ๒ คือพลและทวยหาญแลพลเมือง, กำลังที่ ๓ คืออาการบ่อเกิดของทรัพย์แลทรัพย์ ถ้ากำลังใหญ่ ๓ ประการนี้ยังไม่มีไม่บริบูรณ์ ท่านก็ตั้งใจเพื่อจะบำรุงผดุงให้เจริญบริบูรณ์, ถ้ามีอยู่แล้วท่านก็ตั้งใจจะรักษาป้องกันไว้มิให้กำลัง ๓ นั้นเสื่อมซบไปเสียได้,

ถามว่า กำลังวิชาแลปัญญานั้น ท่านจะจัดการบำรุงอย่างใดจึงจะเกิดจะเจริญขึ้นได้, ด้วยวิชาแลปัญญาสองอย่างนี้เป็นการศึกษาได้ด้วยยากที่สุด

ตอบว่า การที่จะบำรุงวิชาแลปัญญานั้นท่านก็เอาใสรยตั้งโรงเรียนจัดหาครูที่รู้ดีจริงจริงมาสั่งสอน, แลจัดหาตำราต่างต่างอันวิเศษมาให้บุตรขุนนางแลราษฎรฝึกหัดเล่าเรียนก่อนนั้นแลเป็นพื้นเป็นมูลของวิชาแลปัญญา,

แต่การเล่าเรียนมีวิชา สามประการ, ปลอ่ยให้เล่าเรียนฝึกหัดตามใจสมรรถประการหนึ่ง, กดขี่บังคับให้เล่าเรียนฝึกหัดประการหนึ่ง, พอให้มุ่งหมายต่อลาภยศชื่อเสียงประการหนึ่ง, ก็คือจัดกรมหรือกระทรวงราชการแลศึกษาธิการ, ให้เรียบร้อยแข่งแรงเจริญนั้นและ อย่าให้เป็นลักแต่ว่าทำไป ๆ วันหนึ่ง ๆ ได้,

(ศิริฯ 2. คำถามคำตอบ : 757-756)

นอกจากนั้นที่ยกยวณยังได้นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่ทำให้ประเทศพัฒนาไปอย่างล่าช้าหรือไม่ทำให้เกิดการพัฒนาใด ๆ นั้นว่าเป็นโรคชนิดหนึ่ง ซึ่งโรคที่เกียยวณรณกล่าวถึงนั้นคือ ข้าราชการขุนนางฉ้อราษฎ์ มุ่งแต่จะหาประโยชน์ให้กับตนเองหรือพรรคพวกของตน ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ดังตัวอย่าง

ถามว่า อะไรเป็นตัวโรคของประเทศแลราชการบ้านเมือง,

ตอบว่า เจ้านายเสนาบดี แลอธิบดี หรือราชปลัดทูลฉลองในกระทรวง, หรือเจ้ากรมปลัดกรมในกรมใดกรมหนึ่ง, หรือเทศาข้าหลวงผู้รั้งผู้ช่วยฝ่ายธุระการหรือตุลาการ, เจ้าพนักงานในหน้าที่แลตำแหน่ง, ที่สุดตลอดลงมาจนกรมการอำเภอแลกำนันผู้ใหญ่บ้าน, ได้กระทำให้ราชการผันแปรไปต่าง ๆ แลให้ฝูงชนในประเทศที่นั้น ๆ ได้รับความเดือดร้อนนอกจากกฎหมายแลธรรมเนียม, เพราะอะกะติแห่งตน ๆ ดังจะอธิบายว่า,

คือประพฤติผิดจากพระราชกำหนดกฎหมาย, ใช้อำนาจอันไม่ชอบธรรมทุจริตชั่วร้ายในใจตน, มิได้มีเมตตาสิทธิ์แก่ผู้น้อยแลเพื่อนมนุษย์ แลมิได้คิดถึงน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หาทางหลีกเลียงละเมิด

เข้าแต่ใจหทัยแล้งจำเลย, มิได้มีหิริโอตัมปะธรรมเกรงบาปหรือกลัวกรรม, มุ่งแต่จะหาลาภยศใส่ตน
ในทางทุจริต, กลับความจริงให้เป็นเท็จ, กลับความเท็จให้เป็นจริง...

(ตลข4. ว่าด้วยโรคแต่มีไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ : 1119-1120)

คำถามคำตอบที่เทียบวรรณเล่าถึงความผันละเมอของตนเองที่ต้องการจะให้เกิดกับ
สังคมในขณะนั้น ในการนำเสนอทัศนะต่าง ๆ เช่น ความต้องการที่จะยกระดับคุณภาพของ
ผู้หญิงด้วยการจัดการศึกษาให้เท่าเทียมผู้ชาย การเลิกทาส เป็นต้น ด้วยการใช้ตัวเลขกำกับ
ดังตัวอย่าง

ถามว่า ความฝันก็ดี, ความละเมอก็ดี, ต่อเมื่อหลับไหลลงสู่ภวังค์แล้ว จึงฝันละเมอมีไข้
หรือ, ท่านว่ามีโซนหลับเช่นนั้น, ฟังดูปลาดมาก, ผิดจากความเข้าใจ แลเสียงที่เขาพูดแลถือ
กันอยู่เป็นพื้นมาก ถ้ากระนั้นเชิญอธิบายจะได้รับประทานฟังเอาเป็นคติบ้าง,

อธิบายว่า แม้ว่าเราท่านทั้งหลายที่ลืมหูลืมตาอยู่มิได้ล้มตัวลงนอน หรือมิได้หลับตากรนก็
จริง, แต่เขาได้ฝันเห็นไปต่าง ๆ คือเขาได้น้อมมานะ คือมะโหวิญญานไปไกล ๆ จนถึงนรกแ
สวรรณค์ แลได้น้อมไปถึงความมีความจน แลความทุกข์ความสุข แลน้อมไปในสรรพกิจการต่าง
ๆ ว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนั้น, แลยังร้องขอว่าให้สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้, แลตั้งใจไว้ว่าจะทำ
สิ่งนั้นให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เหมือนใจคิดต่อไป,

แต่กิจการนั้น ๆ ได้สำเร็จเป็นไปตามฝันบ้าง, แลมิได้เป็นไปตามใจคิดใจฝันบ้าง, ตั้งเราจะ
เล่าให้ท่านฟังตามที่เราได้ฝันได้เพ้อไปมากมายยืดยาว แต่เมื่อเราอายุได้ ๓๐ ปี ถ้าจะคำนวณ
เข้าดูตั้งแต่เวลานั้นมาจนวันนี้, ได้ ๓๓ ปีเข้าปีนี้แล้ว, บัดนี้อายุเราได้ ๖๓ ปีเข้าปีนี้แล้ว, เวลานั้น
เราอยู่ที่เมืองใหม่ใกล้วัดโยธานิมิต เรียกว่าเมืองจันทร์ ในเวลาที่มีได้นอนหลับ นั่งลืมหูลืมตาอยู่ได้
ฝันเห็นไปว่า, ถ้าทำได้จะทำคือคิดจะจัดบ้านเมืองแลเปลี่ยนแปลงแก้ไขขนบธรรมเนียมใน
ประเทศสยามเสียใหม่, ให้ดีให้ทันแก่สมัยของบุคคลที่เห็นว่าจะดีได้แลทำได้,

ที่ ๑ คิดว่าจะหาผลอย่างใดอย่างหนึ่งใช้แทนอากรพนันได้แล้วเมื่อใด, จะรีบเลิกถอนการ
พนันเสียให้ขาดเมื่อนั้น,

ที่ ๒ จะให้มีกฎหมายมีกรรยาคนเดียว ประสงค์จะตัดโทษในการไม่มีประโยชน์แก่ราชการ
ให้น้อยลง

ที่ ๓ จะเลิกการขายมนุษย์เป็นทาส เพื่อจะพยุชาติของคนให้เลื่อนพ้นจากความดูถูกของ
ชาติอื่น ๆ

ที่ ๔ จะห้ามขาดมิให้ไทยแท้สู้บิ่นกินบิ่น โดยเห็นว่าฝันให้โทษหลายทาง ร้ายแรงถึงแก่ตัด
ชีวิตของตนเองได้

ที่ ๕ คิดจะตั้งโรงเรียนหนังสือแลภาษาต่าง ๆ แลฝึกหัดวิทยาแพทย์ แลโหราศาสตร์แลการ
ช่างทุกสิ่งทุกอย่าง, แม้ว่าครูในประเทศของเราไม่มี ก็หาจะจ้างมาแต่ประเทศอื่นไม่มาสั่งสอน
ฝึกหัดคนของเราให้รู้จนใช้ได้จริง ๆ

(ตลข 5. ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีโซนหลับ : 1354-1355)

ป, ถามว่า ที่แก้วบ้านเมืองตั้งอยู่ได้ด้วยเหตุหรือที่ไม่มีที่อ้างนั้นข้าพเจ้ายอมแล้ว, แม้ว่าบ้านเมืองตั้งอยู่ได้ด้วยความสามารถพร้อมเพรียงข้าพเจ้าก็ยอม, แต่ที่ว่าตั้งอยู่ได้ด้วยปัญญาแลวิชา ๑ ด้วยทรัพย์แลบ่อทรัพย์ ๑ ด้วยพลเมืองแลพลทวยหาญ ๑ ว่าเป็นกำลัง ๓ ด้วยกันรวมกันเข้าเป็นประการ ๑ นี้ข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจเลย, ดุยงมัว ๆ คลุม ๆ อยู่ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นอยู่ได้เพราะพระปัญญาบารมีของพระมหากษัตริย์แต่ส่วนเดียวเท่านั้นมิใช่หรือ

ว, ตอบว่า ท่านเข้าใจอย่างนั้นผิดไปมากนัก, เพราะแลเห็นอยู่กันแล้ว, ที่บ้านเมืองของเราไม่มีกระษัตริย์ปกครองคือประเทศอเมริกาเป็นต้นที่ไม่มีกระษัตริย์ปกครองเช่นนั้น เขาก็ตั้งดำรงอยู่ได้ หรือกลับมามีอำนาจใหญ่โตไปเสียอีกมิใช่หรือท่านตรวจดูให้ถี่เถิด, คำที่เราตอบนั้นเราตรวจเราตรองมามากแล้ว มิได้พูดเล่นง่าย ๆ พล่อย ๆ เช่นนั้นเมื่อไร (อือจริงแล้ว)

ป, ถามว่า ความ ๓ ข้อนั้นถ้าขาดแต่สักสิ่ง ๑ แล้ว ก็เห็นจะตั้งอยู่เป็นเอกราชไม่ได้แล้วละหรือ

ว, ตอบว่า ก็อย่างนั้นซี

ป, ถามว่า สามรติ ๑ กำลังใหญ่ทั้ง ๓ นั้น ๑ ในเหตุ ๒ อย่างนี้สำคัญนักหรือ

ว, ตอบว่า ก็อย่างนั้นซี

ป, ถามว่า กำลังใหญ่ ๓ ประการจะเกิดขึ้นตั้งอยู่ได้ด้วยอาไศรยอะไร

ว, ตอบว่า จะเกิดขึ้นได้ด้วยอาไศรยสามรติแลกำลังทั้ง ๓ นั้นเอง คือความสามารถเป็นเหตุ, กำลัง ๓ เป็นผลก่อนจึงเกิดขึ้นได้, เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะตั้งดำรงอยู่ได้ต่อไป, ก็ต้องอาไศรยสามรติแลกำลัง ๓ นั้นเอง

(ศิริข 2. ปุจฉาวิสัชนา : 890-891)

กลวิธีใช้การปุจฉาวิสัชนาเป็นกลวิธีที่เทียบวรรณเลือกใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์เป็นลำดับที่ 2 รองจากการใช้กลวิธีเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา ซึ่งกลวิธีดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเข้าใจทัศนะของผู้เขียนได้ดีและชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นวิธีการที่มีได้มีความซับซ้อนแต่อย่างใด ซึ่งเทียบวรรณใช้กลวิธีการถามเองตอบเองเพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านคล้อยตามหรือคิดพิจารณาตามทัศนะที่เสนอ ซึ่งกลวิธีดังกล่าวอาจได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเนื่องจากมีลักษณะเหมือนกับพระพุทธธรรม

3. การยกตัวอย่างประกอบ

กลวิธีการยกตัวอย่างประกอบเป็นการนำเสนอสิ่งต่าง ๆ มากล่าวถึงเพื่อเสนอแนวคิดให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะของการสาธก จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียบวรรณปรากฏกลวิธีการยกตัวอย่างประกอบในวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง โดยแบ่งออกเป็นการตัวอย่างบุคคล เหตุการณ์ วรรณคดีและพฤติกรรมของสัตว์ ดังนี้

3.1 การยกตัวอย่างบุคคล

กลวิธีการยกตัวอย่างบุคคลเทียบวรรณนำเอาคุณลักษณะหรือชีวประวัติของบุคคลต่าง ๆ มาเป็นตัวอย่างประกอบการเสนอทัศนะเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจทัศนะมากยิ่งขึ้นซึ่งปรากฏทั้งวรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพและร้อยกรอง เช่น เทียนวรรณยกตัวอย่างขุนนางที่มีความซื่อตรง และไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงในการแสดงโลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนาง โดยการยกตัวอย่างเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ว่าเป็นขุนนางที่มีความซื่อตรง และไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง เพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติของขุนนางข้าราชการที่พึงมี ดังตัวอย่าง

ในกรุงเทพมหานครระมณี, สืบปีพิราบความตามนุสนธิ์, ได้ตรวจดูรู้ไนไสยน้าใจคน, เทนตรงล้นอยู่ท่นเจิมคือเดิมนาม, แต่บัดนี้มียศปรากฏแล้ว, นับว่าแก้วรัตนของสยาม, ไม่ฉ้อหลวงหลวงราษฎร์สอาดงาม, ไม่มีความทับถมข่มผู้ใด,

ในส่วนเจ้าท้าวพระยาที่ว่าแก้ว, ฉันทราบแล้วเพียงพอนในข้อใส, นอกกว่านั้นฉันไม่รู้ต้องดูไป, ตรงหรือไม่คงจะปิดไม่มิดความ, ที่ไม่ฉ้อก็ไกลไปข้างฟล่าน, ที่ไม่พาลหรือก็ไม่พอลใจงาม, ใครฉิบหายตายยับไม่รับตาม, รักษานามมักน้อยเขารอยดี, ที่ราษฎรูกูกอาก็กราดเกรี้ยว, ตั้งตมเคียวสืบเอาหนึ่งดูถึงที่, ที่หน้าพระใจอยู่ก็มี, คิดข่มขี่เอาชีวันบัลโลย, ที่ดีแท้แต่อาพักเด็นหับโหมม, จนเหวื่อโซมโซเหมือนช้างเพราะร่างใหญ่, ที่ใจเย็นเป็นพื้นไม่ขึ้นใคร, รักษาไว้หน้าที่อันมีการ, ที่อิตฉาอารมย์คันไนจิตร, อำมะหิสมุ่งมองแต่ป้องผลาญ, ทำแซมซ้ำท่นกยางเดินทางพาล, ทำอาการไว้

ข้างนอกหลอกกว่าดี, ดูก็ยากมากมายหลายชนิด, ถึงแจ้งจิตรพูดไปก็ไซ้ที่, ด้วยลักษณะอยู่เมณคุณคุณไม่มี, ซึ่งป็นปึกก็เพราะปากจึงยากเย็น,

(ศิริข1. ตุลวิภาคสรรพศาสตร์ : 415-416)

เทียนวรรณยกตัวอย่างเจ้าพระยาบดินทร์ (สิงห์) เพื่อแสดงทัศนะเกี่ยวกับขุนนางที่มีความยุติธรรมและเป็นขุนนางที่มีอำนาจมาก ดังตัวอย่าง

ส่วนอำนาจของท่านที่เป็นข้าราชการ, ดังเขาเล่าว่าท่านเจ้าพระยาบดินทร์ (สิงห์) ท่านก็มีอำนาจมากในรัชกาลที่ 3, ใคร ๆ ก็กลัวเกรงท่านไม่เลือกกว่าเจ้าแลขุนนาง, เว้นไว้แต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว แต่เมื่อพระองค์ยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์อยู่พระองค์เดียวเท่านั้น นอกกว่านั้นไม่ว่าเจ้านายพระองค์ใด เกรงกลัวท่านเจ้าพระยาบดินทร์ (สิงห์) หมดทั้งบ้านทั้งเมือง

โดยเหตุว่าท่านผู้นั้น, ในสมัยนั้นเป็นนายกสำเร็จราชการฝ่ายเหนือกระทรวงมหาดไทย, แลทั้งเป็นแม่ทัพใหญ่เคยกระทำศึกสงครามมากด้วย, แลทั้งเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย แลทั้งอภัยไสยสันดานของท่านก็เป็นคนซื่อตรงดงดินแลตั้งอยู่ในทางยุติธรรมด้วย

(ตุลข4. ว่าด้วยอำนาจแต่มีใช้ฤทธิ์หรือแรงกาย : 936)

เทียนวรรณกล่าวถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เجم แสงชูโต) เพื่อเสนอทัศนะเกี่ยวกับขุนนางที่มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ และซื่อสัตย์สุจริต ดังตัวอย่าง

ถ้าทำราชการมีความเพียรจนได้รับยศแล้ว, ภายหลังประพติตุจริตแรงกล้าเข้า จนไม่สามารถจะปิดบังไว้ได้, ก็ทูลทะลายนปรากฏออกมาผลชั่วก็ออกเมื่อนั้น,

ก็เมื่อพิเคราะห์ให้ทั่วแล้ว, อันความสุจริตแลความสัตย์ความกะตัญญู ความเมตตา ความอดทน ๕ ประการ นี่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ไม่เลือกเว้นว่าการโลกย์แลการธรรม ใครมีความดี ๕ ประการนี้อยู่แล้ว จะประกอบการสูงต่ำประการใด, คงจะเป็นเหตุชักนำอุดหนุนจนไปถึงผลอันดีได้เป็นแน่,

แม้ว่าที่สุจริตจะหนึ่ง ๆ อยู่ในที่ใด ๆ ไม่ประกอบการออกหน้าออกชื่อ, ก็ยังจะมีกลิ่นของความดีในตนเล่าลือฟุ้งกระจายไปในทิศทั้ง ๑๐ ถ้ายิ่งประกอบไปด้วยความเพียรพยายามในที่ชอบมีเล่าเรียนวิทยา, หรือค้าขาย หรือรับจ้าง หรือการทำราชการให้เจ้านายวาน, หรือรับราชการแผ่นดินมีตำแหน่งหน้าที่สูงแลต่ำ หรือเป็นเสนาบดีที่ปฎิหารราชการแผ่นดิน, จุจท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เجم) ที่เป็นคนสุจริตซื่อตรงต่อแผ่นดิน, มิได้คิดเบียดเบียนพราหมณ์ และฉ้อบังพระราชทรัพย์ของหลวง, ประกอบไปด้วยความเพียรพยายามในทางราชการยังยืนมาแต่ยังเป็นผู้น้อยจนเป็นผู้ใหญ่, ไม่มีชื่อเสียงจึงไม่โด่งดัง

แม้ว่าท่านผู้อื่นมีความเพียรเหมือนกัน, แต่ความสุจริตซื่อตรงไม่ปรากฏเหมือนท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เجم) เพราะฉะนั้นชื่อเสียงจึงไม่โด่งดัง

แม้ว่าสติปัญญาของท่านพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เجم) ก็ไม่สูงสุดอะไรนัก, พอเป็นประมาณ, แต่ท่านผู้อื่นที่มีสติปัญญาอย่างเอกก็จริงอยู่ แต่พื้นใจไม่สุจริตเอื้อเพื่อสะสมความสุจริตเท่าท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เجم) เพราะฉะนั้นชื่อเสียงในความดี จึงไม่ปรากฏฟุ้งกระจายเหมือนกัน ได้กล่าวมาด้วยคนไม่มีวิชาปัญญามีแต่ความเพียรก็ยุติแต่เท่านี้,

(ตุลข 3. ว่าด้วยคนมีความเพียรแต่ไม่มีวิชาแลปัญญาอย่างใด : 908-909)

พิเคราะห์ดูคนในประเทศสยาม, ถ้าใครประพติตุจริตถูกต้องสมควร, หรือพูดจาแบบคายพอกที่จะชักจูงผู้อื่นให้กล้าหาญหมั่นเพียร และมีน้ำใจรักความดีการดีจะหาใส่ตนบ้าง ก็ช่วยกันเกื้อหนุนดยารดนามันต์หาว่าเป็นบ้าเป็นบอ ถ้าใครจะตั้งตัวตั้งใจในความดีไม่ทอดถอย, เหมือนเช่นพระนายไวยวรรณารถ (เجم) พี่น้องพวกพ้องก็หาเหตุพูดจาขัดขวางชักเหนี่ยวจะไถ่ถอยหลัง, ดูเหมือนที่ที่จะทำความดี นั้น, ประดุจว่าเดินเข้าไปในปากเสือหรือราชสีห์, ถ้าหากจะพูดจาชี้แจงอธิบายให้เห็นว่าการอย่างนี้เช่น นี้, เป็นการถูกต้องมีประโยชน์ควรทำควรประกอบตามการที่จริง หรือติเตียนการที่ผิดไม่ถูกไม่ชอบธรรมชี้แจงการที่ชอบ, ก็ตกอยู่ในผู้ที่ชี้แจงเป็นบ้า, กะเจียนกะหือริโอแทบจะช่วยกันนินดาเสียให้ได้, คนที่คิดชอบพูดถูกถ้าไม่ยอมเขา ชื่นอะธิบายจนเข้าสู่ไม่ได้, ก็ตกอยู่ในดังตัวเป็นนักปราชญ์ ก็ดตาม้าตาเรือไปอย่างนั้น

(ศิริข1. ไปรเวศคำแนะนำ : 158-159)

เทียนวรรณกล่าวถึงพระเจ้าริตชาร์ดกษัตริย์อังกฤษในการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับเรื่องกรรม โดยใช้เหตุการณ์ที่พระองค์ทรงประสบกับภัยอันตรายต่อพระองค์ แต่พระองค์ก็รอดพ้นมาได้ซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นเพราะบุญกรรมที่ทำเอาไว้ในชาติก่อน ดังตัวอย่าง

ดูพระเจ้าริตชาร์ดกษัตริย์ในประเทศอังกฤษ เรือพระที่นั่งแตกจมในมหาสมุทรก็ยังไม่สิ้นพระชนม์ จำศึกจับเอาพระองค์ไปได้ ชังไว้หวังจะให้ถึงความดับสูญ แต่ไม่สมประสงค์ของศัตรู กลับมี โอกาสต้องปล่อยให้พระองค์คืนมาครองกรุงอังกฤษได้อีก ภายหลังจึงได้สิ้นพระชนม์ ความเช่นนี้ส่อให้เห็นธรรมชาติของผู้มีบุญหลังที่ได้สร้างสมอบรมไว้แต่ชาติปางก่อน กระทำให้เราเชื่อกรรมเชื่อผล และเชื่อว่าชาติก่อนมีแลเชื่อว่าชาติหน้าก็จะมีอีก ดูเครื่องจักรอันมิได้หักหรือฟร่าออกจากกัน ยังคงตั้งอยู่ตามที่ก็จะหมุนไปตามธรรมดา

(ตลข 3. ว่าด้วยธรรมดาโลกย์แลธรรม : 690)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้กล่าวถึงพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระราชินีแห่งอังกฤษซึ่งเป็นผู้หญิงที่มีความสามารถ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้หญิง ดังตัวอย่าง

หนึ่งสมเด็จพระนางเจ้า กวินวิกโตเรีย, เอ็มเปรตออฟอินเดียพระองค์นั้น, พระองค์ก็เป้นหญิงแต่ได้ทรงรักษาราชการตามขรรดิราชประเพณีปกครองราชอาณาจักรกรุงอังกฤษให้รุ่งเรืองเจริญมาได้ช้านานกว่า ๕๐ ปี มิใช่หรือ, จนกระษัตริย์พระองค์ใดในประเทศยุโรป, มิได้ทรงพระชนม์อยู่ในราชสมบัติเท่าแลเสมอด้วยพระองค์, อย่างนี้ไม่เรียกว่า สตรีได้รักษาแผ่นดินให้เจริญดำรงอยู่ได้เท่าแก่บุรุษผู้สามารถดอกหรือ,

หรือท่านจะเห็นว่าราชการแผ่นดินที่สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกโตเรียเอ็มเปรตออฟอินเดียทรงรักษาปกครองมานั้น, มิใช่กิจการของบุรุษ, หรือไม่เท่าแก่กิจการแห่งบุรุษในการรบพุ่งเช่นการศึกสงคราม

(ตลข 6. ว่าด้วยผู้หญิงทำการงานเท่าแก่ผู้ชาย : 1613-1614)

นอกจากการนำเสนอโลกทัศน์ผ่านการยกตัวอย่างบุคคลในวรรณกรรมด้วยบุคคลที่ยังคงมีชีวิตแล้วยังปรากฏการยกตัวอย่างบุคคลที่ใช้ชื่อสมมุติ เช่น เทียนวรรณยกตัวอย่างบุคคลโดยใช้ชื่อ นาย ก ในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนางข้าราชการที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ดังตัวอย่าง

ในความ ๕ ประการที่เรากล่าวมานี้, เห็นด้วยตาได้ว่าจะเป้นประการใด, คือจะยิ่งหรือหย่อน, เว้นแต่เคลื่อนคลาดได้บ้าง, แต่เหตุที่เคลื่อนคลาดได้นั้น, ดังเราจะชี้ให้เห็นเป้นตัวพยาน, แต่จะกล่าวในยศแลทรัพย์สินเท่านั้น

คือนาย (ก) ทำราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต, มิได้คิดเบียดเบียนพวณาประชาราษฎร แลจ้อลกพระราษทพย์หลวง, ตั้งใจลงพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์ ตามแบบฉบับ

บ้านเมืองที่เปนนุ้ยในสมัยนั้น, แต่นาย (ก) ไม่รอบคอบและไม่เอื้อเฟื้อในเหตุอย่างอื่น ๆ นอกจากราชการ, ว่าตรง ๆ ก็คือไม่ประจบแลปากตัวเปนนุ้ย, ตั้งใจแต่จะกระทำการตามหน้าที่ให้เต็มรอบมิได้เปนนุ้ยโลกะนะเห็นแก่หน้าบุคคลอธิบายว่าไม่ปากตัวต่อเสนาบดี ในกระทรวงที่ตนรับราชการอยู่เรียกว่าไม่สอพลอไม่ช่างประจบ, ไม่ปากตัวต่อราชปลัดทูลฉลองในกระทรวงนั้น, หรือไม่ปากตัวต่อผู้ใหญ่มีบิดามารดาของนายแลบุตรนัดดาภรรยาของนายเปนนุ้ย, หวังใจเสียว่าตนเปนนุ้ยชื่อตรงแลทำหน้าที่ในตำแหน่งให้บริบูรณ์ไม่บกพร่องแลผิดพลาดอยู่แล้ว ก็คงเป็นการดี,

ครั้นมาเมื่อโอกาสอันหนึ่ง, มีเหตุเกิดขึ้นในหน้าที่ของนาย (ก) เปนนุ้ยการจำเปนนุ้ยไม่มีเวลาที่จะรอได้, ในข้อนี้ขอขยายความกว้างออกไปอีกเล็กน้อยเพื่อจะให้ท่านผู้อ่านทราบชัดในข้อความว่าเปนนุ้ยประการใด,

(ตลข 1. ว่าด้วยบุคคลยิ่งแลหย่อน : 70-71)

จากตัวอย่างการใช้กลวิธีการยกตัวอย่างบุคคลประกอบการนำเสนอโลกทัศน์นั้นปรากฏการใช้ชื่อบุคคลจริงมากกว่าการใช้ชื่อสมมุติ การยกตัวอย่างบุคคลประกอบการนำเสนอโลกทัศน์เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจทัศนะของผู้เขียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ผู้เขียนจะนำเอาบุคคลที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันในสังคมมาเป็นตัวอย่างเพื่อใช้ประกอบการแสดงทัศนะ

3.2. การยกตัวอย่างเหตุการณ์

กลวิธีการยกตัวอย่างเหตุการณ์เป็นวิธีการนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นตัวอย่างประกอบในวรรณกรรม เทียนวรรณได้ยกเหตุการณ์ที่เคยมีมาในอดีตและเหตุการณ์ที่กำลังปรากฏในสังคมในขณะนั้นมาประกอบงานเขียน เช่น เทียนวรรณนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนในวัดน้อยคลองเก่าว่าท่านสมภารนั้นจะส่งดูบาตรทุกครั้งเมื่อฉันท์อาหารเสร็จ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนั้นเป็นการทำตามพระวินัย แต่เหล่าลูกศิษย์รุ่นหลังที่ถือปฏิบัติไม่ได้เข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงของการกระทำดังกล่าว ซึ่งเทียนวรรณใช้กลวิธีดังกล่าวในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับสงฆ์บางกลุ่มที่ไม่ได้มีความเข้าใจในพระธรรม พระวินัย ที่แท้จริงแต่กระทำตามความเชื่อที่ผิด ๆ ติดต่อกันมาโดยตลอด ดังตัวอย่าง

ขอชักนำทำเนียบเล่า, เปนเรื่องเก่าโดยนิยมประสมประเส, ว่าคราวหลังน่านการคะเน, มีขรัวเทวะสุกะพระสมภาร, อยู่วัดน้อยคลองเก่าบ้านแสร์หิน, เธอทรงศีลสิกขานักกล้าหาญ, ทั้งเคร่งครัดมัธยมอุตมญาณ, เปนอาจารย์เจนจัดวิปัสณา, ถ้าฉันเช้าคราวใดมิได้ขาด, ยกเอาบาตขึ้นมองส่องที่หน้า, ทำเปนนุ้ยศิษย์ทั้งวัดเปนนุ้ยอัตร, จนขรัวตามรณะล่วงละไป, พวกศิษย์สงฆ์ปลงศพสมภารเฝ้า, แล้วเลื่อนเอาขรัวตามิตศิษย์คนใหญ่, เปนสมภารการุระพระวินัย, ท่านตั้งใจสั่งสอนเหมือนก่อนกาล, คือฉันเช้าเช้าสำเร็จเสร็จธุระ, ยกปัตตะขึ้นชูดูวิถาน, มองเขม่น

เป็นนิตยศัพท์อาจารย์, ทำอาการตั้งที่ว่ามาทุกวัน, ครั้นล่วงลับมาถึงห้าชั่ว, ก็หมดตัวผู้รู้คิดดู
ขึ้น, พวกศิษย์หามาข้างหลังทำดั่งนั้น, แต่สำคัญข้อวินัยมิได้รู้,

มีภิกษุบวชใหม่เธอใคร่แจ้ง, เพราะกินแทนนิกสงไสยในใจอยู่, จึงเข้าใกล้ได้ถามเนื้อความดู,
สมภารครูโกรธกยกริกรณ์, แก่งุ่นง่านพาลด่าไม่ปราไสย, พระอะไรซึ่งรู้นอกครูสอน, เขาทำกัน
ฉันใดมาไชยซอน, ขอบแต่ผ่อนตามกันนั้นแลดี, จะบาปบุญคุณโทษประโยชน์ผล, คนข้างต้นทำ
มาไม่สาส์, พวกปู่ย่าดาเฒ่าเขาว่าดี, ก็ชอบที่ทำตามมาตามโย,

สงสารพระจะใคร่รู้เห็นครูโกรธ, กลับยกโทษประริภาสให้ขาดไล่, เป็นความจนอันอันให้ตันใจ,
จะถามใครกลัวจะเป็นเช่นสมภาร, ยิ่งหมกหมุ่นขุนหมองตรงไม่ถึง, โฉนจึงจะรู้เหตุนี้เทศฐาน,
ซึ่งสองบาทปรารถนาเดิมอาจารย์, คงมีการกิจวินัยเป็นใจความ,

แต่ชาติชั่วชั่วเหล่านี้มิได้ตรึก, ที่ตื่นลึกไม่พอใจจะได้ถาม, เพราะอยาบชำระเหลวทั้งเลว
ขาม, เผาแต่ตามกันไปมิได้ตรง, เรืองคณี่มิโกศลเที่ยวค้นหา, ดูสิขาบทแปลสหาช่อง, พบ
วินัยใจความตามทำนอง, ว่าด้วยของอัฐฐานการวินัย, บาททะเลปรุเท่าเม็ดเม็ดเข้าเฒ่า, หรือ
แตกเท่าเม็ดเม็ดถั่วน้ำรั่วได้, ท่านว่าบาตขาดอะฐฐานทั้งนานไว้, จนล่วงไปสิบวันเป็นสัญญา, เป็น
นิศสัคคิมิอาบัติบัญญัติแจ้ง, ที่เคลือบแคลงคอยกระจำทางศึกษา, เพราะเห็นความตามวินัยที่
ได้มา, ยิ่งตรึกตรง

เขม่นก็เหนษัด, ะร้อยชนคนแต่ก่อนก่อนข้างรู้, จึงส่งดูระวังตัวกลัวอาบัติ, คนเดียวนั้นมี
แต่อย่าปบาปทั้งวัด, ไซ้ลัดลัดจึงได้กลับลงสับเงา,....

(ศิรช1. วิไชยานุวัตร : 218-219)

เทียบวรรณยกตัวอย่างการปกครองของประเทศอเมริกาว่าได้มีกษัตริย์ในการ
ปกครองแต่มีประธานาธิบดีที่ได้จากการเลือกตั้งมาทำหน้าที่ในการปกครองและการบริหาร
ประเทศ ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปกครองที่เทียบวรรณได้นำมาเป็นตัวอย่างเพื่อแสดง
ให้เห็นถึงแนวคิดในการปกครองประเทศ ว่ายังคงมีการปกครองประเทศในหลายรูปแบบและ
ยังแสดงให้เห็นว่าจากการปกครองประเทศดังกล่าวนั้นยังคงทำให้ประเทศดังกล่าวมีการพัฒนา
มีความเจริญได้เช่นเดียวกัน ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นว่าการยกตัวอย่างเหตุการณ์ของประเทศ
อเมริกานี้เป็นลักษณะของการชี้แนะหรือการแสดงให้เห็นความสำคัญของการปกครองว่ายังคงมี
อีกหลายรูปแบบและไทยเองน่าจะนำมาปรับใช้ให้เหมาะสม ดังตัวอย่าง

แต่ทวีปอเมริกาเขาผาสุก, ไม่มีทุกข์ทิวแผ่นดินสิ้นทั้งหลาย, ได้ตั้งหน้าหาทรัพย์สำหรับ
กาย, ทั้งหญิงชายวิชาทางหากิน, ไม่มีเจ้าท้าวพระยามหาอำมาตย์, ไม่มีราชเอมเปอร์เสมอสิ้น,
ผู้บัญชาว่าขานการแผ่นดิน, จัดให้กินเบี้ยเลี้ยงจนเพียงพอ, เขาตามใจไพร่ฟ้าสารพัด, ไม่ขึ้นขัด
ในทำนองที่ร้องขอ, มีกำหนดลดเลื่อนไม่เชื่อนร่อ, จะเติมต่อสุดแต่พร้อมจะยอมกัน,

ผู้ว่าที่ปรีไซเดินนั้นเป็นใหญ่, อะริปะโดยของประเทศในเขตรัชนันท์, เป็นสี่ปีแล้วก็เหียร
ผลัดเปลี่ยนกัน, คนใหม่นั้นขึ้นที่นั่งสั่งบัญชา, ฝ่ายทหารการผะหลพลเรือน, ก็มีเหมือนกันกับ
อย่างต่างภาษา, แต่ไพร่พรีมีประจำศกคตินา, มียศดาแต่เรื่องรับบังคับการ, แต่กรุงวอชิงตัน

ดอนข้างเหนือ, เป็นใหญ่เหลือกว่าหัวเมืองเรืองพิสาน, ไม่รบพุ่งกรุงใดไม่จิงฮาร, รักษาการแต่ใน
เขตรประเทศนั้น,

เราทราบความตามสารไปราณแถลง, เขาชี้แจงไว้จริง ๆ ทุกสิ่งสรรพ, ฝรั่งเศสเหตุเพราะแพ้
แก่เยอรมัน, จึงได้ผันริบเลิกคิดพิลิกเพลง, เลิกกระษัตริย์จัดตั้งเปรคิเดน, ให้เหมือนเช่นอะเมริ
กันที่ขึ้นแข็ง, ดูงามความคิดมีฤทธิ์แรง, แต่แสดงโลกสิ้นพันประมาณ, เทียวชมที่ดีประเทศเขตร
ทั้งหลาย, เห็นวุ่นวายมากนักเกี่ยวหักหาญ, ขอเขมรแดนลาวทำร้ายราษฎร, ดูออกพล่านไม่อดสูแก่
ผู้ใด, ไม่เหมือนดั่งอังกฤษสนิทแนบ, ควรเปนแบบฉบับดำหรับได้, เช่นนาเคมีพิศมฤทธิไกร,
ค่อยลือไปช้า ๆ ดูน่ากลัว, ไม่ออกแรงแสดงฤทธิ์ความคิดลึก, ฉะนั้นนี้กษณพองสยงหัว, ด้วย
ท่าทางอย่างสำคัญดูพันหัว, รายไปทั่วที่เฉพาะดูจะจง,

(ศิริฯ1. โมติบเปาเวอร์คำกลอน : 362-363)

เทียบวรรณยกตัวอย่างประเทศจีนในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ว่าเป็นโอรส
สวรรค์ทำให้กษัตริย์ไม่ให้ความสำคัญกับประชาชนและมิได้มุ่งพัฒนาประชาชนให้มีความ
เป็นอยู่ที่ดีเหมือนกับที่ประเทศญี่ปุ่นที่ได้เร่งพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความ
เป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือการที่ประเทศฝรั่งเศสเปลี่ยนแปลงการปกครองจากการปกครองด้วย
ระบอบกษัตริย์เป็นประชาธิปไตย ดังตัวอย่าง

เหมือนไชนาอำเภอโดเต็มยศ, ไม่ยอมลดลงเปนพริตตามวิไล, ถือว่ามาจากพระอินทร์อาจีน
ไโดย, เห็นพวกไพร่พลเหมือนสัตว์ไม่มรรคจรรย, ส่วนญี่ปุ่นวุ่นวายขยายหย่อน, คิดลดทอนยศ
ถานราษฏร, บำรุงไพร่ให้บันเทิงรุ่งเรืองครัน, กลับแข็งขันพลเมืองกระตือรือร้น, ถึงอังกฤษอะเมริ
กันฝรั่งเศส, ก็ใช้เล่ห์ฉนวนว่าไซ้บ่าหลัง, แต่อังกฤษคิดมีเจ้ากล่าวจริง, แต่ฝรั่งเศสอ้างทางธรรม
นิยม, อะเมริกานั้นแต่ไรเขาใช้ก่อน, ใช้จัดรอยเจ้านายโหดร้ายเหี้ยม, คงปรุงชาติศาสนาโยธา
เกรียน, เปนธรรมเนียมอาณาจักรรักประชา,

เมื่อคิดเห็นเช่นนี้จะดีแน่, จำต้องแก้กฎหมายขยายท่า, ถึงขัดสนพลไพร่ไม่ระอา, คิดตั้ง
หน้าตั้งใจให้จริงจริง, เมืองที่ดีมีฤทธิ์อังกฤษนั้น, ใช้สวรรค์เปนแต่เกะยังเหมาะยัง, ประเทศเรา
เข้าปลานักหนาจริง, เลิกเรื่องลิงไซ้คนผลคงงาม, อย่าถือตัวม้วยความดลวก, เทียบแก่พวก
มนุษย์เวียนเรื่องเพียรหาม, ดมดแดงแรงกะไรควรวูไคร่ความ, พยายามสามัคคีไม่วีรอ, อย่า
ถือใจไพร่ผู้ที่มีความคิด, คงชีวิตรคสว่างหนทางหนอ, ใครทำผิดคิดมิชอบกับอบพอ, ต้องฟัน
คอริบเรือนอ้ายเพื่อนเรา, ใครทำดีทวิยศตามบทชอบ, เครื่องได้ตอบชูใจมิให้เหงา, เขาไม่ผิดคิด
หาความขอห้ามเขา, ธรรมเนียมเก่ากดขี่ไม่มีคุณ, ควรเลิกล้างยางร้ายทำลายเสีย, คือบ่อนเบี้ย
ใช้ทาสชาติสะถุน, ถึงแสนโง่โง่เช่นข้าต้องการคุณ, ช่วยอุดหนุนวงษ์ประยูรตระกูลไทย, เพียงสิบ
ปีนี้จะเห็นเปนประจักษ์, จะรู้จักเรียนวิชาปัญญาไหว, จะรักชาติศาสนาภาษาไทย, จะพร้อมใจ
รักเจ้ารักดาวแดน,

(ศิริฯ2. โลกานุมัติคำกลอน : 734-735)

ในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้นเทียนวรรณได้นำเอาเหตุการณ์ที่คณะสงฆ์ได้แตกออกเป็นสองนิกายคือ ธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ยกเป็นตัวอย่างประกอบเพื่อเสนอทัศนะเกี่ยวกับพุทธศาสนาว่าในคณะสงฆ์ได้มีการแบ่งคณะสองเป็นสองนิกายซึ่งการแบ่งแยกดังกล่าวนั้นเกิดจากปัญหาที่เกิดจากคณะสงฆ์เอง ดังตัวอย่าง

ทั้งพระพุทธรูปสาธุการียมอง, แดกเปนสองหมู่คณะพระฤาษี, ธรรมยุติกนิกายหมายบาฬี, ถือตามทีพระบัญญัติไม่ลัดทาง, แต่ส่วนวามะหานิกายรายข้างเลอะ, วางออกเประตามผู้เฒ่าไม่เว้าสาบ, ไส้ก็ติดติดบาฬีมิเปนกลาง, แต่ขัดขวางเกรงคนโง่จะโรเร, จึงจำนึ่งทั้งไว้ตามใจเถร, ทั้งพระเถรเราไม่เห็นจะเปนเก, ผิดวินัยไตรสิกขาทำทำเล, ทำไว้เว้ตามกันทั้งนั้นไป, เจ้าแผ่นดินถิ่นประเทศหัวเขตร์ชั้นร์, ที่เชื่อนั้นสมณะสะวิไสย, ชั่วซึ่งชิตชั่งพราหมณ์ทรงตามใจ, ไปรตะไภยหมู่พระสามะเถร,

แต่ใจฉันมันให้วุ่นพ่อคุณแอ้ย, เกรงจะเลยอะลัษซีมีแต่เถร, ลงโกนผมห่มผ้าเหลืองเปนเครื่องเกณท์, ภิกขุเถรต่างกันด้วยอันใด,

(ศิริฯ2. โลกานุมัตาคำกลอน : 728)

นอกจากนั้นการใช้กลวิธีในการนำเสนอโลกทัศน์โดยการยกตัวอย่างเหตุการณ์ในวรรณกรรมประเภทร้อยกรองแล้วเทียนวรรณยังได้นำกลวิธีดังกล่าวมาใช้ในการพรรณนาร้อยแก้วเช่นเดียวกันโดยการนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดในต่างประเทศเช่น การยกเอารูปแบบการปกครองที่ประเทศญี่ปุ่น ประเทศอเมริกา หรืออังกฤษ มายกตัวอย่างประกอบเพื่อชี้ให้เห็นถึงระบอบการปกครองที่ปรากฏในประเทศต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างกับระบอบการปกครองของไทย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างดังกล่าวโดยเทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าการปกครองตามรูปแบบของอเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่นนั้นเป็นการปกครองที่ดี ดังตัวอย่าง

อนึ่งเพ็ชแลพลอยสีต่าง ๆ นี้ เปนด้วยความนิยม เช่นผ้าหรือแพรแลสีสันต่าง ๆ ก็เป้นตามความนิยมจะเอาเป้นจริงก็ได้เช่น ขนบธรรมเนียมความประพฤติกายวาจาใจของชาวโลกย์ในเวลานี้จะพุดนอกสาสนาแล้ว, ซาติย์ญี่ปุ่นแลชาวอะเมริกา ค่อนข้างจะดีมาก, ดูเหมือนว่าประเทศใดจะสู้ไม่ได้, ในการที่ปกครองบ้านเมือง แลรักษาราชฎรของเขาในเวลานี้ หรือจะต่อไปข้างหน้า,

แต่ซาติย์ญี่ปุ่นยังมีเจ้าปกครองอยู่, คือยังมีกระษัตริย์อยู่เหนือมนุษย์, แต่ซาติอะเมริการไม่มีเจ้าอยู่เหนือเขา, มีแต่มหาประธานาธิบดี คือ (ปรีไซเดน) กับรัฐบาลผู้รักษาแผ่นดิน, แต่เราเห็นว่า รีพับลิกอื่น ๆ ไม่เรียบร้อยเหมือนชาวอะเมริกัน, ในเรื่องบำรุงรักษาราชฎร, เราเห็นว่าบ้านเมืองที่มีกระษัตริย์ปกครอง, ไม่มีใครเสมอด้วยญี่ปุ่น, เพราะพวกเขาได้กลับใจแลเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมรวดเร็วเหลือเกินนัก, ถ้าได้มีเวลาวางจะเจริญขึ้นไปยิ่งกว่านี้

แม้เมืองอังกฤษที่ว้าเอก, ก็ได้มีเวลาจัดมากกว่าพันปีแล้วจึงมีความเรียบร้อยแลเจริญได้ถึงเพียงนี้, ถ้าพวกญี่ปุ่นได้มีเวลายามเหมือนอังกฤษ ก็จะดีกว่าอังกฤษแน่แท้, เราเชื่อว่าถ้าญี่ปุ่นมีเวลาวาง ไม่แพ้รัสเซียในคราวนี้แล้ว ไปข้างหน้าเพียงร้อยปี, จะไม่มีใครดูถูกแลข่มเหงญี่ปุ่นได้ ใน

อาเซียฝ่ายตะวันออกเพราะประเทศแมนจูรี และประเทศเกาหลีและประเทศจีนจะอยู่ในความดำริห์ของยี่ปุ่น, แม้ ยี่ปุ่นจะรวบรวมไว้เป็นของตนมิได้, ก็คงจะแนะนำชักชวนเกาหลีและจีนญวนไทยให้ไปเป็นแห่งเดียวกันเข้า, ตัดดินเป็นพิตรใหญ่, ก็ยากอยู่ที่ชาวยุโรปจะย้ายได้เช่นตามความมนุษย์ที่ยังโง่อยู่แต่ก่อน เพราะวิชาสิ่งใดของชาวตะวันตก ยี่ปุ่นก็ทำได้หรือทำดีกว่าก็จะมีเสียแล้ว เช่นดินระเบิดแลลูกแตกเป็นต้น หรือฝึกหัดกองสมุทยุทธนาวา

(ตูลฯ5. ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ : 1483-1484)

ความสำคัญของการยกตัวอย่างเหตุการณ์ประกอบการนำเสนอโลกทัศน์นั้นเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจทัศนะของผู้เขียนได้ชัดเจนและทำให้ผู้อ่านมีโอกาสรับรู้เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศเนื่องจากสังคมในสมัยนั้นเป็นสังคมที่เปิดรับต่างประเทศมากขึ้นดังนั้นความรู้หรือการรับรู้เรื่องราวของต่างประเทศจึงนับว่าเป็นความรู้ใหม่ที่คนในสังคมให้ความสนใจ ดังนั้นการเลือกใช้กลวิธีดังกล่าวในการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณจึงเป็นวิธีที่สร้างความสนใจให้กับคนอ่านเป็นอย่างดี และนอกจากนั้นการเลือกใช้กลวิธีนี้ยังเป็นการแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของเทียนวรรณเกี่ยวกับเรื่องการปกครองได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเทียนวรรณยกตัวอย่างเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นไปในเชิงบวก

3.3 การยกตัวอย่างวรรณคดี

การยกตัวอย่างจากวรรณคดีเป็นอีกกลวิธีหนึ่งปรากฏในวรรณกรรมของเทียนวรรณทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งการยกตัวอย่างวรรณคดีจะเป็นการยกตัวอย่างพฤติกรรมเด่นของตัวละครในเรื่อง เหตุการณ์ หรือเนื้อหา เช่น การยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องเลียดก๊กที่ได้กล่าวถึงการทำความชั่วต่าง ๆ เมื่อตายไปจึงเกิดมาเป็นต้นกัญชาเพื่อเป็นการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับขุนนางที่กระทำความชั่วความไม่ดีว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ทำเอาไว้ นั้นส่งผลไปชั่วอายุคนหรือชั่วลูกชั่วหลานได้ ดังตัวอย่าง

ถ้ายุคใดไฟฟ้าจะผาศุข, บันเทาทุกข์สุขโขสโมสร, พันเดินมีที่ท่านกล้ำสัดถาวร, โดยสุนทรยุติธรรมไม่ลำเอียง, เพราะท่านตรงทรงคุณบุญวิไลย, ศิวาลัยเล่าลือมีชื่อเสียง, ตัดสินความตามธรรมเนียมให้เรียบเรียง, บัดบัดเที่ยงถูกขอบระบอบความ, แพ้วว่าแพ้แก้ไขได้อยู่หรือ, ไม่นับถือคนผิด ฉนิตหนาม, ถึงแม้บุตรนัดดาภรรยางาม, ก็ไม่ตามใจใครที่ไซ้ธรรม, คนเช่นนี้มียศถาบรรดาศักดิ์, ประเสริฐศักดิ์ทรงชูปดัมภ์, จะมีสุขทุกสถานเชิญอ่านจำ, ที่เรารำพรรณมาทั้งนี้,

แต่นิสัยใจมนุษย์ก็สุดแสน, จะขึ้นแค้นเกลียดหรือขัดสี, หรือจงจำทำโทษหรือโยยตี, ผลาญเสียเปรียบเห็นแก่ตา, ก็ไม่ทิ้งสิ่งคดพะศรัย, ถึงตัวตายกะดุกผุยงมูสา, งอกเป็นต้นคนหันปนกันชา, สืบเป็นยาฝิ่นเบื้อฉันเหลือกลัว,

ความซอมนี่ไขในเลือดกัก, เมืองจันทกัฬใหญ่มิใช่ชั่ว, เมื่อข้ามดงหลงป่าเวลามัว, ไม่รอด
ตัวตายยับทั้งทัพไชย, กระดุกยู่ยู่กลิ้งที่ตินั้น, งอกปนพันธ์พืชจะอยู่ไสว, ได้มีชื่อคือกัฬชา
ท่านว่าไว้, ฉันเข็ดใจแต่กระดุกฉันผูกพาล,

(ศิริฯ1. วิทยานุติธรรมคำกลอน : 258-259)

เทียบวรรณยกตัวอย่างลักษณะเด่นของตัวละครที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษา โดยเทียบวรรณได้แสดงให้เห็นว่า ความรู้ความสามารถสิ่งใดก็ตามขอให้จริงก็เป็นสิ่งที่ดี ดังเช่นเทียบวรรณยกตัวอย่างพระอภัยมณีที่มีความรู้จริงในเรื่องดนตรี พิภพที่มีความสามารถในเรื่องโหราศาสตร์ หมอโกमारพัตรที่มีความรู้เกี่ยวกับการแพทย์ หรือความรู้ความสามารถในเรื่องของการบรรณาธิการจัดกองทัพอ่าง ๆ เหมือนกับขงเบ้งเป็นต้น ดังตัวอย่าง

ในความรู้ที่ฉันว่ามาเปนนิด, ล้วนปนพิษของชนควรสะสม, เปนประโยชน์หลายอย่างทาง
นิยม, จะอุดมสุขชายะสาทรพย์,

แต่จะรู้สิ่งใดให้ประจักษ์, อย่าให้ลัษณ์แต่ว่ารู้ดูลับ, ให้รู้จริงเห็นแจ้งที่แฝงลับ, ตามตำหรับ
หรือตำรืหะคืดใด, รู้บันเลงเพลงดนตรีดีดสีเป่า, เช่นเขาเล่าเรื่องสดขี้ปดใหญ่, ว่าพระอะไยเป่า
ปี่ดีสุดใจ, เรียนให้ได้อย่างนั้นฉันว่าดี, หรือเรียนรู้เพลงอาวุธสุดวิเศษ, ตั้งโลกเชษฐ์การะเวกเอก
ถึงที่, สอนให้เด็กหลบฝนกลรวี, รู้อย่างนี้ฉันว่ารู้เป็นผู้เรียน, รู้ฤกษ์ยามตามอุบายรู้ทายทัก, ให้
ประจักษ์แม่นยำเช่นคำเขียน, เหมือนพิภพโหราตาวิเชียร, รามเกรียนดักกล่าวไว้ฉันได้ฟัง,
จะเป็นผู้รู้กฎหมายหลายประเทศ, ให้วิเศษเหมือนนายเป่งรู้เก่งคลัง, เปนขุนหลวงพระไกรสีผู้
วัง, รู้จริงจึงไม่งูปลาจึงว่ารู้,

ถ้าจะเรียนวิทยาดำราหมอ, ตามเหล่าอสมัพันษแพทย์ติดแฝดอยู่, ก็ให้เหมือนโกमारพัตร
ว่าครู, อย่างงูปลาปลารักษาไป,

ถ้าจะเป็นแม่ทัพบังคับทหาร, ให้เหมือนท่านขุนบู้เป็นผู้ใหญ่, เล่าเปิกอุ้นขงเบ้งแสงสุดใจ,
ท่านผู้ใหญ่เวลลึงตอนคิดซ้อนกล, นาไปเลียนปุณะพาดว่าอาจหาญ, ยังแหลกลานเวลดอลลงนอน
ปน, เหตุไม่รู้ถึงอุบายต้องตายกล, ฉันได้ยลรูปท่านองทั้งสองนาย,

ถ้าจะเรียนอินเฮอร์เนียวยาเสียแยบ, จงดูแบบโรเบิตประเสริฐหลาย, ท่านเปนนุตรยอดสะ
ดิเวนชันณกรรจ์กาย, ดันคิดฝ้ายอินเฮอร์เนียวฉันเงี้ยว,

(ศิริฯ 2. วิจารณ์ญาณคำกลอน : 1127-1128)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้ยกตัวอย่างเป่าบันจันในเรื่องการเป็นขุนนางที่มีความ
ความสามารถในทางด้านกฎหมายและมีความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง
ความบริสุทธิ์ยุติธรรมของนักกฎหมาย ดังตัวอย่าง

แต่ตัวฉันวรรณชาวผู้กล่าวสาร, โดยได้อ่านแลได้ฟังครั้งไหน ๆ, เคยพบเห็นเช่นทางทุกอย่างไป, แล้วก็ได้ตรองดูกระทุ้ความ, ได้เห็นรู้อยู่ทุกสิ่งจริงแลเท็จ, ก่อนข้างเข็ดคนไทยในสยาม, หาคณชื่อนี้ที่ชอบประกอบงาม, ยากกว่าความหาเพชรเม็ดโต ๆ, เช่นเขาเล่าเปาบุณจิ้นแลให้สุย, หรือกัวยุทธานเหล่านี้ดีอีกไซ, ล้วนสัตว์ชื่อถือไม่ผิดอิศโร, ในเรื่องโบราณราวท่านกล่าวมา, อิกยอตัวดิฉันชั้นแยกชั้นชื่อ, แอนดริวคือต้นนามตามภาษา, ฝ่ายสยามความระบือที่ลือชา, เจ้าพระยาบดินทร์สิงจริงขจร, ท่านชื่อตรงองค์อาจชาติทหาร, ดุลการสุดกล้วหัวสยอน, ไม่ขุนในนอกทำยกย่อน, ท่านแต่ก่อนเล่ามาก็กล่าว,

(ตีรช1. อะนุสรสารณ : 245)

การนำเสนอโลกทัศน์โดยการยกตัวอย่างวรรณคดีประกอบนั้นมีปรากฏในวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วเช่นเดียวกัน โดยปรากฏการยกตัวอย่างลักษณะเด่นของตัวละครจากวรรณคดีประกอบการนำเสนอโลกทัศน์ เช่น เทียนวรรณยกเอาลักษณะเด่นของตัวละครในวรรณคดีพุทธศาสนาโดยการกล่าวถึงกษัตริย์ลัทธิวิที่ต่างก็มีความสามัคคีกันจนสามารถเอาชนะข้าศึกศัตรูได้ ดังตัวอย่าง

เราเห็นว่าการอื่น ๆ ท่านก็จัดอยู่แล้ว, แต่การดีการชอบที่ผู้ใดว่าควรจะมีในใจทุกคนนั้น เรายังไม่เห็นใครเอาใจใส่เท่าผลประโยชน์ร้อน ๆ เราเป็นหมอความแลเราเป็นตุลแก้วได้รับความ แลได้ทำห้องแลคำให้การ แลทำอุทธรณ์แลทำชี้แจงแก้อุทธรณ์ แลทำฎีกาชี้แจงแก้ฎีกา แลทำเรื่องราวร้องถวายต่อเสนาบดีแลกระทรวงอยู่เสมอ ๆ เราจึงซึมทราบเหตุผลการทำงานของความคิดแลความชั่วของผู้มีน้ำที่แลฝูง ราษฎรพลเมืองดูมันไมใคร่จะมีความวิวาทุ่นวายกัน, เพราะฉะนั้นนักปราชญ์ทั้งหลาย, เมื่อจะกล่าวสุภาษิตครั้งใด ถ้าว่าด้วยความสามัคคีแลความเพียรแล้ว, ก็มักจะกล่าวเปรียบถึงต่อแดนแลฝั่งหรือมดปลวก, ถ้าจะกล่าวถึงหมู่มนุษย์แล้ว, ในปัจจุบันนี้มักจะกล่าวถึงชาวชาติอเมริกาแลชนชาติญี่ปุ่น, ถ้าในฝ่ายพุทธศาสนาแล้ว ก็ยกกษัตริย์พวกลัทธิวิว่ามีความสามัคคีพร้อมเพรียง

(ตลช 4. วาด้วยความพร้อมเพรียงโลกย์แลธรรม : 955)

เทียนวรรณยกตัวอย่าง หงอจุสู ปุ่นจง เป๊ะคี และหลี่ปุดอู๊ย ซึ่งเป็นตัวละครในวรรณคดีเรื่อง เลียดก๊ก ในการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับขุนนางข้าราชการที่ดี ดังตัวอย่าง

ที่เรากล่าวมานี้ หวังจะชี้ให้เห็นว่า, เดิมคิดจะทำความดี, แต่ครั้นทำเข้าแล้วมันกลายเป็นทำความชั่วใส่ตัวไปเสียซี หาทำความดีให้ตลอดไปได้ไม่,

แม้ที่สุดตั้งใจจะทำความดี, แล้วก็ทำความดีอยู่เสมอมิได้กระทำความชั่วให้มีความผิดเลยก็เอาเถิด, แต่มันได้กลายเป็นชั่วไปก็มีโดยมากหลายเรื่องนัก, ในราชพงษาวดารจีนแลไทยฝรั่งแซก, ตามที่เราได้อ่านได้ฟังมาแล้ว, ตั้งเราจะอ้างยกตัวบุคคลขึ้นกล่าวสังเขป, ตามที่ท่านทั้งหลายก็ทราบเรื่องอยู่ด้วยกันแล้วโดยมาก

ตั้งหองจูลู่ ชาวเมืองฉ้อ ไปทำราชการอยู่เมืองหงอ จนพระเจ้าแผ่นดินเรียกว่า (ไทโจ) แลตั้ง
ขุนนางเมืองฉ้อทำความดีจนเจ้าของตัวพ้นจากความเป็นชะเลยชะนะฆ่าศึกกลับตีเอาเมืองหงอ
ได้, ตั้งแปะก็มีฝีมือต่อสู้ด้วยฆ่าศึกทั้ง ๘ ทิศปราบเสี้ยนหนามแผ่นดินเมืองจีนให้เจ้านายเป็นใหญ่
ตั้งหลี่ปู้ด้อยซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองจีนปราบเลียดก๊กให้ราบคาบ ตั้งเมืองจีนเป็นเมืองหลวง
ได้, เพราะสติปัญญาความคิดของหลี่ปู้ด้อย,

(ตลข 5. ว่าด้วยอยากดีแต่ไปทำความชั่วใส่ตัว : 1375-1376)

จากการศึกษาพบว่าการยกตัวอย่างวรรณคดีในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นจะ
ปรากฏการใช้กลวิธีการยกตัวอย่างตัวละครในวรรณคดีมากกว่าการยกตัวอย่างเนื้อเรื่องใน
วรรณคดี ซึ่งการยกตัวอย่างวรรณคดีในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นเป็นการยกตัวอย่าง
ประกอบเพื่อการแสดงโลกทัศน์ให้มีความชัดเจน ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น

3.4 การยกตัวอย่างพฤติกรรมของสัตว์

การยกตัวอย่างพฤติกรรมของสัตว์แต่ละชนิดเป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ปรากฏใน
วรรณกรรมของเทียนวรรณ โดยเทียนวรรณนำเอาพฤติกรรมของสัตว์แต่ละชนิดมา
ยกตัวอย่างประกอบ เช่น การยกตัวอย่างพฤติกรรมของปูตัวเมียว่าเมื่อถึงเวลาลอกคราบตัวผู้
ก็ทำหน้าที่ในการหาอาหารครั้นตัวผู้ลอกคราบปูตัวเมื่อก็กินปูตัวผู้เป็นอาหาร ซึ่งเทียนวรรณ
ใช้ในการแสดงทัศนะเกี่ยวผู้หญิงในฐานะภรรยา หรือการกล่าวถึงพฤติกรรมของแมงดาตัว
เมียว่าทำหน้าที่หาเลี้ยงแมงดาตัวผู้ซึ่งเทียนวรรณกล่าวว่าเปรียบเสมือนเมียทาส หรือนกเงือก
ตัวเมียเมื่อไข่ออกมาแล้วให้นกเงือกตัวผู้เฝ้ารังดูแลลูกนกส่วนตัวเมียกลับไปเที่ยวหากินและไป
หานกตัวผู้ตัวอื่นแต่จะหาอาหารมาให้นกเงือกตัวผู้ซึ่งทำหน้าที่ในการดูแลลูกนกและรัง ซึ่ง
เทียนวรรณใช้เปรียบเทียบกับผู้หญิงที่ไปมีชายชู้อื่นแต่ก็ยังกลับมาเลี้ยงดูสามีเดิม ดัง
ตัวอย่าง

อันเมียดีมีบุตรทองหนุนเพชร, ถ้าเมียเด็ดดวงจิตร์ต้องคิดขาม, ฉันชอบเล่าเฝ้าเผื่อตรง
เนื้อความ, แต่โดยตามธรรมชาติของสามัญ, คือชาติปูอยู่ทะเลเดระดาน, มันสามารถแต่ตัวเมียเยี่ยงมะ
หันท, เมื่อเมียลอกคราบอ่อนอวารครัน, ตัวผู้้นั้นหาเหยื่อมาเผื่อนาง, ครันตัวผู้ลอกคราบมัน
หยาบข้า, กินมังษาคัวเสียอีเมียสร้าง, ออกลอยแพท้องไขใจระคาง, น้ำใจนางที่เหมือนปูอยู่ก็มี,

ธรรมเนียมเขาเจ้าแมลงดาน่าสมเพศ, ถึงมีเนตรมืดมันไม่เห็นศรี, ตัวผู้เกาะหลังภานาวารี,
เมียมันดีหาเลี้ยงโดยเที่ยงตรง, อันหญิงดีนี้หายากเหมือนทาสหัว, ไม่ถือตัวหาเลี้ยงสะเบียงส่ง,
เหมือนแมลงดานารักภักตร์อะนงค์, ชั่งชื้อตรงสุจริตไม่บิดเบือน,

ธรรมชาติของแมงดาตัวเมียก็เลือกกลิ้ง, มันขึ้นจริงชาติอะไรก็ไม่เหมือน, ถ้าถ่ายฟองต้องให้หัวตัวอยู่
เรือน, นางเมียเชื่อนหาชู้เที่ยวสู่ชาย, แต่ไม่ทิ้งจริงจริงส่งอาหาร, ทั้งเปรี้ยวหวานตามมิไม่หนึ
หาย, อุดปากรูชู้แต่หน้าระอาอาย, จนขนลายลูกงอกจึงออกมา,

เช่นนารีที่ล้าเลียงหาเลี้ยงผัว, แต่ทำชั่วคบชายไม่ขายหน้า, ผัวติดคุกติดตารางอย่างระอา, ยังอุตส่าห์ส่งก็คงดี,

จะหาคู่สู่สมภิรมย์รัก, มันยากนักยากหนาเจียวฟ้าผี, บ้างซื้อตรงคงสัตย์สวัคติ, แต่ไม่มีปัญญาระอาใจ, กลับเกาะผัวเช่นแมลงดานาสังเวศ, ไม่รู้เหตุรู้ผลว่าหนไหน, ถ้าสิ้นผัวต้องยากลำบากไป, ฉันทเคยได้พบเห็นเปนพยาน, ที่ฉลาดอาจหาญแต่ผลาญล้าง, จะทั้งคว่างก็ไม่หลุดมีบุตรหลาน, เช่นนมนานติดอกรกรำการ, หรือหัวล้านอกขนเปนจวนใจ,

รู้ตำราถ้าจะสรรเทียวกลั่นเลือก, ที่แถวเทือกเขาคนดีโดยวิไล, ฉันทยังเห็นเปนกุศลเข้าดลใจ, บันดานได้คู่เชยที่เคยกัน, ถึงไม่รักหลักไสคิดไกลเกลียด, กลับเบียดเสียดแซกสนิเข้าติดมัน, ที่แสนรักจกใครปลูกคิดผูกพัน, มันกลับหันกระเด็นห่างขวางอารมณ์, บางที่ตายวายชีวังกำลักรัก, ที่ซังนักเขี้ยวเขี้ยวทั้งหมื่นขม, มันอยู่ได้ไม่วิบัติขัดอารมณ์, หากนิยมกรรมแนแท้ทีเดียว, เช่นสิ่งใดใครเขาค้าเปนพานิช, ก็ประสิทธิ์เศษกำไรได้ประเดี๋ยว, เราค้าบางช่วงวินาศถึงขาดเกลียว, มันสืบเชียวสูญหายเปนชายธง,

(คีรีฯ 2. ปณหาวิณิจนัยคำกลอน : 581-583)

จากการศึกษาการใช้กลวิธีการยกตัวอย่างพฤติกรรมสัตว์ปรากฏเป็นเพียงส่วนน้อย ซึ่งการใช้กลวิธีดังกล่าวเป็นการเลือกใช้กลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจในทัศนะของผู้เขียนง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการสะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยของเทียนวรรณอีกอย่างหนึ่งในการเป็นคนช่างสังเกตและมีความรอบรู้

4. การใช้การเปรียบเทียบ

การใช้กลวิธีนำเสนอโดยการกล่าวเปรียบเทียบนั้นเป็นวิธีการที่ผู้แต่งนำเสนอสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมมาเปรียบเทียบเพื่อทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณปรากฏกลวิธีการใช้การกล่าวเปรียบเทียบในวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง

4.1. ธรรมชาติ

เทียนวรรณใช้วิธีการกล่าวเปรียบเทียบระหว่างระบบสุริยจักรวาลที่ประกอบด้วย พระอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ ซึ่งต่างก็มีอิสระและมีหน้าที่แตกต่างกันแต่ก็อยู่ในระบบสุริยะด้วยกัน ซึ่งเทียนวรรณกล่าวเปรียบเทียบกับโครงสร้างระบบการปกครองที่มีผู้นำและผู้ตาม ซึ่งต่างคนต่างก็ทำหน้าที่ของตนเอง เช่นเดียวกันกับโครงสร้างการปกครองที่จะต้องประกอบด้วยผู้นำเช่น กษัตริย์ เจ้า ขุนนาง ที่ทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำ ส่วนผู้ตามก็ประกอบด้วยเหล่าข้าราชการชั้นผู้น้อย และประชาชนพลเมือง ที่ต่างก็มีหน้าที่ของแต่ละบุคคล

แตกต่างกันออกไป แต่ก็ใช่ว่าอันหนึ่งอันเดียวกันไม่สามารถขาดส่วนใดส่วนหนึ่งได้ เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

แต่ในข้อความตามตรงคงเป็นหลัก, ชวนให้รักความรู้คุณวี, กับให้เหินเช่นอย่างอ้างไว้นี้, ประเพณีมนุษย์เราเขาแลใคร,

ในท้องฟ้าอาทิตย์เป็นอิสระ, แต่มีพระจันทร์อยู่เป็นคู่ได้, ดาวอะรามตามระยะที่กะไว้, พอ นับได้สิบสองส่วนควรแต่การ, ดาวที่จรรว้นระคะเนนับ, สองร้อยกับเสกมีบาณูชีขาร, เขาเรียกว่า ปลาเนตรตามเหตุการณ์, ไม่ตั้งฐานเดินเที่ยวลัดเลี้ยวไป,

แต่ดวงใหญ่อย่างดีมีสักแปด, กับดวงแปดเป็นพระจันทร์เวียรหันไคว้, ในโซลาซิคเต็มเลมปะ โดย, จังหวัดในออบิดแอกซิดเร,

ก็เหมือนกันฉันใดในมนุษย์, จอมมกุฏทั่วรอบผู้ครอบเกล้า, มีพระเดชเดชายิ่งกว่าเรา, ที่เป็น เหล่ามุขมาตย์ราชฎ,

แต่ต้องมีทั้งสองคอยครองภพ, ตามขนบราชনীตืออะติศร, แม้อำนาจราชฎผ่านนคร, ได้จัด รอนทุกขัธฐะของประชา, ต้องมีนายฝ่ายมหาเสนามาตย์, คอยรับราชกิจใช้ใส่เกษา, ฝ่ายพพลพล เรือนเลื่อนลงมา, จนพระยาพระหลวงกระทรวงการ, อีกขุนหมื่นพื้นไพรที่ใช้สร้อย, ถ้าเรียบร้อย สุจริตไม่คิดหาญ, ย่อมเป็นที่ดีเจริญไปเนิ่นนาน, จันแต่สสารส่อไว้จะให้ตรอง, ว่าดินน้ำลมไฟใน อากาศ, บังคับธาตุดีชั่วให้มัวหมอง, ผูกมนุษย์สุดแท้แต่ผู้ครอง, ถ้าผิดคลองยุติธรรมก็จำเอน,

(ศิริข 1. วิทยาการคำกลอน : 276-277)

เทียนวรรณได้กล่าวเปรียบเทียบประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติแต่ มิได้มีการพัฒนาประเทศเท่าที่ควร มีการเปิดให้มีการพนันและอบายมุขต่าง ๆ ว่า เปรียบเสมือนต้นไม้ใหญ่ที่ถูกกัดกิน ก้าน ใบ ต้น และราก ก็ทำให้ต้นไม้ต้นนั้นต้องหักโค่นลง ในที่สุด เช่นเดียวกันกับประเทศที่เคยมีอำนาจแต่มิได้มุ่งส่งเสริมประชาชนพลเมืองหรือการพัฒนา ประเทศก็จะทำให้หมดอำนาจในที่สุด ดังตัวอย่าง

ด้วยเขตรแคว้นแดนดินถิ่นประเทศ, แสนวิเศษผลพะลาธัญญาหาร, ทั้งกุ้งหอยเต่าปลาทั่ว สาธารณ, ในดงดานอ่าวสมุทรสุตราพรรณ, เหล็กทองแดงแลศิลาจินดาร์ตน์, เข้าใจจัดจับต้นผลมะ หันต์, มีบ่อเงินบ่อทองของสำคัญ, ทิศตะวันตกออกบอกด้าบล, ทั้งเหนือใต้ไซ้จะวางอย่างที่ว่า, ทางชะลาทางไพรไปทุกหน, อะเนกนับทรัพย์แผ่นดินสิ้นมณฑล, อย่างหลงปรนเหล่าเมียเบี้ย พนัน,

มันตัวโรคราวิมิแต่ยับ, เปรียบเช่นกับพฤษชาใดใหญ่มะหันต์, เปลือกก็ถากรากก็ขุดไม่หยุด วัน, กิ่งก็ฟันผลดอกออกไม่พอ, ยางก็สับนับจะเฉาเหี่ยวเหงาไศก, พอลมโยกยางแห้งเหมือนแข่ง หนอ, จะยืนต้นผลงายเสียดายพอ, จะแห้งผกกลายเป็นฟืนล้มครืนคราน,

เปรียบประเทษธานีเคยมีฤทธิ์, ไม่กลับจิตรจัดปรุงบำรุงฐาน, โตเหมือนช้างพางหญ้านำรำ
การ, ไม่โตการโตทรงองคะคุณ,

ความเมตตาผ้าไม่เหนเหมือนเช่นฟัก, ปากว่ารักใจพิรุชไม่อุตหนน, คิดเอาเปรียบเพื่อนยาก
ปากว่าบุญ, ไม่เห็นคุณของประชายากำลัง, ประเทศใดไพร่ฟ้านั้นผาสุข, บันเทาทุกซั่วไปตั้งใจ
หวัง, เพราะเจ้านายฝ่ายมนตรีมีกำลัง, คอยระวังราษฎรไม่พอใจ, เช่นบิตรมารดาร์กษานุตร์,
แต่โดยสุจริตด้วยจิตรใส, ถึงมีผิดกิจการสถานใด, ก็จำใจจำทำเพราะจำเปน,

(ศิริข 2. กามาทีนะวะคำกลอน : 702-703)

เทียบวรรณเปรียบเทียบคนชื่อตรงกับทองคำ คนฉลาดเหมือนกับพลอยสีต่าง ๆ เมื่อ
นำมาประกอบกันเข้าเป็นแหวนก็เป็นแหวนที่มีความสวยงามและมีค่ามาก เช่นเดียวกันกับคน
ชื่อตรงคนกล้าหาญเมื่อมีโอกาสร่วมกันสร้างประโยชน์ให้กับประเทศก็นับว่าเป็นเรื่องที่ดี ดัง
ตัวอย่าง

เพราะคนชื่อตรงเหมือนทองคำธรรมชาติ คนฉลาดเหมือนเพชรพลอยสีต่าง ๆ ประสมกันเข้า
ผูกเป็นเรือนแหวนแลทำเครื่องประดับต่าง ๆ ก็คงจะดูงาม, อันคนตรงคนกล้าในที่ภูกันนั้นหายากนัก
, โดยจะมีบ้างบางดีสันดานตรงแต่ฉลาดไม่กล้าหาญไปเสีย, ก็ไม่กล้าพูดตามความจริงเพราะ
กลัวภัย อันคนที่จะเป็นหลักของแผ่นดินนั้นมักไม่ใคร่จะกลัวตาย กลัวแต่จะเสียราชการแล
เกียรติยศของแผ่นดิน, กลัวว่าชื่อเสียงจะพลอยเสียอยู่ในแผ่นดินด้วย, จำเอนต้องถวายพระสะติแล
ขัดขวางทัตธานเจ้านายเสนาบดี, รักษาความดีจนตลอดบุตรหลานดา ตามที่เราได้เคยอ่านพบใน
พระราชพงศาวดารลำดับกระษัตริย์ในโลกนี้, ลูเสียวชีวิตร์ไม่ยอมเสียชื่อเสียงเกียรติยศแผ่นดิน, เอา
ชีวิตร์เป็นพยานเพื่อจะให้เจ้านายเชื่อฟังขัดขวางของตน, เราได้เคยพบเห็นได้ยินได้ฟังมาดังนี้
ไม่คล้อยตามเจ้านายในการในสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วย,

(ศิริข 1. ความดำริห์รำพึง : 331)

4.2 สิ่งก่อสร้าง

เทียบวรรณได้เปรียบเทียบโครงสร้างของปราสาทและบ้านที่ประกอบด้วย
ยอดของปราสาท หรือ เสา หลังคา ช่อ แปะ จันทัน เป็นต้น ซึ่งส่วนประกอบต่าง ๆ
นั้นต่างก็มีความสำคัญในแต่ละส่วนจะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งก็ไม่สามารถเป็นบ้านหรือ
ปราสาทได้ เช่นเดียวกันกับโครงสร้างการปกครองที่จะต้องประกอบด้วยผู้นำเช่น
กษัตริย์ เจ้า ขุนนาง ที่ทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำ ส่วนผู้ตามก็ประกอบด้วยเหล่า
ข้าราชการชั้นผู้น้อย และประชาชนพลเมือง ที่ต่างก็มีหน้าที่ของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน
ออกไป แต่ก็ป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่สามารถขาดส่วนหนึ่งส่วนใดได้ ดังตัวอย่าง

จึงเปรียบเหมือนเรือนปราสาทที่พาดเกี่ยว, ยอดยึดเหนี่ยวแน่นชิดติดจึงเห็น, นายพื้งบ่าว เจ้าพื้งข้าก็พาเย็น, ตรงจึงเห็นไม้พินิจมืดเหมือนปูน,

ถ้าไฟรฟ้าผาศุขสนุกนี้สนาน, ก็แผ่ผ่านเดชปีนบดินทร์สุน, ย่อมปรากฏทศมิตรจิตรณกุล, ย่อมเพิ่มมูลผาศุขทุกนคร,

ท่านอำมาตย์ราชครูพวงผู้เฒ่า, เปรียบเช่นเสาร์ทรงเรือนไม้เคลื่อนถอน, ผู้รับราชโองการ ศาลนคร, เปนตอน ๆ ตามตำแหน่งแห่งกะดี, เปรียบตั้งชื่อหรือว่าแปลจันทัน, เปนชั้น ๆ มุมบัง ลังกะสี, ก็เหมือนไฟรใหญ่่น้อยถ้อยกระวี, ย่อมเป็นที่อาไศรยไฟรกับนาย,

เช่นร่างกายกับชีวิตรคิดดูเถิด, ตามกำเนิดเค้ามูลเครื่องสูญหาย, เลือดกับเนื้อเจือกแล้วอยู่ทั่ว ภาย, ถ้าเลือดวายชีวิตรดับไม่กลับคืน,

แต่ชีวิตรย่อมเปนใหญ่อยู่ในรูป, หากสรุปรวมว่าไม่ฝ่าฝืน, ภายธุระจำดำรงให้ทรงยืน, กับ การอื่นยกหรือแลถือทำ, ถึงกายไหวใจไม่คิดก็ติดขัด, สารพัดการงามความช้า ๆ, สำเร็จด้วย ดวงชีวาปัญญาเนา, จึงต้องจำรักษาชีวาเรา,

เหมือนบ้านเมืองเรืองรุ่งกรุงไหน ๆ, ต้องพร้อมไพร่นายรักษาภาราเขา, ขาดกระษัตริย์ ขาดศุขทุกชีไม่เบา, ทว่าล้าเนาเขตรแคว้นในแดนดิน, ต้องรပ်ฟุ้งยั้งชิงเปนใหญ่, ใครปราบได้ก็ วิเศษเปนเกษสัน, มีความเย็นเหนพร้อมจึงยอมยิน, ยกเปนปิ่นปกเกล้าเหล่าประชา,

(ศิริข 1. วิทยากรคำกลอน : 278-279)

ถ้าจะกล่าวอีกในยหนึ่งในคน ๆ เดียว, อย่างเอกอย่างสูงสุดก็คือพระมหากษัตริราชเจ้า, อย่างกลางก็คือแม่ทัพจอมพลอย่างต่ำก็คือกัปตันที่เป็นผู้บังคับบัญชาการในการเดินทะเล,

ราษฎรจะอยู่เย็นเป็นสุขก็เพราะพระมหากษัตริย์, ด้วยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินยอมทรง อำนาจที่สูงสุดในพระราชอาณาเขตร์ของพระองค์ แลพระองค์ทรงมีพระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาล ปกกันเกษประชากรทั่วไปในประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรไมตรีของพระองค์ด้วยในทางทศพิศ ราชธรรม แลทางสัญญาพระราชไมตรีแก่นานาประเทศ, เปรียบประดุจว่ายอดแห่งปราสาทย่อม ยึดไว้คุ้มไว้แห่งสรรพสภาระแห่งเรือนปราสาทให้ทรงอยู่ได้ตามปกติ,

ถ้าแผ่นดินจะปราศจากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสัก ๓ วันหรือ ๗ วัน ก็ยังไม่ทราบได้ว่า บ้านเมืองจะเป็นประการใด, จึงแลเห็นได้ถนัดว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว, คุ้มไว้หรือ ยึดไว้ซึ่งเรือนปราสาททั้งปวงให้ตั้งอยู่หรือคุ้มกันอยู่เป็นปกติได้, ไม่ต่างอะไรแก่ราษฎรนิยมยินดี ยอมอยู่ได้เบื้องบงกษมาศ, มอบการถวายชีวิตรสิทธิ์ขาด, พระองค์ให้ตายก็ต้องตายตามพระบรม ราชโองการ, จึงเห็นได้แน่ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวรักษาความเรียบร้อยไว้ให้ มนุษย์อาไศรย,

(ดุลย 4. ว่าด้วยคน ๆ เดียวรักษาชีวิตรคนอื่นได้ตั้งหมื่น : 1157 — 1159)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังกล่าวเปรียบเทียบเครื่องจักรของเรือเดินทะเลกับการทำงาน ของข้าราชการในกระทรวงต่าง ๆ ที่ไม่มีการเปลี่ยนหรือซ่อมแซมก็จะทำให้เครื่องจักรเหล่านั้นชำรุด ใช้การไม่ได้เช่นเดียวกันกับข้าราชการในกระทรวงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายเพื่อ ทำให้กระทรวงเหล่านั้นปฏิบัติงานได้ดี ดังตัวอย่าง

เราเชื่อมั่นว่าไม่ว่ากระทรวงใดถ้าแช่อยู่นานนักแล้ว, กระทรวงนั้นคงเกิดโสโครกมั่งง่ายขึ้นได้แทบทั้งนั้น, ถ้าหมั่นถอดออกชำระขัดสีอยู่เสมอ ๆ แล้ว, เครื่องจักรของราชการในกระทรวงก็ย่อมจะเดินสะดวก,

เราได้เคยเห็นเรือเมลลำหนึ่ง เป็นเรือเหล็กกลไฟ ยาว ๔๕ วา คาดฟ้าสามชั้น เดินระหว่างคลองกับสิงคโปร์ เวลาเช้าสองโมงเรือมาถึงพวกอินเอยอร์เนียก็ถอดเครื่องจักรที่หมุ่นที่เดินได้ออกขัดสีเช็ดล้าง, เวลาบ่าย ๑ โมงกลับเอาคุมเข้าที่ บ่าย ๓ โมงออกเรือในวันนั้น, เราได้เห็นเมื่ออายุเราได้ ๒๖ ปีแล้ว, เรายังคิดถึงอยู่เสมอจนทุกวันนี้, เอามาเทียบกับเครื่องจักรของราชการ,

เราได้สังเกตดูกระทรวงต่าง ๆ ถ้าต้องแช่อยู่นานนักแล้ว, คงมีเหตุมันง่ายเกิดขึ้นสำคัญ ๆ ทุกครั้ง ดูเปนครมดูเหมือนเครื่องจักรกลแลจักรแห่งราชการ,

ถ้าเสนาบดีกระทรวงใดว่าการแช่อยู่นานนักในกระทรวงนั้นหลายปี, ข้าราชการในกระทรวงนั้นก็ย่อมคุ้นรู้ทักทายสยความเกรงกลัวก็มีน้ำหนักเบาไปมากทั้งรู้จักในสมองด้วย, สามารถจะกระทำให้อุทฺพระไทยถูกใจเสนาบดีได้, ด้วยกลมายาของเขาคนชั่ว,

วิสัยของคนชั่วย่อมคอยฆ่าเลื่องตูลนายว่าจะรู้เท่าการทำงานแลความคิดของเขาหรือไม่, ถ้าเห็น ว่ารู้เท่าก็เปลี่ยนแปลงท่าทางยกย้ายแปลนต่อไปอีก, ถ้าเห็นไม่รู้เท่า ก็กระทำเสมออยู่ที่เขาเคยทำ, การชั่วแลคนชั่วจึงได้เกิดขึ้น, เพราะเหตุที่เสนาบดีต้องอยู่ในกระทรวงนั้นนานนัก,

(ตลข6. ปณหาวินิจฉัย : 1934-1935)

จากการศึกษาจะเห็นว่าการใช้วิธีเปรียบเทียบสิ่งก่อสร้างปรากฏเพียง 3 ชนิด คือ ปราสาท บ้าน และเรือเดินทะเล ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจโลกทัศน์ของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการหยิบยกเอาสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งที่ใกล้ชิดผู้อ่านมาใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์ที่เป็นเรื่องของนามธรรม

4.3 ร่างกาย

เทียบวรรณเสนอทัศนะเกี่ยวกับประชาชนโดยการกล่าวเปรียบเทียบให้เห็นความสำคัญของประชาชนภายในประเทศว่าเปรียบเสมือนเลือดที่หล่อเลี้ยงร่างกายของคน หากเมื่อใดร่างกายขาดเลือดก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้เช่นเดียวกันกับประเทศชาติหากขาดประชาชนพลเมืองก็ไม่สามารถดำรงอธิปไตยหรือความเป็นชาติได้ ดังตัวอย่าง

อันไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสิ้นเหมือนเลือด, ถ้าแห้งเหือดหมดกำลังพึ่งเราชาว, ทรัพย์แผ่นดินสิ้นที่ได้มาใช้การ, สมุทฐานไร่นาเป็นอากร, ถ้าแผ่นดินไม่ทำจาจะขัด, บ่อสมบัติอยู่ที่ไพร่ให้บุตร, เขาเห็นแน่แท้ธรรมเช่นคำกลอน, เขาจึงร้อนบารุงราษฎรให้ชาติไทย,

เหมือนไข่น้ำอำโอดเด็มยศ, ไม่ยอมลดลงเหินฟรีตามวิสัย, ถือว่ามาจากพระอินทร์อาจินไดย, เห็นพวกไพร่เลวเหมือนสัตว์ไม่บรรจรรย, ส่วนเย่ปุ่นวุ่นวายขยายหย่อน, คิดลดทอนยศถาบรรดาศักดิ์, บารุงไพร่ให้บันเทิงรื่นเรงครัน, กลับแข่งขันพลเมืองกระเดื่องดัง, ถึงอังกฤษอะเมริกัน

ฝรั่งเศส, ก็ใช้เลขที่ฉันว่าใช้บ้างหลัง, แต่อังกฤษคิดมีเจ้ากล่าวจริง, แต่ฝรั่งเศสกลางทางธรรมเนียม, อเมริกานั้นแต่ไรเขาใช้ก่อน, ใช้ตัดรอยเจ้านายโหดร้ายเหี้ยม, คงปรุงชาติศาสนาโยธาเกรียม, เปนธรรมเนียมอาณัติจักรักรักราชา,

(ศิริฯ2. โลกานุมัติคำกลอน : 734)

การกล่าวเปรียบเทียบถึงประชาชนพลเมืองว่าเปรียบเสมือนสายโลหิตเป็นการกล่าวเพื่อต้องการย้ำให้เห็นความสำคัญ หรือความจำเป็นของการมีประชาชนที่มีต่อประเทศชาติ เหมือนกับเลือดที่มีความจำเป็นสำหรับร่างกาย หากร่างกายขาดเลือดเราก็ไม่มีชีวิตอยู่ได้ เช่นเดียวกันกับประเทศชาติหากไม่มีประชาชนหรือพลเมืองก็ไม่สามารถดำรงความเป็นเอกราชของประเทศชาติได้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

ก็อันความสามารถของบ้านเมืองนั้น ย่อมมีกิริยาอาการผิดกว่าเดรณาน, คือท่านที่มีแก้วดา ปัญญาจักหุ้เห็นว่าราษฎรเปนทรัพย์ของประเทศชาติศาสนา แลพระมหากษัตริย์เจ้านาย,

เมื่อบำรุงให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข จนบริบูรณ์ด้วยสติปัญญาวิชาความรู้ทรัพย์สมบัติแล้ว, ผลของแผ่นดินก็ย่อมมีความเจริญเพิ่มพูนไพศาลอยู่เอง,

ถ้าราษฎรร้อนรนดิ้นรำคาญทุกข์โศกนั้นเจ้าร้อนปราศจากโอกาสอันดี, ไม่มีช่องที่จะได้เล่าเรียนศึกษาแสวงหาทรัพย์สมบัติความสุข, ไม่มีสติปัญญาแลวิชาความรู้ ไม่มีทรัพย์แลเวลาว่างเปล่าดิ้นดิ้นไม่มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน แลการแสวงหาทรัพย์สมบัติความสุข, รับแต่ความยากดิ้นดิ้นตรวนเตือตรวนอยู่เสมอ ๆ ไปในอันไซ้ที่, เพราะความบำรุงรักษาปกครองของรัฐบาลไม่เพียงพอทั่วถึง, ราษฎรพลเมืองได้รับแต่ความน้อยหน่าต่ำต่าแก่กันนาประเทศ แลเพื่่อมมนุษย์ในชาติเดียวกันอยู่ เสมอ ๆ เช่น นั้นแปลว่าเตือตรวนชุนมัว,

เมื่อราษฎรพลเมืองทั้งหลาย อันเปรียบด้วยสายโลหิตของแผ่นดินมีแต่ความเล้าหมองชุนมัวอยู่อย่างนั้นแล้ว, เจ้านายเสนาบดีแลพระมหากษัตริย์ผู้ดำรงรักษาราชอาณาจักร ปกครองบ้านเมืองจะมีกำลังแลอำนาจเดชานุภาพไพโรบลย์ ด้วยศิริสวัสดิ์พิพัฒน์โกไคยสุริย์สักเพียงไรเล่า,

(ดุลฯ4. ว่าด้วยความพร้อมเพรียงโลกย์แลธรรม : 956-957)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังกล่าวเปรียบเทียบบทบาทของบุคคลในแต่ละชั้นชั้นกับอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย คือ เจ้านายชั้นเปรียบเสมือนสมอง ข้าราชการ นั้นเปรียบเสมือน ตาหูจมูกลิ้นกายใจ ส่วนประชาชนพลเมืองเปรียบเสมือนเส้นโลหิต ดังตัวอย่าง

(๑๘) ถ้าเห็นพร้อมกันได้ว่า, เจ้านายชั้นสูงเปนสมอง, ข้าราชการมีเสนาบดีเป็นต้น, เปนอวัยวะร่างกาย, คือตาหูจมูกลิ้นกายใจ, ราษฎรพลเมืองทั้งหลายซึ่งอยู่ในบังคับ, ท้าวพระราชอาณาเขต รเปนโลหิตเครื่องอุปถัมภ์สำหรับบำรุงชีวิตความเป็นอิสรภาพเป็นใหญ่, กล่าวคือสมอง,

ถ้าพร้อมกันในท่านชั้นสูง ๆ จนเห็นว่าขาดอะไรแต่สักสิ่งเดียวก็ไม่ได้, คือจะไม่มีมือหรือเท้า ส่วนร่างกายก็ไม่ได้, จูไม่มีเลือดแลเนื้อก็ไม่ได้, ถ้าเข้าหรือเห็นชัดได้ตั้งนี้แล้ว, เปนดีแน่, อาจเกิดความพร้อมเพรียงแลสามารศรีขึ้นได้เปนแท้,

(ตลข6. แมกคาซันที่ 5 : 1776)

การเลือกใช้กลวิธีการเปรียบเทียบกับร่างกายหรืออวัยวะเกี่ยวกับร่างกายในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้นที่แสดงถึงความสำคัญของประชาชนที่มีต่อประเทศชาตินั้น เป็นการเลือกใช้กลวิธีที่เหมาะสมโดยเฉพาะการกล่าวถึงความสำคัญของประชาชนกับเลือด ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญที่แท้จริงเปรียบเหมือนเลือดสำคัญต่อการดำรงอยู่ของแต่ละชีวิต ซึ่งถือว่าการเลือกใช้กลวิธีดังกล่าวนั้นเป็นการแสดงถึงความสามารถของเทียนวรรณในการใช้กลวิธีการนำเสนอเป็นอย่างดี

4.4 สิ่งที่ปฏิบัติในวิถีชีวิต

กลวิธีการเปรียบเทียบกับการนำเอาสิ่งที่ปฏิบัติในวิถีชีวิตนั้นกล่าวเปรียบเทียบ การส่งเสริมประชาชนให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีนั้นเปรียบเสมือนการให้ข้าวให้อาหารแก่ไก่ซึ่งผลที่ได้นั้นก็คือนื้อไก่ เช่นเดียวกันกับการส่งเสริมประชาชนในด้านต่าง ๆ ผลที่จะได้ตามมา คือภาษีอากร โดยเฉพาะการส่งเสริมทางด้านการศึกษาเมื่อประชาชนมีความรู้มากขึ้น ประชาชนก็สามารถที่จะประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้ตามความสามารถของตนเองและส่งผลทำให้ประเทศมีรายได้จากการจัดเก็บภาษีอากร ดังตัวอย่าง

แม้ไฟรฟ้าผาศุขไม่ทุกข์แล้ว, เหมือนมีแก้วอยู่ในคลังตั้งฉันว่า, ถึงเงินหลวงจะลดน้อยถอยลงมา, บราณว่าไ้กินเข้าไม่เปล่านั้น, เนื้อจะไปไหนเล่าพ่อเจ้าขา, ถึงเวลาต้องตระพองจะเอ๋ย, คงมีผู้รู้พระคุณไม่วันเลย, จะชดเชยบูชาฝ่ายคุณ, ด้วยเหตุว่าผาศุขไม่ทุกข์อัน, ได้ถาวรณขึ้นชุมทุกชุมชน, รู้คุณเจ้าท้าวพระยาเมตตาดน, ทพยแลชนม์ชีพยถวายสู่ตายแทน,

ด้วยต่อไปในวันนำประหารราชฎ์, จะฉลาดมีดินนบหมื่นแสน, ได้เรียนรู้อยู่สิ้นทั่วดินแดน, จะแน่นแฟ้นเหมือนอังกฤษอิศโร, จะไม่เป็นเช่นชาวต่างชาติ, จะวันวายลูกกลามยามโทโส, ถ้าจัดดีที่จะเยี่ยมเยี่ยมถึงโท, มิใช่โง่เขลาเมื่อไรในยทุกวัน,

ใสมยนี้มีโอกาสแม้ขาดศึก, ควรสือกอกบุญญาทำขยัน, อย่าลดหย่อนฝ่ายทหารการสำคัญ, มีแต่ชั้นขึ้นไม่น้อยร้อยทวี, เร่งบำรุงปรุงอาณาประชาราษฎร์, ให้เปื่องปรายฐ์ปรีเปรมเกษมศรี, กำจัดหนอนมอนใส่ใจกระลี, ย่อมให้มีเป็นผู้ใหญ่ในกระทรวง, หากคนชื้อดื้อกล่าวกำกับ, ไว้คอยจับคดจ้องเงินหลวง, กับเจ้าพวกตราฐ์ที่รูกอง, อย่าให้หลวงหลอกเจ้าเท้าพระยา, หาใดเรกตัวกล้าปัญญา, ให้ประจำเือนนักโทษที่โสริสา, ไม่เกรงใครใจเหมือนเพ็ชรเมตตา, เปน

จักราคว่างผลาญพาลประไลย, เปิดประกาศบาดหมายรายรั้วแขวง, ให้รู้แจ้งว่าคนดีอยู่ที่ไหน, ดี
ชื่อดีกล้าปัญญาไว, ด้อย่างไรให้ออกพูดออกตัว,

(ศิริฯ2. ประวัติคำกลอน : 856-857)

4.5 เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

เทียบวรรณกล่าวเปรียบเทียบ การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติ และพลเมือง
เปรียบเสมือนก้อนเส้าที่ใช้ตั้งกระทะ ซึ่งตัวกระทะนั้นคือความสามัคคี น้ำในกระทะนั้นคือ
ประโยชน์สุขของประชาชนพลเมืองภายในประเทศ เมื่อกระทะเอียงหรือคว่ำน้ำในกระทะก็ไหล
ออกไป ซึ่งเปรียบเสมือนประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับก็หายไป การกล่าวเปรียบเทียบ
ดังกล่าวนี้เป็นการนำเอาสิ่งของเครื่องใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งการเปรียบเทียบดังกล่าวจะ
ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจและเห็นภาพได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่าง

โดยเหตุ ๓ อย่าง คือ ปัญญาวิชา ทรัพย์บ่อทรัพย์ ทหารพลเมืองมากบริบูรณ์, เปรียบดู
ก้อนเส้าที่ตั้งที่กระทะใหญ่, ตัวกระทะเปรียบเหมือนความสามัคคี, น้ำในกระทะเปรียบเหมือน
อำนาจแลสุขประโยชน์ของราชอาณาจักร ที่จะตั้งอยู่ได้หรือไม่ได้,

เหตุว่า ก้อนเส้า ๓ อันนั้น ถ้ำล้มหรือหักหรือขาดเสียสักอันหนึ่งแล้ว, ตัวกระทะก็เอียงหรือหก
คว่ำดำรงอยู่ได้,

เมื่อตัวกระทะที่เปนเครื่องทรงหรือขังน้ำไว้นั้นเอียงหรือหกหรือคว่ำไปแล้ว, น้ำในกระทะก็ไหลเท
ออกจากกระทะหมด, เปรียบคืออำนาจแลสุขประโยชน์ ก็จะเสื่อมหมดสิ้นไปไม่ดำรงคงที่ถาวรอยู่ได้
ฉนั้น,

แต่ในเรื่องนี้ประสงค์จะกล่าวถึงแต่กำลังอย่างเดียวว่า ถ้าพระมหากษัตริย์ หรือเจ้านาย
เสนาบดีแลนักปราชญ์ราชบัณฑิตยพลเมืองในประเทศบ้านเมืองใด ๆ , มีปัญญาวิชาต่าง ๆ เห็น
การตลอด ๆ ได้แลรู้เท่าถึงการแลบุคคล, ทรงประกอบประพจน์พระองค์ให้ถูกต้องตามยุติธรรม
เจ้านายเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย, มีสติปัญญาสามารถลึกแหลมละเอียด เห็นการไกลการยาวรู้เท่า
บุคคลแลการงานทั่วถึงรอบคอบ, ราษฎรก็ประกอบไปด้วยสติปัญญาวิชาสามารถเป็นพื้น
บ้านเมือง,

ราชการแผ่นดิน เป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ เสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, การทำ
ผลประโยชน์เป็นหน้าที่ของราษฎรพลเมือง, เพื่อจะปลูกเพาะแสงหาในน้ำบนบก ก่อสร้างซื้อขาย
ถ่ายเท,

(ตลฯ 4. ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง : 945-946)

4.6 โรค

เทียบวรรณกล่าวเปรียบเทียบว่าการที่ประชาชนพลเมืองเต็มไปด้วยคนที่ไม่ม
สติปัญญา ประกอบแต่ความชั่วหรือการเล่นการพนันเปรียบเสมือนโรคที่คอยบั่นทอน
ร่างกาย เมื่อร่างกายมีเชื้อโรคก็ทำให้ร่างกายอ่อนแอ เมื่อไปพบแพทย์เพื่อทำการรักษาแต่

ให้ยามาไม่ตรงกับโรคก็รักษาไม่หาย เช่นเดียวกันกับประเทศที่ประกอบไปด้วยโรคคือ ประชาชนขาดความรู้ชอบเล่นการพนัน และประกอบความชั่วต่าง ๆ แต่เมื่อขุนนางข้าราชการ เห็นดีไปด้วยกับประชาชนคอยรับสินบนต่าง ๆ ก็จะทำให้ประเทศไม่พัฒนา เพราะขุนนาง ข้าราชการก็เปรียบเสมือนแพทย์ หากขุนนางทุจริตก็เปรียบเสมือนแพทย์ที่ให้ยารักษาโรคผิด ดังตัวอย่าง

เราดูลัทธิคณินกิจ เห็นว่าไม่ต่างอะไรแก่ประเทศบ้านเมืองที่มีพระมหากษัตริย์และรัฐบาล ปกครองอยู่, ถ้าปล่อยให้ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนที่ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรมได้เป็นผู้ใหญ่บังคับบัญชาดูแลกิจการบ้านเมืองในตำแหน่งหน้าที่อยู่แล้ว, บ้านเมืองนั้น ๆ คงไม่เจริญได้, และไม่ตั้งอยู่ ได้นานสักเท่าใด, เพราะคนพาลคนชั่วเป็นโรคของประเทศบ้านเมือง, บีบคั้นกันทำอยู่เสมอ ๆ แม้ ไม่มีศัตรูฝ่ายนอกมาย่ำยี, ก็เกิดจุลาจลขึ้นในบ้านเมืองของตนเอง, กระทำให้รัฐบาลได้รับความลำบากที่ต้องคิดปราบปราม, เมื่อเป็นดังนั้นแล้วจะมีความสุขสักเท่าใด

๓ ส่วนโรคของสามัญชนพลเมืองทั่วไปในราชการอาณาจักรประเทศนั้น ๆ คือฝูงราษฎร เป็น คนโง่เขลาปราศจากสติปัญญาวิชาความรู้, มีสันดานอยาบช้าสามานย์, ประกอบกิจการทุจริต ชั่วร้ายต่าง ๆ เต็มไปด้วยการเล่นการพนันอันไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติศาสนา แลบ้านเมือง ของตน ๆ ครั้นยากจนขัดขวางคับแค้นเข้า, ก็หันลงฉ้อโกงเบียดบังยักยอกครั้นฉ้อโกงเบียดบัง ยักยอกไม่ สดวกเข้า, ก็หันลงแย่งชิงวิ่งราวลักลวง, ครั้นแย่งชิงวิ่งราวลักลวงไม่สะดวกเข้า, ก็ หันลงปล้นฆ่าฟันเอาตรง ๆ ไม่มีความเกรงขาม,

เมื่อบ้านเมืองเต็มไปด้วยแต่คนโง่คนพาลปราศจากวิชาความรู้ดี ๆ เครื่องเลี้ยงชีพอยู่แล้ว, คน พาลก็มากขึ้นทุกที, เมื่อเต็มไปด้วยคนพาลอย่างนั้นแล้วทุกแขวงทุกอำเภอ, ราษฎรที่ซื่อตรงทำมา หากินโดยสุจริตด้วยแรงกายก็ได้ความเดือดร้อน, ไม่เป็นอันทำมาหากินโดยแต่คอยหลบหลีกระวัง คนพาลคนชั่ว ๆ ก็ยังมีอำนาจสิทธิ์หาบมากขึ้น, ยิ่งซ้ำเจ้าหน้าที่พนักงานพลอยเข้าด้วยคนผิดเพื่อ จะหลาผล ก็ยิ่งเร็วเข้าดังพลัดลงมาจากที่สูงไม่ติดขัดฉะนั้น,

เปรียบดูโรคกำเริบด้วยคนไข้ เสน่ห์ของแสงของโรคก็กำเริบ, ยากที่แพทย์จะรักษาให้หายได้ ,ประเทศบ้านเมืองใด ๆ, เป็นดังเรากล่าวขณะนี้ได้เชื่อว่าประเทศบ้านเมืองนั้น ๆ มีโรคเกิดขึ้น, หรือ โรคมีอยู่แต่เดิมมาแล้วฐานแห่งความเสื่อมเสียก็ตั้งขึ้น, เมื่อฐานแห่งความเสียตั้งขึ้นแล้ว, รัฐบาล มิได้รับัดครองเสียได้, ร่างกายคือประเทศบ้านเมืองนั้น ๆ ก็จะถึงซึ่งความเสื่อมจากอำนาจราชนิติ และผลแห่งราชการของพระมหากษัตริย์ในประเทศบ้านเมืองนั้น ๆ โดยเหตุที่ราษฎรเต็มไปด้วย คนโง่คนพาล,

(ตลข 4. ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ : 1124-1126)

จากการศึกษาการเลือกใช้กลวิธีการเปรียบเทียบในการนำเสนอโลกทัศน์ของ เทียนวรรณนั้นจะเห็นว่าเทียนวรรณเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้และช่างสังเกตไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ของเครื่องยนต์เรือเดินทะเล ก้อนเส้าที่เป็นอุปกรณ์ในการทำครัว หรือแม้แต่อวัยวะภายใน

ร่างกายของคนเขียนวรรณก็สามารถนำเอาลักษณะเด่นของเรื่องดังกล่าวมากล่าวเปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้น

5. การใช้สำนวนภาษิต

กลวิธีการใช้สำนวน ภาษิต นั้นเป็นกลวิธีที่ผู้เขียนกล่าวถึงสำนวน ภาษิตซึ่งเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีเข้ามาเพื่อประกอบการแสดงทัศนะในวรรณกรรม ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ยิ่งขึ้น และเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้ของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณปรากฏใช้สำนวนภาษิตประกอบในการนำเสนอทัศนะ 2 ลักษณะ คือ การใช้สำนวนภาษิตทั่วไป และการใช้สำนวนภาษิตจากวรรณคดี

5.1 การใช้สำนวนภาษิตทั่วไป

การใช้สำนวนภาษิตทั่วไป เป็นกลวิธีที่เทียนวรรณได้นำเอาสำนวนภาษิตที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปมาใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์ ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพและร้อยแก้ว การยกตัวอย่างการใช้สำนวนภาษิตทั่วไปในวรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพ เช่น การนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับขุนนางที่จะเข้ามาทำหน้าที่ในศาลยุติธรรม ดังตัวอย่าง

อันตัวบทกฎหมายหลายประเทศ, ย่อมวิเสตสูตรทั้งคำสอน, แต่ยากอยู่ผู้จะเป็นได้แน่นอน,
มีแต่ก่อนอยู่ข้างถานพาลชน, มีประสงค์ตรงไหนก็ได้และ, คอยนำแนะไปข้างท่าจะหาผล, มีคน
ซื่อถือหลักเข้าสักคน, ก็เป็นผลแก่ประเทศในเขตรัศมี, มีอำนาจอาจหาญในการชอบ, เพราะประ
กอบความเต็มนั้นเต็มขั้น, แต่แสนยากหากจำหาช้า ๆ ครั้น, สักแสนวันพันปีมีสักคน, อันผู้ที่มี
ปัญญาวีชารู้, จะเลือกดูก็คงได้ใช้กุศล, ฉลาดเฉลียวเปรี้ยวเปรื่องเรื่องกะมล, แต่เป็นคนโลก
ล่าเอียงไม่เที่ยงตรง, มักสอพลอยเจ้าคอยเร้าเรา, ที่เฝาะถูกใจจนไหลหลง, ทำขุนในชาวนอก
ไม่ออกตรง, ทั้งอ้อมวงหวานล่อมให้ย้อมใจ, ดูก็ยากปากหวานเช่นตาลพืช, แต่ฉันเข็ดใจเป
นกฤษบิตไถล, หน้าเป็นพระใจเป็นงูดูอย่างไร, ปากว่าไม่ใจจะเม่นจะเล่งงาน, เหมือนน้ำใส
ไหลลวเป็นกันสวิง, มีแต่ตั้งดูจุมตมปะทาน, ถ้าเสียร้ายควายดุมทะยาน, จะคิดอ่านหลบลิ้งยังมี
ทาง,

อันคนคิดอยู่ในใจใครจะเห่น, จะหนีเรนหรือก็ยากกว่าขวากขวาง, ถ้าเป็นไพร่ไม่ดำเนินร่วม
เดินทาง, เป็นขุนนางข้าเป็นนายแล้วตายจริง, หรือเป็นที่มีอำนาจได้ขาดเด็ด, คือเบ็จเสร็จว่าขาร
การทุกสิ่ง, ก็เป็นกรรมจำจนผลเราจริง, ต้องจำนั่งจะตอบต่อก็อ้อใจ,

อันความดีนี้เล่าเช่นเขาโค, มีแต่โทษสดับนับไม่ไหว, เปรียบมนุษย์ยุติธรรมในน้ำใจ, น้อย
กะไรหลายเท่าเช่นเขาโค,

ถ้ายุคใดในแผ่นดินทั่วถิ่นฐาน, พวกคนพาลสุขไสใจโยโส, ราษฎรร้อนรนลงชนโซ, เขา
พาโลว์รุ่งพุ่งจร,

(ศิริฯ 1.วิถานยุติธรรมคำกลอน : 257-258)

เทียนวรรณกล่าวถึงสำนวนที่ว่า “ให้ดูเยี่ยงกาแต่อย่าให้เอาอย่างกา” ในการเสนอ
ทัศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของแต่ละชนชั้นว่าควรให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการ
นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ดังตัวอย่าง

แต่คำว่าคบหาสมาคมนั้น จะหมายความว่าอยู่ด้วยกันไปด้วยกันกินด้วยกันนอนด้วยกันเข้า
หุ้นส่วนด้วยกัน เป็นต้น ว่าเป็นการคบหาสมาคมนั้น ยังไม่ถูกไม่ตรงแก่ความของเราในเรื่องนี้

เปรียบด้วยคำโบราณท่านกล่าวไว้ว่า “ให้ดูเยี่ยงกาแต่อย่าให้เอาอย่างกา ” ท่านกล่าวอย่างนี้
ก็โดยประสงค์ความว่า เยี่ยงกานั้นตั้งแต่เช้าห่มนทา กิน พบสัตว์ก็ร้องประกาศบอกกล่าวเพื่อน
พันธมิตรให้รู้ตัว แต่อย่างกานั้น ใช้ลักฉกแลริศยาฉิกเนื้อลูกท่านกินปราศจากความเมตตา เหน็ด
แต่ลูกตน ฉันทิดก็ตีเนื้อความในนี้ก็นั้นนั้น อย่าให้ถือว่าอยู่ด้วยกันไปด้วยกันก็เหมือนกัน เป็นต้น
ให้คนนั้นคืออธิบายว่าอย่าให้แตกร้างเสีย ให้สมรรถสมานไว้

(ตุลฯ 1. ว่าด้วยประพจน์ถูกผิดผลเสมอไม่เสมอต่างกัน : 125-126)

ในเรื่องนี้ประสงค์ความอย่างเดียว, แต่จะชี้ให้เห็นว่า, ถ้าหาเงินต้องไปเที่ยวหามาแล้ว, ได้
ความยากความลำบากมากนักเงินก็ไม่ใคร่จะได้, จึงต้องคิดให้เงินมันมาหาเราจึงจะเป็นการดี, เช่น
เขาเป็นขุนบาลหลวงบาลพระบาลพระยาบาล, ออกหอย กอ ขอ แลขุนพัฒน์ตั้งบ่อนเบี้ยเล่นไปเล่น
ถั่ว, แลนายเขา, เขาก็ไม่ต้องไปข้างไหน, ได้เงินส่งเข้าท้องพระคลังหลวง, แลเลี้ยงบุตรภรรยาพวก
ของเขาปี ๑ มาก ๆ ใครเถียงไม่ได้แน่ในเรื่องนี้, เว้นไว้แต่เป็นกิจการอันเจือปนระคนอยู่ด้วยโทษ
มากกว่าคุณเท่านั้น, ไม่เป็นแต่คุณที่ได้เงินใช้ส่วนตัว,

คำที่เรากล่าวให้ดูเขาหรือเอาอย่างเขานั้น, มิใช่เราจะยุให้ทำเอาอย่างเขาเมื่อไร, เป็นต้นให้ดู
เยี่ยงเขาที่เขาคิดการทำอยู่กับที่ใดเท่านั้น, แต่เราคงห้ามว่าอย่าไปเอาอย่างเขา, เยี่ยงของเขาคิด
ให้เงินมาหาเขาถึงที่อยู่, อย่างของเขาเป็นการพนันแลขายยาฝิ่นอย่าเอาอย่าง, โดยสาสนาก็ห้าม
ปรามเป็นโทษทั้ง ๒ โลกย์ ในปัจจุบันก็ทำให้พวกไทยฉิบหายวายป่วง ต้องฉ้อโกงแลพากันเป็น
โจรเป็นผู้ร้ายอุบาทว์ชาติชั่วใจทมิฬคิดด่าฆ่าหลายประการนัก ดุจคำว่า “ให้ดูเยี่ยงกา แต่อย่า
เอาอย่างกา ” ท่านอธิบายว่า เยี่ยงกาดินตั้งแต่เช้าเที่ยวหา กิน อย่างกามันลักมันคะโมยมันไม่
เมตตาปรานีใคร,

คำที่เราเตือนว่า พวกเราคิดให้เงินมาหาเราจึงเป็นการดีอย่าคิดการหาเงินที่ต้องเที่ยวเร่ร้อน,

เป็นพ่อค้าใหญ่ก็ทำการใหญ่, เช่น ขุดคลองทำถนนก่อตึกตั้งโรงเรียนหัดวิทยาต่าง ๆ ตั้งห้าง
ขายของขายยาเป็นหมอความมีออฟฟิศ หรือรับแต่ไปถูกขานแล้วทำฟองคำให้การเป็นต้นให้ก็คง
จะได้รับผลประโยชน์ตามการใหญ่แลการเล็กมากแลน้อยสูงแลต่ำ, ดีกว่าการเร่ร้อนไปเที่ยวหา
เงิน,

(ตุลฯ 3. ว่าด้วยคนมีความเพียรแต่ไม่มีวิชาแลปัญญาอย่างใด : 920-921)

เทียนวรรณกล่าวถึงสำนวนที่ว่า “ต่อหน้ามะพลับหลังตะโก” และ “รู้หลบเป็นปีกรู้หลีกเป็นหาง” ในการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับเชื้อชาติและชนนาง ดังตัวอย่าง

ส่วนพวกเราชาววันออกมีแขกแลจีนแผ่นดิน, ในทวีปเอเชีย, เชื้อบุญบารมีฤทธิ์เดชผืนๆ ละเมอๆ คาคะเนนิกหมายมิได้เห็นเหตุแลผลที่เป็นจริง

แต่ชาติญี่ปุ่นได้ดุดเข้าไปแลเห็นเข้า, ก็ตรงใส่ไม่ยั้ง, ตั้งความเพียรจัดการบ้านเมืองเต็มกำลังรวดเร็ว จนมีผู้ออกพระเจ้าแผ่นดินว่า เอ็มเปอรอร์ เมื่อพิเคราะห์ดูก็ใช้ความขยัน, ย่อมเป็นความจริงด้วย เหตุที่ชาติญี่ปุ่นเป็นชาติอันสามารถจริงมีเวลาเพียง ๕๐ ปีกว่าเท่านั้น ยังได้จัดบ้านเมืองเกือบเสมอชาวยุโรปเปียน,

บ้านเมืองแลผู้คนของชาติญี่ปุ่นก็ไม่โตใหญ่มากมายกว่าเรา, แต่น้ำใจกล้าอุสาหะพยายามเหลือเกิน, จนมีชื่อเสียงโด่งดังปรากฏในเวลา, เจียนจะเป็นศิวีไลยเช่นชาวยุโรปเปียนอยู่แล้วถึงแก่ได้เป็นคู่ชนแก่รัสเซีย,

ประเทศของเราทุกวันนี้, ก็ดีกว่าแต่ก่อนหลายร้อยเท่าแล้ว, แต่มีศัตรูคอยรังแกกวนอยู่ ไม่สะดวกที่จะจัดการบำรุงรักษาได้ถนัดนัก, แลทั้งที่เล่นที่จริงอยู่ก็มากด้วย, เจ้านายจะวางใจใครเข้า, ก็มักจะไม่ทำตามคำสั่งแลข้อบังคับ, ตกอยู่ในตามคำบุราณเขาพูดว่า “ต่อหน้ามะพลับหลังตะโก” ใครเป็นผู้ซื่อตรงรักประเทศรักชาติศาสนา พุดความตามจริงตามที่เห็นที่เข้าใจ, พวกสอพลอก็คอยขับทับถมข่มลงไว้จนไม่มีโอกาสที่ความดีความจริงจะทราบซึกถึงเจ้านายที่เป็นกระดูกชาติกระดูกประเทศได้, ใครเป็นคนรักชาติรักประเทศ ก็มีแต่ความทอดถอยละทิ้งความเพียร, จนเป็นแบบหรือตำราของความดำเนิน, จนเลยเข้ากระชับให้กันดูว่านั่นแน่ตัวอย่างของคนซื่อตรง, คนใจอ่อนก็ต้องทอดธุระ เลยถือตำราบุราณว่า “รู้หลบเป็นปีกรู้หลีกเป็นหาง” ฉะนั้น,

เราเชื่อว่า พระมหากษัตริย์มิได้ทรงทราบเลยในกิจการดำ ่ๆ ที่เราได้รู้ได้เห็นแล้วด้วยจักขุโสตรของเรา, เราเชื่อว่าถ้าพระองค์ทรงทราบแล้ว, พระองค์จะทรงนิ่งอยู่ไม่ได้, คงต้องทรงพระราชดำริจัดการให้ตรงแก่ความเป็นจริง,

(ดุลย 4.ว่าด้วยผู้เป้นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น : 1062-1063)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังกล่าวถึงสำนวน “อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี เมื่อบุญมีแล้วลงมาอย่าปรารม” และ สำนวนภาษิตว่า “เงินทองผ่องแผ้ว” ในการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับพุทธศาสนา ดังตัวอย่าง

เหมือนเราท่านทั้งหลายที่ยังอ่านรูปนามธาตุธรรมยังไม่ออก, คือยังไม่เห็นทุกข์ แลยังไม่เบื่อหน่ายต่อกามารมณ์แลภพชาติธาตุขันธ์, ยังพัวพันรักใคร่ติดใจอยู่ในเบญจะกามะคุณอย่างนี้, เปรียบเป็เหมือนไม้สด ่ๆ จะนำมาทำเชื้อเพลิง ท่านทั้งหลายเห็นว่าไฟจะติดไม้สดที่มียางอันชุ่มด้วยธาตุน้ำทำมิใช่น้ำมันหรือ, ขอให้สันนิษฐานตำริห์ไตรตรองดูให้รอบคอบก่อน, อย่าโลภในความรู้งให้เกินแก่กำลังของความเห็น,

สุภาสิตแก้แก้ท่านกล่าวไว้ว่า “อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี, เมื่อบุญมีแล้วคงมาอย่าปราม ”
 ดังนี้, ขอให้นำมาเทียบกับสันดานของเรา, ว่าเป็นผู้ร้องหาความสิ้นทุกข์หรือยัง, เมื่อเรามี
 นิพพิทาตาญาณบังเกิดแล้ว, ก็ควรบำเพ็ญให้แก้กล้าถึงสังขารเปกขาญาณอันเป็นต้นทางของพระ
 นฤพาน, คือตัวสัมปะชัญญะ,

(ตลข 6. แมกคาซินที่ 6 : 1789)

อนึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เป็นสัพพัญญุตญาณกิติ, เป็นปัจเจกะพุทธะกิติ, ท่านทั้งหลาย
 เหล่านี้ต่างคนต่างเกิดห่างกันโดยเวลาฐานที่อยู่, จึงได้ความสันนิฐานแน่ชัดว่า ธรรมดาพระมีอยู่
 เสมอ โลกจะตั้งอยู่ก็ติจะดับหายไปกิติ จะมีผู้รู้กิติจะไม่มีผู้รู้กิติ, ธรรมที่สมมุติเรียกว่า วัระ ก็คง
 มีอยู่ตามธรรมดา, แต่ทุกวันนี้หาผู้รู้จักสภาพและธรรมดาของธรรมไม่, ไปหลงเคารพแลยกย่อง
 สังขารแล้วตฤต่าง ๆ

หรือบางที สิ่งของที่ตนตกแต่งขึ้นไว้เอง, แล้วก็เข้ายึดเข้าถือเป็นสาระณะที่พึ่งเคารพบูชา
 จนกินใจแน่นจนแกะไม่ออกมาหลายชั่วบุรุษแล้ว, เพราะเหตุที่มีได้ตำรืห์ตริตรองสอบสวนให้
 รอบคอบจนประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง, แบบอย่างของท่านก็มีอยู่หาได้พิเคราะห์ใคร่ครวญไม่,
 หลงไหลหลับตาเชื่อกันต่อ ๆ มา ครั้นมีผู้แกะได้แนะนำของจริงขึ้นชี้แจง ก็ได้แย้งคัดค้านกลับติ
 ท้วงว่าเป็นของใหม่ตามความเห็นของคนในชั้นนี้, เพราะฉะนั้นเราขอเตือนว่า ท่านผู้มีสติปัญญา
 ทั้งหลายควรจะได้สวนดูให้เห็นจริงเห็นเองด้วยตน หากจะถือเอาคำสำหรับตำราที่เขาอ้างเขาชี้เอา
 เป็นแน่นอนไม่, ต้องให้เห็นจริงประจักษ์แก่ภาวะจักษุของตนเองจึงจะชอบ, เช่นสุภาสิตท่านสอน
 ว่า (เงินทองของฝน) จึงจะสมควร เพราะว่าถ้าเข้าใจผิดไปแล้วใครจะมาช่วยใครได้ เราเองจะต้อง
 รับผลของมิจฉาทิฏฐิ, ก็ได้ชื่อว่าเสียที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนาอันเป็นไสมยแลของหา
 ได้ด้วยยากนัก, ควรจะตำรืห์ตริตรองให้รอบคอบ ด้วยความไม่ประมาทเทอญ,

(ศิริข 1. ศัพทว่าพระ : 93-94)

เขียนวรรณกล่าวดังสำนวนที่ว่า “เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม” และ “สุกเอาเผากิน”
 ในการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับขุนนางที่คอยประจบสอพลอคอยทำให้ขุนนางที่ดีต้องเสีย
 กำลังใจจนทำให้ขุนนางเหล่านั้นต้องเอนเอียงไปกับขุนนางที่ประจบสอพลอตามสำนวนที่ว่า
 “เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม” ดังตัวอย่าง

เหตุนี้ก็เป็นช่องทางของคนพาลจะสอพลอเข้าปะปนเกลือกกลั้วกระทำการให้มัวหมอง, คน
 พาลกลับมีอำนาจได้โอกาสประกอบกรทุจริตต่าง ๆ คนที่ดีมีสันดานซื่อตรงสุจริตก็ทอดถอย
 น้อยหน้าต่ำตาลีลับอันเงาไป, ผู้ใดเล่าจะฝ่าฝืนขึ้นไปไม่กลับเข้าหาคนพาล, ผู้นั้นก็กลายเป็นคนมี
 ทิฐิมานะกระด้างกระเดื่องดื้อดึงไป, ยากที่ผู้ใดจะถือความสุจริตอยู่ได้, ด้วยโลกย์ทั้งหลายย่อม
 แสงหาลาภยศสรรเสริญสุขใส่ตนทั่วกันไปในั้น, จะมากอดกินผลความสุจริตอยู่ช้านักเสียคราว
 ชีวิตที่ได้เกิดมา, จำเป็นต้องสุกเอาเผากินให้อุ้มปากอ้อมท้อง, ซึ่งได้พากันลงใจไหลไปตามกัน,
 แล้วก็เลยสอนกันต่อไปว่า, (เข้าเมืองตาหลิ่วก็ให้หลิ่วไปตามกัน) จึงจะมีความสุขได้, ใครถือ
 ความจริงความจริงไม่วางเสียก็เป็นเหมือนนายสรเรื่องนิทานขรัวเต๋ไป, พยานก็มีอยู่แล้วดูจะ

นายวรรณ, ก็แทบันดาตาย, เพราะถือว่าคนโง่ที่ได้รู้สึกแล้วก็ไม่ประจบและไม่เข้าด้วย, ไม่ฝากตัวกลายเป็นคนชั่วร้ายอะไรไปก็ไม่รู้, ดูประหนึ่งว่าแทบจะมีได้เดินแผ่นดิน, จนที่สุดห้ามมิให้ใครพูดด้วย, จนต้องอยู่ในห้องขังล้นกุญแจไว้ทั้งทั้งกลางวันกลางคืนเหมือนคนชั่วร้ายแสนสาหัส, ตัวของตัวก็ไม่รู้สีกว่าตัวผิดอย่างไร และแก้ตัวได้ด้วยประการใด, แต่ได้มีผู้ให้โอวาทสั่งสอนเตือนสติอยู่บ้างว่า ให้ทำเรื่องราวสาระภาพรับผิดชอบขอโทษตัวเองเสียจึงจะเอาตัวรอดได้,

(ศิริข 1. ความดำริห์รำพึง : 325-326)

5.2 สำนวนภาษิตจากวรรณคดี

เป็นการยกเอาสำนวนภาษิตที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เข้ามาประกอบการเสนอทัศนะ ดังเช่นเทียบวรรณยกสำนวนกลอนที่ปรากฏในวรรณคดีประกอบซึ่งสำนวนกลอนจากวรรณคดีเรื่องไชยจันทน์ดังสำนวน “ว่ากระษัตริย์ขรรดียวาทั่วสากล คิดเห็นคนเหมือนหนึ่งแก้วแลแววดา” เพื่อประกอบการแสดงทัศนะเกี่ยวกับชนชั้นประชาชน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประชาชนที่มีต่อประเทศชาติ ดังตัวอย่าง

จึ่งจัดจัดทหารการทั้งสิ้น, จนถึงบั้นหักแตกสู่แหลกเผา, ถ้าจันดีมีมานะฉันทะเดา, คงคืนเอาดังเกียจฉันทะ, ขอแต่ไทยใจเด็ดเป็นเพชรไว้, คิดตั้งใจอย่างยาบันให้มันขลัง, รับผิดชอบการสวาท, กระทบทระหวางคลั่ง, ให้พร้อมทั้งสามรรตียินดีกัน, อย่าหลงบุญจุลจักร์เรื่องศักดิ์สูง, คิดเอาผู้ประชาชนคนมะหันต์, เปนร่างกายกายาสาระพัน, บำรุงกันให้เห็นจริงทั้งหญิงชาย, คงขอจงรักคิดคุณทูลเกล้า, ผู้เป็นเจ้าจอมประชาชาติทั้งหลาย, มีศึกมากล้าสู้จนตาย, รักเจ้านายเหมือนพ่อแม่เที่ยงแท้อธรรม, ทำสิ่งใดให้ปฤษาประชาราษฎร์, คนฉลาดคงจะมีที่เข่าบ้ม, ด้วยรอยคนร้อยปัญญาปฤษาน่า, ใครแหลมล้าชอบใช้คงได้การ, ทั้งได้หน้าว่าท่านดีเป็นพรีแน่, เหมือนพ่อแม่รักบุตรสุดสงสาร, ถึงตายแทนแม่จะใช้คงได้การ, เพราะรักบ้านเมืองเจ้าท้าวพระยา, ถ้าถ้อยศกตชื่อก็นั้น, ไม่จำเป็นก็ต้องไปอยู่ในป่า, ซุกหลบทุกทุกข์ไทยสิ่งใดมา, มีเสนาไม่มีไพร่ก็ในยจน, ฉันทะคำจำไว้ในไชจัน, ท่านดงฉันทะกล่าวไว้ในสุณัน, “ว่ากระษัตริย์ขรรดียวาทั่วสากล, คิดเห็นคนเหมือนหนึ่งแก้วแลแววดา” เพราะผู้ชนพลไพร่สุขุสแล้ว, เหมือนมีแก้วทองมากนักหนา, ถ้าราษฎรร้อนกายฝ่ายวิญญา, ไม่มีผาสุขในพระไทยเลย, คำอันนี้ดีแน่ไม่แปรผัน, เปนสามัญทั่วหล้าศิษย์หาเอ๋ย, เราได้สอบชอบยิ่งอย่างกริ่งเลย, พ่อหนูเอ๋ยเดิบใหญ่เอาใจจำ, แม่เหล่ากอหน่อเนื้อเชื้ออำมาตย์, ได้เป็นราชบุรุษอย่าหยุดพริ้ง, ที่ปฤษาฝ่ายสุลลิตขึ้น, กว่าจะสำเร็จกิจประสิทธิ์การ,

(ศิริข2. โลกานุมัติคำกลอน : 733-734)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้ยกเอาสำนวนกลอนที่ปรากฏในวรรณกรรมมาใช้ในการนำเสนอทัศนะ เกี่ยวกับชนชั้น ดังตัวอย่าง

อันนี้ก็เพนพยานให้เชื่อแนในคำสอนของพระศาสดา จะดูกำลังของบุคคลให้ดูเมื่อทุกข์ภัยอันใหญ่มาถึงแล้วจะเกาะหนา จะดูศีลของบุคคลให้ดูข้า ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงจึงจะรู้ได้แน่ สมจริง

ด้วยพระพุทธรูปตามที่เราได้ฟังมาจากสมเด็จพระสังฆราช(สา)ลงแห่งเรา

อีกในยหนึ่งมีนักปราชญ์ผู้หนึ่งแต่งโคลงไว้บทหนึ่ง เราก็อจใจจำไว้ โคลงบทนั้นเป็นความเปรียบเทียบ มีเนื้อความว่าดังนี้

โรมันเห็นว้าง	โตกอ
กินอะไรจะคือคอ	กอบกู้
คะชาว่าไรหนอ	ปากนิต อดนา
คนโง่กับคนรู้	ต่างร้องสงสารกัน

เมื่อตรวจดูเนื้อความของโคลงบทนี้ คงได้ความว่ามีประโยชน์ล้ำความเข้าใจผิดให้เข้าใจถูกต้องโปรดคิดถึงเจ้า โดยเห็นการบ้านเมืองใหญ่โตแลยากสุขุมลึกซึ้งก็เพนทุกข์ร้อนแทนเจ้านายของตน ก็เหมือนไรสงสารช้างวิตกว่าช้างตัวใหญ่นักจะหาอาหารไม่กินกินอิ่ม แต่ที่จริงช้างก็หาอาหารกินอิ่มเต็มท้องตามวิสัยช้างเหมือนเราหรือด้วยเล็กนักจนแลไม่ใคร่จะเห็น แต่ที่จริงไรก็มีฟันมีลิ้นมีปากมีคอกลิ้นกินอาหารได้เหมือนกันตามวิสัยแห่งไร เหมือนเจ้านายเสนาฐีพ่อค้าเห็นคนอนาถายากไร้รู้ว่าสิ่งของแพง ก็ให้วิตกไปว่าเมื่อเข้าของราคาแพงเช่นนี้ คนจนจะมีทรัพย์ซื้อเขากินเหมือนเราหรือ แต่ที่จริงคนจนก็คงไม่อดไม่ตายเพราะของแพง

(ตลข 1.ว่าด้วยความสาธกเทียบชี้ : 163-164)

นอกจากนั้นเทียบวรรณยังได้ยกเอาสำนวนจากวรรณกรรมเรื่องอื่นมาใช้ประกอบการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับความสำคัญของทหาร โดยการกล่าวถึงความจำเป็นในการพัฒนากองทัพให้มีความแข็งแกร่ง ดังตัวอย่าง

คือท่านพูดไว้ว่า “พระมหากษัตริย์จะเสียดายเงินไม่ได้ ข้อ ๑ ท่านพูดว่า การทหารที่จะไม่ฝึกหัดจัดไว้ให้เข้มแข็งพร้อมนั้นไม่ได้ข้อ ๑ บ้านเมืองจะเจริญสมบูรณ์ก็เพราะมีราษฎรมาก ข้อ ๑ ท่านว่า ราษฎรเป็นโลหิตของแผ่นดินข้อ ๑ ท่านว่าผู้มีศักดิ์ต้องระวังรักษาราชราษฎรแลคนเชื้อใจข้อ ๑ แล้วท่านเปรียบว่า ร่างกายของเราถ้าโลหิตพิการไม่มีแล้ว, ชีวิตก็จะดำรงอยู่ได้” ถ้อยคำเหล่านี้ เราได้พิเคราะห์ดูแล้วของท่านเป็นสุภาษิตจริงในทางโลกย์ ดูบ้านเมืองของเขาที่แข็งแรง จนแลเห็นแล้วว่าใครไม่กล้าไปข่มเหงเขา, เช่นอเมริกา เขาก็ยังทำป้อมแลฝึกหัดพลทหารแลนายทหาร แลสร้างเครื่องรบ ต่อเรือรบอยู่เสมอไม่หยุดการเสียเงินในเรื่องกรมยุทะนาธิการ

เราได้พบคำจินตตะกะวี แต่งไว้ว่า “เมืองมากด้วยทหารราญไกริน, บัจจามิตไม่หมิ่นระอากลัว” ดูถูกต้องแท้

(ตลข 4. ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า : 1215)

กลวิธีการยกตัวอย่างสำนวน ภาษิต หรือการยกสำนวนกลอนจากวรรณคดีประกอบการนำเสนอโลกทัศน์นั้นเป็นกลวิธีการที่ใช้เพื่อการอธิบายให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจ

ทัศนะของผู้เขียนได้ง่ายยิ่งขึ้น และยังสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งสำนวนภาษาที่ปรากฏนั้นแบ่งเป็นสำนวนภาษาที่รู้แหล่งที่มาของบทประพันธ์และไม่สามารถบอกแหล่งที่มาได้

การเลือกใช้กลวิธีการยกสำนวนภาษาทั่วไป และสำนวนกลอนจากวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ มา ประกอบในการนำเสนอทัศนะนั้น ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจทัศนะของผู้เขียนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และนอกจากนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความนุกาอ่านของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี

6. การใช้นิทาน

กลวิธีการนำเสนอโดยการเล่านิทานเป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่เทียนวรรณเลือกใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์ต่าง ๆ ทั้งวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งนิทานของเทียนวรรณส่วนใหญ่จะเป็นนิทานที่มุ่งให้คติความคิดมากกว่าความสนุกสนาน ความน่าสนใจของนิทานที่ปรากฏในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้น คือการตั้งชื่อตัวละครที่ปรากฏในนิทานที่นำเอาลักษณะเด่นของตัวละครดังกล่าวมาตั้งเป็นชื่อเช่น นายหยาบ นายสุขุม พ่อยาก แม่จน เป็นต้น เช่น เทียนวรรณเล่านิทานเรื่องพ่อยากกับแม่จน เพื่อเป็นคติสอนใจคนอ่านและนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับเรื่องของกรรม ที่เคยทำมาในชาติก่อนซึ่งส่งผลในชาติปัจจุบัน ถึงแม้ว่าในชาติปัจจุบันจะกระทำแต่ผลบุญหรือทำกรรมดีก็ตามแต่จะต้องได้รับผลกรรมที่เคยทำมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น ดังตัวอย่าง

จึงตอบว่าถ้ากระนั้นฉันจะเล่า, นิทานเก่าของฉันมีจิตใจ, ชื่อแม่ยากกับพ่อจนคนเขื่องใจ, มีต้นไทรสาขายู่นาเวือน, แต่สามมีดีพอซื้อเคราพ, ผ่านอบนบบูชาไม่คล้าเคลื่อน, จดรูปหอมน้อยกายไม่หมายเขื่อน, ไม่ต้องเดือนบูชาฟ้าแลดิน, กำหนดรูปเจ็ดดอกที่บอกไว้, รัตนะไตรยสามประสิทธิ์นิจสิน, สองบิดามารดาเปนอาจินต์ย์, ฟ้ากับดินอีกสองดอกบอกจำนวน, ดินคือว่ามหากระษัตริย์อรรดถลง, ฟ้านั่นแห่งเทพไทในกระสวน, จึงรวมเจ็ดดอกด้วยกันในอันควร, ดูก็ล้วนการดีวิธีทำ,

บูชาพระที่หัวนอนเสียก่อนแล้ว, จึงมัดผ้าที่อรรฐิตำริห่า, แล้วออกมาหน้าเวือนที่เพื่อนทำ, บริกำบูชาฟ้าแลดิน,

ถึงยากจนคนแค้นแสนสาหัส, คงจะจัดรูปอุทิศนิจสิน, ครั้นรุ่งเช้าเข้าป่าเปนอาจินต์, เพื่อหากินตัดฟันยังยืนมา,

เทพไทในฐานพินาพฤกษ์, ให้ตรองตรึกปรานิตินักหนา, เห็นวิบัติขัดสนพันปัญญา, จึงปลุกษาเทพไทยที่ใกล้กัน, ว่าพ่อยากกับแม่จนสองคนนี้, เขาก็ดีสุจริตไม่บิดผัน, ดูขนาดขาดทรัพย์ถึงคับตัน, ทราบว่าท่านมีทรัพย์ช่วยดับร้อน, จะหวงไว้โยเล่าให้เขาเถิด, ประดักประเดิดอยู่ทุกวันช่วยผันผอน, ให้เปนบุญทุนทรัพย์ระงับร้อน, พุดอ่อนนวยพรเทพเจ้าที่เฝ้าทรัพย์,

เทวดารักษาทรัพย์ระงับร้อน, ท่านว่าชอบใช้จะคิดพูดปิดศัพท์, แต่เราเห็นเป็นเวลา ยังอาพัก, ไม่ควรรับผลประโยชน์โทษของตน, ถึงบอกให้ได้มาเวลานี้, คงมีที่ขัดขวางขึ้นกลางหน , เราก็คิดจิตระเมตตาเห็นว่าจน, จะผ่อนปรนบอกให้เป็นไรมี, เทพเจ้าเข้าสิงหรณให้นอนฝัน, ว่าสุวรรณเพชรรัตนจักรีศรี, อยู่ในไหใกล้ชะลาฝั่งวารี, รุ่งพรุ่งนี้ข้ามไปดอยอยู่ปากกะโน้น, จะเอากิ่งพฤกษาปักตราไว้, ไหไม้ใหญ่ดูลาดเลาท่ากะโน่น, เจียนจะพังฝั่งชะลาลงมาโคลน, เอาเรือนไกลนข้ามไปอย่าได้ช้า,

พอใกล้ขึ้นพลันพื้นดินรู้สึก, นายยากนึกอึดใจอยู่ในหน้า, ไม่เล่าบอกออกแจ้งแห่งกิจจา, พอเพลารุ่งสางก็วางไป, เห็นสำคัญสัญญาเทพาบอก, เปิดฝาออกแลเห็นทองสุกมั่งใส, แหวนประดับกับมะณีสุดดีใจ, ยกวางในคอเรือเหลือสำราญ, กลับนาวาจะมาเรือนไม่เชื่อน้ำ, มีมัจฉาผุดผางขึ้นกลางย่าน, นาวาล่มจมน้ำดำทะยาน, ตะลิตาลานยุดเรือด้วยเหลือกลัว, รีบกระเดือกเลือก หวายเข้าชายฝั่ง, จะเปรียบดั่งไครมามัดตัดเอาหัว, ให้ไหลเลื่อนเหมือนชีวิตร์ไม่ติดตัว, ทั้งความกลัวความเสียดายหลายประการ, ก็ลากเรือขึ้นบนบกห้วยอกแห้ง, ไม่บอกแจ้งพูดจางานาสงสาร, เข้าเรือนดุ่มคลุ้มคึะอุระราญ, คิดรำคาญเคืองใจหนึ่งไสยา,

แม่จนจัดภักดาหุงหาเสร็จ, เบ็จเตล็ดแกงกับสำหรับหา, เห็นผ้าพลับกลับไปปลุกลูกเถิดรา, กินเข้าปลาจะได้ไปในไพรวัน,

นายยากอึ้งซึ่งอูดไม่พูดด้วย, แม่จนฉวยฉุดผ้าดูหน้าชน, หรือเจ็บไข้โยมิแจ้งแห่งสำคัญ, จับตัวสั่งว่าให้ตื่นขึ้นยังนอน, ตัวก็เย็นเป็นสำเราไม่เบาหนัก, เผาถามซักเหตุการณ์สารนุสร, มีใครบอกอกรวจากด้วยอวร, สะทอนถอนฤไทยแล้วไขความ, ว่าเทวมาบอกไม่หลอกหลอน, จันรีบร้อนเร็วไวมิได้ข้าม, ก็ได้พบสบทองแก้วของงาม, ถูกแก่ความเราฝันเหมือนสัญญา, ครั้นยกไหใส่เรือเมื่อฉันกลับ, เราอาพักเกิดวิบัติด้วยมัจฉา.....

นิทานนี้ชี้ให้เห็นพอเป็นอย่าง, ซึ่งขัดขวางก็เพราะกรรมทำไว้กล้า, ถึงมีผู้ช่วยด้วยเมตตา, ก็ไม่ฝ่าฝืนกรรมที่จำเปน, แต่ความดีที่บูชาฟ้าแลดิน, ไม่ดูหมิ่นถือตนผลคงเห็น, พระกิตติ์จัดประมวญไม่ควรเว้น, เปนการเย็นเมื่อสอบสวนก็ล้วนดี,

(ศิริข 1. ปัดหาวิณัจฉัยคำกลอน : 555-559)

นิทานเรื่องของนายสุขุมกับนายหยาบซึ่งเทียบวรรณนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนแต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าจะเรียนจากครูคนเดียวกันผลที่ได้ก็จะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้เรียนเป็นหลัก ซึ่งจากนิทานเรื่องดังกล่าวเทียบวรรณได้ยกตัวอย่างระหว่างนายสุขุมซึ่งเป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบมีปฏิภาณไหวพริบมากกว่านายหยาบที่ขาดความละเอียดรอบคอบ ดังตัวอย่าง

คือสองรามานพคบเป็นมิตร, เขาชอบขีดเขียนรักมีหลักฐาน, จะใคร่เรียนวิทยาวิชาการ, ในทางปรานลักษณะตำราดู, จึงชวนกันผ่นผายคิดหมายมุ่ง, ออกจากกรุงเที่ยวไปไกลอักขุ, พบพฤษชาติตาเฒ่าเป็นเฝ้าครู, แก่รอบรู้วิทยาสาระพัน, ชื่อว่าพราหมณ์วินัจฉัยใจกุศล, อยู่ตำบลเขาจินตามะหาสวรรค์, มีศิษย์หาวิชาสะอยู่อะนันต์, สองคนนั้นไปคำนับแก่บรรอง, ให้ศึกษาช้านานประมาณมาศ, ก็เปรื่องปราษฐ์ปรีชามาทั้งสอง, คิดจะกลับนับวันกระสัญตรง,

เห็นได้ชัดเจนบนบอพบิวัน, แก้วพรสอนสั่งเขาทั้งคู่, ด้วยเอ็นดูไม่รังเกียจหรือเดียดฉัน, ความรู้ให้ไม่ลำเอียงโดยเที่ยงธรรม, แต่วามันต่างนิไสยอยู่ในตน, ก็จำลามาในดงพงพีลึก, มิได้นึกพรันใจที่ในหน, เหนื่อยข้างขวางลัดตัดทางคน, นายหยาบยลพิศดูก็รู้การ, ทักว่ารอยข้างที่ตัวผู้, สุขุมดูรับว่าจริงแล้วชิงขาร, ว่างาเดียวเจียวข้าเห็นเช่นพยาน, หยาบรำการแห่งคึดสะกใจ, มิชานักสักประเดี๋ยวกิเหลียวเห็น, คะซาเช่นเอกะทันต์ตัวอันใหญ่, นายหยาบคึดจิตรระวางให้แคลงใจ, ครูจะให้เม็ดเขาจึงเขาวดี, ...

ฉันนำมาว่าให้เห็นเพื่อเป็นแบบ, จงจับแบบกายการที่คมสัน, แต่ครูเดียวเจียวยังเปนไปเช่นนั้น, จะว่าท่านรักชังห้วงผู้ใด, ฝ่าไม้ตีศรียอมก็มอมหมอง, ถึงเงินทองเพชรแก้วที่แผ้วใส, อาไศรยช่างฝังพลอยรอยตะไบ, เปนฝ่าไฟรื้อรอบถอยราคา, จะนำมาว่าวิถนาการสุขุม, มันต้องรวมรวมคึดเหมือนปฤศนา, ยังใช้หยาบกราบใดในวิชา, ก็เห็นว่าจะไม่ดีถึงที่โท, ถ้าฝึกไปใจมิรักก็จู้, แต่ดกอยู่จั่วเพราะว่าโง่, ฉันว่านี่มิใช่กลอนสอนคนโต, พวกหาบโพงแล้วก็ไม่พอใจฟัง

(ศิริข 1. เนติปัญหาคำกลอน : 497-501)

การนำเสนอโลกทัศน์ผ่านนิทานเรื่อง นายหยาบกับนายสุขุมในวรรณกรรมร้อยกรองและนิทานเรื่องดังกล่าวนี้ยังไปปรากฏอยู่ในวรรณกรรมร้อยแก้ว ซึ่งเป็นนิทานที่มีเนื้อหาเดียวกันแต่เขียนวรรณเปลี่ยนชื่อเป็นนายสุขุมล กับนายโอลาริก เขียนวรรณเล่านิทานเรื่องของนายโอลาริกและนายสุขุมล ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกษา โดยแสดงทัศนะเกี่ยวกับผู้เรียนว่าผู้เรียนแต่ละคนนั้นมีศักยภาพแตกต่างกันจึงทำให้ผลการเรียนที่ได้แตกต่างกันถึงแม้จะเรียนจากครูคนเดียวกัน ดังตัวอย่าง

ยังมีมานพสองสหาย คนหนึ่งชื่อนายโอลาริก คนหนึ่งชื่อนายสุขุม อายุได้ ๒๕ ปีเท่ากัน คนทั้งสองนี้ชอบเรียนดูลักษณะมนุษย์แลเดรณ และชอบพิจารณาทางปราณ แลทลายเหตุกลางร้าย ดีของดินฟ้าอากาศธาตุดู จึงพากันไปยังสำนักนี้วินิจโดยพราหมณ์ ขอศึกษาวิชาหมอดูลักษณะแลลมปราณ ท่านอาจารย์ก็รับรองสั่งสอนให้โดยความกรุณาทั้งสองคน แต่ศึกษาอยู่ในสำนักนี้ครู ๗ ปีจนอายุได้ ๓๒ ปีก็นับว่าเป็นผู้รู้ได้ทั้งสองคนแล้ว จึงพร้อมใจกันอำลาท่านอาจารย์ เพื่อจะคืนกลับยังสถานบ้านเรือนแห่งตน ท่านครูผู้อาจารย์ก็อนุญาตอวยพรสอนสั่งด้วยโอวาทต่าง ๆ นายโอลาริกนายสุขุมก็กราบลาท่านอาจารย์ เดินทางรอนแรมมาหลายราตรี ค่อนครั่งจะถึงบ้านแห่งตนอยู่แล้ว.....

(ตลข2. ว่าด้วยนิทานอันเป็นสาระควรพ้ง : 248-249)

นอกจากการใช้นิทานในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับเรื่องกรรมและการศึกษาแล้วยังปรากฏการใช้นิทานในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์และขุนนาง เขียนวรรณใช้นิทานเป็นกลวิธีในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์ว่ากษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรมนั้นจะต้องคบบุคคลไม่เลือกหน้าคือ ควรทำไมตรีกับประเทศน้อยใหญ่โดยมิได้แสดงความรังเกียจแต่อย่าง

ใด โดยเนื้อหาของนิทานกล่าวถึงการแสดงไมตรีต่อสัตว์ชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ เช่น ราชสีห์ หรือมดปลวก เมื่อกษัตริย์พระองค์นั้นทรงได้รับความเดือดร้อนคือแมลงคาเรื่องได้เข้าไปทำรังในช่องพระกรรณทำให้พระองค์ต้องทุกข์ทรมานและไม่มีใครสามารถช่วยเหลือพระองค์ได้จนกระทั่งความดังกล่าวดังกล่าวได้รู้ไปถึงพญามดซึ่งเป็นพระสหายของพระองค์ พญามดจึงให้ขุนนางมดเข้าไปดูในช่องพระกรรณของกษัตริย์พระองค์นั้นและพบว่าภายในช่องพระกรรณนั้นมีแมลงคาเรื่องเข้าไปทำรังอยู่ จึงทำให้กษัตริย์พระองค์นั้นต้องทนทุกข์ทรมาน ขุนนางมดจึงขนเอารังและตัวแมลงคาเรื่องออกจากช่องพระกรรณของพระองค์ทำให้พระองค์พ้นจากความทุกข์ทรมานดังกล่าว ดังตัวอย่าง

อันคำว่าคบไม่เลือกหน้าคำนี้ คนโบราณเล่าไว้เป็นนิทานมีอยู่ จะจริงเท็จจงยกไว้ เราประสงค์อย่างเดียวแต่รรถธคือข้อความเป็นประโยชน์สาระอยู่ คำว่าคบไว้เผื่อเลือก ในนิทานเรื่องนั้นมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงตั้งอยู่ในทศพิศราชธรรม ได้ทรงพระอุสาหะกระทำตามคำสุภาษิตบทนี้ คือพระองค์ทรงกระทำไมตรีแก่นานาประเทศ ทว่าทุกราชอาณาจักรน้อยใหญ่ซึ่งไปมาถึงกันได้มิได้เลือกเว้น จนที่สุดอะมะนุษย์มีภัยแลเดรณาดูจนาครุชแลราชสีห์เป็นต้น จนชั้นมดปลวกบันดาที่เรียกว่าราชาผู้เป็นใหญ่แก่ฝูงสัตว์เดรณาน บ้านเมืองของพระองค์ปราศจากปัจจัยมิตเสี้ยนหนามศัตรู มิได้มีประเทศใดมาย้าย้ายเบียดเบียนพระองค์ตั้งอยู่ในยุติธรรมเที่ยงตรง โดยราชประเพณี วิสัยแห่งพระมหากษัตริราชเจ้าแต่โบราณมา

อยู่มาวันหนึ่งพระองค์ทรงพระประหมดหลับสนิท ให้ปวดในช่องพระกรรณสะดุ้งตื่นรู้สึกพระองค์แล้ว ความเจ็บปวดทุกขเวทนานั้นก็ยิ่งแรงกล้าขึ้นไปทุกที แพทย์หมอก็ประกอบพระโอสถถวายพอกทรมอย่างไรก็ไม่หายไม่บรรเทา มีแต่จะเจ็บปวดรวดร้าวทวีขึ้นไปทุกที มิตสหายที่พระองค์ทรงคบหาชอบภอไว้นั้น ก็ได้มาสมาคมพรั่งพร้อมล้อมหน้าหลังนั่งพยาบาล แต่พระอาการก็มิได้บรรเทาเบาบางลงไปได้ แปลว่าสิ้นความคิดแห่งมิตสหายแลแพทย์หมอแล้ว ภายหลังพระองค์ทรงรู้สึกถึงพระสหายมดที่ได้เป็นไมตรีไว้ จึงแต่งพระราชสาส์นส่งทูตไปยังเมืองมด จึงพระสหายซึ่งเป็นใหญ่กว่ามดส่งขุนนางมดที่เป็นอำมาตย์ใหญ่มา ๔ นาย ครั้นขุนนางมดมาถึงแล้วจึงคลานเข้าในช่องพระกรรณข้างละมด ก็เข้าไปจุดลากเอาตัวแมลงคาเรื่องออกมาจากช่องพระกรรณ แลรื้อขนเอารังแลฟองแมลงคาเรื่องออกมาจนหมดสิ้น พระมหากษัตริย์ก็หายจากความเจ็บป่วย

นิทานเรื่องนี้แม้ว่าเปนแต่การเปรียบเทียบก็จริงอยู่ แต่มีสาระประโยชน์มาก คือแสดงว่าอย่าด้วยดูถูกว่าเล็กน้อยต่ำช้า แสดงความรักความนับถือไว้ให้ทั่ว อย่าด้วยดูหมิ่นดูถูก คบไว้เผื่อเลือก ถึงเวลาที่คนใหญ่ใช้ไม่ได้แล้ว บางทีคนเลวหรือคนเล็กดูหมิ่นได้เล็ดลอดสอดเข้าไปกระทำให้ล้มเหลวได้ เรื่องนี้มีมากแต่ไม่ควรกล่าวบางคนอาจไม่พอใจ

เมื่อพิจารณาทางความของโลภย์ ในกาละสมัยแห่งประเทศแลบุคล ก็ได้รับความชัดว่า ธรรมดาพระมหากษัตริย์จะเลือกกว่าชาติใดไม่ควรคบสมาคม ผูกพันกระทำการพระราชไมตรีก็คงไม่ได้ จำเป็นจะต้องคบหาไว้ทุกชาติทุกประเทศ ต่อเมื่อมีเหตุจำเป็นจะต้องตรองแตกร้าง ก็ต้องให้ไปไปตามการที่จะแก้ไขไม่ได้แล้ว แต่ที่จะเลือกหน้าเลือกชาตินั้นไม่ได้เป็นแท้

โดยเหตุที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ต้องรักษาปกครองพระราชอาณาจักรอาณาจักรแลอาณาจักรของพระองค์ แลของนานาประเทศด้วยเหมือนกัน ซึ่งจะถือเอาถือเราเหมือนราษฎรทั้งหลายที่ถือพวกนั้นไม่ได้

(ดุลฯ 1.ว่าด้วยประเพณีดินถูกผิดผลเสมอ ไม่เสมอต่างกัน : 123-124)

เทียนวรรณเล่านิทานเรื่องนายฟัง ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถในการฟังสามารถฟังเสียงสัตว์ได้เข้าใจ นายฟังเป็นผู้ที่เชื่อฟังคำของบิดามารดา ซึ่งมารดาของนายฟังได้บอกนายฟังว่าควรหาที่ฟังที่ใหญ่ นายฟังจึงได้เดินทางไปตามคำสั่งของมารดาจนกระทั่งมาพบกับพญาช้างที่มีฤทธิ์และทรงอำนาจสามารถเหาะได้และรบชนะทุกครั้ง ครั้นเมื่อกษัตริย์ทรงตั้งสุราทำให้พระองค์ขาดพระสติ พระองค์จึงทรงมีพระบัญชาให้พญาช้างฟังป้อมกำแพงเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นกำลังของพญาช้าง แต่พญาช้างกลับเห็นว่าการกระทำดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดจึงได้ทุกลัดทอนกษัตริย์พระองค์นั้น แต่เนื่องจากพระองค์ทรงขาดพระสติจึงสั่งให้ลงอาญาพญาช้าง เมื่อนายฟังเดินทางมาพบพญาช้างนายฟังเข้าใจว่านี่คงเป็นผู้ใหญ่ที่จะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้นายฟังจึงได้เข้าไปพูดคุยด้วย พญาช้างจึงขอให้นายฟังนำความไปปรึกษาแม่ของพญาช้าง ซึ่งการเล่านิทานเรื่องดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของขุนนางว่าบุคคลผู้ที่เป็นขุนนางราชการควรที่จะมีความกล้าหาญในการที่จะขัดพระบรมราชโองการที่มีได้ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด หรือกล้าที่จะทัดทานกษัตริย์เมื่อพระองค์ไม่ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรมดังตัวอย่าง

ยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อนายฟังเป็นผู้ถือคำบิดามารดาสั่งดำเนินความว่า มีบรมกษัตริย์พระองค์หนึ่ง มีเสวกกฤษณ์เผือกผู้ข้างหนึ่ง มีมหิศรฤทธิ์เดชานุภาพ เหาะไปได้ในนภากาศวิถี ทรงกำลังแลแคล้วคลาดศาสตราวุธแห่งข้าศึก บรรดาช้างสามัญทั้งหลายแม้แต่ได้กลิ่นก็ยอมสยตสยของเกรงอำนาจพระยาช้าง มิได้คิดที่จะต่อสู้ จึงเป็นที่เชิดชูพระเดชานุภาพแห่งบรมกษัตริย์พระองค์นั้น บรรดากระษัตริราชอันมีนครตั้งอยู่ใกล้ทิศทั้ง ๔ ก็อ่อนน้อมยอมเกียมคันทันบถวายบรรณาการ ขอพึ่งบรมโพธิสมภารบารมีของบรมกษัตริย์พระเจ้าช้างเผือกพระองค์นั้น

อยู่มาในกาลวันหนึ่ง พระองค์ทรงเสวยสุราบาลมีนมาหมดพระสติแล้ว ก็เสด็จออกยังพระที่นั่งสำหรับทอดพระเนตรสนามฝึกหัดจัดตรงโคโยธา จึงรับสั่งให้นายหัตถิปาโลปล่อยพระยาเสวกกฤษณ์ข้างแก้วออกมายังสยามนำพระที่นั่ง จึงดำรัสสั่งแก่พระยาเสวกกฤษณ์ว่า อันช้างใดในโลกนี้ มิได้มีกำลังมหิศรฤทธิ์ที่จะบรรดอด้านแก่ตัวท่านได้ เราก็คงมิได้เห็นกำลังแลฝีเท้าของท่านที่จะต่อสู้แก่ข้าศึก อย่างกระนั้นเลยท่านจงแผลงฤทธิ์ แทะป้อมแลกำแพงเชิงเทินหอรบ ให้ล้มพินาศลงไปเถียวนี้ เราจะได้ดูเล่นเป็นขวัญตา แลเป็นสง่าแก่ข้าศึกจะได้คิดเกรงขาม ฤทธิ์เดชานุภาพแห่งท่าน

ฝ่ายพระยาเสวกชรัตน์หัตถิ มีกระมลสันดานอันซื่อตรงทรงคุณมีความคิด เมื่อได้ฟังบรมกษัตริย์ตรัสใช้เช่นนั้น ให้อดอันตันใจไม่รู้ว่าจะทำตามรับสั่งได้ จึงกราบทูลบรมกษัตริย์โดยวิไลสันดานตนว่า ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะให้พังทะลายป้อมปราการฉางเชิงเทินนั้น

โดยข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำตามรับสั่งแล้ว ก็มีได้เห็นเป็นประโยชน์คุณประการใดเลย เห็นแต่จะต้องเปลืองพระราชทรัพย์ แล้วยการพลโยธาต้องก่อสร้างปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เท่านั้น ประโยชน์คุณสิ่งใดก็ไม่เห็นมี เพราะณนั้นขอพระองค์อย่างใดทรงการเช่นนี้ต่อไปเลย แม้มาทว่ามีะรินราชโกยริมาเต็มทั้ง ๘ ทิศ ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาสนองพระเดชพระคุณปราบปรามประปักษ์ปัจจา มิให้พ่ายแพ้พินาศไปในพริบตา มิให้เป็นที่ขุนเคืองรำคาญพระราชฤไทยได้.....

(ตลข 2. ว่าด้วยนิทานอันเป็นสาระควรฟัง : 238-239)

เทียบวรรณยกเอาสำนวนกลอนของสุนทรภู่ที่ว่า “รู้อะไรไม่รู้วิชา” ในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับนิพพาน ดังตัวอย่าง

แม้ถ้อยคำต่ำอ่อนหย่อนกว่านี้, จัดเป็นไตรภาคส่วนประมวณเพลง,คือชาตน่าอย่าระแวง, ที่ผลแรงสูงล้นดลนิพพาน

(รู้อะไรไม่รู้วิชา) ท่านภูวาคำนีเห็นดีจ้าน, เราเห็นด้วยช่วยอ้างต่างพยาน, คุณประมาณมากล้นพันรำพรรณ, ยังชำระคิดความตามท่านเห็น, คนฟังเล่นกันแต่เปลือกไม่เลือกสรร, ว่ารักษาดัรรอดเป็นยอดดีนั้น, รากาพันด้าสิ่งทองเป็นของจริง, คนไม่รู้จักอ่านรำคาญสุด, จนสมุดขาดทะเลายทั้งชายหญิง, ฉันทของแนะคำนี้ดีจริง, จะทิ้งดิงคัดค้านสะถานใด, เพราะดัรรอดคือนิพพานข้ามด่านพัน, ที่สุดผลอระหัดตัดวิไลย, ฉันทจึงว่ารากาคำด้าวิไลย, เรื่องอะไยยะณีสารเชิญอ่านตรอง, เรื่องใดใดไม่รู้ท่านรู้แน่, โดยกระแสคำกลอนสุนทรสนอง, หมอสมิขพิมพ์ขายเป็นก่ายกอง, ได้เงินทองเป็นทุนเพราะคุณค่า

(ตริ.2 : สุนทรพจคำกลอน : 1087-1088)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่าการใช้กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ผ่านนิทานของเทียบวรรณปรากฏในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับเรื่องกรรม การศึกษา ขุนนาง และกษัตริย์ ซึ่งกลวิธีการเล่านิทานประกอบในการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียบวรรณนั้นเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจโลกทัศน์ของผู้เขียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้นและเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านสนใจโดยเนื้อหาของนิทานมุ่งเน้นเพื่อที่จะเป็นคติสอนใจมากกว่าความสนุกสนาน

7. การใช้การนิยาม

การนิยามหมายถึงการอธิบายขยายความหมายของคำศัพท์อย่างตรงไปตรงมา หรือเป็นการอธิบายโดยการให้ข้อคิดที่คมคายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความหมายที่นอกเหนือจากพจนานุกรม จากการศึกษาวรรณกรรมของเทียบวรรณปรากฏการใช้การนิยามในลักษณะของการอธิบายโดยการให้ข้อคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์ที่ต้องการนำเสนอ เช่น เทียบวรรณให้นิยามคำว่าผู้ดี ว่าจะต้องเป็นบุคคลที่ประพฤติดีประพฤติชอบมิใช่เป็นผู้ดีเฉพาะชาติตระกูลเท่านั้น ดังตัวอย่าง

ถามว่า ที่เรียกกันว่าผู้ดี ๆ นั้น, เป็นผู้ประกอบประพฤติดำเนินการกิริยาการกายวาจาใจอย่างไร, ชนิดใดชาติตระกูลทรัพย์สมบัติเพียงเท่าใด, จึงได้เรียกแสมมุติกันว่าผู้ดี,

ตอบว่า ศัพท์ที่ว่าผู้ดี หรือคำว่าผู้ดี หรือความของผู้ดีนั้น เป็นภาษาไทยตรง ๆ เหมือนดั่งสัตว์มนุษย์แลเดระฉาน ถ้าดีพิการ, คือผ่อหรือแตก, ชีวีตรก็ย่อมดับแลอันตราย เพราะดีเป็นประธานในธาตุทั้งปวง, คำว่าผู้ดีนั้นถ้าเป็นศัพท์ในภาษาอังกฤษ เขาก็ยาเณตลิแมน, ก็คือแปลว่าคนดี, เป็นผู้ประกอบไปด้วยความดี, ถ้าจะเรียกตามภาษามคธ ท่านก็เรียกว่าสัปปะรุค ก็คือแปลว่าผู้ดี, หรือท่านผู้ที่ประกอบประพฤติกความดีอยู่เสมอ, หรือเรียกตามภาษาไทยแผลงว่าสุภาพบุรุษ เป็นบุรุษอันเรียบร้อยปรกติกายวาจาใจอยู่เสมอ ๆ ก็คือหมายความว่าคนดี,

(ศิริข 1.ไปเรศแนะนำ : 139-140)

เทียนวรรณให้คำนิยามศัพท์ “กษัตริย์” ว่า “เจ้าชีวีตร” ซึ่งเทียนวรรณอธิบายว่า ผู้ยังชีวีตรให้เป็นอยู่หรือได้ตายได้ ในการนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับกษัตริย์ ดังตัวอย่าง

ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวมิได้จะอนุมัติอำนาจตามหรือที่สดทรงเห็นด้วยแล้ว, แต่น้ำพระไทยโลเลไม่หนักแน่นแน่นอน, เชื้อคนสอพลอยง่าย ๆ ผู้มีสติปัญญาไม่สามารถจะทำการกิจการที่ชอบธรรมให้สำเร็จตลอดไปได้,

เพราะอาไศรยเหตุนี้, จึงเกิดโศกการปากตลอดว่า เมื่อจำออกพระนามสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายสยาม จึงต้องออกพระนามว่า (เจ้าชีวีตร) อธิบายว่า ท่านผู้ยังชีวีตรเราให้เป็นอยู่หรือให้ตายเสียเมื่อไรก็ได้ ท่านพระองค์เดียวไม่พอพระไทยหรือให้เป็นไป ก็ยากที่จะให้เป็นไปได้, การแผ่นดินในทวีปเอเชียย่อมเป็นอย่างนี้ ขอให้ผู้มีสติปัญญาตรอง ๆ ดูให้ทั่ว,

(ศิริข 2. ปินหาต่างต่าง : 1030)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้ให้คำอธิบายคำว่า “พระบรมราชสมภาร” เป็นศัพท์ที่กล่าวถึงกษัตริย์ ซึ่งเทียนวรรณได้อธิบายว่า พระผู้มีฐานะมากฐานะพร้อม เพื่อเป็นการแสดงทัศนะเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของกษัตริย์ในการปกครองประเทศ ดังตัวอย่าง

ความหนักของพระมหากษัตริย์ ย่อมหนักเหลือเกินโดยพระองค์ทรงคุณเป็นพระบรมราชสมภาร, แปลว่าพระผู้มีฐานะพร้อมฐานะมาก, ท่านผู้ใดที่มีได้พิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบ, ก็เข้าใจเองง่าย ๆ เฝิน ๆ ว่า พระมหากษัตริย์เป็นบรมสุขว่างเบาพระไทยโดยรัฐบาลและผู้ทำราชการมีหน้าที่

แทนหรือต่างพระไทยต่างพระองค์อยู่แล้ว แท้ที่จริงความว่างหรือความเบาไม่มีแก่พระองค์เลย, ในพระไทยของบรมกษัตริย์มีพระปริวิตกเต็มรอบทั่วไปในในราชกิจจะกระนิเยะน้อยใหญ่มิได้ว่างเว้น

(ตลุข 4.ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครจะยกได้แต่มิใช่เหล็กแลศิลาแลของโตแลมาก : 990-991)

ถ้ากิจการนั้น ๆ ไม่ระงับเหือดหายไปได้, ดังพระราชประสงค์แลกระแสพระราชดำริห์, กลับกำเริบแรงร้ายขึ้น พระองค์ก็ย่อมปราศจากความทุกข์สำราญ, มีแต่ความรำคาญอาดูกลเดือดร้อนในพระราชหฤทัย, โดยเหตุที่พระองค์เป็นหัวหน้าแห่งราษฎร แลเป็นประธานของราชาธิปไตย, ทั้งพระองค์เป็นหัวหน้าแห่งราษฎร แลเป็นประธานของราชาธิปไตย, ทั้งพระองค์ทรงสถิตย์อยู่ในอำนาจอันสูงสุด, กว่ามหาชนในพระราชอาณาเขตต์อาณาจักรอันนั้น,

อาไศรยเหตุนี้เอง, โลกย์เขาจึงนิยมกล่าวอ้างออกพระนามว่า “พระบรมราชสมภาร” แปลว่า พระผู้ประเสริฐยิ่ง กอบไปด้วยกิจการกังวลน้อยใหญ่จนปฏิเสธไม่ได้ว่า ไม่ใช่ธุระของพระองค์ ๆ ย่อมมีพระราชธุระพร้อม, จะเลือกจะงดเว้นเสียนั้นไม่ได้เลย,

(ดุลฯ 4. ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น : 1048)

เทียนวรรณได้อธิบายศัพท์คำว่า “มนุษย์” โดยได้อธิบายว่ามนุษย์นั้นเป็นสัตว์ใจสูง ใจสามารถ คือ สามารถในการศึกษาหาความรู้ มีความคิด และมีความรู้เท่าทันทั้งทางโลก และทางธรรม ซึ่งแตกต่างจากสัตว์เดรณาน ดังตัวอย่าง

ถามว่า (มนุษย์) ศัพท์นี้แปลว่าอะไร,

ตอบว่า ดัดบทออกเป็นสองศัพท์ คือ มานะ อุตสะ มานะแปลว่า ใจ, หรือสิ่งที่น้อมไปสำผัสแก่อารมณ์ อุตสะ แปลว่า สูง ว่ากล้า ว่าสามารถ อธิบายว่า, เป็นสัตว์ใจสูงใจกล้าใจสามารถ, จึงได้เรียกว่ามนุษย์

อันความกล้าสามารถของสัตว์พวกนี้, จะชี้ให้เห็น คือสามารถจะเล่าเรียนศึกษาจำทรง, แล อะนุมิตอะนุมาณาคาดคะเน กิจการน้อยใหญ่ละเอียดหยาบสูงต่ำดีชั่วใกล้ไกล หรือที่ล่วงลับไปแล้วนานนับได้หมื่นปี, หรือที่ยังไม่มีไม่เกิดขึ้นในเบื้องหน้าอันจะมีเกิดมาก็ได้, แลสามารถจะประกอบกิจการงานที่ละเอียดหยาบสูงต่ำดีชั่วประการใด ๆ ในปัจจุบันให้เป็นให้มีขึ้นในตนแลผู้อื่นก็ได้ ตั้งความมุ่งหมาย, แลทั้งสามารถจะล่วงรู้การแลไสยยแลธาตุในท้องฟ้าอากาศ แลอภยาไสยน้ำใจ สัตว์ชาติเดียวกันแลสัตว์อื่นด้วย, แลสามารถจะฝึกหัดวิทยาโลกธรรมให้สำเร็จมะโนรู้รู้เท่าถึงที่สุดแห่งทุกข์ แจ้งซึ่งมรรคผลแลนฤพานก็ได้ในชาติที่เรียกว่ามนุษย์.....

เรานามากล่าวเพื่อให้ท่านเห็นว่า, นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น, ย่อมเรียกร่องสัตว์พวกนี้ว่า (มนุษย์) แปลว่า สัตว์ใจสูงใจกล้าสามารถ, โดยคุณในตนของสัตว์,

(ดุลฯ 5. ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ : 1516-1517)

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้ให้ความหมายของ “ยักษ์” ว่ายักษ์นั้นมิได้หมายถึงเฉพาะยักษ์ที่มีเขี้ยวเท่านั้นแต่ยังรวมถึงบุคคลที่คอยจะรื้อรับเครื่องเล่นที่แฝงอยู่ในคราบของมนุษย์นั้นก็ถือว่าเป็นยักษ์เช่นเดียวกัน ซึ่งหมายถึงขุนนางข้าราชการที่ฉ้อราษฎร์บังหลวงที่มีการรับสินบน ดังตัวอย่าง

ถามว่า ยักษ์แปลได้หรือไม่,

ตอบว่า แปลได้เหมือนกัน , คือท่านแปลว่า เป็นสัตว์ที่คอยจะกินเครื่องเล่น, ที่เขาลบบาล, แม้รูปกายจะเป็นมนุษย์ก็ดี, แต่ใจตั้งอยู่ในจะคอยกินเครื่องเล่นสินบของเขาล้วนแล้ว ก็คงเรียกว่า ยักษ์เหมือนกันแล อย่ามีความสงสัยเลย, ไม่เฉพาะแต่ที่มีเขี้ยวตอก,

(ตลข 5. ว่าด้วยชื่อของมนุษย์โคโรตังให้ : 1525)

กลวิธีการนำเสนอผ่านการนิยามเป็นกลวิธีที่เทียนวรรณใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับพุทธศาสนา และสังคม ซึ่งเป็นวิธีที่สามารถไขอรรถาธิบายทัศนะของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี และทำให้ผู้เข้าใจทัศนะได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากการเลือกใช้กลวิธีดังกล่าวเป็นลักษณะของการแปลหรือการให้ความหมายซึ่งการให้ความหมายในวรรณกรรมของเทียนวรรณนั้นจะสอดแทรกนัยที่สำคัญลงไปในการให้ความหมายหรือการให้คำนิยามของคำนั้น ๆ ดังเช่น การกล่าวถึงศัพท์คำว่า ยักษ์ ที่ซ่อนนัยสำคัญว่าบุคคลที่ขอรับสินบนก็เป็นยักษ์ชนิดหนึ่งซึ่งหมายถึงกลุ่มขุนนางที่รับสินบนนั่นเอง

8. การใช้จดหมาย

กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ด้วยการใช้รูปแบบของจดหมายในวรรณกรรมของเทียนวรรณปรากฏในบทความเพียงหนึ่งเรื่องคือ ร่างต้นจดหมายถามเรื่องราวด้วยคนดี โดยเทียนวรรณได้นำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ชายในฐานะต่าง ๆ เช่น สามี หรือ บิดา ซึ่งในแต่ละฐานะควรมีหน้าที่ที่พึงกระทำที่แสดงออกถึงการเป็นคนดี เช่น สามีควรให้เกียรติภรรยา เลี้ยงดูภรรยาตามกำลังความสามารถ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

จดหมายฉบับนี้ ถาพนายรพแห่ง, เมื่อเวลาติดอยู่ในห้องขังคุกใหม่, เมื่อ วัน ๗๔ ค่ำ ปี มะแมสัปดาห์ ๑๒๕๗ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม ศก ๑๑๔ เมื่ออายุล่วงไปแล้วได้ ๑๕๕๖ วัน ตรวจดูเห็นมีประโยชน์มากจึงคัดจากร่างเดิมมีข้อความดังจะกล่าวต่อไปข้างล่างนี้

ถึงนายรพด้วยข้าพเจ้ามีความปรารถนาจริงในที่จะทราบ ในความเห็นแลสติปัญญาของท่าน , ในความที่มนุษย์เขาสมมุติเรียกกันว่าคนดี ๆ นั้น, เอาตามโลกย์เขานิยมนับถือกัน, ในส่วนของพวกที่เรียกว่า คนดีหรือเขนตลิมเอนก็ตาม,

คือ (๑) คนดีนั้น, จะมีกิริยาอาการประกอบประพฤติดังส่วนตัวของตัวเองอย่างไรจึงจะเรียกว่าคนดี,

(๒) ประกอบการปกครองบุตรภรรยาอย่างไรจึงเรียกว่าคนดี,

(๓) ประกอบการโอบอ้อมอารีโอบน้อมญาติมิตรของตนเพียงใดจึงเรียกว่าคนดี

(๔) ประกอบการเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นที่โชฎิ, อันนับว่าเป็นชาติมนุษย์อย่างไรเท่าใด จึงเรียกว่าคนดี

(๕) กระทำความเคารพต่อครูบาอาจารย์ ที่ได้อุปการะแนะนำสั่งสอนตนจนได้รู้สืลปะสาตร์วิชาการเพียงใดจึงเรียกว่าคนดี,

ขอให้ท่านเรียบเรียงอธิบายเรื่องของคนดีให้เต็มกำลังความเห็นความรู้ของท่านเอง หรือตามแบบแผนของท่านผู้มีสติปัญญาที่ได้กล่าวไว้ในที่มาต่าง ๆ ก็ตาม, แต่คงให้ออกความเห็นว่าคุณผู้ใดประกอบประพฤติดังนี้แล้ว ท่านก็เห็นว่าผู้นั้นเป็นคนดีได้....

(ศิริฯ 2. ร่างต้นจดหมายถามด้วยเรื่องคนดี : 823-824)

กลวิธีที่ใช้จดหมายเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจโลกทัศน์ของผู้เขียนได้อีกกลวิธีหนึ่ง และเป็นกลวิธีที่สร้างความน่าสนใจได้เป็นอย่างดี ซึ่งกลวิธีดังกล่าวปรากฏในวรรณกรรมเพียงเรื่องเดียว

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณปรากฏกลวิธีที่ใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์หมด 8 กลวิธี คือ การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา การใช้วิธีปุจฉาวิสัชนา การยกตัวอย่างประกอบ ปรากฏ 4 ลักษณะคือ การยกตัวอย่างบุคคล การยกตัวอย่างเหตุการณ์ การยกตัวอย่างวรรณคดี และการยกตัวอย่างพฤติกรรมสัตว์ การใช้การเปรียบเทียบปรากฏ 6 ลักษณะ คือ เปรียบเทียบกับธรรมชาติ สิ่งก่อสร้าง ร่างกายมนุษย์ สิ่งปฏิบัติในวิถีชีวิต เครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันและโรค การใช้สำนวนภาษิตปรากฏการใช้ 2 ลักษณะคือ สำนวนภาษิตทั่วไปและสำนวนภาษิตจากวรรณคดี การนิยามและการใช้จดหมาย ตามลำดับ

การใช้กลวิธีนำเสนอโลกทัศน์ทั้ง 8 กลวิธีพบว่าเทียนวรรณใช้กลวิธีมากกว่าหนึ่งกลวิธีในการนำเสนอโลกทัศน์ต่าง ๆ ทั้งในวรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรองซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมของเทียนวรรณมุ่งแสดงแนวคิดและเพื่อต้องการนำเสนอให้คนในสังคมเข้าใจทัศนะ

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง โลกทัศน์ของเทียนวรรณ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ของเทียนวรรณที่ปรากฏในหนังสือตลิวภาคพจนกิจ หนังสือศิริพจนภาค และหนังสือบำรุงนารี ซึ่งนับว่าเป็นวรรณกรรมแนวใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และที่สำคัญเป็นงานที่เต็มไปด้วยการวิเคราะห์วิจารณ์สังคมได้อย่างเป็นนัยที่ดี ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

จากการศึกษาปรากฏโลกทัศน์ของเทียนวรรณซึ่งผู้วิจัยจัดประเภทได้ดังนี้ โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น โลกทัศน์เกี่ยวกับสภาพทางเพศ โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบครอบครัวและเครือญาติ โลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติ โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง โลกทัศน์เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติ โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาล และโลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์

โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น ปรากฏดังนี้คือ โลกทัศน์เกี่ยวกับกษัตริย์ เทียนวรรณเห็นว่ากษัตริย์มีหน้าที่ในการปกครองและคุ้มครองชาติประชาชนให้รอดพ้นจากภัยคุกคามและมีความเป็นอยู่ที่ดี กษัตริย์ควรมีทศพิธราชธรรมและความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ขุนนางมีคุณสมบัติคือ ความรู้ความสามารถและสติปัญญา ความจงรักภักดีซื่อสัตย์สุจริต ความกล้าหาญ ความเมตตากรุณา และความยุติธรรม นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอทัศนะในการปรับปรุงการบริหารงานของขุนนางข้าราชการด้วยการโยกย้ายทุก 4 ปีเพื่อเป็นการป้องกันระบบอุปถัมภ์และใช้อำนาจในทางที่ไม่ชอบธรรม ประชาชนเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ประชาชนมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศ และควรตระหนักในภาระหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองของประเทศด้วยการลดละเลิกอบายมุขต่าง ๆ เพื่อที่จะเป็นพลเมืองที่ดีของชาติบ้านเมืองและเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาประเทศ ทาส เทียนวรรณเห็นว่าควรยกเลิกระบบทาสเพราะการใช้ทาสเป็นการดูถูกมนุษย์ด้วยการส่งเสริมทางด้านการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่ายังคงมีทาสอีกเป็นจำนวนมากที่มักจะถูกนายทาสทารุณและเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้นเทียนวรรณจึงเห็นว่าไม่ควรที่จะมีระบบทาสในสังคมไทยอีกต่อไป กล่าวโดยสรุปคือ เทียนวรรณเห็นว่าชนชั้นทั้ง 4 ชนชั้น คือ กษัตริย์ ขุนนาง ไพร่ และทาส นั้นต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเปรียบเหมือนปราสาท กษัตริย์เปรียบได้กับยอดปราสาทที่ทำหน้าที่ในการยึดโครงสร้างปราสาทส่วนบน

ขุนนางเปรียบเหมือนเชื้อ แป ที่ยึดปราสาทส่วนกลาง ส่วนไพร่ ทาส เป็นฐานของปราสาท เพื่อสร้างความแข็งแรงให้กับปราสาท ซึ่งไม่สามารถที่จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่ได้

โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศ เทียนวรรณเห็นว่ารัฐควรให้ความสำคัญกับผู้หญิงเช่นเดียวกับผู้ชายเนื่องจากผู้หญิงก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศเช่นเดียวกัน ดังนั้นรัฐควรส่งเสริมการศึกษาที่มีเนื้อหาวิชาเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตามบทบาทหน้าที่สำคัญของผู้หญิงยังคงเหมือนเดิมคือ การเป็นแม่และเมียที่ดี

โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบครอบครัวและเครือญาติ พบว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นในระบบครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียวมากกว่าระบบพหุภรรยาซึ่งเป็นค่านิยมของชนชั้นสูง ผู้ชายก็ต้องทำหน้าที่เป็นพ่อและสามีที่ดีเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นเทียนวรรณยังเห็นว่าในระบบเครือญาติควรให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อที่จะดำรงวงศ์ตระกูลสืบไป

โลกทัศน์เกี่ยวกับเชื้อชาติ ปรากฏโลกทัศน์เกี่ยวกับชนชาติตะวันตกและเอเชีย เทียนวรรณเห็นว่ากลุ่มประเทศตะวันตกมีความเจริญมากกว่าเอเชียเนื่องจากลักษณะนิสัย ชนชาติตะวันตกชอบผจญภัยและให้ความสนใจในการใฝ่หาความรู้ และนอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับนโยบายของกลุ่มประเทศตะวันตกที่มีต่อการขยายอาณานิคม คือ ประเทศอังกฤษใช้นโยบายทางการทูตหรือการค้า ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่ใช้นโยบายทางการทหารในการขยายอาณานิคม ชนชาติเอเชียเทียนวรรณเห็นว่าเป็นชนชาติที่มีความล้าหลังเชื่อในสิ่งทึ่มงาย เทียนวรรณชื่นชมในความเป็นชาตินิยมของคนจีนแต่ระบบกษัตริย์ล้มเหลวเนื่องจากความเชื่อที่ว่ากษัตริย์เป็นโอรสสวรรค์ เทียนวรรณเชื่อมั่นว่าญี่ปุ่นเป็นชนชาติมีความเจริญได้เท่าเทียมกับชาติตะวันตกหากได้รับการพัฒนาในระยะเวลาเท่าเทียมกัน

โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชาติไทย เทียนวรรณเห็นว่าเป็นชนชาติที่ล้าหลังเนื่องจากลักษณะนิสัยขัดต่อความเจริญของประเทศโดยเฉพาะค่านิยมในการเล่นการพนันและการมีภรรยาหลายคน

โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา พบว่าเทียนวรรณให้ความสำคัญกับการศึกษามากเนื่องจากเทียนวรรณเชื่อมั่นในการศึกษาว่าสามารถทำให้พัฒนาได้ และเป็นสิ่งที่รัฐควรเร่งที่จะให้การศึกษากับประชาชน แต่ปัญหาที่สำคัญของการจัดการศึกษาเทียนวรรณเห็นว่าเป็นเพราะการขาดแคลนตำราที่มีความทันสมัย ขาดแคลนผู้สอนและประชาชนไม่ให้ความสำคัญรูปแบบการศึกษาเทียนวรรณเห็นว่าการศึกษาควรเป็นกิจกรรมตลอดชีวิตเนื่องจากเทียนวรรณเชื่อว่ารูปแบบการศึกษาควรเป็นการศึกษาลดชีวิต ซึ่งผู้เรียนควรยึดหลักหัวใจนักปราชญ์คือ สุ จิ ปุ ลิ และควรจัดประสบการณ์ตรงให้กับผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตามวิชาที่เทียนวรรณเห็นว่าจำเป็นที่สุดคือ วิชาสุจริต เนื่องจากปรัชญาการศึกษาของเทียนวรรณคือความรู้คู่คุณธรรม ดังจะเห็นได้จากเทียนวรรณเสนอให้ตั้งโรงเรียนสุจริต

โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา จากการศึกษาเทียนวรรณเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับแต่ละศาสนา คือ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ และ พุทธ เทียนวรรณเชื่อมั่นในพุทธศาสนามากกว่า

ศาสนาอื่นเพราะเทียบวรรณเชื่อว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเป็นเหตุเป็นผลมิได้มุ่งเน้นให้เชื่อหรือมองายเกี่ยวกับเทพเจ้าที่จะดลบันดาลให้ แต่ทุกอย่างจะเกิดจากการกระทำของตนเอง แต่ปัญหาที่สำคัญของพุทธศาสนาคือการที่มีพระสงฆ์บางส่วนประพฤติผิดทางวินัย และยังคงมีความเชื่อในเรื่องที่ผิดจากพระไตรปิฎก ศาสนาอิสลามและคริสต์เชื่อในเรื่องพระเจ้ามากเกินไป ศาสนาพราหมณ์และพหุเป็นศาสนาที่เชื่อในเทพเจ้าและมีพิธีบูชาเทพเจ้ามากกว่าศาสนาอื่น

โลกทัศน์เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ พบว่าเทียบวรรณเห็นด้วยกับการเรียกเก็บภาษีอากรจากประชาชนเนื่องจากถือว่าเป็นรายได้ที่สำคัญสำหรับประเทศ ดังนั้นรัฐจึงควรเร่งส่งเสริมการประกอบอาชีพต่าง ๆ ส่งเสริมการผลิตด้วยการขยายเส้นทางคมนาคม และสร้างแหล่งเงินทุนด้วยการจัดตั้งธนาคาร เพราะประเทศมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ

โลกทัศน์เกี่ยวกับการปกครอง พบว่าเทียบวรรณเชื่อมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีกษัตริย์เป็นประมุข และเทียบวรรณเสนอทัศนะว่ารัฐควรปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมและกฎหมาย

โลกทัศน์เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่าเทียบวรรณเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามยุคสมัย แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นควรเป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเจริญ การเปลี่ยนแปลงตามชาติตะวันตกควรเลือกเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับสภาพของตนเอง เทียบวรรณไม่เห็นด้วยกับค่านิยมของคนที่ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือยตามแบบตะวันตกโดยไม่เห็นถึงความเหมาะสมกับตนเอง นอกจากนี้เทียบวรรณยังเห็นควรให้ยกเลิกค่านิยมในการมีภรรยาหลายคนและการเล่นการพนัน

โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติ พบว่าเทียบวรรณเห็นประโยชน์ของธรรมชาติในด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ การที่ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์มีทรัพยากรทางธรรมชาติมากมายจึงควรที่จะนำเอาธรรมชาติเหล่านี้มาเปลี่ยนเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ เพื่อที่จะนำรายได้เข้าสู่ประเทศมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เทียบวรรณยังเห็นว่าธรรมชาติมีความสำคัญต่อการดำรงชีพอื่น ๆ อีก คือเป็นยารักษาโรค เป็นอาหารเพื่อการยังชีพ นอกจากนั้นธรรมชาติยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดบุคลิกภาพของมนุษย์อีกด้วย

โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ พบว่าเทียบวรรณเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์และเทวดาในส่วนที่เป็นคุณหรือส่วนที่ทำหน้าที่ปกป้องและคุ้มครอง เทียบวรรณยังเชื่อในอำนาจการดลบันดาลของเทวดาแต่ความเชื่อดังกล่าวน้อยกว่าความเชื่อเรื่องของพระพุทธคุณ

โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาล พบว่าเทียบวรรณไม่เชื่อในเรื่องของเทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลกเนื่องจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ไม่กล่าวถึงการกำเนิดของสรรพสัตว์ต่าง ๆ เนื่องจากไม่เป็นหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ แต่เทียบวรรณได้นำเอาหลักการของ

วิทยาศาสตร์มาอธิบายในเรื่องของโลกและจักรวาล ซึ่งเป็นแนวความคิดที่มีอิทธิพลมากในสมัยนั้นโดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง

โลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์ พบว่าเทียนวรรณเชื่อมั่นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ มีสติปัญญา มีความสามารถในการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ แตกต่างจากสัตว์เดรฉาน แต่เทียนวรรณไม่ได้ให้ความสำคัญกับการกำเนิดมนุษย์ในแต่ละยุคแต่ละสมัยตามหลักการของวิทยาศาสตร์

กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณจากการศึกษาพบว่าเทียนวรรณใช้กลวิธีในการนำเสนอ 8 กลวิธีด้วยกันคือ การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา การใช้วิธีปูฉนวนวิเศษ การยกตัวอย่างประกอบ การใช้การเปรียบเทียบ การใช้สำนวนภาษิต การใช้นิทาน การใช้การนิยามและการใช้จดหมาย

การเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมาเป็นกลวิธีที่เทียนวรรณใช้ในการบอกเล่าหรือแสดงทัศนคติอย่างตรงไปตรงมาไม่มีความซับซ้อน โดยนำเสนอในวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และเป็นกลวิธีที่เทียนวรรณใช้ในการนำเสนอโลกทัศน์มากกว่ากลวิธีอื่น

การใช้วิธีปูฉนวนวิเศษ เป็นกลวิธีที่เทียนวรรณตั้งประเด็นปัญหาแล้วตอบคำถามด้วยตนเองโดยการตอบคำถามที่เทียนวรรณได้อธิบายขยายความในลักษณะของกระทู้ธรรมเพื่ออธิบายด้วยความเป็นเหตุเป็นผลให้กับผู้อ่าน

การยกตัวอย่างประกอบ พบว่าเทียนวรรณใช้การยกตัวอย่าง 4 ลักษณะด้วยกันคือ การยกตัวอย่างบุคคล โดยการยกเอาพฤติกรรมเด่นของบุคคลในสมัยนั้นและเป็นบุคคลที่อยู่ในประวัติศาสตร์ การยกตัวอย่างเหตุการณ์ ซึ่งมีทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและเหตุการณ์ปัจจุบัน การยกตัวอย่างวรรณคดีพบว่าเทียนวรรณได้ยกตัวอย่างเนื้อหาของวรรณคดี และตัวละครเด่นในวรรณคดี การยกตัวอย่างพฤติกรรมสัตว์ เทียนวรรณยกเอาพฤติกรรมสัตว์ที่มีลักษณะเด่นและเหมาะสมกับเนื้อหาที่นำเสนอเช่น ไก่ นกเงือก ปูและแมงดา

การเปรียบเทียบ พบว่าเทียนวรรณใช้ธรรมชาติ สิ่งก่อสร้าง ร่างกายมนุษย์ สิ่งที่เป็นปฏิบัติในวิถีชีวิต เครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน และโรคเพื่อเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การใช้สำนวนภาษิต ปรากฏการใช้ 2 ลักษณะ คือ การใช้สำนวนภาษิตทั่วไป และ การใช้สำนวนภาษิตในวรรณคดี

การใช้นิทาน เทียนวรรณใช้นิทานประเภทมุ่งสอนคติธรรมเพื่อทำให้อ่านเกิดข้อคิดหรือคล้อยตามกับสิ่งที่ต้องการนำเสนอโดยนิทานจะปรากฏทั้งวรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรอง

การใช้การนิยาม พบว่าเทียนวรรณใช้วิธีการนิยามในการนำเสนอโลกทัศน์ในลักษณะของการให้ความหมายจากการอธิบายขยายความหรือการพรรณนาบทนิยามศัพท์เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนและเข้าใจความหมายได้มากยิ่งขึ้น

การใช้จดหมาย พบว่าเทียนวรรณได้นำเอารูปแบบจดหมายมาใช้ในการนำเสนอเพียง 1 ฉบับ ในการนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้ชายในฐานะสามี และบิดา เทียนวรรณใช้กลวิธีในการนำเสนอโลกทัศน์ในแต่ละโลกทัศน์มากกว่าหนึ่งกลวิธี เช่น โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น เทียนวรรณใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบตรงไปตรงมา กลวิธีการเปรียบเทียบ การใช้นิทาน การใช้สำนวนภาษา และการการใช้การนิยาม ซึ่งการเลือกใช้กลวิธีที่หลากหลายในการนำเสนอแต่ละโลกทัศน์นั้นเนื่องจากเทียนวรรณต้องการกล่าวย้ำโลกทัศน์ดังกล่าวให้ผู้อ่านรับรู้และเข้าใจทัศนะให้มากยิ่งขึ้น

อภิปรายผล

จากการศึกษา โลกทัศน์ของเทียนวรรณ ผู้วิจัยเห็นว่าเทียนวรรณเป็นนักเขียนที่มีความรู้ความสามารถและเป็นผู้ที่สั่งสมประสบการณ์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าให้กับผู้อ่านได้เป็นอย่างดี และเป็นวรรณกรรมที่เติมเปี่ยมไปด้วยคุณค่าในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิของชาติตะวันตกส่วนหนึ่งที่ส่งผลกระทบให้กับนักคิดนักเขียนหรือกลุ่มคนในสังคม

เทียนวรรณเป็นนักคิดนักเขียนสามัญชนที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งเนื่องจากวรรณกรรมที่ได้ถ่ายทอดให้กับผู้อ่านนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นความสามารถได้เป็นอย่างดี โลกทัศน์ของเทียนวรรณที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเป็นโลกทัศน์ที่ทันต่อยุคต่อเหตุการณ์จบจนถึงยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะโลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้น การเมืองการปกครอง การศึกษา สถานภาพทางเพศและศาสนา

โลกทัศน์เกี่ยวกับชนชั้นนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเทียนวรรณเป็นนักเขียนที่กล้าหาญในการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันที่สำคัญคือ สถาบันกษัตริย์ และขุนนาง โดยเฉพาะกลุ่มขุนนางนั้น เทียนวรรณให้เสนอทัศนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งหากมีผู้นำไปปฏิบัติ กล่าวคือเทียนวรรณได้เสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาการคอร์รัปชันโดยการจัดให้มีการโยกย้ายหรือสับเปลี่ยนตำแหน่งหน้าที่ในทุก 4 ปี เนื่องจากเทียนวรรณเกรงว่าหากขุนนางที่ไปประจำตำแหน่งเป็นระยะเวลามากจนเกินไปนั้นจะก่อให้เกิดการสร้างอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์อีกทางหนึ่ง นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้แสดงทัศนะไม่เห็นด้วยกับการที่มีทาสเพราะเทียนวรรณเชื่อว่าการมีทาส เป็นการดูถูกกดขี่ข่มเหงเพื่อนมนุษย์มากที่สุดซึ่งการนำเสนอทัศนะดังกล่าวของเทียนวรรณถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยครั้งเหมือนกับทัศนะอื่น ๆ แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นทัศนะที่กว้างไกลและสิทธิของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมืองเป็นโลกทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นความก้าวหน้าทางความคิดของเทียนวรรณอีกอย่างหนึ่งเนื่องจากในยุคสมัยนั้นแนวความคิดเรื่องนี้นับว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัวและไม่มีผลต่อการดำรงชีพของประชาชนเท่าที่ควรเพราะพวกเขาเหล่านั้นไม่ได้ให้ความสนใจใน

เรื่องของการเมืองแต่พวกเขาเชื่อมั่นในพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปจึงทำให้มีประชาชนบางกลุ่มให้ความสำคัญกับระบอบการปกครองต่าง ๆ มากขึ้น เทียนวรรณสะท้อนทัศนะด้านการเมืองในลักษณะการเปลี่ยนแปลงของระบอบการปกครองเพื่อที่จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะเชื่อว่าจะทำให้ประเทศมีความเป็นศิวิไลซ์เท่าเทียมกับชาติตะวันตก ทัศนะของเทียนวรรณเป็นทัศนะที่แสดงถึงการเลือกเอาข้อดีหรือจุดเด่นของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและกษัตริย์ มาปรับใช้หรือผสมผสานให้มีความเหมาะสมกับสภาพการปกครองและสังคมของประเทศได้อย่างลงตัว

โลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษา เป็นทัศนะหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นทัศนะที่ทันสมัยจวบจนปัจจุบันเนื่องจากการเสนอทัศนะเกี่ยวกับรูปแบบทางการศึกษา โดยเทียนวรรณเสนอรูปแบบการศึกษาออกเป็น 3 ลักษณะซึ่งหากเปรียบเทียบกับรูปแบบทางการศึกษาในปัจจุบันเปรียบเทียบได้กับ การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการศึกษาในระบบและการจัดการศึกษานอกระบบ

โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้ให้ความสนใจในเรื่องของการพัฒนาคุณภาพผู้หญิงโดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านการศึกษาซึ่งเทียนวรรณเห็นว่าเป็นหนทางที่จะทำให้ผู้หญิงไม่ต้องตกไปเป็นเบี้ยล่างของผู้ชาย และเป็นการพัฒนาทรัพยากรของประเทศอีกแนวทางหนึ่ง เทียนวรรณเสนอให้ผู้หญิงมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับผู้ชายในเรื่องของการแสดงความคิดเห็นหรือการปกครองครอบครัวของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามคุณสมบัติที่สำคัญของผู้หญิงที่เทียนวรรณยังคงมีทัศนะเหมือนกับผู้ชายคนอื่น ๆ ในสังคมคือการเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี จากทัศนะดังกล่าวนับว่าเป็นทัศนะที่จะนำไปสู่ความเท่าเทียมที่แท้จริงได้

โลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา จะเห็นได้ว่าเทียนวรรณมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของศาสนาต่าง ๆ เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการวิพากษ์วิจารณ์ถึงจุดเด่นจุดด้อยของแต่ละศาสนา ดังเช่น เทียนวรรณได้กล่าวถึงจุดด้อยของศาสนาอิสลามว่าเป็นศาสนาที่เชื่อในเรื่องของพระเจ้ามากเกินไปเช่นเดียวกับกับศาสนาคริสต์แต่จะใช้ความรุนแรงในการเผยแผ่ศาสนาหรือการที่เทียนวรรณได้วิพากษ์วิจารณ์พระสงฆ์ในสมัยนั้นว่ามีพระสงฆ์บางกลุ่มที่ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยจนจะทำให้ท่านเป็นพระทรงเครื่องได้ คือเป็นพระที่เพียบพร้อมด้วยทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ซึ่งจากการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นปัญหาของพุทธศาสนาที่มีมาในสมัยก่อนและยังคงเป็นปัญหาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จากการนำเสนอโลกทัศน์ของเทียนวรรณในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเป็นโลกทัศน์ที่ก้าวหน้าและกว้างไกล หากกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่าสิ่งที่เทียนวรรณต้องการที่จะให้เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้นคือ การที่ประชาชนพลเมืองมีความเป็นอยู่ที่ดีมีสิทธิความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันตามสภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งแต่ละบุคคลนั้นจะต้องมีภาระหรือ

หน้าที่ตามสถานภาพและบทบาทของตนเองโดยหน้าที่ที่สำคัญของประชาชนคือการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ซึ่งการที่ประชาชนพลเมืองจะมีความเป็นอยู่ที่ดีได้นั้นเกิดจากการปกครอง การใช้อำนาจการปกครองของกษัตริย์และขุนนาง ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้จะต้องปกครองด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมเหมือนกับดูแลบุตรหลานของตนเอง หรืออวัยวะที่สำคัญของร่างกายดังที่เทียนวรรณเปรียบเทียบความสำคัญของประชาชนกับเลือดซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อชีวิตดังนั้นประชาชนจึงเป็นสายเลือดของประเทศชาติ ด้วยการส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยการพัฒนาทางด้านการศึกษาเป็นสำคัญ โดยปรัชญาทางการศึกษาของเทียนวรรณคือความรู้คู่คุณธรรม เนื่องจากเทียนวรรณให้ความสำคัญกับคนดีมากกว่าคนเก่ง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาโลกทัศน์ของเทียนวรรณ พบว่าเทียนวรรณมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลดังจะเห็นได้จากโลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมของเทียนวรรณยังคงมีปรากฏในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องของการเมือง การศึกษา และศาสนา การที่เทียนวรรณถ่ายทอดโลกทัศน์ผ่านวรรณกรรมทั้งสองประเภทท่ามกลางสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการเรียนรู้และการสังสมประสบการณ์จากสังคม ดังนั้นเราจึงควรที่จะเปรียบเทียบโลกทัศน์ของนักเขียนท่านอื่นที่ร่วมสมัยด้วยกันเช่น การเปรียบเทียบทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาและการเมืองระหว่างเทียนวรรณและ ก.ศ.ร กุหลาบ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งแต่ละท่านได้ถ่ายทอดโลกทัศน์เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในวรรณกรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างนักเขียนแต่ละท่าน

นอกจากนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการเผยแพร่งานเขียนของเทียนวรรณให้มากยิ่งขึ้นเนื่องจากวรรณกรรมของเทียนวรรณเป็นวรรณกรรมที่มุ่งเน้นให้ผู้อ่านได้เข้าใจโลกเข้าใจชีวิตและมองโลกได้รอบด้านมากยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นส่วนดีหรือส่วนเสียในเรื่องที่เรากำลังคิด เชื่อหรือลงมือปฏิบัติ และยังเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นความรู้ความสามารถของเทียนวรรณซึ่งเป็นสามัญชนที่อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านและเพื่อเป็นการยกย่องในฐานะนักคิดนักเขียนที่ยิ่งใหญ่อีกท่านหนึ่ง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจณี สมเกียรติกุล. (2519). การนําราชฎรับหลวง : วิเคราะห์จากการพัฒนาประเทศใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453. วิทยานิพนธ์
อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.
- นัจรีนทร์ โพธิ์ศิริ. (2542). การวิเคราะห์ลักษณะความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในวรรณคดี
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2352). ปรินิพนธ์ กศ.ม.(ภาษาไทย).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
ถ่ายเอกสาร.
- ชลดา โสพัฒน์. (2533). ทาสกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยรัตนโกสินทร์
พ.ศ. 2325-2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร
- ชลธิชา บุญนาค. (2527). การเสื่อมอำนาจทางการเมืองของขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 5.
ปรินิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ชลินทร์ โอชา. (2527). การเลื่อนฐานะทางสังคมของสามัญชนเข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่
ระหว่าง พ.ศ. 2435-2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2519). ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชาและทศพิธราชธรรม.
กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- ชุลีพร วิรุฬหะ. (2544,ม.ค-เม.ย) โลกทัศน์ของชาวมลายูจากงานเขียนราชสำนัก.
เอเชียปริทรรศน์. 22 (1) : 1-19.
- ดนัย ไชยโยธา. (2539). นานาศาสนา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ดวงเดือน พิศาลบุตร. (2520). ประวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ตราฐ สุวรรณานนท์. (2519). ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองของไทยหลังจากทำสนธิสัญญา
บาววริง. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ทวีวัฒน์ ปุณทรวิวัฒน์. (2543, ก.ย.-ธ.ค.). พุทธศาสนากับชนชาติมนุษย์. มนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ ม. รังสิต.1(3) : 65-78.

- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2521). การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411-2475). วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ทองสุข จารุเมธีชน. (2527). การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องทาสในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท คัมภีร์มัญญธรรมศาสตร์และกฎหมายตราสามดวง. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาตะวันออก). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ทิพากรวงศ์เจ้าพระยา. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ : ศุภสภา.
- เทียนวรรณ. ตุลวิภาคพจนกิจเล่มที่ 1-6. ฉบับถ่ายเอกสารไมโครฟิล์ม.
_____. ศิริพจนภาค. ฉบับถ่ายเอกสารจากไมโครฟิล์ม.
_____. บำรุงนารี. ไมโครฟิล์ม.
_____. (2543). งานของ ต.ว.ส. วัฒนาโก (นายเทียนวรรณ). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มิ่งขวัญ.
_____. (ม.ป.ป.). สุภาสิตเทียนวรรณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2535, ธันวาคม) ความก้าวหน้าในความคิดของเทียนวรรณ.
ศิลปวัฒนธรรม. 14(2) : 156- 162.
- ธิดา สารยา(ก). (2540). ราษฎรในครรถองแห่งความเจริญของสยาม. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ธิดา สารยา(ข). (2540). สยามินทร์ปิ่นธเรศเจ้าจุลจอมจักรเอย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ธิดา สารยา(ค). (2540). บ้านเมืองและประเทศในสายพระเนตร. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- นฤมล ชีรวัดน์. (2525). พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- นิตยา วงศ์วิวัฒน์. (2521). ผลการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
ถ่ายเอกสาร.
- ป.วิภากร. (2515). กฎแห่งจักรวาล. พระนคร : ธรรมณาการ.
- ประไพ รักษา. (2522). ผลการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (พ.ศ. 2411-2453). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

ปิยนาก บุนนาค. (2540,ม.ค.-มี.ค.) โลกทัศน์และภูมิปัญญาทางการเมืองของขุนนางก่อน
การปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2475. วารสารราชบัณฑิตยสภา. 22(2) : 41-90.

เปลื้อง ณ นคร. (2541). ประวัติวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน. (2525). การศึกษาเรื่องทาสในกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์
อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ถ่ายเอกสาร.

พรณี บัวเล็ก. (2541). สยามในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่
สมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2521). วรรณกรรมการเมืองเทียนวรรณ. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.
(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร

พิมพ์ภรณ์ บุญประเสริฐ. (2544). โลกทัศน์จากวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 2325
- 2352). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

เพ็ชรี สุมิตร. (2543). ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น *History of Japan*. ปทุมธานี : โครงการญี่ปุ่น
ศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เพ็ญศิริ สอนสารี. (2539). การศึกษาโลกทัศน์ในไกลบ้าน. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษา
ไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
ถ่ายเอกสาร.

ไพจิตร ไหลงาม. (2524). ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและการปรับตัวของรัฐ
ระหว่าง พ.ศ. 2398-2475. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

ไพรินทร์. (2528). การรักษาสุขภาพและการเตรียมตัวคลอด. กรุงเทพฯ : เอ็น พี บุคส์.

ภัชราพร ช้างแก้ว. (2530). พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาล
ที่ 5 และรัชกาลที่ 6. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ภารดี มหาขันธ์. (2526). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (2394-2475). กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช.

ไมเคิล ไรท์. (2542). ตะวันตกวิกฤต คริสต์ศาสนา. กรุงเทพฯ : วัฒนธรรม.

โยชิฮารุ คูนิโอะ. (2531). การพัฒนาเศรษฐกิจญี่ปุ่น. แปลโดย สุกัญญา นิยังกรและ
อนงค์ โรจน์วณิชย์. กรุงเทพฯ : โครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น มูลนิธิโครงการตำราสังคม

ศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

รอง ศยามานนท์. (2520). ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช.

วารุณี โอสถารมย์. (2524). การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411- พ.ศ. 2475. วิทยานิพนธ์
อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.

วิลาสวงศ์ พงศบุตร. (2528). หนังสือเรียนสังคมวิชา ส 021 : ชีวิตและงานของบุคคลตัว
อย่าง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

วิไลลักษณ์ แดงไชยวัฒน์. (2531). การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2448-2475.
ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. (2545). ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ :
เมืองโบราณ.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2529). การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ส. ทรงศักดิ์ศรี. (2521). ยอดคนวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.

ส.พลายน้อย. (2544). พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระเจ้ากรุงสยาม. กรุงเทพฯ :
มติชน.

สงบ สุริยรินทร์. (2541). เทียนวรรณ. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น.

สถาบันวิถีทรรศน์. (2543). ไลยศาสตร์ครองเมือง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีทรรศน์.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2537). โลกทัศน์ของสุนทรภู่. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

สมบัติ จันทรวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2519). ความคิดทางการเมืองไทย. กรุงเทพฯ :
บรรณกิจ.

สันติ บัณฑิตพรหมชาติ. (2528). ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบัน
สงฆ์ : การศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.

สีวะ นาฏราช. (2532, กรกฎาคม). 1 กรกฎาคม กำเนิดเทียนวรรณนักเรียกร้องเพื่อสังคม
คนแรกของสยาม. หลักไทย. 3(388) : 48-49.

สุกัญญา ตรีวนิช. (2520). ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณา
ญาสิทธิราช (พ.ศ.2325-2475). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สุโขทัยธรรมาธิราช,มหาวิทยาลัย. (2528). มนุษย์กับอารยธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช.

- _____. (2532). ประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุทธิพันธ์ ขุทรานนท์. (2525). การจัดเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ.2416 - 2475. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สุนันท์ ไชยเมล์. (2524). สภาพเศรษฐกิจและสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สุรางศรี ดันเสียงสม. (2543). ญี่ปุ่น : บนเส้นทางมหาอำนาจทางทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ (ทศวรรษที่ 1800-1990). กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แสง จันทรังาม. (2531). ศาสนศาสตร์ *The science religion*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- อเนก นาวิกมูล. (2537, พฤศจิกายน). เทียนวรรณปัญญาชนชาวสยาม. *ศิลปวัฒนธรรม* 16(1) : 100.
- _____. (2541). อยู่อย่างสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงแดด.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2541). วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อสิธรา. (2531) งานและชีวิตของ ส. ธรรมยศ. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.
- อาจิณ จันทรัมพร. (2543). เวลาและวารี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- อานนท์ อาภาภิรม. (2515). มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โอม มาฟู. (2534). ปรัชญาการเมืองของเทียนวรรณ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สาขาวิชาปรัชญา). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล	นางสาวสุมาลี แก่นการ
วันเดือนปีเกิด	21 มกราคม 2519
สถานที่เกิด	จังหวัดอุบลราชธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	4 หมู่ 14 ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ 1 ระดับ 3
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนประชานุกุล (ขำสนิทอนุเคราะห์) แขวงสายไหม เขตสายไหม

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2548	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2541	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จ.มหาสารคาม
พ.ศ. 2545	นิเทศศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
พ.ศ. 2539	ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
พ.ศ. 2537	มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนนารีนกุล จ. อุบลราชธานี
พ.ศ. 2534	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนศรีปทุมพิทยาคาร จ. อุบลราชธานี
พ.ศ. 2532	ประถมศึกษา โรงเรียนบ้านหนองช้าง จ. อุบลราชธานี